

Sociální práce jako nástroj podpory sociální změny

Social Work as a Means of Promoting Social Change

*Sborník vědeckých textů z mezinárodní vědecké konference
XIV. Hradecké dny sociální práce
Hradec Králové 22. – 23. září 2017*

*Anthology of contributions of internal scientific conference
the XIV. Hradec Days of Social Work
Hradec Králové 22nd – 23rd September 2017*

Zuzana Truhlářová
Markéta Píšová (Eds.)

Gaudeamus 2018

Sborník recenzovali:

prof. PaedDr. Peter Jusko, PhD.
PaedDr. PhDr. Denisa Selická, PhD.
doc. PhDr. Ladislav Vaska, PhD.

Za obsah příspěvků, odbornost a literární citace odpovídají autoři jednotlivých příspěvků. Příspěvky neprošly jazykovou úpravou.

ISBN: 978-80-7435-708-4

Záštitu nad konferencí převzali:

prof. Ing. Kamil Kuča, Ph.D., rektor Univerzity Hradec Králové
Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

Organizátoři konference:

Ústav sociální práce, Filozofická fakulta Univerzita Hradec králové
Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
Asociace vzdělavatelů v sociální práci
Centrum investic, rozvoje a inovací

Mediální partner konference:

Konferenci finančně podpořilo:

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
Královéhradecký kraj
Statutární město Hradec Králové
Centrum investic, rozvoje a inovací

Sponzoring:

PaedDr. Monika Žumárová, Ph.D.
B. Braun Medical s.r.o.
Euroinstitut, praktická škola a odborné učiliště
ZDRAVĚ JÍST A ŽÍT s.r.o.

Všem partnerům a sponzorům srdečně děkujeme a vážíme si jejich podpory.

Čestné předsednictvo konference

Ing. Vladimír Derner – náměstek hejtmána s gescí za sociální oblast, krajský předseda KDU-ČSL, ČR

prof. Ing. Kamil Kuča, Ph.D. – rektor, Univerzita Hradec Králové, ČR

Ing. Anna Maclová – náměstkyně primátora statutárního města Hradec Králové

Mgr. Michaela Marksová-Tominová – ministryně, Ministerstvo práce a sociálních věcí, ČR

doc. PaedDr. Tatiana Matulayová, Ph.D. – předsedkyně Asociace vzdělavatelů v sociální práci, Brno, ČR

prof. MUDr. Jaroslav Slaný, CSc. – děkan Fakulty zdravotnictví a sociální práce, Trnavská Univerzita, SR

prof. MUDr. Luboš Sobotka CSc. – přednosta III. Interní gerontometabolické kliniky FN Hradec Králové, ČR

Mgr. et Mgr. Pavlína Springerová, Ph.D. – děkanka Filozofické fakulty, Univerzita Hradec Králové, ČR

Mgr. Zuzana Truhlářová, Ph.D. – manažerka konference, Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Vědecký výbor konference

Prof. PhDr. Beata Balogová, Ph.D. – FF, Prešovská univerzita v Prešove, SR

Dr. Monika Filipowska-Tuthill – Wyższa szkoła prawa im Heleny Chodkowskiej Wrocław, PL

Edward R. Canda, M.A., MSW, Ph.D. – University of Kansas School of Social Welfare, USA

Beata Górnicka, Ph.D. – Instytut Nauk Pedagogicznych, Uniwersytet Opolski, PL

Prof. Shu-Twu Wang - Department of Social Work, National Pingtung University of Science and Technology, TW

Dr. Tony Hung-Yang Lin – Department of Social Work, National Pingtung University of Science and Technology, TW

Doc. PhDr. Zuzana Havrdová, CSc. – FHS Univerzita Karlova, Praha, ČR

Young Joon Hong, Ph.D. – Dept. of Family Welfare, Sangmyung University, Soul, Korea, KOR

Prof. PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D. – FSS, Ostravská univerzita v Ostravě, ČR

Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Prof. Olga Khyzhna – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, UA

Prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, Ph.D. – FZaSP, Trnavská univerzita v Trnave, SR

Doc. PhDr. Oldřich Matoušek, CSc. – FF, Univerzita Karlova, Praha, ČR

Doc. PhDr. Adéla Mojžíšová, Ph.D. – ZSF Jihočeská univerzita České Budějovice, ČR

Mario Montez, Ph.D. – Instituto Politécnico de Coimbra, PRT

Prof. UO dr hab. Edward Nycz – Instytut Nauk Pedagogicznych, Uniwersytet Opolski, PL

Prof. PhDr. Libor Musil, CSc. – FSS, Masarykova univerzita, Brno, ČR

Doc. PhDr. Eva Mydlíková, Ph.D. – FZaSP, Trnavská univerzita v Trnave, SR

Mgr. David Pospíšil – Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, ČR

Doc. PhDr. Markéta Rusnáková, Ph.D. – PdF, Katolická univerzita v Ružomberku, SR

PhDr. Martin Smutek, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Doc. JUDr. Olga Sovová, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Doc. PhDr. Ladislav Vaska, Ph.D. – Univerzita Komenského v Bratislavě, SR

doc. MUDr. Alena Vosečková, CSc. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

prof. Hans-Jørgen Wallin Weihe, Ph.D. – University College Lillehammer, NO

Justyna Żylińska, Ph.D. – Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej, Warszawa, PL

Organizační výbor konference

PhDr. Martina Čierna, Ph.D. – Univerzita Komenského v Bratislavě, SK

Mgr. Andrea Faltysová – Ministerstvo práce a sociálních věcí, ČR

Mgr. Jana Fišerová – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Mgr. Jan Hloušek, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

PhDr. Martin Chadima, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Mgr. Radana Křížová – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

RnDr. Zita Kučerová, Ph.D. – Centrum investic, rozvoje a inovací, ČR

PhDr. Daniela Květenská, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

PaedDr. Karel Myška, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Mgr. Markéta Pišová – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Jana Popeláková, Dis. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Mgr. Lucie Smutková, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Ing. Helena Trhoňová – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Ing. Lukáš Válek – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Helena Vostrovská – Centrum sociální pomoci a služeb o.p.s., Hradec Králové, ČR

Mgr. Jan Vrbický – Ministerstvo práce a sociálních věcí, ČR

OBSAH**Igor Tomeš****Předmluva** ..... 11**David Pospíšil****Budoucnost sociální práce v České republice***The future of social work in the Czech Republic*..... 12**sekce 1****KRITICKÁ SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO NÁSTROJ PODPORY SOCIÁLNÍ ZMĚNY 17****Tomáš Habánik****Terénna sociálna práca a jej význam pri práci s drogovu závislými osobami***Streetwork and its importance in work with drug addicts* ..... 18**Karolína Hančínová****Sociálne a kariérové poradenstvo ako forma krízovej pomoci nezamestnaným osobám***Social and career counseling as a form of crisis assistance to the unemployed people*..... 24**Romana Jakešová, Andrea Vašíčková, Petra Zdražilová****Desatero dobré praxe sociální práce při řešení nepříznivé sociální situace očima ombudsmana***Ten principles of good practice of social work when dealing with an unfavourable social situation*..... 31**Radka Janebová****Stává se sociální práce „soft cops“ neoliberální společnosti? Rozporuplná identita sociální práce ve vztahu k jejímu poslání***Do Social Workers Become "Soft Cops" of Neo-liberal Society? The Contradictory Identity of Social Work in Relation to its Mission*..... 38**Michal Opatrný****Sociální změna z perspektivy transdisciplinární struktury sociální práce***Social Change from the Transdisciplinary Structure of Social Work Point of View* ..... 43**Miroslav Pilát****Asistent sociální péče jako institut intervence směřující k podpoře setrvávání osob v jejich přirozeném prostředí***Social care assistant as an institute of intervention to keep people in their natural environment*..... 53**sekce 2****ČLOVĚK A JEHO SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ – MOŽNOSTI SOCIÁLNÍ PRÁCE ..... 61****Petra Antonů****Video jako nástroj pro trénink komunikačních dovedností studentů sociální práce***Video as an Instrument for Communication Skills Training of Social Work Students* ..... 62**Lenka Holá****Terapeutická mediace jako nástroj adaptace klientů na sociální změny***Therapeutic mediation as a tool for adapting clients to social changes*..... 69

Soňa Holíková

Syndróm vyhorenia dobrovol'nikov v materských centrách

Bourn out syndrome of volunteers in mother centres 77

Magdalena Kotýnková

Předluženost českých domácností a možnosti jejich oddlužení

Czech household over-indebtedness and the possibility of debt relief..... 87

Monika Kunhartová, Romana Procházková, Jana Fenclová

Vzájemně navazující sociální služby pro rodiny s dětmi se sluchovým postižením

Interconnected social services for child's with hearing impairment family..... 94

Daniela Květenská, Lenka Moravcová

Dítě a virtuální komunikace - využití v sociální práci s dětmi a jejich rodinami

Child and Virtual Communication – Use in Social Work with Children and their Families 105

Lenka Motlová , Lenka Šedová, Sylva Bártlová, Hana Hajduchová , Iva Brabcová

Vztahy mezi seniory 65+ a rodinnými příslušníky jako součást podpory zdraví v kontextu sociální práce

Relationships between elderly 65+ and family members as part of health promotion in the context of social work..... 109

Aleksandra Siedlaczek-Szwed, Agata Jałowiecka-Frania

Szkoła miejscem komasacji problemów socjalnych ucznia

School - the place of accumulation of student's social problems..... 114

Lucie Smutková, Gabriela Frýdová

Rodinná mediace jako nástroj řešení konfliktů v rodině z pohledu sociálních pracovníků v neziskovém sektoru

Family mediation as an instrument of family conflict resolution from the view of social workers in nongovernmental sector 120

Lucie Smutková, Barbora Richterová

Využití rodinné mediace v kontextu sanace rodiny

Family mediation using in the context of family support 128

Bohumil Stejskal

Nepříznivý vliv mnohých nezaměstnaných rodičů na socializaci jejich dětí

Unfavorable Influence of Numerous Unemployed Parents on the Socialization of Their Children..... 134

Marek Šimůnek, Michal Klapal, Jiří Kotala

Dostupné bydlení v Hradci Králové jako nástroj sociální práce vedoucí k sociální změně

Affordable housing in Hradec Králové as a tool of social work leading to social change ... 137

sekce 3

SPIRITUÁLNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO NÁSTROJ PODPORY SOCIÁLNÍ

ZMĚNY. KŘEŠŤANSKÁ SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO NÁSTROJ SOCIÁLNÍ ZMĚNY?

..... 143

Jana Biňovcová, Petra Konečná

Spirituální potřeby člověka s mentálním postižením a jeho doprovázení

The spiritual needs of a person with a intellectual disability and his accompanying..... 144

Jan Kaňák, Sylvie Stretti

Spirituální aktivismus jako nástroj sociální změny v rámci Spirituálně senzitivní sociální práce

Spiritual activism as tool for social change in context of Spiritually sensitive Social Work 151

Miroslav Kappl

Křesťanská spiritualita jako alternativa ke konzumnímu způsobu života

Christian spirituality as an alternative to the consumer way of life 157

Jitka Pejšimovská

Narativní perspektiva v systémové muzikoterapii

Narrative Perspective in Systemic Music Therapy 165

sekce 4

SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO NÁSTROJ PODPORY SOCIÁLNÍ ZMĚNY V KONTEXTU RADIKALIZACE SPOLEČNOSTI. REAKCE POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍ NA EXTREMISMUS A RADIKALIZACI SPOLEČNOSTI..... 178

Vladimír Barák, Vojtěch Krebs

Solidarita a komunitní práce coby dílčí aspekty řešení imigrační krize

Solidarity and community work: partial aspects of migration crisis solution 179

Iveta Hátlová, Martin Smutek

Analýza názorů veřejnosti a sociálních pracovníků na sebevražedné jednání

The analyze of public and social workers opinions to suicidal behaviour 187

Markéta Janíková

Sociální exkluze v kontextu makrostrukturálních změn společnosti, možnosti a limity sociální práce

Social exclusion in the context of macrostructural changes in the society, possibilities and limits of social work 196

Vladimír Labáth

Radikalizácia, mládež, pomáhajúce profesie

Radicalisation, youth, helping professions 205

Miroslav Mitlöhner

Několik poznámek k jednání v omylu plynoucím z kulturní odlišnosti

Several notes to deal with the misconduct of cultural differences 213

Markéta Rusnáková, Nikola Benecová, Boris Pták

Posudzovanie agresívnych tendencií u adolescentov vyrastajúcich v detskom domove a v náhradnej rodinnej starostlivosti

Assessment of aggressive tendencies in adolescents growing up in orphanages and in foster care 218

Markéta Rusnáková, Jozef Fecenko

Skúsenosť mladých dospelých s patologickým hráčstvom a možnosti sociálnej práce ako nástroja sociálnej zmeny

The Experience of Young Adults With Pathological Gambling and the Possibilities of Social Work as a Tool of Social Change 230

Katarína Šoková

Radikalismus a extrémismus ako druh rizikového správania

Radicalism and extremism as a kind of risky behavior..... 245

sekce 5

SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO VÝZVA A PŘÍLEŽITOST PRO ZMĚNU. REFORMNÍ AMBICE SOCIÁLNÍ PRÁCE, FORMALIZACE VERSUS DE-FORMALIZACE SOCIÁLNÍ PRÁCE V SOUVISLOSTI S DE-INSTITUCIONALIZACÍ SLUŽEB 252

Eva Capicarová

Jaké jsou limity sociální práce v obcích?

What are the limits of social work in municipalities? 253

Petr Fabián

Kritický pohled na Sociálně-právní ochranu a pěstounskou péči po novele zákona č. 359/1999Sb

Critical view - Social and legal protection and foster care after novelization of law no. 359/1999Sb..... 260

Andrea Faltysová

Vize a koncepce sociální práce Ministerstva práce a sociálních věcí

Vision and Concept of Social Work of the Ministry of Labor and Social Affairs 264

Ivana Havránková, Zuzana Truhlářová

Systém hodnocení kvality péče o děti z pohledu inspekce sociálně-právní ochrany v ČR a problémové body tohoto systému

System of Evaluation of Subjects focused on Children's Care from the view of Inspection of socio-legal protection..... 269

Petr Lojan

Ekonomické aspekty sociálních služeb

Economy aspects of social works 273

Adéla Mojžíšová

Vybrané aspekty zdravotní gramotnosti klientů v kontextu sociální práce

Selected Aspects of Health Literacy of Clients in the Context of Social Work 280

Karel Myška, Lucie Pilařová

ICT a elearning ve výuce budoucích sociálních pracovníků

ICT and e-learning in the education of future social worker..... 281

Leoš Středa , Karel Krucký, Rowena Yanson

Školní vzdělávání klientů pobytových sociálních zařízení

Residential Social Care Clients School Education 286

sekce 6

INTERNATIONAL ISSUES OF SOCIAL WORK. GLOBAL AND TRANSNATIONAL SOCIAL WORK AS AN INSTRUMENT OF PROMOTING OF SOCIAL CHANGE 290

Ondrej Botek

Challenges of social policy and social economy in Slovakia 291

<i>Thuy Bui Anh, Ngan Nguyen Thi Thanh</i> History, Challenges and Solutions for Social Work Education and Professional Recognition in Vietnam	300
<i>Monika Filipowska-Tuthill, Marta Stanisławska</i> How Changes in Polish Penal Law Affect the Social Reintegration of Prisoners	307
<i>Tony Hung-Yang Lin</i> The Tentative Study on Same-sex Partnership and Marriage and Pension Rights: A Comparative Approach	313
<i>Olga Khyzhna, Ao Dengaova</i> Art Therapy in Development of Creative Skills in Context of Students' Preparation to Social Rehabilitation of Teenagers in Ukraine	327
<i>Nvard Melkonyan ,Anahit Sahakyan</i> PR Technologies in Social Sphere.....	335
<i>Katarína Özger</i> Social Work as a Tool to Mitigate the Negative Attitudes of Society Towards Immigrants.....	339
<i>Martin Smutek</i> Life-world and System in Social Services	346
<i>Olga Sovová</i> Aktuální otázky dvojí lojality pomáhajících profesí..... <i>Current Issues of Dual Loyalty in Helping Professions</i>	350
<i>Marie Smith-Solbakken, Hans-Jørgen Wallin Weihe</i> The largest industrial accident in Norway – the Alexander Kielland oil-plattform capsizing in 1980- and post-traumatic stress reactions in a long-term perspective	355
<i>Justyna Żylińska</i> Social Work Forms in the Post-Penitentiary System and Their Efficiency in Social Integration Following the Leave of Correction Unit.....	365

Předmluva

Stojíme na prahu velkých změn, které bychom mohli přirovnat ke změnám v 19. století. Tehdy technické inovace změnilly manufaktury v moderní závody. Osvícenci zrušili poddanství a robotu a od půdy „osvobození“ rolníci hledali práci ve městech. Rukodělnou výrobu vytlačily stroje a lidská obsluha se stala jen jejich součástí. To umožnilo zaměstnat nekvalifikované dělníky. Co to s lidmi udělalo, karikoval Chaplin ve filmu *Moderní doby* (1936). Rostla bída a lidé bez práce byli ohroženi na životech. To vyvolalo potřebu sociálního pojištění, sociálních služeb a sociální práci. Městská rada v Chicagu zaměstnává prvního sociálního pracovníka z veřejných zdrojů. V Německu vzniká první sociální pojištění. Měnil se sociální svět a sociální pracovníci v této sociální turbulenci sehráli svou roli.

S podobnou sociální situací se setkáme v polovině 21. století. Čeká nás úplná digitalizace a robotizace, která změní poměry na trhu práce. Nevzdělatelní a odborně nepřipravitelní lidé budou rozmnožovat frontu sociálně potřebných. Čeká nás přelidnění zeměkoule a stárnutí obyvatelstva. Ten první proces bude technický – jak lidi nakrmit, ten druhý sociální – jak staré lidi zabezpečit. Dosavadní koncepce důchodového zabezpečení z veřejných zdrojů nebudou ufinancovatelné. Klesající poměr daňových poplatníků k rostoucímu počtu příjematelů dávek nebude s to naplnit veřejné rozpočty. Čeká nás nedostatek pitné vody, což může vyvolat migraci za pitnou vodou, popřípadě i válku o ní. Globalizace vede ke změnám ve vlastnictví přírodního bohatství, což podporuje migraci ze zemí, kde ekonomicky silní již vše vykoupili a místní obyvatelstvo jim může jen sloužit, nebo ze země utéci. To vše se odráží v trendu, že se oddalují od sebe bohatí a chudí. Příjmové nůžky se rozvírají.

Jejich sociální důsledky budou stejně významné ve 21. století, jako byly v 19. století, a proto lze očekávat, že doba si vyžádá stejně významné sociální počiny. K nim jistě bude patřit i rostoucí potřeba kvalitní sociální práce a armády profesionálních sociálních pracovníků s potřebným vzděláním. Profese sociální práce musí do té doby vyrůst ze svých „pečovatelských“ plenek a společnosti nabídnout vysoce profesní podporu při sociálních změnách jako důsledku v technickém, ekonomickém a sociálním světě. Můžeme již dnes očekávat, že poroste význam sociálního poradenství, manažerství a podpory v procesech sociálního začleňování.

V tomto směru byla významná i tato konference, organizovaná Ústavem sociální práce Filosofické fakulty Univerzity Hradec Králové, konané po auspiciích tolika významech kolegů. Naši zkušenosti i mladí kolegové ve svých příspěvcích upozorňují na řadu sociálních změn a problémů spojených s touto novou etapou „Moderní doby“. Jejich příspěvků by si měli všimnout pedagogové našich škol sociální práce a mladé adepty na řešení sociální práce v nových podmínkách připravit.

Prof. JUDr. Igor Tomeš CS.
Katedra sociální práce
Filosofická fakulta
Universita Karlova v Praze

Budoucnost sociální práce v České republice *The future of social work in the Czech Republic*

David Pospíšil¹

Abstrakt

Ministerstvo práce a sociálních věcí je gestorem výkonu sociální práce v ČR. Požadavky na její rozvoj, respektive rozvoj kvality s cílem profesionalizace sociální práce stoupá, stejně jako její význam pro klienty sociálních pracovníků. Příspěvek se zaměřuje na aktuální stav výkonu sociální práce v České republice z makro pohledu a na základě tohoto východiska na vytvořené cíle, strategické záměry a strategickou činnost Ministerstva práce a sociálních věcí v zájmu rozvoje profesionalizace sociální práce v ČR.

Klíčová slova: Ministerstvo práce a sociálních věcí. Sociální práce. Profesionalizace. Sociální pracovník.

Abstract

The Ministry of Labor and Social Affairs is responsible for the performance of social work in the Czech Republic. The requirements for its development, or the development of quality with a view to professionalisation of social work, are increasing, as well as its importance for the clients of social workers. The paper focuses on the current state of social performance in the Czech Republic from a macro perspective and based on this point of view on the objectives, strategic goals and strategic activities of the Ministry of Labor and Social Affairs in order to develop professionalisation of social work in the Czech Republic.

Keywords: Ministry of Labour and Social Affairs. Social work. Professionalisation. Social worker.

Sociální práce, respektive podmínky pro její výkon, jsou z obecného hlediska ukotveny primárně zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Pro pochopení současného stavu ukotvení výkonu sociální práce v ČR je nutné alespoň krátce nahlédnout do historie vzniku tohoto legislativního předpisu.

Pomineme-li období první republiky a padesátá šedesátá léta 20. století, lze říci, že kvalifikační vzdělávání v oblasti sociální práce bylo do roku 1991 možné získat v rámci pomaturitního dvouletého studia zaměřeného na sociálně-administrativní činnost. Přesto byly některými tehdejšími nestory sociální práce v čele s Marií Krakešovou metody sociální práce rozvíjeny, a to v rámci péče o seniory, zdravotně postižené, děti a dospělé. Po roce 1989 se začaly rozvíjet sociálně nepříznivé jevy, které byly v předchozích čtyřech desítkách let bagatelizovány nebo záměrně skrývány či vládní garniturou uměle regulovány. První snahy o legislativní úpravu výkonu sociální práce jsou datovány již v první polovině 90. let 20. století. V roce 2001 byl vytvořen návrh věcného záměru zákona o sociálních službách, který obsahoval i část upravující kvalifikační požadavky pro výkon sociální práce, respektive kvalifikační předpoklady sociálních pracovníků, podmínky, registraci a způsob udělování licencí sociálním pracovníkům. Usnesením vlády ČR ze dne 3. 1. 2001 č. 28 bylo ministru práce a sociálních věcí uloženo, aby v součinnosti s ministerstvy školství, mládeže a tělovýchovy, zdravotnictví, vnitra a spravedlnosti předložil do konce srpna 2002 Návrh koncepce celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků ve veřejné správě a jí řízených organizacích, jejíž součástí bude i vzdělávání k lidským právům (Návrh koncepce celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků a výchovy k lidským právům, 2003). Uvedený termín byl posunut a Koncepce celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků byla Ministerstvem práce a sociálních věcí předložena v roce 2003. Koncepce byla vládou ČR schválena 7. 5. 2003 a vláda současně uložila do konce roku 2003 zpracování analýzy

---

¹ Mgr. Bc. David Pospíšil, DiS., Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, *e-mailová adresa:* david.pospisil@mpsv.cz

a vyhodnocení činnosti sociálních pracovníků z hlediska kvantity jejich potřeby a z hlediska jejich pracovní náplně (Usnesení vlády ČR č. 434). Tato Analýza konstatuje následující závěry:

- Většina resortů uvádí nedostatečné personální zajištění výkonu sociální práce, zatím co potřeba sociálních pracovníků v ČR stále stoupá,
- Nedostatečné personální zajištění sociální práce v rámci výkonu sociálně-právní ochrany dětí,
- Výrazný nedostatek sociálních pracovníků je zjevný v oblasti nově vznikajících typů sociálních služeb (např. azylové domy, nízkoprahová zařízení a další),
- Zvýšené nároky na výkon sociální práce není vyvážen odpovídající odborností sociálních pracovníků,
- Záběr činností sociálního pracovníka je široký, od administrativních a ekonomických činností, přes podporu a pomoc při vyřizování žádostí, manipulaci s finančními prostředky klienta až po pomoc v běžném životě klienta (pečovatelsko-ošetrovatelské činnosti, sociálně právní poradenství, mediační činnost, terapeutické aktivity, metodologie, koncepční a analytickou činnost a další),
- Všechny činnosti sociálního pracovníka jsou zaměřeny na prevenci sociálního vyloučení klienta nebo na jeho sociální začlenění, což vyžaduje odbornou, průběžně obnovovanou přípravu sociálního pracovníka v oblasti sociální práce a lidských práv,
- Ve většině resortů, kde sociální pracovníci působí, chybí legislativní úprava jeho postavení, definování základního kvalifikačního vzdělávání a legislativní ukotvení systému celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků. (Analýza a vyhodnocení činnosti sociálních pracovníků z hlediska kvantity jejich potřeby a z hlediska jejich pracovní náplně)

Na základě znalostí terénu a Analýzy a vyhodnocení činnosti sociálních pracovníků z hlediska kvantity jejich potřeby a z hlediska jejich pracovní náplně byl v roce 2005 vytvořen materiál Teze legislativního zakotvení výkonu sociální práce a vzdělávání sociálních pracovníků. V rámci projednávání materiálu Legislativní radou vlády však byla samostatná legislativní úprava sociální práce zamítnuta a bylo rozhodnuto o jejím začlenění do nově vznikajícího zákona o sociálních službách, který byl předložen ve shodné době, tj. v roce 2006, předložen také do schvalovacího procesu.

Ministerstvo práce a sociálních věcí dlouhodobě, v podstatě od roku 2007, vyhodnocuje dopady začlenění ustanovení vztahujících se k sociální práci do zákona o sociálních službách a došlo k závěru, že toto legislativní ukotvení je značně nevyhovující. Závěr MPSV podpořila také Analýza výkonu profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR (Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2011). Závěry této analýzy lze velmi zjednodušeně shrnout tak, že široká veřejnost nemá povědomí o obsahu výkonu sociální práce, neví, co od sociálních pracovníků mohou oprávněně očekávat, dochází k záměně sociálních služeb a sociální práce, potenciál sociálních pracovníků není doceněn a využitý, požadavky na kvalifikaci sociálních pracovníků stagnovaly, co přináší obtíže při zvládnání jejich praxe.

Výše uvedené poznatky a výstupy z činnosti MPSV korelují s vlastní znalostí praxe pracovníků odboru sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení a zpětnou vazbou získávanou průběžně od sociálních pracovníků. Tyto poznatky lze shrnout do několika oblastí, které způsobují komplikace či jsou překážkami ve výkonu a profesionalizaci sociální práce v ČR:

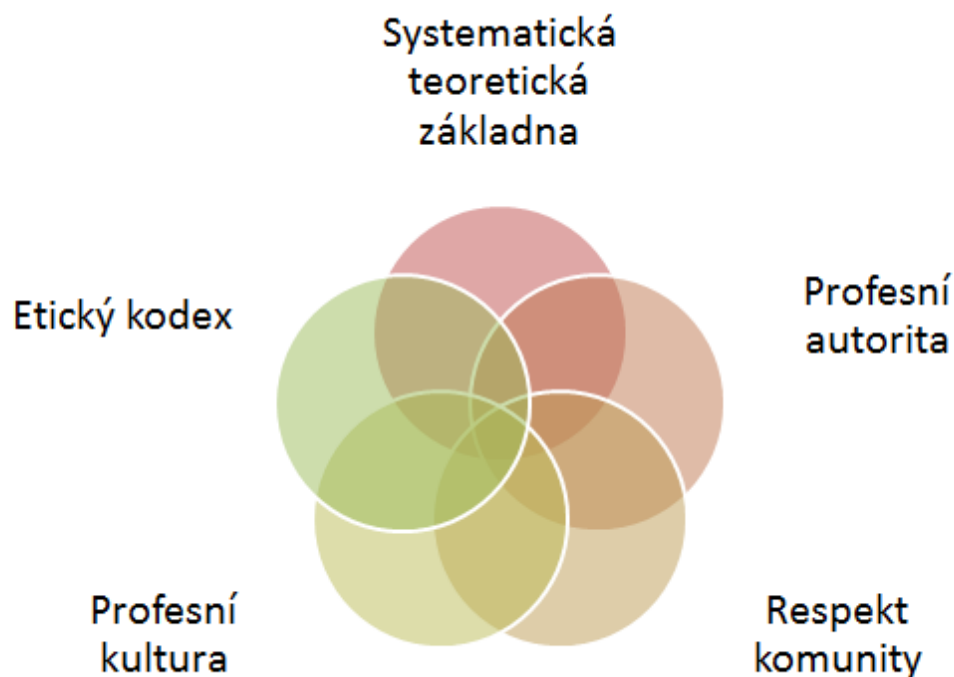
- Předpoklady pro výkon sociální práce jsou široce formulovány,
- Sociální práce je širokou veřejností zaměňována za sociální služby,

- Potenciál sociálních pracovníků není využit, když jsou pověřováni činnostmi, které nejsou činnostmi sociální práce (např. vedení depozitu klientů, pokud se nejedná o zplnomocňování klienta k hospodaření s vlastními finančními prostředky),
- Nízká informovanost veřejnosti o možnostech podpory sociálními pracovníky,
- Absence kvalifikace v sociální práci (některé obory, v rámci kterých lze získat odbornou kvalifikaci k výkonu povolání sociální práce neposkytují odpovídající odborné kompetence pro výkon tohoto povolání; výkon některých činností sociální práce realizují osoby, které nezískaly odbornou kvalifikaci k výkonu povolání sociálního pracovníka),
- Poddimezování počtu sociálních pracovníků projevující se sníženou dostupností sociální práce pro klienty, vysokým počtem klientů na jednoho sociálního pracovníka,
- Administrativní zátěž,
- Nedostatečný akcent na etické hodnoty sociální práce,
- Nedocnění sociálních pracovníků v rámci multidisciplinárních týmů, neochota dalších odborností zapojit se do multidisciplinárních týmů,
- Neexistence jednotné platformy, která by hájila sociální práci/sociální pracovníky, která by podporovala etické principy a hodnoty,
- Nízká prestiž profese sociální práce,
- Nedostatečné finanční ocenění výkonu sociální práce respektive sociálních pracovníků,
- Narušení profesní identity.

Vzhledem k tomu, že konference Hradecké dny 2017 se odehrávají v čase před volbami do Poslanecké sněmovny 2017, je aktuální podívat se také na volební programy některých politických stran ve vztahu k výkonu sociální práce. Velmi zjednodušeným klíčem lze detekovat, že ve veřejně-polickém diskursu politických stran jsou:

- Sociální bydlení,
- Zvýšení platů pracovníků působících v sociálních službách,
- Rozvoj sociálních služeb a podpora terénních a ambulantních sociálních služeb,
- Sociální dávky směřovat jen nejpotřebnějším,
- Konec obchodu s chudobou,
- Podpora pečujících osob,
- Rozvoj paliativní a hospicové péče,
- Zavedení ucelené rehabilitace,
- Zvýšení příspěvku na péči.

Na základě výše uvedených determinant pro rozvoj profesionalizace výkonu sociální práce patří k základní vizi v koordinaci a syntéze nástrojů, kterými jsou podpora systematické teoretické základny, podpora profesní autority, respekt komunity k možnostem výkonu sociální práce a profesní kultura společně s etickými hodnotami profese.

Na podkladě výše uvedené základní, respektive strategické vize je nutné podpořit aktivity související s/se:

- Objasněním toho, co je sociální práce vůči široké veřejnosti a politické sféře, včetně toho, co od ní lze oprávněně očekávat a požadovat,
- Podporou personálního zajištění výkonu sociální práce – sociální práce se stává žádaným a oceňovaným povoláním,
- Ukotvením sociální práce v rámci samostatného zákona,
- Důrazem na etické principy a hodnoty profese,
- Podporou pozitivního mediálního obrazu sociální práce,
- Platovým ohodnocením sociálních pracovníků, které musí korelovat s náročností výkonu činností sociální práce,
- Zajištěním existence silné profesní organizace s cílem vyjednávání podmínek výkonu sociální práce,
- Vyjasněním a podporou zjišťování a vyhodnocování kvality a efektivity výkonu sociální práce,
- Se získáním „jednotných“ odborných kompetencí sociálních pracovníků v rámci kvalifikačního vzdělávání,
- Důrazem na propojení teorie a praxe,
- Možností sociálního pracovníka pozitivně ovlivňovat prostředí klienta a společnost.

Je zjevné, že aktivity vedoucí k eliminaci výše v textu uvedených překážek a limitů rozvoje a profesionalizace výkonu sociální práce je otázka delšího času, jednorázové aktivity zde nepomohou. Odbor sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení je však připraven čelit těmto výzvám, a přestože cesta k dosažení cíle není snadná a přináší různé nástrahy a nečekané okolnosti, máme odvahu a chuť pracovat ve prospěch sociální práce a klientů sociálních pracovníků.

Seznam citované literatury

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Návrh koncepce celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků a výchovy k lidským právům*. [online]. 2003. Dostupné z http://epolis.cz/download/pdf/materials_45_1.pdf

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Analýza a vyhodnocení činnosti sociálních pracovníků z hlediska kvantity jejich potřeby a z hlediska jejich pracovní náplně*. [online]. Dostupné z <https://www.mpsv.cz/nahled/cs/862>

MUSIL, L. a kol. *Analýza výkonu profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR*. Praha: 2011. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Usnesení vlády České republiky č. 434. [online]. Dostupné z https://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/74BC874619C84AD2C12571B6006DF048.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

sekce 1

**KRITICKÁ SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO NÁSTROJ PODPORY
SOCIÁLNÍ ZMĚNY**

Terénna sociálna práca a jej význam pri práci s drogovovo závislými osobami *Streetwork and its importance in work with drug addicts*

Tomáš Habánik¹

Abstrakt

V dnešnej, modernej spoločnosti dochádza napriek jej ohromnému pokroku vo viacerých sférach, k výskytu a pretrvávaniu rôznych sociálno-patologických javov. Závislosť na drogách možno považovať za aktuálny sociálny fenomén, ktorého dôsledky sa prejavujú nielen na jedincovi, závislému na drogách, ale takisto aj v rámci celej spoločnosti. V tomto kontexte sa vytvára priestor pre realizáciu terénnej sociálnej práce, s cieľom minimalizácie rizík, spojených s užívaním drog. V príspevku zároveň predkladáme vybrané výsledky realizácie terénnej sociálnej práce s drogovovo závislými osobami v rámci Českej a Slovenskej republiky.

Kľúčové slová: Drogová závislosť. Terénna sociálna práca. Prírodné prostredie. Sociálny pracovník. Klient.

Abstract

Despite the enormous progress that has been made in various areas, today's modern society is seeing different sociopathological phenomena occur and persist. Drug dependency can be considered a current social phenomenon whose consequences are evident not just in those addicted to drugs, but throughout society, too. In light of this situation, streetwork is blazing a trail toward minimizing the risks associated with drug abuse. This paper concurrently presents selected streetwork outcomes with drug addicts both in the Czech Republic and Slovakia.

Keywords: Drug dependency. Streetwork. Natural environment. Social worker. Client.

1. Úvod

Problematika užívania drog a z nich plynúcich drogových závislostí predstavuje v súčasnosti mimoriadne aktuálny sociálny fenomén (Bočáková, 2014). Osoby užívajúce drogy tak možno označiť ako jednu z cieľových skupín sociálnych pracovníkov. Cieľom príspevku je teoreticky analyzovať význam a benefity plynúce z realizácie terénnej sociálnej práce s drogovovo závislými osobami v ich prirodzenom prostredí.

2. Vymedzenie problematiky drog a drogových závislostí

Drogy predstavujú a tvoria súčasť ľudskej civilizácie v dlhodobom kontexte. Pri samotnom vymedzení termínu droga Šlosár (2009, s. 21) uvádza, že sa jedná o „*akúkoľvek látku, ktorá po vstupe do živého organizmu je schopná pozmeniť jednu alebo viac jeho funkcií, pôsobí priamo alebo nepriamo na centrálny nervový systém a môže mať priznané postavenie lieku*“. Sprievodnými znakmi užívania drog sú ich účinky, medzi ktoré možno zaradiť euforizujúce účinky (navodenie radosti a eufórie), zmocňujúce sa účinky (postupné ovládnutie človeka drogami) a zhubné účinky (ovplyvňujúce dĺžku života človeka pri užívaní drog).

Liberčanová a Hupková (2012) konštatujú, že v súvislosti s drogami sa do pozornosti dostávajú predovšetkým termíny ako *problémové užívanie drog* a *drogová závislosť*. V prípade problémového užívania drog sa jedná o užívanie drog takým spôsobom, ktorý vo významnej miere zvyšuje riziko vzniku závažných psychologických a sociálnych následkov pre užívateľa drog. Dôvodov na užívanie drog je mnoho, medzi osoby náchylnejšie k užívaniu drog možno zaradiť osoby, ktoré vyrastajú v nestabilnom rodinnom prostredí, alebo

¹ PhDr. Tomáš Habánik, PhD.; Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied, Katedra sociálnych služieb a poradenstva, e-mailová adresa: thomas.habanik@gmail.com; Tel: +421 335 565 546

v rodinách, ktoré sú sprevádzané prítomnosťou sociálno-ekonomických problémov (Rhew, Hawkins, Oesterle, 2011).

V prípade drogo závislých osôb však možno zároveň konštatovať o ich výskyte v rámci všetkých vekových kategórií a spoločenských vrstiev. Následky užívania drog sa neprejavujú výlučne iba po zdravotnej, psychickej a fyzickej stránke, ale spolupodieľajú sa aj na škále ďalších sociálnych následkov (Žiaková, Šrobárová, 2015).

V prípade vzniku diagnózy drogovej závislosti je dôležité sledovať výskyt troch alebo viacerých nasledujúcich determinantov v priebehu roka, a to :

- a) silnú túžbu po užití drogy
- b) problémy spojené so sebaovládaním
- c) telesný odvykací stav
- d) vznik a rast tolerancie spojenej s užívaním drog
- e) nezáujem o okolie a zanedbávanie iných záujmov
- f) užívanie drog napriek si uvedomenia o ich škodlivých následkov na organizmus (Liberčanová, Hupková, 2012).

3. Streetwork ako špecifická metóda v rámci terénnej sociálnej práce

Nedělníková et al. (2006) konštatujú, že v súčasnosti sa z viacerých dôvodov v spoločnosti vyskytujú jednotlivci, prípadne celé skupiny osôb, ktoré preferujú rizikové správanie sa a odmietajú vyhľadávať existujúce sociálne služby v rámci kamenných inštitúcií. Neznalosť, či nezáujem o vyhľadávanie dostupnej pomoci tak vytvára priestor pre pôsobnosť terénnej sociálnej práce, v súčasnosti označovanej aj pod termínom *streetwork*, ponúkajúcej realizáciu sociálnej práce v prirodzenom prostredí osôb, s ktorými má *streetworker* (terénny sociálny pracovník) záujem nadviazať kontakt (Bednářová, Pelech, 2003).

Kučárová s Oláhom (2007) vymedzujú cieľové skupiny streetworku, upriamujúc pozornosť na drogo závislé osoby, osoby žijúcich bez domova, príslušníkov rôznych subkultúr (napr. squatterov), osoby nachádzajúce sa v rámci segregovaných a izolovaných spoločenstiev, či osoby pracujúce v sex biznise.

Streetworker sa pri náplne svojej práce orientuje na nasledujúce ciele:

- vyhľadávanie osôb vedúcich rizikový životný štýl, resp., rizikové správanie
- sprostredkovanie dôležitých informácií pre klientov
- zmierňovanie negatívnych dôsledkov, spolu s minimalizovaním rizík, vznikajúcich v súvislosti s nepriaznivou sociálnou a životnou situáciou klientov
- realizácia prevencie pred vznikom a rozmachom sociálno-patologických javov
- zabezpečenie podpory sociálnej inklúzie
- zmierňovanie nerovností, ktoré zahŕňajú predovšetkým nerovnosti v rámci dostupnosti klientov k adekvátnemu bývaniu, pracovným možnostiam, prípadne dostupnosťou k iným službám (Habánik, 2017).

Matoušek a kol. (2013) v tomto kontexte dávajú do pozornosti význam vstupu streetworkerov do prirodzeného prostredia rizikových osôb, spolu s realizáciou prvého kontaktu s týmito osobami. Priebeh a úspešnosť práce sa následne odvíja od vybudovania dôvery medzi streetworkerom a klientom, ako aj schopnosti streetworkera si vybudovať povest' dôveryhodnej osoby.

Základné znaky streetworku podľa Klímu a kol. (2007) :

1. kontaktná/vyhľadávacia činnosť – streetworkeri opúšťajú kamenné inštitúcie, a presúvajú sa na miesta, kde predpokladajú, že bude dochádzať k prítomnosti sociálno-patologických javov, prípadne k hrozbe sociálneho konfliktu
2. anonymita – klienti predstavujú autonómne bytosti, ktoré nie sú povinné udávať svoju pravú totožnosť. Streetworker zväčša pracuje s klientmi na základe príslušných identifikačných kódov, alebo rôznych prezývok (krstných mien)
3. nížkoprahový charakter sociálnych služieb – cieľom streetworku je podchytiť čo najväčší počet osôb s rizikovým správaním, nevyužívajúcich dostupné sociálne služby, ako aj možnosť ich následného nasmerovania smerom k ďalším možnostiam pomoci. Nížkoprahová ponuka sociálnych služieb preto nekladie príliš vysoké nároky na klienta, ktoré by nedokázal splniť, ani o ktoré by nemal záujem (Habánik, 2016).

4. Streetwork a jeho realizácia s drogovými závislými osobami

U osôb, užívajúcich pravidelne drogy dochádza postupne ku zmenám v prejavocho správania sa, myslenia i konania nielen voči sebe, ale aj voči celej spoločnosti. Formulujú sa tak znaky rizikového správania, resp., možno použiť označenie pod termínom *rizikový klient*, pod ktorým Žiaková a Šrobárová (2015) rozumejú neštandardne sa správajúceho klienta, vyžadujúceho špecifické prístupy k riešeniu svojej nepriaznivej situácie.

V súvislosti s realizáciou streetworku sa do pozornosti rovnako dostávajú prístupy *harm reduction*, tvoriace jeho neodňateľnú súčasť. Prostredníctvom prístupov *harm reduction* nedochádza k hodnoteniu a odsudzovaniu klientov, ale práve naopak, dochádza k akceptácii klientov ako autonómnych osôb, konajúcich v zmysle svojich možností a svojho presvedčenia. Cieľom týchto prístupov sa nestávajú rýchle a neúčinné opatrenia, ale reálne a postupné kroky, smerujúce k minimalizácii rizík a škôd pre jedinca i spoločnosť, vzhľadom na preferovaný životný štýl jedinca (Habánik, 2017).

Napriek objavujúcim sa názorom o negatívach prístupov *harm reduction*, Filko a kol. (2015) predstavujú štúdiu, podľa ktorej sa v rámci Programu Chráň sa sám, ktorý realizuje občianske združenie Odyseus, preukázala vysoká miera efektivity vynaložených nákladov na proces výmeny injekčných striekačiek, pričom návratnosť nákladov predstavovala až takmer 300 %. Z tohto pohľadu tak možno konštatovať o prínose prístupov *harm reduction* v praxi.

V súvislosti s realizáciou *harm reduction* v praxi, streetworker pri svojej práci plní nasledujúce úlohy:

- 1) výmena a poskytovanie sterilných injekčných striekačiek/ihiel, spolu s ďalším zdravotníckymi materiálom
- 2) zbieranie a likvidácia použitých injekčných striekačiek z miest, kde bol klientom zanechaný
- 3) testovanie na prítomnosť infekčných a pohlavných ochorení (HIV, Hepatitída typu B a C, syfilis)
- 4) sprostredkovanie následnej liečby infekčných a pohlavných ochorení
- 5) poskytovanie informácií o rizikách, ktoré súvisia s užívaním drog, ako aj možnosti minimalizovania týchto rizík
- 6) poskytovanie informácií o existujúcich možnostiach liečby drogovej závislosti, spolu s podporou prípadnej klientov motivácie pre absolvovanie liečby (Matoušek a kol., 2010).

Janíková (2008) uvádza aj isté diferenciacie v ponuke služieb nízkoprahových programov v závislosti od nasledujúcich determinantov:

- a) v *terénnych programoch* dochádza k obmedzenej ponuke služieb, zahŕňajúc prístupy harm reduction (výmena injekčného materiálu a pomôcok pre bezpečné užívanie drog, sociálne a zdravotné poradenstvo, krízová a asistenčná služba), spolu so snahou o hľadanie motivácie klienta ku zmene svojho rizikového správania a životného štýlu
- b) v *kontaktných centrách* dochádza k prehĺbeniu kontaktu s užívateľmi drog a poskytovaniu výmenných programov, vedúcich k bezpečnejšiemu užívaniu drog, informovaniu o rizikách užívania drog, možnostiach liečby a praktizovaní bezpečného sexu, testovaniu výskytu infekčných a pohlavných chorôb medzi užívateľmi drog, poskytovaniu neodkladnej starostlivosti (prvá pomoc), základného ošetrovania, situačného a štruktúrovaného poradenstva, či doplnkového servisu, pozostávajúceho z hygienického, potravinového, prípadne vitamínového servisu
- c) *viacúčelová drogová služba* – existencia a poslanie tejto služby je ovplyvnené existenciou rady programov kontaktných centier spolu s terénnymi a špecifickými programami primárnej prevencie. Činnosť tejto služby sa realizuje predovšetkým v rámci menších miest a regiónov, kde sa špecializuje na lokálne aspekty drogovej scény. Dôležitú úlohu tu predstavuje sieťovanie a prepojenie s ďalšími inštitúciami a službami nielen na centrálnej, ale aj lokálnej a regionálnej úrovni.

Tab. č. 1: *Streetwork a jeho realizácia v rámci vybraných organizácii na území Českej a Slovenskej republiky*

Rok	Názov organizácie	Počet realizovaných kontaktov	Počet vydaných injekčných setov
2014	Odyseus ²	6 097	140 395
	Podané ruce ³	58 842	344 500
	SANANI M ⁴	78 421	1 730 532
2015	Odyseus	5 731	153 544
	Podané ruce	58 634	393 471
	SANANI M	72 777	1 657 419

Zdroj: Výročné správy organizácii za roky 2014 a 2015, vlastné spracovanie

Broža (2003) v tejto súvislosti dodáva, že je viditeľný rozdiel z hľadiska realizácie streetworku v prirodzenom prostredí klientov (peší a mobilný streetwork) a prostredím kontaktných (stacionárny streetwork), prípadne poradenských centier. Primárny rozdiel možno hľadať v súvislosti so zmysľaním samotných klientov. Kým prostredníctvom terénneho streetworku dochádza k vyvíjaniu aktivít predovšetkým zo strany streetworkera, v rámci stacionárneho streetworku už dochádza k vyvíjaniu aktivít hlavne zo strany klienta,

² Zahŕňajúc programy Chráň sa sám a Sex/drogy.

³ Zahŕňajúc kontaktné centrá, terénne programy, viacúčelovú drogovú službu v regióne Blanska a drogovú službu Vyškov, terénne programy pre deti a mládež, nízkoprahové zariadenia pre deti a mládež.

⁴ Zahŕňajúc terénne programy (1 a 2) a kontaktné centrum.

ktorý cíti potrebu osobnej alebo spoločenskej zmeny. Na základe týchto okolností musí pracovník kontaktného centra pristúpiť k hodnoteniu klienta v dvoch základných rovinách, pozostávajúc z roviny osobnostnej, charakteristickej prirodzenými schopnosťami klienta, ako aj v rovine závislosti, ktorá je determinovaná vplyvom a pôsobením drog na organizmus, vrátane myslenia, konania a správania klienta.

5. Záver

Napriek aktuálnosti, významu a poslaniu streetworku pri práci s drogovými závislými osobami sa v spoločnosti objavujú kritické hlasy, polemizujúce o negatívnej činnosti streetworkerov, ktorí realizujú bezplatnú výmenu injekčného materiálu a ďalších pomôcok, potrebných pre bezpečnú aplikáciu drog. Dochádza tak k dvom extrémnym názorom, pričom podľa prvého a konzervatívneho názoru štát a niektoré mimovládne organizácie podporujú narkomanov v ich drogovej závislosti. Na strane druhej odborníci z praxe však obhajujú realizáciu prístupov harm reduction v praxi, odôvodňujú to názorom, že zber a výmena použitých injekčných striekačiek, spolu s testovaním klientov na prítomnosť infekčných a pohlavných ochorení, predstavujú významný nástroj prevencie v záujme ochrany nielen jedinca, závislého na drogách, ale takisto aj verejného zdravia celej spoločnosti.

Zoznam citovanej literatúry:

BEDNÁŘOVÁ, Zdena, PELECH, Lubomír. *Slabikář sociální práce na ulici*. Brno: Doplněk, 2003, ISBN 80-7239-148-8.

BOČÁKOVÁ, Olga. Patologické javy v spoločnosti. In BOČÁKOVÁ, O. *Médiá a politika – politologické, masmediálne, sociologické, ekonomické a filozofické aspekty*. Trenčín: TnUAD, 2014, s. 5-11. ISBN 978-80-8075-635-2.

BROŽA, Jiří. Poradenství u uživatelů drog (se zvláštním zřetelen na terénní a kontaktní práci). In KALINA, K. a kol. *Drogy a drogové závislosti 1 – mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003, s. 269-275. ISBN 80-86734-05-6.

FILKO, Martin a kol. *Program Chrán sa sám sa zaplatí trojnásobne*. [cit. 2017-08-21]. Dostupné na internete: <<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=10228>>.

HABÁNIK, Tomáš. Streetwork – Benefits of Active Work with Client on the Street. *Political Science Forum*, 2016, roč. 5, č. 2, s. 19-35. ISSN 1338-6859.

HABÁNIK, Tomáš. Streetwork. In ŠTEFÁKOVÁ, L. a kol. *Metódy a metodika sociálnej práce III*. Ružomberok: VERBUM, 2017, s. 205-230. ISBN 978-80-561-0431-6.

HUPKOVÁ, Ingrid, LIBERČANOVÁ, Kristína. *Drogové závislosti a ich prevencia*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2012, ISBN 978-80-8082-563-8.

JANÍKOVÁ, Barbara. Harm reduction: Časné intervence v nízkoprahových službách. In KALINA, K. a kol. *Základy klinické adiktologie*. Praha: Grada Publishing, a.s. s. 99-110. ISBN 978-80-247-1411-0.

KLÍMA Petr. a kol. *Kontaktní práce: Antologie textů České asociace streetwork*. Praha: Česká asociace streetwork.

KUCHÁROVÁ, Barbora, OLÁH, Miroslav. Streetwork a harm reduction v pomoci závislému klientovi OZ Prima v Bratislavě. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2007, roč. 6, č. 3, s. 68-74. ISSN 1805-885X.

MATOUŠEK, Oldřich. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2013, ISBN 978-80-262-0213-4.

MATOUŠEK, Oldřich. a kol. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-818-0.

NEDĚLNÍKOVÁ, Dana, et al. *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008.

Odyseus. Výroční správa za rok 2014. [cit. 2017-08-18]. Dostupné na internete: <http://odyseus.org/files/vyroc14.pdf>.

Odyseus. Výroční správa za rok 2015. [cit. 2017-08-19]. Dostupné na internete: http://odyseus.org/files/vyrocn_2015_online.pdf.

SANANIM. Výroční zpráva za rok 2015. [cit. 2017-07-18]. Dostupné na internete: <http://sananim.cz/vyrocn-zpravy/229/vyrocn-zprava-za-rok-2015.html>

ŠLOSÁR, Dušan. Drogy a drogová závislost. In ŠLOSÁR, D. (ed.) *Drogová prevencia v sociálnej práci*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika – Filozofická fakulta, 2009, s. 21-24. ISBN 978-80-970251-8-2.

RHEW, Isaac C., HAWKINS, J. David – OESTERLE, Sabrina. Drug use and risk among youth in different rural contexts. In *Health Place*, 2011, roč. 17, č. 3, s. 775-783. ISSN 1353-8292.

Výroční zpráva Společnosti Podané ruce o.p.s za rok 2015. [cit. 2017-08-16]. Dostupné na internete: http://www.podaneruce.cz/data/public/vyrocn_zprava_pr_1.82_web.pdf

ŽIAKOVÁ, Eva, ŠROBÁROVÁ, Soňa. *Rizikový klient v sociálnej práci*. Ružomberok: VERBUM, 2013, ISBN 978-80-561-0049-3.

Sociálne a kariérové poradenstvo ako forma krízovej pomoci nezamestnaným osobám

Social and career counseling as a form of crisis assistance to the unemployed people

Karolína Hančinová¹

Abstrakt

Cieľom príspevku s názvom sociálne a kariérové poradenstvo ako forma krízovej pomoci nezamestnaným osobám je identifikovanie kľúčových pojmov z oblasti sociálneho a kariérového poradenstva. Nezamestnanosť patrí medzi často riešenú otázku. Vzhľadom k vysokému počtu nezamestnanosti je dobré priblíženie si možnosti riešenia situácie nezamestnaných osôb, predovšetkým z dôvodu, že nezamestnané osoby často krát nemajú dostatočné informácie o tom, aké sú ich možnosti na riešenie svojej nepriaznivej situácie. Z dôvodu nezamestnanosti sa osoby môžu ocitnúť v nepriaznivej sociálnej situácii, s ktorou sú spojené aj rôzne sociálne riziká. V príspevku sa zameriavame na možnosti riešenia nezamestnanosti pomocou sociálneho poradenstva pre nezamestnaných. Zameriavame sa taktiež na kariérove poradenstvo pre nezamestnaných, služby kariérového poradenstva a rezorty pôsobnosti.

Kľúčové slová: Nezamestnanosť. Poradenstvo. Kariérové poradenstvo. Kariérový poradca. Sociálne poradenstvo.

Abstract

The aim of the contribution entitled Social and Career Counseling as a form of Crisis Assistance for the Unemployed is to identify key concepts of social and career counseling. Unemployment is often a question. Due to the high unemployment rate, it is a good to describe to the situation of unemployed people, mainly because unemployed people often have little information on their options for dealing with their unfavorable situation. Because of unemployment, people may find themselves in a socially disadvantaged situation with various social risks. The contribution focuses on the possibilities of addressing unemployment through social counseling for the unemployed. We also focus on career guidance for the unemployed, career guidance services.

Keywords: Unemployed. Guidance. Career guidance. Career counselor. Social counseling.

---

1. Nezamestnanosť

Vzniknutá nezamestnanosť je spôsobená nerovnovážnym stavom medzi dopytom a ponukou na trhu práce. Okrem toho, je spôsobená neustálymi zmenami v technickej a technologickej oblasti, ktorej mnoho pracovníkov sa nie je schopných flexibilne prispôbiť. Spomenutý stav zapríčiňuje stratu potenciálnej hodnoty celej ekonomiky, z tohto dôvodu sa považuje za vážny problém v oblasti ekonomiky (Kucharčíková, 2009). Nezamestnanosť je nedobrovoľné prerušenie práce či už dlhodobo alebo opakovane, z dôvodu nemožnosti nájsť si zamestnanie. Medzi zamestnancom a zamestnávateľom sa buď preruší pracovný pomer alebo tam žiaden pracovný pomer neexistoval (Strieženec, 1996). Nezamestnanosťou môžeme pomenovať aj stav, kedy si ľudia chcú nájsť zamestnanie a hľadajú si prácu, no nedokážu si žiadnu primeranú a platenú prácu nájsť (Jandourek, 2007). Môžeme rozlišovať dva pojmy, a to kto je naozaj nezamestnaný a kto je iba ten kto nepracuje, pretože nie každý kto pracuje je zamestnaný, a tak isto nie každý kto nepracuje je nezamestnaný. Súvisí to predovšetkým s rozlišovaním práce, ktorá je vykonávaná pre vlastné potešenie či už v rámci domácnosti a zamestnania. Zamestnanie sa vzťahuje k práci, ktorá je podložená zmluvou a zahŕňa v sebe aj materiálnu odmenu za prácu (Mareš, 1994).

---

¹ Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Ústav sociálnych vied. Hrabovská cesta 1 034 01 Ružomberok, Slovenská republika; e-mailová adresa: karolina.hancinova@gmail.com

Podľa Alexy (2009) si môžeme spomenúť niekoľko ekonomických dôsledkov nezamestnanosti:

- nezúročený ľudský kapitál,
- stratou kvalifikácie sa spájajú nevyhnutné náklady na rekvalifikáciu jedinca,
- pokles príspevkov smerujúcich do verejnoprávnych fondov,
- zníženie úrovne miezd zamestnancom, ktorí boli preradení na nižšie pracovné miesta z dôsledku zvýšenej miery nezamestnanosti,
- nevyhnutná potreba poskytnutia sociálnych dávok pre nezamestnaných a dávok v nezamestnanosti.

Matoušek (2005) zaraďuje medzi najvýznamnejšie sociálne riziká nezamestnanosti nasledovné:

- strata sociálneho statusu,
- zníženie životnej úrovne,
- získanie sociálnej role nezamestnaného,
- sociálna izolácia,
- sociálne zlyhanie,
- ohrozenie rodiny nezamestnaného.

Rozvrstvením spoločnosti do troch skupín je možné ukázať, ako pôsobí strata zamestnania na rôzne vekové skupiny obyvateľstva:

- **mladí ľudia** – pre nich je zamestnanie a práca určitou formou vstupu do sveta dospelých, do sveta zodpovednosti, voľnosti a rešpektu. U mladých, ktorí opustia školu a nájdu si primerané zamestnanie, je možné sledovať mierne zlepšenie psychického stavu. Zatiaľ čo u neúspešných absolventov na trhu práce nie sú spozorované žiadne zmeny. V súvislosti s nezamestnanosťou klesá aj interakcia s ľuďmi, a preto je vhodné mať nejaké hobby alebo záujmovú činnosť, ktoré v sebe zahŕňajú viac kontaktu s ľuďmi podobného zmýšľania.
- **občania stredného veku** – strata zamestnania v tomto veku je ďaleko viac zničujúca ako u mladých ľudí. Je to dané hlavne nutnosťou prispôbiť sa novým podmienkam, čo súvisí so zmenou životného štýlu, príjmu ako aj zdravotného stavu.
- **dôchodcovia** – odchod zo zamestnania má veľmi negatívne psychologické dopady, ale len v prípade nedobrovoľného odchodu. Takto vzniknutá strata zamestnania môže v značnej miere ovplyvniť alebo dokonca zničiť vzťahy v rodine, hlavne ak sa jedná o prípad, kedy prácu stráca muž. Niektorí jedinci začínajú vyhľadávať viac spoločnosti v podnikoch, silnejú väzby s predošlými spolupracovníkmi. Čo sa týka žien, je plno takých, ktoré si odchod do dôchodku nemôžu dovoliť. V porovnaní s mužmi sú však ženy odolnejšie voči vysoko stresujúcemu faktoru ako je napríklad odchod do dôchodku (www.euroekonom.sk).

1.1. Typológia nezamestnanosti

Ekonomická teória rozdeľuje nezamestnanosť do viacerých typov:

- frikčná nezamestnanosť,
- cyklická nezamestnanosť,
- štruktúrna nezamestnanosť.

Pokiaľ berieme do úvahy situáciu na trhu práce, čiže možnosť, respektíve nemožnosť nájsť si akúkoľvek prácu, členíme nezamestnanosť na:

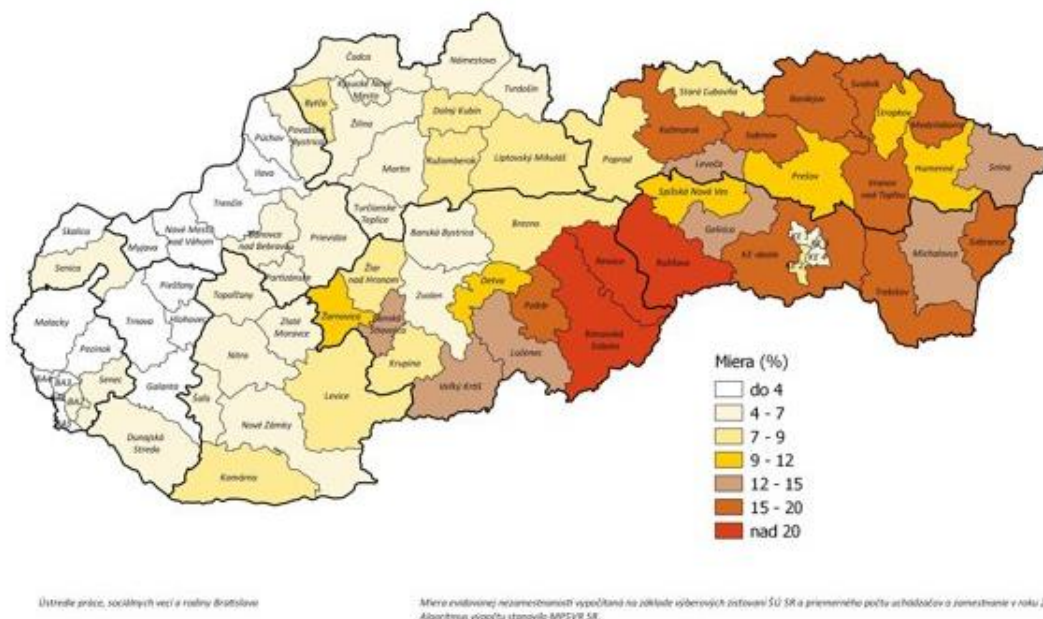
- dobrovoľná nezamestnanosť a nedobrovoľná nezamestnanosť,
- skrytá nezamestnanosť,
- neúplná nezamestnanosť a nepravá nezamestnanosť (Krebs, 2010).

1.2 Miera evidovanej nezamestnanosti na Slovensku

Miera evidovanej nezamestnanosti na Slovensku klesla prvýkrát od novembra 2008 pod hranicu ôsmich percent. Tento rok dosiahla ku koncu apríla 7,74 %, zatiaľ čo v marci bola na úrovni 8,04 %. Stav disponibilných uchádzačov o zamestnanie v apríli 2017 dosiahol 211 104 osôb. Medzimesačne, v porovnaní s marcom 2017 poklesol o 8 045 osôb. Medziročne poklesol o 50 810 osôb, čo je o 19,40 % menej. V apríli 2017 bol vo všetkých krajoch dosiahnutý pokles miery evidovanej nezamestnanosti. Najvýraznejší pokles bol dosiahnutý v Nitrianskom kraji. Najvyššia miera evidovanej nezamestnanosti bola zaznamenaná v okrese Rimavská Sobota 24,20 %. Najnižšiu mieru evidovanej nezamestnanosti 2,61 % dosiahol okres Piešťany. Ku koncu apríla 2017 úrady práce evidovali 50 173 voľných pracovných miest (www.upsvar.sk)

Obrázok č. 1 Miera evidovanej nezamestnanosti v okresoch SR k 30.04.2017

Miera evidovanej nezamestnanosti v okresoch SR k 30.04.2017

Zdroj: www.ekonomika.sme.sk

2. Sociálne poradenstvo pre nezamestnaných

Cieľom poradenskej činnosti pre nezamestnaných je predovšetkým poskytovanie informácií, poskytovanie pomoci a odborných rád osobám pri voľbe povolania a zamestnania, pri odporúčaní vhodnej rekvalifikácie podľa osobitných schopností, zručností, predpokladov daného človeka. Poradenská činnosť sa zameriava na špecifické potreby, schopnosti,

zdravotný stav, situáciu na trhu práce. Poradenské činnosti pre nezamestnaných sú poskytované na Úradoch práce sociálnych vecí a rodiny (Schavel, Oláh, 2006).

Poradenstvo na územných úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny realizuje ako pomoc občanom pri:

- Voľbe povolania – zaraďujeme sem predovšetkým poskytovanie informácií a odborných rád o druhoch povolania a o požiadavkách na výkon určitého povolania.
- Poradenstvo pri výbere zamestnania – sa zameriava na posúdenie osobnostných predpokladov, schopností a získaných odborných zručností osoby hľadajúcej vhodné zamestnanie. Poskytuje informácie a odborných rád zameraných aj na sprievodné problémy súvisiacich so stratou zamestnania a vyhľadávaním vhodného pracovného uplatnenia. Dôraz sa kladie predovšetkým na pomoc osobám, ktoré si vyžadujú zvýšenú starostlivosť, najmä občanov so zmenenou pracovnou schopnosťou.
- Poradenstvo pri výbere zamestnanca – sa zameriava na posúdenie osobnostných, zdravotných a kvalifikačných predpokladov, schopností a zručností občana v súvislosti s požiadavkami zamestnávateľa na konkrétne pracovné miesto (Schavel, Oláh, 2006).

UPSVaR ponúka možnosť využiť informačno-poradenské stredisko (IPS), ktoré je pracoviskom úradu práce, sociálnych vecí a rodiny, v ktorom majú klienti k dispozícii počítače s prístupom na internet a tlačiarňou. Do IPS prichádzajú klienti, ktorými sú uchádzači o zamestnanie, záujemcovia o zamestnanie ale aj žiaci základných či stredných škôl, vysokoškôláci a všetci občania, ktorí ho navštívia. Vyhľadávanie informácií je na báze samoobsluhy. V prípade potreby je však osobám nápomocný odborne pripravený zamestnanec. Klienti môžu v IPS vyhľadávať informácie o trhu práce, o voľných pracovných miestach, môžu si pripraviť a vytlačiť písomnosti, ktoré sú potrebné pre prijatie do zamestnania ako napr. životopis, motivačný list a pod. V IPS je možné nájsť široké spektrum informácií či už v elektronickej alebo tlačenej podobe o trhu práce, nástrojoch aktívnej politiky na trhu práce, ktoré sú nápomocné návratu uchádzačov o zamestnanie na trh práce, odbornú literatúru, informačné letáky. Je možné si vyhľadať informácie o povolaniach v programe Internetový sprievodca trhom práce, kde je taktiež možnosť vyplniť záujmový dotazník napomáhajúci k rozhodnutiu sa pre konkrétne povolanie. V IPS sa realizujú aj skupinové aktivity pre skupinu klientov ako napr. aktivity preventívneho poradenstva pre občanov ohrozených stratou zamestnania (www.upsvar.sk).

Poradenstvo je poskytované resp. realizované na dvoch stupňoch riadenia:

1. stupeň - Odbor poradenstvo a zvyšovania zamestnateľnosti Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny, ktoré je riadené a usmerňované na ÚPSVaR.
2. stupeň – Poradenstvo na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny, ktoré sa realizuje na dvoch úrovniach a to:
  - Informačno – poradenské služby – tieto poradenské služby sú základné, zameriavajú sa na poskytovanie základných informácií o ponuke pracovných miest, o súčasných možnostiach uplatnenia sa na trhu práce, o kvalifikačných požiadavkách vrátane možností ďalšieho vzdelávania prípadne rekvalifikácie a pod. Tieto služby poskytujú informácie tak isto aj o dávkach, na ktoré má človek nárok v nezamestnanosti a informujú aj o právach a povinnostiach evidovaných nezamestnaných.
  - Odborné poradenské služby – nadväzujú na informačno – poradenské služby sú poskytované odbornými poradcami, ktorí musia mať vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa v rámci oddelení poradenstva. Tieto služby sa zameriavajú na riešenie problémov spojených s pracovným uplatnením uchádzačov o zamestnanie, na vytváranie vzájomného súladu medzi jeho osobnými predpokladmi a požiadavkami na

vykonávanie určitého zamestnania a pod. Tieto služby sú poskytované formou individuálnych a skupinových aktivít a majú zväčša charakter pokračujúcej starostlivosti. Odborné poradenské služby sú poskytované klientom na základe požiadania alebo odporúčania sprostredkovateľa (Schavel, Oláh, 2010).

3. Kariérové poradenstvo

Je súhrnný názov pre vykonávanie poradenských služieb zameraných na hľadanie vhodného zamestnania, vytvorenie si obrazu o rôznych možnostiach vhodného povolania pre každú vekovú kategóriu. Tieto služby sú zamerané na pomáhajúce jednotlivcom pri voľbe povolania, pri príprave na prechod zo školy do vhodného zamestnania a pri rozvíjaní profesijnej kariéry. Kariérové poradenstvo poskytuje svoje služby nie len pre ľudí ktorí ešte nevstúpili na trh práce a snažia sa orientovať v možnostiach vhodného povolania ale samozrejme aj pre tých ktorí si hľadajú zamestnanie alebo pre tých ktorí sú zamestnaný no chceli by svoje povolanie zmeniť, posunúť sa do lepšieho a pre nich vhodnejšieho zamestnania (Kika, Vetráková a kol., 2007).

Kariérové poradenstvo má rozličné polia pôsobnosti zaradujeme sem:

- Kariérové poradenstvo na základných a stredných školách.
- Kariérové poradenstvo na vysokých školách.
- Kariérové poradenstvo v rezorte práce sociálnych vecí a rodiny.
- Kariérové poradenstvo pre nezamestnaných.
- Kariérové poradenstvo v terénnej a komunitnej práci.
- Poradenské služby v súkromnom sektore.
- Poradenské služby v neziskovom sektore.

My sa bližšie zameriame na kariérové poradenstvo v rezorte práce sociálnych vecí a rodiny a na kariérové poradenstvo pre nezamestnaných.

3.1 Kariérový poradca

Kariérový poradca pomáha ľuďom prostredníctvom poradenstva v procese ich profesijnej a vzdelávacej cesty, pomáha im uľahčiť rozhodovanie, či už pri výbere povolania alebo pri výbere strednej či vysokej školy tak isto poradca pomáha aj pri výbere rekvalifikačných kurzov prípadne ak chce jedinec zmeniť zamestnanie a chce si nájsť nové (Ihnacík, 2013).

Služby, ktoré poskytuje kariérový poradca môžeme vymedziť do troch skupín a to:

- poskytovanie informácií v oblasti kariéry – ide o informácie o rôznych vzdelávacích kurzoch, o druhoch povolanií teda zahŕňa aj informácie o trhu práce. O rôznych možnostiach sa v súčasnosti môžu záujemcovia dozvedieť aj prostredníctvom webu,
- kariérové poradenstvo – je poskytované buď individuálne, čiže stretnutie vo forme klient poradca, alebo v menších skupinách,
- kariérová výchova – je zameraná na pomáhajúce skupinám (Watts, 1996).

3.2 Kariérové poradenstvo pre nezamestnaných

Kariéroví poradcovia by mali nezamestnaným ponúknuť informácie o možnostiach na trhu práce, mali by im byť nápomocní pri zvládaní problémovej situácie, s ktorou je spojená nezamestnanosť. Pri komplikovanejších psychických problémoch spojených so stratou zamestnania, zohráva veľkú úlohu aj psychologické poradenstvo. Súčasťou poradenstva pre

nezamestnaných je aj skupinové poradenstvo, ktoré sa realizuje v kluboch práce. Tieto programy slúžia na rozvíjanie zručností klientov, ktoré môžu využiť pri uchádzaní sa o nové zamestnanie, súčasťou týchto programov je aj nácvik komunikácie a pomoc pri zvládaní stresových situácií atď. Skupinové aktivity pre nezamestnaných môžu byť odlišné podľa cieľových skupín na:

- poradenstvo pre dlhodobo nezamestnaných,
- poradenstvo pre absolventov škôl, ktorí si začínajú hľadať zamestnanie,
- poradenstvo pre nezamestnané matky,
- poradenstvo pre ľudí so zníženou pracovnou schopnosťou (Gabura, 2005).

Pred tým ako si začneme hľadať povolanie by sme si mali ujasniť niektoré otázky, ktoré by nám mali pomôcť pri výbere správneho zamestnania. Kariéroví poradcovia by mali nezamestnaným ponúknuť informácie o možnostiach na trhu práce, mali by im byť nápomocní pri zvládaní problémovej situácie, s ktorou je spojená nezamestnanosť. Pri komplikovanejších psychických problémoch spojených so stratou zamestnania, zohráva veľkú úlohu aj psychologické poradenstvo. Súčasťou poradenstva pre nezamestnaných je aj skupinové poradenstvo, ktoré sa realizuje v kluboch práce. Tieto programy slúžia na rozvíjanie zručností klientov, ktoré môžu využiť pri uchádzaní sa o nové zamestnanie. Súčasťou týchto programov je aj nácvik komunikácie a pomoc pri zvládaní stresových situácií atď. Skupinové aktivity pre nezamestnaných môžu byť odlišné podľa cieľových skupín na:

- poradenstvo pre dlhodobo nezamestnaných,
- poradenstvo pre absolventov škôl, ktorí si začínajú hľadať zamestnanie,
- poradenstvo pre nezamestnané matky,
- poradenstvo pre ľudí so zníženou pracovnou schopnosťou (Gabura, 2005).

Zoznam citovanej literatúry

ALEXY, J. 2009. *Trh práce a manažment ľudských zdrojov*. 1.vyd. Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm, 2009. 298 s. ISBN 978-80-225-2728-6.

GABURA, J. 2005. *Sociálne poradenstvo*. Vyd. 1. Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca, 2005. 222 s. ISBN 80-89185-10-X.

IHNACÍK, J. 2013. *Kariérový poradca v poradenskej teórii a praxi* 1. Vyd. Bratislava : Metodicko – pedagogické centrum, 2013. 64 s. ISBN 978-80-8052-508-8.

JANDOUREK, J. 2007. *Sociologický slovník*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2007. 288 s. ISBN 978-80-7367-269-0.

KIKA, M. – VETRÁKOVÁ, M. a kol. 2007. *Kariérové poradenstvo : Metodická príručka*. Vyd. 1. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta v Banskej Bystrici, 2007. 105 s. ISBN 978-80-8083-202-5.

KREBS, V. a i. 2010. *Sociální politika*. 5. Vyd. Praha : Wolters Kluwer, 2010, 544 s. ISBN 978-80-7357-585-4.

KUCHARČÍKOVÁ, A. 2009. *Makroekonómia*. Žilina : Žilinská univerzita v Žiline, 2009, 236 s. ISBN 978-80-8070-978-5.

MAREŠ, P. 1994. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Vyd. 1. Praha : Sociologické nakladatelství, 1994. 151 s. ISBN 80-901424-9-4.

MATOUŠEK, O. 2005. *Sociální práce v praxi*. 1. Vyd. Praha : Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.

Nezamestnanosť [online]. [cit. 2017-09-14.]. Dostupné na internete: <http://www.euroekonom.sk/ekonomika/vseobecna-ekonomicka-teoria/nezamestnanost/>

OLÁH, M., SCHAVEL, M. 2006 *Úvod do štúdia a dejín sociálnej práce*. 1. Vyd. Prešov : VŠ sv. Alžbety, ÚSV a Z, 2006. 176 s. ISBN 80-9694499-1.

SCHAVEL, M. – OLÁH, M. 2010. *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. 4. Vyd. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2010. 218 s. ISBN 80-8068-487-1.

STRIEŽENEC, Š. 1996. *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava : AD, 1996. 255 s. ISBN 80-967589-0-X.

Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny. *Nezamestnanosť sa znížila aj v januári 2017* [online]. [cit. 2017-09-14.]. Dostupné na internete: http://www.upsvar.sk/media/medialne-spravy/v-aprili-sa-nezamestnanost-znizila-urady-evidovali-najviac-volnych-pracovnych-miest-od-roku-1997.html?page_id=707129

Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny. *Pomoc v hmotnej núdzi*. [online]. [cit. 2017-09-14.]. Dostupné na internete: http://www.upsvar.sk/socialne-veci-a-rodina/hmotna-nudza/pomoc-v-hmotnej-nudzi.html?page_id=363675

WATTS, A. a kol. *Rethinking Careers Education and Guidance. Theory, Policy and Practice*. London : Routledge, 1996. 403 s. ISBN 0-415-13974-0.

Desatero dobré praxe sociální práce při řešení nepříznivé sociální situace očima ombudsmana

Ten principles od good practice of social work when dealing with an unfavourables social situation

Romana Jakešová¹, Andrea Vašíčková², Petra Zdražilová³

Abstrakt

Příspěvek shrnuje pohled veřejné ochránkyně práv na výkon sociální práce na obecních úřadech a úřadech práce. Při řešení některých podnětů je ochránkyně postavena do situace, kdy musí hodnotit postup sociálních pracovníků, příp. zkonstatovat, že sociální pracovník nebyl dostatečně aktivní, ač to daná situace vyžadovala. Sociální práce prostupuje mnoha oblastmi, kterými se ochránkyně zabývá. Cílem Desatera dobré praxe sociální práce při řešení nepříznivé sociální situace, které vydala ochránkyně, je jednak sjednotit její praxi při hodnocení sociální práce, ale také seznámit sociální pracovníky, a i jejich zaměstnavatele s tím, jaká jsou její očekávání. Nejen prostřednictvím kazuistiky chceme přiblížit pestrost situací, se kterými se ochránkyně v rámci své činnosti setkává, ale i pestrost postupů, které sociální pracovníci (ne)volí.

Klíčová slova: Sociální práce. Veřejný ochránce práv. Obecní úřad.

Abstract

The paper summarizes the Defender's view on the performance of social work at municipal authorities and labour offices. In dealing with some of the complaints, the Defender evaluates the actions of social workers and in some cases finds that the social worker was not sufficiently active, even though the situation required it. Social work pervades many areas the Defender deals with. The aim of the Ten principles of good practice of social work when dealing with an unfavourable social situation, which has been published by the Defender, is to unify the Defender's practice in evaluating social work, but also to familiarize social workers and their employers with Defender's expectations. Not only through case report, we want to bring about the diversity of the situations the Defender deals with, as well as the variety of actions that social workers choose (or do not choose) to implement in their work.

Keywords: Social work. Public Defender of Rights. Municipal authorities

Úvod

Sociální práci se ochránce zabýval již od počátku vzniku instituce⁴ (rok 2000), a to v oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Sociální pracovníce a pracovníky jsme však potkávali i v zařízeních, která jsme navštěvovali. Do roku 2006 to byla zejména školská zařízení (výchovné ústavy, dětské domovy, diagnostické ústavy), vazební věznice a věznice a psychiatrické léčebny. Od roku 2006 se ochránce stal tzv. národním preventivním mechanismem⁵ a začali jsme se zabývat podmínkami na všech místech, kde mohou být lidé omezení na svobodě. Začali jsme se tedy zajímat i o zařízení sociálních služeb, léčebny dlouhodobě nemocných či policejní cely. V této souvislosti jsme se také začali setkávat s veřejným opatrovnictvím. Ve většině zařízení (snad vyjma policejních cel) byli i sociální pracovníci (výjimečně pracovníci). Jejich náplní práce bylo (a v řadě případů bohužel stále

¹ Kancelář veřejného ochránce práv; e-mailová adresa: jakesova@ochrance.cz

² Kancelář veřejného ochránce práv; e-mailová adresa: vasickova@ochrance.cz

³ Kancelář veřejného ochránce práv; e-mailová adresa: zdrazilova@ochrance.cz

⁴ Myslíme tím jak vznik veřejného ochránce práv jako takového, tak vznik Kanceláře veřejného ochránce práv, která ochránci poskytuje veškerý servis.

⁵ Ve smyslu Opčního protokolu k Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání. Opční protokol byl vyhlášen ve Sbírce mezinárodních smluv pod číslem 78/2006.

je) administrování důchodů, spravování depozit a peněz dětí či klientů, podávání zpráv soudům a jiným institucím, zajišťování nákupů, účast na různých komisích (ve věznicích). Dříve jsme si nekladli otázku, zda má toto být skutečně náplní práce sociálního pracovníka či pracovnice. Byla to zaběhnutá praxe, o sociální práci se mnoho nemluvilo. V tomto směru lze pozorovat z našeho pohledu výrazný posun (alespoň v některých typech zařízení). Posunuli jsme se i my. Pomohlo nám k tomu i to, že o sociální práci začaly explicitně hovořit právní předpisy⁶, a to tak, že ji v určitých situacích předvídají. To znamená, že tehdy je povinností obecních úřadů (nejen) sociální práci vykonávat. V neposlední řadě se dostala sociální práce do našeho hledáčku tím, že se začaly objevovat situace (nebo jsme na ně začali být my sami v Kanceláři citlivější), kdy se na nás obrátil člověk, který bezpochyby v nepříznivé sociální situaci byl a byl v ní sám, bez pomoci. Tehdy jsme se začali ptát, jak je to možné? To není opravdu nikdo, kdo by s ním jeho situaci řešil? Opakované kladení této otázky nám odkrývá příběhy, z nichž často vyplývá, že pro řešení nepříznivé situace člověka by bylo vhodné využít možností sociální práce. Ta však často není vykonávána tak, jak by bylo potřeba, nebo není vykonávána vůbec. Takových případů přibývá, a přibývat bude, a i proto ochránkyně zpracovala Desatero dobré praxe sociální práce při řešení nepříznivé sociální situace, o kterém pojedná třetí kapitola.

1. Podmínky sociální práce ve veřejné správě

První systémovější pohled na výkon sociální práce ve veřejné správě nám poskytlo šetření provedené v roce 2012 na krajských pobočkách Úřadu práce České republiky (dále jen „úřad práce“). Úřady práce, obecní úřady obcí s rozšířenou působností a pověřené obecní úřady mají vykonávat sociální práci s cílem řešit nepříznivou sociální situaci a přispívat k sociálnímu začleňování osob v hmotné nouzi. Provedli jsme místní šetření na vybraných kontaktních pracovištích úřadu práce. Chtěli jsme zjistit, zda a v jaké míře zaměstnanci úřadů práce vykonávají sociální práci, tak jak jim ukládá zákon o pomoci v hmotné nouzi. Na základě poznatků získaných v rámci místních šetření dospěla ochránkyně k závěru, že sociální práce není na kontaktních pracovištích vykonávána vůbec či v nedostatečném rozsahu. Příčinou byl zejména nedostatečný počet pracovníků, kdy na každou/každého připadalo zhruba 200 klientů. Ochránkyně ve svých závěrech zdůraznila, že i v případě nedostatečných podmínek pro výkon sociální práce je třeba, aby sociální pracovníci či pracovník zajistil každému klientovi nezbytné minimum pomoci. Tedy aby mu poskytl informaci o všech sociálních dávkách, které mohou přispět k řešení jeho situace, zajistili mu pomoc s jejich získáním a zprostředkovali mu kontakt na sociální pracovníce a pracovníky obecního úřadu obce s rozšířenou působností, kteří s ním dále prostřednictvím vhodných metod sociální práce situaci komplexně řeší (Výroční zpráva, 2012: 40).

Ochránkyně také doporučila, aby pracovníci a pracovníci úřadu práce poskytnuté poradenství písemně zaznamenávali, a to i před samotným zahájením řízení o nepojistných sociálních dávkách. Vycházela přitom z podnětů, v nichž lidé upozorňovali na to, že se jim na úřadu práce dostalo chybného poučení či rady nebo že vůbec neměli možnost žádost podat s tím, že na dávku nemají nárok. Cílem ochránkyně nebylo zvýšit administrativní zátěž pracovníků a pracovníků, ale to, aby bylo poradenství stručně zachyceno tak, aby se jednak předešlo sporům, o čem ne/byl člověk poučen, ale zejména, aby bylo v případě další návštěvy již na co navázat (Výroční zpráva, 2016). Ministerstvo práce a sociálních věcí na základě

⁶ V zákoně č.111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů či v zákoně č.108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů se výslovně začíná se sociální prací „počítat“ od účinnosti zákona č.366/2011 Sb., který novelizoval řadu právních předpisů, mezi nimi i tyto dva zmíněné zákony. V ustanovení § 64 zákona o pomoci v hmotné nouzi se objevují odstavce 2 a 3 a v ustanovení § 92 zákona o sociálních službách se objevuje písm.d), v ustanovení § 93 písm.c) a vkládá se nové ustanovení §93a.

žádosti ochránkyň usměrnilo postup úřadů práce vydáním Instrukce č. 19/2016, v níž uložilo pracovníkům a pracovnícím úřadu práce povinnost pořizovat záznamy o jednání s klientem i před zahájením řízení o dávce a převzalo některé závěry ochránkyň týkající se minimálního rozsahu sociální práce na úřadu práce.

Podmínky pro výkon sociální práce ve veřejné správě obecně i nadále nejsou vyhovující. Jde jednak o nedostatečné finanční ohodnocení sociálních pracovníků a pracovníc (zejména na úřadu práce), jejich přetížení v souvislosti s vysokým počtem klientů a také o dopad zákona o státní službě. Potíže, které zákon přináší, však sledujeme napříč celou veřejnou správou.

2. Desatero dobré praxe sociální práce při řešení nepříznivé sociální situace (www.eso.ochrance.cz)

Desatero přibližuje, jak ochránkyň nahlíží na sociální práci. Kromě očekávání ochránkyň směrem k sociálním pracovníkům a pracovnícím vyjadřuje také to, co očekává od státu (obcí, resp. obecních úřadů, úřadu práce), případně dalších zaměstnavatelů ve vztahu k zajištění důstojných a vyhovujících pracovních podmínek, odpovídajícího finančního ohodnocení, podpory a podmínek pro další vzdělávání a osobní růst sociálních pracovníků a pracovníc. Důležité je také to, že v Desateru ochránkyň akcentuje odbornost sociální práce. Říká, že je nezbytné vnímat, že sociální práce je profese (či povolání), pro jejíž výkon nestačí chuť a odhodlání pomáhat. Jde o činnost, která vyžaduje odbornost, celoživotní vzdělávání a osobní rozvoj sociálního pracovníka. K uznání a respektování sociálního pracovníka jako profesionála a k jeho podpoře ochránkyň vyzývá i zaměstnavatele. Dotýká se i toho, že věnovat se sociální práci je činnost náročná a společností, někdy samotnými klienty a těmi, kteří sociální pracovníky a pracovníce zaměstnávají, nedocenená.

Ambicí Desatera není v žádném případě suplovat odborné společnosti, vzdělavatele, samotné sociální pracovníky nebo někdy v budoucnu Komoru sociálních pracovníků. Kromě toho, že má přispět k transparentnosti postupu ochránkyň (v případech kdy se zabývá, jak byla sociální práce vykonávána), má také usměrnit nás v Kanceláři, abychom na sociální práci v celé veřejné správě (ale také např. v institucích) nahlíželi skrze jedny principy.

1) Garance pomoci

Sociální pracovník je pro člověka v nepříznivé sociální situaci často poslední možností, na koho se obrátit se žádostí o pomoc. Posláním sociálního pracovníka je pomáhat všem osobám v nepříznivé životní situaci podle bydliště nebo místa, kde problém nastal. Každá osoba má nárok na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství o možnostech řešení své situace nebo jejímu předejití.

1) Proaktivní přístup

Sociální pracovník sám aktivně vyhledává osoby v nepříznivé sociální situaci nebo aktivně reaguje na informace svědčící o tom, že se určitá osoba v takové situaci nachází. Pokud to zákon ukládá, sociální pracovníci se vzájemně informují, že se určitá osoba ocitla nebo může ocitnout v nepříznivé sociální situaci (např. odebrání dávek na bydlení, ztráta bydlení apod.).

2) Respekt k jedinečnosti a důstojnosti člověka

Sociální pracovník respektuje důstojnost každého klienta a jeho soukromí bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu, barvu pleti, mateřský jazyk, ekonomickou situaci, věk, zdravotní stav, sexuální orientaci, pohlavní identifikaci a náboženské nebo politické přesvědčení. Informace, které mu klient svěří, jsou důvěrné a vztahuje se na ně povinná

mlčenlivost sociálního pracovníka. Sociální pracovník přijímá klienta s jeho slabými i silnými stránkami. Sociální pracovník posuzuje situaci, ale nesoudí a neodsuzuje klienta.

3) Komplexnost

Sociální pracovník řeší situaci klienta komplexně. Neřeší pouze dílčí problém, s nímž se na něj klient obrátí. V rámci sociální práce vede sociální pracovník klienta k vědomí vlastní odpovědnosti, k popsání a uvědomění si jeho celkové sociální situace včetně rozpoznání příčin. Nabízí mu možnosti řešení jeho situace a upozorňuje na rizika jejího neřešení. Sociální pracovník koordinuje spolupráci s ostatními pomáhajícími profesemi, které se podílejí na řešení situace klienta (řešení zadlužení klienta, poskytování sociálních služeb, dávky, vyřizování úředních záležitostí, zajištění bydlení).

4) Respekt k přáním klienta

Je to primárně klient, kdo definuje své potřeby a přání. Sociální pracovník ho současně vede k tomu, aby byl sám schopen vyhodnotit reálnost dosažení svých rozhodnutí a přání. Sociální pracovník podporuje klienta, provází ho a pomáhá mu v nalezení řešení jeho nepříznivé sociální situace. Sociální pracovník ke klientovi přistupuje tak, aby klient neměl obavu své pocity a přání otevřeně popsat.

5) Posílení schopností klienta

Sociální pracovník vede klienta k tomu, aby sám, případně s jeho pomocí, navrhl kroky k řešení nepříznivé sociální situace. Sociální pracovník klienta podporuje a motivuje, současně dbá na to, aby klient dohodnuté kroky dodržoval. Sociální pracovník hledá možný zdroj klientovy motivace i v případě, že klient aktivně nespolupracuje.

6) Odborný výkon sociální práce

Sociální pracovníci uplatňují při výkonu sociální práce odborné znalosti a volí metody sociální práce, které odpovídají "nejlepší praxi". Zaměstnavatel je povinen vytvořit dostatečné podmínky pro výkon sociální práce (zejména v oblasti vlastního rozvoje, který vede ke zvyšování úrovně sociální práce) a zajistit dostatečnou podporu, která je vzhledem k náročnosti profese nezbytná (supervize).

7) Sociální pracovník v roli obhájce klienta

Sociální pracovník plní také roli obhájce zájmů klienta, který je ve většině případů ve slabší pozici. Sociální pracovník hájí zájmy klienta i v situacích, kdy se může dostat do konfliktu se svým zaměstnavatelem (například v otázce zajištění nájmu obecního bytu, poskytnutí sociálních dávek), kolegy či očekáváním veřejnosti.

8) Sociální práce s prostředím klienta

Předmětem sociální práce je interakce člověka a jeho sociálního prostředí. Proto se sociální pracovník soustředí jak na jednotlivce, tak na prostředí, které klienta obklopuje. Zejména v situacích, kdy nelze ovlivnit schopnosti, dovednosti klienta nebo jeho příslušnost ke zranitelné skupině (např. Rom bude vždycky Rom, osoba s mentálním postižením bude vždy osobou s mentálním postižením, osobě po výkonu trestu bude přisuzována nálepka "odsouzeného"), musí sociální pracovník vystupovat proti předsudkům společnosti, vyjednávat, vysvětlovat a podněcovat společnost k činnostem, které přispějí k řešení situace klienta, ale pozitivně ovlivní i to, jak společnost vnímá ohrožené skupiny lidí. Sociální pracovník klienta povzbuzuje a posiluje jeho odhodlání a schopnosti aktivně hájit své zájmy a práva.

9) Vedení dokumentace

Sociální pracovník pečlivě práci s klientem dokumentuje ve spisu v listinné podobě (v souladu se zákonem č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů) a v informačním systému. Tento postup umožní sledovat vývoj případu, vyhodnocovat účinnost provedených kroků, hledat příčiny neúspěchu a snažit se je odstranit, nebo volit jiné kroky a následně vyhodnotit splnění cílů. Spisová dokumentace má nezastupitelný význam také v případech, kdy s klientem musí pracovat jiný sociální pracovník. Pečlivé vedení dokumentace je současně ochranou sociálního pracovníka i klienta v případě sporu o odbornost sociální práce.

3. Sociální práce na obecních úřadech

Při formulaci Desatera jsme vycházely z případů, které ochránkyně řešila. Nebylo jich zatím mnoho, ale týkaly se řady oblastí. Klientka byla Romka, měla dceru se zdravotním postižením a marně se několik let snažila získat obecní byt. Sociální pracovníci, která jí byla oporou, již město smlouvu neprodloužilo. Promarněné šance pro školskou sociální práci v řadě případů, kdy spor mezi školou a rodičem, který chce, aby do školy mohlo chodit i jeho dítě s postižením, končí dojížděním do vzdálené školy nebo dokonce umístěním do ústavní péče. Nesčetně případů nedostatečného poučení o tom, na jaké dávky má člověk nárok nebo jak jinak může situaci řešit. V oblasti veřejného opatrovnictví jsme se setkali s řadou opatrovníků s dobrými úmysly, které však v důsledku vedou k poškození klienta, protože opatrovník není sociální pracovník a nemá jeho kompetence. Níže popsaná kazuistika je založena na reálném případě. Situace pana Antonína není prozatím vyřešena.

Příběh pana Antonína

Obrátil se na nás pan Antonín (74 let), který je dlouhodobě bez domova a momentálně žije již 6. rokem (tedy od roku 2011) ve starém přívěsu v zahradní kolonii u velkého města. V přívěsu není přívod vody, možnost vytápění a stejně tak ani toaleta. Toto minimální zázemí poskytli panu Antonínovi manželé Vomáčkovi, kteří se mu snaží pomáhat, přestože je pro ně fakticky cizí člověk. V důsledku pokročilého věku a postupně se zhoršujícího zdravotního stavu již potřebuje pan Antonín při zajištění péče o sebe samu a při obstarání běžných záležitostí pomoc druhé osoby.

Jelikož stárnou i manželé Vomáčkovi, navštívili v červnu 2016 sociální pracovníci z obce, kde má pan Antonín trvalý pobyt. Jde o obec s pověřeným obecním úřadem, kde pan Antonín nebyl řadu let, nemá k ní žádný vztah, trvalý pobyt má na ohlašovně. Obec je navíc asi 280 km od stávajícího bydliště pana Antonína. Manželé sociální pracovníci tlumočili, že by pan Antonín rád bydlel v domově pro seniory, případně na ubytovně a současně čerpal podporu pečovatelské služby. Veškerý kontakt a jednání se sociální pracovníci zprostředkovávali manželé Vomáčkovi. Sociální pracovníce se s panem Antonínem neviděla, nikdy neproběhlo místní šetření a o jeho provedení nepožádala ani místní sociální pracovníky. Veškeré informace čerpala z informačního systému.

Sociální pracovníce manželé Vomáčkovy upozornila, že s ohledem na nízký příjem pana Antonína (je poživitelem starobního důchodu ve výši 6.400 Kč) bude velmi obtížné najít sociální službu, která by ho přijala. Oslovila několik domovů pro seniory, které však měly plnou kapacitu. Pan Antonín je tedy veden v pořadnicích. Sociální pracovníce rovněž sama provedla propočty stran možnosti dosáhnout na některou z dávek pomoci v hmotné nouzi. Dle jejích závěrů by pan Antonín na žádnou dávku nedosáhl. Po přepočtení jsme zjistily, že výpočet byl chybný a pan Antonín by získal doplatek na bydlení.

Jako jedinou možnost pro pana Antonína spatřovala sociální pracovnice v opětovném navázání kontaktu s dcerami, které by se mohly podílet na úhradě za bydlení a sociální službu. O dcerách se dozvěděla od manželů Vomáčkových. Sociální pracovnice dcery pana Antonína vyhledala díky informacím z centrální evidence obyvatelstva a následně také oslovila. Ty však odmítly jakkoliv s otcem vejít v kontakt, a to i s odkazem na to, že se o ně od dětství nezajímal. Pan Antonín o tomto kroku sociální pracovnice nevěděl. Nám pan Antonín řekl, že si nepřeje, aby byly do jeho problémů dcery jakkoliv „zatahovány“.

Možnosti řešení situace pana Antonína, tak sociální pracovnice označila za fakticky vyčerpané.

Sám pan Antonín je nyní v takové situaci, že je mu už jedno (téměř), kam půjde. Do kterého města, do jakého zařízení. Na základě předchozích negativních zkušeností však odmítá spolupracovat se sociálním kurátorem v místě současného bydliště a stejně tak čerpat služeb noclehárny pro lidi bez domova.

Jak byste hodnotili postup sociální pracovnice? A jak postupovat nyní? Má pan Antonín vůbec nějaká přání? Dokáže pojmenovat svoje potřeby? A co obecní úřad obce s rozšířenou působností a jeho povinnost zajistit sociální službu? Dozví se o tom, že někde v přívěsu žije člověk, vůči němuž tuto povinnost vlastně má? Na tuto otázku už odpověď máme. Sociální pracovnice v září 2017 (tedy po více než roce) kontaktovala obecní úřad obce s rozšířenou působností a o tomto kroku informovala pana Antonína. Zdá se, že tímto krokem má sociální pracovnice celou věc za uzavřenou.

4. Závěr

Co dodat závěrem? Možná si řada z Vás u čtení Desatera pomyslí, že jsou to principy, které jsou jasné, nač je tedy opakovat a dávat jim formu jakéhosi Desatera? Na kazuistice jsme chtěly ukázat, že bohužel v případech, se kterými se setkáváme, samozřejmostí nejsou. Je to asi dáno i povahou naší instituce. Neobrací se na nás lidé, když jsou spokojení, když nemají problém a nejsou v nouzi. Ba právě naopak. Na druhou stranu tak máme ale jedinečnou možnost učit se i aktéry našich případů, a to napříč republikou, poznávat, že věci nejsou černé a bílé a rozhodně nemají jednoduchá a rychlá řešení. V neposlední řadě nám tyto zkušenosti umožňují vyvíjet tlak na zlepšení podmínek pro výkon sociální práce. Tlak, který je podložen reálnými příběhy. Věřme, že Antonínů bude méně a naše stesky na to, že Desatero není samozřejmostí, budou jen nostalgickou vzpomínkou.

Literatura

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.

Desatero dobré praxe sociální práce při řešení nepříznivé sociální situace [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv. Sp.zn.:3781/2017/VOP/PM. Dostupné z <http://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/5286>

Výroční zpráva o činnosti veřejného ochránce práv za rok 2012 [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv. ISBN 978-80-904579-2-8. Dostupné z https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna_zprava_VOP_2012-web.pdf

Výroční zpráva o činnosti veřejného ochránce práv za rok 2016 [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv. ISBN 978-80-87949-50-4. Dostupné z https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Vyrocní-zprava-2016_web.pdf

Stává se sociální práce „soft cops“ neoliberální společnosti? Rozporuplná identita sociální práce ve vztahu k jejímu poslání

Do Social Workers Become "Soft Cops" of Neo-liberal Society? The Contradictory Identity of Social Work in Relation to its Mission

Radka Janebová¹

Abstrakt

Cílem příspěvku bude prezentovat dvě ideová pojetí (konsenzuální a kritické) poslání sociální práce a reflektovat jejich rizika a přínosy do reflexivní praxe. Důraz bude kladen na roli kontroly při definování poslání sociální práce - zejména na její idealizaci v rámci konsenzuálního pojetí. Zároveň bude představen pohled kritické sociální práce na výkon kontroly v sociální práci.

Klíčová slova: Sociální práce. Kritická sociální práce. Konsenzuální paradigma. Kontrola.

Abstract

The aim of the paper is to present two ideological concepts (consensual and critical) of the mission of social work and to reflect their risks and benefits in reflexive practice. Emphasis will be put on the role of control in defining the mission of social work - especially its idealization within the consensual concept. At the same time, a view of critical social work on the control in social work will be presented.

Keywords: Social work. Critical social work. Consensual paradigm. Control.

---

1. Úvod

Sociální práce bývá někdy vymezována a charakterizována značně idealisticky, jako by se jednalo o výhradně pomáhající profesi, jako by šlo o aktivitu zaměřenou pouze na pomoc lidem a jako by neměla jiné postranní úmysly. Ale je ve svém poslání opravdu tak nezištná, pozitivní či altruistická, jak je často prezentována? Odpověď bude pravděpodobně záviset na ideové pozici, ze které je hledána. Cílem příspěvku bude představit dvě ideová pojetí (konsenzuální a kritické) poslání sociální práce, která mohou vést k diametrálně odlišným odpovědím na výše položenou otázku. V rámci představení obou pojetí budou reflektovány jejich přínosy a na závěr i rizika do reflexivní praxe.

2. Dvě ideové pozice k poslání sociální práce

Dvě ideové pozice k poslání sociální práce v podstatě vychází ze dvou dominujících pohledů na společnost respektive ze dvou klíčových sociologických paradigmat, a to ze strukturálně funkcionalistického a teorie konfliktu (konfliktuálního). Zatímco prvně jmenovaný stojí na předpokladu, že hybným kolem fungování společnosti je hledání společenského konsensu, a proto je nazýván jako konsenzuální model (paradigma), tak druhý jmenovaný považuje za hlavní sociální motor konflikt a boj o moc.

Ve vazbě na obě paradigmata se pokusil Peter Leonard (1976) rozlišit dvě odlišně vnímaná poslání sociální práce. Z konsenzuálního pohledu je posláním sociální práce nejen pomáhat lidem uspokojovat jejich očekávané potřeby, ale také řešit konflikty a tenze, socializovat lidi označené jako deviantní a vytvářet soulad mezi lidmi a jejich sociálním prostředím skrze jejich vzájemnou adaptaci. Rolí sociální práce je kontrolovat nepřizpůsobivé občany a

---

¹ Ústav sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové; e-mailová adresa: radka.janebova@uhk.cz; Tel.: +420-493-331-544

reformovat nefunkční sociální struktury. Oproti tomu optikou konfliktuálního modelu je sociální práce ve službách dominujících elit a slouží k udržení jejich politické a ekonomické moci nad skupinami, které jsou považovány za ohrožující stávající mocenské uspořádání. Sociální práce nefunguje v zájmu těch, se kterými pracuje, ale v zájmu opresivních struktur. Níže se pokusím tato dvě hlediska podrobněji vysvětlit.

1.1. *Konsensuální pojetí sociální práce*

Konsensuální teorie společnosti chápe sociální práci jako funkční nástroj k udržení stability a sociálního řádu. Může tak činit skrze nejrůznější způsoby pomoci, ale také má legitimní mandát využívat vůči klientům kontrolní způsoby práce za cílem „připojení ke společenskému řádu“. V tomto případě zastánkyně a zastánci konsensuálního pojetí často píšou o ambivalenci, dvojznačnosti či duálnosti sociální práce mezi pomocí a kontrolou (např. Trotter, Ward, 2013; Laan, 1998; Banks, 2001; Clark, 2000). Kontrola je považována za legitimní nástroj sociální práce, ke kterému je přiměřené sáhnout, selhaly-li všechny dostupné způsoby pomoci. Část klientů bude z tohoto pohledu vždy objektem kontroly z důvodů, že jsou nekompetentní či nezodpovědní, anebo jsou kontrolováni kvůli ohrožení ze strany jiných lidí, svým vlastním chováním či sami ohrožují druhé (McLaughlin, 2010).

1.2. *Konfliktuální pojetí sociální práce*

Z perspektivy paradigmatu konfliktu je sociální práce v neoliberální společnosti vnímána jako nástroj udržování moci elit nad problémovými skupinami. Je vlastně *a priori* považována za kontrolní společenský nástroj. Způsoby užití kontroly mohou mít podobu jak zjevně donucovací či represivní, tak může zahrnovat skryté kontrolní praktiky přítomné v sociální práci (Bryson, Edwards, 1988). Day (1981) dokonce označuje sociální pracovníce a pracovníky jako „soft cops“ (lze přeložit jako mírní či měkkí policisté), protože jejich účelem je pacifikovat lidi, aby nadále pracovali pro zisk mocných, přesvědčit je, aby tolerovali netolerovatelné (Higgins, 1980) a byl udržen stávající stav společenských nerovností (Leonard, 1976) a představa kapitalistického řádu jako ideálu (Mullaly, 1993).

Sociální práce je vlastně velkou sociální mystifikací jak klientů, tak samotných sociálních pracovníků, kdy všichni žijí v iluzi, že cílem sociální práce je altruistická pomoc ohroženým lidem (Austin, 1994), zatímco podle teorie konfliktu sociální pracovníci pracují za účelem ochrany zájmů vládnoucích tříd (Higgins, 1980). Finanční podpora welfare systémů, není motivována potřebou konat dobro, ale vychází z potřeb politického a ekonomického systému zajistit poslušnost lidí (Day, 1981). Jazykem dobročinnosti, soucitu a příběhů o konání dobra je maskována kontrolní role sociální práce (Messing, 2011).

Ve vazbě na konfliktuální pohled na poslání sociální práce nelze pominout ani některé kritické postmodernistické proudy, které upozorňují na disciplinární roli sociální práce. Sociální práce je funkčním nástrojem takovéto disciplinární moci, která se podílí na produkování „poslušných těl“ klientů. Nedá se říci, že by výhradně sama produkovala „pravdu“ o normalitě. Naopak je většinou spíše poplatná širšímu kulturnímu kontextu. I díky sociální práci se kontrola stala mnohem jemnější a rafinovanější (To, 2006). Kontrola uplatňovaná skrze profesionální moc sociální práce může působit jako zdánlivě neutrální vědění (Foucault, 2000). V moderních společnostech jsou populace řízeny skrze koncepty autonomní subjektivity podporované humanitními vědami a zejména psychologii. Nové psychologické vědy vytvořily normy a měřítka zdánlivě univerzální platnosti, vůči nimž je chování subjektů poměřováno. V české sociální práci by mohly hrát podstatnou roli například „pravdy“, že neúplná rodina vede k problémům chování dětí, že děti potřebují „mužský vzor“ a „ženský vzor“ nebo že dítě potřebuje být do tří let v celodenní péči matky. Moc a kontrola se staly méně záležitostmi přímých tělesných sankcí a uvěznění, ale jsou více o dohledu a

sledování pod zřejmým shovívavým normativním pohledem pomáhajících profesí, jako je sociální práce.

Mechanismy, kterými slouží sociální pracovnice jako „soft cops“ jsou jednoduché a lze jich uvést několik (mohou se vzájemně prolínat):

1. Individualizace řešení sociálních problémů – Jedná se o nenápadný mechanismus převádění problémů zapříčiněných strukturálně na individuální příčiny (Higgins, 1980). Nenápadný je v tom, že prvoplánově lidi neobviňuje z jejich problémů, ale hledá s nimi řešení výhradně na jejich straně. Užívá například otázky „co můžete udělat vy, abyste svou situaci vyřešil/a?“, které redukuje řešení pouze na klienta. Pokud se bude sociální pracovnice soustředit s klientkou pouze na hledání cesty, jak vyjít s prostředky na živobytí, poté, co nedostala doporučení od Úřadu práce do projektu Obědy pro děti, přenáší tím odpovědnost výhradně na klientku, přestože to bylo Generální ředitelství Úřadu práce, kdo problém zapříčinil. Sociální práce pak slouží jako poslušný pohunek této instituce, která mnohdy klade větší důraz na byrokratická pravidla a úspory než na pomoc potřebným. Pokud sociální pracovníci vyvíjejí na klienty nátlak, aby se přizpůsobili požadavkům utlačujícího systému, namísto aby se zabývali strukturálními příčinami těchto situací klientů (např. nízkými mzdami, nezaměstnaností, různými typy diskriminace, finančními škrty), v podstatě převádí odpovědnost z původce problému na jeho oběť. Je to stejně absurdní, jako by chtěl automechanik spravit rozbitý motor výměnou stěračů.

2. Individualizace příčin sociálních problémů – Zde může být mechanismus „soft cops“ poměrně explicitní, protože dochází k označení klienta jako viníka problému. Sociální pracovnice činí na klienty nátlak, aby se adaptovali na hodnoty střední třídy (především ve vztahu k zaměstnání) a naučili se „dobrému chování“. Pokud klienti nežijí v souladu s těmito hodnotami, mohou dospět k přesvědčení, že odchylka od „normality“ je svobodnou volbou těchto lidí (Higgins, 1980). Klienti jsou pak označeni jako sociálně patologičtí, jako ti, co se rozhodli nepracovat, žít na sociálních dávkách, zanedbávat své děti a podobně, přestože příčiny těchto jevů mohou být politické, ekonomické, kulturní apod. V Česku se lze například u sociálních pracovníků setkat se zdůvodňováním vysoké nezaměstnanosti v ghettech argumentem, že Romové nechtějí pracovat.

3. Politizace nepřizpůsobivého chování - Nepřizpůsobivé (bez negativní konotace; ve smyslu jiné, alternativní) chování (zejména chudých) je dramatizováno a ztotožňováno s kriminálním chováním, vůči němuž je třeba zaujmout razantní politický postoj a kontrolu. Přestože nepřizpůsobivost nemusí být totožná s kriminalitou a bývá zaměňována s chudobou, kulturní odlišností či alternativním způsobem života (Donaghue, 2008), sociální práce se aktivně účastní této politické kontroly a civilizování populace jako její klíčová výkonná složka (Donzelot, 1979). Příkladem může být role OSPOD při nedodržení povinné předškolní docházky dětí či při odmítání jejich povinného očkování.

4. Kategorizace klientů v binárních kategoriích (zasluhující/ nezasluhující; normální/ patologický apod.) - Mezi nástroje podporující pacifikační roli sociálních pracovnic patří rozdělování lidí na zasluhující či nezasluhující klienty. Sociální práce díky tomuto jednoduchému nástroji může s minimálním úsilím a náklady přispívat k udržení nespravedlivého *status quo* (Noble, 2004). Zásluhovost pak může vyplývat z atributů klienta, kterými jsou poslušné dodržování pravidel bez ohledu na jejich logiku, servilita, nepřislušení k cílové skupině, označované jako „jiná“ apod. V realitě funguje sociální pracovník jako servilní agent státu, „gatekeeper“ přístupu ke zdrojům podpory a pomoci, který snižuje a omezuje aspirace uživatelů služeb (Kam, 2014). Stát mu za to platí a ponechává určitou přenesenou moc nad lidmi. Tato sociální směna mezi sociální prací a státem je oboustranně výhodná. Stát potřebuje sociální práci k udržení *status quo* a sociální práce prodala samu sebe, protože potřebuje stát k vlastnímu přežití a udržení částečného podílu na moci.

5. Upřednostňování práce s riziky namísto potřeb - Metody práce s riziky kladou důraz na nefunkčnosti klienta ve vztahu k systému, namísto potřeb, skrze které by bylo možno rizikům předcházet (Trotter, 2006; Lyes, 2012). Práce s riziky vede pravděpodobněji ke kontrole klienta a k nereálným očekáváním, namísto pomoci na základě vyhodnocených potřeb. Tato praxe je může být obvyklá u OSPODů, které se orientují na vyhodnocování rizik pro děti v situacích, kdy by bylo vhodnější užít preventivní model práce s rodinou orientovaný na potřeby. Důsledkem může být oddělení zájmů dětí od zájmů rodičů, protože rodič je vyhodnocován jako riziko pro dítě. V realitě ale příliš nelze zájmy dětí a rodičů oddělovat, zejména tehdy, je-li příčinou ohrožení dítěte chudoba rodiny. V těchto případech je vhodnější pracovat komplexně s potřebami rodiny jako celku.

3. Rizika obou pohledů

Rizika konsenzuálního pohledu na poslání sociální práce v podstatě představuje konfliktuální pohled, který je kritikem prvního někdy označovaného jako konvenční či tradiční model sociální práce. Praktickým nositelem tohoto pohledu je kritická sociální práce, která se snaží reflektovat „zaprodávání“ sociální práce systému a hledat cesty, jak zplnomocňovat utlačované.

Praktické riziko pojetí sociální práce vycházejícího z teorie sociálního konfliktu lze vidět z dvojího úhlu. Pokud je takový pohled uplatňován z vnějšku, dostává se sociální práce do pozice tyрана, vládnoucího příliš velkou mocí vůči lidem (Banks, 2001), což může vést k vnějším tlakům na omezování pravomocí sociálních pracovníků i v takových oblastech, které by měly být pod kontrolou a sankcemi státu (např. týrání dětí či domácí násilí). Pod tlakem takové kritiky může dojít k internalizaci vlastní démonické role, což může vést k neochotě až neschopnosti zasáhnout v situacích, kdy je třeba chránit lidi ohrožené jinými lidmi či ohrožující samy sebe. Dalším rizikem takového pojetí kontroly je falešná dichotomizace sociální práce, kdy je prezentována představa, že sociální práce může sloužit buď sociální kontrole, nebo sociální spravedlnosti (Wakefield, 1994). Toto hledisko redukuje roli sociálního pracovníka na totálního tyрана, či totálního revolucionáře je velmi zjednodušující a nebere v úvahu komplikovanost nepříznivých sociálních situací lidí. Obdobně dochází k binárnímu opozičnímu vnímání klientů jako těch, co jsou utlačováni vs. ostatních utlačujících (středních tříd, elit, sociálních pracovníků), což ignoruje realitu oprese, která je mnohvrstevná a mnohem komplikovanější (utlačovaný může v jiné roli být v roli utlačujícího).

4. Závěr

Lze tedy vůbec vykonávat sociální práci a nenechat se využívat na jedné straně jako „soft cops“, nebo naopak na straně druhé nenechat se paralyzovat rizikem, že jakýkoliv úkon práce s klientem může být opresí? Domnívám se, že cestou k neopresivní (nepacificující) a neimpotentní (idealistické) sociální práci je znalost obou ideových pozic, sebereflexe vlastní pozicionality a reflexe rizik vyplývajících z vlastní pozice. Teprve uvědomění, že sociální práce je v neoliberální společnosti zneužitelná a zneužívaná spolu s přiznáním, že kontrolu nelze u některých klientů sociální práce vytěsnit (zejména u zranitelných osob či lidí ohrožujících druhé), může vést k dobré reflexivní (možná i kritické) praxi.

Reference / Seznam citované literatury

AUSTIN, M. D. 1994. Altruism. *Social Service Review*, 68(3), 437–440.

- BANKS, S. 2001. *Ethics and Values in Social Work*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- BRYSON, L., EDWARDS, A. 1988. Gender, Social Control and Community Services. *Journal of Sociology*, 24 (3), 398–419.
- CLARK, Ch. L. 2000. *Social Work Ethics. Politics, Principles and Practice*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- DAY, P. J. 1981. Social Welfare: Context for Social Control. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 8(1), 29–44.
- FERGUSON, H. 2004. *Protecting Children in Time: Child Abuse, Child Protection and the Consequences of Modernity*. Basingstoke: Palgrave.
- FOUCAULT, M. 2000. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin.
- HIGGINS, J. 1980. Social Control Theories of Social Policy. *Journal of Social Policy*, 9(1), 1–23.
- KAM, P. K. 2014. Back to the ‘Social’ of Social Work: Reviving the Social Work Profession’s Contribution to the Promotion of Social Justice. *International Social Work*, 57(6), 723–740.
- LAAN, VAN DER, G. 1998. *Otázky legitimace sociální práce*. Boskovice: Albert, Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity.
- LEONARD, P. 1976. The Function of Social Work in Society. In: TIMMS, N., WATSON, D. (Eds.) *Talking about Welfare: Readings in Philosophy and Social Policy*. Boston: Routledge and Kegan Paul, 252–266.
- LYES, C. 2012. [The Latent Functions of Social Work: Social Care or Social Control?](http://www.academia.edu/5297524/The_latent_functions_of_social_work_Social_care_or_social_control) [online]. Academia. [1. 6. 2017]. Dostupné z: [http://www.academia.edu/5297524/The latent functions of social work Social care or social control Academia.edu](http://www.academia.edu/5297524/The_latent_functions_of_social_work_Social_care_or_social_control)
- McLAUGHLIN, K. 2010. Control and Social Work: A Reflection on Some Twenty-First Century Developments, Practice. *Social Work in Action*, 22(3), 143–15.
- MESSING, J. T. 2011. The Social Control of Family Violence. *Affilia*, 26(2), 154–168.
- MULLALY, B. 2007. *The New Structural Social Work*. Ontario: Oxford University Press.
- TO, S. M. 2006. Using Foucault’s Concept of Power to Analyze School Discipline and Draw Implications for School Social Work Service in Hong Kong. *International Social Work* 49(6), 779–790.
- TROTTER, Ch. 2006. *Working with Involuntary Clients. A Guide to Practice*. Los Angeles, London, New Delhi Singapore, Washington DC: SAGE.
- TROTTER, Ch., WARD, T. 2013. Involuntary Clients, Pro-social Modelling and Ethics. *Ethics and Social Welfare*, 7(1), 74–90.
- WAKEFIELD, J. C. 1994. Social Work and Social Control: A Reply to Austin. *Social Service Review*, 68(3), 440–453.

Sociální změna z perspektivy transdisciplinární struktury sociální práce

Social Change from the Transdisciplinary Structure of Social Work Point of View

Michal Opatrný¹

Abstrakt

Studie se zabývá problematikou sociální změny a jejích dopadů na sociální práci. Ve stejné míře věnuje pozornost i sociální změně jako předmětu reformních ambic sociální práce. Vychází přitom z transdisciplinárního pojetí sociální práce u Silvie Staub-Bernasconi, která rozlišuje tři oborové úrovně sociální práce – metateorie, teorie a praxi. Tato struktura umožňuje zkoumat jak reformní ambice sociální práce, tak i reformy sociální politiky a jejich dopady na sociální práci. Vlivy, které působí na praxi sociální práce, je možné analyzovat až do úrovně epistemologické a ontologické, stejně jako je možné od preference konkrétních metafyzických premis odvodit i konkrétní praktické kroky sociální práce a jejího úsilí o sociální změnu. V kontextu současných paralelních procesů deinstitucionalizace a profesionalizace sociální práce se tento přístup jeví jako stále aktuálnější, protože umožňuje zkoumat problematiku sociální práce a s ní související společenské procesy komplexně.

Klíčová slova: Sociální práce. Sociální změna. Teorie jednání. Transdisciplinarita. Interdisciplinarita. Ontologie. Epistemologie. Etika. Postmoderna.

Abstract

The paper deals with the issue of social change and its impact on social work and devotes equal attention to social change as the object of social work's reform ambitions. Its starting point is the transdisciplinary conception of social work in Silvie Staub-Bernasconi, who distinguishes between three professional levels of social work – metatheory, theory, and practice. This structure makes it possible to investigate both the reform ambitions of social work and the impact of reforms of social policy on social work. The influences affecting the practice of social work can be analysed down to the epistemological and ontological level, just as it is possible to deduce particular practical steps taken by social work in its effort at social change from a preference for particular metaphysical premises. In the context of the contemporary parallel processes of deinstitutionalization and professionalization of social work, this approach appears to be ever more viable as it facilitates investigating the issue of social work and the social processes associated with it in a complex manner.

Keywords: Social Work. Social Change. Action Theory. Transdisciplinary. Interdisciplinary. Ontology. Epistemology. Ethics. Postmodernity.

Pojetí sociální práce jako teorie jednání hraje významnou roli zejména v jejím německojazyčném diskurzu (něm. Handlungswissenschaft). Teorie jednání je zde v sociální práci považována za zastřešující teorii, což je dáno především její komplexitou. Dokáže spolu propojit interdisciplinární a transdisciplinární charakter sociální práce, resp. díky doplnění interdisciplinárního pojetí o pojetí transdisciplinární dokáže teorie jednání uchopit sociální práci komplexně a uspořádat vztahy mezi jednotlivými obory, ze kterých sociální práce čerpá své teorie a metody a modifikuje je pro práci se svými klienty. Obdobně usnadňuje vytváření vlastních teorií a metod sociální práce. Tím se pojetí sociální práce jako teorie jednání stává teorií o sociální práci. Nad to může vzájemně integrovat i teorie sociální práce a teorie klientova světa.

V této studii se budu zabývat tím, jak je možné za využití teorie jednání v sociální práci reflektovat sociální změnu i sociální změnu realizovat z iniciativy sociální práce. Proto bude nejprve vysvětleno pojetí teorie jednání v sociální práci, které není zcela identické s jejími

¹ doc. Michal Opatrný, Dr. theol.; Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, Katedra etiky, psychologie a charitativní práce; Kněžská 8, 370 01 České Budějovice; e-mailová adresa: mopatrny@tf.jcu.cz

pojetími ve filosofii nebo sociologii. Stejně jako jiné teorie, je i teorie jednání sociální práci nejen přebírána, ale také modifikována. Následovat bude podrobnější rozbor podstaty teorie jednání v sociální práci, který spočívá v transdisciplinaritě sociální práce. Bude popsána, vysvětlena a reflektována tzv. transdisciplinární struktura sociální práce. Ve třetí části se poté budu na základě předchozích bodů zabývat problematikou sociální změny z perspektivy sociální práce. Nejprve reflexí společenských a kulturních faktorů, které ovlivňují sociální práci, resp. tím, jak může sociální práce jako teorie jednání díky své transdisciplinární struktuře takové faktory identifikovat, vysvětlovat a hodnotit. A nakonec i tím, jak může sociální práce na základě svých hodnotových pozicí a opřena o převzaté a modifikované teorie sociální změnu v praxi iniciovat.

1. Sociální práce jako teorie jednání

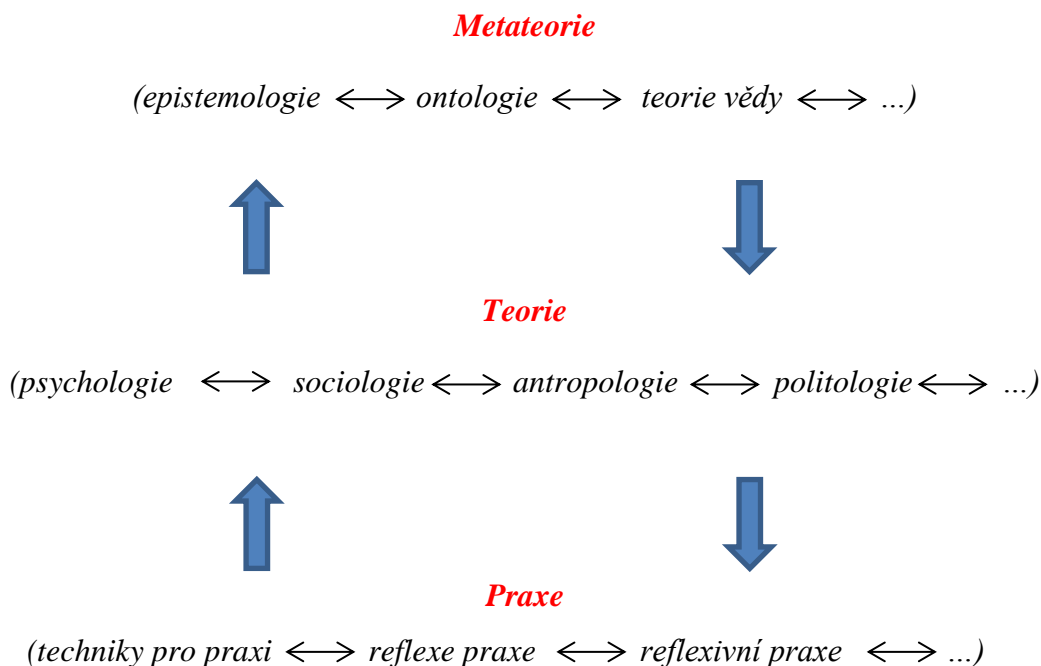
Teorie jednání nebo tzv. perspektiva jednání bývá ve filosofii a sociologii chápána jako protiklad systémové perspektivy. Zatímco systémově teoretické a strukturalistické přístupy usilují o vnější pohled a objektivizující přístup, teorie jednání usiluje o vnitřní pohled a participativní přístup. V některých pojetích (Habermas) jsou však obě perspektivy integrovány jako komplementární (Laan, 1998). Obdobně je chápána jako teorie jednání i sociální práce. Upozorňuje totiž na nedostatky pojetí sociální práce *jen* na základě sociálního fungování. Nejde však o kritiku konceptu sociálního fungování, jakoby teorie jednání měla být jeho protikladem. Spíše připomíná, že koncepce sociálního fungování sklouzává k jednostrannému pojetí v duchu objektivizujících a strukturalistických přístupů. Proto usiluje o jeho rozpracování do komplexnější podoby.

Podle německo-švýcarské protagonistky pojetí sociální práce jako teorie jednání Silvie Staub-Bernasconi (2007) nelze sociální práci definovat jen podle toho, jak klient funguje ve svém prostředí. To je podle ní pohled „shora“, který se nakonec ptá jen na to, zda je klient platnou součástí společnosti či nikoliv, a jak z něj (opět) platnou součást společnosti učinit. Staub Bernasconi v tomto přístupu zcela postrádá přístup orientovaný na potřeby klienta: „Člověk je v pokušení, mluvit o ‚mentálním apartheidu vůči lidské nouzi.‘“ Právě přístup orientovaný na potřeby můžeme ve smyslu výše uvedeného Laanova rozlišení označit jako vnitřní pohled na problematiku sociální práce, který usiluje o participativní přístup. Sociální práce v jeho duchu odmítá individualizaci jak sociálních problémů a rizik, tak a zejména jejich řešení. Oba přístupy proto Staub-Bernasconi chápe komplementárně. Doplnuje je však ještě o třetí přístup, který se zabývá kulturou vzájemné komunikace klienta a sociálního prostředí, komunikací mezi potřebami klienta a požadavkem společnosti na jeho sociálním fungování.

Tím je vedle zejména sociálně vědního pojetí sociální práce zapojeno i její humanitně vědní pojetí, resp. vedle sociálně vědní perspektivy je do myšlení sociální práce integrována i humanitně vědní perspektiva včetně jejich filosofických a teologických kořenů. Pojetí sociální práce jako teorie jednání jí proto umožňuje, aby byla oborem, který patří mezi ostatní sociální vědy s jejich filosofickými, empirickými, normativními a racionálními teoriemi jednání. Sociální práce tak obdobně jako sociální vědy popisuje stávající situaci, ale zabývá se i tím, jaká by situace měla být; zároveň také vytváří porozumění pro historické procesy a souvislosti oboru (Engelke, 2002). Právě zapojení systémového pohledu (sociálního fungování) i perspektivy klienta (potřeby klienta) při zohlednění kultury jejich vzájemné komunikace umožňuje, vytvořit si jak komplexní obraz o stávající situaci, tak i představu, jak by se situace měla změnit. Různé teorie využívané v sociální práci včetně těch partikulárních tak jsou sjednoceny a to horizontálně i vertikálně: Struktura myšlení v sociální práci tak spočívá na tzv. transdisciplinárních vztazích mezi obory na různém stupni abstrakce a jejich interdisciplinárních vztazích na stejném stupni abstrakce (viz schéma 1). Díky tomu je možné

komplexně promyslet jak to, co má sociální práce dělat (teorie sociální práce), tak i klientovy problémy (teorie klientova světa). Zároveň je tím však vytvořena i původní teorie o sociální práci.

Schéma 1: Základní struktura teorie jednání

Vertikálně sociální práce jako teorie jednání propojuje metateorie (epistemologie, ontologie, teorie vědy, apod.), teorie přebírané do diskurzu sociální práce (psychologie, sociologie, právo, ap.) a praktickou rovinu technik a jednání v praxi. Horizontálně propojuje teorie různých oborů na uvedených třech úrovních v duchu interdisciplinárního charakteru sociální práce (Staub-Bernasconi, 2007).

2. Transdisciplinární struktura sociální práce

Sociální práce má proto jako teorie jednání tři charakteristické znaky:

- Výchozím bodem jejího vědeckého bádání jsou sociální problémy, které se pokouší vysvětlit.
- Výchozím bodem pro rozhodování o cílech jednání a jejich formulaci jsou hodnotové představy.
- Její součástí je představa o jednotlivých aktérech, kteří rozhodují, jak budou cíle sociální práce naplňovány

Obecná teorie jednání pak jednotlivé prvky konceptualizuje jako myšlenkové a plánovací kroky. Speciální teorie jednání podle těchto kroků konceptualizuje cestu od popisného vědění a jeho zdůvodnění k liniím a pravidlům pro konkrétní jednání. Zde uvažované pojetí sociální práce jako teorie jednání je proto obecnou teorií jednání. Pro realizaci sociální práce v konkrétních prostředích a s různými cílovými skupinami je třeba ji popsáním způsobem modifikovat do speciální teorie jednání.

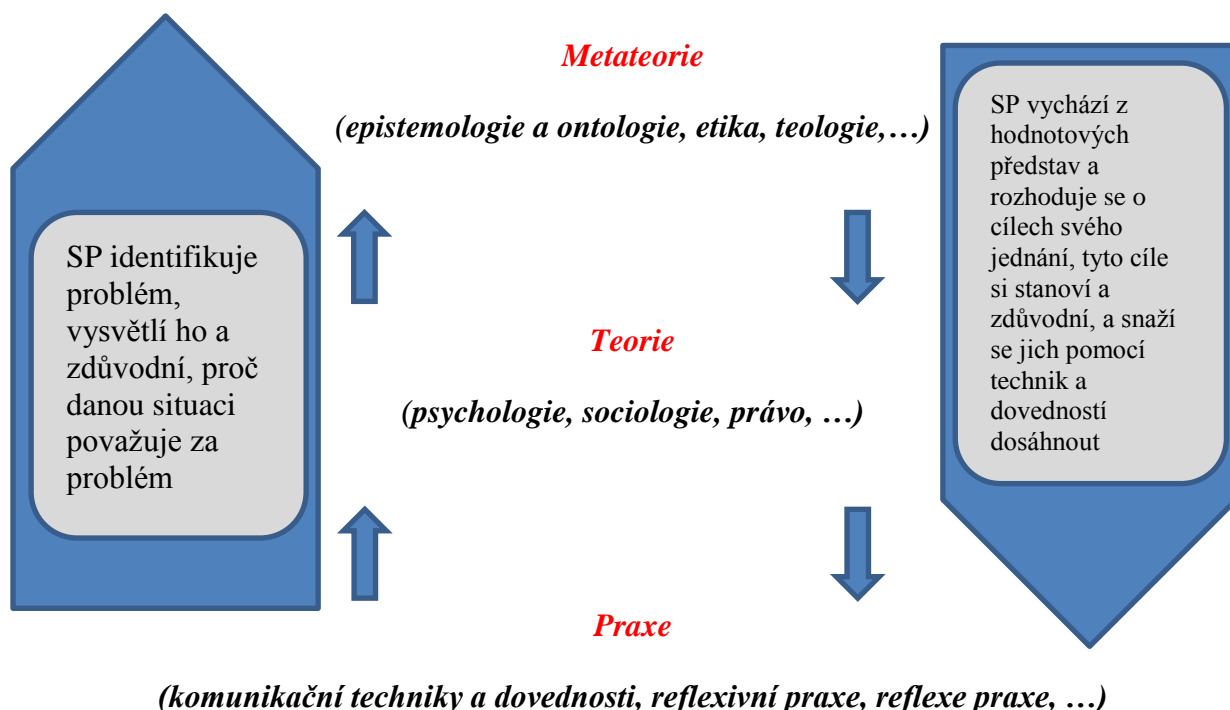
Konstitutivním znakem pojetí sociální práce jako teorie jednání je její transdisciplinární struktura, která dokáže vzájemně propojit empirickou zkušenost, různé vědecké teorie a hodnotové představy. Co považuje profese za dobré, a co si přeje změnit, totiž není možné určit jen na základě empirického poznání reality. Stejně tak nelze rovnou určit, co si profese

přeje změnit nebo jak si přeje jednat bez ohledu na skutečné podmínky, které panují v praxi. V sociální práci je stejně nutná spolupráce mezi klíčovými obory, ze kterých pocházejí teorie sociální práce, jako jsou psychologie, sociologie, právo ad. (interdisciplinární rovina), jako mezi nimi a filosofií, etikou nebo i teologií a pohledem praktiků (transdisciplinární rovina). To znamená, že např. etika v sociální práci nemůže ignorovat konkrétní empirické poznatky, ale také není možné, aby obory zabývající se realitou ignorovaly filosofické nebo etické aj. pohledy coby pouhou spekulaci (Staub-Bernasconi, 2007). Jednání v realitě je vždy závislé na etických představách aktérů *et vice versa*.

Sociální práce se proto musí ptát na všechny roviny – na pohled zcela obecný (obory zabývající se *metateoriemi* a s nimi souvisejícími tématy, tzn. ontologií, epistemologií, apod.) i pohled aplikovaný (využití *teorií* oborů jako je psychologie, sociologie, právo, apod. pro praxi) i na samotné jednání v *praxi* (viz schéma 2).

- Zespoda nahoru objasňuje sociální problémy jako problematické struktury společnosti na základě charakteristik individuů a vzorců jejich interakcí.
- Shora dolů musí zjistit vliv znaků sociálních systémů a zákonitosti jejich společenské struktury a kultury – na sociální prostředí, dobro a chování individuů (Staub-Bernasconi, 2007).

Schéma 2: Transdisciplinární struktura sociální práce

Jsou-li prvním výchozím bodem sociální práce jako teorie jednání sociální problémy, znamená to, že nejprve postupuje uvažování sociální práce induktivně od konkrétního k obecnému. Na rozdíl od sociologie, která by sociální problémy „jen“ popsala a analyzovala, je sociální problém chápán v sociální práci jako úkol, který je třeba vyřešit. Přitom jde o úkol, který někdo zvládá vyřešit zcela běžně a sám, pro někoho jiného může být ta samá věc neřešitelná. V takovém případě je na řadě sociální práce jako profese. Musí umět najít, ukázat nebo zpřístupnit nové formy řešení, které pak lidé mohou použít, přijmout nebo se je naučit, aby mohli vyřešit „svůj“ sociální problém, resp. „své“ sociální problémy. To v důsledku znamená, že sociální práce může v určitých situacích působit i proti výslovné vůli klienta, tzn.

omezovat ho nebo ho kontrolovat (Schmocker, 2006). Engelke přitom zdůrazňuje, že existují i takové sociální problémy, které vyřešit nejde a je proto třeba v takovém případě mluvit o jejich zvládnání. Pro sociální práci z toho vyplývá jeden závažný důsledek. Je-li předmětem sociální práce řešení a zvládnání sociálních problémů, pak je třeba také konstatovat, že se na tento předmět žádná jiná vědní disciplína nesoustředí a žádná jiná vědní disciplína se o tento její předmět se sociální prací nepřetahuje a nehádá (Engelke, 2004). Pojetí sociální práce jako teorie jednání, která za výchozí bod svého uvažování považuje sociální problémy a jejich řešení a zvládnání, tak také jednoznačně vymezuje sociální práci vůči ostatním společenským i humanitním vědám, aniž by přitom rezignovalo na jejich využití v sociální práci.

Má-li se sociální práce rozhodovat, co je a co není sociálním problémem, a zda má u poznaného sociálního problému usilovat o jeho řešení nebo zvládnání, potřebuje dvě další roviny myšlení, které se liší stupněm abstrakce. Sociální práce potřebuje identifikovaný problém zobecnit pomocí oborů, které se zabývají konkrétními oblastmi lidského vědění a poznání - jako jsou psychologie nebo sociologie aj. Díky tomu může vysvětlit příčiny vzniku sociálního problému a odhalit jeho možná řešení. Zároveň však potřebuje i nejvyšší úroveň abstrakce, tedy metateorie, jako je např. filosofie. Není totiž indiferentní, z jaké ontologie, epistemologie apod. vycházejí obory, jejichž teorie se využívají v sociální práci. Sociální práce tak identifikuje problém (úroveň praxe), vysvětlí ho (úroveň teorií) a zdůvodní, proč danou situaci považuje za problém (úroveň metateorií).

Sociální práce však nemůže ustrnout v jednostranném způsobu uvažování, spokojit se pouze s induktivním způsobem myšlení. Aby se mohla rozhodnout, o co bude v pomáhající praxi usilovat – co bude jejím cílem a jak tento cíl vysvětlí a identifikuje, že ho dosáhla, potřebuje i deduktivní způsob myšlení od obecného ke konkrétnímu. Sociální práce se přitom zabývá zejména tím, jak představy o dobru a zlu, obsahy náboženské víry, představy o smyslu života, různá pojetí poznání a myšlení, náboženské a kulturní vzorce chování a jednání ovlivňují sociální a právní systémy společnosti stejně jako její mrav, morálku a každodenní fungování i pojetí rolí, které jsou lidem společností přisuzovány.

Pojetí sociální práce jako teorie jednání se tak zabývá klíčovou kognitivní kompetencí sociální práce. Ukazuje nejen to, jak svět interpretovat, ale také to, jak ho měnit – vysvětluje, jak v praxi promyslet postup od stávajícího stavu ke stavu očekávanému. Proto je v sociální práci možné uvažovat jak induktivně, tedy vysvětlovat konkrétní sociální problémy, tak deduktivně, tedy vyhledávat skryté nebo potencionální sociální problémy, které společnost ani její jednotliví členové jako sociální problém zatím nedefinují. Pojetí sociální práce jako teorie jednání tak přispívá k vymezení sociální práce a její profesionalitě (Staub-Bernasconi, 2007).

Staub-Bernasconi (2007) konkretizuje kognitivní kompetenci sociální práce jako kladení si otázek, které se sociální pracovník snaží během procesu práce s klientem zodpovědět. V induktivním směru si kvůli identifikaci problému (úroveň praxe) a jeho vysvětlení (úroveň teorií) klade následující otázky, které by mu měly pomoci najít uvedený druh odpovědí:

- Co se stalo? Jaká je výchozí situace, sociální problém? Odpověď: Popis situace, problému, události.
- Proč se to stalo? S jakými problematickými následky se to stalo? Odpověď: Objasnění příčin a následků situace, problému, události.
- Kam se bude situace vyvíjet, pokud nedojde k intervenci? Problémy se zmenší nebo vyostří? Odpovědí je vyjádření trendů.

Tím se sociální pracovní dostane k úrovni metateorií, na které si klade otázku:

- Co je/není dobře? Co by mělo být? Co by mělo být vzhledem k výchozí situaci? Odpovědí je stanovení cílů a jejich hodnotové odůvodnění, určení stavu, kterého chceme dosáhnout a jeho indikátorů.

Popisem stavu, kterého chce sociální pracovník dosáhnout a jeho indikátorů, se přejde do deduktivního směru uvažování a zpět na úroveň teorií a posléze i praxe. Sociální pracovník si přitom opět klade otázky, které mu mají pomoci najít určitý druh odpovědi:

- Kdo má něco změnit; kdo jsou aktéři změny? Jaká je jejich funkce? Odpověď je určení aktérů změny.
- S čím, s jakými zdroji má být změna provedena? Pomocí jakých zdrojů bude změna možná? Odpovědí je určení individuálních a společenských zdrojů, které aktérům umožní jednat – tzn., umožní změnu.
- Co musí být rozhodnuto? Co musí být rozhodnuto na základě předchozího poznání a předchozích rozhodnutí? Odpovědí je plán práce a opatření.
- Jak má být změna provedena; jakými metodami? Které speciální teorie jednání mohou být využity. Odpovědí jsou dílčí plány, pravidla pro jednání, postupy a metody až ke konkrétním pracovním úkolům.
- Bylo cílů dosaženo? S jakými náklady? Odpovědí je evaluace, vyhodnocení účinnosti a žádaných i nežádoucích důsledků změny. Zhodnocení, zda jsme dosáhli toho, čeho jsme dosáhnout chtěli.

3. Sociální změna

Aby bylo možné, lépe přiblížit sociální práci jako teorii jednání včetně její transdisciplinární struktury, budou zde nyní uvedeny dva příklady. V duchu teorie sociální změny (Jandourek, 2012) se nejprve zaměřím na dopady změny ve společnosti na sociální práci, tedy na faktory, které ovlivňují sociální práci. Poté bude představen i příklad změny, o kterou sociální práce sama usiluje, protože si na základě svých hodnotových představ určila cíle, kterých chce kvůli svým klientům dosáhnout.

3.1 Faktory ovlivňující sociální práci

Příkladem společenské změny a jejího dopadu na sociální práci může být zákon o sociálních službách, který byl projevem a důsledkem dlouholetého úsilí o změny v pojetí sociální pomoci v Česku. Zákon 108/2006 Sb. bývá chápán jako přelomová norma, jež dala sociální práci pevný legislativní i společenský rámec. Sociální pracovníci však přesto a ještě častěji než před jeho schválením udávají, že sociální práce již není tím, za co ji sami považují. Už podle nich nejde o pomoc klientovi, ale spíše o nabídku unifikovaných produktů – tj. sociálních služeb – zájemci o službu. Vztah s klientem je tím maximálně regulován, což v důsledku znamená jeho formalizaci, která vede k rutíně v horším slova smyslu (Smutek, 2014). Také v této souvislosti se v Česku již několik let v akademické sociální práci i v praxi diskutuje o identitě sociální práce (Elichová, 2017). Jde ovšem o fenomén, který je znám i v zahraničí, kde se jedná o starší jev, protože obdobné legislativní úpravy jako český zákon o sociálních službách tam mají delší historii. Sociální pracovníci v zahraničí tak např. již před lety konstatovali, že více než životní situace a osoba klienta je pro ně stresující administrativní agenda a kontext, ve kterém musí pracovat (Cree, 2002).

Tento stručný popis problému patří v transdisciplinární struktuře sociální práce do roviny praxe. Z hlediska střední roviny teorií si můžeme všimnout, že zákon o sociálních službách ve skutečnosti nedefinuje, co všechno sociální pracovník musí dělat a co dělat nesmí. Vyjadřuje se jen k jednomu ze segmentů, ve kterém je sociální práce vykonávána, tj. k sociálním službám (Sýkorová – Elichová, 2015). Zároveň je ale přes tento segment podstatná část sociální práce financována, takže pak dochází k tomu, že za sociální práci je považováno pouze poskytování sociálních služeb. V průběhu roku 2014 byl tento fenomén ještě posílen, když bylo od 1. ledna 2015 zavedeno financování sociálních služeb na úrovni krajů. O

rozložení prostředků na jednotlivé sociální služby rozhodují krajské úřady, které by měly mít lepší povědomí než MPSV ČR o tom, jaké služby je třeba v daném kraji, resp. jeho lokalitě, podpořit. Tato situace však zároveň více nahrává také tomu, aby byly sociální služby podporovány zcela účelově podle toho, na jakou cílovou skupinu jsou zaměřeny. Služby určené např. pro seniory nebo zdravotně postižené tak mají větší prioritu než služby pro menšiny nebo bezdomovce. Subsidiární rozhodování o financování sociálních služeb tak paradoxně může dospět k zcela opačným efektům než těm, které byly sledovány jeho zavedením (Janebová et al., 2013). Zákon 108/2006 Sb. tedy popsaný problém sám o sobě nezpůsobuje, protože v § 1 odst. 2 mj. výslovně uvádí, že je jím upravována sociální práce pouze tehdy, pokud je vykonávána v sociálních službách. Jde o komplexní problém, který má také faktory ekonomické a právní.

Tato úvaha aplikuje na popsaný problém právní a ekonomické teorie, sociologické teorie o sociální práci i původní teorie sociální práce o tom, čím by se měla zabývat. Tak jsou vysvětleny příčiny popsaného problému. Pro sociální práci je dále důležité, zdůvodnit, proč tento stav považuje za problematický, tzn. objasnit proč je tento stav označován jako krize identity sociální práce, mizérie sociální práce apod. (Baláž, 2014). A také, čeho chce sociální práce dosáhnout, aby tento stav změnila. Proto musí následovat úvaha etická a ontologická o tom, co sociální práce považuje nebo nepovažuje za dobré a jaký je její smysl. Zde může být použita např. klasická kantovská deontologie, která bývá považována za jednu ze stěžejních teorií etiky v sociální práci: „Kantův univerzální kategorický imperativ v konkrétním případě znamená, že člověk má při svém jednání myslet na jiné, resp. za ně.“ Aby došlo k naplnění tohoto „... požadavku, je třeba, aby každý uvažoval z pozice nejslabšího či nejohroženějšího člena společnosti, resp. aby uvažoval za něho, či jinak, myslel na něho (Šrajfer, 2014).“ Z této pozice je patrné, že financování sociální práce přes systém sociálních služeb zásadním způsobem omezuje její pole působení pouze na oblast sociálních služeb. Tak se nedostává klientům takové pozornosti, jakou by si jako lidé zasloužili, jejich situace je spíše zafixována než řešena, sociální problémy se sice díky sociálním službám neprohlubují, ale klienti se je ani neučí zvládat. Sociální práce by si proto měla stanovit cíle, jejichž dosahováním se bude snažit tuto situaci změnit tak, aby mohla věnovat svým klientům přiměřenou pozornost. Zde jde o volbu, která vychází z hodnotových a ontologických představ. Cílem může být jak snaha o sociální změnu iniciovanou sociální prací v rámci kritické sociální práce, tak opatření na manažerské úrovni pomáhajících organizací. Ve druhém případě by měl management pomáhajících organizací pomocí efektivnějšího řízení a fundraisingu zajistit dostatek prostředků pro realizaci sociální práce v její plné šíři, ne jen v prostoru vymezeném zákonem definovanými sociálními službami.

3.2 Sociální změna jako předmět úsilí sociální práce

Příkladem úsilí o sociální změnu z pozice sociální práce může být teorie přirozeného zákona, jak je chápána zejména v katolické teologii nebo tzv. křesťanské filosofii, tzn., že jde etickou teorií se silným ontologickým základem. Diskurs o teorii přirozeného zákona je poměrně dost bohatý a proto zde nebudu vůbec zvažovat např. Hobbesovo pojetí. Vzhledem k tomu, že jde o příklad, nechci text studie zatěžovat ani rozborem nuancí uvnitř katolického pojetí teorie přirozeného zákona, která bude výchozím bodem pro příklad deduktivního uvažování v rámci transdisciplinární struktury sociální práce.

Východiskem pojmu přirozeného zákona je předpoklad, že přirozenost v sobě nese určité etické poselství. Díky tomu představuje implicitní morální normu, kterou lidský rozum aktualizuje (Mezinárodní teologická komise, 2010). Proto lze přirozený zákon „... vymezit jako *praktickým rozumem poznáný předmět nějaké naší přirozené náklonnosti*. Praktické poznání určitého předmětu spočívá všeobecně vzato ve formulování pokynu, že o tento

předmět máme usilovat, anebo se mu vyhnout. (...) Mravnost je podle toho tedy vztah shody či neshody lidského skutku s přirozeným zákonem (Sousedík, 2010: 62-63).“ Základní princip přirozeného zákona zní, že je třeba konat dobro a varovat se zla. Z něj pak vyplývají tři přirozené dynamismy, které působí v lidské osobě:

- Sklon k uchování a rozvíjení vlastní existence.
- Sklon reprodukovat se, aby pokračoval vlastní druh.
- Sklon k poznávání pravdy o Bohu a k životu ve společnosti (Mezinárodní teologická komise, 2010).

Vzhledem k problematice sociální práce lze proto říci, že jednotlivé sklony člověka plynoucí z jeho přirozenosti kladou nejprve důraz na odpovědnost ke svému vlastnímu životu. Od ní se odvíjí odpovědnost za „zachování druhu“ až k přátelství, potřebě žít ve společenství lidí a k solidaritě s druhými lidmi. Tyto odpovědnosti stojí na *principu svobody* jednotlivce: „Uplatňování svobody v sobě obsahuje vztah k přirozenému mravnímu zákonu, který má univerzální povahu a který předchází všechna práva a povinnosti (*Veritatis splendor*, 1993: čl. 50).“ Svobodného člověka vede odpovědnost za svůj vlastní život k odpovědnosti za obecné – společné dobro. Odpovědnost a iniciativa má být proto primárně přenesena na každého jednotlivce. Teorie přirozeného zákona proto umožňuje hlouběji naplňovat poslání profese, ve které nelze stavět pouze na společenské solidaritě, a přitom opomíjet ideu růstu a uskutečňování lidského potenciálu (Matoušek, 2013).

Tato ontologická a etická úvaha se v transdisciplinární struktuře sociální práce týká roviny metateorií. Na této rovině je teorií přirozeného zákona odůvodněno, že dobro, o které by měla sociální práce usilovat, jsou svoboda a odpovědnost každého člověka. Z ní se přechází do roviny teorií různých oborů, které mohou být aplikovány pro potřeby sociální práce, tj. pro potřeby práce s klientem. V oborech jako je psychologie, sociologie, právo, sociální etika, apod. jsou proto hledány teorie, které vysvětlují, jak je možné podpořit svobodu a odpovědnost jednotlivců. Pokud klient sám vlastními silami nezvládá situaci, má mu nejprve pomoci primární skupina, resp. rodina, příp. obec. Stát a profesionální sociální pomoc mají být poslední možnosti. Podpora svobody a odpovědnosti klientů se tedy odehrává v duchu *principu subsidiarity*, který se tradičně charakterizuje takto: „Tolik vlastní odpovědnosti pro jednotlivce a pro menší společenství, kolik je možné, tolik odpovědnosti přenesené na větší společenství a na stát, kolik je nutné (Anzenbacher, 2004: 258).“

V rovině praxe proto mají být jednotlivci, rodina, skupina nebo i komunita podporováni, aby maximálně využili své kompetence (Martinek, 2008). Výsledným praktickým přístupem se tak stává zmocnění klienta. Úkolem sociálního pracovníka přitom přirozeně zůstává, aby posoudil míru schopnosti klienta svobodně se rozhodovat v souvislosti s jeho dispozicemi či vlivy sociálního prostředí (Matoušek, 2012). Podpora kompetencí klientů se může dít např. různými komunikačními technikami, které sociální práce využívá díky převzetí a modifikaci vybraných psychologických teorií. Stejně tak se ale může dít i úpravou legislativy, aby umožnila nebo podpořila posilování odpovědnosti a svobody jednotlivců a rodin, ale i skupin a komunit. Sociální pracovník totiž musí v duchu teorie přirozeného zákona vždy dbát také na to, zda není a pokud ano, tak nakolik, vnějškově nebo z hlediska jeho vnitřních dispozic svoboda klienta omezena. Pak by to znamenalo, že na klienta dopadá porušení přirozeného zákona někým jiným nebo něčím jiným, a tím jsou jeho svoboda i odpovědnost limitovány,

Vzhledem k obsahové všeobecnosti přirozených zákonů ale může nastat paradoxní situace, kdy se člověk rozhodování vyhýbá a zříká se své svobody, protože není připraven nebo ochoten nést za své rozhodnutí odpovědnost. To bývá typické i pro některé životní situace klientů sociální práce. Zde je však třeba ještě dodat, že paradoxně to jsou právě církevní pomáhající organizace, které někdy mívají charakter mechanicko-byrokratických organizací (Nečasová, 2013), a které pak svobodu a odpovědnost klienta omezují. Zdůvodňují to

zpravidla „péčí“ o klienta, čímž prosazují paternalistický přístup ke klientům. Mohou pak omezovat také svobodu svých sociálních pracovníků v rozhodování a tak bránit řešením, které vyplývají z principů přirozeného zákona. Fakticky tak difamují pojem filantropické sociální práce, jako sociální práce založené na hodnotách pracovníka a potřebách klienta, když se popsaným způsobem zpronevřují principům teorie přirozeného zákona.

Sociální práce a zejména právě filantropická sociální práce by proto měly díky deduktivnímu směru uvažování v transdisciplinární struktuře sociální práce preferovat výše popsané principy v přístupu ke klientům v prostředí, které se hlásí k filantropické sociální práci, charitativní práci a církevní diakonii. Protože je však teorie přirozeného zákona obecně platná a poznatelná praktickým rozumem, může být využita obdobným způsobem při podpoře svobody a odpovědnosti klientů i mimo charitativní prostředí a filantropickou sociální práci.

Závěr

Sociální práce dnes prochází vývojem, ve kterém se spolu setkávají důraz na její profesionalizaci s důrazem na její deinstitutionalizaci (Baláž, 2014). Proto je velmi důležité, aby sociální práce měla k dispozici teoretický aparát, pomocí kterého dokáže zpracovávat tuto problematiku multidisciplinárně a komplexně. Pojetí sociální práce jako teorie jednání obojí umožňuje prostřednictvím kombinace interdisciplinárních a transdisciplinárních přístupů k teoriím sociální práce. Díky tomu je možné identifikovat, vysvětlit a zdůvodňovat dopady tohoto vývoje na sociální práci, její klienty i situaci sociální práce ve společnosti. Umožňuje tedy sociální práci její vlastní analýzu sociální změny. Zároveň však také zde popisované pojetí sociální práce jako teorie jednání umožňuje, aby aktivně vstupovala do společenských procesů, tzn. na základě svých etických východisek a pomocí převzatých teorií v praxi realizovala sociální změnu, o které je přesvědčená, že bude ku prospěchu jejím klientům.

Reference / Seznam citované literatury

- ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. Praha, Portál, 2004, 377 s. ISBN 80-7178-804-X.
- BALÁŽ, Roman. Možnosti dosahování oborových zájmů sociální práce v organizacích zaměstnávajících sociální pracovníky, *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014, roč. 14, č. 3, s. 42-60.
- CREE, Vivienne E. *The Changing Nature of Social Work*. In ADAMS, R. – DOMINELLI, L. – PAYNE, M. *Social Work: Themes, Issues and Critical Debates*. Hampshire: Palgrave, 2002, s. 20-29. ISBN 0333985931.
- ELICHOVÁ, Markéta et al. *Sociální práce: Aktuální otázky*. Praha, Grada, 2017, 262 s. ISBN 978-80-271-0080-4.
- ENGELKE, Ernst. *Die Wissenschaft Soziale Arbeit: Werdegang und Grundlagen*. Freiburg i.Br.: Lambertus, 2004, 528 s. ISBN 978-3-7841-1560-3.
- JAN PAVEL II. *Veritatis splendor: Encyklika o základech morálního učení církve* ze 6. srpna 1993. Český přehled: Praha, Zvon, 1994, ISBN 80-7113-114-8.
- JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů*. Praha: Grada, 2012, 264 s. ISBN 978-80-247-3679-2.

JANEBOVÁ, Radka. – HUDEČKOVÁ, M. – ZAPADALOVÁ, R. – MUSILOVÁ, R. Příběhy sociálních pracovníků a pracovníků, kteří nemlčeli: Popis prožívaných dilemat, *Sociální práce/Sociálna práca*, 2013, roč. 13, č. 4, s. 66-83. ISSN 1213-6204.

LAAN, Geert van der. *Otázky legitimity sociální práce*. Boskovice: Albert, 1998, 260 s. ISBN 80-85834-41-3.

MATOUŠEK, Oldřich. *Úvod: Cíle a úrovně sociální práce*. In MATOUŠEK, O. et all. *Metody a řízení sociální práce*, Praha: Portál, 2013, s. 11-17. ISBN 978-80-262-0213-4.

MATOUŠEK, Oldřich. *Filozofická témata významná pro sociální práci*. In MATOUŠEK, O. et all. *Základy sociální práce*, Praha: Portál, 2012, s. 28-47. ISBN 978-80-262-0211-0.

MARTINEK, Michael. *Teologický a pastorační aspekt komunitní práce*. In MARTINEK, M. et all. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, Praha: Jabok, 2008, s. 164-173. ISBN 978-80-904137-2-6.

MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Hledání univerzální etiky: nový pohled na přirozený zákon*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2010, 155 s. ISBN 978-80-7195-468-2.

NEČASOVÁ, Mirka. *Profesní etika*. In MATOUŠEK, O. et all. *Metody a řízení sociální práce*, Praha: Portál, 2013, s. 21-48. ISBN 978-80-262-0213-4.

SCHMOCKER, Beat. *Liebe, Macht und Erkenntnis: Überlegungen zur Funktion der Sozialen Arbeit „am Punkt, wo Menschen und ihre sozialen Umfeldler aufeinander einwirken“*. In SCHMOCKER, B. *Liebe, Macht und Erkenntnis: Silvia Staub-Bernasconi und das Spannungsfeld Soziale Arbeit*, Luzern: interact, 2006, s. 378-407. ISBN 978-3-906413-30-3.

SMUTEK, Martin. *Standardizace nebo robotizace sociální práce?* In TRUHLÁŘOVÁ, Z. – LEVICKÁ, J. – SMUTEK, M. *Sociální práce v kontextu lidských práv*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, s. 160-163. ISBN 978-80-7435-533-2.

SOUSEDÍK, Stanislav. *Svoboda a lidská práva: Jejich přirozenoprávní základ*. Praha: Vyšehrad, 2010, 45 s. ISBN 978-80-7429-036-7

STAUB-BERNASCONI, Silvia. *Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft*. Bern – Stuttgart – Wien: Haupt Verlag, 2007, 536 s. ISBN 3825227863.

SÝKOROVÁ, Anna. – ELICHOVÁ, Markéta. *Kompetence sociálního pracovníka: co učí školy a co vyžadují zaměstnavatelé*, *Sociální práce/Sociálna práca*, 2015, roč. 15, č. 1, s. 79-85. ISSN 1213-6204.

ŠRAJER, Jindřich. *Sociální spravedlnost jako základní kritérium sociální práce a sociální politiky*, *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014, roč. 14, s. 73-82. ISSN 1213-6204.

Asistent sociální péče jako institut intervence směřující k podpoře setrvávání osob v jejich přirozeném prostředí

Social care assistant as an institute of intervention to keep people in their natural environment

Miroslav Pilát¹

Abstrakt

Článek se zabývá institutem asistenta sociální péče jako nástrojem podpory setrvávání osob jejich přirozeném prostředí. Úvodní část příspěvku je věnována vybraným aspektům Sociální reformy 2012 v České republice v oblasti poskytování sociálních služeb, jejíž je asistent sociální péče produktem. Stěžejní část stati je věnována institutu asistenta sociální péče, jeho legislativním ukotvením v právním systému ČR a jeho možným zneužitím při poskytování pobytových sociálních služeb bez oprávnění.

Klíčová slova: Asistent sociální péče. Sociální reforma 2012. Pobytové sociální služby bez oprávnění.

Abstract

The article deals with the institute of social care assistant as a means to support keeping people in their natural environment. The opening is dedicated to chosen aspects of Social reform of 2012 in the Czech Republic in the area of social service provision, since it produced the institute of social care assistant. Main part of the article deals with the institute of social care assistant itself, its legislative grounds and its possible abuse by providers of unlicensed social housing.

Keywords: Social care assistant. Social reform 2012. Unlicensed social housing.

Úvod

V České republice dlouhodobě převládala paternalistická úprava sociální oblasti, jejíž kořeny sahaly hluboko do období komunismu. Byl zrušen institut domovského práva, fungující od 19. století a určující povinnost obce vůči svým příslušníkům. Tento institut byl nahrazen institutem československého občanství a starost o potřebné tak z místních zdrojů přešla na úroveň státu a došlo tak k její výrazné centralizaci a redukci palety poskytovatelů péče – prakticky byl zrušen nestátní neziskový sektor, včetně církevních institucí, jež do té doby hrály v této oblasti významnou úlohu. Důraz byl kladen především na ústavní péči, pečovatelskou službu, která byla v podstatě jedinou poskytovanou terénní službou a poradenství (Koldinská, 2007).

Zásadní zlom v transformaci sociálních služeb znamenal až rok 1989, kdy musel i systém sociální péče reagovat na nové podmínky měnícího se společenského uspořádání.

1. Legislativní východiska nového systému sociálních služeb v ČR

Přestože poskytování sociálních služeb je Evropskou unií vnímáno především jako předmět národních politik členských států, stála Česká republika na začátku nového tisíciletí před úkolem vydefinovat pojmy kvalita a dostupnost v sociálních službách s ohledem na ochranu práv uživatelů sociálních služeb a připravit pro jejich aplikaci do praxe legislativní a formální prostředí. Z tohoto důvodu se MPSV ČR koncem devadesátých let minulého století rozhodlo uskutečnit rozsáhlou reformu sociálních služeb, kterou podporovala navázaná

---

¹ PaedDr. Miroslav Pilát, Ph.D., Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik, vedoucí Ústavu veřejné správy a regionální politiky, Bezručovo nám. 14, 746 01 Opava; e-mailová adresa: miroslav.pilat@seznam.cz; Tel.: +420 602 752 263

spolupráce s britským Ministerstvem pro mezinárodní rozvoj, která poskytovala možnost využít zahraničních zkušeností a dosáhnout souladu s požadavky na regulaci sociálních služeb a praxí v zemích EU. Tato spolupráce byla realizována formou česko-britského projektu s názvem Podpora MPSV při reformě sociálních služeb, který probíhal v naší republice v letech 2000-2003.

Jedním z předpokládaných výstupů této reformy bylo rovněž vypracování a přijetí nové legislativní úpravy, týkající se poskytování sociálních služeb a souvisejících činností v České republice, která byla schválena Parlamentem České republiky usnesením č. 2263 ze dne 14. března 2006 a 31. března 2006 byla vyhlášena jako **zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, a to s účinností od 1. ledna 2007.**

Ústředním filozofickým prvkem zákona je snaha o aktivizaci uživatelů sociálních služeb s cílem převzít spoluodpovědnost za svůj osud a řešení svojí nepříznivé sociální situace a omezit závislost na poskytovaných sociálních službách. Jedním z hlavních cílů zákona o sociálních službách je podporovat proces sociálního začleňování a sociální soudržnost společnosti při respektování zásad, že poskytovaná pomoc a podpora lidem v nepříznivé sociální situaci musí být zejména dostupná, efektivní, kvalitní, bezpečná a v neposlední řadě hospodárná.

2. Vybrané aspekty Sociální reformy 2012 v České republice v oblasti poskytování sociálních služeb

Významnou a velmi diskutovanou změnu do systému poskytování sociálních služeb v ČR přinesl v roce 2011 soubor níže uvedených právních úprav. Jedná se zejména o zákon č. 329/2011 Sb. o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů a právní norma, kterou se mění níže zmíněné zákony v souvislosti s výplatou nepojistných dávek. Jedná se konkrétně o zákon č. 366/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. Za nepojistné sociální systémy jsou u nás považovány pasivní politika zaměstnanosti, státní sociální podpora, příspěvek na péči, dávky sociální péče z titulu zdravotního pojištění a pomoc v hmotné nouzi. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR v roce 2011 zpracovalo návrhy změn, které zahájily legislativní proces sociální reformy. Z velké většiny změny nabyly účinnosti od 1. ledna 2012 (Janák a Pilát, 2012).

Zmíněná opatření sledují naplnění vytknutých cílů, kterými jsou zejména zlepšení zacílení a adresnosti sociálních dávek a dosažení maximální možné účelnosti těchto dávek, zefektivnění práce orgánů státní správy a snížení administrativní zátěže pro uživatele služeb. Nástrojem k dosažení těchto vytčených cílů jsou dle názoru MPSV ČR mechanismy, které zabezpečí převedení kompetencí rozhodování o dávkách na jeden správní orgán, a to na Úřad práce ČR, snížení počtu vyplacených dávek jejich agregací do větších celků při zachování prostředků, které jsou nyní vypláceny osobám se zdravotním postižením a zavedení efektivního hodnocení příjmů žadatelů o sociální dávky (Sociální reforma, 2012).

2.1 Zákon č. 329/2011 Sb. o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením

Cílem tohoto zákona byla změna ve struktuře dávek pro osoby se zdravotním postižením tak, aby z nepřehledného spektra mnoha dílčích dávek, které byly posuzovány a poskytovány samostatně u několika orgánů veřejné správy, vznikly dvě nové agregované dávky.

Opakovaný příspěvek na mobilitu, který sjednotil příspěvek na úhradu za užívání garáže, příspěvek na individuální dopravu, příspěvek na zakoupení nebo na celkovou opravu motorového vozidla, příspěvek na zvláštní úpravu motorového vozidla a příspěvek na provoz motorového vozidla.

Jednorázový příspěvek na pomůcky, který agregoval příspěvek na opatření zvláštních pomůcek, příspěvek na úpravu bytu a příspěvek na úpravu motorového vozidla.

2.2 Karta sociálních systémů

Stávající právní úprava tzv. karty sociálních systémů (dále jen sKarta) měla řadu nedostatků a přináší závažné problémy, které Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR odmítalo ze začátku řešit. Zavedení výplaty dávek prostřednictvím karty sociálních systémů představoval zásadní změnu ve výplatě nepojistných sociálních dávek v České. V případě, že klient převzal od pracovníka úřadu práce sKartu fyzicky, nebylo mu možné ze zákona již vyplácet dávky poštovní poukázkou tak, jak tomu bylo doposud. Karta sloužila rovněž také jako **průkaz osoby se zdravotním postižením**, s jejíž pomocí mohly osoby se zdravotním postižením čerpat stejné výhody, jaké mohly čerpat při předložení průkazu TP, ZTP nebo ZTP/P v papírové podobě. Na sKartě, která nelogicky spojovala platební kartu s veřejnou listinou, jejíž existence není upravena zákonem, ale pouze prováděcím předpisem, bylo navíc uvedeno rodné číslo držitele karty. SKarta plnila rovněž **funkci autentizační**, to znamená, že jejím prostřednictvím bylo možné realizovat činnosti spojené s veřejnou správou prostřednictvím internetu. Karta sociálních systémů byla zákonem č. 306/2013 Sb. ke dni 30. 4. 2014 **zrušena**.

2.3 Asistent sociální péče

Zákon č. 366/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony přinesl několik výrazných změn v oblasti poskytování sociálních služeb v ČR. Jednou z nich je bezesporu zcela nový institut asistenta sociální péče.

3. Institut asistenta sociální péče

Jak bylo výše zmíněno, jednou významných změn, které Sociální reforma 2012 přinesla, byl bezesporu zcela nový **institut asistenta sociální péče**. Jeho činnost je upravena v § 83 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů, kde je taxativně vymezeno, že asistentem sociální péče může být pouze fyzická osoba, která je starší 18 let věku a je zdravotně způsobilá (zdravotní způsobilost se posuzuje podle § 29 odst. 1 písm. e) zákona o sociálních službách). Jedná se o jinou než blízkou osobu² (např. soused), která není registrovaným poskytovatelem sociálních služeb a která nemusí mít k této činnosti živnostenský list. Asistent sociální péče je povinen s osobou, které poskytuje pomoc, uzavřít formální písemnou smlouvu o poskytnutí pomoci, která musí ze zákona mít obligatorními náležitostmi, kterými jsou označení smluvních stran, rozsah pomoci, místo a čas poskytování pomoci výše úhrady za pomoc. Asistent sociální péče nemůže tuto činnost vykonávat jako podnikatel.

² Za osoby blízké se pro účely zákona o sociálních službách považují manželé, příbuzní v řadě přímé, děti, sourozenci, zeť, snacha a manžel rodiče, a to kteréhokoli z manželů.

Budeme-li zjišťovat skutečné potřeby občanů, kteří jsou závislí na pomoci jiné fyzické osoby, můžeme, a určitě i dojdeme, k názoru, že některé jejich potřeby lze saturovat jinými činnostmi, než je poskytování registrovaných, a často pro uživatele i zbytečně drahých, sociálních služeb. Jedná se zejména o obstarávání nákupů, běžné pochůzky, pomoc při zajištění stravy, pomoc při zjištění chodu domácnosti (běžný úklid a údržba domácnosti, údržba domácích spotřebičů, pomoc při zajištění velkého úklidu domácnosti, velký nákup, nákup ošacení a nezbytného vybavení domácnosti, praní a žehlení ložního prádla, popřípadě jeho drobné opravy), zprostředkování kontaktu se společenským prostředím (doprovázení dospělých do školy, školského zařízení, zaměstnání, k lékaři, na orgány veřejné moci a instituce poskytující veřejné služby a doprovázení zpět).

Tato nová forma podpory je směřována k lidem, kteří potřebují pomoc v péči o vlastní osobu z důvodu věku, nemoci či zdravotního postižení a chtějí zůstat ve svém přirozeném sociálním prostředí bez nutnosti využívat registrovaných sociálních služeb.

Úhradu za poskytnutou pomoc hradí asistentu sociální péče osoba se zdravotním znevýhodněním ze svého příspěvku na péči. Zavedení institutu asistenta sociální péče umožňuje zajištění péče osobě, která z důvodu zdravotního znevýhodnění, chronického onemocnění nebo věku, v místě, kde služby neposkytuje žádný registrovaný poskytovatel sociálních služeb, který by tak mohl péči zajistit anebo není žádná jiná možnost individuální péče ze strany rodinných příslušníků. Pokud asistent sociální péče odvádí řádnou péči, není omezen v počtu osob, kterým chce, poskytnou péči, pouze odvádí daň z příjmu v případě, že jeho měsíční příjem je vyšší než 13 200 Kč. **Přijatá částka z příspěvku na péči** jako úhrada za poskytnutou péči je tedy v případě poskytování péče asistentem sociální péče **osvobozena od povinnosti zdaňování**, a to tak, že od daně z příjmů je měsíčně osvobozena v úhrnu částka do výše příspěvku na péči pro osobu ve IV. stupni závislosti na pomoci jiné fyzické osoby (úplná závislost) v souladu s ustanovením § 4 odst. 1 písm. i) zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, (tj. částka do výše 13 200 Kč měsíčně). Úhrada za péči se nepovažuje za součást příjmů ani pro účely dávek státní sociální podpory, pomoci v hmotné nouzi ani v jiných případech, kdy se bere zřetel na výši příjmu, Úhrada za péči se nepřipočítá k jiným příjmům a nemůže tedy být důvodem ke zvýšení daně. Nahlásí-li asistent sociální péče své zdravotní pojišťovně a příslušné okresní správě sociálního zabezpečení, že je hlavní pečující osobou, není povinen platit sociální a zdravotní pojištění (viz níže) (Sociální reforma, 2012).

Podle stanoviska MPSV ČR asistent sociální péče musí být vždy uveden jako pečující osoba v žádosti o příspěvek na péči (na formuláři „Oznámení o poskytovateli pomoci“) pro účely rozhodnutí krajské pobočky Úřadu práce o přiznání příspěvku. Povinnost uzavření písemné smlouvy o poskytnutí pomoci je předmětem kontroly využívání příspěvku na péči v souladu s ustanovením § 29 zákona o sociálních službách. Kontrolu provádějí krajské pobočky Úřadu práce. Krajská pobočka kromě dalšího kontroluje také to, zda je pomoc poskytována osobně tím, kdo byl uveden v žádosti o příspěvek, popřípadě ohlášen podle § 21 odst. 1 písm. d) nebo § 21 odst. 2 písm. c) zákona o sociálních službách. Kontroluje i to, zda způsob poskytované pomoci a její rozsah odpovídá stanovenému stupni závislosti a zda je pomoc zaměřena na základní životní potřeby, které podle výsledku posouzení stupně závislosti okresní správou sociálního zabezpečení není osoba schopna zvládat (Asistent sociální péče, 2013).

Pro účely zdravotního pojištění se z titulu takového příjmu nestává osoba zaměstnancem (§ 5 písm. a) bod 1. zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů (dále jen „zákon o veřejném zdravotním pojištění“) a

nehradí z něj pojistné.³ Podle § 7 odst. 1 písm. g) výše zmíněného zákona je stát plátcem pojistného prostřednictvím státního rozpočtu za osoby, které jsou závislé na péči jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo stupni III (těžká závislost) anebo stupni IV (úplná závislost), a osoby pečující o tyto osoby, a osoby pečující o osoby mladší 10 let, které jsou závislé na péči jiné osoby ve stupni I (lehká závislost) (Asistent sociální péče, 2012).

Při posuzování účasti sociálního asistenta na důchodovém pojištění prostřednictvím institutu náhradních dob pojištění se postupuje podle ustanovení § 5 odst. 1 písm. s) zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Důchodového pojištění jsou při splnění podmínek stanovených v tomto zákoně účastny osoby pečující osobně o osobu mladší 10 let, která je závislá na péči jiné osoby ve stupni I (lehká závislost), nebo o osobu, která je závislá na péči jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo stupni III (těžká závislost) anebo stupni IV (úplná závislost), pokud spolu žijí v domácnosti. Podmínka domácnosti se nevyžaduje, jde-li o blízkou osobu. Asistent sociální péče není pro účely důchodového pojištění považován za osobu blízkou automaticky, ale pouze v případě, že půjde současně o osobu definovanou v § 24 zákona o důchodovém pojištění. Tyto pečující osoby jsou účastny důchodového pojištění prostřednictvím institutu náhradních dob pojištění, za které není pojistné (ani jiné platby) na důchodové pojištění odváděny (nepříspěvkové doby). O době a rozsahu péče pro účely započtení náhradní doby pojištění vydává rozhodnutí příslušný orgán sociálního zabezpečení. Doba péče o osobu, které asistent poskytuje pomoc, je tedy započítávána jako doba odpracovaná při nárocích na starobní důchod (Asistent sociální péče, 2013).

Asistent sociální péče může být za předpokladu splnění zákonných podmínek být veden jako uchazeč o zaměstnání na Úřadu práce ČR a pobírat podporu v nezaměstnanosti. V tom případě však musí dostát všem povinnostem, které jsou na uchazeče o práci kladeny - mít volnou kapacitu na práci, dostavovat se na schůzky apod. Pokud tak neučiní, budete z evidence vyřazen a dalších 6 měsíců nebude mít možnost se na Úřad práce ČR evidovat. Uchazečům o zaměstnání je státem hrazeno sociální a zdravotní pojištění, nikoli však nemocenské pojištění (Pulščáková, 2016).

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, v § 106, který se zabývá přestupky, uvádí, že asistent sociální péče se dopustí přestupku tím, že neohlásí úmrtí oprávněné osoby ve lhůtě do 8 dnů a rovněž tím, že neuzavře písemnou smlouvu o poskytnutí pomoci s osobou, které poskytuje pomoc. Za tyto přestupky lze uložit pokutu až do výše 20 000 Kč, přičemž tyto správní delikty podle zákona o sociálních službách v prvním stupni projednávají krajské pobočky Úřadu práce ČR.

4. Institut asistenta sociální péče a jeho zneužití při poskytování pobytových sociálních služeb bez oprávnění

Člověku, který je nesoběstačný a potřebuje péči, se může pomoci dostávat docela neformálně buď od osoby blízké nebo asistenta sociální péče, nebo profesionálně formou sociální služby. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, stanoví v § 78 odst. 1, že sociální služby lze poskytovat jen na základě oprávnění, které vzniká rozhodnutím krajského úřadu o registraci. Ne všichni poskytovatelé tento zákonný požadavek však respektují. V důsledku toho se vyhýbají plnění zákonných požadavků

³ Podle § 5 písm. a) bod 1. zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů, se pro účely zdravotního pojištění za zaměstnance považuje fyzická osoba, které plynou nebo by měly plynout příjmy ze závislé činnosti nebo funkční požitky podle zákona upravujícího daně z příjmů, s výjimkou osoby, která má pouze příjmy ze závislé činnosti a funkčních požitků, které nejsou předmětem daně nebo jsou od daně osvobozeny.

na kvalitu sociálních služeb a státní kontrole. Neregistrovaná zařízení poskytují služby i klientům, kteří jsou v různém stupni závislí na pomoci druhé osoby. Péče o takto zranitelné osoby se dotýká jejich zdraví a lidské důstojnosti, proto má být pečlivá a v mnoha ohledech odborná a s dostatečnými zárukami kvality a ochrany práv klientů. Pokud provozovatel výše zmíněným oprávněním nedisponuje, dopouští se správního deliktu neoprávněného poskytování sociálních služeb dle § 107 odst. 1 zákona o sociálních službách. Registraci dle § 78 zákona o sociálních službách totiž nelze obejít tím, že provozovatel zapíše obecně prospěšné služby do rejstříku obecně prospěšných společností, nebo získá živnostenské oprávnění. Živnostenský zákon v § 3 odst. 3 písm. af) stanoví, že živností není poskytování sociálních služeb. Obdobně nařízení vlády č. 278/2008 Sb., o obsahových náplních jednotlivých živností, uvádí, že obsahem činnosti „poskytování služeb pro rodinu a domácnost“ není poskytování sociálních služeb podle zákona o sociálních službách. Rozsah, v jakém provozovatel své služby poskytuje, podstatně přesahuje okruh činností, ke kterým má živnostenské oprávnění, a proto může svým jednáním naplňovat skutkovou podstatu trestného činu neoprávněného podnikání dle § 251 odst. 1 trestního zákoníku. Poskytování sociálních služeb bez oprávnění tedy představuje správní delikt, za který může být uložena pokuta až do výše 2.000 000 Kč.⁴

Činnost **ubytovacích zařízení**, která osobám závislým na péči druhé osoby poskytují také stravu a komplexní péči (ve smyslu péče stanovené zákonem o sociálních službách pro jednotlivé typy pobytových sociálních služeb – např. domov pro seniory, domov se zvláštním režimem), je tedy nelegální. Pokud provozovatel nedisponuje oprávněním k poskytování sociálních služeb, dopouští se i v tomto případě nejenom správního deliktu neoprávněného poskytování sociálních služeb dle § 107 odst. 1 zákona o sociálních službách, ale pokud poskytuje tyto služby neoprávněně ve větším rozsahu, dopouští se i trestného činu neoprávněného podnikání (Veřejný ochránce práv, 2014).

Podle Veřejného ochránce práv (2014) se některá zařízení se pokoušela obejít povinnost registrace využitím institutu asistentů sociální péče. Formálně péči potřebným klientům pobírajícím příspěvek na péči poskytovali asistenti sociální péče zapsaní na Úřadu práce ČR v Oznámení o poskytovateli pomoci. Asistenti měli sjednané smlouvy o poskytnutí pomoci a byli zároveň zaměstnanci společnosti, která provozovala neregistrované zařízení. Podle názoru veřejné ochránkyně práv bylo zjevným cílem obejít podmínky registrace a působit skrze práci zaměstnanců deklarovaných jako asistenti mimo systém sociálních služeb. Asistenti sociální péče se starali o všechny klienty, nejen o ty, u nichž jsou uvedeni jako asistenti na Úřadu práce, přičemž ani nevěděli, s kolika klienty měli uzavřenou smlouvu.

Z popisu toho, jak asistenti sociální péče v zařízení fungovali, vyplývá, že využití asistenta sociální péče v tomto případě neodpovídá účelu a povaze tohoto institutu, tedy zajistit dostupnost potřebné pomoci v oblastech s málo dostupnými sociálními službami terénního charakteru a současně umožnit lidem, kteří vyžadují pomoc jiné fyzické osoby, aby mohli i nadále zůstat ve svém přirozeném domácím prostředí bez nutnosti využívat pobytových zařízení sociálních služeb. Asistent péče je institut, který má umožnit lidem závislým na pomoci druhé osoby obejít se bez pobytové služby (Veřejný ochránce práv, 2014).

V zařízení byla pomocí asistentů vytvořena právě pobytová instituce a zřejmým účelem zavedení asistenta sociální péče byla pouze snaha o získání příspěvku na péči od klientů a obcházení zákonné povinnosti registrace poskytování sociální služby

⁴ Systematické návštěvy veřejné ochránkyně práv ukazují, že v neregistrovaných zařízeních často dochází ke špatnému zacházení. Ochránkyně v roce 2014 vydala souhrnnou zprávu ze svých návštěv v těchto zařízeních. Od 1. 8. 2016 došlo ke zvýšení pokuty za poskytování sociálních služeb bez oprávnění (jedná se o správní delikt podle § 107 odst. 1 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů) z 1 000 000 Kč na 2 000 000 Kč, krajské úřady mohou pokutu uložit opakovaně.

5. Závěr

Institut asistenta sociální péče i přes vše zmíněné výhody, jak pro pečovanou osobu, tak pro pečující stranu, nemá v našich podmínkách takové uplatnění, jak by si zasloužil. Dle našeho názoru se na této skutečnosti podílí synergicky několik faktorů. Autorova empirie ukazuje na to, že osoby, které jsou závislé na pomoci jiné fyzické osoby, dávají přednost registrovaným sociálním službám, které jsou z jejich pohledu profesionálnější a lépe kontrolovatelné. Mediální kauzy okolo tzv. neregistrovaných sociálních služeb, které v nedávné době ve sdělovacích prostředcích proběhly, rovněž institutu asistenta sociální péče, který byl v některých případech zneužíván, na jeho popularitě nepřidaly. V tomto kontextu i někteří zástupci Ministerstva práce sociálních věcí ČR víceméně deklarovali možnost vypuštění tohoto institutu ze zákona o sociálních službách, čím by došlo dle našeho názoru klasického vylití dítěte s vaničkou. Skutečností však zůstává, že dlouho připravovaná a zároveň velmi diskutovaná tzv. velká novela zákona o sociálních službách s institutem asistenta sociální péče nadále počítá.

Literatura

Předkládaný text je původní autorský (není-li uvedeno jinak), který případně rozpracovává témata či teze obsažené již v publikovaných pracích autora v níže uvedeném seznamu literatury.

Výchozí autorovy práce

JANÁK, Dušan, Miroslav PILÁT a Jan BEZDĚK. *Rozdělování sociálních nerovností pod patronací státu. Situační analýza Osoblažska a možnosti jeho socioekonomického rozvoje*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2014. ISBN 078-80-7248-3.

PILÁT, Miroslav. *Komunitní plánování sociálních služeb v současné teorii a praxi*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0932-4.

PILÁT, Miroslav. Sociální reforma 2012 v ČR – vybrané aspekty z oblasti poskytování sociálních služeb. *Revue sociálních služeb*, 2013, ročník 5, č. 1, s. 68-79. ISSN: 1338-1075.

PILÁT, Miroslav. Social reform 2012 i the Czech Republic-chosen aspects. In: ŽILOVÁ, Anna, Alena NOVOTNÁ, Venus M. JOSEPH & al., eds. *European and global contexts of poverty in the period of social and demographic transformations of the society*. Milano: EDUCatt, 2014, s. 179-188. ISBN 978-88-6780-072-8.

Další použitá a doporučená literatura

Asistent sociální péče [online]. MPSV, c2012 [cit. 2013-7-5]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/13928>

Česko-britský projekt Podpora MPSV při reformě sociálních služeb [online]. Praha: MPSV, c2001 [cit. 2001-6-11]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/mhtml:file://E:\Česko-britský-projekt-na-podporu-reformy-sociálních-slужeb\Česko-britský-projekt-Podpora-MPSV-při-reformě-sociálních-slужeb.htm>

JANÁK, Dušan a Miroslav PILÁT. Vývoj právních norem k sociální péči a sociálním službám v Československu a v České republice od roku 1956. In: KRAJČÍK, Vladimír, Dušan JANÁK ml. a kol. *Mikropodnikání v sociálních službách*. Ostrava-Opava: Vysoká škola podnikání a. s. a Slezská univerzita v Opavě, 2012, s. 13-64. ISBN 978-80-72-48-766-0.

KOLDINSKÁ, Kristina. Legislativní zakotvení sociálních služeb v ČR. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální služby*. Praha: Portál, 2007, s. 35-51. ISBN978-80-7367-310-9.

PULŠČÁKOVÁ, Lenka. *Může být asistent soc. péče současně v evidenci úřadu práce?* [online]. Praha: Diakonie c2016 [cit. 2017-3-26]. Dostupné z: <http://www.pecujdoma.cz/poradna/poradna-socialne-pravni/muze-byt-asistent-soc-pece-soucasne-v-evidenci-uradu-prace/>

Sociální reforma 2012 [online]. MPSV: Praha, c2012 [cit. 2012-4-12]. Dostupné z: <http://socialnireforma.mpsv.cz/cs/23>

VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV. *Činnost veřejné ochránkyně práv při zjištění podezření ze spáchání trestného činu v průběhu systematické návštěvy ubytovacího zařízení pro seniory* [online]. Praha: Veřejný ochránce práv, c2014 [cit. 2017-3-26]. Dostupné z: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/ZARIZENI/Socialni_sluzby/Trestni-oznameni-VOP.pdf

sekce 2

**ČLOVĚK A JEHO SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ – MOŽNOSTI
SOCIÁLNÍ PRÁCE**

Video jako nástroj pro trénink komunikačních dovedností studentů sociální práce

Video as an Instrument for Communication Skills Training of Social Work Students

Petra Antonů¹

Abstrakt

Komunikační dovednosti pracovníka jsou jedním z pilířů kvalitní sociální práce. Stejně tak je pro sociálního pracovníka klíčová schopnost sebereflexe. Příspěvek se věnuje otázce, jakým způsobem lze realizovat nácvik těchto dovedností v rámci přípravy studentů sociální práce. Představena je zde metoda VERP/VTI, jako jedna z propracovaných metod videoreflexe, která může sloužit jako základ pro tréninkový model systematického zlepšování komunikačních dovedností studentů sociální práce.

Klíčová slova: Sociální práce. Kompetence. Profesní příprava. Komunikační dovednosti. Sebereflexe. Video. Videotrénink interakcí. VERP.

Abstract

Communication skills are one of the cornerstones of quality social work. Similarly, the ability of self-reflection is key to social workers. The paper deals with the question of how to practice and develop these skills in the preparation of social work students. The VERP / VTI method is presented here as one of the sophisticated methods of video reflection that can serve as a basis for a training model of systematic improvement in communication skills of social works students.

Keywords: Social Work. Competence. Professional training. Communication skills. Self-reflection. Video. Video Interaction Guidance. VERP.

---

1. Komunikační dovednosti jako základní kompetence sociálního pracovníka

Kompetence "Rozvíjet účinnou komunikaci" je první v soustavě Kompetencí v praxi sociální práce, jak je formulovala Havrdová (1999). Tato kompetence je zde vnímána jako základní stavební kámen pro další dovednosti. *"Ze schopnosti navázat dobrý kontakt vyrůstá veškerá další práce s klientem..."* (Havrdová, 1999, str. 51.)

Ve stejném roce jako výše zmíněná soustava kompetencí vyšla i všeobecně uznávaná kniha Karla Kopřivy *Lidský vztah jako součást profese*. Autor v ní opět zdůrazňuje skutečnost, že v pomáhajících profesích má prvořadý význam kvalita lidského vztahu a uvádí, že na rozdíl od jiných profesí, kde se pracuje s lidmi, klienti v kontaktu s pracovníkem pomáhajících profesí *"pátrají po signálech, které by jim pomohly využít kvalitu prožitků pracovníka při vzájemném kontaktu. Nacházejí je při každém setkání v drobných neverbálních projevech pracovníka. Nemusí je ani vědomě vnímat. Stačí, že tyto projevy vytvářejí určitou atmosféru, která klienty posiluje či naopak sráží. Klient potřebuje důvěřovat, cítit se bezpečný a přijímaný."* (Kopřiva, 1999, str. 15) Pro klientův pocit jsou důležité drobné detaily projevu pracovníka, jako např. naklonění těla, oční kontakt, ale i tempo či tón hlasu pracovníka. Sociální pracovník by tedy měl být natolik citlivý, aby si těchto detailů byl vědom a uměl s nimi pracovat.

Vzhledem k tomu by i studium sociální práce obsahovat nějakou formu tréninku citlivosti a vnímavosti k detailům v komunikaci. K otázce profesní přípravy v této oblasti Kopřiva ve své knize uvádí, že *"příslušné dovednosti se však ve školách*

---

¹ Mgr. Petra Antonů, Vysoká škola polytechnická Jihlava, katedra sociální práce, Tolstého 16, 58601 Jihlava; e-mailová adresa: petra.antonu@vspj.cz

většinou neučí? (Kopřiva, 1999, str. 15). Dnes si musíme klást otázku, jak moc se změnila realita této oblasti vzdělávání v sociální práci za posledních přibližně 20 let.

2. Jak se trénují komunikační dovednosti v průběhu profesní přípravy sociálních pracovníků na VOŠ a VŠ?

Pokud jsou komunikační dovednosti základní kompetencí sociálního pracovníka a jsou trénovatelné, měly by školy vytvořit adekvátní prostor pro jejich kvalitní systematický trénink. Takový trénink, který je především praktický, sebezkušenostní a nabízí studentům podněty k sebereflexi a k rozvoji profesního sebevědomí.

Každá vzdělávací instituce v oblasti sociální práce využívá praktické tréninky či výcviky v odlišné míře. Téma komunikace na úrovni vyšších odborných škol či bakalářských oborů sociální práce bývá často zapojeno do teoretických předmětů, většinou zde však není prostor pro dlouhodobější trénink a praktické osvojování konkrétních komunikačních dovedností.

V této souvislosti je zajímavý návrh nového standardu pro bakalářský stupeň studia, který předložil O. Matoušek na valné hromadě Asociace vzdělavatelů v sociální práci 30. 3. 2017. Matoušek zde uvádí mezi povinnými kurzy také kurz "Komunikace s klientem", a to ve formě tréninkové výuky v malých skupinách. V souvislosti s tím, co bylo řečeno výše, by jistě měl takový kurz mít své nezastupitelné místo v přípravě každého sociálního pracovníka. Navrhovaný model "tréninkové výuky v malých skupinkách" přímo odpovídá modelu VERP, který je přiblížen níže v textu.

3. Reflexe komunikace podložena videozáznamem

"Při nabývání schopností navázat s klientem kontakt, vytvořit atmosféru důvěry, dbát přiměřené neverbální komunikace či přizpůsobit komunikaci klientovi, je možné využít literaturu či kurzy, nejlepší školou a nejlepším zdrojem učení je však vidět sám sebe na videu." (Havrdová, 1999, str. 51)

3.1 Strength-based přístup ve VTI / VERP

V dalším textu upozorním na významný přínos, který na poli tréninku komunikačních dovedností na školách může mít reflexe podpořená videonahrávkami, založená na principech metod Videotrénink interakcí (VTI) a VERP (Video Enhanced Reflective Practice).

Video je jedinečný nástroj pro sebereflexi, neboť umožňuje zpětně se podívat na prošlé situace, zkoumat zastavený obrázek, vypínat zvuk, zaměřovat se pouze na neverbální rovinu kontaktu, zpomalovat video tak, aby byly znatelné detaily naladění či zrcadlení. Jedním z hlavních principů výše zmíněných metod je zaměření reflexe na ty úseky nahrávky, kde je viditelná úspěšná interakce. Tím se tyto metody odlišují od jiných způsobů práce s videem, které reflexi zaměřují na analýzu chyb. Takto pojatý deficitní přístup může vést u studentů k pocitu, že danou situaci nedokáží zvládnout, je zde riziko snižování sebevědomí a zvýšení nechuti studentů k sebereflexi jako takové. V tomto kontextu lze říct, že VERP i VTI jsou metody, které souzní s trendem směřování sociální práce od deficitních modelů směrem k sociální práci zaměřené na silné stránky jedinců "strength-based perspective" (viz Punová, 2014). VTI i VERP skrze video zvědomují efektivní postupy, ukazují pozitivní dopad komunikace na klienta a podporují pozitivní sebepojetí studentů. Tímto způsobem zplnomocňují studenta stejným způsobem, jakým by on měl zplnomocňovat své klienty.

3.2 Video selfmodeling

Postup, který zdůrazňuje práci s povedenými momenty nahrávky, je podporován existencí zrcadlových neuronů, ale i teorií sociálního učení (Bandura, 1997, in Kennedy 2011). Ta

zdůrazňuje, že pro učení sociálních dovedností je důležité pozorování lidí okolo nás. Máme přirozenou tendenci učit se pozorováním ostatních, kteří se pro nás stávají modely chování. Výzkumníci (Lantz, 2005 in Kennedy 2011) např. zkoumali, jaký dopad má takové modelové chování natočené na video za účelem učení lidí s mentálním postižením. Zjistili, že pro lidi s mentálním postižením funguje toto “pozorující učení” nejlépe, když se model velmi podobá jim (výškou, barvou vlasů, etnicitou, atp.) a pokud má v očích pozorovatele stejný či vyšší status. Dostupnost kamery a techniky vedlo k dalšímu logickému kroku - učit lidi s mentálním postižením sociální dovednosti při využití jich samých jako modelů na video “video self-modeling” (Figueira in Kennedy, 2011). Prakticky se při tomto způsobu učení postupuje tak, že dovednosti, které si chce klient osvojit, jsou rozděleny na jednotlivé kroky, ve kterých je mu poskytnuta podpora a při které je natočen na video. Při editaci nahrávky jsou momenty chyb, nejistoty a podpory vynechány a je sestříháno video, kde dotyčný provádí danou činnost bez chyb a bez pomoci. Na tuto nahrávku se pak může klient opakovaně dívat, prožívat moment úspěchu a podporovat tak své sebevědomí vzhledem ke zvládnutí daného úkonu.

Podobně i studenti se mohou učit ze sledování sama sebe na video a být modelem sám sobě (selfmodeling). Videozáznam, na kterém student vidí sám sebe v kontaktu s klientem, navíc nabízí studentovi možnost tzv. videokonfrontace. Student konfrontuje to, co si o sobě myslel, s tím, co vidí na video. Člověk, který např. postrádá sebedůvěru ve své schopnosti (což u studentů může být pochopitelné), je konfrontován s ukázkou sebe na nahrávce, která nabourává jeho negativní sebehodnocení. Využívá se tedy těchto pozitivních důkazů (které mohou být i výjimkami z jinak nefunkčního vzorce), na rozdíl od dokazování chyb či nekompetence. Student může vnímat rozdíl mezi obrazem o sobě, a tím, co vidí na video. Wels (2004, in Kennedy, 2011) upozorňuje na fakt, že je přirozené, že se člověk v momentě takové konfrontace snaží zmenšit prostor mezi oběma pohledy na sebe a to poskytuje motivaci k pozitivní změně. (Kennedy, 2011)

4. VERP

Metoda v zahraničí označovaná jako VERP (Video Enhanced Reflective Practice) využívá pro podporu pomáhajících pracovníků při jejich profesionálním rozvoji právě principy selfmodelingu. Tato metoda může být inspirativní i pro tvorbu tréninkového modelu pro studenty. VERP se využívá ve světě již 20 let, vyvinul se z u nás známější metody videotrénink interakcí (VTI). VERP i VTI vycházejí ze stejných hodnot, teorie i principů. Stejně tak i mikroanalýza videa, formulace cílů účastníků, způsob, jakým se na video nahlíží - to vše je shodné. V zahraničí se však jako VERP označuje práce se skupinou (nejčastěji se skupinou učitelů či pracovníků pomáhajících profesí), kteří si sami natáčejí videa ze své praxe. VERP lektor bývá zkušený trenér metody VTI s výcvikem ve VTI, neboť VERP nemá samostatný systém přípravy lektorů. Videotrénink interakcí (Video Interaction Guidance) se v zahraničí označuje individuální práce, a to převážně s rodinami. Video zde natáčejí i edituje videotréner a společně s rodičem je pak rozebírají. V ČR se VERP a VTI většinou nerozlišuje a pojem VTI se využívá jak pro práci se skupinami, tak pro individuální práci.²

Pro VERP i VTI platí stejné “Hodnoty a přesvědčení” zpracované organizací *Association for Video Interaction Guidance*. Přesvědčení, ze kterých vychází VTI i VERP jsou formulována následovně:

- Každý dělá to nejlepší, co v dané chvíli může.
- Všichni lidé, i ti v nepříznivých situacích, mají kapacitu na změnu.
- Lidé mají vnitřní potřebu se propojovat s druhými.

² V tomto textu se držím zahraničního označení VERP, pro zdůraznění skupinové formy práce s videem, využitelné při práci se studenty.

- Lidé musí být aktivně zapojeni do procesu jejich vlastní změny.
- Pojmenování a ocenění silných stránek je klíč k tomu podpořit změnu.
- Uznání a empatický ohled na to, co lidé zvládají, buduje důvěru.
(Kennedy, Landor, Todd, 2015, str. 20)

4.1 Jak konkrétně probíhá kurz VERP

VERP probíhá většinou ve zhruba 12-ti členné skupině a pracuje s krátkými videozáznamy pracovní interakce účastníků kurzu s jejich klienty. Účastníky mohou být pracovní tým z jedné organizace, či lidé z různých pracovišť.

- **Úvodní setkání**

Úvodní VERP setkání je zaměřeno na porozumění tomu, co tvoří dobrou komunikaci na základní principy práce s videem. Účastníci se seznamují s tím, jak vypadá naladěná interakce, je jim ukázán způsob mikroanalýzy interakce na videu a mohou si analýzu na některých nahrávkách sami vyzkoušet. Jsou diskutovány otázky etiky při práci s kamerou.

Účastníci si při tomto úvodním setkání formulují svůj cíl, či svou konkrétní otázku, na kterou se chtějí v kurzu zaměřit. Např. “Jak mohu pomoci Petrovi, aby byl více samostatný?”. Cílem by nemělo být změnit chování druhého, ale objevit to, co pro tuto změnu mohu udělat já sám. (Kennedy, Landor, Todd, 2015)

- **Natáčení**

Všichni účastníci pak do příštího setkání připraví krátkou videonahrávku sebe v kontaktu s klientem. Již znají základní principy kontaktu z úvodního setkání, a se snaží toto teoretické pochopení aplikovat v praxi. Jak upozorňují Kennedy, Landor a Todd (2015), většinou na tomto videu bývá účastník více naladěný, než normálně. To lze využít při následné editaci úspěšných momentů.

- **Editace - výběr vhodných momentů**

Účastník poté sám vybere z videa momenty, kdy “věci jdou lépe, než obvykle”. Podařené momenty vybírá vzhledem ke dvěma aspektům: 1) k definovaným principům naladěné interakce a 2) vzhledem ke svému cíli. (Kennedy, Landor, Todd, 2015).

- **Analýza**

Ve VERP, stejně jako ve VTI, se využívá mikroanalýza, kde se naladěná interakce detailně zkoumá moment po momentu. Zkoumá se vliv komunikace na chování druhého. Výjimky z jinak neúspěšné interakce se stávají modely pro budoucí rozvoj a změnu. Důležité je, že tento model je poskytován z repertoáru samotného člověka. Není mu předkládán žádný “ideální pracovník”. Tato dovednost tedy je v jeho kapacitě a součástí jeho zkušenosti. (Kennedy, Landor, Todd, 2015)

- **Společné setkání**

Účastníci přinášejí vybrané ukázky na společné setkání. Zde každý zvlášť reflektuje svou nahrávku s lektorem. Je podporován k reflexi toho, co se na videu děje, čím k tomu přispěl, jaký vliv má účastníková komunikace na druhé a jejich chování. Lektor pozitivně přerámovává případné negativní sebehodnocení, pomáhá pojmenovávat verbální i neverbální prvky, které účastník použil neuvědoměle, a měly pozitivní efekt na komunikaci s druhým. Video je často zastavováno a vráceno zpět tak, aby se objevily i drobné detaily, které přispěly k naladěné interakci (gesto, změna postoje těla, mimika, slovo či práce s hlasem). Video zde funguje jako “retrospektivní zrcadlo” (Kennedy, Landor, Todd 2015). Ostatní účastníci sledují tento rozbor i diskusi, a na závěr připojí své (naladěné) komentáře. Atmosféra musí být v průběhu setkání maximálně podporující a bezpečná, zvlášť vzhledem k tomu, že dívat se sám na sebe na videu bývá pro účastníky kurzu velmi náročné. Lepší však než obecná pochvala je pojmenování konkrétního chování, které je viditelné na videu a které vedlo k úspěšné interakci. Nejlépe, pokud jej objeví účastník sám, či skrze podpurné otázky lektora

(“Čím jste to udělal, že se zrovna teď ztišila?”). Na závěr setkání si účastníci zvolí si cíle pro další setkání a rozhodují se, jakou situaci příště natáčet.

Účastník se zde učí sám od sebe (selfmodeling) i z “koučování” a diskuzí o videu s lektorem. Čerpá dále i z nápadů, zkušeností a zpětné vazby ostatních. (Kennedy, Landor, Todd, 2015)

Tato setkání, na která si účastníci nosí své nahrávky, se opakují 3-5x po dobu několika měsíců tak, aby účastníci měli mezi setkáními možnost objevné principy aplikovat v praxi. (Strathie, Strathie, Kennedy, 2011) Při posledním setkání pak vybírají záběry, které dokládají, jak se jejich úvodní otázka proměnila v povedené momenty.

Jak upozorňují Kennedy, Landor a Todd (2015) úspěšnost metody VERP závisí mimo jiné na tom, nakolik VERP lektor sám ztělesňuje kvality naladěné interakce. Vedle jeho komunikačních dovedností jsou však důležité i jeho zkušenosti s analýzou interakce na videu.

4.2 Efektivita

Efektivitu VERP kurzu zkoumal např. Robin Sen, lektor na University of Sheffield, a to u čerstvých absolventů sociální práce, kteří pracovali s rodinami (Sen, 2015). Tito absolventi prošli pěti setkáními v průběhu sedmi měsíců a přinášeli videonahrávky svého kontaktu s rodiči. Na setkáních byly vybírány momenty úspěšné a naladěné interakce. Účastníci si definovali své silné stránky a zaznamenávali si je spolu s "pracovními body" v oblasti komunikace. Hodnotili sebe sama na škále 1-10 dle toho, jak se v dané oblasti cítili být kompetentní. V kurzu bylo využito několik dotazníků (zaměřené na zpětnou vazbu a sebehodnocení před a po kurzu). Stejnými dotazníky prošla i skupina sociálních pracovníků, která se neúčastnila VERP skupiny. Sebehodnotící dotazníky poskytly důkazy podporující hypotézu, že VERP skupina udělala větší pokrok v průběhu kurzu. Existují tak důkazy, že VERP podporuje rozvoj klíčových dovedností sociálních pracovníků zahrnující efektivní komunikaci, schopnosti reflexe a kritické analýzy. Vedle toho podporuje i principy zplnomocnění a kultury "nehledání viníka" (no blame culture). (Sen, 2015)

Další studie na toto téma realizoval Ruben Fukkink, profesor na University of Amsterdam, který se dlouhodobě věnuje otázce efektu metod VTI, VERP či Video Feedback na rozvoj komunikačních dovedností. Z jeho výzkumu (Fukkink, Trienekens and Kramer, 2011) vyplynulo, že videofeedback nabízí možnost hluboké analýzy a zpětné vazby k rovině verbální (obsah toho, co bylo řečeno), paraverbální (např. intonace, hlasitost, tempo) i neverbální (např. postavení těla, oční kontakt, gesta). V meta-analýze věnující se přínosu videofeedbacku pro profesionály (Fukkink, Trienekens and Kramer, 2011) se ukazuje, že jde o efektivní metodu pro rozvoj klíčových profesionálních interakčních kompetencí. Výzkum potvrdil i efektivitu videofeedbacku při rozvoji schopnosti vnímání (např. dívání se na druhého, využití ticha, pokládání otevřených otázek), schopnosti informovat (vysvětlit věci srozumitelně, mluvit klidně) i ve vztahové oblasti (např. projevovat empatii). (Fukkink, Huijbregts, Todd 2015)

4.3 Seminář VTI pro studenty oboru zdravotně sociální pracovník na Vysoké škole polytechnické Jihlava (VŠPJ)

Na katedře sociální práce Vysoké školy polytechnické Jihlava je realizován od letního semestru 2015 jednosemestrální volitelný seminář Videotrénink interakcí.

Seminář je inspirován VERP skupinami a jeho lektorka prošla výcvikem ve VTI. Celý kurz je postaven jako 6 čtyřhodinových bloků. Od výše popsaných VERP kurzů se liší především v tom, že není založen pouze na videích, které nosí účastníci/studenti z praxe. V kurzu VŠPJ jsou analýzy interakce realizovány částečně na videích lektorky, dvě

nahrávky přinášejí studenti (dle svých možností natáčí buď s klienty, dětmi, případně i dospělými ve svém okolí) a dvě nahrávky se natáčejí přímo v hodině. Studenti si dříve než začnou točit svá videa, zvykají sledovat profesní interakci na nahrávkách lektorky, získávají představu, co znamenají teoretické pojmy (jako např. aktivace, kompenzace) v reálném kontaktu s klientem a cvičí ve skupinkách svou citlivost k drobným detailům v interakci. V tomto kurzu je také na rozdíl od VERP skupin věnován větší prostor přiblížení teoretických principů.

4.4 Problematické momenty semináře, možnosti inovace

Seminář v podobě, v jaké je nyní realizován na VŠPJ, spíše úvodním vstupem do tématu profesní komunikace a práce s videem. Pro skutečný trénink dovedností studentů by bylo třeba realizovat alespoň dva po sobě jdoucí kurzy, kde by v prvním studenti získali zkušenost s analýzou komunikace, zkušenost dívat se na sebe na videu a definovali by si své silné a slabé stránky. V následném semináři by se pak pracovalo pouze s videonahrávkami studentů z praxe a trénovaly by se konkrétní dovednosti dle cílů, které by si studenti na počátku sami stanovili. Pro druhý kurz by však byla zapotřebí podpora školy ve vytvoření takových podmínek, aby studenti mohli tyto nahrávky pořizovat - a to jak v oblasti technického vybavení, tak především ve vytvoření dohody s některým z pracovišť praxí, kde by byly sjednány souhlasy k natáčení interakce studentů s klienty za tímto účelem.

5. Závěr

Vzhledem k tomu, že komunikace je považována za základní dovednost sociálního pracovníka, je potřeba se zamyslet, zda je na školách věnován dostatečný prostor praktickému tréninku těchto dovedností a zda nechybí ověřování míry jejich osvojení. U některých kurzů dalšího vzdělávání je běžné dokládat nabyté kompetence videonahrávkou kontaktu s klientem, neboť garantuje kvalitu absolventů daného kurzu. Jde o vystoupení z komfortní zóny, které ale člověka posouvá významně dále na jeho profesní cestě. Proč by tedy podobný proces nemohl fungovat i na vysoké škole, pokud ta má generovat kvalitní pracovníky do praxe?

Návrh O. Matouška, který obsahuje zařazení povinného předmětu "Komunikace s klientem" do bakalářské úrovně studia sociální práce, má v tomto ohledu svůj hluboký smysl. Tento kurz by však musel být realizován výsostně prakticky a s důrazem na sebereflexi studentů. Metody, využívající video k profesnímu rozvoji a zpětné vazbě, především metoda VERP/VTI, jsou ideálním nástrojem, který je možné pro tuto práci se studenty využít.

Seznam citované literatury

CROSS, Jenny a Hilary KENNEDY. How and Why does VIG Work. In: *Video interaction guidance: a relationship-based intervention to promote attunement, empathy, and wellbeing*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2011, s. 58-81. ISBN 978-1-84905-180-4.

FUKKINK, Ruben G., Noortje TRIENEKENS a Lisa, J.C. KRAMER. Video Feedback in Education and Training: Putting Learning in the Picture. *Educational Psychology Review*. 2011 (23), 45–63. ISSN 1573-336X.

FUKKINK, Ruben, Sanne HUIJBREGTS a Liz TODD. Effects of Video Enhanced Reflective Practice (VERP). In: Kennedy Hilary, Miriam Landor, Liz Todd. *Video Enhanced Reflective Practice: Professional Development through Attuned Interactions*.

London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2015, s. 242-254. ISBN 9781849054102.

HAVRDOVÁ, Zuzana. Kompetence v praxi sociální práce: metodická příručka pro učitele a supervizory v sociální práci. Praha: Osmium, 1999. ISBN 80-902081-8-5.

HAVRÁNKOVÁ, Olga. Případová práce. In: Matoušek, Oldřich. Metody a řízení sociální práce. 2. Praha: Portál, 2008, s. 67-81. ISBN 8071785482.

KENNEDY, Hilary, Miriam LANDOR a Liz TODD. Video enhanced reflective practice: professional development through attuned interactions. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2015. ISBN 9781849054102.

KENNEDY, Hilary, Miriam LANDOR a Liz TODD. Video interaction guidance: a relationship-based intervention to promote attunement, empathy, and wellbeing. Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2011. ISBN 978-1-84905-180-4.

KOPŘIVA, Karel. Lidský vztah jako součást profese: Psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese. 3.vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-318-8.

LANDOR, Miriam. How and Why Video Enhanced Reflective Practice (VERP) Works. In: Kennedy Hilary, Miriam Landor, Liz Todd. *Video Enhanced Reflective Practice: Professional Development through Attuned Interactions*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2015, s. 60-70. ISBN 9781849054102.

MATOUŠEK, Oldřich. Koordináty vzdělávání sociálních pracovníků. Nepublikováno. Příspěvek přednesený na valné hromadě Asociace vzdělavatelů v sociální práci. Březen 2017.

PUNOVÁ, Monika a Jitka NAVRÁTILOVÁ. *Praktické vzdělávání v sociální práci optikou konceptu resilience*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7337-1.

SEN, Robin, Carole CHASLE a Bev JOWETT. Just Conversations: VERP as a Tool for the Development of Communicative Skills in Social Work Practice. In: Kennedy, Hilary, Miriam Landor, Liz Todd. *Video Enhanced Reflective Practice: Professional Development through Attuned Interactions*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2015, s. 160-172. ISBN 9781849054102.

STRATHIE, Sandra, Calum STRATHIE a Hilary KENNEDY. Video Enhanced Reflective Practice. In: Kennedy, Hilary, Miriam Landor, Liz Todd. *Video Interaction Guidance: A Relationship-Based Intervention to Promote Attunement, Empathy and Wellbeing*. 1. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2011, s. 170-180. ISBN 9781849051804.

Terapeutická mediace jako nástroj adaptace klientů na sociální změny

Therapeutic mediation as a tool for adapting clients to social changes

Lenka Holá¹

Abstrakt

Terapeutická mediace se postupně vyvinula jako samostatná mediační praxe zaměřující se nejen na vlastní řešení tematicky vymezeného konfliktu, ale v souvislosti s ním také na emoční a vztahové problémy, které konfliktní situace jeho účastníkům přináší. Prostřednictvím terapeutické mediace tak může být její řešení komplexnější, současně kombinace samostatných a svěbytných postupů - mediace a terapie - přináší i určitá rizika. Příspěvek neřeší teoretickou otázku, zda terapeutická mediace je samostatným mediačním přístupem, avšak zkoumá možnosti terapeutické mediace jako nástroje adaptace klientů při řešení konfliktních situací. V první části je provedena orientační komparace mediace a párové terapie, ve druhé části jsou uvedeny možnosti využití terapeutické mediace se zaměřením na adaptaci klientů na sociální změny v řešení konfliktních situací.

Klíčová slova: Mediace. Terapeutická mediace. Adaptace. Konfliktní situace.

Abstract

Therapeutic mediation has gradually evolved as a separate mediation practice that focuses not only on the solution of the thematically defined conflict but also on the emotional and relationship problems that the conflicting situations bring to its participants. Through therapeutic mediation, therefore, its solution can be more complex, while the combination of separate and distinct procedures - mediation and therapy - also brings certain risks. The paper does not address the theoretical question of whether therapeutic mediation is a separate mediation approach, but examines the possibilities of therapeutic mediation as a tool for adapting clients to solving conflict situations. In the first part there is an orientation comparison of mediation and pair therapy, in the second part there are presented the possibilities of using therapeutic mediation with the focus on adaptation of clients to social changes in solution of conflict situations.

Keywords: Mediation. Therapeutic mediation. Adaptation. Conflict situations.

1. Terapeutická mediace a její vývoj v kontextu vývoje mediačních přístupů

S rozšiřující se aplikací mediace je vedena živá diskuse o mediačních přístupech a možnostech jejich využití v praxi. K jejich rozvoji a v souvislosti s tím i kritickému zkoumání dochází koncem 80. a polovině 90. let 20. století (např. Moore, 1996, Bush, Folger, 1994, Kolb, 1994, Boule, 1996). Již v roce 1984 Sally E. Merry a Susan Silbey, profesorky na Wellsley College, identifikovaly několik mediačních stylů na kontinuu mezi vyjednáváním a terapií. Důraz na vyjednávání podle nich kladou ty, jež čerpají z oblasti práva. Na druhém konci kontinua jsou styly, které vůči právnímu systému vystupují kriticky zejména proto, že právní, kontradiktorní řešení může zhoršovat osobní vztahy mezi účastníky konfliktu. Na ty se naopak zaměřují terapeutické mediační styly, které čerpají především z oblasti psychologie. Diskuse o jejich vzájemném srovnání je nad rámec tohoto příspěvku, avšak za zmínku stojí skutečnost, že mezi jednotlivými styly je v některých charakteristikách několik překryvů. Následně přiblížíme základní charakteristiky těch přístupů, o kterých se domníváme, že se podílely na vzniku terapeutické mediace a do jisté míry se v ní promítají.

Narativní mediace vychází z narativní terapie Whitea a Epstona (1990), kteří se v 80. letech 20. století snažili nabídnout nový přístup k rodinné terapii v kontextu postmoderních, sociálně konstruktivistických trendů (Hansen, 2003). Jejich myšlenky aplikovali Winslade a Monk (2000) do oblasti řešení konfliktů. Převyprávění příběhu je příležitostí ke změně

¹ Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci; e-mailová adresa: lenka.hola@upol.cz; Tel.: +420-585-637-630

vnímání, prožívání a řešení konfliktu. Mediátor pomáhá účastníkům mediace „rozebrat“ konflikt na jeho části a příběhy, odhalit předpoklady a předsudky, které do něj každý z nich vkládá, uvědomit si skutečné (ne příběhem vytvořené) potřeby a zájmy a konstrukcí nového příběhu umožnit porozumění, respekt a spolupráci.

Zakladateli a hlavními představiteli transformativní mediace jsou Robert Bush a Joseph Folger (1994). Zdůrazňují dynamickou povahu konfliktů a změny v interakci při jejich zvládnutí. Na rozdíl od modelů mediace zaměřených na řešení konfliktu se transformativní mediace snaží změnit způsob, jakým se klienti navzájem vnímají, jak se uznávají a podporují. Mediace není omezena na vyřešení konkrétního problému, ale mnohem širěji se zaměřuje na zvýšení kompetencí zvládat konfliktní situace. Mediátor pomáhá klientům změnit způsob jejich interakce z destruktivní na konstruktivní. Zaměřuje se přitom na posílení jejich vlastních možností. Také transformativní mediace často vyústí v dosažení dohody, avšak to je vnímáno jako sekundární účinek transformace konfliktního vztahu klientů posílením a uznáním. Transformativní mediátoři přistupují ke klientům jako k odborníkům na jejich vlastní život a situaci. Maximálně podporují jejich sebeurčení po celou dobu mediace (Bingham, 2002).

Naproti tomu Picard a Melchin (2008) ve svém přístupu prostřednictvím vhledu tvrdí, že zaměření se na problém a zkoumání potřeb a zájmů obou stran není v jiných modelech dostatečné, nevede k hlubšímu pochopení vztahových aspektů konfliktu. Model vychází ze studií lidského vnímání a poznání jezuitského filozofa B. Lonergana, obsažených zejména v díle *Insight: a Study of Human Understanding* (1957). Staví na předpokladu, že konflikty jsou živeny ohrožením, které pociťuje každý z účastníků. V porovnání s ostatními se tento model zaměřuje na důkladné prozkoumání konfliktní situace spíše, než odhlížení od ní. Snaží se pomoci identifikovat a pochopit základní potřeby, hodnoty a obavy klientů, a to jak skutečné, tak představované. Zde bychom mohli spatřovat podobnost s přístupem zaměřeným na řešení problému. Avšak autoři vidí rozdíl v tom, že transformace konfliktu prostřednictvím vhledu není zaměřena pouze na problém. Zastávají názor, že člověk musí pochopit také své fungování mimo něj, aby lépe poznal svá zranění, obavy, hodnoty a zájmy, které mohou být podstatou konfliktu. Vhled do celé konfliktní situace může vést k produktivnímu a konstruktivnímu jednání. Z tohoto důvodu považují přístup za vhodný u dlouhodobých vztahů a vyzývají další odborníky k posouzení jeho využitelnosti i v jiných kontextech, například terapeutických.

Danesh a Danesh (2002) představují poradenský model v mediaci. Jeho hlavními charakteristikami je pro-aktivnost, zaměření na spojovací znaky a edukace. Tyto prvky podle autorů dosud uplatňovaným modelům mediace chyběly. Autoři vychází z předpokladu, že náš přístup ke konfliktu a způsob, jakým ho řešíme, je závislý na našem pohledu na svět, na našem světonázoru. Tradiční modely podle nich jeho vliv opomíjí. Pohled na svět je vytvářen v procesu socializace, jehož nedílnou součástí je vzdělávání. Mediátor podporuje účastníky ve zvažování, jak mohou obnovit důvěru a soulad mezi sebou jako skupinami zastávajícími určitý pohled na svět spíše, než jako mezi jednotlivci. Kombinací složek poradensko-intervenčního modelu jsou účastníci mediace vyzýváni, aby vědomě uvažovali o vlivu svých postojů a názorů na svět na své přístupy k řešení konfliktů.

V roce 2007 pak publikoval Kenneth Kressel další model mediace, nazvaný jako strategický styl. Zaměřuje se na odhalení dysfunkcí, které způsobují a udržují konflikt. Autor v odůvodnění svého pojetí mediace uvádí řadu publikací, které ukazují na rozpor mezi často prezentovaným názorem o potřebě nalézání příčin konfliktů a skutečností, že většina empirických studií se zaměřuje na zájmy spíše než na pozice a podporuje nedirektivní přístupy k mediaci. Strategický styl mediace vidí mediátora jako vysoce aktivního lídra zaměřeného na řešení ohraničeného problému klientů. I když Kressel připouští omezené možnosti využití tohoto modelu, vyvolal řadu empirických otázek, např. Ve kterých oblastech

a typech konfliktů je strategický styl využitelný? Je možné flexibilní přecházení mezi přístupy, když se motivace, prožívání a chování klientů mění? Jak je strategický styl účinný ve vysoce konfliktních vztazích?

Cloke (2001) nabízí další vizi mediační teorie a praxe, když zkoumá podstatu procesu spíše než způsob jeho vedení. Snaží se zpochybnit zažitá předpoklady a přesvědčení o tom, jak „správně“ by měl být proces veden. Říká, že „...*mediace je o vztahu, upřímné a empatické komunikaci, důvěře ve spolupráci, odpovědnosti, odpuštění a usmíření.*“ (Cloke, 2001: 119). Každý konflikt a jeho řešení má podle něj spirituální rozměr a energii. Proto je nutné uvědomit si a rozvíjet svou duchovní zkušenost. Mediace vnímá jako duchovní úkol, cestu transformace a transcendence moudrosti, ducha a srdce (Cloke, 2006). Pro doplnění uvádíme, že Cloke uplatňuje svůj přístup mimo justiční systém a s lidmi, mezi nimiž je dlouhodobý osobní vztah.

Tím se blížíme k přístupu, nazvanému terapeutická mediace. Vznikl v 90. letech 20. století jako reakce na mediaci zaměřenou na řešení a evaluativní tendence v ní. Kombinuje v sobě mediaci s terapeutickou perspektivou. Jejimi tvůrci a nejvýraznějšími představiteli jsou kanadští autoři Howard Irving a Michael Benjamin (1995). Terapeutická mediace se zaměřuje nejen na vlastní řešení tematicky vymezeného konfliktu, ale v souvislosti s ním také na emoční a vztahové problémy, které konfliktní situace jeho účastníkům přináší. Klienti mají možnost zhodnotit svou současnou situaci, porozumět jí a pracovat na transformaci, která by přinesla úlevu. Terapeutická mediace si klade za cíl řešit konflikty ve vztazích, včetně emocionálních problémů, které je provází. Využívá terapeutické přístupy v mediačním kontextu. Prostřednictvím terapeutické mediace tak může být řešení konfliktní situace komplexnější.²

Můžeme dojít k závěru, že rozvoj mediace a její aplikace je silně ovlivněn prostředím a okolnostmi. Tak vedle sebe (a v jistých ohledech i proti sobě) stojí několik mediačních přístupů. Teoretici a výzkumníci se pokouší zjišťovat jejich užitečnost v různých kontextech. Tím vznikají další varianty, které jsou dány kombinací mediace s dalšími postupy, např. s terapií, vzděláváním, poradenstvím, koučinkem či duchovní péčí (Alexanderová, 2008).

2. Mediace a terapeutická mediace

Jak jsme uvedli výše, terapeutická mediace se vyvinula jako samostatný mediační přístup v 90. letech 20. století. V souladu se Saposnekem (2011) se domníváme, že jde o terapii aplikovanou v mediačním kontextu, tedy uplatňování terapeutických přístupů a metod v rámci mediace. S psychoterapií ji však nelze zaměňovat. Liší se především svými cíli, kdy cílem terapeutické mediace je řešení interpersonálních konfliktů v souvislosti s emočními a vztahovými problémy, které konfliktní situace jeho účastníkům přináší (Irving, Benjamin, 2012). V praxi jsou oba procesy obtížně rozlišitelné. Podle Schokmana (1994) je mediátorů, kteří využívají terapeutické postupy nejspíš stejně tolik, jako terapeutů, kteří využívají metody a postupy mediace.

Psycholožka Joan Kellyová (1995) ke srovnání mediace a psychoterapie uvádí, že mediace se zaměřuje na řešení především konkrétních problémů. Pokud pracuje se vztahem účastníků konfliktu, pak ve spojitosti s průběhem konfliktu a situací po něm. Psychoterapie se naproti tomu zabývá naléhavými vnitřními problémy a emocionálními potřebami člověka, vztahem

² Tímto pojetím má terapeutická mediace nejbližší k přístupu orientovanému na klienta, využívanému v psychoterapii a později i v sociální práci. Přístup předpokládá, že člověk je od přírody dobrý. Je schopný si uvědomovat své vlastní hodnoty a řídit se jimi, být odpovědný k sobě a k druhým. Pracovník je ke klientovi nedirektivní, nehodnotící a autentický. Aktivně naslouchá a plnou akceptací podporuje jeho potenciál k seberozvoji a osobnostnímu zrání, včetně schopnosti samostatně řešit vlastní konflikty (Rogers, 2014).

mezi emocionálními potřebami a kvalitou jeho vztahů. Neustálá a výslovná orientace mediačního procesu na výhody určitých řešení, na vzájemný kontakt a vzájemnou podporu vyvolává silné citové reakce. Mediace se psychickými problémy zabývá jen do té míry, do jaké jsou na překážku průběhu řešení konfliktu. V tomto ohledu se podle autorky mediace jasně odlišuje od terapie, která se cílí na psychické problémy člověka a zabývá se jimi do hloubky. I když výsledkem mediace mohou být psychické změny, mediační proces samotný nespočívá ve zkoumání a interpretaci hluboce prožívaných emocionálních problémů.

Pohled J. Kellyové je jedním z možných. Jsou psychoterapeutické přístupy (např. behaviorální terapie, komunikační terapie, kognitivní terapie, systemický přístup v psychoterapii), které nezkoumají příčiny a historii konfliktu a konfliktního vztahu klientů tak hluboce, ale zabývají se spíše řešením jejich aktuálních obtíží. Rozlišení mediace a těchto druhů terapie je pak ještě obtížnější. Jako příklad uvádíme systemické pojetí terapie tak, jak je chápe E. Jonesová (1996). Podle ní je terapie pečlivé vyvažování míry naslouchání a vcitřování, poskytovaného jedné a druhé straně. Úkolem terapeuta je rozšiřovat možnosti volby a zvyšovat flexibilitu partnerů neustálým úsilím o diskusi, která uznává existenci mnoha různých hledisek, a hledat dílčí shody. Domníváme se, že při takové charakteristice systemické psychoterapie bychom jen obtížně hledali rozdíl mezi ní a mediací.

Pokud hovoříme o terapeutické mediaci, ta se etablovala a nejvýrazněji rozvíjí v oblasti rodinných konfliktů. Model terapeutické rodinné mediace je zakotvený v teorii rodinných systémů. Systémový přístup postupuje od sociálního kontextu rodiny k jejím jednotlivým členům. Kdy problém jednoho člena rodiny je chápán jako nerovnováha systému a k jeho odstranění je třeba práce s celou rodinou (Plaňava, 2000). Důraz je kladen na celost a organizaci, interakce systému s prostředím, dynamické interakce subsystémů, propojenost a komplexnost procesů (Kratochvíl, 2009). Rodině v systémovém pojetí nelze porozumět izolovaně od sociálního kontextu. Významným důsledkem je, že pokud se v rodině vyskytnou např. konflikty mezi jednotlivci, reaguje na ně rodina jako celek. Plaňava (2000) v této souvislosti navrhuje pojem „systémově-interakční paradigma“, které zdůrazňuje zaměřenost na interakce v rodině, zejména na komunikaci. Tu má za jeden z ústředních procesů, který ovlivňuje fungování systému. Obdobně také Sobotková (2012) považuje rodinné interakce (komunikaci) za jednu z nejdůležitějších vlastností rodinných systémů. Uvádí výsledky rozsáhlých výzkumů, z nichž vyplynulo, že nezáleží tolik na množství problémů v rodině, ale spíše na způsobech, jak je rodina řeší, na kvalitě interakce, která řešení umožňuje nebo znemožňuje.

Naopak Favalor (1998) spatřuje teoretickou oporu pro terapeutickou rodinnou mediaci ve třech rodinných terapeutických konceptech, a to strategické terapii, terapii zaměřené na řešení a strukturální terapii.

Saposnek (1993) považuje za dva základní rysy terapeutické mediace empatii a krátkodobost intervence. Tím se opět dostáváme k humanistickému přístupu Carla Rogerse, kdy přijetí, kongruence a empatie jsou tři základní podmínky úspěšné terapie, a to i v mediačním kontextu. Druhý faktor, kterého se Saposnek dotýká, je řešení zaměřené na krátkou terapii. Významnou veličinou v tomto případě je čas. Krátká terapie, zaměřená na řešení do budoucna, je také podle Ivesona (2002) využitelná v mediaci. Jestliže empatie podporuje kvalitu vztahů v mediaci, pak krátká terapie vytváří rámec pro její proces.

3. Terapeutická mediace jako nástroj adaptace klientů na sociální změny

Terapeutický přístup bývá aplikován na ty konflikty, v nichž se výraznou měrou podílí emocionální složka. Volba terapeutických prvků v mediaci však záleží na funkčnosti. Užití terapeutických technik by vždy mělo být v souladu s cíli mediace (Irving, Benjamin, 2012).

V rámci terapeutického modelu rodinné mediace byl vyvinut tzv. sedmibodový rámec rodinné mediace, který vychází z konceptu Irvinga a Benjamina a představitelky kalifornské školy rodinné mediace Isoliny Ricci (1997). Jde o soubor sedmi stanovisek, na kterých se účastníci shodnou ještě před začátkem mediace. Tento vytvořený a sdílený sociální konstrukt pomáhá uchopit problém rodiny tak, aby byl mediovatelný (Holá et al., 2014). Současně vymezuje hranice procesu mediace:

1. Rodičovství je sdílená zodpovědnost obou rodičů. Z množství přímé péče se nedají vyvozovat vlastnické nároky na děti.
2. Rodiče mají společný zájem – děti. Od důrazu na to, co chtějí rodiče, se pozornost rodičů přesouvá k potřebám dětí.
3. Oba rodiče staví zájmy dítěte před své vlastní.
4. Děti nejsou zatahovány do rodičovského konfliktu, jsou respektovány přirozené generační hranice. Zásadní rozhodnutí ohledně rodiny dělají rodiče.
5. Jeden rodič neposuzuje výchovný styl druhého rodiče a nezasahuje do něj, zájmy dítěte však musí respektovat oba.
6. Rodičovská a partnerská role jsou jasně odděleny.
7. Myšlenky a pocity s negativním obsahem spojené s manželstvím nejsou ožívány.

Narušovaly by průběh mediace i následné vztahy (Sobotková, In. Holá, 2013).

Popsaný sedmibodový rámec rodinné mediace minimalizuje riziko vyostření konfliktu během mediace a naopak zvyšuje šanci na spolupráci a dohodu klientů. Podmínkou je souhlas a zájem klientů na takovém způsobu pomoci.

Zajímavou kombinací mediace a terapie je intenzivní terapeutická mediace (dále ITM). Je aplikovaná, pokud rodina i přes realizovanou mediaci, psychosociální a soudní intervence je nadále vysoce konfliktogenní (např. Johnston, 1985; Johnston, Campbell, 1988). Stojí na dvou hlavních charakteristikách:

1. Intervence je intenzivní. Zahrnuje poměrně četnou sérii mediačních sezení. Smyslem je urovnat konflikt tak rychle, jak je to možné.
2. Intervence je terapeutická. Cílem je zvládnout emoční potíže, problémy v komunikaci a stres, tedy negativní psychické důsledky dlouhodobých a eskalovaných konfliktů (Cherlin, 1991).

Zmírnění napětí a v důsledku soupeření v rodině umožní začít postupně řešit i organizačně právní otázky. ITM model obsahuje čtyři terapeutické složky:

1. *Vzdělávání* (informace rodičům o možnostech zvládat jejich konflikt, možnostech výchovného uspořádání, prožívání a reakce dětí na jejich konflikty, informace o obvyklých potřebách dětí, postupu soudů při řešení rodinně právních sporů, trénink sociálních dovedností, modelování vhodného rodičovského chování).
2. *Vyjednávání a kooperaci*, zejména mezi rodiči.
3. *Překonávání překážek*, které brání rodině v řešení problémů.
4. *Sledování očekávaných změn* (pomoc a podpora rodinám při provádění rodičovských opatření a dohodnutých postupů).

ITM zapojuje dva mediátory/terapeuty. Jeden jako tzv. hlavní, druhý jako konzultant, intervizor, nebo co-mediátor. Mohou se vzájemně doplňovat (např. rozdělením rolí, kdy jeden je spíše mediátor, druhý spíše terapeut), poskytovat si různé pohledy, vzájemnou pomoc při vyrovnávání sil v řízení konfliktu. Intenzivní terapeutická mediace probíhá v pěti fázích:

1. Posouzení rodinného konfliktu
2. Přemostění, tj. podpora a nácvik dovedností pro setkávání s bývalým manželem/partnerem

3. Příprava na vyjednávání. Rodiče se schází k vyřešení konfliktů, jež jim brání ve vzájemné kooperaci
4. Řešení konfliktů a vytvoření plánu rodičovské péče
5. Implementace

Cílem IMT modelu je nabídnout rodině pomoc tehdy, kdy nevyužila mediaci nebo mediace byla neúčinná a i soudní řízení se dostalo do „slepé uličky“ s negativními dopady pro všechny účastníky (jedince i instituce). Jde o komplexnější formu pomoci, která kombinuje mediaci s terapií v kontextu soudního řízení (Hoffman, 2001).

Závěr

Terapeutická mediace je dalším z rozvíjejících se modelů v mediaci. Cílem příspěvku bylo analyzovat ji v kontextu vývoje vybraných modelů, seznámit s jejími charakteristikami a ukázat možnosti jejího využití. Přičemž je potřebné rozlišovat mezi cíli přístupu a technikami. Využití terapeutických technik ještě neznamená, že praktikujeme terapeutickou mediaci. Terapeutická rodinná mediace si klade za cíl řešit konflikty v rodině včetně emocionálních problémů, které je provází s využitím terapeutických přístupů v mediačním kontextu. Cílem terapie (v závislosti na terapeutickém přístupu) je zmírnit psychické a fyzické strádání člověka, podporovat jeho osobnostní rozvoj, eliminovat neproduktivní chování a vzory, rozvíjet sociální adaptabilitu apod. Můžeme říci, že terapeutická rodinná mediace si nalézá svou identitu vedle rodinné terapie a modelů rodinné mediace.

Reference / Seznam citované literatury

ALEXANDER, N. The Mediation Metamodel: Understanding Practice, *Conflict Resolution Quarterly*, 2008, vol. 26, no. 1, p. 97 - 123.

BINGHAM, L. B. Why Suppose? Let's Find Out: A Public Policy Research Program on Dispute Resolution, *Journal of Dispute Resolution*, 2002, vol. 1, 101–126.

BOULLE, L. *Mediation: Principles, Process, Practice*. Sydney: Butterworths, 1996.

BUSH, R. A. B., FOLGER, J. P. *The Promise of Mediation: Responding to Conflict Through Empowerment and Recognition*. San Francisco: Jossey-Bass, 1994.

CLOKE, K. *Mediating Dangerously: The Frontiers of Conflict Resolution*. San Francisco: Jossey-Bass, 2001. ISBN 0-7879-5356-3.

CLOKE, K. *The Crossroads of Conflict: A Journey into the Heart of Dispute Resolution*. Calgary: Janis Publications, 2006.

DANESH H. B., DANESH, R. P. A consultative conflict resolution model: beyond alternative dispute-resolution, *International Journal of Peace Studies*, 2002, vol. 7(2), 17–33.

FAVALOR, G. J. Mediation: a Family Therapy Technique? *A.N.Z.J. Family Therapeutic*, 1998, Vol. 19, No. 1, pp 11–14.

HANSEN, T. *The narrative approach to mediation. Retrieved from course Blackboard site.* 2003. Cit. 12. 8. 2017. Dostupné na <https://bb.pdx.edu/webct/urw/lc5122011.tp0/cobaltMainFrame.dowebct>

HOFFMAN, D. A. Executive Summary of Intensive Therapeutic Mediation: Impasse-Directed Mediation as a Family Court Service and An Attempt to Develop an Intensive Therapeutic Mediation, *Program for the Family Court System in Santa Cruz County*. [online]. poslední revize 10. 10. 2001.

HOLÁ, L. et al. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014. ISBN 978-80-7502-015-4.

CHERLIN, A. J. et al. Longitudinal studies of effects of divorce on children in Great Britain and the United States, *Science*, 1991, 252, 1386-1389.

IRVING, H. H., BENJAMIN, M. *Therapeutic family mediation: Helping families resolve conflict*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2012. ISBN 978-07-6192-313-8.

IRVING, H., BENJAMIN, M. *Family Mediation: Contemporary Issues*. SAGE Publications, Inc, 1995. ISBN 978-08-0397-127-1.

IVESON, CH. Solution-focused brief therapy, *Advances in Psychiatric Treatment*, 2002, vol. 8, pp. 149-157.

JOHNSTON, J. R., CAMPBELL, L. E. G. *Impasses of divorce: The dynamics and resolution of family conflict*. New York: Free Press, 1988.

JOHNSTON, J. R., CAMPBELL, L. E. G., TALL, M. C. Impasses to the resolution of custody and visitation disputes, *American Journal of Orthopsychiatry*, 1985, 55(1), 112-129.

JONES, E. *Terapie rodinných systémů: vývoj v milánských systematických terapiích*. Hradec Králové: Konfrontace, 1996. ISBN 80-901773-6-0.

KELLY, J. B. A decade of divorce mediation research: Some answers and questions, *Family Conciliation Courts Review*, 1995, 34(3), pp. 373-385.

KOLB, D. *When Talk Works: Profiles of Mediators (with Associates)*. San Francisco: Jossey-Bass, 1994. ISBN 978-0-7879-1090-7.

KRATOCHVÍL, S. *Manželská a párová terapie*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-646-9.

KRESSEL, K. The strategic style in mediation, *Conflict Resolution Quarterly*, 2007, Vol. 24, Issue 3, pp 251 – 283.

LONERGAN, B. J. F. *Insight: A Study of Human Understanding*. New York: Philosophical Library, 1957.

MERRY, S. E., SILBEY, S. What do plaintiffs want? Reexamining the concept of dispute, *Justice System Journal*, 1984, 4, p. 151.

MOORE, Ch. *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1996. ISBN 078-7-902-489.

PICARD, CH. A., MELCHIN, K. R. *Transforming Conflict Through Insight*. Toronto: University of Toronto Press. 2008. ISBN 978-14-426-1051-4.

PLAŇAVA, I. ed. *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-039-2.

RICCI, I. *Mom's house, dad's house: Making two homes for your child*. New York: Fireside, 1997. ISBN 978-06-8483-078-0.

ROGERS, C. R. *Způsob bytí: klíčová témata humanistické psychologie z pohledu jejího zakladatele*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0597-5.

SAPOSNEK, D. Therapy With Mediation. Video. 2011. Dostupné z <http://www.youtube.com/watch?v=CnRCVES2RmQ>.

SAPOSNEK, D. T. The Art of Family Mediation, *Mediation Quarterly*, 1993, 11, 1, p. 5-12.

SCHOKMAN, R. *Preventing Youth Homelessness: What works? Involving Local Churches, Ecumenical Housing, Victorian Council of Churches*, Melbourne, 1994.

SOBOTKOVÁ, I. Psychologické aspekty rodinné mediace. In: HOLÁ, L. et al. *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013, s. 90-91. ISBN 978-80-247-4109-3.

SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0217-2.

WHITE, M., EPSTON, D. *Narrative Means to Therapeutic Ends*. New York: Norton, 1990. ISBN 978-0-393-70098-5.

WINSLADE, J., MONK, G. *Narrative Mediation: A New Approach to Conflict Resolution*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2000. ISBN 978-0-7879-4192-5.

Syndróm vyhorenia dobrovoľníkov v materských centrách

Bourn out syndrome of volunteers in mother centres

Soňa Holíková¹

Abstrakt

V roku 2015 sme sa v spolupráci s Úniou materských centier (ďalej UMC) zamerali na problematiku syndrómu vyhorenia, na jednotlivé fázy a faktory prispievajúce k vzniku s dôrazom na stres ako prediktoru vyhorenia pri práci dobrovoľníkov v materských a rodinných centrách. Prevencia, možnosti prevencie a zvládanie vyhorenia sú dôležitým aspektom pre prácu sieťovej organizácie akou je UMC. Z bežne používaných preventívnych opatrení syndróm vyhorenia, sa zameriavame prioritne na komunikáciu a riešenie konfliktov, časový manažment, vzdelávanie, supervíziu a metódy leadership process support. Cieľom bolo zamerať sa na problémy vzniku vyhorenia a efektívnosť metód vzdelávania poskytovaného UMC v podobe kvantitatívneho výskumu s štatistickou analýzou dát.

Kľúčové slová: Syndróm vyhorenia. Materské centrum. Dobrovoľníci. Prevencia. Vzdelávanie. Komunikácia. Supervízia.

Abstract

In 2015, in collaboration with the Union of mother centres (UMC) we focused on the issue of burnout, on the individual phases of a factor contributing to the emergence of burnout specification with more stress as a predictor of burnout at volunteers work in mother and family centres.

Prevention and possibilities of preventing and coping with burnout are important aspects for the work of the networking organization such as UMC. Of the commonly used preventive measures of burnout, we focus preferentially on communication and the conflict resolution, time management, education, supervision and leadership support process. The aim was to study the issue of burnout and effective methods of education provided by the UMC in the form of quantitative research with statistical data analysis.

Keywords: Burnout syndrom. Mother Center. Volunteers. Preventing. Education. Communication. Supervision..

1. Vznik a funkcia materských centier

Myšlienka zakladania materských centier (ďalej MC) sa vo svete začala písať v Nemecku pred viac ako dvadsiatimi rokmi. Model MC bol výsledkom výskumu nemeckých sociológov, ktorí zisťovali, čo v dnešnej modernej spoločnosti chýba súčasnej žene - matke. Iniciátorka vzniku prvého MC bola sociologička Monika Jaeckel. Predstavila koncepciu ideálneho MC - ako miesta, kde sú ženy hlavným objektom záujmu, nájdu tam priestor pre relaxáciu, vzdelávanie či uplatnenie sa. Nazvala ich „*public living rooms*“ (Jackel, 2002). Vznikol priestor, kde sa matky môžu zamerať na výmenu vedomostí a skúsenosti, prijímať podporu pri výchove detí, ako aj možnosť ďalšieho vzdelávania.

MC na Slovensku začali vznikať v roku 1996 ako zariadenia, ktoré z entuziazmu zakladajú predovšetkým ženy na materskej alebo rodičovskej dovolenke. MC sa stali dôležitou súčasťou kvality života matiek, detí a celej rodiny. Poslaním MC je vytvárať podmienky pre svojpomoc, sociálne kontakty, seberealizáciu a vzdelávanie žien, ako aj mužov s maloletými deťmi počas materskej a rodičovskej dovolenky. Sú zakladané za účelom preventívneho poskytovania služieb rodinám s maloletými deťmi. MC sa stali centrom, ktoré poskytuje celý komplex podpory pri riešení mnohých situácií a problémov spojených nielen s materstvom, ale aj s rodinou ako takou, zdravotnou starostlivosťou, pedagogikou, rozvíjaním si

¹ PhDr. Soňa Holíková, Únia materských centier; Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava; e-mailová adresa: sona.holik@gmail.com; Tel.: +421 915 930 840

kvalifikácie, zručností a v neposlednom rade aj priestor na hranie, dojčenie, učenie tých najmenších.

Materské centrá dávajú dobrovoľníkom príležitosť:

- prispieť tým, čím môžu, kedy môžu, na základe ich talentu, záujmov a schopností
- nadviazať vzťahy s podobne zmýšľajúcimi ľuďmi, ktorí chcú dosiahnuť zmenu
- získať cenné pracovné skúsenosti
- rásť prostredníctvom vybudovania sebadôvery, nových možností a vodcovských zručností
- byť súčasťou organizácie, ktorá je tu pre druhých
- prispieť k zmenám v životoch rodín s malými deťmi (Pencáková, 2007).

UMC zorganizovala v rokoch 2006 - 2015 niekoľko školení a kurzov, vyberáme niekoľké z nich (Výročné správy UMC):

- Facilitácia pre materské centrá I.,II.
- Internetizácia materských centier a získanie základných zručností
- Sociálne poradenstvo v materských centrách
- Fundraising pre materské centrá
- Public relation - a posilňovanie PR zručností koordinátoriek materských centier
- Tréning komunikácie
- Budovanie tímu
- Účtovníctvo pre začínajúce materské centrá
- Projektový manažment
- Školenie laktačných poradkýň
- Ekonomika a účtovníctvo pre pokročilé materské centrá
- Pomáhať ma baví – koordinácia a motivácia dobrovoľníckej práce pre región
- Tréningy Leadership support process
- Manažment dobrovoľníkov
- Kde sa chceme vidieť o 5 rokov? Alebo ako si urobiť SWOT analýzu
- Úvod do problematiky násilia páchaného na ženách a iné

1.1 Syndróm vyhorenia

Príznaky syndrómu vyhorenia sa objavovali už koncom 60. rokov u amerických poradcov a diskutovalo sa o tzv. vyhasnutosti, resp. o vyhasnutom plameni. Termín syndróm vyhorenia sa začal používať už v minulom storočí v USA v súvislosti s problematikou alkoholikov a narkomanov. Anglický ekvivalent vyhorenia – burn out uviedol do literatúry americký psychoanalytik H. Freudenberger v roku 1974, ktorý ho definoval ako konečné štádium, pri ktorom ľudia, ktorí sa hlboko niečím emocionálne zaoberali, strácajú svoje pôvodné nadšenie (svoj entuziazmus) a svoju motiváciu (svoje vlastné hnacie sily). Pre syndróm vyhorenia neexistuje všeobecne uznávaná definícia. Mallotová (2000) ho charakterizuje ako „fenomén prvých rokov v zamestnaní, keď po vysokých očakávaniach nastáva sklamanie, frustrácia, bezmocnosť a rezignácia“. Kopřiva (1999) ho popisuje: „Ak je naša energetická bilancia dlhodobo záporná (ak nemáme zdroje radosti v živote a nie sme dobre zakotvení v tele), dostaneme sa do stavu, pre ktorý sa ustálil termín syndróm vyhorenia. K hlavným prejavom patrí depresia, ľahostajnosť, cynizmus, strata sebadôvery, zvýšená chorobnosť. Nie je to obyčajná únava, nie je to ani prechodná kríza. Je to hľadanie zmyslu vlastnej práce.“ Vieme, že syndróm vyhorenia je dôsledok vyčerpania fyzických a psychických síl najmä u ľudí s vysokými očakávaniami a prejavuje sa predovšetkým v tzv. pomáhajúcich profesiách.

Syndróm vyhorenia je zaradený aj do Medzinárodnej klasifikácie chorôb a uvádza ho ako diagnózu Z 73 Problémy súvisiace s ťažkosťami so zvládnutím života.

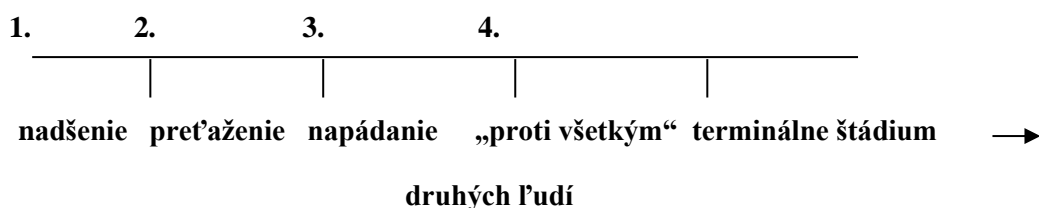
Príznaky syndrómu vyhorenia

K všeobecným symptómom patria, napríklad - mimoriadne veľká únava, negatívne sebahodnotenie a nízka miera sebaúcty vyplývajúce z pocitov zníženej profesionálnej kompetencie, poruchy koncentrácie pozornosti, dráždivosť a negativizmus, príznaky stresu pri absencii organického ochorenia. Honzák (2010) ich definuje ako „stiahnutie sa do izolácie alebo jej aktívne vytvorenie agresívnymi prejavmi je tiež deštruktívnym postupom. Výsledkom býva neproduktívna sebaľútosť alebo autoagresívne postoje.“ Môžeme definovať, že syndróm vyhorenia má tri atribúty - emočné vyčerpanie, depersonalizácia a pocit osobného zlyhania. Tieto tri atribúty sa posudzujú pri diagnostike a meraní stupňa syndrómu vyhorenia.

Štvorfázový model syndrómu vyhorenia Christíny Maslach:

1. Idealistické nadšenie a preťažovanie.
2. Emocionálne a fyzické vyčerpanie.
3. Dehumanizácia druhých ľudí ako obrana pred vyhorením.
4. Terminálne štádium: stavanie sa proti všetkým a proti všetkému a objavenie sa syndrómu vyhorenia v celej jeho pestrosti (zosypanie sa a vyhorenie všetkých zdrojov energie).

Tab. č. 1: Fázy procesu vyhorenia

Zdroj: Fáza procesu syndrómu vyhorenia podľa Maslach (Křivohlavý, 1998)

1.2 Faktory spôsobujúce syndróm vyhorenia v materských centrách

Zakladateľky MC sú nadšenkyne, ktoré do svojej práce investujú veľa energie, aby sa im podarilo naplniť svoju víziu o MC. Táto práca, ktorá ich spočiatku baví a naplňa, ich nakoniec oberá o čas, ktorý by mohli venovať rodine a záľubám, ktoré by im pomáhali v psychohygiene a preventívne pôsobili proti syndrómu vyhorenia. Faktory spôsobujúce syndróm vyhorenia môžeme hľadať v pracovných alebo v osobných problémoch. Či už je to strata uspokojenia z práce, neschopnosť delegovať úlohy alebo poprosiť druhého o pomoc. Veta *Jednoduchšie a rýchlejšie je, keď to urobím sama*, je z dlhodobého hľadiska udržateľnosti fungujúceho MC klamlivá. Syndróm vyhorenia prekvapí najmä tie, ktoré o jeho existencii nevedia a netušia, ako sa proti nemu brániť. Niektoré koordinátorky MC podceňujú profesionálne zručnosti s vedením skupiny dobrovoľníkov, manažmentom času a riadia sa svojimi veľkými ambíciami a víziami.

Vonkajšie aspekty podporujúce vznik syndrómu vyhorenia - nestabilita (problémy s priestormi, krátkodobé zmluvy, nové podmienky s novými voľbami do samospráv a pod.), vysoká miera zodpovednosti za prevádzku, platenie nájomného, energií, nedostatok financií,

chorobnosť detí a zastupovanie, deficit ocenenia práce dobrovoľníka v spoločnosti, nízky počet ochotných dobrovoľníkov a príliš veľa povinností.

Vnútorne aspekty podporujúce vznik syndrómu vyhorenia – nesplnenie dohodnutých podmienok a supľovanie za iných, interpersonálne vzťahy medzi dobrovoľníkmi navzájom, neuspokojivá a monotónna práca (napr. upratovanie), nedostatočné plánovanie a tzv. „hurá“ akcie, absencia spoločnej vízie, nevhodné rozloženie právomoci a zodpovednosti, nedostatočná sebarealizácia.

Príčiny vzniku syndrómu vyhorenia dobrovoľníkov v MC vidíme v niekoľkých rovinách:

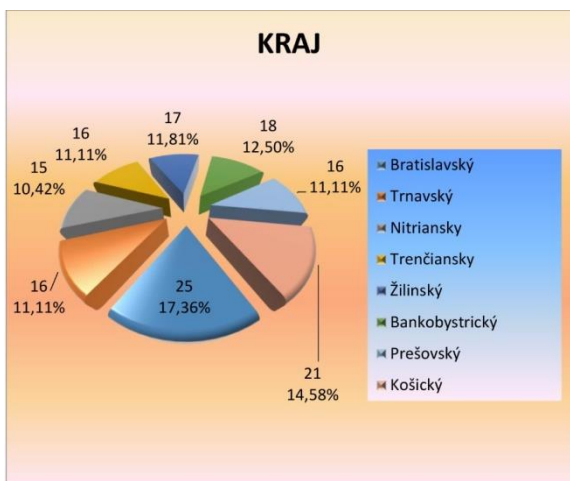
- Nadšený dobrovoľník, plný entuziazmu, na ktorého dlhodobo pôsobí stres
- Nenaplnenie očakávaní, s ktorými sa do práce pustil a následná frustrácia.
- Deficit uznania, rešpektu, poďakovania - návštevníci MC stále nechápu pojem „dobrovoľník“. Vyžadujú si služby, ktoré sú štandardom v biznis sektore a majú na dobrovoľníkov neprimerané nároky.
- Spory, konflikty, nadmerná kritika, nedostatok vzájomnej dôvery, hostilita medzi dobrovoľníkmi navzájom.
- Interpersonálne vzťahy - ak problémy MC zasahujú vo veľkej miere do rodinného života a rodina už nepodporuje dobrovoľníka v jeho práci pre komunitu.
- Vysoká miera emocionálnej záťaže.
- Chýbajúca evaluácia, ktorá podporuje naučiť sa robiť veci lepšie a učiť sa z vlastnej skúsenosti, najmä pri pilotných programoch a projektoch, alebo ak si overujeme nový, inovatívny prístup k riešeniu komunitného problému.

2. Výskumné zistenia

V spolupráci s ÚMC sme sa zamerali na problematiku syndrómu vyhorenia v MC na Slovensku, jednotlivým fázam a faktorom podporujúcim vznik syndrómu vyhorenia s bližšou špecifikáciou stresu ako možnej príčiny syndrómu vyhorenia v práci dobrovoľníčok. Rovnako sme si overovali pocity frustrácie, ktoré môžu vzniknúť ako reakcia na prekážku čiže na niečo, čo nemôžeme dosiahnuť, i keď by sme veľmi chceli. Snažili sme sa odhaliť príčiny konfliktov, znechutenia až vyhorenia, ktoré zapríčiňujú odchod dobrovoľníčok z MC. Jasnejšia artikulácia tohto problému pomôže v navrhovaní účinných postupov v prevencii. Prevencia a možnosti predchádzania a zvládania syndrómu vyhorenia sú dôležitým aspektom práce sieťovej organizácie ÚMC. Zo všeobecne používaných preventívnych opatrení syndrómu vyhorenia, ktoré je možné aplikovať medzi dobrovoľníkmi v MC, sme sa prioritne zameriavali na komunikáciu a riešenie konfliktov, časový manažment, vzdelávanie, supervíziu a leadership support process. support a overenie účinnosti vzdelávacích tréningov poskytovaných ÚMC v praxi.

2.1 Respondenti výskumu

Vo výskumnom súbore sa nachádzalo 144 respondentov z MC zo všetkých regiónov Slovenska. Proporcionalita pohlaví nebola rovnomerná, žien bolo 141, muži boli 3, nakoľko sa tým potvrdzuje, že v MC sa najčastejšie realizujú ako dobrovoľníčky ženy. Najpočetnejšia skupina respondentov bola v manželskom zväzku (97,92%), na materskej alebo rodičovskej dovolenke (68,75%), najčastejšie zamestnaných v školstve, vede alebo výskume (38,58%) a vysokoškolsky vzdelaných (81,25%).

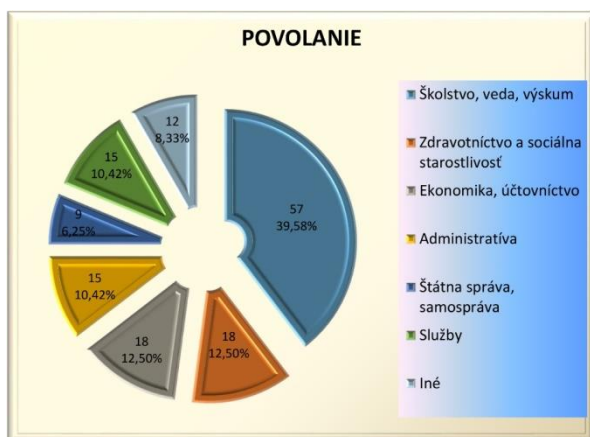
Obr. č. 1: Regionálne zastúpenie

Zdroj: vlastné spracovanie

Obr. č. 2: Vzdelanie respondentov

Zdroj: vlastné spracovanie

Obr. č. 3: Povolanie respondentov

Zdroj: vlastné spracovanie

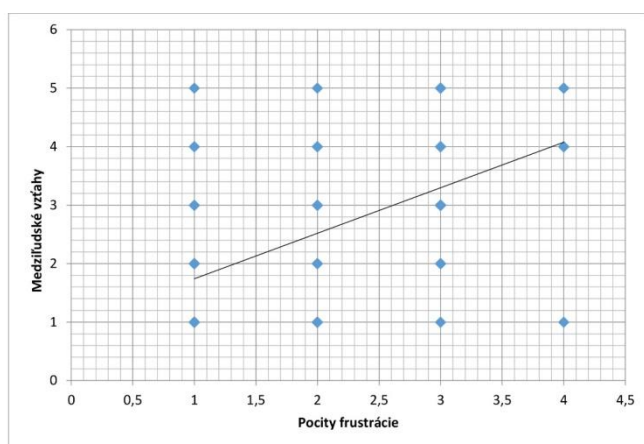
2.2 Čiastkové výsledky výskumu

Cieľom bolo zmapovať problematiku syndrómu vyhorenia, príčiny jeho vzniku a využívanie vzdelávania, ako prvku prevencie, ktoré poskytuje ÚMC formou kvantitatívneho výskumu so štatistickou analýzou získaných dát. Výskumné výsledky boli spracované prostredníctvom štatistického programu SPSS a na overenie hypotéz sme využili Spearmanov korelačný koeficient závislosti. Na Likertovej stupnici sme zisťovali do akej miery dobrovoľníci pri práci v MC frustruje - príliš veľa pracovných povinností, nedostatočná komunikácia navzájom medzi dobrovoľníkmi, zlé medziľudské vzťahy medzi dobrovoľníkmi, nedodržovanie dohôd, termínov, záväzkov a reakcie na konfliktné situácie.

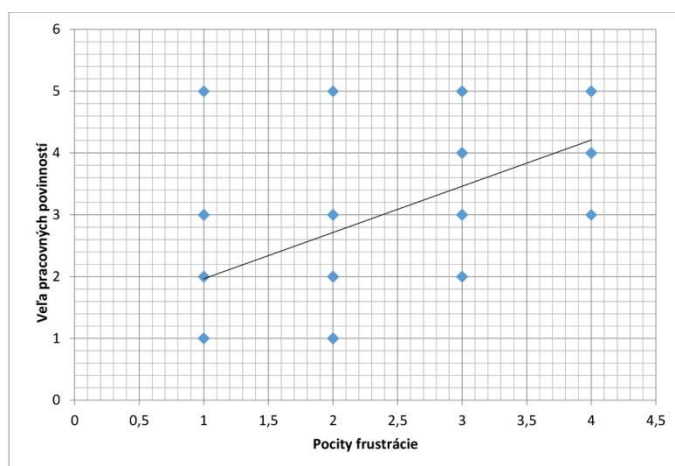
Hypotéza č.H1

Existuje signifikantný vzťah medzi frustráciou a

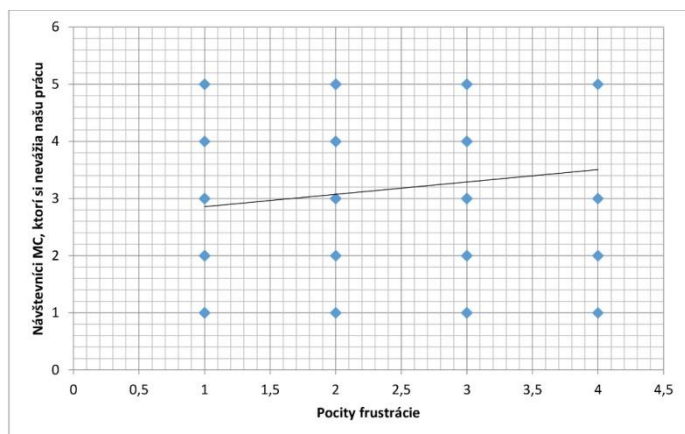
- medziľudskými vzťahmi
- nadmierou pracovných povinností nedostatkom ocenenia dobrovoľníkov návštevníkmi MC
- nedostatočnou komunikáciou medzi dobrovoľníkmi navzájom.

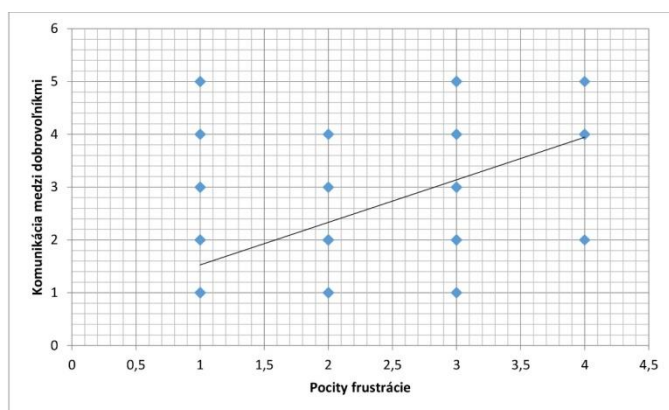
Graf č.1 Pocity frustrácie a medziľudské vzťahy

Graf č.2 Pocity frustrácie a nadmiera pracovných povinností

Graf č.3 Pocity frustrácie a nedostatok ocenenia zo strany návštevníkov

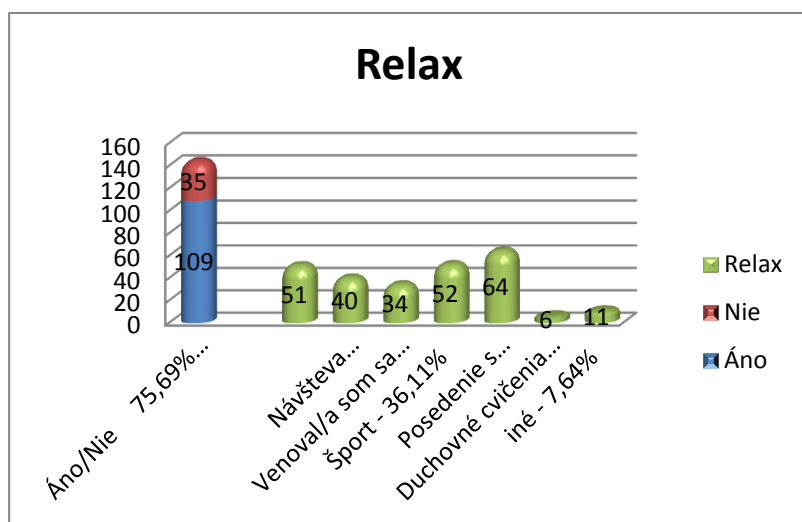
Graf č.4 Pocity frustrácie a nedostatočná komunikácia medzi dobrovoľníkmi

Výsledky výskumu potvrdili štatistickú významnosť vzťahu subjektívne prežívanej frustrácie s

- kvalitou v medziľudských vzťahoch – tento vzťah predstavuje silná korelácia $r = 0,563$
- mierou pracovnej záťaže – tento vzťah predstavuje silná korelácia $r = 0,560$
- ocenením dobrovoľníckej práce zo strany návštevníkov – tento vzťah predstavuje slabá korelácia $r = 0,143$
- neuspokojivou komunikáciou – tento vzťah predstavuje silná korelácia $r = 0,526$.

Zistili sme pozitívnu signifikantnú koreláciu medzi týmito hodnotami. Pocity frustrácie súvisia s kvalitou v medziľudských vzťahoch, mierou pracovnej záťaže, ocenením dobrovoľníckej práce zo strany návštevníkov a neuspokojivou komunikáciou. Slabá korelácia vyšla s nedostatočným ocenením práce dobrovoľníkov návštevníkmi MC. Korelačné koeficienty medzi premennými boli nízke a dosiahli len minimálny korelačný prah 0,143. V praxi sa stretávame s nedostatočným pochopením dobrovoľníctva návštevníkmi MC. Pre aktívnych dobrovoľníkov je však dôležitejšie ocenenie práce medzi sebou navzájom, resp. koordinátorom MC, ako ocenenie ľuďmi zvonka. Miera frustrácie teda stúpa so zvyšujúcou sa záťažou, ktoré spôsobujú zlé vzťahy, nadmerná pracovná záťaž a problematická komunikácia a môžeme skonštatovať, že hypotézu č.1 sme verifikovali.

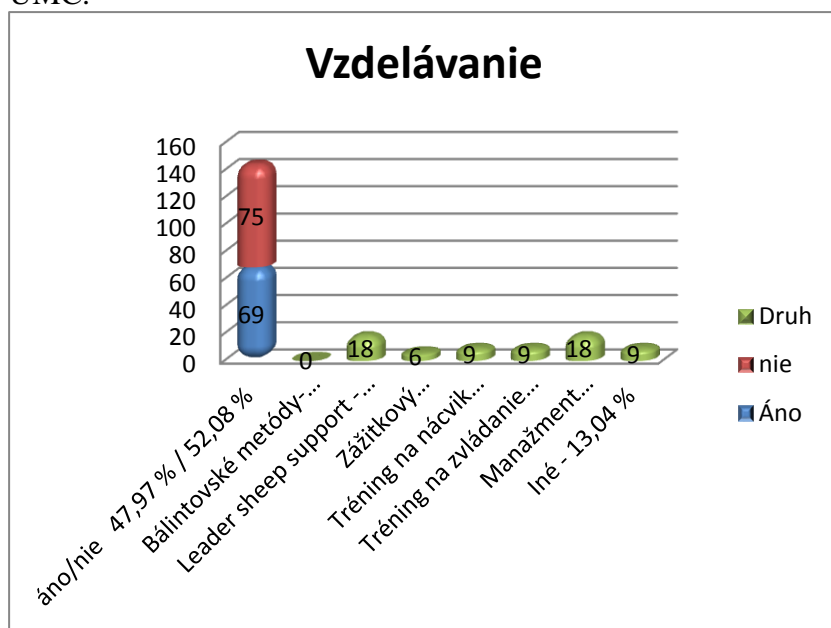
Hypotéza č. H2 Predpokladáme, že väčšina dobrovoľníkov si nachádza čas na oddych a hobby ako možnosti prevencie syndrómu vyhorenia.

Graf č.5 Relax

Z grafu je zrejmé, že väčšina dobrovoľníkov 75,69% relaxuje so svojimi priateľmi, športuje alebo oddychuje pri čítaní kníh. Avšak až 24,69% respondentov si nenašla čas relaxovať. Dávame to do súvislosti aj s tým, že naše respondentky sú zvyčajne matky na materskej/rodičovskej dovolenke a popri starostlivosti o rodinu a MC si nedokážu urobiť čas na seba.

Hypotéza H3 Koľko dobrovoľníkov sa zúčastnilo aspoň jednej vzdelávacej aktivity z ponuky UMC.

Graf č. 6 Vzdelávacie aktivity Únie materských centier

Na základe grafu môžeme skonštatovať, že 52,08 % respondentov sa nezúčastnilo žiadneho vzdelávania. Hypotéza sa nepotvrdila, avšak 47,9 % je významný počet aktívnych dobrovoľníkov, ktorí sa zúčastnili minimálne jedného vzdelávacieho modulu.

3. Interpretácia výsledkov

Z výskumu vyplýva, že dobrovoľníčky v MC sú zvyčajne ženy žijúce v manželskom zväzku. 68,75 % dobrovoľníčok sú ženy na materskej alebo rodičovskej dovolenke. Významný počet 25 % respondentov sú zamestnané ženy, čo dávame do súvislosti so ženami, ktoré po skončení rodičovskej dovolenky a nástupu do práce zostali dobrovoľníčkami a snažia sa „svojmu“ MC aj naďalej pomáhať. Ak medzi dobrovoľníčkami zostanú dobré medziľudské vzťahy a dobrovoľnícka práca je pre nich stále inšpirujúca a motivujúca, je možné, aby sa odchodom z rodičovskej dovolenky dobrovoľnícka činnosť neskončila. Ich odborné, bezplatné poradenstvo, napr. v oblastiach sociálno – právnej, psychologickej, medicínskej je pre mladé rodiny veľmi dôležité a ich strata je pre návštevníkov deficitná. MC disponujúce takto vzdelanými dobrovoľníčkami môžu poskytovať aj rôzne kurzy a školenia na zvyšovanie zručností v oblastiach nevyhnutných pre opätovné zaradenie sa do pracovného procesu. Samotným dobrovoľníčkom - odborníčkami to pomáha byť čiastočne v kontakte s praxou alebo so svojou záľubou.

Na základe empirickej analýzy výsledkov sme zistili pozitívny vzťah medzi rizikom syndrómu vyhorenia a v problémoch s medziľudskými vzťahmi a komunikáciou medzi dobrovoľníčkami v MC. Výsledky výskumu v nami sledovanej skupine dobrovoľníčok potvrdili protektívny vplyv dobrej komunikácie a dobrých medziľudských vzťahov. Väčšina (75,69%) respondentov si našla čas na oddych, ale diskutabilné je, že 24,69% respondentov nerelaxovalo vôbec. Čas na oddych dávame do súvislosti s dobrou organizáciou práce, časovým manažmentom a schopnosťou delegovať úlohy na iných. Koordinátorky MC musia okolo seba vytvoriť sieť spolupracovníčok, pomocou ktorých si zadedia prácu, aby všetci mali dostatok času venovať sa oddychu, koníčkum, vzdelávaniu a zdokonaľovaniu seba aj svojej organizácie, a nebudú zavalení drobnou a nepodstatnou prácou. Delegovanie práce na viacerých zabraňuje syndrómu vyhorenia a dáva dobrý pocit aj ostatným v kolektíve.

Ocenenie je prirodzenou motiváciou k ďalšej práci. Okrem dobrovoľníčok ostáva vysoko riziková skupina samotných koordinátoriek MC – im podporu poskytuje UMC prostredníctvom pravidelných skupinových regionálnych stretnutí, teambuildingových stretnutí a vzdelávania. Nôtová, P., Páleníková, V. (2003) vo svojom výskume syndróm vyhorenia u zdravotníckych pracovníčok popisujú ako najohrozenejšiu skupinu najmladšiu skupinu respondentov s najkratšou dĺžkou praxe. Tieto výsledky je možné aplikovať na dobrovoľníčky v MC, kde je „fluktuácia“ z dôvodu ukončenia rodičovskej dovolenky a odchodu ženy do práce veľmi vysoká. Nie je preto možné poľaviť v vzdelávacích a potreba vzdelávania bola identifikovaná aj samotnými dobrovoľníčkami. Vzdelávacie aktivity UMC je nutné doplniť v oblastiach psychológie, základov komunikácie, asertivity, riešenia konfliktov, pedagogiky, sebaspoznávania, sociálnej práce, manažmentu, projektovania atď. Tento typ intervencie má však určité rezervy, pretože z výskumu vieme, že 52,08% dobrovoľníčok sa nezúčastnilo žiadneho druhu z ponúkaného vzdelávania. Príčinu môžeme hľadať napríklad v tom, že koordinátorky si nevedia vytvoriť dobrý tím, celé MC vedú sami a nezostáva im čas na stretnutia či vzdelávanie a najmä sa nedokážu z bludného kruhu vymaniť. Odporúčame osvojiť si aj brainstorming – s výsledným riešením zvyčajne väčšina zúčastnených súhlasí, a preto sú ľahšie motivovaní k práci k dosiahnutiu cieľa. A starostlivosť o dobrovoľníčok podporiť teambuildingom na stmelenie kolektívu. Odmenou môže byť aj možnosť zúčastniť sa vzdelávacích kurzov.

Zatiaľ nedostatočne využité zostávajú možnosti stretnutia bálintovských skupín, supervíznych skupín alebo sociálne - psychologické výcviky ako nástrojov na korigovanie a verifikáciu správnosti postupov pri práci s dobrovoľníčkami, resp. návštevníčkami MC, praktického učenia, sebaspoznávania a k osobnostnému rozvoju. Najjednoduchšou prevenciou syndrómu vyhorenia je oddych a nájsť si čas na koníčky, priateľov, pohyb a zdravý životný štýl. Na Slovensku dobrovoľníctvo ešte nie je samozrejmosťou, preto všetky vedomosti a

informácie o tom, ako prekonať syndróm vyhorenia môžeme zhrnúť do jedného slova - homeostáza. Rovnováha medzi dávaním a získavaním, rovnováha medzi stresom a pokojom, rovnováha medzi prácou a rodinou.

Zoznam citovanej literatúry

HONZÁK, Radkin. *Jak žít a vyhnout se syndromu vyhoření*. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 9788074293313.

JACKEL, Monika. *Mother in the center mothers centers*. Mother Center International Network for Empowerment, 2007. <http://www.mine.cc/>

KEBZA, Vladimír., ŠOLCOVÁ, Iva. *Syndrom vyhoření*. Praha: Státní zdravotní ústav, 2003. ISBN 80-7071-231-7.

KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portal, 1999. ISBN: 8073671816

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak neztratit nadšení*. Praha: Grada Publishing, 1998. ISBN: 8071695513

MALLOTOVA, Kateřina. Burn-out neboli syndrom vyhoření, *Psychologie dnes*, 2000, roč. VI, č. 2, s. 14 – 15. ISSN 1211-5886.

MRAČKOVÁ, Alžbeta. *Manažment dobrovoľníkov*. Bratislava: Liga za duševné zdravie, 2009. ISBN 978-80970123-3-5.

MYDLÍKOVÁ, Eva. *Dobrovoľníctvo na Slovensku alebo Čo si počať s dobrovoľníkom*. Bratislava: Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov, 2002. ISBN: 80-968713-0-7.

NÔTOVÁ, Pavla., PÁLENÍKOVÁ, Viera. Syndróm vyhorenia – analýza pilotnej štúdie u zdravotníckych pracovníkov. *Psychiatria*, 2003, roč. X, č. 4, str. 221-223. ISSN 1338-7030

PENCÁKOVÁ, Silvia. *Pomáhať nás baví..* Bratislava: Únia materských centier, 2007
Manuál pre prácu s dobrovoľníkmi v materskom centre
<http://www.materskecentra.sk/old/images/dobrovolnictvo-manual.pdf>

Únia materských centier, Výročné správy 2006 - 2014.

Únia materských centier, www.materskecentra.sk

Předluženost českých domácností a možnosti jejich oddlužení *Czech household over-indebtedness and the possibility of debt relief*

Magdalena Kotýnková¹

Abstrakt

Problematika předlužení a dluhové spirály českých domácností se stala v průběhu minulých let velkým společenským tématem a sociálním problémem. Počet předlužených domácností stále roste a s tím roste i riziko jejich propadu do chudoby a sociálního vyloučení. Od roku 2008 lze využít pro oddlužení domácností tzv. institut oddlužení, který umožňuje dlužníkovi oddlužit se, aniž by přitom musel splatit všechny své finanční závazky. V posledních letech však dochází k poklesu počtu oddlužení, a to i přesto, že počet insolventních dlužníků a exekucí roste. Předmětem diskuse se proto stalo zmírnění podmínek pro možnost vstupu předlužených domácností do procesu oddlužení, čímž by se rozšířil okruh dlužníků, kterým bude dána možnost vymanit se z dluhů. Cílem příspěvku je předložit ekonomické a sociální zhodnocení současných podmínek pro oddlužení domácností a návrh možného řešení vzniklého problému.

Klíčová slova: Předlužení. Legislativa. Institut oddlužení.

Abstract

The problem of over-indebtedness and debt spirals of Czech households has become a major social issue over the past years. The number of over-indebted households is growing and the risk of their falling into poverty and social exclusion is increasing. In 2008 Bankruptcy Law became part of legal system in Czech Republic, allowing debtors to get rid of most of the debts while paying only part of debts. Recently there was a fall in number of new personal bankruptcies even though the number of executions is still rising. It seems that there is a room for Bankruptcy Law extension. Newly discussed amendment could open bankruptcy to new debtors. At the same time, however, it could lead to downturn in risk aversion. The aim of the paper is to present an economic and social assessment of the current conditions for household debt relief and a proposal for a solution of the problem.

Keywords: Over-indebtedness. Legislation. Institute of debt relief.

1. Úvod

Ohlédneme-li se zpět na období let 1995 až 2015, pak v těchto letech vzrostlo zadlužení českých domácností více než šestinásobně, zatímco úspory domácností vzrostly zhruba čtyřnásobně (EUROSTAT, 2017). V průměru byla na každého desátého Čecha uložena alespoň jedna exekuce z důvodu finanční insolventnosti (Exekutorská komora, 2017). Předluženost domácností se tím stala velkým společenským tématem, kterým je nutné se zabývat od prevence až k jeho následnému řešení. V roce 2008 byl do právního řádu České republiky zakotven institut oddlužení, který umožňuje dlužníkovi vyrovnat se se svými dluhy, aniž by musel splatit všechny své závazky. V posledních letech se však snižuje počet nových oddlužení, přestože počet insolventních dlužníků a exekucí roste. Tím se otevřela otázka, zda by bylo žádoucí zpřístupnit institut oddlužení většímu počtu dlužníků.

Institut oddlužení je právně ukotven zákonem č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (dále jen: „insolvenční zákon“), který vešel v platnost od 1.1.2008. Ministerstvo spravedlnosti vynaložilo značné úsilí na úpravu tohoto zákona s cílem rozšířit okruh dlužníků, kteří budou mít možnost vymanit se z dluhů. Navržená úprava, kterou schválila vláda, se však stala předmětem velkých diskusí a kritiky ze strany věřitelů. V únoru 2017 byla novela insolvenčního zákona předložena Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR (dále jen: „Poslanecká sněmovna“), (Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, 2017). K jejímu schválení prozatím nedošlo a lze očekávat, že do nových voleb do Poslanecké sněmovny, které se

¹ University of Economics Prague, e-mailová adresa : kotynkov@vse.cz; Tel.: +42-073-459-8113

uskuteční ve dnech 20. a 21. října 2017 již k jejímu schválení nedojde. Předložený příspěvek poukazuje na problémy spojené s předluzováním domácností a s jejich možným řešením.

2. Předlužené domácnosti

Co vyjadřuje termín *předlužení domácnosti*, jehož výskyt nebyl v našem slovníku až do konce minulého století příliš častý? Vezme-li si domácnost (domácnost zahrnuje i domácnost jednočlenné osoby) úvěr, dostává se do stavu zadlužení, neboli domácnosti vznikl finanční závazek, tj. povinnost splácet dluh za stanovených podmínek, tj. především řádně a včas. Při jeho neplnění dochází k udělení sankcí ze strany věřitele a dluh se prohlubuje. Domácnost se tím dostává do stavu předlužení, neboli do dluhové pasti a splácí-li dluhy novými úvěry, začíná se roztáčet dluhová spirála, neboť splacením původního dluhu se problém nevyřeší, ale dále se prohlubuje, protože přijatý úvěr na splacení dluhu původního má zpravidla horší podmínky splacení než dluh původní, a to kvůli úvěrové minulosti dlužníka. Z dluhové spirály se již domácnost vymaní velmi obtížně, a pokud se jí nedostane pomoci, končí v exekuci a tím na okraji společnosti, tj. v šedé ekonomice a v chudobě.

3. Konzumní způsob života

Problém zadlužování a v některých případech následného předlužení se stal průvodním jevem konzumního životního stylu. Žít na dluh není v současné době ničím výjimečným. Zvýšení životní úrovně pomocí snadno dostupných úvěrů je rychlé a lákavé. Avšak právě v tomto okamžiku se mohou začít odehrávat příběhy lidí, jimž zapůjčené peníze sice splní mnohá přání, ale také jim mohou způsobit velké problémy, často až s tragickými následky. To vše v případě, že dlužník není schopen své závazky splácet, čímž se vystavuje riziku předlužení.

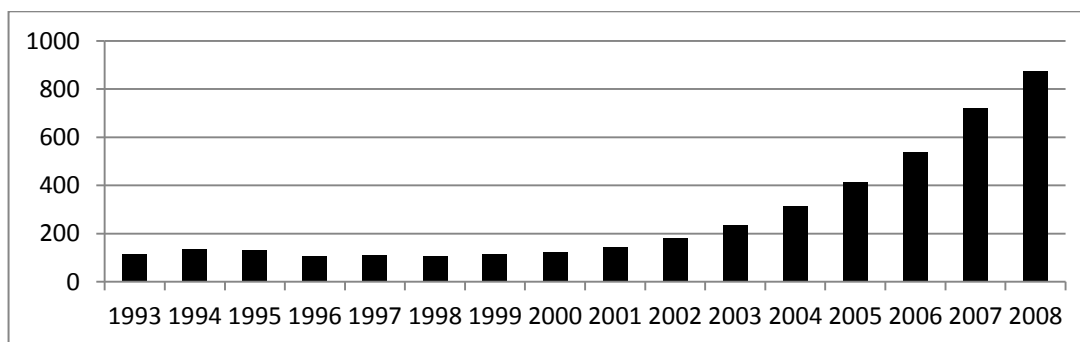
Narůstající trend zadlužování domácností, z nichž se část dostává do stavu předlužení, není pouze specificky českým problémem. S negativním vývojem rostoucího předluzování domácností mají zkušenost i ostatní země Evropské unie. Na tento sociálně ekonomický problém reagovala Evropská komise hledáním a vytvořením strategie, která by našla účinnou prevenci v boji proti vzniklé situaci. Již v roce 2008 byla předložena Evropské komisi studie „Credit and social exclusion in an affluent society“, kterou vypracoval Evropský ekonomický a sociální výbor (EURLEX, 2008). V této studii bylo popsáno a analyzovány hlavní příčiny předlužení evropských domácností, které jsou platné i pro české domácnosti. Mezi tyto příčiny především patří: nezaměstnanost, zhoršující se pracovní podmínky, změny ve struktuře domácností (např. rozvod, úmrtí manžela či manželky, neplánované narození dítěte nemoci), neúspěšné podnikání, neúspěch v zaměstnání, zkrachování firmy, špatné hospodaření domácnosti, nadměrné čerpání finančních prostředků z kreditních karet s vysokými úroky, apod.

Příčiny vedoucí ke stavu předlužení domácností lze rovněž kategorizovat z hlediska příjmů a výdajů domácností do tří základních skupin: (1) nedostačující příjmy, (2) vysoké výdaje a (3) nedostatečná finanční gramotnosti členů domácností, případně nízká právní ochrana spotřebitele. Pokud nedojde k rychlému navýšení příjmů či omezení výdajů může se domácnost propadnout do předlužení a do dluhové spirály, Velkou zátěží se pro již zadlužené domácnosti mohou stát i na první pohled „nevinně“ vypadající závazky, např. jednorázové vysoké vyúčtování plynu, vody, různé pokuty, neplacení výživného, apod.

Předlužené domácnosti jsou sociálním problémem, neboť jsou ohroženy propadem do chudoby, šedé ekonomiky a jejich celkovým vytěsněním na okraj společnosti. Tomuto stavu je vhodné předcházet, nenechat domácnosti dojíti až do stádia definitivního úpadku, ale pomoci jim vymanit se z předlužení.

4. Zadluženost českých domácností

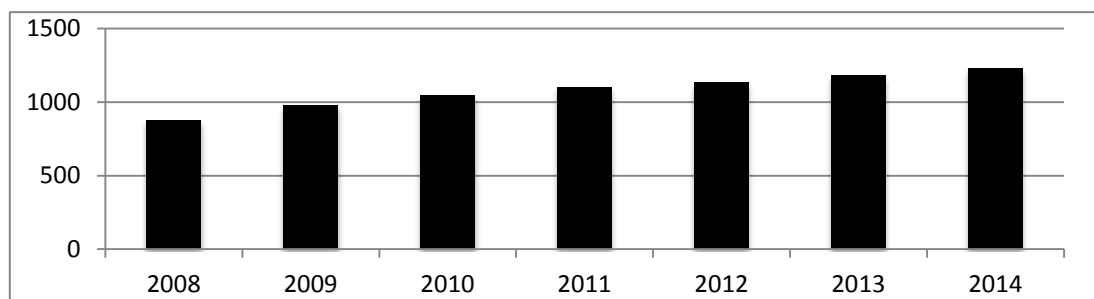
Historie vysokého růstu zadluženosti českých domácností se datuje až od přelomu tisíciletí. Ohlédneme-li se zpět až k roku 1990, dle České národní banky byl dluh domácností ve výši 32 mld. Kč. (ČNB, 2017) Nízké zadlužení domácností se udrželo ještě v 90. letech, „úvěrový boom“ začal až v období let 2001 a 2002. Největší položkou se staly hypoteční úvěry, které z celkového zadlužení tvořily až 70 % (ČSÚ, 2017. Růst úvěrů domácností v letech 1993 – 2008, viz graf č.1.

Graf č. 1: Růst objemu úvěrů domácností mezi roky 1993-2008 (v mld. Kč)

Zdroj: ČSÚ 2017

Po vypuknutí finanční krize v roce 2008 se sice objem úvěrů nadále zvyšoval (s převahou hypotečních úvěrů, které činily v roce 2014 80 % veškerého zadlužení), podstatně se však snížil meziroční nárůst objemu úvěrů. Zatímco v letech 2002 – 2008 dosahoval roční nárůst objemu úvěrů až 30 %, v letech 2008-2014 se tento růst pohyboval kolem 5 %, viz graf č. 2.

Zdroj: ČSÚ 2017

Jak je z výše uvedených grafů patrné, zadlužování je v České republice poměrně novým fenoménem (od přelomu tisíciletí). Růst zadluženosti byl sice zpomalen hospodářskou krizí v roce 2008, nicméně zadluženost domácností roste dál.

5. Osobní bankrot - oddlužení

V roce 2016 bylo v exekučním řízení stíháno 11 % obyvatel České republiky, kdy průměrný počet exekucí dosahoval 4,7 exekucí na dlužníka (Exekutorská komora, 2017). S rostoucím počtem exekucí na jednoho dlužníka se snižuje schopnost dlužníka dluh splatit, přičemž nákladné je i samotné vymáhání dluhu.

Stav osobního bankrotu lze řešit oddlužením. Jedná se o nejučinnější nástroj jak se zbavit dluhů. Do legislativy České republiky byl osobní bankrot ukotven zákonem č. 182/2006 Sb. o úpadku a způsobech jeho řešení, který vstoupil v platnost dne 1. 1. 2008. Zákonem užívaným termínem pro osobní bankrot se stal termín „oddlužení“. V úvahu přicházejí dva

způsoby provedení oddlužení: zpeněžením majetkové podstaty a plněním splátkového kalendáře.

K získání možnosti pro vyhlášení osobního bankrotu je dle platné právní úpravy nutné splnit tyto podmínky: být zadlužen minimálně u dvou věřitelů, být v prodlení se splátkou o více než třicet dní a prokázat, že domácnost není schopna svým závazkům dostát. Soud povolí vyhlášení oddlužení pouze v případě, pokud dlužník doloží, že je schopen *v pěti letech splatit nejméně 30 % svých závazků*. Důležité je slovo „nejméně“, protože cílem není splatit zmíněnou třetinu dluhů, ale pokusit se splatit co nejvíce. Návrh na oddlužení proto musí obsahovat údaje o příjmech dlužníka za poslední tři roky a predikci příjmů dlužníka v následujících pěti letech (Randáková, 2008).

Insolvenční zákon prošel za dobu své existence řadou úprav. Té nejnovější doznal od 1.6.2017, novela však přinesla jen dílčí procesní změny (Právní rádce, 2017). Úprava, která měla změnit samotné podmínky pro získání povolení k oddlužení, byla navržena Ministerstvem spravedlnosti, které vynaložilo značné úsilí na úpravu zákona o insolventnosti s cílem rozšířit okruh dlužníků, kteří budou mít možnost vymanit se z dluhů (Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, 2017). Podle navržené úpravy se měly změnit podmínky oddlužení následovně: do oddlužovacího procesu by mohl vstoupit i dlužník, který by *nebyl schopen splatit ani 30 % pohledávek*, avšak v režimu oddlužení by zůstal po dobu *sedmi let*. Naopak dlužník mohl být z režimu oddlužení vyňat už *po třech letech* za předpokladu, že by byl za toto období schopen splatit alespoň *50 % pohledávek*. Dlužník, který by splatil 30 % pohledávek by zůstal v procesu oddlužení dle stávající úpravy 5 let.

Navržená úprava, kterou schválila vláda, se však stala předmětem velkých diskusí a kritiky ze strany věřitelů. V únoru 2017 byla novela insolvenčního zákona předložena Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR. K jejímu schválení prozatím nedošlo a lze očekávat, že do nadcházejících voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, které se uskuteční 20. a 21. října 2017 již k jejímu schválení nedojde. Nová úprava podmínek pro oddlužení umožňovala, při určité shodě okolností, takové oddlužení, při kterém by dlužník uhradil pouze náklady řízení. Právě tento bod vzbudil nelibost na straně věřitelských organizací, avšak možnost úplného oddlužení pouze za zaplacení nákladů řízení „narazila“ na odpor i v Poslanecké sněmovně.

6. Odůvodnění návrhu na úpravu insolvenčního zákona

Od vzniku institutu oddlužení rostl počet žádostí o oddlužení až do roku 2013, kdy dosáhl svého historického maxima. Během dalších let 2014 – 2016 se sice počet žádostí o oddlužení postupně mírně snižoval, ale stále ještě neklesl pod druhou nejvyšší hodnotu v počtu oddlužení, která je evidována v roce 2012, viz tab. č. 1

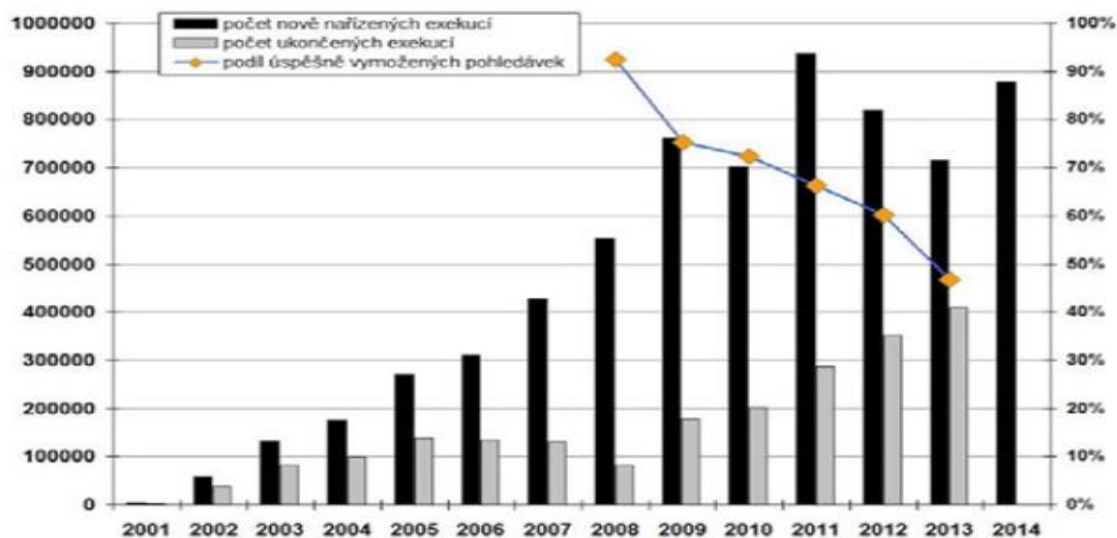
Tabulka 1: Vývoj počtu žádostí o oddlužení od začátku platnosti zákona č. 182/2006 Sb. o úpadku a způsobech jeho řešení (v tis.)

Rok	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Počet žádostí	1,7	3,7	10,1	18,0	25,8	30,2	29,9	28,5	26,5
Nárůst/pokles		121%	167%	79%	43%	17%	-1%	-5%	-7%

Zdroj: ČSÚ, 2017

Počáteční nízký počet žádostí o oddlužení z let 2008 a 2009 a naopak následný několikanásobný nárůst je možné vysvětlit postupně se měnící informovaností a vstupem dalších insolvenčních správců do této oblasti. Pomalé snižování počtu žádostí v letech 2014 až 2016 je dle společnosti Člověk v tísni způsobeno tím, že se postupně „vyčerpává okruh lidí, kteří jsou předlužení a zároveň dokážou splnit - v současné době platné - podmínky

oddlužení.“ Zároveň je třeba vzít v úvahu, že počty předlužených osob dosahují statisíců. V roce 2016 probíhalo exekuční řízení s 834 tisíci osob a průměrný počet exekucí na osobu dosahuje hodnoty 4,7 (Exekutorská komora, 2017). S vysokým počtem exekucí na jednoho dlužníka se zvyšuje také pravděpodobnost, že dluh splacen nebude. Jak dokládá graf č. 3, od roku 2009 se počet nově nařízených exekucí pohybuje kolem 800 tisíc ročně, přičemž klesá podíl úspěšně vymoženných pohledávek.

Graf č. 3: Vývoj počtu nově nařízených exekucí, ukončených exekucí a podílu úspěšně vymoženných pohledávek v letech 2008-2014

Zdroj: Exekutorská komora ČR

Pokles podílu úspěšně vymoženných pohledávek potvrzuje, že se vyčerpává okruh osob, které jsou předlužené a zároveň dokáží splnit podmínky oddlužení. Proto se hledají cesty, jak zpřístupnit institut oddlužení většímu počtu dlužníků a vyvést je ze života v šedé ekonomice a sociálním vyloučení. Jednou z možností se právě stala možná úprava podmínek pro vstup do procesu oddlužení daných insolvenčním zákonem. I přesto, že návrh na úpravu a zjednodušení podmínek oddlužení nebyl prozatím Poslaneckou sněmovnou přijat, byl tento krok správným směrem, což dokazují i zkušenosti z USA, kde se institut oddlužení stal součástí právního řádu o mnoho desítek let dříve, než je tomu v České republice.

V USA se „rokem zlomu“ stal rok 1978, kdy došlo ke značnému zjednodušení a zpřístupnění procesu oddlužení. Následoval výrazný nárůst počtu žádostí o oddlužení, což bylo předmětem řady analytických studií. Zkoumána byla řada faktorů, které měly vliv na nárůst počtu podaných žádostí, k nimž především patřil nárůst nejen zjednodušení podmínek oddlužení, ale také informovanosti dlužníků a vstup dalších právníků do této oblasti práva. Některé studie poukazovaly i na změnu v sociální normě, kdy začal být institut oddlužení vnímán jako nový začátek pro předluženého jedince než jako negativní stigma.

Některé vědecké práce však přinesly ještě další důvody pro zjednodušení oddlužení. Dynam (Dynam, 2012) se ve své práci zabýval negativním vlivem předlužených domácností na spotřebu těchto domácností. Nižší spotřeba domácností přináší nepříznivě navázané dopady v podobě zbrzdění hospodářského růstu. Jednou z možných cest pro podporu hospodářského růstu je vyvážit domácnosti z předlužení a umožnit jim aby se znovu podílely na spotřebě. Klein (Klein 2011) dokazuje, že finanční krize, která proběhla v USA v roce 1982, měla mírnější průběh jenom proto, že zadlužení domácností bylo před touto krizí mnohem nižší, než zadlužení před poslední krizí, tj. v roce 2008 a tak mohla spotřeba domácností v roce 1982 pomoci vyvést zemi z krize. Proto také Klein a někteří další autoři nazývají krizi z roku

2008 jako „household-debt crisis“ místo tradičního pojmenování „finanční krize“.(Klein, 2011).

7. Závěr

Úprava insolvenčního zákon, jejímž cílem bylo zpřístupnit proces oddlužení většímu počtu dlužníku prozatím nebyla přijata Poslaneckou sněmovnou a do nových voleb (21. 22. října) již pravděpodobně přijata nebude. Cesty, jak vyvést domácnosti ze sociálního vyloučení z důvodu jejich předlužení se budou nepochybně hledat dál, neboť předlužené domácnosti jsou sociálním problémem a tento problém si bude vyžadovat řešení.

Je doloženo, že celkový objem úvěrů neustále roste a souběžně roste též celkový počet exekucí vůči předluženým domácnostem. V roce 2016 byly nově zahájené exekuce vedeny z 96 % proti dlužníkům, kteří mají již jednu exekuci (Exekutorská komora, 2017). Lze tedy konstatovat, že se v české společnosti vytvořila riziková skupina lidí, která se pohybuje v šedé ekonomice, neboť jejich legálně dosažené příjmy podléhají exekuci, případně se jedná o domácnosti, v nichž dospělí členové nepracují vůbec a žijí pouze z dávek hmotné nouze. Oddlužení přináší dlužníkům šanci na legální práci, přičemž z této legální práce by též plynuly daně a pojistné ve prospěch státního rozpočtu a zdravotních pojišťoven.

Každé legislativní opatření přináší zamýšlené a nezamýšlené důsledky. Zamýšleným důsledkem nové úpravy insolvenčního zákona je pomoc vyvést větší okruh domácností z předlužení a sociálního vyloučení, přičemž se může se jednat až o stovky tisíc lidí. Na straně druhé však návrh podnítil averzi na straně věřitelů. Oddlužení je institut, který umožňuje získat nezajištěným věřitelům alespoň část nesplacených závazků, avšak část dluhu se dlužníkovi „smaže“ a v případě nové úpravy se může „smazat“ dlužná částka celá, čímž se po oddlužení stane pro věřitele nevymahatelnou. Ze strany věřitelů se proto vynořuje obava, že institut oddlužení by mohl být dlužníky zneužíván, neboť by se spoléhali na „smazání“ dluhu, ať již části dluhu, či dluhu celého. Pro tento případ je však možno se inspirovat v USA, kde byl schválen zákon nazvaný Bankruptcy Abuse Prevention And Consumer Protection Act (BAPCPA), (FINDLAW, 2013), což lze přeložit jako „zákon o prevenci zneužívání bankrotu a o ochraně spotřebitele“.

Je proto znovu na zváženu, jakou novou podobu by úprava Insolvenčního zákona měla mít, aby umožnila vstoupit do procesu oddlužení většímu počtu dlužníků a zároveň aby nebudila averzi věřitelů, kteří ztrácí naději na splacení dluhu, nebo jeho části.

Poděkování a afiliace

Příspěvek byl vypracován za finanční podpory Interní grantové agentury Vysoké školy ekonomické, IGS F5/66/2016.

Seznam citované literatury

AKTUÁLNĚ.CZ. *Stovky tisíc dlužníků nedosáhnou na osobní bankrot. Počet oddlužení tak klesl nejnižší za pět let.* [online]. [cit. 5. 7. 2016]. Dostupné z: <http://bit.ly/2qyvEcm>

ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA. *Historie ČNB.* [online]. [cit. 6. 6. 2017]. Dostupné z: <http://www.historie.cnb.cz/cs/>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Databáze časových řad ARAD.* [online]. [cit. 5. 6. 2017] Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.STROM_DRILL?p_strid=0&p_lang=CS

DYNAN, Karen, MIAN Atif a Pence, Karen, M. 2012. *Is a Household Debt Overhang Holding Back Consumption? [with Comments and Discussion]*. In: *Brookings Papers on Economic Activity*, 2012, s. 299-362. [online]. [cit. 6. 9. 2017]. Dostupné z: <http://bit.ly/2q3a4dC>

EUROSTAT. Database: *Economy and finance*. [online]. [cit. 6. 9. 2017]. Dostupné z: <http://bit.ly/1vbibQq>

EURLEX: Opinion of the European Economic and Social Committee on ‘*Credit and social exclusion in an affluent society*’, Official Journal of European Union, C 44/76, 2008. [online]. [cit. 15. 9. 2016]. Dostupné z: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:044:0074:0083:EN:PF>

EXEKUTORSKÁ KOMORA ČESKÉ REPUBLIKY, 2016. *Každý šestý Čech se letos hodlá na Vánoce zadlužit, z toho více než čtvrtina je nebo byla v exekuci*. [online]. [cit. 7. 9. 2017]. Dostupné z: <http://www.ekcr.cz/1/aktuality-pro-media/2229-kazdy-sesty-cech-se-letos-hodla-na-vanoce-zadluzit-z-toho-vice-nez-ctvrtina-je-nebo-byla-v-exekuci?w=>

EXEKUTORSKÁ KOMORA ČESKÉ REPUBLIKY, 2017. *Tisková zpráva - Čtyři a více exekucí má již 413 tisíc občanů České republiky. V roce 2016 klesl počet nově nařízených exekucí, narostl však celkový počet běžících případů*. [online]. [cit. 6. 9. 2017]. Dostupné z: <http://bit.ly/2rlSd5m>

FINDLAW, *Bankruptcy: Changes in the Law Under BAPCPA*. 2013. [online]. [cit. 6. 9. 2017]. Dostupné z: <http://bit.ly/2rlTFEE>

HÁJKOVÁ, Gabriela. *Osm kroků, které Vás provedou exekucí v praxi*. 2011. [online]. [cit. 16. 6. 2017] Dostupné z: <https://www.mesec.cz/clanky/osm-kroku-ktere-vas-provedou-exekuci-v-praxi/>.

KLEIN, Ezra. *It's the household debt, stupid*. In: *The Washington Post*, 23. srpna 2011. [online]. [cit. 1. 8. 2016]. Dostupné z: <http://wapo.st/2q0KSEi>

POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY, 2017. *Sněmovní tisk 1030/0, část č. 1/8; Novela z. - insolvenční zákon – EU*. [online]. [cit. 1. 8. 2016]. Dostupné z: <http://bit.ly/2qZSEm5>

PRÁVNÍ RÁDCE, *Do tří let bez dluhů. Ministerstvo spravedlnosti mění pravidla osobního bankrotu*. [online]. [cit. 1. 8. 2017]. Dostupné z: <http://bit.ly/2ryR0VE>

RANDÁKOVÁ, Monika, *Úpadek dlužníka a způsoby jeho řešení v České republice podle nového insolvenčního zákona*. Český finanční a účetní časopis 2008/4. [online]. [cit. 1. 8. 2016]. Dostupné z: <http://bit.ly/2mqRDwJ>

Zákon č. 182/2006 ze dne 30. března 2006 o úpadku a způsobech jeho řešení. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 73, s. 3557. [vid. 2017-05-04]. Dostupné z: <http://bit.ly/2ft2gQC>

Zákon č. 120/2001 ze dne 03. dubna 2001 o soudních exekutorech a exekuční činnosti. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2001, částka 48. [vid. 2017-05-04]. Dostupné z: <http://bit.ly/2ft2gQC>

Vzájemně navazující sociální služby pro rodiny s dětmi se sluchovým postižením

Interconnected social services for child's with hearing impairment family

Monika Kunhartová¹, Romana Procházková², Jana Fenclová³

Abstrakt

Příspěvek prezentuje vzájemně propojené sociální služby, které poskytuje Centrum pro dětský sluch Tamtam, o.p.s. rodinám dětí se sluchovým postižením. Sociální služby probíhají jak terénně v přirozeném prostředí klienta, tak i ambulantně. Sociální služby, které poskytuje Centrum pro dětský sluch Tamtam, jsou významné zejména pro svá specifika, kterými jsou mimo jiné možnost komunikace s klientem v českém znakovém jazyce a podpora takové komunikace v rodině. Specializované poradenství týkající se užívání sluchadel a kochleárních implantátů, funkční vyšetření sluchu, hodnocení pokroku a vývoje dítěte se sluchovým postižením, socioterapeutická setkávání rodin, zprostředkování kontaktů s jinými rodiči a odborníky z oblasti foniatry, logopedie, psychologie a speciální pedagogiky

Klíčová slova: Rodina. Dítě. Sluchové postižení. Raná péče. Sociálně aktivizační služby. Centrum pro dětský sluch Tamtam.

Abstract

The contribution is aimed at interconnected social services, which is provided by The Center for Children with Hearing Impairment Tamtam, o.p.s. to family of hearing impaired children. Social services take place in a native environment, but and ambulant. Social services are unique, because there is the possibility to communicate with client in the sign language, this communication is supported in families too. The Center provides the counselling about hearing aids and cochlear implants, the evaluation of child's development and progress, the functional hearing examination, the socio - therapeutic meetings of families, the mediating contacts to other families, specialists - doctors, speech therapists, psychologist, special educationalist.

Keywords: The Family. Child. Hearing impairment. Early intervention. Social activation services. The Center for child's hearing Tamtam.

Úvod

Sluchové postižení je Světovou zdravotnickou organizací (WHO) považováno za druhé nejzávažnější zdravotní postižení lidské bytosti. Narození potomka se sluchovým postižením představuje pro rodinu velmi zátěžovou situaci. Zásadním způsobem se mění komunikace v rodině, jednotliví členové rodiny se vyrovnávají s časovou náročností související se zajištěním odborné péče dítěte, vzrůstají ekonomické nároky a mění se sociální status rodiny, který může vést až k sociální izolaci.

Stabilitu jedince, rodiny i širšího sociálního prostředí lze zajistit a udržovat sociální prací. Komplexní sociální služby rodinám s dětmi se sluchovým postižením, mladým lidem i dospělým poskytuje Centrum pro dětský sluch Tamtam, o.p.s. (dále CDS Tamtam). Nespornou výhodou je, že CDS Tamtam je organizací s celorepublikovou působností, poskytující nejen sociální služby dle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ale také se významným způsobem podílí na zvýšení informovanosti odborné i laické veřejnosti o problematice sluchového postižení.

1 CDS Tamtam, SPC Skuteč; e-mailová adresa: monikakunhartova@seznam.cz; Tel.: +420 721 263 777

2 CDS Tamtam; e-mailová adresa: prochazkova@detskysluch.cz ; Tel.: +420 724 832 979 (pouze SMS)

3 CDS Tamtam; e-mailová adresa: reditelka@detskysluch.cz ; Tel.: +420 603 710 748

Cíl a poslání

Posláním CDS Tamtam je pomáhat dětem, mladým lidem a dospělým se sluchovým postižením a jejich rodinám řešit nepříznivou životní situaci anebo jí předcházet tak, aby měli rovné šance žít kvalitní život a začlenit se do většinové slyšící společnosti. CDS Tamtam si klade za cíl:

- Obhajovat a prosazovat zájmy dětí se sluchovým postižením a jejich rodičů.
- Přispívat k rozvoji péče o děti se sluchovým postižením.
- Pomáhat dětem a jejich rodičům překonávat následky sluchového postižení.
- Usilovat o integraci sluchově postižených do společnosti.
- Zvýšit informovanost odborné i laické veřejnosti o sluchovém postižení.

1. Služby poskytované rodinám jedince se sluchovým postižením

1.1 Raná péče

Terénní služba rané péče je poskytována rodičům dětí od narození (resp. zjištění vady) do sedmi let, které mají sluchové nebo kombinované postižení. Služby rané péče mohou využít rodiny na základě vlastního rozhodnutí. Kontakt na ranou péči CDS Tamtam rodina může získat od foniatra, pediatra, logopeda, z jiných institucí, v Centrech kochleárních implantací (v Praze, v Brně a v Ostravě), od jiných rodičů, na základě samostudia, na základě informací získaných členstvím ve skupinách na Facebooku. Služby rané péče jsou pro klienty bezplatné.

Principy a cíle rané péče plně korespondují s jejím legislativním vymezením. Cílem rané péče je:

- snížit negativní vliv postižení nebo ohrožení na rodinu dítěte a na jeho vývoj,
- zvýšit vývojovou úroveň dítěte v oblastech, které jsou postiženy nebo ohroženy,
- posílit kompetence rodiny a snížit její závislost na sociálních systémech,
- vytvořit pro dítě, rodinu i společnost podmínky sociální integrace.

Raná péče je rozdělena na ranou péči Čechy a na ranou péči Morava a Slezsko dle územní působnosti. Služba je poskytována především v rodině, což má příznivý dopad na psychické rozpoložení dítěte, které se ve svém důvěrně známém sociálním prostředí cítí bezpečně a více spolupracuje. Služba rané péče probíhá v několika fázích: od prvního kontaktu, úvodní konzultace v rodině, vstupní konzultace s funkčním vyšetřením sluchu, přes individuální plánování – dohodu o spolupráci, běžné konzultace v rodině a intervence ve prospěch klienta. Každá rodina má svého poradce.

První konzultace probíhá v rodině klienta a má informační charakter. Se zájemci o službu jsou projednány jeho potřeby a předběžné cíle. V případě zájmu o službu jsou klienti pozváni do 21 pracovních dnů od prvního kontaktu na vstupní konzultaci, která probíhá zpravidla ambulantní formou na pracovišti rané péče. Účastní se rodiče s dítětem, tým poskytovatele (mediátor, pracovník provádějící vyšetření sluchu, poradce rané péče). Probíhá rozhovor s rodinou dle předem vyplněného Vstupního dotazníku, formulace zakázky rodiny, posouzení psychomotorického vývoje dítěte, formulace doporučení pro rodinu i poradce rané péče, dohoda na službě – podpis smlouvy, dohoda na frekvenci terénních konzultací. Součástí vstupní konzultace je vyšetření sluchu dítěte, které slouží jako podklad k volbě vhodných postupů práce poradce a podklad pro foniatra. Mezi metody funkčního vyšetření sluchu, které poradkyně rané péče při své práci používají, patří: orientační zkouška reakcí na zvuky pomocí hudebních nástrojů, Vizually podporovaná audiometrie (VPA), audiometrie hrou - tónová audiometrie, test Lingových zvuků a slovní audiometrie. Rodina obdrží zprávu ze vstupní konzultace a DVD/CD s průběhem vyšetření.

Obr. 1: Funkční vyšetření sluchu

Zdroj: archiv CDS Tamtam

Na základě závěrů vstupní konzultace sestaví poradce rané péče spolu s rodiči Individuální plán služby rané péče (IPRP), jehož platnost bývá obvykle jeden rok od podpisu. Formální dokument s podpisy obou zúčastněných stran mapuje cíle rodiny, pokroky, podpůrnou síť, formuluje zakázku rodiny na dané období a rozfázovává ji do jednotlivých kroků. Cíle rodiny se vyhodnocují průběžně, po roce dochází k domluvě cílů na další období.

Běžné konzultace v rodinách klientů probíhají v prvním půlroce služby v intervalech jednou za 2 - 4 týdnů, dále standardně v rozmezí jednou za 4 – 8 týdnů podle potřeb rodičů a dítěte. Po nástupu dítěte do předškolního zařízení (v případě pravidelného docházení do mateřské školy nebo jiného zařízení) se intervaly konzultací prodlužují, maximálně do intervalu jednou za 12 týdnů. Konzultace obvykle trvá 1,5 – 3 hodiny. Minimální délka není stanovena, maximální ano.

Intervence ve prospěch klienta: mezioborová spolupráce (foniatr, logoped, pracovník SPC, MŠ speciální, běžná MŠ, ÚP...) probíhá pouze s písemným souhlasem uživatelů. Má důvěrný charakter, je zaznamenána v systému dokumentace. Intervencí může být konzultace s učitelkou MŠ, kam dochází dítě se sluchovým postižením. Specifická forma intervence: doprovázení, osobní přítomnost poradce u jednání rodiny s odborníkem či institucí. Důležitá je provázanost s dalšími službami CDS Tamtam v dané oblasti.

Specifické činnosti služby rané péče pro rodiny vychovávající dítě se sluchovým postižením zaměřené na podporu dítěte, jeho optimální vývoj tak, aby se maximálně využilo jeho přirozených dovedností a rozvíjely se jeho schopnosti v oblastech, které jsou ztíženy sluchovým nebo kombinovaným postižením, a to zejména:

- Seznámení s aktuální nabídkou kompenzačních a rehabilitačních pomůcek (sluchadla, kochleární implantáty, BAHA, FM systémy, předměty denní potřeby s vizuální nebo hmatovou zpětnou vazbou) a se způsobem jejich získávání (postup získání, příspěvky pojišťoven, možnosti získání finančních příspěvků z nadací).
- Poradenství týkající se užívání sluchadel a kochleárních implantátů (baterie x nabíjení z elektrické sítě, údržba vnějších částí pomůcek, tipy k upevnění padajících částí pomůcek). Průběžné sledování kompenzace sluchu (přínos kompenzační pomůcky, vedení rodičů ke sledování reakcí dítěte na kompenzační pomůcku).
- Posouzení vývoje dítěte návrh stimulačního programu včetně návrhu vhodných pomůcek v Individuálním plánu služby.
- Zapůjčování navržených pomůcek a hraček (pomůcky k rozvoji sluchového vnímání, řeči, znakové zásoby).

- Funkční vyšetření sluchu dítěte jako behaviorální metody měření reakcí dítěte na sluchové podněty a nácvik vizuálně posílené audiometrie.
- Pravidelné hodnocení pokroků dítěte na základě využití Integrovaných vývojových škál a dalších dostupných metod zjišťování pokroků dítěte. Konzultaci vývoje dítěte s dalšími členy týmu.
- Podpora komunikace s dítětem, seznámení s dalšími komunikačními způsoby (gesta, znaky, obrázky, zástupné předměty apod.). Doporučení aktuálně nejvhodnějšího způsobu komunikace.
- Praktický nácvik a ukázky činností s dítětem v domácím prostředí, které vedou k jeho rozvoji. Instrukce při nácviku a upevňování dovedností dítěte s cílem maximálního možného využití a rozvoje jeho schopností v oblasti kognitivní, sensorické, motorické a sociální.
- Návrh možnosti zařazení dítěte do předškolního zařízení, aktivní účast při jeho vyhledávání.
- Po zařazení dítěte do kolektivu spolupráce s dalšími příslušnými odborníky při jeho adaptaci a sociálním začlenění do kolektivu. Návštěva MŠ.

1.2 Sociálně aktivizační služby

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (dále jen SAS) jsou ambulantní a terénní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě nepříznivé sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje. Služby SAS jsou bezplatné, ambulantní i terénní, poskytované dle Metodik služby SAS. Zahrnují výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

SAS poskytuje služby rodinám s dětmi se sluchovým nebo kombinovaným postižením na území pěti krajů (Praha, Středočeský, Pardubický, Královehradecký, Moravskoslezský) a je součástí komplexu služeb CDS Tamtam. Zájemci se mohou obrátit na pracoviště SAS Praha, Ostrava a Pardubice.

Principy a postupy vyplývají ze Standardů SAS a plně korespondují s jejím legislativním vymezením. Cílem SAS je: snížení negativního vlivu postižení nebo ohrožení na rodinu dítěte a na jeho vývoj. Zvýšení vývojové úrovně dítěte v oblastech, které jsou postiženy nebo ohroženy. Posílení kompetencí rodiny a snížení její závislosti na sociálních systémech. Vytvořit pro dítě, rodinu i společnost podmínky sociální integrace.

Cílová skupina:

- Rodiny s dětmi se sluchovým postižením od 0 do 18 let.
- Rodiny s dětmi s kombinovaným postižením od 0 do 18 let, přičemž jedno z postižení je sluchové.
- Rodiny s dětmi od 0 do 18 let, kdy jeden nebo více členů v rodině má sluchové postižení (např. neslyšící rodiče se slyšícím dítětem).
- Výše uvedené rodiny s dětmi z krajů, ve kterých má sociální služba registraci, a které procházejí náročnou životní etapou, hledají oporu v nepříznivé rodinné či sociálně-ekonomické situaci, vyhledávají kontakt s ostatními rodinami, potřebují podporu rozvoje dětí, vzájemné komunikace, nebo poradit, jak dítě připravit na školní docházku či ho podpořit v jejím průběhu.

První konzultace probíhá zhruba do jednoho měsíce po prvním kontaktu na adrese místně příslušné pobočky. Na úvodní setkání se zpravidla zvou oba zákonní zástupci dítěte, předávají se informace o poskytovaných službách, průběhu a podmínkách jejich využívání. Komunikace je přizpůsobena individuálním potřebám osob se sluchovým postižením. Má-li rodina zájem o využívání služeb SAS, stává se uživatelem dnem uzavření Smlouvy o poskytování Sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi. Smlouva se uzavírá na dobu dvou let. Každá rodina má svého klíčového pracovníka, který provází rodinu po dobu setrvání ve službě.

Nejpozději do dvou měsíců od uzavření smlouvy vypracuje klíčový pracovník s rodinou individuální plán, ve kterém budou zaneseny konkrétní cíle, dílčí kroky vzájemné spolupráce, frekvence, četnost a místo využívání zvolených služeb. Individuální plán se průběžně vyhodnocuje a přizpůsobuje aktuálním cílům a potřebám. Rodiny si mohou vybrat z výčtu nabízených služeb ty, které jim aktuálně nejvíce vyhovují. Může se jednat o individuální či skupinová setkání ambulantní formou či u individuální práce i terénní formou. Konzultace/setkání zpravidla trvá 1 – 3 hodiny, minimální délka není stanovena, maximální ano.

Nabídka socioterapeutických setkání pro rodiče a děti se na jednotlivých pracovištích liší. V Praze a Pardubicích jsou aktuálně (2017) v nabídce socioterapeutická setkání dle věku dítěte 0- 2, 3- 5 a 6 – 10 let. Slyšící sourozenci dětí se sluchovým postižením mají možnost navštěvovat socioterapeutickou skupinu pro rodiče a děti, v takovém případě chodí do stejné skupiny, do které chodí jejich bratr či sestra se sluchovým postižením.

Rodiny, které využívají služby SAS nejvíce otázky spojené s kompenzací sluchu, s rozvojem komunikace a celkovým vývojem dítěte. Dále otázky přijetí faktu narození dítěte s postižením sluchu a vlivu této situace na dosavadní chod rodiny a její prožívání. Zajímají je prognózy do budoucna, a to včetně vzdělávání. Jako důležité vnímají navazování sociálních vztahů dítěte, získávání kontaktů.

Intervence ve prospěch klienta: mezioborová spolupráce (OSPOD, logoped, pracovník SPC, MŠ, ZŠ, ÚP...) probíhá pouze s písemným souhlasem uživatelů. Má důvěrný charakter, je zaznamenána v systému dokumentace. Specifická forma intervence: doprovázení, osobní přítomnost klíčového pracovníka u jednání rodiny s odborníkem či institucí.

Specifické činnosti SAS

- Konzultace v komunikačním způsobu, zvoleném klientem a uživatelem (odezírání, český znakový jazyk, mluvení doprovázené znaky, psaná forma, zřetelná artikulace v češtině).
- Podpora a posilování rodičovských kompetencí, porozumění potřebám dítěte, porozumění potřebám dalších členů rodiny (podpora vztahů mezi členy rodiny a širšího sociálního zázemí, kontakty na jiné rodiny, nácvik dovedností s dítětem, podpora výchovných kompetencí rodičů s ohledem na rozsah sluchového postižení).
- Socioterapeutické skupiny pro rodiče a děti (společné programy zaměřené na vzájemnou interakci rodič-dítě, rozvoj a posílení sociálních dovedností, rozvoj komunikace mezi rodičem a dítětem a na vytváření přirozených vazeb mezi dětmi a rodiči, rozšiřování znakové a slovní zásoby). Skupiny se může účastnit i sourozenec dítěte se SP.

Obr. 2: Socioterapeutická skupina pro rodiče a děti 3-5 let

Zdroj: archiv CDS Tamtam

- Rozvoj komunikačních dovedností s neslyšícím členem rodiny (učení se základům specifické komunikace s neslyšícími dětmi, základy znakového jazyka, rozšiřování znakové zásoby) – „Pravidelný trénink komunikačních dovedností s neslyšícím členem rodiny“ v rámci socioterapeutických skupin, – „Úvod do komunikace s neslyšícím členem rodiny“ pro nově příchozí či ostatní členy rodiny uživatelů naší SAS (blok 4 setkání, kde se mohou účastníci seznámit s problematikou sluchového postižení a naučit se základní zásady komunikace s lidmi se sluchovým postižením, vč. balíčku základních a praktických znaků).
- Podpora socializace dítěte během socioterapeutických setkání rodin s dětmi.
- Odborné poradenství (informace o běžném rozsahu rehabilitace a místních podmínkách, zátěž spojená s pořízením kompenzačních pomůcek a dalších speciálních potřeb dítěte, informace o perspektivách do budoucna, literatura, vzdělávání...).
- Zajištění kontaktů se společenským prostředím, zprostředkování kontaktu s jinými rodiči (účast na programech a akcích pro rodiny s dětmi se sluchovým postižením).
- Zprostředkování kontaktu s odborníky z oblasti logopedie, psychologie a speciální pedagogiky.
- Podpůrná rodičovská skupina pro uživatele SAS (sdílení vzájemných zkušeností a hledání odpovědí na své otázky pod vedením psychoterapeuta).
- Vzdělávací akce (přednášky, besedy s odborníky – foniatry, psychology, s dospělými neslyšícími či s rodiči neslyšících dětí).
- Podpora dítěte během docházky do MŠ, ZŠ (interaktivní přednáškové programy o životě s vadou sluchu)

1.3 Odborné sociální poradenství

Sociální poradna pro osoby se sluchovým postižením a jejich blízké poskytuje odborné sociální poradenství osobám se sluchovým postižením (bez ohledu na věk, rozsah sluchového postižení a druh sluchové vady), jejich rodinám a blízkým z celé ČR. Poradenství je zaměřené např. na poskytování informací, které přispívají k řešení nepříznivé životní a sociální situace uživatele, pomoc při uplatňování práv sluchově postižených. Poradenství je poskytováno ambulantní formou osobně, telefonicky, e-mailem, sms, prostřednictvím skype. Jedinečnost

služby spočívá v přizpůsobování komunikace individuálním potřebám jednotlivých uživatelů služby (Český znakový jazyk, mluva doprovázená znaky, psaná forma, či zřetelná artikulace v češtině). Odborné sociální poradenství se zaměřuje především na tyto oblasti:

- dávky státní sociální podpory, příspěvek na péči, výhody a slevy pro osoby se sluchovým či jiným zdravotním postižením,
- kompenzační pomůcky pro osoby se sluchovým postižením,
- pomoc při vyřizování telefonátů, vyplňování formulářů, při sepisování a vysvětlování úřední korespondence,
- pomoc v těžkých životních situacích, např. ztráta zaměstnání, bydlení, týrání, zneužívání či další rodinná a pracovní právní problematika
- informace o vzdělávacích institucích, metodách, kontakty na další instituce.

1.4 Informační a vzdělávací služby

Nabídka služeb v této oblasti je velmi široká. CDS Tamtam se zaměřuje na šíření osvěty o sluchovém postižení mezi slyšící veřejnost a poskytuje informační servis lidem se sluchovým postižením, rodinám, odborníkům, kteří s dětmi pracují, pedagogům, studentům oborů týkajících se sluchového postižení a dalším zájemcům o tuto problematiku v rámci celé České republiky. Vzdělávací aktivity jsou realizovány formou pořádání odborných seminářů, přednášek a konferencí, které jsou platformou pro diskusi aktuálních témat týkajících se sluchového postižení. Vzdělávání rodičů dětí se sluchovým postižením probíhá mimo jiné formou přednášek a besed na odborná témata během týdenních pobytových akcí pro rodiny s dětmi se sluchovým postižením.

CDS Tamtam nabízí také interaktivní vzdělávací programy pro děti běžných mateřských a žáky základních škol, kde jsou integrovány děti se sluchovým postižením. Děti MŠ se prostřednictvím pohádkového příběhu dozví, jak probíhá vyšetření sluchu, jaké mohou být vady sluchu a jak je možné vadu sluchu kompenzovat. Seznámí se se znakovým jazykem a osvojí si základní komunikační požadavky při kontaktu s lidmi se sluchovým postižením. Povídání neslyšícího a slyšícího lektora v ZŠ se zaměřuje na základní teoretické informace o sluchovém postižení, ale také na praktické zkušenosti. Dětem jsou po vystoupení předány barevné obrazové letáčky zásad komunikace s osobami se sluchovým postižením. Primárním cílem těchto programů je přiblížit slyšícím dětem (i dospělým) svět neslyšících a nedoslýchavých lidí a učit je tak úctě a toleranci k lidem, kteří se projevují nezvykle a komunikace s nimi vyžaduje trpělivost a ochotu přijímat druhého člověka i s jeho odlišnými potřebami. Sekundárním cílem tohoto projektu je zvýšit úroveň povědomí o vadách sluchu, jejich projevech a příčinách, a předat kontakty na specializovaná pracoviště

Prostřednictvím podpůrné organizace Informační centrum rodičů a přátel sluchově postižených z.s. poskytuje CDS Tamtam služby knihovny, která má v současnosti ve svém fondu cca 5000 titulů ze všech oblastí týkajících se života lidí se sluchovým postižením. Zapsaný spolek také realizuje prodej knih, DVD a pomůcek týkajících se problematiky sluchového postižení. Vydává elektronický měsíční bulletin s názvem INFO-Zpravodaj, který svým obsahem reaguje na aktuální změny v sociálním systému (sociální dávky, příspěvky, atd.) či odpovídá na opakující se dotazy čtenářů a klientů CDS Tamtam. Pomáhá čtenářům orientovat se v problematice sluchového postižení, přibližuje jim služby CDS Tamtam, informuje o aktuálních či realizovaných akcích, projektech, tématech a poskytuje zejména rodičům dětí se sluchovým nebo kombinovaným postižením široké spektrum informací, které jim mohou pomoci při každodenní péči a výchově jejich dítěte. CDS Tamtam vydává 4 x ročně odborný magazín Dětský sluch. Jednotlivá čísla jsou vždy věnována jednomu stěžejnímu tématu (01/2017 téma SPOLU, 02/2017 téma KOMPENZAČNÍ POMŮCKY,

03/2017 téma GENETIKA SLUCHOVÝCH VAD). Přináší názory odborníků, zkušenosti rodičů i informace ze zahraničí.

Odborný magazín Centra pro dětský sluch Tamtam, o.p.s.

Obr. 3: Odborný magazín *Dětský sluch* 02/2017

Zdroj: archiv CDS Tamtam

Kulturně osvětové aktivity

Nedílnou součástí nabídky služeb CDS Tamtam jsou tlumočené koncerty do českého znakového jazyka. Na nich se podílejí profesionální tlumočníci, kteří zajistí, že koncert je nejen příjemným estetickým zážitkem pro slyšící návštěvníky koncertu, ale zároveň jsou velmi silným kulturním zážitkem i pro samotné neslyšící. Mezi další pravidelně zpřístupňované kulturní aktivity jsou tlumočená divadelní představení do českého znakového jazyka, jarmarky, zahradní slavnosti, které s sebou nesou příležitost společného rodinného zážitku v situaci, kdy se v rodině setkávají slyšící a neslyšící rodinní příslušníci, tedy příslušníci s různými komunikačními prostředky. Je navázána spolupráce s Klubem Lávka (představení Jaroslava Duška), s Divadlem Kampa, Divadle Na Jezerce a Uměleckou říší loutek a dalšími muzei a divadly v různých městech České republiky. S těmito kulturními institucemi se dětem i dospělým se sluchovým postižením a dalším zájemcům zprostředkovávají nejen divadelní představení, hudební vystoupení a komentované prohlídky v českém znakovém jazyce, ale zároveň se připravují na míru workshopy, lektorované vzdělávací programy, procházky městem nebo prohlídky dlouhodobých expozic.

Obr. 4: Zahradní slavnost Praha

Zdroj: archiv CDS Tamtam

1.5 Projekty

CDS Tamtam realizuje významné víceleté projekty s celospolečenským dopadem, které jsou zaměřeny na zvýšení kvality života dětí a dospělých se sluchovým postižením a jejich rodin.

Z významných projektů lze uvést např. Nastartování systému včasné diagnostiky s přímo navazující následnou péčí pro děti se sluchovým postižením a jejich rodiny – realizováno za podpory Nadace SIRIUS. Včasnou diagnostikou sluchového postižení k plnohodnotnému životu dítěte a jeho rodiny – realizováno za podpory firmy Johnson&Johnson, s.r.o. Smysluplné pracovní uplatnění osob se sluchovým postižením – realizováno v Operačním programu Lidské zdroje a zaměstnanost (Evropský sociální fond v ČR).

Jedním z projektů je i Mobilní aplikace **Znakujte s námi**. Aplikace, která je zdarma ke stažení na google play, obsahuje slovník s téměř 1500 slovíčky a větami, které jsou doplněny o videa s jednotlivými znaky. Na aplikaci navázalo v letošním roce aplikace **Znakujte s Tamtamem – pexeso**.

Obr. 5: Mobilní aplikace *Znakujte s Tamtamem - pexeso*

Zdroj: archiv CDS Tamtam

Závěr

Příspěvek informuje o systému podpory rodiny dítěte se sluchovým postižením nebo rodin s členem se sluchovým postižením v rámci nestátní neziskové organizace Centrum pro dětský sluch Tamtam, o.p.s. Množství služeb je rodinám poskytováno nezávisle na bydlišti, což ocení zejména mimopražští. Podporu rodiny v náročném období po narození dítěte zajišťují pracovnice Rané péče. V důvěrně známém sociálním prostředí pomáhají rodičům i dětem nalézt a udržovat stabilitu, reagují na aktuální situaci, potřebné změny či vývoj. Další sociální službu CDS Tamtam, Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi mohou využít rodiny s dětmi až do 18 let věku. Zvolenými metodami působí také jako nástroj podpory sociální změny, a to převážně ve spolupráci s Orgánem sociálně právní ochrany dítěte. Všechny služby CDS Tamtam se významně podílejí na sociálním statusu rodiny, působí preventivně proti sociální izolaci jedince či rodiny.

Reference / Seznam citované literatury

Aplikace. *idětskýsluch* [online]. Centrum pro dětský sluch Tamtam, ©2015 - 2017. [cit. 15.9.2017]. Dostupné z <http://idetskýsluch.cz/aplikace/znakujte-s-nami.html>

Informační centrum o hluchotě. *Informační centrum rodičů a přátel sluchově postižených*. [online]. Informační centrum rodičů a přátel sluchově postižených, z.s., ©2014. [cit. 15.9.2017]. Dostupné z <http://www.infocentrum-sluch.cz/cs-CZ/co-delame/infocentrum-o-hluchote.html>

Odborné sociální poradenství. *Služby* [online]. Centrum pro dětský sluch Tamtam, ©2015. [cit. 15.9.2017]. Dostupné z <http://www.detskysluch.cz/sluzby/odborne-socialni-poradenstvi>

Raná péče Čechy. *Služby* [online]. Centrum pro dětský sluch Tamtam, ©2015. [cit. 15.9.2017]. Dostupné z <http://www.detskysluch.cz/sluzby/rana-pece-cechy>

Sociálně aktivizační služby. *Služby* [online]. Centrum pro dětský sluch Tamtam, ©2015. [cit. 15.9.2017]. Dostupné z <http://www.detskysluch.cz/sluzby/socialne-aktivizacni-sluzby>
Interní nepublikované dokumenty.

Dítě a virtuální komunikace - využití v sociální práci s dětmi a jejich rodinami

Child and Virtual Communication – Use in Social Work with Children and their Families

Daniela Květenská¹, Lenka Moravcová²

Abstrakt

Přirozené prostředí pro dětskou komunikaci je virtuální komunikace po sociálních sítích. Příspěvek se zabývá možnostmi sociální práce s dětmi ve virtuálním prostředí. V úvodní části jsou vymezeny základní pojmy, dále se se stat' zaměřuje na virtuální komunikaci, přibližuje její pozitivní stránky – příležitosti - a její rizika – negativní stránky. Další část příspěvku je zaměřena na vybrané způsoby využití sociálních sítí v praxi sociální práce při práci s ohroženými dětmi a jejich rodinami. Zmíněny jsou především možnosti základního poradenství prostřednictvím virtuálního prostředí, dále možnosti chatové komunikace v rámci např. krizové intervence, vytváření virtuálních týmů a další formy využití sociálních sítí v práci s danou cílovou skupinou.

Klíčová slova: Dítě. Virtuální realita. Sociální sítě. Sociální práce.

Abstract

The natural environment for children's communication is virtual social networking. The paper deals with the possibilities of social work with children in the virtual environment. In the introductory part, basic terms are defined, the focus is on virtual communication, its positive aspects - the opportunities - and its risks - the negative aspects. Another part of the paper focuses on selected ways of using social networks in the practice of social work in work with children at risk and their families. Above all, there are mentioned the possibilities of basic counseling through the virtual environment, the possibilities of chat communication in the framework of eg crisis intervention, the creation of virtual teams and other forms of social networking in the work with the given target group.

Keywords: Child. Virtual reality. Social networks. Social work

1. Úvod

Vše se mění. Sociální pracovníci musí uvažovat o způsobech práce s generací dětí, pro které je běžné využívání virtuálního prostředí. Virtuální prostředí, jehož součástí jsou sociální sítě, je pro nastupující generaci dostupným komunikačním kanálem. Následující stat' se zaměřuje na příležitosti a rizika virtuální komunikace a vymezuje vybrané způsoby využití sociálních sítí v praxi sociální práce s dětmi a jejich rodinami.

1.1. *Virtuální komunikace - příležitosti a rizika*

Sociální sítě se staly fenoménem dnešní doby. Existuje mnoho definic tohoto pojmu, všechny se však shodují na tom, že jde o virtuální prostředí, kde je možné být v kontaktu s více lidmi z jiných koutů světa, sdílet s nimi osobní informace, fotografie, videa, názory apod. Jednu z definic nabízí David Knoke a Song Yang ve své knize Social Network Analysis: „...sociální síť je struktura složená ze skupiny aktérů, kde někteří členové jsou spojeni množinou jednoho nebo více vztahů...“ (Knoke, Yang, 2008)

Informační a komunikační technologie, resp. jejich uživatelé vytváří tzv. kyberprostor jako formu paralelního světa. Vědomí je utvářeno uživateli sítě jako virtuální svět, který je ovšem zcela reálný ve svých důsledcích. Zahrnuje veškerý virtuální prostor, především svět internetu

¹ Ústav sociální práce Univerzity Hradec Králové; e-mailová adresa: daniela.kvetenska@uhk.cz

² Ústav sociální práce Univerzity Hradec Králové; e-mailová adresa: lenka.moravcova@uhk.cz

a jiných sítí a mobilních technologií. Nabízí široké možnosti využití, počínaje každodenní komunikací (prostřednictvím e-mailu, chatu, sociálních sítí, videohovoru za použití webkamery), vyhledáváním informací, využíváním informačních systémů rozličných institucí (včetně veřejné správy) a ukládáním informací, až po zábavu. Skýtá zároveň prostor pro škodlivé jednání, včetně páchání kriminality. Se stále větším prorůstáním prostředí informačních technologií s každodenním světem se pak nabízí pojem „kybernetická kriminalita“, „kyberkriminalita“ či zkrácený tvar „kybernalita“. (Gřivna et al, 2014)

Vztahem sociální práce a možnostmi jejího uplatnění ve vztahu k dětem ohroženým sociálními sítěmi se zabývá Květenská a Jechová (v tisku) ve stati s názvem *Child Endangered Social Networks in the Context of Social Work*. Multidisciplinární spoluprací se v oblasti sociální práce s dětmi, které se staly obětí trestného činu prostřednictvím sociálních sítí, se zabývá stat' Květenské a Myšky (v tisku) s názvem *Multidisciplinary Cooperation for the Benefit of Endangered Child*.

Výzkumy v oblasti zneužití kyberprostoru na dětech se zabývá Kopecký (2015), který vymezuje pozitiva sociálních sítí takto:

- sociální sítě umožňují navazovat mezilidské kontakty;
- sociální sítě jsou nástrojem pro překonání sociální izolace;
- sociální sítě umožňují realizovat reklamu s přesným cílením na cílovou skupinu;
- sociální sítě jsou zdrojem poučení;
- sociální sítě jsou zdrojem zábavy.

Kopecký (2015) na obecné úrovni vymezuje i negativa sociálních sítí:

- sociální sítě obsahují velké množství zneužitelných osobních údajů;
- sociální sítě umožňují snadno, rychle a anonymně realizovat kyberšikanu, sexuální útoky na děti, kyberstalking apod.;
- sociální sítě umožňují realizovat internetové podvody;
- sociální sítě mají úzkou vazbu na majetkovou kriminalitu;
- pro potřeby sociálních sítí často vznikají nebezpečné technologie, např. automatické označování obličejů na fotografiích (tzv. automatické tagování);
- sociální sítě se stávají terčí internetových útoků vedoucích k úniku osobních údajů.

Kyberprostor přináší celé spektrum možností pro lidskou komunikaci – od pozitivních po negativní. Nabízí prostor bez hranic či bez časového omezení komunikace na různé vzdálenosti. Sociální sítě jsou prostředkem sociální komunikace, díky kterým se komunikace proměnila a proměňuje. Z tohoto důvodu se musí měnit i kompetence sociálních pracovníků – musí se přizpůsobit novým podmínkám a možnostem, které přináší sociální komunikace v kyberprostoru. Sociální sítě jsou novým prostředím v průběhu socializace adolescentů. Z tohoto důvodu musí i sociální pracovníci přizpůsobit metody své práce s dětskými klienty a jejich rodinami novému, rychle se rozvíjícímu komunikačnímu prostoru – virtuálnímu prostředí.

1.2. Vybrané způsoby využití sociálních sítí pro praxi sociální práce

Následující část stati se zaměřuje na vymezení možných způsobů využití virtuálního prostředí v sociální práci s dětmi a jejich rodinami.

Sociální poradenství je typem sociální služby, kterou musí poskytovat obce či příslušné státní orgány, na základní či odborné úrovni mohou sociální poradenství poskytovat i nevládní neziskové organizace. Právě z tohoto důvodu se zdá být výhodné, nastavit jeden z komunikačních kanálů na sociálních sítích a poskytovat základní poradenství i virtuální cestou. V tomto kontextu musíme vzít v potaz fakt, že současné děti jsou zběhlé v komunikaci

ve virtuálním prostředí, proto není od věci přizpůsobit se jejich potřebám a poskytovat základní sociální poradenství i touto – pro děti schůdnou – cestou.

Pojmy *týmová práce* a *multidisciplinární spolupráce* jsou zmiňovány v poslední době v souvislosti s moderní sociální prací. Multidisciplinární tým je založen na myšlence *spolupráce* specialistů a koordinace postupu. Podle Matouška a kol. (2005) se nejedná o hierarchický systém, zástupci jednotlivých profesí do týmu vnášejí specifické dovednosti a spolupracují s dalšími institucemi i s osobami náležejícími do klientovy sociální sítě. V praxi se ukázala potřeba ještě těsnější multidisciplinární spolupráce v řešení konkrétních případů, které řešilo najednou více subjektů (například OSPOD, policie, středisko výchovné péče, škola, nízkoprahové zařízení pro děti a mládež). Z této potřeby vznikla snaha o různé formy multidisciplinární spolupráce: case management či případové konference v oblasti práce s ohroženými dětmi. Ve skutečnosti mají tyto formy součinnosti společného jmenovatele: jedná se o *spolupráci v síti ve prospěch klienta*. Ve světě komerčního managementu, psychologie práce a dalších oborů se již objevují zprávy o efektivitě vytváření *virtuálních týmů*. Takové týmy spoléhají především na komunikační média, aby mohli členové týmu zůstat v kontaktu. Zdá se, že tato oblast může být inspirací i pro sociální práci, jejíž úkolem je vytvářet sítě a vazby v rámci multidisciplinární spolupráce s dětmi a dalšími cílovými skupinami. Více o virtuálních týmech píše např. Kubátová a Saitlová (2015).

Jako další oblastí, kde se zdá být velmi vhodné využití sociálních sítí a virtuálního prostředí, je *chatová komunikace* a to zejména při využití pro *krizovou intervenci s dětmi*. Jak uvádí Špatenková et al. (2011), ve srovnání s telefonickou krizovou intervencí je chatová komunikace ještě více nízkoprahová, je laciná a je dostupná z jakéhokoliv místa „na síti“. Je nasnadě, že právě tento typ komunikace u dětských klientů – a nejen u nich – vede natolik, že je pokryta poptávka speciálních výcviků v chatové komunikaci při práci s krizí. Tato forma krizové intervence je převážně vítána dětmi a mladými dospělými.

Lze předpokládat, že v *řízení a managementu sociální práce* v práci s dětmi je pro využití sociálních sítí také prostor a to nejenom díky stejnému přívlastku. Organizace se mohou zviditelnit, propagovat své myšlenky atd. Především však děti jsou zvyklé vyhledávat vše, tedy i pomoc, prostřednictvím Internetu.

Z hlediska metod, které jsou uváděny v kontextu sociální práce, můžeme konstatovat, že rozvoj využití sociálních sítí v práci s ohroženým dítětem lze předpokládat v *případové sociální práci*, jak jsme uvedli výše, využití si lze představit i v *sociální práci se skupinou* (např. pro potřeby nízkoprahového zařízení pro děti a mládež), budoucnost však čeká i využití pro *sociální práci s komunitou* (např. vytvoření společného virtuálního prostředí v rámci sociálních sítí pro sdílení informací k vyvolání žádoucí sociální změny v dané komunitě).

2. Závěr

Z výše uvedeného textu je zřejmé, že sociální pracovníci se využívání sociálních sítí nevyhnou, ba dokonce by je měli využívat ve svůj prospěch, tedy ve prospěch sociální práce s dětmi a jejich rodinami. Děti jsou zvyklé komunikovat ve virtuálním prostředí, hledat v něm informace a bylo by chybou sociální práce prostředí Internetu, jako kanálu komunikace s dětskými klienty a jejich rodinami, opominout.

Poděkování a afiliace

Příspěvek vznikl v rámci Specifického výzkumu 2016, vyhlášeného Ústavem sociální práce univerzity Hradec Králové. Název projektu je Dítě ohrožené sociálními sítěmi.

Seznam citované literatury

GŘIVNA, Tomáš et al. Kriminologie. 4. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014. ISBN 978-80-7478-614-3.

KNOKE, David a Song YANG. Social network analysis. Los Angeles: Sage Publications, 2008. 132 s. ISBN 978-141-2927-499

KOPECKÝ, Kamil. České děti a Facebook 2015. Výzkumná zpráva. Olomouc, Univerzita Palackého, 2015. 18 s. ISBN neuvedeno.

KUBÁTOVÁ, Jaroslava a Klára SEITLOVÁ, Kamil. Řízení virtuálních týmů. Olomouc, Univerzita Palackého, 2015. 110 s. ISBN 978-80244-4662-2 (online).

KVĚTENSKÁ Daniela, JECHOVÁ Kateřina. Child Endangered Social Networks in the Context of Social Work. *The European proceedings of social and behavioural sciences*. 2017, XXVII (July 2017), s. 341-350. ISSN 2357-1330.

KVĚTENSKÁ Daniela, MYŠKA Karel. Multidisciplinary Cooperation for the Benefit of Endangered Child. *The European proceedings of social and behavioural sciences*. 2017, XXVII (July 2017), s. 351-363. ISSN 2357-1330.

MATOUŠEK, Oldřich et al. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál, 1. vydání, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. Sociální práce v praxi. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 80-7367-002-X.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda et al. Krizová intervence pro praxi. Praha: Grada Publishing a. s., 2011, 200 s. ISBN 978-80-247-2624-3.

Vztahy mezi seniory 65+ a rodinnými příslušníky jako součást podpory zdraví v kontextu sociální práce

Relationships between elderly 65+ and family members as part of health promotion in the context of social work

Lenka Motlová¹, Lenka Šedová², Sylva Bártlová³, Hana Hajduchová⁴, Iva Brabcová⁵

Abstrakt

V souvislosti se stárnutím populace je aktuálním tématem podpora zdraví jako dimenze zdravotní gramotnosti. V seniu je důležitá síť vztahů tvořená rodinnými příslušníky, přáteli, sousedy, komunitou a odbornými pracovníky. Senioři potřebují mít informace týkající zdravého životního stylu a podpory zdraví, i prevence nemocí související s procesem stárnutí. Rodina seniora je klíčovým zdrojem při získávání informací v oblasti podpory zdraví, při porozumění podaným informacím a jejich efektivního využití v životě. Příspěvek je zaměřen na prezentaci výsledků z kvalitativního a kvantitativního výzkumného šetření realizovaného 2016-2017. Příspěvek se týká též možností a limitů sociální práce se seniory v souvislosti s podporou zdraví ve stáří a udržováním sociálních kontaktů v rámci sociální opory. Zmíněny budou metody sociální práce, odborné sociální poradenství a vybrané přístupy sociálního pracovníka se zaměřením posouzení životní situace a potřeb seniorů, kteří žijí v domácím prostředí. Příspěvek je podpořen účelově vázanými prostředky Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích pro rozvoj vědy a výzkumu, číslo: ZGO2016_001.

Klíčová slova: Sociální vztahy. Senior. Rodina. Podpora zdraví. Sociální práce.

Abstract

In the context of population aging, the current topic is health promotion as a dimension of health literacy. A network of relationships made up of family members, friends, neighbors, community and professionals is important in senior. Seniors need to have information on healthy lifestyle and health promotion, as well as disease prevention related to the aging process. Seniors' family is a key source of information in the field of health promotion, understanding of information and their effective use in life. The paper focuses on the presentation of results from qualitative and quantitative research carried out in 2016-2017. The contribution also concerns the possibilities and limits of social work with older people in connection with the support of old age health and the maintenance of social contacts within the social support. There will be mentioned methods of social work, professional social counseling and selected social worker approaches focusing on the assessment of the life situation and the needs of seniors who live in the home environment. This research was supported by resources assigned for the development of science and research of Faculty of Health and Social Sciences of the University of South Bohemia in České Budějovice, No. ZGO2016_001.

Keywords: Social relationships. Senior. Family. Health promotion. Social work.

Úvod

Zdravotní gramotnost a sociální determinanty zdraví patří v současné době mezi aktuální témata, které se dotýkají jak zdravotní, tak sociální oblasti. Sociální opora je významnou

¹ PhDr. Lenka Motlová, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, Ústav sociálních a speciálněpedagogických věd; *e-mailová adresa:* motlova@zsf.jcz.cz; Tel.: +420-389-037-664

² Mgr. Lenka Šedová, Ph.D. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, Ústav ošetřovatelství, porodní asistence a neodkladné péče; *e-mailová adresa:* lshedova@zsf.jcu.cz; Tel.: +420-389-037-484

³ Doc. PhDr. Sylva Bártlová, Ph.D. Zdravotně sociální fakulta, Ústav ošetřovatelství, porodní asistence a neodkladné péče; *e-mailová adresa:* sbartlova@zsf.jcu.cz; Tel.: +420-389-037-538

⁴ Mgr. Hana Hajduchová, Zdravotně sociální fakulta, Ústav ošetřovatelství, porodní asistence a neodkladné péče; *e-mailová adresa:* hajduchova@zsf.jcu.cz; Tel.: +420-389-037-418

⁵ Doc. Ing. Iva Brabcová, Ph.D. Zdravotně sociální fakulta, Ústav ošetřovatelství, porodní asistence a neodkladné péče; *e-mailová adresa:* brabcova@zsf.jcu.cz; Tel.: +420-389-037-484

determinantou zdraví a sociální pohody ve stáří. Systém vztahů, ze kterých mohou senioři čerpat podporu v případě potřeby. Přátelství, dobré sociální vztahy a pevné sítě sociální opory zlepšují zdraví doma, v zaměstnání i v komunitě (Wilkinson a Marmot, 2003).

Světová zdravotnická organizace definuje zdravotní gramotnost jako „kognitivní a sociální schopnosti, které určují motivaci a způsobilost jednotlivců k tomu, aby si dokázali získat přístup k informacím, porozumět jim a využívat je způsobem, který podporuje a udržuje dobré zdraví.“ (Kickbusch et al., 2013: 4). Zdravotní gramotnosti je tvořena třemi dimenzemi, mezi kterou patří zdravotní péče, prevence nemocí a podpora zdraví (Kickbusch et al., 2013). Senioři patří k jedné ze skupin ohrožené nízkou zdravotní gramotností (Eriksson et al., 2012). Podle dokumentu Zdraví 21 (cíl 5) by do roku 2020 by měli mít lidé 65+ možnost plně využít svůj zdravotní potenciál a aktivně se podílet na životě společnosti.

1. Cíl výzkumného šetření

Cílem kvalitativního výzkumného šetření bylo zmapovat vybrané ukazatele zdravotní gramotnosti u seniorské populace 65+ v Jihočeském kraji v České republice, a to se zaměřením na podporu zdraví a životní styl ve stáří.

Cílem kvantitativního výzkumu bylo popsat úroveň zdravotní gramotnosti u seniorů žijících v Jihočeském kraji z hlediska věku, pohlaví a socioekonomického statusu. Zdravotní gramotnost byla sledována z hlediska tří dimenzí, a to v oblasti zdravotní péče, prevence nemocí a podpora zdraví.

2. Výzkumný soubor a metodika

V rámci kvalitativní výzkumné strategie byl zvolen polořízený rozhovor. Informanti (15 žen a 4 muži) byli vybráni metodou Snow Ball. Průměrný věk informantů byl 74 let, nejnižší věk 67 let a 88 let nejvyšší věk. Kvalitativní výzkum byl realizován v období únor až duben 2016. Data byla analyzována v programu Atlas.ti.

V rámci kvalitativního výzkumu bylo osloveno 326 respondentů. Kritériem věk byl 65+, trvalé bydliště v Jihočeském kraji, nepřítomnost kognitivní poruchy, život v samostatné domácnosti. Senioři a seniorky byli vybíráni z různých částí Jihočeského kraje (okres Č. Budějovice, Č. Krumlov, J. Hradec, Písek, Prachovice, Strakonice a Tábor).

Kvantitativní výzkumné šetření bylo realizováno metodou dotazování, technikou standardizovaného dotazníku HLSQ-EU zkrácená verze obsahující 16 otázek. Zvolen byl stratifikovaný (kvótní výběr) na základě dvou kritérií - věku a pohlaví. Vzhledem k tomu, že se jedná o jednorozměrnou Rasch-škálu (One-dimenzional Rasch-Scale), byl výpočet týkající se zdravotní gramotnosti proveden na základě určení jedné hodnoty stupnice zdravotní gramotnosti pro každou osobu. Nevyločila se však ani možnost analyzovat i jednotlivé položky dotazníku zdravotní gramotnosti (pokud je cílem výzkumu detailní analýza konkrétních ukazatelů zdravotní gramotnosti). V rámci analýzy souvislosti byly aplikovány podle charakteru znaků a počtu pozorování test Chí kvadrát dobré shody a Test nezávislosti. Dále byly provedeny výpočty Pearsonova koeficientu kontingence, Normovaného Personova koeficientu kontingence, Čuprovova koeficientu, Cramerova koeficientu, Walisova koeficientu, Spearmanova koeficientu a Korelačního koeficientu. Analýza dat byla provedena prostřednictvím programů SPSS a SASD.

3. Výsledky

Senioři byli v rámci kvalitativního výzkumu dotazováni, kde získávají informace o podpoře zdraví. Ukázalo se, že na prvním místě dostávají informace od praktického lékaře a

z časopisů, poté čerpají informace z televize a klubů pro seniory, poté od farmaceuta či na internetu. Pouze jedna informantka (žena 79 let, středoškolské vzdělání) uvedla čtyři zdroje „informace získávám z časopisů, tiskovin u lékaře, tiskoviny v lékárně a v rodině“. Výzkum přinesl zjištění, že je potřebné předávat informace o podpoře zdraví především seniorům s nižším vzděláním (základní škola, vyučení) žijícím na vesnici.

Následně bylo zjišťováno, zda a jak rodina podporuje seniory v dodržování režimových opatření (farmakoterapie, dieta, kouření, alkohol, pohyb). Výzkum ukázal, že podporu rodinných příslušníků při dodržování režimových opatření má jen 6 informantů žijících ve velkém městě - P3 (žena, 71 let), P5 (žena 88 let), P7 (žena 76 let), P15 (žena 72 let), P16 (muž, 74 let) a P18 (žena, 79 let). Wilkinson a Marmot (2003) zmiňují, že omezení sociálních kontaktů přispívá ke zhoršení zdraví člověka či zranitelných sociálních skupin. Vztahové a psychické faktory jsou důležité pro tělesné zdraví, jak z hlediska etiologie poruch a nemocí, tak z hlediska průběhu úspěšnosti léčby (Janáčková, Weiss, 2008).

Neadekvátní (nedostatečná) zdravotní gramotnost byla v rámci kvantitativního výzkumu zjištěna u 23,2% dotázaných seniorů, problematická zdravotní gramotnost u 37,8% seniorů a dostatečná zdravotní gramotnost u 39,1 seniorů (Tab 1)

Tab 1 Zdravotní gramotnost u seniorů v Jihočeském kraji

HLscore_16_kat (pro 16 validních položek 16položkového dotazníku)					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 Neadekvátní HL (0-8 bodů)	54	16,6	23,2	23,2
	2 Problematická HL (9-12 bodů)	88	27,0	37,8	60,9
	3 Dostatečná HL (13-16 bodů)	91	27,9	39,1	100,0
	Total	233	71,5	100,0	
Missing	System	93	28,5		
Total		326	100,0		

Legenda k tabulce 1

HL score je index charakterizující zdravotní gramotnost je prostým součtem bodů, které byly přiděleny odpovědím, označujících činnost jako velmi snadnou a docela snadnou. Výsledná škála pro krátký dotazník měla tedy 16 stupňů v rozmezí od 0 do 16. Na bázi této stupnice byly definovány 3 základní úrovně zdravotní gramotnosti: za prvé neadekvátní zdravotní gramotnost (0 - 8 bodů); za druhé problematická zdravotní gramotnost (9 – 12 bodů) a za třetí dostatečná zdravotní gramotnost (13 – 16 bodů).

Z kvantitativního výzkumu vyplynulo, že nebyla prokázána statisticky významná souvislost mezi zdravotní gramotností a pohlavím u výběrového souboru seniorů. Dále se ukázalo, že zdravotní gramotnost mužů a žen 65+ se statisticky významně neliší. Byla prokázána statisticky významná souvislost mezi zdravotní gramotností a rodinným stavem ve výběrovém souboru seniorů. Platí, že dostatečná zdravotní gramotnost je významně vyšší u osob rozvedených a žijících v odloučení a problematická u ženatých/vdaných osob. Souvislost zdravotní gramotnosti s pohlavím, věkem, místem bydliště, rodinným stavem, bytovou situací a dětmi zachycuje tabulka 2.

Tab 2 Souvislost zdravotní gramotnosti s pohlavím, věkem, místem bydliště, rodinným stavem, bytovou situací a dětmi

ZDRAVOTNÍ GRAMOTNOST A ...	N	HODNOTA X^2	df	p	Stat. význ.
POHLAVÍ	233	0,599	2	0,741	n.s.
VĚK	233	13,347	6	<0,05	*
MÍSTO BYDLIŠTĚ	233	3,591	2	0,166	n.s.
RODINNÝ STAV	230	18,641	8	<0,05	*
BYTOVÁ SITUACE	230	12,570	2	<0,01	**
DĚTI	227	1,146	2	0,564	n.s.

Legenda k tabulce 2

X^2 chí kvadrát; p - test nezávislosti; df - stupně volnosti

n.s. Statisticky nevýznamný rozdíl

* Statisticky významný rozdíl pro hladinu významnosti $\alpha = 0,05$)

** Statisticky významný rozdíl pro hladinu významnosti $\alpha = 0,01$)

*** Statisticky významný rozdíl pro hladinu významnosti $\alpha = 0,001$)

Naopak byla prokázána statisticky významná souvislost mezi zdravotní gramotností a bytovou situací ve výběrovém souboru seniorů. Platí, že dostatečná zdravotní gramotnost je významně vyšší u osob žijících osaměle, problematická u osob žijících ve společné domácnosti. Nebyla prokázána statisticky významná souvislost mezi zdravotní gramotností a skutečností, zda má respondent děti či nikoliv. Zdravotní gramotnost seniorů majících děti a bezdětných seniorů se statisticky významně neliší.

4. Závěr

Pro seniory je důležité udržovat sociální kontakty nejen s vrstevníky, ale i s rodinnými příslušníky. Role rodiny v péči o seniory a seniorky v domácím prostředí je důležitá zejména u populace 75 let, tj. o tzv. křehké seniorky a seniory. Vztahy s rodinou jsou nedílnou součástí sociální opory ve stáří, kterou tvoří nejen rodina, přátelé, sousedé, komunita, ale i odborníci - lékaři, zdravotní sestry, sociální pracovníci, fyzioterapeuti, aj. Sociální opora souvisí s celkovou životní spokojeností, způsobem trávení volného času a je významným projektivním faktorem zdraví ve stáří. Je významné, aby senioři přistupovali k procesu stárnutí aktivně a převzali zodpovědnost za své zdraví. Názorová shoda u oslovených informantů v rámci kvalitativní studie v Jihočeském kraji v rámci kvalitativního šetření, které se týkalo 1 ze 14 krajů v České republice. Výsledky kvantitativní studie se týkají 326 respondentů seniorů žijících v Jihočeském kraji. Kvalitativní a kvantitativní výzkumná strategie byla podpořena účelově vázanými prostředky Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích pro rozvoj vědy a výzkumu, číslo: ZGO2016_001.

Seznam literatury

EDITED BY RICHARD WILKINSON AND MICHAEL MARMOT. *The solid facts: social determinants of health*. 2nd ed. Copenhagen: Centre for Urban Health, World Health Organization, 2003. ISBN 9289013710.

ERIKSSON-BACKA K, EK S, NIEMELÄ R, HUOTARI ML. Health information literacy in everyday life: a study of Finns aged 65-79 years. *Health Informatics J.* 18(2):83-94. doi: 10.1177/1460458212445797.

JANÁČKOVÁ, Laura a Petr WEISS. *Komunikace ve zdravotnické péči*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-477-9.

KICKBUSCH I., PELIKAN J.M., APFEL F. & TSOUROS A.D. *Health literacy: The solid facts*. World Health Organization Regional Office for Europe. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe. 2013.

Szkoła miejscem komasacji problemów socjalnych ucznia *School - the place of accumulation of student's social problems*

Aleksandra Siedlaczek-Szwed¹, Agata Jałowicka-Frania²

Abstrakt

Realizacja celów i zadań pracy socjalnej jest zdeterminowana podejmowaniem świadomych działań nastawionych na kształtowanie osobowości podopiecznego. Obejmuje ona rozległy obszar aktywności: zaczynając od interwencji, poprzez pomoc marginalną, instytucjonalną, środowiskową, organizacyjną, a kończąc na kontakcie o charakterze opiekuńczym. Przy rozumieniu pracy socjalnej w kategoriach wsparcia w pozyskiwaniu umiejętności samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie, będzie to działalność, zawierająca rozmaite zachowania i postawy zmierzające do wyposażenia klienta w konieczne siły czy środki niezbędne do indywidualnego rozwoju i prawidłowego funkcjonowania społecznego. W artykule poruszono zagadnienia dotyczące konieczności poszerzenia działalności szkoły o zadania z obszaru szeroko pojmowanej pracy socjalnej. Uwypuklono fakt, iż szkoła to miejsce, w którym koncentrują się problemy socjalne uczniów, toteż funkcje dydaktyczne, wychowawcze i socjalne placówki oświatowej muszą zajmować równorzędną pozycję. Podniesiono również potrzebę zatrudnienia w szkole pracownika socjalnego.

Słowa kluczowe: Praca socjalna. Szkolny pracownik socjalny. Funkcje pracy socjalnej. Zmiana społeczna. Rozwój społeczny.

Abstract

The realization of tasks and aims of social work is determined by making conscious acts inclined toward forming personality of the ward. Social work involves vast areas of activities: starting with interventions, through marginal, institutional, background and organizational support, ending up with caring contact. Interpreting social work as a support in acquiring abilities to self-reliant functioning in society are activities including various behaviors and attitudes heading toward equipping client in necessary strengths and resources essential to individual development and normal social functioning. This article deals with issues connected with the need of broadening of school activities in the area of social work. It has accentuated the fact that school is a place where students' social problems concentrate. Hence educational, pedagogical and social features of educational establishment have to be treated equally. There was also pointed out the need of hiring a social worker at school.

Keywords: Social work. Education welfare officer. Social work features. Social alteration. Social development

1. Wprowadzenie

Edukacja, rozumiana jako przekazywanie wiedzy, nauka umiejętności, wychowanie, stanowi proces obejmujący całe życie człowieka. Wcześniejszy podział ludzkiego bytowania, co podkreśla Urszula Jeruszka (Jeruszka, 2003: 116) na czas nauki, działalności zawodowej i aktywności społecznej stracił swą aktualność na rzecz stałego i wszechstronnego uczenia się. Edukacja zaczyna odgrywać coraz większą rolę w zakresie perspektyw jednostki na rynku pracy. Wyższy poziom wykształcenia stwarza zarówno większe możliwości kariery zawodowej, jak i szersze umiejętności dopasowania się do ewoluujących potrzeb gospodarki. Polityka edukacyjna państwa choć pełni zasadnicze znaczenie w obszarze wyrównywania szans edukacyjnych może wpływać na pogłębianie nierówności czy utrwalanie niepomysłnego położenia jednostki. System szkolny, zgodnie z funkcją selektywną, wyznacza ścieżki edukacyjne uczniów, decydujące o późniejszych atutach na rynku pracy. Uczeń za pośrednictwem placówki oświatowej uzyskuje pomoc materialną i rzeczową, pomoc

¹ Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie; e-mailová adresa: a.siedlaczek-szwed@ajd.czyst.pl; Tel. +485 018 54070

² Szkoła Podstawowa nr 52 im. Małego Powstańca w Częstochowie; e-mailová adresa: afrania@poczta.onet.pl; Tel. +485 029 18662

dydaktyczną, jak również wsparcie psychologiczno-pedagogiczne. Istotna z perspektywy polityki społecznej wydaje się także rola szkoły w środowisku lokalnym i realizowanie przez nią funkcji innych niż jedynie edukacyjno-wychowawcze, np. integracja środowiska społecznego (Godlewska, Jaroszevska, 2007: 250). Do najważniejszych problemów polskiego systemu edukacyjnego Justyna Godlewska i Emilia Jaroszevska (Godlewska, Jaroszevska, 2007: 259-260) zaliczają:

- niewielki stopień upowszechnienia edukacji przedszkolnej;
- kłopoty z realizowaniem funkcji wychowawczej szkoły, zwłaszcza na poziomie gimnazjalnym;
- nieobecność efektywnych mechanizmów wyrównywania szans dzieci i młodzieży w dostępie do edukacji, szczególnie na poziomie średnim i wyższym;
- niezgodność kierunków i form kształcenia zawodowego z potrzebami rynku pracy;
- brak rozwiązań systemowych dotyczących upowszechniania edukacji ustawicznej.

1.1. Praca socjalna wyzwaniem dla współczesnej szkoły

Pedagogika społeczna traktuje pracę socjalną jako obszar działania społecznego rozmaitych podmiotów zainteresowanych stymulowaniem rozwoju i wsparciem jednostek, grup czy społeczności w pokonywaniu sytuacji trudnych. Działanie pojmowane jest tu w kategoriach tworzenia instytucji, co umożliwiłoby skonstruowanie narzędzi analizy, będących podstawą wyróżnienia trzech rodzajów instytucji: realnej, wyobrażonej i symbolicznej, skumulowanych w jednym organizmie albo w indywidualnym akcie działania. Instytucja w takim rozumieniu posiada dynamikę, powstała z napięcia, zachodzącego pomiędzy tym, co zorganizowane, opracowane, a tym, co znajduje się w trakcie tworzenia. Praca socjalna stanowi zatem dynamiczny proces zmian i przekształceń, predestynujący jednostki czy grupy do wchodzenia w relacje z samym sobą, z innymi i przez innych (Marynowicz-Hetka, 2007: 356).

Zgromadzenie Ogólne Międzynarodowej Federacji Pracowników Socjalnych i Międzynarodowego Stowarzyszenia Szkół Pracy Socjalnej (<http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work> – dostęp: 30 czerwca 2017 r.) w lipcu 2014 r. zaakceptowało globalną definicję pracy socjalnej, która oznacza profesję opartą na praktyce oraz dyscyplinę akademicką, promującą takie elementy, jak: zmiana społeczna, rozwój, spójność społeczna, empowerment, wyzwolenie ludzi. Naczelne zasady pracy socjalnej obejmują: prawa człowieka, wspólnotowe poczucie odpowiedzialności, a także poszanowanie różnic, odmienności. Praca socjalna, bazując na własnych teoriach, naukach społecznych, naukach humanistycznych i wiedzy lokalnej, mobilizuje ludzi czy struktury społeczne do przeciwstawiania się trudnościom życiowym celem poprawy szeroko rozumianego funkcjonowania jednostki. Czynniki historyczne, socjoekonomiczne, kulturowe, przestrzenne, polityczne, osobowościowe z jednej strony mogą być szansą dla rozwoju i dobrostanu istoty ludzkiej, z drugiej – barierą. Bariery strukturalne skutkują utrwalaniem nierówności, ucisku, dyskryminacji, wyzysku. Kształtowanie świadomości krytycznej dzięki refleksji nad strukturalną etiologią opresji czy przywileju z uwzględnieniem kryteriów rasy, języka, klasy, religii, płci kulturowej, niepełnosprawności, kultury i orientacji seksualnej oraz rozwijaniu strategii działania wymierzonej przeciwko ograniczeniom strukturalnym i indywidualnym odgrywają istotną rolę w praktyce emancypacyjnej, fundamentami której są empowerment i wyzwolenie ludzi. Solidarność z osobami pokrzywdzonymi wyzwala dążenie do ograniczania ubóstwa, wyzwala bezbronnych i uciskanych, jak również wspierania społecznej inkluzji i spójności. Promowanie zmiany społecznej zasadza się na przekonaniu, iż do interwencji pracy socjalnej dochodzi wówczas, gdy bieżąca sytuacja osoby, rodziny, niewielkiej grupy, społeczności lub społeczeństwa zostaje zinterpretowana jako wymagająca zmiany i rozwoju.

Zachodzi więc potrzeba przeciwdziałania warunkom strukturalnym, wpływającym na marginalizację, wykluczenie społeczne, ucisk. U podstaw inicjatyw zmiany społecznej leży rola ludzkiej aktywności w poszerzaniu praw człowieka, a także ekonomiczna, środowiskowa oraz społeczna sprawiedliwość. Praca socjalna jest zobowiązana również do utrzymywania stabilizacji społecznej, która jednak nie może być wykorzystywana w celach marginalizowania, wykluczania bądź uciskania danej grupy osób. Rozwój społeczny to strategie interwencji, pożądane stany i ramy polityki. Pierwszoplanowe znaczenie zajmuje tu dążenie do zmian socjostrukturalnych i ekonomicznych, choć wyklucza się konwencjonalną ideę, iż wzrost ekonomiczny determinuje rozwój społeczny. Naczelne zasady pracy socjalnej obejmują: poszanowanie przyrodzonej wartości i godności człowieka, nieszkodzenie, szacunek wobec inności, obronę praw istot ludzkich i sprawiedliwości społecznej. Popieranie sprawiedliwości społecznej oraz obrona praw człowieka pełnią funkcję motywacyjną, stanowiąc uzasadnienie dla pracy socjalnej. Prawa człowieka muszą współwystępować z odpowiedzialnością wspólnotową. Pojęcie wspólnotowej odpowiedzialności wiąże się z codzienną rzeczywistością, indywidualne prawa człowieka mogą być bowiem osiągnane wówczas, gdy istoty ludzkie są odpowiedzialne wzajemnie względem siebie, środowiska i uznają wagę budowania wzajemnych relacji w społecznościach. Praca socjalna odwołuje się do praw pierwszej, drugiej i trzeciej generacji. Pierwsza generacja obejmuje prawa obywatelskie i polityczne (swoboda wypowiedzi, wolność sumienia, wolność od tortur i arbitralnego uwięzienia), druga – prawa społeczno-ekonomiczne i kulturalne, zawierające uprawnienia do określonych obszarów edukacji, ochrony zdrowia, mieszkania, posługiwania się własnym językiem przez mniejszości etniczne, trzecia natomiast koncentruje się na świecie natury, prawie do bioróżnorodności gatunków i równości międzypokoleniowej. Prawa wszystkich generacji umacniają się wzajemnie, są od siebie zależne, zapewniając jednostkowe oraz zespołowe uprawnienia.

Uzasadnienie i zobowiązanie pracy socjalnej dotyczy interwencji wszędzie tam, gdzie jednostki wchodzą w interakcje ze środowiskiem. Środowisko to rozmaite systemy społeczne, w których zakorzeniony jest człowiek oraz naturalne geograficzne otoczenie, mające fundamentalny wpływ na jego życie. Partycypacyjna metodologia afirmowana w pracy socjalnej odnosi się do konstatacji, iż angażuje ona ludzi, systemy społeczne, by przeciwdziałać problemom życiowym celem polepszenia codziennego bytowania. Praca socjalna promuje zatem bardziej pracę z ludźmi niż dla ludzi. Uwzględniając paradygmat rozwoju społecznego, pracownicy socjalni posiłkują się różnorodnymi umiejętnościami, technikami, strategiami, regułami na rozmaitych płaszczyznach systemu, nastawionymi na jego utrzymanie bądź zmianę. Praktyczna strona pracy socjalnej wiąże się z wieloma zadaniami, formami terapii, poradnictwa, pracy grupowej i środowiskowej, formułowaniem i analizą polityki społecznej, rzecznictwem czy interwencjami. Perspektywa emancypacyjna nadaje strategiom pracy socjalnej kierunek nastawiony na wzmacnianie ludzkich nadziei, poczucia własnej wartości, twórczego potencjału celem oparcia się dynamicie opresyjnych sił, jak również strukturalnej etiologii niesprawiedliwości, łącząc w całość mikro-makro oraz indywidualny-polityczny wymiar interwencji. Holistyczne podejście pracy socjalnej jest uniwersalne, priorytety praktyki natomiast uzależnione od warunków historycznych, kulturowych, politycznych, socjoekonomicznych będą odmiennie w różnych krajach.

Realizacja celów i zadań pracy socjalnej jest zdeterminowana podejmowaniem świadomych działań nastawionych na kształtowanie osobowości podopiecznego. Obejmuje ona zatem rozległy obszar aktywności: zaczynając od interwencji, poprzez pomoc marginalną, instytucjonalną, środowiskową, organizacyjną, a kończąc na kontakcie o charakterze opiekuńczym. Przy rozumieniu pracy socjalnej w kategoriach wsparcia w pozyskiwaniu umiejętności samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie, będzie to działalność, zawierająca rozmaite zachowania i postawy zmierzające do wyposażenia klienta

w konieczne siły czy środki niezbędne do indywidualnego rozwoju i prawidłowego funkcjonowania społecznego. Pomoc wpierająca rozwój jako istota pracy socjalno-wychowawczej w ujęciu pedagogiki społecznej oznacza działania wychowawczo-opiekuńcze i kulturalne o charakterze profilaktycznym, ukierunkowanym na wzbogacanie rozwoju, które podejmowane są w instytucjach, placówkach, grupach czy środowiskach życia, a odnoszą się do najszerzych populacji. Pierwszoplanowy jest w tym kontekście cel protekcyjny, czyli ograniczanie pejoratywnego wpływu potencjalnych zagrożeń oraz promocyjny dotyczący tworzenia warunków sprzyjających osiągnięciu bardziej zadawalającego poziomu życia. Niebagatelne znaczenie ogrywa tu również poszukiwanie i pomoc siłom słabym przy jednoczesnym wzmacnianiu aspektów silnych umożliwiających społeczno-wychowawczą aktywizację środowiska, a więc wspieranie zdolności osób, grup lub społeczności lokalnych w zakresie rozwoju i samodzielnego rozwiązywania problemów. Praca socjalno-wychowawcza polega zatem na pobudzaniu aktywności społecznej i stymulowaniu działań samopomocowych w zaspokajaniu potrzeb rozwojowych osób, rodzin, grup, środowisk społecznych oraz na czynnym współdziałaniu w inspirowaniu, opracowywaniu i doskonaleniu programów społeczno-pedagogicznych nastawionych na polepszenie jakości funkcjonowania człowieka i formowanie korzystniejszego środowiska wychowawczego (Olubiński, 2007: 264).

W obliczu imperatywów edukacji, takich jak: równe szanse, efektywne kształcenie w aspekcie emancypacyjnym i zarazem adaptacyjnym, podnoszenie jakości nauczania, normalizacja sytuacji edukacyjnej (Chrzanowska, 2009: 9) niezbędne wydaje się skoordynowanie działań opiekuńczo-wychowawczych. Sukces edukacyjny ucznia zależy w dużej mierze od realizacji przez środowiska wychowawcze funkcji opiekuńczej. Szkoła jako drugi po rodzinie najważniejszy dla dziecka obszar wychowawczy stanowi miejsce, w którym kumulują się ześrodkowane problemy socjalne młodego człowieka i jego rodziny (Sander, 2005: 334). W systemie socjalnym państwa, jak podaje Jerzy Materne (Materne, 1999: 71-72), szczególną rolę odgrywają zwłaszcza szkoły podstawowe, skupiające praktycznie całą populację dzieci. Szkoła poprzez wypełnianie wyznaczonych zadań społecznych konsoliduje cechy przypisane zakładom pracy, a także instytucjom socjalnym, np. domom dziecka, świetlicom, poradniom socjalnym. Stanowi ona dla ucznia pewien typ zakładu pracy umysłowej. Czas spędzany na terenie placówki oświatowej wymusza obok podejmowanych działań dydaktycznych zapewnienie podopiecznym możliwości wypoczynku, zabawy czy bezpiecznego rozwoju, toteż przez określoną część dnia przejmuje ona obowiązki rodziny. Funkcje dydaktyczne, wychowawcze i socjalne szkoły są więc równorzędne i wzajemnie powiązane. Ze względu na poważny wzrost potrzeb opiekuńczych oraz rosnącą liczbę problemów bezpośrednio zagrażających rozwojowi dziecka, szkoła wśród innych instytucji zajmujących się procesem opieki ma znaczenie pierwszoplanowe, powinna zatem rozbudować swą działalność w aspekcie szeroko rozumianej pracy socjalnej zarówno wobec uczniów, jak i ich rodzin (Kromolicka, 2002: 290). Na konieczność stworzenia i rozpropagowania nowej roli pracownika socjalnego, będącego łącznikiem pomiędzy szkołą a rodziną wskazuje także Anna Kotlarska-Michalska (Kotlarska-Michalska, 2004: 214-215). Autorka, rozważając zagadnienia przemocy stosowanej nie tylko przez uczniów, ale i nauczycieli, uwypukla brak na terenie placówki oświatowej profesjonalisty, który efektywnie przeciwdziałałby dramatycznym sytuacjom. W tym ujęciu pracownik socjalny pełniłby zadania takie, jak:

- diagnozowanie zachowań uczniów wobec siebie i nauczycieli;
- diagnozowanie zachowań nauczycieli wobec podopiecznych;
- diagnozowanie potrzeb społecznych wychowanków;
- diagnozowanie poziomu niezaspokojonych potrzeb psychicznych i materialnych uczniów;

- zapobieganie zachowaniom agresywnym na podstawie diagnozy sytuacji;
- opracowywanie projektów socjalnych mających na celu przeciwdziałanie agresji i niwelowanie napięć w relacjach interpersonalnych.

Postulat zatrudnienia w szkole pracownika socjalnego wystosował również Jan A. Malinowski (Malinowski, 2002: 241). Pracownik socjalny przy aktywnym uczestnictwie szkolnego pedagoga, psychologa, nauczycieli świetlicy, pielęgniarki, wychowawców klas inicjowałby i koordynował przedsięwzięcia zmierzające do polepszenia kondycji socjalnej dzieci oraz organizował współpracę pomiędzy placówką oświatową, rodziną a społecznością lokalną. Pomoc ze strony pracownika socjalnego może zaowocować żywszym zainteresowaniem nauczycieli sprawami życiowymi podopiecznych, nie sposób bowiem pominąć znaczenia zaangażowania w rozwiązywanie rozmaitych problemów wychowawczych kadry pedagogicznej, która jest moralnie zobligowana do udzielenia potrzebującym wsparcia społecznego. Bez podjęcia jednak świadomej, regularnej współpracy z instytucjami socjalnymi, zarówno sektora samorządowego, jak i pozarządowego oraz bez posiadania wiedzy i umiejętności właściwych profesji socjalnej, nie da się osiągnąć skutecznych rezultatów (Malinowski, 2005: 345). Obecnie w praktyce polskich szkół działania z zakresu pracy socjalnej wykonuje – a właściwie trzeba by stwierdzić, że stara się wykonywać – pedagog szkolny. Zadania pedagoga szkolnego ujęte w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2013 r., poz. 532), są niezwykle trudne do realizacji, zwłaszcza w przypadku nakładania na pedagogów szeregu innych obowiązków, ale przede wszystkim ze względu na brak odpowiedniego przygotowania metodycznego z obszaru pracy socjalnej nieodzownego w inicjowaniu i koordynowaniu współpracy ze środowiskiem albo w organizowaniu i prowadzeniu działań wobec uczniów np. zdemoralizowanych, uzależnionych od narkotyków czy alkoholu (Malinowski, 2004: 40).

1.3. Wniosek

Praca socjalna jako dyscyplina powiązana ściśle ze szkolnictwem, mająca na celu łagodzenie problemów odnoszących się do procesu nauczania i wzmacniania potencjału edukacyjnego uczniów (Skidmore, Thackeray, 1996: 170-171) odgrywa ważną rolę w stymulowaniu wszechstronnego rozwoju młodego człowieka, tym bardziej w obliczu doświadczanych przez niego barier w postaci chociażby niepełnosprawności, przewlekłej choroby, ubóstwa, dyskryminacji, niedostosowania społecznego, dysfunkcjonalności rodziny.

Zatrudnienie pracownika socjalnego w szkole z pewnością ułatwiłoby wykonywanie najbardziej skomplikowanych zadań wymagających praktycznych umiejętności np. w pracy z rodziną z grupy ryzyka.

Bibliografia

Chrzanowska, Iwona. Wstęp do wydania polskiego. [W:] Werning, R. Lütje-Klose, B. *Pedagogika trudności w uczeniu się*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2009, tłum. Magdalena Wojdak-Piątkowska, s. 9-14. ISBN 9788374891929.

Godlewska, Justyna. Jaroszewska, Emilia. Edukacja, wiedza i umiejętności; szkolnictwo, polityka edukacyjna i poradnictwo. [W:] (red.) Firlit-Fesnak, G. Szyłko-Skoczny, M. *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007, s. 249-262. ISBN 9788301153045.

Jeruszka, Urszula. Uczenie (się) – rozwijanie umiejętności – praca (w perspektywie rozwoju GOW i procesów integracyjnych). [W:] (red.) Balcerzak-Paradowska, B. *Praca i polityka społeczna wobec wyzwań integracji*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 2003, s. 114-126. ISBN 8387890472.

Kotlarska-Michalska, Anna. Nowe role pracownika socjalnego w nowych obszarach pracy socjalnej. [W:] (red.) Brągiel, J. Sikora, P. *Praca socjalna – wielość perspektyw. Rodzina – Multikulturowość – Edukacja*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2004, s. 211-219. ISBN 8373950818.

Kromolicka, Barbara. Praca socjalna w szkole istotnym ogniwem współczesnych kierunków w opiece nad dzieckiem. [W:] (red.) Wenta, K. *Diagnoza i ewaluacja w reformie edukacyjnej*. Szczecin: Wydawnictwo „Kwadra”, 2002, praca zbiorowa, s. 290-296. ISBN 8391467171.

Malinowski, Jan Adam. Praca socjalna w obszarze działalności szkoły. [W:] (red.) Frysztacki, K. Piątek, K. *Wielowymiarowość pracy socjalnej*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 2002, s. 233-245. ISBN 8391547663.

Malinowski, Jan Adam. Szkoła jako podmiot systemu zintegrowanych działań socjalnych w środowisku lokalnym. [W:] (red.) Kromolicka, B. *Praca socjalna w organizacjach pozarządowych. Z problemów działania i kształcenia*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 2005, s. 339-353. ISBN 8389163160.

Malinowski, Jan Adam. Świadomość i badanie kompetencji kandydatów na nauczycieli w zakresie profilaktyki uzależnień. *Wychowanie na co dzień*, 2004, nr 10-11, s. 40-41. ISSN 12307785.

Marynowicz-Hetka, Ewa. *Pedagogika społeczna. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007, t.1. ISBN 8301146753.

Materne, Jerzy. *Pedagogika socjalna – systematyzacja zagadnień i pojęć*. Szczecin: Wydawnictwo „Mater”, 1999. ISBN 8391114902.

Olubiński, Andrzej. Praca socjalno-opiekuńcza i pedagogika społeczna. [W:] (red.) Marynowicz-Hetka, E. *Pedagogika społeczna. Debata. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007, t. 2, s.254-268. ISBN 9788301148478.

Sander, Aleksandra. Szkoła jako miejsce aktywności pracy socjalnej. [W:] (red.) Kromolicka, B. *Praca socjalna w organizacjach pozarządowych. Z problemów działania i kształcenia*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 2005, s. 333-338. ISBN 8389163160.

Skidmore, Rex A. Thackeray, Milton G. *Wprowadzenie do pracy socjalnej*. Warszawa: Wydawnictwo „Interart”, 1996, tłum. Tadeusz Stanek. ISBN 83706044

Rodinná mediace jako nástroj řešení konfliktů v rodině z pohledu sociálních pracovníků v neziskovém sektoru

Family mediation as an instrument of family conflict resolution from the view of social workers in nongovernmental sector

Lucie Smutková¹, Gabriela Frýdová

Abstrakt

Tento text se zaměřuje na téma rodinné mediace jako nástroje řešení konfliktů v rodinných vztazích. Jsou zde představena specifika rodinné mediace a nabídnut přehled různých mediačních přístupů. Hlavním cílem textu je zjistit, jaké jsou možnosti využití mediace v rámci práce s rodinou z pohledu sociálních pracovníků v neziskové sféře. Za tímto účelem je proveden kvalitativní výzkum v podobě rozhovorů s vybranými pracovníky nestátních neziskových organizací.

Klíčová slova: Mediace. Rodinná mediace. Sociální práce. Řešení konfliktů.

Abstract

This text focuses on family mediation as a instrument of family conflict resolution. Here are described specifics of family mediation, its principles and approaches. The main goal of the text is to find out, which possibilities of family mediation in the field of social work with family describe social workers in the nongovernmental sector. Qualitative interviews are conducted with social workers in the nongovernmental sector.

Keywords: Mediation. Family mediation. Social work. Conflict resolution.

Úvod

Text příspěvku se zabývá problematikou rodinné mediace a jejím využitím v sociální práci s rodinou z pohledu pracovníků v neziskovém sektoru. Rodinná mediace, využívaná při řešení sporů a konfliktů v rodině, je jako alternativní metoda řešení konfliktů pro strany sporu méně psychicky i finančně náročná oproti často vleklému soudnímu řízení. Může pomoci v různých životních etapách rodiny, například před a během rozvodového řízení, i po jeho ukončení. Rodinná mediace může být také vhodná při řešení konfliktů plynoucích z mezigeneračních vztahů, majetkových záležitostí, nedorozumění v každodenním rodinném soužití nebo při tvorbě předmanželských smluv. (Šišková, 2016) Mediace na rozdíl od soudního jednání se snaží vkládat řešení konfliktů do rukou samotných účastníků a nechat je vyřešit situaci tam, kde vznikla. Hlavním cílem výzkumného šetření prezentovaného v tomto textu je zjistit, jaké jsou možnosti využití mediace v rámci práce s rodinou z pohledu sociálních pracovníků v neziskové sféře. Pro sběr informací byla zvolena kvalitativní výzkumná metoda s využitím techniky polostrukturovaných rozhovorů. Předmětem zkoumání byl subjektivní pohled respondentů na dané téma. Respondenty jsou sociální pracovníci/pracovnice v neziskovém sektoru, kteří pracují s rodinou a mají zároveň zkušenosti s rodinnou mediací.

1. Rodinná mediace v kontextu sociální práce

Předmětem sociální práce s rodinou jsou rodiny, které se dostaly do potíží, nedokážou je vyřešit samy a potřebují pomoc sociálního pracovníka. Tyto rodiny můžeme označit jako ohrožené. „*Ohrožené rodiny jsou ty, v nichž rizikové faktory nejsou dostatečně vyvažovány*

---

¹ Mgr. Lucie Smutková, Ph.D., Ústav sociální práce, Univerzita Hradec Králové, *e-mailová adresa:* Lucie.Smutkova@uhk.cz

působením projektivních faktorů nebo vlivem dalších zdrojů. Pak hrozí rozpad rodiny a/nebo závažná jiná újma někomu z rodiny.“ (Matoušek a kol., 2013:202)

Rodina je systém, který je nutno vnímat jako celek s existujícími vztahy, hodnotami. Mohou zde samozřejmě vznikat i konflikty. Je běžné, že z dlouhodobého napětí vznikají konflikty a my k nim musíme přistupovat citlivě. Proces komunikace se v rodinách liší a závisí na tom, jak rodiny pomocí komunikace konflikty a problémy jsou schopny vyřešit. (Holá, 2014) V případě, že rodina konflikty neřeší, mohou se z nich postupem času vytvořit spory, které často končí projednáváním před soudem. Tyto soudní spory stojí rodinu (účastníky) čas, peníze, psychické a fyzické výdaje a mnoho dalšího. (Folberg, Milne, 1988)

Mediace v rodinných konfliktech je jednou z nejrozšířenějších oblastí společně s mediací v trestní justici. „*Mediace je kultivovaný neformální dobrovolný proces, na kterém se shodly všechny strany sporu, usměrňovaný neutrální třetí osobou (mediátorem), která pomáhá stranám vzájemně si porozumět a dojednat oboustranně výhodnou dohodu. Taková dohoda je dílem stran, nikoli mediátora.*“ (Cholenský, 2013:20)

Rodinnou mediaci můžeme zjednodušeně rozdělit na mediaci rodinnou a rozvodovou. Pomocí rodinné mediace jsou partneři či manželé schopni řešit svízelné situace a znovu společně začít komunikovat o zájmech a potřebách rodiny a především dětí. Mediace při rozpadu rodiny zapříčiněným rozvodem či rozchodem partnerů, bude řešit témata ohledně svěřených dětí do péče, kontakt dítětem a finanční a majetkové uspořádání. Rodinná mediace řeší konflikty vzniklé v rodině, mezi členy domácnosti. Takovým sporem může být i konflikt v mezigeneračních vztazích. (Holá, 2003)

V případě rodinného práva je vhodné mediaci využít především v záležitostech rodinného soužití, dále v případě upravení styku jednoho z rodičů s nezletilým dítětem, při výživném, majetkové a finanční vyrovnání, které souvisí s ukončením soužití a rozvodem, dále také při osvojení, či úpravě výchovy dětí. (Hrušáková, Novák, 1999)

Ze své podstaty má rodinná mediace větší prostor k tomu řešit komplikované konflikty v blízkých mezilidských vztazích než direktivní rozhodování soudů. Mediace lépe zvládne citlivé problémy plné emocí v rodinných záležitostech než soud a jeho mechanismy. (Radvanová, 2001)

2. Druhy rodinné mediace

Výše byl naznačen jeden z možných pohledů na dělení druhů rodinné mediace. Pro bližší vymezení druhů rodinné mediace zde použijeme dělení Holé (2014), která mezi druhy rodinné mediace zařazuje například i rodinné konference.

Rodinná mediace se zabývá řešením konfliktů v rodině, které vznikají ve vzájemném soužití členů rodiny. Mediátor je neutrálním prostředníkem, který se snaží konflikt řešit v rámci rodinných vztahů. Zacházení musí být citlivé, taktické, ale otevřené. (Sobotková in Holá, 2013) Zabývá se všemi oblastmi, kde dochází k rozpadu vztahů mezi rodiči a dalšími členy rodiny. Rodinná mediace se snaží zachovat co nejlepší vztahy mezi účastníky.

Rozvodová mediace je metodou, která řeší konflikty doprovázející rozchod rodičů tak, aby došlo k co nejmenšímu poškození vztahů v rodině. Snaží se tyto vztahy udržet na přijatelné úrovni i po rozvodu. Uplatňuje se při rozvodu, během něj i po něm. Řeší se otázky majetkové, finanční, vztahové a další. Rozvodová mediace nahlíží na rozvod dvojím způsobem: za prvé jde o pohled psychologický, kde je rozvod vyústěním dlouhodobého konfliktu ve vztahu rodičů, za druhé jde o pohled právní, který říká, že manželství je právním institutem, které se odpovídá právním normám a jejich plnění. Tyto normy nutí mediátora je respektovat a vycházet z nich.

Mediace na ochranu dětí je využívána v oblasti sociálně právní ochrany dětí a v oblasti soudnictví ve věcech mládeže. Společně se snaží najít řešení konfliktní situace, kdy je

hlavním cílem bezpečí a ochrana zájmů dítěte. Výstupem je plán řešení. Tento druh mediace se liší od rodinné tím, že zde vystupuje více osob než jen členové rodiny, kdy očekávání výsledků jsou odlišná, stejně tak jejich motivace k účasti.

Rodinná konference je u nás často mylně ztotožňována s případovou konferencí, či případovým setkáváním. Začala být původně využívána pro podporu zájmu dětí a delikventních mladistvých. Rodinná konference probíhá za účasti koordinátora, který dohlíží na správný průběh konference, ale nezasahuje. Obtížnou situaci zde řeší sami členové rodiny a lidé z jejího nejbližšího okolí. Do procesu mohou být přizváni i sousedé a přátelé. Oceňuje se individuální přístup, ustoupení moci státu, aktivizace celé rodiny. Setkání uspořádá koordinátor rodinné konference, který má pouze roli facilitátora a do procesu řešení nezasahuje. Velice důležitou roli má i klíčový pracovník, který je většinou pracovníkem OSPOD. Výsledkem je vytvoření plánu rodiny. (Holá, 2014)

3. Základní principy rodinné mediace

Mezi základní principy rodinné mediace patří podle Holé (2011) dobrovolnost, důvěrnost a důvěra, domluva místo soupeření, orientace na budoucnost, pochopení odlišností, hledání nových možností, nestrannost a neutralita, svoboda rozhodování a převzetí zodpovědnosti. Princip dobrovolnosti je jedním z nejzásadnějších a je důležité, aby na něj byli klienti upozorněni již před začátkem mediace. Charakteristikou procesu je důvěrnost a charakteristikou vztahu je důvěra. Faktor důvěrnosti ovlivňuje a usnadňuje komunikaci mezi klienty a mediátorem, stejně tak důvěra, která hraje velkou roli v tom, jakým způsobem se bude proces vyvíjet a zda se budou klienti cítit bezpečně. Předpokladem a zároveň cílem je změna vztahu z konfliktu a soupeření na příměří, dohodu a spolupráci. V mediaci se s klienty zaměřujeme na budoucnost, řešíme přítomnost a z minulosti čerpáme zkušenosti, abychom se poučili. Další princip také závisí na vzájemné důvěře a pochopení mezi klienty, kdy každý z nich má právo na svůj názor a pohled na realitu a skutečnost situace. Hledání nových možností provází každý případ mediace. Hledají se nové možnosti řešení, protože dosavadní metody a nástroje, které klienti využívali, se v rámci řešení konfliktu neosvědčily. Dalším klíčovým principem je nestrannost a neutralita mediátora. Mediátor může vést sezení klientů pouze v případě, že zůstane nestranný a neutrální. Principy svobody rozhodování a převzetí zodpovědnosti jsou spolu úzce spjaty. Klient se může rozhodnout pro řešení, které mu připadá v danou chvíli nejlepší, avšak musí za svá rozhodnutí do budoucna nést odpovědnost. Stejně tak jsou klienti spoluzodpovědní za celý proces, jeho vývoj i výsledek.

4. Mediační styly, přístupy

V rámci mediace můžeme rozlišovat několik základních mediačních stylů, přístupů. (Potočková, 2013) K nim se mohou v různé míře různě přiklánět i mediátoři mediující rodinné konflikty. Obecně rozlišujeme direktivní versus liberální přístup, facilitativní versus evaluativní přístup, transformativní přístup, terapeutický přístup a narativní přístup. Níže uvádíme jejich stručnou charakteristiku.

4.1 Direktivní vs. liberální přístup

Tyto dva styly se odlišují dle míry zásahu mediátora do průběhu procesu a definování sporu. U direktivního je mediátor aktivnější ve svých intervencích, více zasahuje a strany usměrňuje. Direktivní styl může být využíván například i při oddělených jednáních, kdy kromě úvodního slova, jsou strany odděleny a komunikují pouze skrze mediátora. Ten poté sepíše mediační dohodu bez jejich přítomnosti a následně je konzultuje s každou stranou

zvlášť. Naproti tomu stojí styl liberální. Mediátor vede klienty více uvolněně a mnohem méně do jednání zasahuje. Nechává klientům velký prostor k jednání a sdílení názorů během procesu. (Potočková, 2013)

4.2 Facilitativní vs. evaluativní přístup

Také tyto dva styly se odlišují dle způsobu a míry zásahu ze strany mediátora do způsobu řešení sporu. V 60. a 70. letech minulého století byl dominantním stylem styl facilitativní. Zrodil se původně v praxi mediačních center, kde pracovali především mediátoři s humanitním vzděláním. V rámci facilitativního stylu se mediátor nevyjadřuje k vhodnosti různých způsobů řešení sporu a nepřináší sám žádné návrhy řešení. Mediátor jedná s tím cílem, aby neomezoval aktivitu ze strany klientů a jejich schopnost řešit konflikt vlastními silami. Evaluativní styl začal vcházet do povědomí mediátorů především s vlnou mediátorů, kteří měli právnické, ekonomické a technické vzdělání. Tato skupina mediátorů zcela nezavrhuje vkládání se do sporu klientů a nabízení návrhů. Děje se tak většinou, když se klienti zastavili na takzvaném mrtvém bodě a mediátora společně požádali o jeho rady, přestože tyto rady musí brát jako nezávazné. (Potočková, 2013)

4.3 Transformativní přístup

Transformativní přístup vychází z kognitivní a sociální psychologie a využívá teorii komunikace. Pracuje se změnou způsobu pochopení se klientů navzájem, změnu chápání situace a snahou klientů se uznávat a podporovat. Tento přístup se zaměřuje na zdokonalení vztahů a dovedností, které klienti uplatní i při zvládnutí dalších životních situací a problémů. Mediátor se snaží, aby klienti změnilí povahu jejich vzájemné interakce. Většinou jsou vzájemné postoje negativní a destruktivní a je důležité, aby se změnily na pozitivní a konstruktivní. Jde zde tedy především o změnu vztahů mezi klienty a změnu náhledu na jejich životní situaci. V průběhu mediace se postoje klientů mění, klienti se otevírají, jsou vnímavější a lépe si porozumí navzájem. Sám klient je zde odborníkem na své problémy a svůj život, tudíž řešení může nalézt jedině on. (Holá, 2014)

4.4 Terapeutický přístup

Tento přístup je poměrně zásadně odlišný od předchozích. Vychází z teorie rodinných systémů. Tento přístup je obvykle nejbližší psychologům a sociálním pracovníkům, kteří působí jako mediátoři. Jedná se v jeho rámci především o komunikaci a zvládnutí problémů. Terapeutický přístup se využívá u rodin, kde panují velmi emočně nabitě vztahy a budou pokračovat i po ukončení mediačního procesu. Mediátor se snaží změnit nezáměr ke spolupráci, absenci kooperace celé rodiny a s tím související zamezení možného ublížení dítěti. Irving a Benjamin vyvinuli sedmibodový rámec rodinné mediace. Sedm bodů, se kterými musí účastníci souhlasit ještě před tím, než se začne s mediací. Díky tomuto rámci se stává problém rodiny uchopitelný a „mediaovatelný“ a zároveň vhodným způsobem nastavuje hranice. (Holá, 2014)

1. Rodičovství je sdílená zodpovědnost obou rodičů. Z množství přímé péče se nedají vyvozovat vlastnické nároky na děti.
2. Rodiče mají společný zájem – děti. Od důrazu na to, co chtějí rodiče, se pozornost rodičů přesouvá k potřebám dětí.
3. Děti nejsou zatahovány do rodičovského konfliktu, jsou respektovány přirozené generační hranice. Zásadní rozhodnutí ohledně rodiny dělají rodiče.

4. Jeden rodič neposuzuje výchovný styl druhého rodiče a nezasahuje do něj, zájmy dítěte však musí respektovat oba.
5. Oba rodiče staví zájmy dítěte před své vlastní.
6. Rodičovské a partnerské role jsou jasně odděleny.
7. Myšlenky a pocity s negativním obsahem spojené s manželstvím se nechávají vyprchat a nejsou ožiovány. Narušovaly by průběh mediace i následné vztahy. (Holá, 2014:126–127)

Oba rodiče s těmito tvrzeními musí souhlasit, aby mohla mediace proběhnout.

Kombinace mediace a terapie je intenzivní terapeutická mediace (ITM). Využívá se v případech, kde mediace, soudní a psychosociální intervence neměly úspěch a rodina je stále vysoce konfliktní. Tento model je alternativou soudního řízení a intervencí právě pro zmíněné rodiny. Jeho charakteristika spočívá v tom, že je intenzivní a terapeutickou intervencí zároveň. Pomocí mediačních sezení se mediátor snaží urovnat konflikty co nejrychleji a zvládnout emoční potíže v kombinaci se stresem. Po zmírnění konfliktů a urovnání emocí se začínají řešit právní a organizační otázky. ITM má čtyři terapeutické části a to vzdělávací, vyjednávací a kooperativní, překonávání a společné řešení překážek a sledování změn. Procesu se účastní vždy dva mediátoři. Hlavní mediátor a jeho konzultant, který je terapeutem, se vzájemně doplňují. (Holá, 2014)

4.5 Narativní přístup

Narativní přístup vychází ze sociálního konstruktivismu a je větví terapeutického přístupu. Název pochází z anglického slova „to narrate“ a dá se přeložit jako vyprávět, či říct. Jde tedy o terapeutický přístup, který pracuje s příběhy a vyprávěními. Snaží se rozpoznat rozdíly mezi lidmi a pochopit tak důvod jejich konfliktu. Narativní terapie se nesnaží konflikt řešit v závislosti na procesu, ale porozumět potřebám a zaměřit se na obsah. Problémy a konflikty mezi lidmi nemusí být vyřešeny, ale jde o jejich porozumění. V mediaci, která využívá narativní přístup, se řeší kolize příběhů, to znamená, že každá strana má svoji představu, svůj příběh, který se musí vysvětlit ostatním, aby mu porozuměli. Konflikty jsou tedy významy, které objevíme a dekonstruujeme. Konflikt oddělíme od jeho nositele jako ve známé větě: „Lidé nejsou problém, problém je problém.“ (Holá, 2014) Nejsrozumitelnější definice tohoto směru se mi zdá být definice dle Gjuričové a Kubičkoví (in Holá 2014:130) „*Cílem narativní mediace není vytvořit příběh, který mediátor považuje za uspokojivý, ale pomoci klientům začít tvořit jejich vlastní, pro ně uspokojivý životní příběh.*“

5. Metodika výzkumného šetření

Hlavním cílem výzkumného šetření prezentovaného v tomto textu je zjistit, jaké jsou možnosti využití mediace v rámci práce s rodinou z pohledu sociálních pracovníků v neziskové sféře. Tento hlavní cíl je rozložen do tří cílů dílčích: 1. zjistit, v jakých typech případů rodinnou mediaci pracovníci využívají, 2. zjistit, jaké principy a priority jsou pro pracovníky při práci s rodinou důležité, 3. zjistit, jaké jsou možnosti a limity rodinné mediace z pohledu pracovníků.

Z naplnění cílů byla využita kvalitativní výzkumná strategie a technika polostrukturovaných rozhovorů (viz Hendl, 2008). Výběr souboru respondentů probíhal s ohledem na cíle výzkumu, tedy získat informace o rodinné mediaci a jejím využití při práci s rodinou v rámci neziskového sektoru. Soubor byl tedy tvořen sociální pracovníky v neziskovém sektoru, kteří pracují s rodinou a mají zároveň zkušenosti s mediací. Osloveno bylo 6 respondentek z Královéhradeckého a Pardubického kraje, které odpovídaly nastaveným kritériím. Vzhledem k tomu, že metoda rodinné mediace není v kontextu

neziskového sektoru prozatím příliš využívána, byl okruh potenciálních respondentů velmi omezený. Dvě respondentky jsou zapsány mediátorkami a ostatní respondentky mají výcvik v mediaci. Respondentky působí v občanských poradnách nebo poradnách pro rodiny s dětmi. Mimo mediaci poskytují sociální poradenství a sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Vzhledem k tomu, že všichni respondenti byli ženského pohlaví, budeme dále v textu používat již jen pojem respondentka/respondentky, resp. sociální pracovnice.

5.1 Typy případů řešených prostřednictvím rodinné mediace

Sociální pracovnice zabývající se rodinnou mediací získávají klienty do rodinné mediace zejména přes ostatní odborníky, nejčastěji sociální pracovníky z oddělení sociálně právní ochrany dětí a soudce. Tyto orgány klienty odkazují na rodinnou mediaci. Klienti na mediační sezení dochází velmi často před rozvodem nebo po něm - v situaci, kdy mají již vyneseny rozsudek. V rámci mediace se pak vyjednává o místě předání dítěte, časech a termínech, svátcích, prázdninách, Vánocích, létě, návštěv, vhodnému výběru školy a povolání, koupi ošacení a obuvi. Výsledná dohoda se použije (může použít) jako podklad pro oddělení sociálně právní ochrany dětí, soudy a další instituce. Mezi případy, které pracovnice řeší prostřednictvím rodinné mediace méně často patří mezigenerační vztahy, vztahy v rodinné firmě a konflikty související s pěstounskou péčí. Klienti často dochází s velmi nevyjasněnými představami o konfliktu a možných způsobech jeho řešení. Je tedy nutné upřesnění zakázky z jejich strany. To je dle respondentek velkým tématem hned v úvodu spolupráce s klienty. Většinou jde zpočátku o velmi obecné a široké téma, které je třeba specifikovat a upřesnit.

5.2 Významné principy a priority při práci s rodinou

Respondentky považují za nejdůležitější nestrannost, neutralitu a vytvoření bezpečného prostředí, ve kterém se klienti budou cítit komfortně a mohou dát průchod svým emocím a názorům. Dle odpovědí respondentek by mediátor měl být především empatický, ale umět zvládat své emoce, nepřiklánět se ani k jedné ze stran a nic klientům nedoporučovat, neradit. Měl by se orientovat v celé situaci, vnímat ji komplexně, respektovat klienta a být „profesionální“. Co se týče principů mediace, vyzdvihovaly respondentky nejvíce princip dobrovolnosti, neutrality a pocit bezpečí a důvěry. Jedna z respondentek také komentovala důležitost přítomnosti dítěte v mediaci. Nejčastějším výcvikem, který respondentky absolvovaly, je výcvik ve facilitativní mediaci. Přesto, že v některých případech skončí rodinná mediace tzv. „dohodou o nedohodě“, může být dle vyjádření respondentek dopad na strany konfliktu pozitivní, mediace může plnit například vzdělávací nebo terapeutickou funkci.

5.3 Možnosti a limity rodinné mediace

Podle odpovědí respondentek je využití rodinné mediace v kontextu sociální práce s rodinou potenciálně velmi široké. Respondentka zabývající se transformativní mediací, vidí její využití pro všechny druhy konfliktů ve vztazích. Rodinná mediace má dle respondentek mnoho pozitiv, jedním z největších je řešení konfliktu samotnou rodinou a ne cizí osobou, která rozhoduje za ně. Z odpovědí respondentek vyplývá, že v případě, že se rodina zúčastní mediačního sezení a projednává zde podmínky rozvodu, jde o úplně jiný přístup k situaci, než v případě, kdy za rodinu rozhodne soud, který nemá prostředky a čas na individuální přezkoumávání. Rodinná mediace může rodině přinést mnoho nových zkušeností, může je naučit znovu komunikovat a porozumět potřebám těch druhých. Limitem dle respondentek může být princip mlčenlivosti a neutrality, který slouží k zajištění bezpečí klientů v průběhu

mediace. Mohou nastat situace, kdy by určité získané informace mohly posloužit individuálnějšímu posouzení rodiny například u soudu. Jiným limitem podle respondentek může být manipulace ze strany mediátora, která může být i nevědomá. Je založena na neprofesionálním přístupu a nedostatku zkušeností a znalostí. Budoucnost využívání rodinné mediace je dle mínění respondentek příznivá. Její vývoj a větší povědomí u potencionálních klientů závisí na správné „propagaci“ rodinné mediace. Pro rodiny jako klienty je velmi důležité, aby probíhalo správné síťování všech aktérů služeb pro ohrožené rodiny s dětmi. Pracovníci oddělení sociálně právní ochrany dětí a soudci by měli podle nich s tématem rodinné mediace více pracovat a doporučovat ho klientům i na dobrovolné bázi.

6. Závěr

Text příspěvku se zabýval problematikou rodinné mediace a jejím využitím v sociální práci s rodinou z pohledu pracovníků v neziskovém sektoru. Hlavním cílem výzkumného šetření prezentovaného v tomto textu bylo zjistit, jaké jsou možnosti využití mediace v rámci práce s rodinou z pohledu sociálních pracovníků v neziskové sféře. Předmětem zkoumání byl subjektivní pohled respondentů na dané téma. Respondenty byly sociální pracovníce v neziskovém sektoru pracující s rodinou a mající zároveň zkušenosti s rodinnou mediací. K naplnění cíle byla využita kvalitativní výzkumná strategie a technika polostrukturovaných rozhovorů. Byly prezentovány závěry výzkumného šetření ve vztahu k typům případů řešeným prostřednictvím rodinné mediace, vnímání významných principů a priorit v práci s rodinou a byly zkoumány i možnosti a limity využití rodinné mediace z pohledu sociálních pracovníků.

Poděkování a afiliace

Tento článek je jedním z výstupů projektu specifického výzkumu v oblasti sociální práce pro rok 2016/2017 podporovaného Univerzitou Hradec Králové s názvem Současné přístupy v sociální práci s rodinou (služby pro rodinu v ohrožení - sanace rodiny, rodinná mediace), č. 2101/2016-2017.

Seznam citované literatury

FOLBERG, Jay a Ann. MILNE. *Divorce mediation: theory and practice*. New York: Guilford Press, c1988. ISBN 08-986-2708-7.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008, 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

HOLÁ, Lenka a Michal MALACKA. *Mediace a reflexe jejich aktuálních trendů*. Praha: Leges, 2014. Teoretik. ISBN 978-80-7502-047-5.

HOLÁ, Lenka, Naděžda ROZEHNALOVÁ a Martina URBANOVÁ. *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4109-3

HOLÁ, Lenka. *Mediace v teorii a praxi*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3134-6.

HOLÁ, Lenka. *Mediace: způsob řešení mezilidských konfliktů*. Praha: Grada, 2003. ISBN 80-247-0467-6. 69

HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014. Teoretik. ISBN 978-80-7502-015-4.

HRUŠÁKOVÁ, Milana a Tomáš NOVÁK. Tzv. nesporný (smluvený) rozvod a mediace. *Bulletin advokacie*, Praha: Ústředí čs. advokacie, 1999, roč. 29, č. 5.

CHOLENSKÝ, Robert. *Praktický průvodce mediací: podle nové právní úpravy*. Praha: Linde Praha, 2013. ISBN 978-80-7201-901-4.

MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.

POTOČKOVÁ, Dana. *Nejlepší je domluvit se, aneb, Průvodce mediačním procesem*. Praha: Alfom, 2013. Teoretik. ISBN 978-80-87785-00-3.

RADVANOVÁ, S.: Význam rodinné mediace. *Právo a rodina*, 2001, č.6, s.10.

ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Průvodce rodinnou mediací*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1157-0.

Využití rodinné mediace v kontextu sanace rodiny

Family mediation using in the context of family support

Lucie Smutková¹, Barbora Richterová

Abstrakt

Tento text se zaměřuje na téma využití rodinné mediace v kontextu sanace rodiny. Hlavním cílem textu je zjistit, jaké je využití rodinné mediace v kontextu sanace rodiny. Za tímto účelem je proveden kvalitativní výzkum v podobě rozhovorů s vybranými pracovníky nestátních neziskových organizací.

Klíčová slova: Mediace. Rodinná mediace. Sanace rodiny

Abstract

This text focuses on family mediation using in the context of family support. The main goal of the text is to find out, which are possibilities of using family mediation in the context of family support. Qualitative interviews are conducted with social workers in the nongovernmental sector.

Keywords: Mediation. Family mediation. Family support

Úvod

Tento text se orientuje na metodu rodinné mediace a možnosti jejího využití v kontextu sanace rodiny.

Rodinná mediace je zacílena na řešení sporů vznikajících v rodinném prostředí. Pomáhá účastníkům sporu blíže definovat problém, zaměřit se na něj z více úhlů pohledu a najít východiska z problému s ohledem na oboustranné uspokojení zájmů obou stran sporu. Výstupem rodinné mediace může být vytvoření ústní či písemné dohody.

Sanací rodiny pak rozumíme soubor specifických činností sociálních pracovníků, které společnou usilovnou prací s rodinou, ve většině případů, vedou k „sanaci“, tedy obnově narušených funkcí rodiny. Cílem sanace není vytvořit z rodiny „normativní ideál“, ale pomoci členům rodiny vytvořit takové prostředí, které je přijatelné pro vývoj, výchovu a emoční rozvoj dětí. Všechny aktivity zde směřují k tomu, aby děti mohly vyrůstat ve své původní biologické rodině. Sanace rodiny se nejčastěji zaměřuje na zvyšování praktických dovedností členů rodiny a nastavení funkčních pravidel. „Fungování“ rodiny však může být v některých případech již tak narušené, že činnost centra pro sanaci rodiny je zaměřena pouze na vyřešení nejpálčivějších záležitostí ohrožující rodinu a děti v rodině a pokud je v rodině trvající nebo eskalující konflikt mezi jejími členy, málokdy na jeho řešení kapacita pracovníků stačí. A právě v těchto případech by mohlo být přínosem využití metody rodinné mediace.

Cílem textu je zjistit, jaké je využití metody mediace v kontextu sanace rodiny v současné praxi (zda a jak je v kontextu sanace rodiny využívána). K naplnění cíle docházíme prostřednictvím využití kvalitativní výzkumné strategie a techniky polostrukturovaných rozhovorů s odbornými pracovníky sanace rodiny. Závěry výzkumného šetření by mohly posloužit mimo jiné jako indikátor zájmu pracovníků sanace rodiny o možnost využití služeb mediátora.

¹ Mgr. Lucie Smutková, Ph.D., Ústav sociální práce, Univerzita Hradec Králové, *e-mailová adresa:* Lucie.Smutkova@uhk.cz

1. Rodinná mediace

Rodinná mediace se v jistých aspektech liší od mediace týkající se například obchodních nebo sousedských sporů. Největší rozdíly a specifika rodinné mediace leží v povaze vztahů účastníků sporu. Spory řešené při rodinné mediaci jsou blízké osobního Rodinný mediátor je v náročné situaci, kdy musí ke vztahům přistupovat velmi citlivě a taktně, ale přesto upřímně a otevřeně. Rodinná mediace je definována jako řešení konfliktů vzniklých ve vzájemném soužití členů rodiny. Je to postup řešení konfliktů v rodinných vztazích za pomoci kvalifikovaného odborníka- mediátora. Rodinná mediace se může zabývat všemi oblastmi spadajícími do rodinného života, např. rozpad vztahu rodičů a další fungování rodiny. Zahrnuje většinou více členů rodiny. (Holá a kol., 2014)

Rodinnou mediaci definuje také zákon - „*rodinná mediace je mediace, která se zaměřuje na řešení konfliktů vyplývajících z rodinných vztahů. Mediátorem je fyzická osoba, je osoba, která je zapsaná v seznamu mediátorů.*“ (Zákon o mediaci, 202/ 2012 Sb., §2)

V rodinně-právních vztazích může dojít k několika typům konfliktu, konflikt mezi manžely, které se týkají neshod společného soužití. Konflikty mezi rodiči společného dítěte, ke kterým dochází v rámci výkonu rodičovské odpovědnosti, nejčastějším je konflikt, kdo bude mít dítě ve své péči.

Obecným cílem rodinné mediace je zplnomocnění účastníků konfliktu k hledání a nalezení vlastního řešení, bez zásahu veřejné moci. Cílem mediace je stabilizace poměrů členů rodiny, nabídnutí komunikačního prostoru pro řešení rodinných konfliktů a možnost předcházet rodinným dysfunkcím, zlepšení rodinných vztahů, vstoupení do vztahů odlišným způsobem a pomoc s objasněním a odstraněním problémů a nedorozumění. (Holá, 2014)

Principy rodinné mediace jsou ve většině bodů shodné s mediací běžnou, vhodné za zmínění je možno považovat několik základních principů, které v rodinné mediaci musí figurovat a to (viz Holá a kol.,2013) : neutralita mediátora, povzbuzování klientů vedoucí k aktivitě a odpovědnosti, respekt k sebeurčení klienta, které usnadňuje jeho vlastní rozhodování a umožňuje mu kontrolu obsahové stránky mediace a kontrola mediátora nad procesní a formální stránkou procesu mediace.

2. Sanace rodiny

Termín sanace rodiny je v historii sociální práce relativně nový. Slovo „sanace“ pochází z latinského „sanare“ - uzdravit, zhojit. V České republice téma sanace rodiny poprvé zavedla V. Bechyňová v rámci organizace STŘEP- České centrum pro sanaci rodiny. Matoušek definuje sanaci rodiny následovně: „*Sanace rodiny/ podpora rodiny- postupy podporující fungování rodiny, které jsou opakem postupů vyčleňujících některého člena rodiny kvůli tomu, že někoho ohrožuje, případně kvůli tomu, že je sám někým z rodiny ohrožen. V současnosti v západních zemích převažuje názor promítající se i do praxe sociální práce, že sanace rodiny by měla být metodou první volby u většiny případů, kdy je sociální služba kontaktována kvůli výskytu domácího násilí. Sanace rodiny však má mnohem širší pole působnosti, například jako postup doplňující léčbu závislosti u dospělých lidí. Práce s rodinou může mít formu podpory od zaškoleného dobrovolníka, terapie poskytované profesionálem celé rodině nebo někomu z rodiny v domácím či jiném prostředí, služby poskytované rodinám (např. docházka dětí do specializovaných denních center, přípravné vzdělávání dětí před vstupem do školy, docházka do mateřských a rodinných center).*“ (Matoušek in Bechyňová a Konvičková, 2011, 17 s.) Tato definice je poměrně velmi široká a zahrnuje pestrou paletu způsobů práce s rodinou. Užší definici sanace rodiny nabízí Bechyňová a Konvičková, podle kterých „*sanace rodiny je soubor opatření sociálně právní ochrany, sociálních služeb a dalších opatření a programů, které jsou poskytovány nebo ukládány převážně rodičům dítěte a dítěti, jehož*

sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen. Důsledkem neřešené nebo akutní situace ohrožení dítěte může být jeho umístění mimo rodinu. Základním principem sanace rodiny je podpora dítěte prostřednictvím pomoci jeho rodině.“ (2011, s.18) Tato definice vnímá sanaci rodiny především jako přístup založený na multidisciplinární spolupráci a zdůrazňuje nutnost včasné intervence.

Z předchozích definic vyplývá, že sanace rodiny má za cíl předcházet, zmírňovat nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte a poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu pro zachování rodiny jako celku. Smyslem sanace rodiny je tedy pomáhat rodinám, u kterých se vyskytl problém, problém vyřešit a napravit tak, aby nedošlo k rozpadu rodiny nebo aby měl její rozpad co nejmenší negativní dopady na děti i dospělé členy. Neopominutelnou součástí činnosti sanace rodiny je pomoc při udržení změn navozených prací s rodinou.

Základními znaky sanace rodiny jsou (viz Černá, Granja, 2010): sestavení multidisciplinárního týmu, který má jasněho koordinátora, všichni členové týmu a rodina vzájemně znají své role a úkoly, je vytvořen individuální plán sanace rodiny a jeho výsledky jsou pravidelně revidovány, případně přeformulovávány dle aktuálních potřeb dítěte a možností rodičů a v neposlední řadě rodiče a děti vědí, že jsou zařazeni do programu sanace rodiny, účastnili se sestavování sanačního plánu, plánu rozumí, souhlasí s ním a dává jim smysl.

Sanační plán by měl obsahovat cílový stav situace rodiny, ke kterému musí směřovat jednotlivé sanační kroky. Dále musí obsahovat časový úsek- termín předběžně určený pro naplnění cílového stavu. Nejenže obsahuje konečný časový termín, ale dále obsahuje minimální časový úsek, po kterém bude vyhodnocována efektivita dílčích sanačních kroků. V sanačním plánu jsou domluvena kritéria, podle kterých bude následně hodnocena efektivita sanačních kroků. Rodina se při naplňování plánu musí cítit bezpečně. (Bechyňová, Konvičková, 2011)

Naplnění sanačního plánu závisí na mnoha faktorech, jejichž vzájemné působení ovlivňuje míru ohrožení dítěte v rodině a pravděpodobnost úspěšnosti posílení zdravých funkcí rodiny. Při plánování sanace rodiny je nutno počítat s různými rizikovými faktory. Těmi mohou být předchozí život rodičů v nefunkčním rodinném prostředí, rodiče se zkušeností ze zařízení ústavní výchovy, mají předchozí závislost na návykových látkách, nízké vzdělání rodičů, nezaměstnanost, chudoba atp.

Délka sanace rodiny se může pohybovat v rozmezí od několika měsíců do několika let. (Bechyňová, Konvičková, 2011) Sanace rodiny se v našem kontextu uplatňuje především v rámci poskytování sociálně-aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi.

3. Metodika výzkumného šetření

Hlavním cílem realizovaného výzkumného šetření je zjištění, jaké je využití metody mediace v kontextu sanace rodiny. Na hlavní výzkumný cíl navazují tři dílčí cíle, kterými jsou:

1. Zjistit, jaké jsou z pohledu sociálních pracovníků nejvýznamnější principy fungování sanace rodiny.
2. Zjistit, jaké postupy považují sociální pracovníci při práci s rodinou za nejefektivnější.
3. Zjistit, jaký je pohled pracovníků na využití mediace v kontextu sanace rodiny.

Výzkumné šetření bude probíhat kvalitativní výzkumnou metodou technikou polostrukturovaného interview (viz Hendl, 2008) se sociálními pracovníky pracujícími v oblasti sanace rodiny.

Pro volbu respondentů byla zvolena metoda záměrného výběru. Do výzkumného souboru byli zařazeni sociální pracovníci neziskových organizací poskytujících sanaci rodiny v rámci sociálně-aktivizačních služeb a působících v Královéhradeckém a Pardubickém kraji.

V rámci přípravy výzkumného šetření bylo kontaktováno celkem sedmáct organizací z Královéhradeckého a Pardubického kraje. Reagovalo šest organizací, které poskytly kontakt na jednoho pracovníka vyhovujícího zadaným kritériím.

Informace zjištěné polostrukturovanými rozhovory byly zpracovány pomocí techniky otevřeného kódování. (viz Miovský, 2006)

3.1 Nejvýznamnější principy fungování sanace rodiny z pohledu pracovníků sanace rodiny

Úkolem prvního dílčího cíle bylo zjistit, jaké jsou z pohledu sociálních pracovníků nejvýznamnější principy fungování sanace rodiny. Z pohledu respondentů z center pro sanaci rodiny a sanačních pracovníků je nejpodstatnější pro sanaci rodiny samotné zahájení spolupráce. Úspěšné/neúspěšné vnímání začátku spolupráce ze strany klientů určuje budoucí ochotu klientů spolupracovat s pracovníky sanace rodiny. Z výpovědí respondentů vyplývá, že pokud je s rodinou zahájena spolupráce na podnět OSPOD je navázání důvěry mezi respondenty a rodinou vždy náročnější. Je také zapotřebí více času na mapování potřeb rodiny a hledání její zakázky, která je většinou „rozvinutím“ prvotní zakázky od OSPODu. Pro respondenty je důležité, aby rodina vnímala, že sanace rodiny je založená na spolupráci a že pracovníci nesuplují jejich nedostatky, ale snaží se jim pomoci nedostatky minimalizovat, naučit je se do budoucna na podobné situace reagovat samostatně a čerpat ze svých zdrojů. Sanaci rodiny ve všech organizacích primárně vykonává sociální pracovník. Někteří z respondentů využívají služeb jiných zaměstnanců své organizace a dále multidisciplinárního týmu či návazných služeb. Respondenti nemohou pracovat a většinou nepracují s rodinami, kde jsou děti týrané, v rodině je přítomno domácí násilí nebo je jeden z rodičů závislý na návykových látkách a nijak svoji situaci neřeší a řešit nechce. Všichni respondenti spolupracují s dalšími subjekty, jak s dalšími sociálními službami, tak s dalšími významnými aktéry v rámci sítě služeb pro rodiny s dětmi. Pro sociální pracovníky v sanaci rodiny je nejvýznamnějším cílem jejich činnosti a spolupráce s rodinou zajištění bezpečného prostředí pro děti a tento cíl v rozhovorech na mnoha místech opakovaně akcentují.

3.2 Efektivní postupy při práci s rodinou z pohledu pracovníků sanace rodiny

Úkolem druhého dílčího cíle bylo zjistit, jaké postupy považují sociální pracovníci při práci s rodinou za nejefektivnější. Z odpovědí respondentů vyplývá, že při práci s rodinou v sanaci je nejučinnější nejdříve rodině popsat charakter služby, nabídku organizace nabídnout a zdůraznit dobrovolnost spolupráce. Respondenti mapují rodinnou situaci a snaží se navrhnout individuální podobu možné spolupráce. Z výzkumu vyplývá, že respondenti upřednostňují setkávání v tzv. triádě, tedy ve složení organizace, klient, OSPOD, a to zejména v rámci prvního setkání, ale i později v případě potřeby sdílení informací atp. Tento způsob vzájemné komunikace pro ně představuje jakousi „obranu“ proti případnému zkreslování informací ze strany klientů. Z pohledu oslovených respondentů má významný vliv na rodinu a její „fungování“ i tzv. transgenerační přenos mezi rodiči a dětmi. Rodiče mají různé zažité návyky, které jsou předávány po mnoho generací a nejsou rodinou vnímány jako špatné a zanedbávající. Tyto přenášené zvyky jsou často největší překážkou při sanaci rodiny, protože rodiče na své straně nereflektují žádný problém. Podle respondentů má na rodinu negativní dopad i jejich zneschopňování sociálním systémem, kdy jsou pouhými příjemci služeb a nespolehají na své vlastní schopnosti řešit svou obtížnou situaci a jsou poměrně vysoce pasivní.

Pro rodinu je z pohledu respondentů důležité pomoci jim objevit jejich silné stránky a naučit je novým způsobům řešení nepříznivých situací. Za důležitou vnímají respondenti spolupráci s OSPODem a dalšími subjekty např. v rámci případových konferencí. Zde je

podle nich největším přínosem vzájemné vyjasnění rolí v práci s rodinou. Délka spolupráce je pro respondenty v sanaci rodiny individuální záležitostí, upřednostňují omezení délky trvání spolupráce na dobu maximálně jednoho roku.

3.3 Pohled pracovníků na využití mediace v kontextu sanace rodiny

Úkolem třetího dílčího cíle bylo zjistit, jaký je pohled pracovníků na využití mediace v kontextu sanace rodiny. Respondenti mají základní přehled o mediaci, ví, co je jejím cílem a znají základní oblasti jejího uplatnění. Respondenti si umí nejlépe představit její praktické využití při řešení partnerských či rozvodových konfliktů nebo mezigeneračního konfliktu a narušeného vztahu rodič- dítě. Za nejvýznamnější přínos mediace považují vstup nové, klientům neznámé osoby. Také oceňují možnost uzavření dohody, která může mít v rámci řešení obtíží rodiny velký význam. V současnosti vnímají jako největší limit nedostupnost služeb mediátora. Pouze jeden z dotazovaných respondentů se s prací mediátora reálně setkal. Respondenti mají pocit, že o mediaci je nejvíce hovořeno v trestně-právní oblasti a v rozvodových konfliktech. Nemají přehled o situacích, ve kterých by mediátora mohli uplatnit. Umí si mediátora do budoucnosti představit jako součást multidisciplinárního týmu a významný subjekt ve spolupráci s rodinou. Vyjadřují obavy ze zpoplatnění mediace, s tím, že to mnohé z klientů vyradí nebo následně odradí od spolupráce. Respondenti by ocenili více informací z praxe, aby věděli, v jakých konkrétních situacích se dá mediace využít a v jakých situacích nebo s jakými klienty není vhodná. Z jejich teoretických znalostí je mediace všemi respondenty kladně hodnocená a do budoucnosti, po vyzkoušení v praxi sanace rodiny, by mohla být vítanou alternativou řešení sporů v sanaci rodiny

Závěr

Tento text se orientoval na metodu rodinné mediace a možnosti jejího využití v kontextu sanace rodiny.

Cílem textu bylo zjistit, jaké je využití metody mediace v kontextu sanace rodiny v současné praxi (zda a jak je v kontextu sanace rodiny využívána). K naplnění cíle byla využita kvalitativní výzkumná strategie a technika polostrukturovaných rozhovorů s odbornými pracovníky sanace rodiny. Závěry výzkumného šetření reflektovaly témata.

Poděkování a afiliace

Tento článek je jedním z výstupů projektu specifického výzkumu v oblasti sociální práce pro rok 2016/2017 podporovaného Univerzitou Hradec Králové s názvem *Současné přístupy v sociální práci s rodinou (služby pro rodinu v ohrožení - sanace rodiny, rodinná mediace)*, č. 2101/2016-2017.

Seznam citované literatury

BECHYŇOVÁ, Věra, KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2011, 151 s. ISBN 978- 80- 262- 0031- 4.

ČERNÁ, M. GRANJA, M. *Udržet rodiny pohromadě. Projekt: „Podpora integrity rodin ohrožených sociálním vyloučením a jejich místo v měnící se Evropě.“* [online]. 2010 [cit. 7. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.socioforum.sk/attachments/article/48/rodiny%20pohromade%20CZ.pdf>

Zákon č. 202/ 2012 Sb. O mediaci, v platném znění

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Vyd. 2., aktualizované. Praha: Portál, 2008, 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

HOLÁ, Lenka. *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013, 512 s. Psyché. ISBN 978- 80- 247- 4109- 3.

HOLÁ, Lenka. *Mediace v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 270 s. ISBN 978- 80- 247- 3134- 6.

HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, 256 s. ISBN 978- 80- 7502- 015- 4.

HOLÁ, Lenka. WESTPHALOVÁ Lenka. *Rodinná mediace v České republice a možnosti jejího uplatnění v sociální práci*. FÓRUM sociální politiky. 2014, 8(1), 20- 25 s. ISSN 1802-5854.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2006, 331 s. ISBN 80-247-1362-4.

Nepříznivý vliv mnohých nezaměstnaných rodičů na socializaci jejich dětí

Unfavorable Influence of Numerous Unemployed Parents on the Socialization of Their Children

Bohumil Stejskal¹

Abstrakt

Přestože je u nás nízké procento lidí bez práce a mnohé podniky pokrývají chybějící dělnické profese zahraničními imigranty, průzkum provedený v jednom celém kraji prokázal u velké části skupiny nezaměstnaných nejen nechuť pracovat, ale i naprosto špatný vliv na přípravu jejich dětí na zapojení se do života společnosti. Jde především o rodiny, v nichž nikdo nepracuje proto, že práci nehledá a ani pracovat nechce. Tyto rodiny jsou odporem k soustavné práci a vyhledáváním spíše krátkodobé příležitosti pracovat „na černo“ a také i krádežemi nejen špatným příkladem a předlohou chování pro své děti, ale ony je k tomu i cílevědomě vedou. Po ukončení jejich povinné školní docházky jim zakazují pokračovat v přípravě na budoucí povolání.

Klíčová slova: Rodiče. Nezaměstnanost. Socializace. Děti.

Abstract

There is a low percentage of people without work in the Czech Republic, and many businesses cover the missing working-class professions by foreign labor. Survey carried out in one of the regions showed in a large part of the group of the unemployed not only the dislike to work, but also their absolutely bad influence on the preparation of their children to participate in society. These are primarily families where adult members do not work because they do not look for work and are not interested in it. These families provide their children with bad behavior patterns in the form of resistance to systematic work, looking for occasional illegal work or minor criminality. What's more, this educational pattern is often intentional. After completing compulsory schooling, these parents discourage their children from continuing education.

Keywords: Parents. Unemployment. Socialization. Children.

Navazuji na svůj příspěvek na minulých Hradeckých dnech, kdy jsem hovořil k problému nezaměstnaných rodičů, kteří brání svým dětem v profesní přípravě na budoucí povolání. Pokusím se vysvětlit, o jak nebezpečný postoj nyní jde a jak naše současná společnost na něj nereaguje.

Přestože v poslední době by nás mohla uspokojovat velmi nízká míra nezaměstnanosti (3 %) vyjádřená počtem nezaměstnaných, správnější by bylo argumentovat počtem chybějících pracovních míst. Neboť nahlédneme-li do inzerátů podniků, které nabízejí pracovní místa pro nejrozličnější pomocné práce, pro dělnické profese a dokonce lákají i zahraniční dělníky z řad migrantů, troufám si říci, že současně uváděných 300 tisíc nezaměstnaných tvoří ti, kteří vůbec práci nehledají, protože pracovat nechtějí. Umožňuje jim to příliš tolerantní systém sociálních dávek, který rozděljuje prostředky příliš ochotně i těm, kteří se práci vyhýbají. Nejde mi o krácení prostředků pro potřebné, kteří se dostali do stavu nouze zdravotním stavem, stářím, ztrátou partnera, nějakou těžkou životní situací apod., ale jde mi o zneužívání sociálních dávek na úkor celé společnosti. Toto sice nízké procento nezaměstnaných se již nebude více snižovat, ale brzy opět poroste. Pokusím se to prokázat následující úvahou.

Tito nepracující svým odporem k řádné práci, způsobem obživy a často i krádežemi jsou nejen špatnou výchovnou předlohou svým dětem, ale dokonce je k takovému způsobu života nutí. Před rokem jsem uváděl skutečná čísla získaná z průzkumu v Ústeckém kraji, jak velký podíl těchto rodičů brání svým dětem po dovršení jejich základního vzdělání pokračovat

¹ doc. PhDr. Bohumil Stejskal, CSc., Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky, Studentská 2, 461 17 Liberec 1, e-mailová adresa: bohumil.stejskal@tul.cz

v přípravě na příští povolání, ba často jim to často zakazuje. V této souvislosti chci zmínit nebezpečí, které tkví i v tom zdánlivě nízkém procentu nepracujících. To je totiž zárodek nové společenské kategorie, nazvěme ji „nepracujících“, která však poroste geometrickou řadou. Proč? Vždyť v každé takové rodině lze předpokládat 2–3 děti (zpravidla i více, neboť jsou také zdrojem příjmu ze sociálních dávek). Tyto děti budou mít opět děti s návyky svých rodičů a ty budou ve výchově dalších pokolení postupovat vždy podle vzoru svých rodičů. Naše stárnoucí společnost moc dětí potřebuje, ale především děti řádně vychované, tedy i v přístupu k práci.

Práce není trest ani pouhá výtěžná činnost. Práce člověka rozvíjí, dává mu možnost získat nové schopnosti, dovednosti i vědomosti. Umožňuje člověku zapojit se do společnosti, v komunikaci v pracovním prostředí nabytí dalších zkušeností. Díky práci člověk získává určité společenské postavení, určitou hodnotu a díky ní se zařazuje do společnosti. Práce a zaměstnání pak zvyšují sebevědomí člověka a pocit vlastní hodnoty. Práce dává životu řád a režim a strukturuje i jeho čas. V neposlední řadě práce zvyšuje i životní standard člověka. To vše postrádá člověk odkázaný pouze na sociální dávky.

Pracuji ve školství, a proto budu hovořit právě o dětech a studentech. Školský resort v rámci speciálního školství vybudoval systém vzdělávání pro méně nadané žáky (s mentální retardací) a pro žáky sociálně znevýhodněné (ze sociálně slabých rodin). Tyto děti dosud získávaly základní vzdělání v tzv. základních školách praktických s možností ve vzdělávání pokračovat v získání výučního listu. Nyní od nového školního roku mají dokonce možnost integrace v běžných základních školách s podpůrnými opatřeními absolvovat individuální vzdělávací plán tak, aby mohly pokračovat ve studiu na středním stupni a rovněž získat až výuční list. Přibližně před deseti lety bylo připraveno na tzv. odborných učilištích (na rozdíl od středních odborných učilišť s maturitou) více než 60 učebních oborů s výučním listem, který dává absolventům tohoto studia vyšší plat a tedy i vyšší standard, než pouhé práce pomocné. Jen pro ilustraci uvedu některé příklady tříletých oborů: kuchařské práce, řeznické práce, šití oděvů, prodavačské práce, cukrářské práce... Pokud vás překvapí název oboru tím, že není označen kuchař, řezník, cukrář atd., tyto jsou zachovány pro absolventy středních odborných učilišť s maturitou, která je opravňuje v příslušném oboru zastávat rozhodující a vedoucí funkce. Avšak obory se shodují v odborné přípravě. Mohu potvrdit, že na příklad absolventy tříletého oboru opravářské práce zemědělských strojů nebo opravářské práce motorových vozidel přijímají automobilky jako kvalifikované dělníky.

Byl to významný krok ve prospěch těchto mladých lidí s handicapem, který nám jiné země záviděly. Přesto k dnešnímu dni máme z původního počtu oborů odborných učilišť pouhou polovinu. Ostatní postupně zanikly pro nedostatek zájemců o studium, jako důsledek negativního rozhodování o dítěti ze strany rodičů. Jedním z vážných důvodů tohoto stavu, který nás školáky trápí, je sociální zázemí těchto dětí. I když základní škola praktická (dnes i běžná ZDŠ) hodnotí žáka jako schopného dosáhnout výučního listu, vybízí a motivuje ho k pokračování ve studiu na odborném učilišti ve vybraném učebním oboru, rozhodující slovo má však rodina (včetně sourozenců), dále pak kamarádi, parta, u dívek v ojedinělých případech předčasné těhotenství. Prozradily to rozhovory uskutečněné na základních školách praktických s 15letými žáky. Na otázku „Končíš 9. ročník, slušně se učíš, co budeš dělat po prázdninách?“ odpovídali: „Půjdu na úřad jako brácha, táta a máma.“. Mladší žáci v bezprostředním rozhovoru na otázku „Jakou ti dává maminka do školy svačinu?“ bezelstně odpoví: „Žádnou. Řekne mi, abych si něco „čmajznu“ v sámošce.“ atp. Provedený výzkum zjistil otřesné skutečnosti.

Obtížnější situaci v uplatnění mají méně úspěšní absolventi s mentální retardací, kteří při hledání práce narážejí na nedůvěru a nepochopení personalistů, kteří je předem podceňují a přidělují jim nižší zařazení, než pro která jsou připraveni. Lidé s mentálním postižením potřebují k zapracování a zvládnutí pracovní činnosti sice více času, což může zaměstnavatele

odrazovat, avšak po zapracování bývá efektivita jejich práce srovnatelná s ostatním pracovníky a svěřené pracovní úkony pak dokonce provádějí s větším zaujetím, než lidé nepostižení. Navíc bývají typičtí tím, že nestřídají často zaměstnání. Pak je velmi důležité, aby takového pracovníka přijali ostatní mezi sebe a brali ho jako rovnocenného člena týmu.

Tolik jenom několik postřehů k nahlédnutí do našich problémů, se kterými bojujeme proti vzniku „kategorie nepracujících“.

Chci zakončit výzvou k vám všem, kteří se podílíte na profesní přípravě a na zapojení člověka do takové práce, o jejímž významu jsem mluvil. Nedávejme prostor vzniku společenské kategorie „nepracujících“ (těch, co nechtějí pracovat). Naopak. Co nejvíce pomáhejme těm, kteří musí překonávat nějaké obtíže, aby mohli pracovat. Obracím se na úřady práce, profesní poradenství, agentury, informační poradenská střediska, sociální firmy, neziskové organizace, chráněná pracoviště, občanská sdružení, společenské organizace a všechny další, které jsem nestačil zde připomenout, a mají podíl na tomto čestném úsilí dát všem lidem možnost pracovat. Informujme se navzájem, podle povahy případů vzájemně spolupracujme, pomáhejme si, ale rozhodně se nesmiřme s vypočítavostí těch, kteří jsou nezaměstnaní, protože pracovat nechtějí. Chtěl bych v této souvislosti oslovit i legislativce, zda by nešlo v tomto smyslu upravit i stávající prováděcí předpisy, aby nemohlo docházet k jejich zneužívání.

Seznam použité literatury

KREJČÍŘOVÁ, O. *Profesní příprava a pracovní uplatnění osob s mentálním postižením*. Olomouc: UP, 2013. ISBN 978-80-244-3711-8.

LUDÍKOVÁ, L., a kol. *Specifika edukace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami s přesahem do sféry pracovního uplatnění*. Olomouc: UP, 2011. ISBN 978-80-244-2938-0.

PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-198-0.

ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-889-0.

Dostupné bydlení v Hradci Králové jako nástroj sociální práce vedoucí k sociální změně

Affordable housing in Hradec Králové as a tool of social work leading to social change

Marek Šimůnek¹, Michal Klapal², Jiří Kotala³

Abstrakt

V období 2015 – 2017 se na úrovni obce Hradec Králové významným způsobem posunul nástroj sociální práce v podobě nastavení nového systému dostupného bydlení. Pozornost byla věnována zpracování a naplňování Koncepce specifických forem bydlení, jejímž obsahem je mimo jiné nové nastavení provozu městské ubytovny a dále nový systém výběru žadatelů do bytů zvláštního určení, bytů v penzionu pro důchodce a bytů pro důchodce, který je striktně provázán s agendou sociální práce na obecním úřadu. Uvedený systém se ukazuje být plně funkční a perspektivní, neboť vede k sociální změně, k aktivitě klientů a posilování jejich zodpovědnosti. V návaznosti na provedené kroky je aktuálně připravován projekt nového nastavení práce s žadateli o bydlení a nájemníky v objektu, který je v současné době zařazen mezi vyloučené lokality. Autoři příspěvku se zároveň zamýšlejí nad teoretickými východisky účinných změn jak na institucionální úrovni, tak v rovině individuální práce s klienty sociální práce. Uvedené aktivity mohou být příkladem dobré praxe pro zástupce místních samospráv.

Klíčová slova: Dostupné bydlení. Sociální práce. Hradec Králové

Abstract

The social work tool in the form of a new system of affordable housing was significantly shifted at the level of the city of Hradec Králové in the period 2015-2017. Attention was paid to the processing and implementation of the Concept of specific forms of housing, which includes among other things a new setting of city hostel and a new system of selection of applicants to a special-purpose flats, flats in boarding house for seniors and flats for seniors, which is strictly linked to the agenda of social work at the municipal office. This system appears to be fully functional and perspective as it leads to social change, to the activity of the clients and to the strengthening of their responsibility. Following the steps taken, the project for the new setting of work with applicants and tenants is being prepared in object, which is presently ranked among the excluded localities. The authors of this contribution also contemplate the theoretical basis for effective change at institutional level as well as individual work with clients of social work. Mentioned activities can be an example of good practice for representatives of local governments.

Keywords: Affordable housing. Social work. Hradec Králové

1. Úvod

Může být dostupné bydlení jako nástroj sociální práce cestou k sociální změně? A mohou v tom obce sehrát nějakou roli? Tyto otázky jsme si položili v souvislosti se zavedenými i plánovanými změnami v sociální oblasti na úrovni obecní politiky, o kterých pojednává náš příspěvek. Bydlení je dnes předmětem mnoha odvětví lidské činnosti a v každé z nich se uplatňuje zcela rozdílná optika. Realitní makléř se bude jistě o problematiku bydlení zajímat jinak než zedník. Náš pohled je spíše politický a etický. Život v *polis*, „obci“ je podle Aristotela přirozenou podstatou člověka. Jeho *zoon politikon* charakterizuje člověka coby „tvora žijícího v obci, tvořícího obec“. Původní řecké ethos pak znamenalo podle Jankovského (2003) také „stáj“, v souvislosti s člověkem pak „společné místo k žití“ konkrétního společenství, kde se skrze vzájemné vztahy a interakce vytvářely společné

¹ Magistrát města Hradec Králové, e-mailová adresa: marek.simunek@mmhk.cz

² Fakulta humanitních studií UK, e-mailová adresa: klapal.michal@gmail.com

³ Magistrát města Hradec Králové, e-mailová adresa: jiri.kotala@mmhk.cz

kulturní stereotypy, obyčeje a mravy, které byly závazné jak pro celek, tak i pro jednotlivce. Mravem pak rozumíme tu sféru lidského konání, která je spjata s obvyklým, očekávaným a vyžadovaným jednáním v dané společnosti. Jsou to navyklé interakční vzorce, které jsme se učili od dětství a nevyžadují vyšší míru hodnocení a rozhodování. Sokol (2010) popisuje oblast „společného mravu“ jako jednání homogenizující vliv autorit, které učí, „co se u nás dělá a nedělá“.

Sociální práce na obecním úřadu se v podmínkách královéhradeckého magistrátu řídí závaznými standardy kvality, které nejsou aktuálně vyžadovány legislativně (Šimůnek a kol., 2016). Mezi oblasti spadající do sociální práce patří i spolupráce s klientem při zajištění bydlení. Situace v Hradci Králové je specifická v rámci republiky zejména obtížnou finanční dostupností jakéhokoli bydlení (cena malometrážního bytu se často blíží i 2 mil. Kč, výše nájemného v městských nájemních bytech přesahuje 90 Kč/m²/měsíc), dále pak nedostatkem městského nájemního bydlení. V návaznosti na připravovaný systém sociálního bydlení v celostátním měřítku město schválilo koncepci specifických forem bydlení (dostupné z <https://www.hradeckralove.org/file/9916/>) obsahující primárně popis specifických forem bydlení pro jednotlivé cílové skupiny (dle procesu komunitního plánování jde o seniory, osoby se zdravotním postižením, rodiny s dětmi a osoby v obtížné životní situaci), a to včetně přehledů stávajících kapacit a doporučení, přičemž cílem, jež koncepce deklaruje, je vyřešení nepříznivé příp. krizové situace občanů města Hradce Králové v oblasti bydlení a zajištění stabilizace jejich bytové situace v rámci procesu sociálního začleňování. Tento cíl má oporu v § 35, odst. 2 zákona o obcích č. 128/2000 Sb.: „*Obec v samostatné působnosti ve svém územním obvodu dále pečuje v souladu s místními předpoklady a s místními zvyklostmi o vytváření podmínek pro rozvoj sociální péče a pro uspokojování potřeb svých občanů. Jde především o uspokojování potřeby bydlení, ochrany a rozvoje zdraví, dopravy a spojů, potřeby informací, výchovy a vzdělávání, celkového kulturního rozvoje a ochrany veřejného pořádku.*“

Je třeba v dané souvislosti zdůraznit, že na území města jsou zajištěny sociální služby pokrývající oblast ubytování, resp. bydlení (noclehárny, azylové bydlení pro muže i pro matky s dětmi, denní centrum pro osoby bez přístřeší, dále chráněné bydlení i podporované bydlení, případně byty, ve kterých probíhá sociální rehabilitace). Vedle standardního nájemního bydlení má město vyčleněné byty pro bydlení seniorů a osob se zdravotním postižením, ve městě dále působí 22 soukromých ubytoven umožňujících využívání doplatku na bydlení a dále jedna městská ubytovna, která byla ještě donedávna provozována čistě v gesci odboru správy majetku města bez systémového provázání na oblast sociální práce. Tento způsob využívání městské ubytovny fakticky způsobil, že lokalita byla považována oprávněně za sociálně vyloučenou.

V roce 2016 byly nově nastaveny podmínky využití městské ubytovny (též nájemních bytů vyčleněných pro bydlení seniorů a osob se zdravotním postižením). Podstatou změn je důsledné vyhodnocování nepříznivé sociální situace žadatelů o uvedené formy bydlení a řešení jejich potřeb prostřednictvím sociální práce, v jejímž průběhu je často nutno využít metodu oscilace mezi rámcem pomoci a kontroly, které jsou podstatou sociální změny. Předcházející systém umožňoval „nárokovat“ uvedené formy bydlení, přičemž klienti nebyli nijak motivováni k vlastní aktivitě a změně, např. v oblasti řešení dluhů či hledání zaměstnání. Cílem změny systému bylo motivovat žadatele k aktivitě a řešení své sociální situace, umožnit hledání různých forem řešení a v neposlední řadě také umožnit kontrolu dodržování pravidel nastavené spolupráce.

Výše popsaná teoretická východiska nacházejí inspiraci a oporu ve filozofické tradici, která užitečně odlišuje vlivy působící na člověka na tzv. *vis a tergo* (sílu působící „zezadu“) a *vis a fronte* (sílu působící „zepředu“). V prvním případě se často jedná o situace, ve kterých je člověk k něčemu „nucen“ a to bez ohledu na jeho schopnosti, motivaci nebo vůli. Představená

koncepte vychází z posouzení komplexní životní situace člověka, kde otázka bydlení představuje sice dílčí aspekt, ovšem se silným motivačním charakterem a praktickým využitím „sil zepředu“, které spíše „lákají“, umožňuje dovést člověka tam, kam je třeba. V našem případě k přijetí pravidel společného žití.

2. Městská ubytovna – nástroj sociální práce

Vznik městské ubytovny má počátek v první polovině 90. let minulého století, kdy v tehdejší domě zvláštního určení pro cca 400 nájemníků – seniorů bylo vyčleněno několik desítek bytových jednotek pro rodiny s dětmi s představou, že senioři budou pomáhat mladým rodinám (např. s hlídáním dětí) a děti naopak seniorům (např. s nákupy). Tento pokus o multigenerační propojení různých sociálně potřebných cílových skupin zcela zklamal a nenaplnil očekávání, neboť docházelo k četným konfliktům i přímým fyzickým napadením, a to jak ze strany členů sociálně slabých rodin vůči seniorům, tak i naopak. V roce 2004 se stala situace neúnosnou a došlo k oddělení obou skupin, přičemž přibližně 35 rodin využilo nabídky k přestěhování do městem nově zakoupené a rekonstruované ubytovny. V následujících deseti letech se situace v objektu obsazeném seniory stabilizovala, zatímco v ubytovně se situace postupně zhoršovala.

Moderní společnosti, včetně té naší, tendují k otevřenosti vůči lidským svobodám. Řada politických úvah a opatření experimentuje s otázkou, do jaké míry je možné ponechat jednání člověka ve společnosti na individuálních volbách. Děje se tak v relaci k otázce omezení individuální volnosti, které se snaží minimalizovat navzdory skutečnosti, že takové omezení představuje základní předpoklad sociálně stabilního fungování.

V ubytovně bylo nutné řešit prakticky neustále dluhy vůči městu, neakceptace pravidel soužití, vznik škody na městském majetku, vysokou kriminalitu (prakticky denní výjezdy policie), nepořádek i stížnosti obyvatel z okolí. V objektu působila sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi, která však neměla kompetenci zajišťovat ostrahu objektu či řešit restriktivní opatření. V roce 2015 proto došlo k rozhodnutí o transformaci a novém nastavení provozu nikoli v gesci správy majetku města, ale v gesci odboru sociálních věcí a zdravotnictví. Základem nového provozu se stala vrátnice s 24 hodinovým provozem, kamerový systém, nastavení nájemních smluv na dobu určitou (jeden měsíc) a přísný výběr žadatelů výhradně z řad klientů sociální práce. Radou města byla ustavena pracovní skupina pro výběr ubytovaných, která je aktuálně složena ze zástupců odboru sociálních věcí a zdravotnictví, odboru správy majetku města, úřadu práce, městské policie a státní policie, čímž je zajištěn dostatek informací pro objektivní posouzení každého případu.

Problematika dostupného bydlení se ve své podstatě zabývá otázkou „možnosti“, kterou člověk má v životní situaci spojené se ztrátou bydlení. Rozšiřuje tím spektrum jeho svobod, v rámci pomoci umožňuje volbu tam, kde obvykle není mezi čím vybírat. Významný český filozof Jan Sokol připomíná, že žít svobodně umožňují teprve „dobře nastavená“ pravidla. Již bylo řečeno, že jedním z klíčových záměrů bylo přenést spoluodpovědnost za řešení nepříznivé situace skrze dočasnou pomoc na člověka, který se v ní ocitl. V důsledku nového nastavení pravidel došlo k postupné obměně ubytovaných. Zatímco do června 2015 šlo primárně o vícečetné rodiny nemotivované k aktivnímu řešení vlastní sociální situace, v současné době se zde nacházejí osoby v režimu podporovaného bydlení, osoby ohrožené domácím násilím, osoby ohrožené sociálním vyloučením z důvodu ztráty bydlení z řad rodin s dětmi i jednotlivců, včetně seniorů. Z důvodu nedodržování podmínek jako jsou pravidelné platby za bydlení, omezení a registrace návštěv, včasné řešení konkrétních porušení domovního řádu, např. rušení nočního klidu, úmyslné ničení majetku města, nepořádek, nezáměr o spolupráci v rámci sociální práce, apod., bylo nutné ukončení ubytování s většinou stávajících osob. Z původních obyvatel zde zůstali pouze tři rodiny. Sociální práce s klienty

ubytovanými v městské ubytovně je v současné době zaměřena na celkovou stabilizaci jejich sociální situace, především na jejich ekonomickou aktivitu s cílem vytvořit podmínky pro opuštění ubytovny a získání vyššího stupně bydlení, tedy bydlení v bytě. Všechny dospělé osoby ubytované v městské ubytovně jsou aktuálně pracující, případně pobírající starobní či invalidní důchod, plní povinnou školní docházku či studují. Vyjma doplatku na bydlení nejsou tyto osoby závislé na dalších dávkách hmotné nouze. Poplatek za ubytování činí 75 Kč/m² měsíčně.

Uvedené snahy vedoucí k posílení sociální změny se prakticky odrazily též ve kvalitativním zlepšení narušených sousedských vztahů s občany a firmami sídlícími v okolních objektech. V roce 2017 probíhá rekonstrukce výrazně poškozených (tzv. vybydlených) bytových jednotek po vystěhovaných osobách. V rámci obsazování ubytovny je třeba vyzvednout velmi dobrou spolupráci s poskytovatelem místní služby azylového bydlení. Vzhledem k tomu, že ubytovnu již není důvod považovat za vyloučenou lokalitu, jsou také budoucí rozvojové plány v lokalitě směřovány do jiných oblastí, než je prevence kriminality a zvýšení pocitu bezpečí. V roce 2018 je naším cílem zajistit zde internetové připojení, vybudovat dětské hřiště, posílit bezbariérovost objektu a v jednom z bytů zřídit službu krizového bydlení. Dlouhodobým cílem je pak v souladu s doporučeními platné Koncepce specifických forem bydlení rozšíření návazného, nejlépe městského nájemního bydlení.

3. Nízkonákladové malometrážní nájemní byty – nástroj sociální práce

Hradec Králové disponuje více než 700 malometrážními byty, které jsou vyčleněny pro bydlení seniorů a osob se zdravotním postižením, přičemž 64 bytů je speciálně upravených primárně pro bydlení osob s postižením nosného nebo pohybového aparátu. Ve všech uvedených bytech je regulováno nájemné, většinou na symbolickou částku 25 Kč/m²/měsíc. Mezi podmínky pro žadatele patří např. trvalý pobyt na území města, bezdlužnost vůči městu a jeho organizacím, neexistence jiného bytu vhodného k trvalému bydlení, v případě zájmu o tzv. bezbariérový byt též odpovídající zdravotní postižení. Posuzovány jsou aktuální potřeby každého žadatele, a to prostřednictvím odborné pracovní skupiny jmenované radou města, kde je zastoupen předseda sociálně zdravotní komise rady města, náměstek pro oblast správy majetku města a městských organizací, geriatr, zástupci pečovatelských a ošetrovatelských služeb, ředitel Centra pro integraci osob se zdravotním postižením, zástupce poskytovatele sociálních služeb pro osoby s duševním onemocněním. Navržené žadatele schvaluje rada města. Donedávna bylo v databázi odboru sociálních věcí a zdravotnictví evidováno více než 700 neuspokojených žádostí. Obdobně jako v případě ubytovny i v této oblasti docházelo k situacím, kdy žadatelé „nárokovali“ uzavření nájemní smlouvy a vyjadřovali nespokojenost, když jim mnohdy i po několika letech od podání žádosti nebylo vyhověno. Obtížně přijímali skutečnost, že v rámci posuzování byla dána přednost jiným žadatelům, nacházejícím se aktuálně v přímém ohrožení.

Proces posuzování žádostí a práce s žadateli byl v roce 2016 změněn na základě inspirace modelem popsáním v předcházející kapitole. Základní změnou se stalo nové posouzení všech 700 žádostí z hlediska ohrožení žadatelů sociálním vyloučením. Vedením města byla schválena nová pravidla pro výběr nájemníků, která prioritně zohledňují míru potřebnosti v rámci sociální práce. Ukázalo se, že zdaleka ne všichni žadatelé jsou ohroženi sociálním vyloučením, že fakticky ani nechtějí své bydliště měnit. Řada z nich využila možnosti podat žádost „pro jistotu“, až na ně přijde řada, neboť splňovali základní platné podmínky města. Lze konstatovat, že v současné době je evidováno přibližně 150 aktuálních žádostí, které jsou řešeny v rámci individuální a dlouhodobé sociální práce. Ostatní žadatelé nejsou vnímáni jako klienti sociální práce, neboť jejich aktuální sociální situaci nelze považovat za nepříznivou,

přičemž není vyloučeno, že se klienty sociální práce mohou kdykoli v budoucnu stát. Vyčleněný bytový fond se tak stal účinným nástrojem sociální práce.

V současné době probíhá zpracování projektové dokumentace zaměřené na výstavbu nového bytového objektu o kapacitě cca 40 bytových jednotek, který bude v případě úspěšné realizace poskytovat zázemí nejen pro seniory, osoby s tělesným zdravotním postižením, ale též pro osoby s mentálním postižením či psychickým onemocněním v podobě tréninkových bytů, popřípadě i chráněného bydlení. Zásadní podmínkou pro realizaci projektu bude získání finančních prostředků z vnějších zdrojů na jeho výstavbu. Město má dále vyčleněno v územním plánu několik konkrétních lokalit pro další rozvoj obdobných sociálních projektů.

4. Příklady konkrétních „sociálních změn“ vyplývajících z transformace systému dostupného bydlení v Hradci Králové

Příklad 1: Občan bez přístřeší využíval noclehárny, později azylového bydlení. Byl bez zaměstnání, zatížený exekucí, závislý na dávkách hmotné nouze, rozvedený. Děti žily v péči matky, styk s nimi měl otec znemožněn. Coby klient sociální práce aktivně spolupracoval na řešení své situace, následně mu bylo umožněno ubytování v městské ubytovně, kde dodržoval stanovený režim, v současné době je zaměstnán na hlavní pracovní poměr, tedy není závislý na dávkách hmotné nouze, má nastavený systém řešení svých finančních pohledávek. Významným posunem v jeho životě bylo rozhodnutí o střídavé péči, v současné době je tedy v pravidelném kontaktu se svými dětmi. Klient získal potřebné kompetence k samostatnému bydlení. Zatím stále využívá služeb ubytovny, neboť jiný typ vhodného bydlení není k dispozici.

Příklad 2: Matka se dvěma nezletilými dětmi využila služeb azylového bydlení z důvodu domácího násilí. Naštěstí neztratila zaměstnání, avšak byla nucena řešit svoji finanční situaci osobním bankrotem. V rámci sociální práce byla aktivní a získala možnost využít zázemí v městské ubytovně. Kvalitativní posun je možno vnímat především v zajištění stabilního zázemí pro rodinu, neboť se matka může plně věnovat řešení svých finančních pohledávek i výchově dětí. Také v tomto případě by bylo možné doporučit rodině využití vyššího stupně bydlení.

Příklad 3: Seniorka exekučně vystěhovaná se ocitla v obtížné životní situaci. Spolupracovala v rámci sociální práce a využila nabídky ubytování v městské ubytovně. V současné době je klientka hospitalizovaná. Vzhledem k tomu, že splňuje podmínky města, je připraveno projednání její žádosti o přidělení nájemního bytu zvláštního určení.

Příklad 4: Romská rodina se třemi dětmi získala ubytování na ubytovně města v období před transformací systému. Rodiče se dlouhou dobu nedařilo aktivovat formou pozitivní motivace, na nabídky spolupráce reagovali spíše agresivně. Rodině tedy bylo oznámeno ukončení sociální práce a tedy i termín ukončení ubytování, které je se sociální prací provázáno, přičemž jim byla nabídnuta pomoc při hledání náhradního bydlení. Přesnější vymezení a důsledné vyžadování podmínek, za kterých by bylo možné nadále ubytování využívat rodina akceptovala, začali aktivně spolupracovat, v současné době je otec zaměstnán, rodina nadále přebývá v ubytovně a její situaci lze považovat za stabilizovanou.

5. Závěr

Z uvedených kasuistik vyplývá, že systém výběru ubytovaných do městské ubytovny a žadatelů do vybraných městských bytů se staly funkčním nástrojem sociální práce ukotvené ve standardech sociální práce. Zavedená opatření považujeme za systémová. V uvedených případech bylo dosaženo sociální změny s vysoce stabilizačním charakterem. Budoucí výzvou je rozšíření tohoto systému na další objekt. Jde o dům s osmi nájemními byty, kde nájemníci nerespektují základní hygienické normy a odmítají spolupracovat, zatěžují okolí nepořádkem,

generují dluhy, přičemž není viditelná motivace nájemníků ke zlepšení situace. Ani v jednom případě nejde o klienty sociální práce z důvodu jejich nezájmu o spolupráci. Stavba je v havarijním technickém stavu, předpokládá se proto neprodloužení stávajících nájemních smluv na dobu určitou, úklid okolí, oprava (rekonstrukce) objektu a jeho následné využití pro občany, resp. rodiny ubytované v městské ubytovně, které dlouhodobě a intenzivně spolupracují v rámci sociální práce. Předpokládá se, že zde bude nastaven systém nájemních smluv na dobu určitou. Vedle toho běží projektové práce zaměřené na výstavbu nového bytového domu určeného pro cílovou skupinu královéhradeckých seniorů a osob se zdravotním postižením.

V souvislosti s realizací projektů zaměřených na bydlení je třeba též realizovat opatření vyplývající ze střednědobého plánu rozvoje sociálních a souvisejících služeb, zejména pak v oblasti chráněného a podporovaného bydlení, neboť prokazatelně roste počet klientů se zdravotním postižením i duševním onemocněním. S napětím očekáváme budoucí kroky směřující k legislativní úpravě celé oblasti sociálního bydlení, které mohou významně ovlivnit stávající situaci na obecní úrovni, zejména v možnostech rozvoje vyššího stupně bydlení, který na území Hradce Králové nelze považovat za dostatečný.

Literatura

JANKOVSKÝ, J.: Etika pro pomáhající profese. Praha: Triton, 2003.

Koncepce specifických forem bydlení v Hradci Králové, schválená usnesením Zastupitelstva města Hradec Králové dne 26.1.2016, č. usn. ZM/891/2016

SOKOL, J.: Etika a život. Praha: Vyšehrad, 2010.

ŠIMŮNEK, M., KOTRČOVÁ, S., KOTALA, J. 2016: *Standardizace sociální práce v podmínkách Magistrátu města Hradec Králové*, In: Smutková, L., Patyi, P., Truhlářová, Z. (Eds.) Sociální práce v nejisté době. Sborník z konference XII. Hradecké dny sociální práce 2. – 3. 10. 2015, s.432 – 437, ISBN 978-80-7435-647-6

sekce 3

**SPIRITUÁLNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO NÁSTROJ PODPORY
SOCIÁLNÍ ZMĚNY. KŘESŤANSKÁ SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO
NÁSTROJ SOCIÁLNÍ ZMĚNY?**

Spirituální potřeby člověka s mentálním postižením a jeho doprovázení *The spiritual needs of a person with a intellectual disability and his accompanying*

Jana Biňovcová¹, Petra Konečná²

Abstrakt

Problematika spirituálních potřeb lidí s mentálním postižením v kontextu pobytové ústavní služby necírkevního typu je často velmi opomíjenou oblastí zájmu. Proces humanizace sociálních služeb, jejímž základním principem je přístup zaměřený na člověka, přináší průlom ve vnímání jednotlivých potřeb lidí s postižením. Nedílnou součástí těchto potřeb je i spiritualita. Mohou mít lidé s mentálním a kombinovaným postižením duchovní potřeby? A je naše společnost připravena je akceptovat? Jaké mohou být zdroje spirituality u osob s mentálním postižením? A jak může vypadat konkrétní duchovní doprovázení uživatelů pobytové ústavní služby?.

Klíčová slova: Spirituální potřeby. Člověk s mentálním postižením. Doprovázení. Humanizace. Necírkevní sociální služba. Spiritualita. Přístup zaměřený na člověka.

Abstract

The issue of the spiritual needs of people with intellectual disabilities in the context of residential social service is very often neglected area of interest. The process of humanization social service with the basic principle of which is The Person-Centred Approach brings a breakthrough in the perception of the individual needs of people with intellectual disabilities. An integral part of these needs is spirituality. Can people with mental and combined disabilities have spiritual needs? And is our company ready to accept them? What are spiritual resources for people with intellectual disabilities? And how can a particular spiritual accompaniment clients of the residential social service looks like?

Keywords: Spiritual needs. Person with intellectual disabilities. Accompaniment. Humanization. Non-religious social service. Spirituality. The Person-Centred Approach.

1. Úvod

Problematika spirituálních potřeb lidí s mentálním postižením je zde prezentována v kontextu celoroční pobytové sociální služby ústavního typu. V této službě, která se nachází v Praze, žijí, jak muži, tak ženy s různou mírou podpory, celkový počet klientů je 151, nejstaršímu uživateli je 86 let, nejmladšímu 10 let. Zmíněná organizace prochází procesem změny, ne přímo transformací, ale humanizací sociální služby. Tento proces staví na principech přístupu zaměřeného na člověka, který vede k individualizaci služby a možnosti naplnění přání a potřeb uživatelů.

2. Humanizace a transformace pobytových sociálních služeb

V České republice jsou dle Johnové (2008) pro změny v ústavní péči používané dva termíny a to transformace a reforma. Reforma se zaměřuje na úpravy vybavení a zlepšení prostředí ústavů, jako výměna oken, snížení počtu lůžek v pokojích, kdy tato reforma vede ke zlepšení standardu bydlení, který zlepšuje kvalitu života lidí v ústavech. V praxi se vyskytuje rovněž pojem humanizace sociálních služeb, který je ekvivalentem pro pojetí pojmu reforma dle Johnové, jedná se o např. o vymalování a jednoduchou přestavbu pokoje, která má

¹ Mgr. Jana Biňovcová, Domov pro osoby se zdravotním postižením Sulická; *e-mailová adresa:* binovcova@dozp-sulicka.cz

² Mgr. Petra Konečná, Domov pro osoby se zdravotním postižením Sulická; *e-mailová adresa:* konecna@dozp-sulicka.cz

krátkodobě charakter zlepšení životních podmínek obyvatel ústavů. Jedná se vlastně o jeden prvek nebo krok deinstitucionalizačního procesu. Naproti tomu transformace je hlubokou a zásadní změnou, které vychází z přeměny (transformace) úkolů ústavů. Namísto umístění lidí do speciálních zařízení jde o poskytování speciálních služeb dle individuálních potřeb v běžném prostředí. Humanizace sociální služby tedy – polidštění sociálních služeb, zlepšení podmínek pro poskytování pobytové sociální služby (zlepšení prostředí, péče) – jedná se o první stupeň transformace sociální služby. Jen humanizovat nestačí, protože v ústavu to bude pořád „jenom jako běžný život“. Opírá se o princip normality (Veřejný ochránce práv, 2009), který v sobě zahrnuje tři klíčové momenty:

- normální rytmus života – ten zahrnuje normální rytmus dne (ráno škola nebo práce, odpoledne aktivity, večer odpočinek), normální rytmus týdne (pracovní dny a víkendy, svátky), normální rytmus roku (dovolená, prázdniny, roční období), běžný život ve světě mužů a žen, běžná domácnost v běžném sousedství ostatních lidí;
- normální prostředí – změna místa je normální, žádoucí, jde o to neprožít celý den v jednom prostředí; normálně člověk jinde bydlí, jinde se vzdělává anebo pracuje, jinde realizuje své koníčky;
- společensky ceněné způsoby naplnění potřeb – je třeba naplnit potřeby lidí s mentálním postižením způsobem, který je běžný pro ostatní, nabízet společensky hodnotné aktivity (používat předměty adekvátní věku, vytvářet prostředí adekvátní věku, nabízet smysluplné aktivity).” **Tedy prožívat a naplňovat duchovní/spirituální potřeby**

3. Přístup zaměřený na člověka – humanistická psychoterapie

Dříve jsem se ptal: Jak mohu vyléčit, či změnit tohoto člověka? Dnes bych tuto otázku položil jinak: Jak mohu vytvořit vztah, který tento člověk může využít pro svůj osobní růst?

(Carl R. Rogers, On Becoming a Person, 1961)

Rogersovskou psychoterapií nazýváme dle Junkové (2002) směr či přístup, který je v širších souvislostech zařazován do oblasti humanistické psychologie. Její autor, psycholog Carl R. Rogers (1902 - 1987) ji poprvé formuloval ve čtyřicátých letech minulého stol. Původně byla tato terapie nazývána "nedirektivní", později jako "terapie zaměřená na klienta", v sedmdesátých letech byla její působnost rozšířena i na oblast neklinickou a proto sám autor začal prosazovat označení „přístup zaměřený na člověka“ (Person-Centered Approach - PCA).

Carl Ransom Rogers (1902 – 1987) byl jeden z nejvlivnějších psychologů a myslitelů dvacátého století. Často se o něj hovoří jako o tichém revolucionáři a je s jeho jménem spojován rozvoj originálního psychoterapeutického směru-přístupu zaměřeného na člověka (The Person-Centred Approach, PCA), který výrazně ovlivnil podobu současné psychoterapie a posunul úvahy o povaze člověka a mezilidských vztazích. Rogersovy myšlenky byly mnohdy velice radikální a nenásilnou cestou bořily tradiční představy o poskytování pomoci druhým lidem. Studoval teologii, pedagogiku a psychologii, od roku 1930 pracoval jako poradenský psycholog s delikventními a týranými dětmi v Rochestru. V roce 1940 se stal profesorem klinické psychologie v Ohio, později působil jako profesor na univerzitách v Chicagu a Wisconsinu. Ke konci života byl nominován na Nobelovu cenu (ROGERS, 2014). Rogers vnesl do psychoterapie i pomáhajících profesí téma **důvěry v člověka**. Podle něj má v sobě každý člověk obrovský potenciál porozumět sám sobě a svému prožívání a má schopnost změnit své základní životní postoje, své sebepojetí i své chování. Když mu prokážeme důvěru, dokáže jedinec převzít zodpovědnost a řídit svůj život, který přirozeně směřuje k růstu a rozvíjení jeho vnitřních možností (PCA Institut Praha). Rogersův terapeutický přístup zaměřil pozornost také na význam vztahu pro konstruktivní změnu

v životě člověka. Nejen vztah mezi terapeutem a klientem, ale i vztahy mezi rodičem a dítětem, učitelem a studentem, mezi partnery, i vztahy ve skupině, kde je mnoho lidí, mohou být léčivé a podporovat rozvoj jedince (PCA Institut Praha). Rogers se snažil ukázat jak mocná je důvěra v člověka a jak radikálně může snaha přijmout, ocenit a porozumět změnit naše obvyklé a pevně ukotvené představy o mezilidských vztazích či šťastném člověku. Popsal tři nevyhnutelné a dostačující podmínky pro konstruktivní změnu. Těmito podmínkami jsou právě **bezpodmínečné pozitivní přijetí (akceptace)**, **empatické naslouchání (porozumění)** a **kongruence** (PCA Institut Praha).

Bezpodmínečné pozitivní přijetí (akceptace) – vyjadřuje úctu k člověku, přijmout klienta bez odsouzení a bezvýhradně, být autentický a pěstovat s klientem bezvýhradný pozitivní vztah.

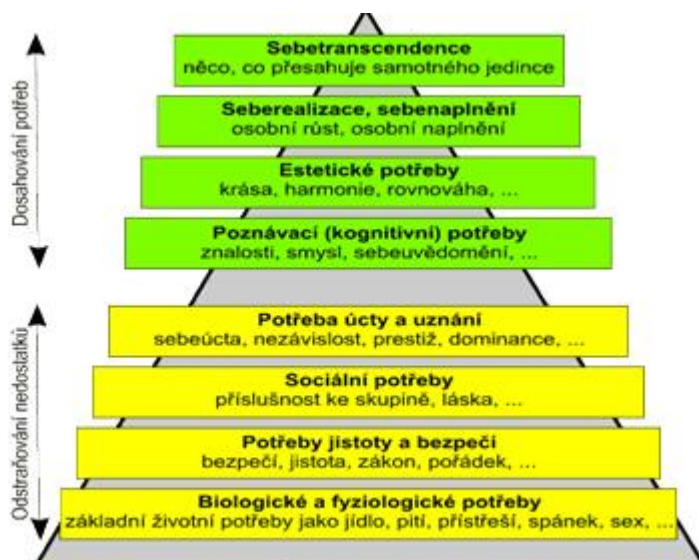
Empatické naslouchání (porozumění) - vstoupit do osobního světa klienta empaticky, projevit starostlivost a mít úctu ke světu klientovy zkušenosti.

Kongruence – stav, kdy je prožívání přítomného okamžiku obsahem vědomí člověka a kdy to, co je přítomno v jeho vědomí, je obsahem jeho komunikace. Pak všechny tyto tři úrovně prolnou, a jsou tak kongruentní (ROGERS, 2014). Rogers se nebál vstupovat do nových a neprozkoumaných zákoutí terapie a vytvářel nové metody, jak prokázat pravdivost svých idejí. A nespokojil se jenom s terapií. Potenciál svých poznatků spatřoval i v oblastech jako je problematika vzdělávání, nebo při řešení sociálních a politických konfliktů. Považoval je za efektivní nástroj působící proti takovým zlům, jako jsou rasová a kulturní nesnášenlivost či individuální a skupinový egoismus (PCA Institut Praha).

Přístup zaměřený na člověka není tak jen psychoterapeutickým směrem ale stanoviskem, filozofií – přístupem k životu, způsobem bytí, jenž lze aplikovat na jakoukoliv situaci, ve které je růst – osobnosti, skupiny či komunity jedním z cílů (ROGERS, 2014).

Směr je řazen do zmíněné humanistické psychologie, Abrahamem Maslowem byl tento směr nazýván jako třetí cesta nebo vlna v americké psychologii hned po psychoanalýze a behaviorismu. Tento směr vznikl z nutnosti vytvořit spolek, který by hájil odlišné postoje k psychoterapii, vědě a pojetí člověka oproti zmiňovaným psychologickým přístupům např. psychoanalýza aj. (JUNKOVÁ, 2002).

Vedle Carla Rogerse byl reprezentantem humanistické psychoterapie právě zmíněný Abraham Maslow (1907 – 1980), autor teorie potřeb, kterou zpracoval do přehledné pyramidy. Podle této teorie má člověk pět základních potřeb od nejnižších po nejvyšší - společně pak tvoří jakousi pomyslnou „pyramidu“. Tyto potřeby jsou společné všem lidem bez ohledu na věk, pohlaví, rasu, zdravotní stav či vzdělání. Aby člověk mohl uspokojovat „vyšší“ potřeby (seberealizace, společenské potřeby aj.), je nutné, aby měl uspokojeny „základní“ potřeby – tedy základ pyramidy, jako je hlad, žízeň, spánek, pocit bezpečí. Potřeba“ je projevem nějakého nedostatku, chybění něčeho, jehož odstranění je žádoucí (TRACHTOVÁ et al. 2005).

Obr. č. 1: Doplněný model 8 úrovněvých

Zdroj: MASLOW, A. H. Motivation and Personality. NY: Harper and Row, 1954)

4. Spiritualita

„Jakákoli výpověď o druhém člověku je především výpovědí o nás samých“.
(James Bugental)

Spiritualita osob s mentálním postižením a jejich duchovní doprovázení je v naší společnosti velmi opomíjené až téměř tabuizované téma. Pokud se více zamyslíme nad důvodem tohoto jevu, určitě najdeme odpověď v naší sekularizované společnosti. To, že vůbec připustíme a zároveň přijmeme, že člověk s mentálním znevýhodněním může mít své duchovní potřeby, je dalším krokem k humanizaci společnosti. Otázkou je, zda ten, kdo není vypořádán s vlastní spiritualitou, může ji akceptovat u druhých a to ze jména u osob, se kterými přichází denně do kontaktu ve svém profesním uplatnění - a to s lidmi s mentálním znevýhodněním v pobytových zařízeních, na které je naše pozornost v tomto příspěvku primárně zaměřena. Název „spiritualita“ je odvozen z latinského „spiritus“-dech či duch. „Být spirituální se může stát žádoucí součástí sebepojetí a to bez příslušnosti k jakékoli instituci, bez zátěže jejich nároků a dokonce s minimálními znalostmi z oblasti náboženství“ (VOJTÍŠEK, DUŠEK, MOTL, 2012). Což je stěžejním faktem, jelikož spousta lidí zaměňuje pojem spiritualita s konkrétním náboženstvím nebo církví. Však jen takový život, který je autentickým a legitimním prvkem přirozeného lidského života „Pod pojmem duchovní život si lidé představují všelicos...Duchovní život člověka se děje všude tam, kde se angažuje lidský duch způsobem, kterému říkáme všeobecně srozumitelně život. Duchovním životem bude už od stvoření, a to tak nezastupitelně, že vzdává-li se člověk duchovního života, vzdává se svého lidství.“ (KONZAL, 2000). Doprovázení by mělo být nedílnou součástí života každého z nás. Je vždy založeno na vztahu mezi doprovázejícím a doprovázeným. Velmi důležité je, abychom neomezili duchovní doprovázení pouze v kontextu umírání, ale po celý lidský život (VÁVROVÁ, 2012).

Prostředky pro rozvíjení spirituality - duchovního života (Českomoravská psychologická společnost, Homo religiosus)

- Práce s tělem – tanec aj.
- Příroda
- Zpěv
- Poznání svého já, svých postojů a hodnot

- Rozpoznání špatných skutků.
- Společenství lidí
- Orientace na nepomíjivé hodnoty

5. Spirituální potřeby člověka s mentálním postižením

V tomto příspěvku používáme termíny člověk s mentálním postižením, znevýhodněním, v kontextu služeb sociální péče pak termín uživatel či klient.

Velmi často se setkáváme s tezemi, že lidé s mentálním postižením nemohou prožívat duchovní život, jelikož mají zhoršené abstraktní myšlení, atd. Osobní duchovní život ale velmi úzce souvisí s tzv. spirituální inteligencí (VOJTÍŠEK, DUŠEK, MOTL, 2012) nikoli s výší IQ. Nejde primárně o kognitivní složku, ale emoční.

Pokud bychom se měli zaměřit na zdroje spirituality u lidí s mentálním znevýhodněním v celoročním pobytovém zařízení služeb sociální péče, předkládáme následující dělení.

1. Nahodilé zdroje (přichází neočekávaně)
2. Vědomé očekávané zdroje

Mezi nahodilé zdroje spirituality počítáme tzv. individuální doteky (VOJTÍŠEK, DUŠEK, MOTL, 2012), situace, kdy se setkáváme s tzv. posvátnem. Pro někoho to může být západ slunce, zdolání hory či setkání s uměleckými díly. Patří sem taktéž přelomové životní události, narození dítěte, atd. Otázkou však je, zda uživatel pobytových zařízení, má vůbec možnost se s těmito individuálními dotyky setkat, zda mu je to umožněno, a to zejména lidem s nejvyšší mírou podpory. Dalším zdrojem nahodilého zdroje spirituality je vlastní životní zkušenost, kterou člověk s mentálním postižením během svého života zakusil. Jedná se zejména o situace ohrožení vlastního života, např. nemocí, smrtí blízkého člověka - zejména rodiče, sourozence nebo spolubydlícího, pečovatele. V poslední době zažíváme v pobytových službách sociální péče novodobý fenomén, a to, že uživatel přežívá svoje rodiče, se kterými prožil podstatnou část svého života a s jejich smrtí se vyrovnává v situaci, kdy přichází do pobytového zařízení, musí se vypořádat s velmi zátěžovou situací adaptace a ještě k tomu zpracovává smrt nejbližšího člověka.

Mezi vědomé, očekávané zdroje spirituality patří většinou věřící rodina nebo církevní zařízení, ve kterém uživatel tráví podstatnou část svého života. Dalším, takovýmto zdrojem, může být pracovník sociální služby, kde ovšem hrozí velké riziko manipulace, či faktu, že se mu uživatel chce zavděčit, je mu příjemná pozornost, kterou takto získá.

Pokud přichází nový uživatel služby do pobytového zařízení z věřící rodiny, či z prostředí, kde se o duchovních potřebách běžně mluvilo, očekává, že tomu bude i nadále. Může tedy dojít k velmi vážné frustrující skutečnosti, že mu tuto potřebu v celé organizaci není nikdo schopen uspokojit. V horším případě se tato potřeba vůbec nezjišťuje.

Časté odpovědi pracovníků v sociálních službách bývají: „já na to nejsem, nerozumím tomu, věřící nejsem, atd.“. Je tedy velmi důležité, aby se v rámci celé organizace, poskytující sociální služby lidem s mentálním hendikepem, o těchto potřebách začalo mluvit a proběhla celoplošná osvěta. Důležité je zahrnutí i své vlastní duchovní reflexe do supervize. „Supervize má pomoci doprovázejícím růst v sebeuvědomění a vnitřní svobodě, aby mohli setrvat se zkušeností dopravených“ (HAVRDOVÁ, HAJNÝ, 2008).

Je klíčové, aby náš uživatel dostal možnost volby, některé položené otázky často zůstávají nezodpovězené. Tak jako ve všech běžných úkonech dostává na výběr i tady by měl dostat několik možných nabídek odpovědí, ze kterých si může vybrat tu, která ho uspokojí, uklidní – a to zejména otázek týkající se smrti, toho, co bude po smrti, atd....je velmi důležité, aby pracovníci, jednotlivé odpovědi ostatních nevyvraceli a nemluvili o opovržlivě, či posměšně.

6. Doprovázení uživatelů v DOZP Sulická

V našem zařízení se snažíme plně aplikovat do praxe přístup zaměřený na člověka, z něhož taktéž vyplývá i akceptace duchovních potřeb a duchovní doprovázení našich uživatelů. Pokud si o toto doprovázení uživatel nepožádá sám, je mu alespoň sděleno, že tuto možnost má.

Duchovní doprovázení tvoří několikastupňový koncept, který vždy respektuje přání a potřeby uživatele, je tedy „ušitý“ přímo na míru. Doprovázení má na starosti koordinátor duchovní péče.

Duchovní potřeby našich uživatelů se snažíme naplňovat v nejrůznějších oblastech, se zdůrazněním, že není toto doprovázení zaměřeno jen na „poslední věci člověka“, ale také je zdůrazněna radost ze života a vděčnost nad byt' zdánlivou všedností dnů žitých v „ústavním zařízení“.

1. Běžný rok v jeho zvycích a rituálech, které vychází z křesťanských tradic, velmi důležité je vysvětlení těchto rituálů a zvyků, nejlépe srozumitelným a názorným způsobem (např. Vánoce, Velikonoce, atd. ...v den připomínající památku zemřelých se scházíme s uživateli, kteří o to projeví zájem na blízkém hřbitově, kde vzpomínáme na zemřelé uživatele, jejich blízké často se účastní i bývalí opatrovníci zemřelých.
2. Pravidelné setkávání s duchovním mimo DOZP.
3. Doprovázení při modlitbě, rozhovoru, při mších, bohoslužbách.
4. Koordinace k přípravě na přijetí svátosti (smíření.)
5. Doprovázení při náročných životních situacích (rozhovory o smrti, umírání, vážné nemoci) velmi důležité se osvědčilo, aby tato témata nebyla tabuizována, vyvolávají u osob s mentálním hendikepem strach nejistotu a úzkost.
6. Doprovázení umírajících uživatelů.

Často opomíjeno je doprovázení uživatelů s nejvyšší mírou podpory, má ale stejně velkou důležitost, uživatel se necítí sám, důležitá je blízkost, možnost využití prvků preterapie, zmírňuje strach z nejistoty, osamění. Dobrá zkušenost s centry doprovázení v nemocnicích, nutná je spolupráce a komunikace, rituál rozloučení se zemřelým uživatelem, ač v dnešní době tyto rituály ve společnosti ubývají, pro uživatele s mentálním postižením je důležitý akt ukončení života, vyjádření emocí ze strany pracovníků jde o možnost vyjádření úcty k člověku a v neposlední řadě zaměření i na duchovní potřeby zaměstnanců, besedy, přednášky, ale i prostor pro osobní rozhovory

Jakékoli téma, které je zaměřeno na umírání, smrt atd. je velmi často vytěsňováno, každý používá jiné obranné mechanismy (výsměch, zlehčování, atd..) Čím větší tabuizace, tím větší vzbuzuje strach. Co je však důležité při rozhovorech ať už s lidmi s mentálním postižením, či jejich blízkými či pečovateli, je naděje. A ta by měla být součástí jakéhokoli druhu duchovního doprovázení. Naděje, že nebudu umírat sám, že zde bude někdo, kdo mne bude třeba „jen „ držet za ruku“. A že je to nedílná součást našeho života. Tento fakt je velmi důležitý i při práci s lidmi s mentálním postižením.

7. Závěr

Lidé s mentálním či kombinovaných postižením své duchovní potřeby měli, mají a mít budou. Vše je jen na podpoře a přístupu společnosti, služeb či jednotlivců, jak rychle a do jaké míry dojde k sociální změně – tedy akceptaci duchovních potřeb lidí s mentálním znevýhodněním.

Seznam citované literatury

ČESKOMORAVSKÁ PSYCHOLOGICKÁ SPOLEČNOST. Homo religiosus: Vybrané aspekty psychologie náboženství. 1. vyd. Praha 2002. 109 s. ISBN 80-86174-04-2

HAVRDOVÁ, Z. HAJNÝ M. et al. Praktická supervize. Praha: Galén, 2008, ISBN 978-80-7262-532-1.

JOHNOVÁ M.: Zkušenosti s transformací ústavní péče, Praha: QUIP 2008, 26 s.

JUNKOVÁ, V: Rogersovská psychoterapie, Rukopis k článku pro Československou Psychiatrii 2002, redigoval J.Holeyšovský.

KONZAL, J. Existuje spiritualita pro studující teologie? on line. Getsemany.2000, č.11 (111). 14.9.2004 dostupné z <https://www.getsemany.cz/index.asp?c=168>

PCA Institutu Praha dostupné z <http://www.pca-institut.cz/cs/>

ROGERS, R.C. Způsob bytí, Praha: Portál 2014. ISBN 978-80-262-0597-5.

ŘÍČAN, P. Psychologie náboženství a spirituality. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-312-3

TRACHTOVÁ, E. a kol. Potřeby nemocného v ošetrovatelském procesu. Brno: Nár. centrum ošetrovatelství a nelékařských oborů, 2013. ISBN 978-80-7013-553-2

VÁVROVÁ, S. Doprovázení v pomáhajících profesích. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0087-1

VOJTÍŠEK, Z. DUŠEK, P. MOTL, J. Spiritualita v pomáhajících profesích. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0088-8

Veřejný ochránce práv, 2009. Zpráva z návštěv domovů pro osoby se zdravotním postižením. QUIP [online]. [cit.2012-03-30]. Dostupné z: <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/013/001589.pdf>

Spirituální aktivismus jako nástroj sociální změny v rámci Spirituálně senzitivní sociální práce

Spiritual activism as tool for social change in context of Spiritually sensitive Social Work

Jan Kaňák¹, Sylvie Stretti²

Abstrakt

Předkládaný příspěvek si klade za cíl odpovědět na otázku: *Jak je v současné odborné literatuře sociální práce konstruován spirituální aktivismus jako nástroj sociální změny v rámci Spirituálně senzitivní sociální práce?* V textu vycházíme z pojetí spirituálního aktivismu, v jeho obecnější definici, jako nástroje podpory a dosahování spravedlnosti (justice), tak jak jej základně definuje např. Hodge, či Sheridan. Definujeme oblasti, na které se sociální aktivismus zaměřuje a popisujeme možnosti a meze uplatnění spirituálního aktivismu jako nástroje pro Spirituálně senzitivní sociální práci. Text je především teoretickou reflexí spirituálního aktivismu v kontextu sociální práce. Analýza je zakotvena v konceptu Person-in-Environment a to v jeho post-moderní variantě. Zaměřujeme se tak především na to, jak je v odborné literatuře vztahující se k spirituálnímu aktivismu zacházeno se vztahem jedince a prostředí, jak je pojímáno reflexivní životní zvládnání a plánování a jak je zacházeno se svobodou a regulativy. Spirituální aktivismus rozdělujeme do dvou oblastí: obecné zaměření a konkrétní intervence. První oblast se jeví jako aplikovatelná, druhá spíše nikoliv.

Klíčová slova: Spirituální aktivismus. Spirituální senzitivita. Sociální práce. Koncept PIE.

Abstract

The paper aims to answer the question: *How is spiritual activism construct as a tool of social change in Spiritually Sensitive Social Work in contemporary social work academic peer-reviewed literature?* The text is based on the concept of spiritual activism in its more general definition as a tool of support and achievement of justice (Hodge, Sheridan etc). We define areas on which social activism is focused and describe the possibilities and limits of the application of spiritual activism as a tool for Spiritually Sensitive Social Work. The text is primarily a theoretical reflection of spiritual activism in the context of social work. The analysis is embedded in the concept of Person-in-Environment (its post-modern variant). We focus primarily on how authors of academic texts related to spiritual activism construct the relationship between the individual and the environment. How they reflect reflexive life managing and planning and how they consider about freedom and rules. We divide spiritual activism into two areas: general focus and specific interventions. The first area appears to be applicable, the other seems to be applicable in Spiritually Oriented Social Work.

Keywords: Spiritual activism. Spiritual sensitivity. Social work. Concept PIE

1. Úvod

To, že by jedním z možných cílů sociální práce měla být také podpora sociální změny, se v kontextu oboru objevuje ve větší, či menší míře již od jeho počátku (Stockwell, Fox, 2006; Youngusband, 1964). Vlivem komplexních změn, které se odvíjejí posunem od moderního k post-moderním uchopením života a jež mají dopad na vzrůstající zájem o spirituální rozměr lidské existence, se spiritualita poslední tři desítky let objevuje znovu v kontextu sociální práce (Hodge, 2012, Kaňák, 2015). Již delší dobu se i v kontextu diskursu spirituality v sociální práci objevují texty, které poukazují na to, že využití spirituality v oboru může vést také k podpoře sociální změny (Kaňák, 2016). Sheridan (2012) pak tuto oblast propojuje s oblastí spirituálního aktivismu, který označuje za vynořující se oblast zájmu odborné literatury v kontextu sociální práce. Odborných textů věnující se spirituálnímu aktivismu (dále

¹ HTF UK v Praze, Terapeutické centrum Modré dveře; e-mailová adresa: honza.k@mail.muni.cz ; Tel.: +420606 603 115

² HTF UK v Praze, Poradna Vigvam; e-mailová adresa: sylviestretti@gmail.com ; Tel.: +420607104744

SpA) v rámci sociální práce není mnoho a většinou jsou zaměřeny na jeho obecné definování. V tomto příspěvku se věnujeme otázce: *Jak je v současné odborné literatuře sociální práce konstruován spirituální aktivismus jako nástroj sociální změny v rámci Spirituálně senzitivní sociální práce?*

S ohledem na fakt, že Spirituálně senzitivní sociální práce (dále také jako SsSP) vychází primárně z profesionálního diskursu, jehož součástí je i definování cíle oboru a teoretického konceptu, o který se obor opírá, budeme v textu porovnávat nakolik je možné SpA využít v kontextu post-moderního pojetí konceptu Person-in-Environment (dále p-PIE). Ten považujeme za jednu z teorií, která se majoritně podílela na tendenci definovat oborovou specifitu sociální práce. SsSP se liší od spirituálně orientované sociální práce (SOSP) v tom, že u druhé zmíněné je duchovní rozvoj integrální součástí profese sociální práce. Podstatné pro SsSP je, že je spiritualita součástí poskytovaných služeb a intervencí jen tehdy, pokud je to součástí kontraktu klienta/ů a pracovníka. Se spirituálním rozměrem je pak zacházeno jako s dalším faktorem životního plánování a zvládání a spirituální růst je ponechán v rukou k tomu určených odborníků ostatních profesí. (Kaňák, 2016)

2. Klíčové prvky spirituálního aktivismu

Autoři definující SpA považují za jednu z jeho základních charakteristik to, že je postaven nikoliv jako boj proti něčemu (nespravedlnosti, nerovnosti atp.), ale jako způsob dosahování takového stavu, ve kterém bude možné dosáhnout shody a tolerance. To je, dle autorů, možné především proto, že je SpA zakotven ve spiritualitě, která je chápána jako akceptující, tolerující mnohost. Tento fakt pak SpA odlišuje od ostatních přístupů, které usilují o sociální změnu a to především proto, že tyto přístupy jsou zakotveny buď v ekonomické, nebo politické rovině. Právě zakotvení ve spiritualitě, v té, kterou je možné považovat za tolerantní v principu, může nabídnout, dle některých, jakýsi obraz ideálního fungování společnosti.

Jako klíčové oblasti SpA bývají definovány následující:

- Spirituální motivace spravedlnosti (justice)
- Rozpoznání vzájemné interdependence, včetně silného propojení na ekologická témata, s tendencí umenšovat polarizaci společnosti
- Důležitost významů, smyslu událostí, situací, životů
- Akceptování not-knowing postoje
- Otevřenost k utrpení
- Zapojení do spirituální praxe
- Změna v systému předpokládá změnu uvnitř člověka

Výše uvedené body mají několik společných charakteristik. Předně se jedná o výchozí nastavení, jakási vodítka, a nikoli o konkrétní popisy metod, či intervencí. Někteří autoři zdůrazňují, že SpA, či obecně SOSP, není definována odlišnými metodami intervencí, ale přidáním spirituálního rozměru do profese jako takové a odborných intervencí. Domníváme se, že tento fakt je dán především tím, že SpA vychází z předpokladu, že jakékoli změny v širším systému mají začínat u změn uvnitř jedince, v našem případě pracovníka. Sheridan (2006: 200-204) v tomto kontextu zmiňuje část učení Tulku Rinpoche, ve kterém se odkazuje k tomu, že měnit svět bez vnitřní změny je jako čistit „špinavou tvář“ tím, že „leštíme sklo zrcadla“, do kterého se díváme. Tento předpoklad je dále rozvíjen v tvrzení, že pracovníci, kteří chtějí podporovat sociální změnu, mají „žít hodnotami ve všech rolích a vztazích“ a nemají usilovat pouze o ovlivnění konkrétních intervencí, které se vážou na výkon profese. Zásadní charakteristikou také je, že pracovník, který je zapojen do SpA, se sám má zapojovat

do ostatních spirituálních / duchovních aktivit. (Belcher, Mellinger, 2016; Derezotes, 2006; Hodge, 2012; Proffit, 2010; Sheridan, 2006)

Domníváme se, že argumentační linie v rámci SpA je následující: pokud jsme všichni, včetně zvířat a planety, vzájemně propojeni, projeví se změna uvnitř jednotlivce i navenek. Pokud bude tato změna motivována nikoli bojem a tendencí zdůrazňovat polarizaci společnosti, ale snahou najít ideální prostor vzájemné tolerance a shody, měla by i výsledná změna ve společnosti směřovat k toleranci a zmenšení nerovnosti.

Konkrétněji pojímá intervence Derezotes (2006) a Hutchinson (2012). Derezotes na obecné úrovni práce s komunitami a ekosystémem, Hutchinson v kontextu teorií vzniku sociálních hnutí (s ohledem na Perspektivu kulturního rámování, Cultural Framing Perspective). Jejich výchozí předpoklady jsou se SpA shodné, a proto je zde uvádíme jako příklad možných intervencí, které jsou specifitěji pojaté, byť zapojení některých do SsSP není zcela bezproblémové, protože předpokládají duchovní růst jako součást profese. Mezi základní intervence řadí:

- Snaha transformovat kolektivní spirituální naladění, resp. otevření se u jednotlivců a následně také komunit jako takových směrem ke spiritualitě
- Rozšiřování povědomí o konceptu mindfulness a právech a svobodách, včetně náboženských
- Zaměření na učení lásky, odpuštění a soucitu v péči o druhé
- Učení a podpora rituálům spojených se spiritualitou
- Podpora akceptace spirituální diverzity
- Podpora učení se vyššího uvědomování (uvědomění, consciousness)
- Podpora uvědomění společného zájmu a shodného porozumění klíčových charakteristik stávající situace
- Podpora formulování očekávaného stavu situace takovým způsobem, aby potencoval aktivitu směřující k tomuto cíli

Podstatou formulování cíle, či očekávaného stavu situace, je vytvořit takový rámec, který by byl formulován, v souladu s obecným zaměřením SpA nekonfrontačně. Tak aby nezvyšoval tendenci polarizovat společnost (my proti nim). Formulování společného uchopení situace je pak vnímáno jako předpoklad pro společnou aktivitu a pro možnost cíl společné akce zaměřené na sociální změnu vůbec formulovat. Ostatní intervence je možné chápat buď jako aktivity, které mají k výše zmíněnému přispívat, nebo jako aktivity, které sami o sobě mají vést k sociální změně, resp. k podpoře sociální změny. Prvnímu výkladu by odpovídal předpoklad, že zvyšování uvědomování (které je do jisté míry spojeno se všemi prvními šesti body) má sloužit jako nástroj k lepšímu uchopení společného rámce situace a intervence. Druhému výkladu pak více odpovídá předpoklad SpA, že změny v okolním prostředí (včetně sociálních změn) začínají změnou uvnitř jednotlivce.

3. PIE v postmoderním pojetí

Koncept PIE je jedním z teoretických rámců, od kterého se očekávalo, že pomůže definovat poslání sociální práce. Ve své funkcionalistické podobě předpokládal existenci jasných rolových očekávání a cílem sociální práce pak obecně bylo sladit očekávání okolí na rolové jednání jedince a jeho schopnost a dovednost tato očekávání naplňovat. V rámci p-PIE se tyto očekávání rozpouštějí a lidé jsou postaveni před nutností reflexivně plánovat a zvládat a individuálně konstruovat své životní směřování. Tato volba může být vnímána jako v podstatě optimistické konstatování variant možností a zároveň jako v podstatě nejistota, případně úzkost, obsahující fakt absence vodítek pro rozhodování. Reflexivní plánování je

možné chápat jako průběžné nastavování vlastního směřování jak v dlouhodobějším, tak v krátkodobějším charakteru (lidově řečeno by bylo možné jej definovat jako: dělat si plány). Zvládání je pak chápáno jako aktivita naplňování tohoto plánu v kontextu konkrétních prostředí, v nichž se jedinec vyskytuje. Toto prostředí ovlivňuje možnost reflexivního zvládání jednak reflexivním plánováním ostatních aktérů, stejně tak regulativy (pravidly), které jsou v tom kterém prostředí určitým způsobem akceptovány, či kodifikovány, respektive, které jsou jednotlivými sociálními aktéry v té které situaci replikovány a tím znovu utvářeny. Termín pravidla může působit v rámci p-PIE poněkud zavádějícím dojmem, protože se pod tímto označením chápe krom definice akceptovatelného chování v konkrétní situaci (pokud nastane A, pak se zachovej v souladu s B), také pravidlo pro definování určité situace (pokud se řekne C, znamená to toto a toto). (Giddens, 2009; Kondrat, 2002; Navrátil, 2014)

Zjednodušeně řečeno, sociální pracovníci a pracovnice, kteří vycházejí z tohoto konceptu s klienty (případně klientskými systémy), mapují jejich životní plánování, schopnost reflexivně jej uchopovat a naplňovat a to nejen z hlediska individuálních dispozic, ale také z hlediska naplňování s ohledem na prostředí, v němž k němu má dojít (včetně interakce s druhými a s ohledem na regulativy, které jsou v prostředí re-konstruovány). Jedinec (klient) je chápán jako prakticky svobodný ve volbě životní cesty, či životního projektu (byť k této tezi vznikla v oboru debata a z hlediska konkrétního klienta není zcela a vždy platná).

4. Využitelnost SpA v kontextu p-PIE

Sheridan (2012: 198) sice propojení SpA a p-PIE přímo nezmiňuje, ale odkazuje se na spojení ekologického rozměru „*environment*“ v rámci PIE. Postmoderní pohled na PIE má tento akcent obdobný. S ohledem na princip vzájemného propojení (interdependence) jedince a prostředí by se zdálo, že je SpA pro sociální práci vycházející z p-PIE akceptovatelná. Otázkou ovšem zůstává v jakých ohledech a jak jsou propojitelné teze SpA s ostatními klíčovými charakteristikami p-PIE (tedy, jak je zacházeno se svobodou jedince, reflexivním plánováním a zvládáním a s regulativy).

V rámci SpA je, dle našeho mínění, nutné rozlišit dvě oblasti. Jednak oblast vlastního spirituálního růstu, resp. vlastního rozvoje (v návaznosti na tezi, že změna v systému předpokládá změnu u sebe) a aktivit, které směřují navenek do různých prostředí (environments), v nichž sociální pracovník intervnuje. U první oblasti se aplikování SpA jeví jako neproblematické s ohledem na klienty. Pracovníci mají, dle našeho názoru, právo na vlastní spirituální orientaci a rozvoj, a pokud budou vycházet z předpokladu, že změna uvnitř nich samotných může přispět k sociální změně, není (s ohledem na klienty) důvod jej neaplikovat (za předpokladu, že pracovníci vycházejí z kontraktování s klienty a do konkrétních intervencí zapojují jen ty postupy práce, na kterých se s klienty v rámci možností shodli, jakkoliv tak činí na makro úrovni). Potíž může vzniknout spíše s ohledem na držení profesionální hranice, protože SpA předpokládá fungování podle jejich principů v rámci života pracovníka bez ohledu na roli a to může, dle nás, klást požadavek na dobré promyšlení toho, jak propojení pracovního a soukromého ovlivňuje jedno i druhé.

U druhé zmíněné oblasti (tedy aktivit směřujících navenek) lze identifikovat otázku svobody, kterou je, dle našeho názoru, v kontextu konkrétní práce pozorně zvažovat. Zatímco p-PIE akcentuje svobodu jednotlivce a jím činěné životní projekty s ohledem na jeho vlastní hodnoty a preference, SpA se opírá o (v případě praktické aplikace) konkrétní spiritualitu a má formulovanou perspektivu spravedlivého světa, tedy taky jakýchsi vodítek pro to, jak by se jedinec měl chovat. Zároveň ovšem akcentování postoje not-knowing s respektem k pohledům, názorům a hodnotám druhých otevírá prostor pro možnou diskusi a hledání možného konsensu i s těmi, jejichž hodnotová orientace je odlišná od hodnot vycházejících

z konkrétní spirituality. To klade především nárok na zvažování postupů interakcí a komunikací s ohledem na naplnění vodítka nepolarizovat společnost a nestavět konkrétní postupy SpA jako aktivitu vymezující se proti (nespravedlnosti atp.).

Problematictější oblastí je pak vlastní zapojení do spirituálních aktivit a konkrétněji formulované intervence (např. tendence transformovat kolektivní spirituální naladění). Výjimkou z tohoto hodnocení jsou postupy podpory formulování společného rámce uchopení situace a společného rámce formulování intervencí, které lze, dle našeho názoru, vnímat jako technické postupy, které, bez ostatních charakteristik SpA, lze uplatnit i v jiných přístupech, které usilují o podporu sociální změny. V rámci SOSp (kde je spirituální růst součástí profese sociální práce) by byly tyto kroky naprosto akceptovatelné (byť s ohledem na etická doporučení po kontraktování postupů s klienty). U SsSP se právě tato část jeví jako ne zcela aplikovatelná, protože akcentuje spirituální rozvoj a růst, který v pojetí SsSP nespadá primárně do sociální práce jako oboru. V rámci tohoto přístupu by spíše sociální pracovníci měli mít povědomí o těchto možnostech SpA a o organizacích, kde je i tato oblast spirituálního aktivismu uplatňována.

Byť to není z textů, které se SpA v sociální práci věnují, zcela zřejmé, lze z nich vyvodit, že v rámci životního plánování a zvládnání je spirituální rozměr chápán jako integrální součást života člověka. To je ve shodě s tím, jak spiritualitu chápe SsSP a z tohoto hlediska se jeví SpA se SsSP ve shodě. Regulativy, o kterých se konkrétněji odborné texty také nezmiňují, jsou (dle našeho mínění a s ohledem na celkové vyznění textů) v rámci SpA podrobovány kritické reflexi s ohledem na to, nakolik podporují obecný cíl SpA, tedy dosažení společnosti, která bude v podstatě tolerantní jak ve vztahu lidí navzájem mezi sebou, tak ve vztahu ke zvířatům a planetě jako takové.

5. Závěr

V předkládaném příspěvku jsme hledali odpověď na otázku: *Jak je v současné odborné literatuře sociální práce konstruován spirituální aktivismus jako nástroj sociální změny v rámci Spirituálně senzitivní sociální práce?* SpA se jeví ve svých obecných vodítkách pro praxi jako principálně aplikovatelná (samozřejmě v případě, že je spiritualita pro pracovníky v jejich životě podstatná) s tím, že je nutné zvažovat při praxi, dle našeho názoru, několik nejasností:

- Nakolik pracovník zvládne reflektovat propojení pracovního a soukromého, k čemuž SpA směřuje
- Nakolik výchozí spirituální orientace pracovníka, který aplikuje SpA, ovlivní akceptaci jiné hodnotové orientace klientů, či systému, do kterého intervencuje
- Kolik času mají pracovníci k přípravě intervencí s ohledem na nekonfrontační nastavení SpA

Z hlediska konkrétních intervencí a tendence zapojovat klienty do spirituálních aktivit a růstu (pokud bychom aplikovali teze tak, že platí i směrem ke klientům) se v kontextu SsSP jeví SpA jako neaplikovatelná. Její využití by bylo více v SOSp, která si za jeden z cílů oboru sociální práce klade i spirituální rozvoj.

Reference / Seznam citované literatury

- BELCHER, John, MELLINGER, Marcela. Integrating spirituality with practice and social justice. *Social Thought*, 2016, roč. 35, č. 4, s. 377-394, ISSN 1542-6432.
- DEREZOTES, David. *Spiritually Oriented Social Work Practice*. Boston: Allyn & Beacon, 2006, ISBN 0-250-42040-0
- GIDDENS, Anthony. *The Construction of Society*. Cambridge: Polity Press, 2009, ISBN 978-0-520-05728-9.
- HODGE, David. The Conceptual and Empirical Relationship Between Spirituality and Social Justice. *Social Thought*, 2012, roč. 31, č. 1-2, s. 32-50, ISSN 1542-6432.
- HUTCHINSON, Elizabeth. Spirituality, Religion, and Progressive Social Movements. *Social Thought*, 2012, roč. 31, č. 1-2, s. 105-127, ISSN 1542-6432.
- KAŇÁK, Jan. Nedefinovaná profesionalita. *Sociální práce / Sociálna práca*, 2016, roč. 16, č. 5., s. 72-91, ISSN 1213-6204.
- KAŇÁK, Jan. Postavení diskursu spirituality v sociální práci. *Sociální práce / Sociálna práca*, 2015, roč. 15, č. 4, s. 30-46, ISSN 1213-6204.
- KONDRAT, Mary, Ellen. Actor-centered Social Work. *Social Work*, 2002, roč. 47, č. 4, s. 435-448, ISSN 0037-6846
- NAVRÁTIL, Pavel. Postmodernita v životní situaci. In Navrátil, P. (Ed.). *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. 2014. Brno: MUNI, s. 48-90, ISBN 978-80-210-7504-7
- PROFFIT, Norma, Jean. Spirituality, Social Work, and Social Justice. *Canadian Social Work Review*, 2010, roč. 27, č. 1, s. 127-132, ISSN 0820-909X.
- SHERIDAN, Michael J. Spiritual Activism: Grounding Ourselves in the Spirit. *Social Thought*, 2012, roč. 31, s. 193-208, ISSN 1542-6432
- STOCKWELL, Clinton, FOX, Nancy. Social Work and Social Change. *Social Work & Christianity*, 2006, roč. 33, č. 4, s. 330-354, ISSN 1944-7779.
- YOUNGHUSBAND, Eileen. *Social Work and Social Change*. London: George Allen & Unwin Ltd., 1964, ISBN 0-04-360022-0.

Křesťanská spiritualita jako alternativa ke konzumnímu způsobu života *Christian spirituality as an alternative to the consumer way of life*

Miroslav Kappl¹

Abstrakt

Převládající konzumní způsob života v moderní společnosti je z mnoha ohledů problematický. Je ekologicky neudržitelný, odcizující, poškozující duševní zdraví a rozkládající společenskou soudržnost. Proto je nutno přemýšlet o alternativách, založených na dobrovolně skromném způsobu života. Jednou z těchto alternativ je styl života postavený na hodnotách křesťanské spirituality. Sociální práce s komunitou může být nástrojem, podporujícím vznik spirituálních komunit sdružujících jednotlivce, kteří se neztotožňují s konzumním způsobem života a chtějí vést svůj život v souladu s duchovními hodnotami. Cílem referátu je popsat některé možnosti takto orientované komunitní práce.

Klíčová slova: Křesťanská spiritualita. Kritická sociální práce. Konzumní způsob života.

Abstract

The prevalent consumer lifestyle in modern society is problematic in many respects. It is ecologically unsustainable, alienating, detrimental to mental health and depleting social cohesion. Therefore, it is necessary to think about alternatives based on a voluntarily modest way of life. One of these alternatives is the lifestyle built on the values of Christian spirituality. Social work with the community can be a tool for encouraging the creation of spiritual communities associating individuals who do not identify with the consumer's way of life and want to lead their lives in accordance with spiritual values. The aim of the paper is to describe some possibilities of this oriented community work.

Keywords: Christian spirituality. Critical social work. Consumer way of life.

1. Úvod

Tvrzení, že každý člověk je silně ovlivněn společností, ve které žije, patří k základním východiskům sociologie od dob jejího vzniku. Toto tvrzení jako takové nikdo nezpochybnuje, jablkem sváru ovšem bývá otázka, do jaké míry je tímto vlivem každý z nás zasažen. Představitelé jiných oborů (např. filozofie, biologie, neurovědy, psychologie, pedagogika apod.) naznačují, že ve hře mohou být další faktory, které mají na utváření našich životů neméně důležitý vliv, což obvykle můžeme ze své vlastní zkušenosti potvrdit. Jsme-li odborně kvalifikováni v oboru sociální práce, všechny tyto vlivy se potom v naší praxi snažíme každý zvlášť reflektovat. To je pochopitelně korektní postup práce s klientem, pokud přitom ale neztrácíme ze zřetele širší společenské souvislosti, což je situace, která je více než častá. Musíme ovšem i připustit, že často tak možná činíme podvědomě, protože se třeba domníváme, že naše možnosti pozitivního ovlivnění těchto společenských souvislostí jsou minimální nebo spíše žádné.

Přesto nelze přehlédnout určité názorové trendy v diskursu našeho oboru, které upozorňují na to, že i ty dílčí zdánlivě autonomní faktory, které mají zřetelně negativní vliv na životy našich klientů, jsou do jisté míry tvarovány strukturálním nastavením společnosti. Dochází k jisté renesanci přístupů řazených k reformnímu paradigmatu, přičemž mezi ty nejdiskutovanější patří např. moderní antiopresivní a antirasistické přístupy, strukturální a poststrukturalistické přístupy, kritická teorie a radikální případová práce, feministické přístupy či kritická postmodernistická práce. (Janebová, 2014; Smrek in Brnula a kol., 2015;

¹ Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D., Ústav sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové; *e-mailová adresa:* miroslav.kappl@uhk.cz; Tel.: +420-493331544

Matoušek a kol., 2013). Všechny tyto přístupy upozorňují na negativní důsledky současné dominance neoliberální ideologie, nenápadně ovlivňující pojetí naší identity a s ním související naše každodenní jednání, a nabízí řadu postupů, jak působit směrem k sociální změně. Cílem tohoto referátu je rozšířit tuto sadu kritických přístupů o další alternativní přístup, vycházející z našich „spirituálních zdrojů“. V některých svých východiscích se s výše uvedenými přístupy shoduje, v některých je dále doplňuje o nové pohledy na cíle i užívané prostředky.

2. Kritický pohled na fenomén konzumerismu

Vítězství Západu ve studené válce nebylo jen vítězstvím lidských práv a svobod nad totalitním bezprávím, ale také neoliberální ekonomiky, schopné zajistit spotřebitelům vyšší úroveň individuálního konzumu než socialistická plánovací ekonomika. Je nutno podotknout, že podle mnoha autorů byla tato motivace při pádu komunistického režimu pravděpodobně stejně tak důležitá, jako možnost uplatňování liberálních občanských svobod a práv. (Priestland, 2013) Jevilo se jako naprosto přirozené (a jiné alternativy by byly stěží reálné) transformovat politické uspořádání státu směrem k liberální demokracii a přetransformovat socialistickou ekonomiku ve volnotržní dle neoliberálního stříhu. S procesem transformace socialistické ekonomiky ve volnotržní jsme ovšem také přijali neoliberální ideologii, která se stala (aniž bychom si toho mnohdy všimli) součástí našeho každodenního života v jeho celé šíři. Došlo ke zřetelnému posunu v tom, jak vnímáme sami sebe v kontextu nejrůznějších společenských vztahů, co je legitimní od nás a od ostatních v těchto vztazích očekávat a z jakých důvodů. (Verhaeghe, 2016)

Tato situace postupně změny nejrůznějších společenských diskursů má pochopitelně své kritiky od doby, kdy byla neoliberální doktrína přijata jako realizovatelný (a následně realizovaný) politický program. Lze si ovšem povšimnout, že v poslední dekádě kritika neoliberální ideologie sílí, což souvisí s jeho zjevnou neschopností distribuovat bohatství férově mezi všechny třídy. Statistiky poukazují na to, že bohatí v posledních dekádách stále bohatnou, méně majetní chudnou a přitom pracují více než kdy jindy. (Keller, 2010) A to i přesto, že objem produkovaného zboží a služeb obecně každoročně roste. Vedle toho se objevují symptomy zhoršujícího se ekologického stavu naší planety, zapříčiněného intenzivním vytěžováním přírodních zdrojů a produkcí toxických odpadů při výrobě či spotřebě konzumních produktů. Závěr je zřejmý - evidentně spotřebováváme více, než si můžeme s ohledem na naše příjmy dovolit a bohužel i více než zvládne ekosystém naší planety. Viník je zřejmý. Je to náš **konzumní styl života**, který se s neoliberální ideologií dokonale doplňuje – ke škodě životního prostředí i pracujících. Otázkou zůstává, co je toho příčinou.

Kritika konzumního stylu života je staršího data, nicméně se objevují i nové pohledy na tento fenomén, které mohou být užitečné. Skutečně první výraznější kritika se objevila v 60. letech 20. století jako reakce na masovou produkci zboží, dostupného nejširším vrstvám. Kritika vycházela z koncepcí neomarxistického přístupu, který syntetizoval základní koncepty Freuda, Marxe a existencialistické filozofie. (Adorno a Horkheimer, 2010; Adorno, 2004; Marcuse, 1992; Fromm, 1992; Fromm, 1997) Velmi zjednodušeně řečeno, základní body této kritiky popisovaly masový konzum jako způsob života, který můžeme vnímat jako styl chování vyprovokovaný cíleně manipulující reklamou, zaměřenou na instinktivní stránku naší osobnosti (tedy na naše „id“). Toto intenzivní jednostranné působení na hedonistickou stránku naší osobnosti nám ovšem může bránit v rozvinutí celé naší osobnosti v autonomně se rozhodující dospělou bytost, která se přirozeně snaží kultivovat své „já“ a ruku v ruce s tím se občansky angažovat ve prospěch hodnot solidarity a spravedlnosti. Podle neomarxistické koncepce naopak hrozí tíhnutí k tomu, že falešně odvozujeme naši osobní identitu od toho, co

vlastníme, spíše než od toho, kým jsme. Konzumní konformismus tak ovšem může vést k odcizení našich životů. Být autentický znamená být sám sebou – což ve vleku konzumního způsobu života nejsme a nemůžeme ani být. (Fromm, 1992; Fromm, 1997) V rámci samotného neomarxistického přístupu byl pak konformismus spojený s konzumním způsobem života zároveň tak i vnímán jako mocná překážka k dokončení projektu komunistické revoluce, která měla přinést všem lidem možnost autentického sebevyjádření své osobnosti v podmínkách společnosti osvobozené od starých omezení.

S alternativním pohledem na konzumní styl života přichází v současné době kanadští autoři Joseph Heath a Andrew Potter. Ti popisují konzumní styl života ne jako důsledek manipulativního vlivu reklam na naše nejnižší pudy, ale ve shodě s Thorsteinem Veblenem ho spíše vnímají jako nejsnadněji dosažitelný způsob veřejné prezentace svého společenského statusu. Podle Heatha a Pottera většina z nás chce být vědomě či podvědomě považována za „lepší lidi“. Touha po odlišení od masy pak nachází své jednoduché uskutečnění v nakupování prestižních „elegantních“ věcí, na míru střížených služeb či nevšedních obohacujících zážitků. Přičemž není asi příliš nutné připomínat, že je to vkus nejbohatších, který potom určuje, co je *cool* a co je už naopak *out* (či dokonce až vrchol nevkusy). Na našem spotřebitelském chování se ukazuje, jestli máme dostatečnou úroveň, anebo jsme stále součástí plebsu (ať již fakticky či kulturně). To je dle Heatha a Pottera vhodnější vysvětlení naší posedlosti hromadit konzumní zboží, i když tak často činíme na úkor ostatních oblastí našeho života. Zároveň je to i vysvětlení té situace, kdy i ti, kteří jsou ve svých příjmech poměrně vysoko nad laťkou chudoby, se stále cítí být ekonomicky přidušeni – to znamená, že lidé kvůli vyniknutí či alespoň udržení svého společenského statusu více pracují, čímž se cítí být více pod tlakem a mají méně volného času, kdy i ten zbylý málokdy zhodnotí jako kvalitně strávený. (Heath a Potter, 2012) A zároveň s tím rozumíme, proč je nemálo těch, kteří ač podle dnešních měřítek chudí, objektivně si i tak stále mohou dovolit vyšší míru konzumu než za minulého režimu, a přece se s nostalgií ohlížejí po méně upracovaném životě v reálném socialismu.

Výše uvedené důvody tedy celkem srozumitelně osvětlují, proč konzumní způsob života se tak skvěle doplňuje s neoliberálním náhledem na svět, který mimo jiné operuje s představami, že musíme být úspěšnými manažery svých životů. Jsme-li jen minimálně ekonomicky úspěšní, chceme svůj úspěch manifestovat více či méně okázalým konzumem, který by měl vždy vyjadřovat co nejvěrněji naši osobní i třídní identitu. Toto metaforické zpodobnění popisuje členy každé společnosti jako přirozené konkurenty v závodě o ekonomické statky a sociální status.

Tato soutěž o to, kdo má více stylu, je ovšem ve své podstatě závodem ke dnu, který se nedá vyhrát a navíc sebou nese negativní následky pro naše **duševní zdraví**. Negativní vliv současného ekonomického systému a jeho ideologie na náš duševní stav může dle některých studií svým působením dokonce směle konkurovat dalším známým faktorům vzniku duševních nemocí a poruch. (Wilkinson a Pickett, 2009) Debatu na toto téma rozvíjí např. současní autoři Paul Verhaeghe či Byung-Chul Han, kteří popisují vliv vládnoucí neoliberální ideologie na naše sebevnímání a některé psychické procesy, přičemž poukazují na to, jak některá základní přesvědčení neoliberalismu, jsou-li v dostatečné míře internalizována, se za jistých okolností stávají destruktivními kognitivními vzorci, poškozujícími naše zdraví. Kriticky upozorňují na skutečnost, že soudobý neoliberální ekonomický systém vytváří specifické sociální prostředí, které podporuje a odměňuje vyhrocený individualismus, s kterým jde ruku v ruce odmítavý postoj vůči hodnotám solidarity a společenské kooperace. Poukazují na to, že navzájem propojené kognitivní a emocionální vzorce týkající se naší motivace soutěžit s ostatními o zdroje a statky podporují atmosféru svádění viny za neúspěch na jedince (který to akceptuje a pocity viny skutečně cítí), aniž by se jakkoliv bral v potaz možný negativní vliv společenského prostředí. Toto prostředí ovládané neoliberální ideologií

je specifické tím, že oproti jiným známým ideologiím je méně založeno na mechanismech vnější nadvlády a více na mechanismech sebeřízení, kdy cílem této sebedisciplinace je schopnost dosahovat lepší pracovní (či jiné) výkony než ostatní. (Verhaeghe, 2016; Martinová a Verhaeghe, 2016; Han, 2016) Sami sebe kontrolujeme důsledněji a řídíme přísněji než mnohá vnější autorita a ještě tento stav považujeme za naprosto přirozený. Což je zřejmě důvodem toho, že kritika neoliberální ideologie není hlavním tématem společenských věd a veřejných debat. Pro příliš mnoho lidí je představa sociálního života jako konkurenčního boje všech proti všem překvapivě atraktivní, i když má na jejich zdraví destruktivní vliv. Ani oni nejsou nakonec obrnění proti důsledkům tohoto toxického přesvědčení, i jim (stejně jako těm ostatním) může do života vstoupit chronický stres a vyhoření, úzkost a panická porucha, deprese různého stupně, oploštění emocionálního života, poruchy chování a antisociální jednání, poruchy ADHD a ADD, či zneužívání legálních či nelegálních drog. (Martinová a Verhaeghe, 2016) V ohrožení se může vlastně ocitnout každý, kdo začne podléhat pocitu, že úroveň jeho spotřeby nedosahuje úrovně ostatních. Velmi často se totiž může u některých jedinců na tento pocit po určitém čase navázat bludné přesvědčení, že pokud nejsou schopni pořídit si výrazné množství symbolů společenského statutu, nejsou zřejmě tak schopní a lepší než ostatní (jak doposud předpokládali) – a co je nejhorší, všichni to vidí. Stres způsobený postupující ztrátou společenského statusu a s tím i sebeúcty může u každého z nás vést k určitému poškození našeho psychického zdraví.

Je tedy stále více zřetelné, že tato situace vyžaduje změnu. I když lze vést polemiku o rozsahu a charakteru aktivit a potenciálu oboru sociální práce pro jejich užívání, nelze zpochybňovat povinnosti sociálních pracovníků měnit v rámci jejich možností destruktivní prostředí, které zapříčiňuje vznik mnoha duševních poruch a nemocí a všeobecně zhoršuje sociální klima. Začátkem tohoto obratu ovšem je nejdříve překonat návyk považovat současný systém za ten nejideálnější, i když se zdánlivě jeví, že nemá (oproti evidentně totalitním společnostem) žádné oběti (protože pokud se dle této ideologie nějaký jedinec nachází mimo nějakou normu, ať již duševní, sociální či ekonomickou, je příčina tohoto stavu vždy v něm samotném). Zde lze do vysoké míry určitě souhlasit s představiteli kritické sociální práce v mínění o negativním vlivu společenského nastavení na naše vlastní životy. Stejně tak lze se inspirovat některými jejich metodami.

3. Křesťanská spiritualita jako legitimní strategie odporu vůči konzumnímu způsobu života

Křesťanství vždy považovalo skromný způsob života za ideál. Vyslovuje obavu, že hromadění bohatství může sklouznout k službě mamonu, a stěží lze přehlédnout Ježíšova varovná slova o boháčích, jejichž šance na vstup do království Božího je vysoká asi jako ta pravděpodobnost, že velbloud projde uchem jehly. Stejně tak radikálně kritický byl Ježíš i vůči těm, kdo se honosí luxusním oděvem v chrámech či se na základě svého statusu dožadují předních míst při hostinách či shromážděních. Představovat si, že by zakladatel křesťanství podporoval konzumní způsob života v jeho dnešní podobě, je absurdní.

Samozřejmě si nelze nepovšimnout, že výzva ke skromnosti a neokázalosti není většinou křesťanů vnímána jako prioritní požadavek. A nelze se divit. Jak již bylo uvedeno, touha po zvyšování společenského statusu je přirozenou součástí našeho života. Člověk musí mít skutečně silnou motivaci, aby svoji soutěživou povahu dokázal zkrotit. Musí radikálně změnit svůj žebříček hodnot, kdy u vyznavačů křesťanství se dá na prvním místě očekávat prohloubení vztahu k Bohu a ke svým bližním. Osvědčenou cestou k naplňování těchto hodnot je u většiny náboženství postupné prohlubování spirituálního života. Ani v křesťanství tomu není jinak. Křesťanská tradice nabízí zájemcům o hlubší mystický život mnoho

osvědčených návodů, z nichž si každý dle své povahy může jeden či několik z nich vybrat a procvičovat potom ve své každodenní spirituální praxi.

Otázkou ovšem je, jestli postupné rozvíjení spirituálního života jednotlivce může mít skutečně takový dopad na to, aby vystoupil ze hry o co nejlepší společenský status. Výzkumy amerických neurovědců Andrewa Newberga a Marka R. Waldmana naznačují, že něco takového je možné. Výsledky jejich výzkumů zaměřených na mystické zkušenosti opětovně potvrzovaly, že dosažení určitých mystických stavů (krátkodobých či trvalých) vede k výraznému zeslabení našeho sebestředného zaměření na nás samotné a naopak k zájmu o druhé a jejich potřeby, což je opakem soutěživosti, ke které nás společenské klima svádí. (Newberg a Waldman, 2016). Obdobné výsledky přinesly jiné výzkumy, sledující vliv spirituálního života na naše prožívání. (Koukolík, 2012; Harris, 2017)

4. Křesťanské spirituální komunity a možnosti jejich angažovanosti ve veřejném prostoru

Přirozenou motivací věřících všech náboženství je sdílet své obohacující zkušenosti, vyplývající z postupného prohlubování jejich spirituálního života, s ostatními věřícími. Při troše štěstí bývá výsledkem této potřeby sdílení se vznik spirituálních komunit podobně zaměřených lidí. Což je platforma, která může otevřít prostor i pro křesťansky orientovanou komunitní práci. Zjistíme, že v některých aspektech může takto zaměřená komunitní práce mířit na stejné či podobné cíle jako kritická sociální práce a stejně tak může sdílet některé její kritické názory na východiska neoliberální ideologie. Zmiňme v krátkosti některé z nich.

V první řadě se křesťanská sociální práce zaměřená na rozvoj spirituálních komunit musí poctivě vypořádat s otázkou postoje k neoliberální filozofii. Stejně jako kritická sociální práce musí i křesťanská sociální práce najít odvahu ze své pozice odmítat neoliberální názory, týkající se vztahu jedince ke společnosti. Bude kriticky posuzovat dopady uvažování, které tvrdí, že každý by se měl starat především o sebe, kdy každý sám je odpovědný za své štěstí a naopak se nemusí starat o situaci ostatních členů společnosti. Stejně tak bude zpochybňovat představu, že společenský život je postaven na soutěži s ostatními o materiální statky a lepší (a v souladu s tím náležitě manifestovaný) sociální status. Tento pohled je křesťanství cizí. Vládne-li o tomto postoji shoda, je možné očekávat, že ve správný čas začnou členové těchto komunit uvažovat o dalších aktivitách směrem k veřejnosti. (Sölle, 2015)

Stejně jako kritická sociální práce by se i křesťanská sociální práce měla orientovat na „zvyšování vědomí lidí“. Cílem tohoto postupu je vysvětlit příčiny a mechanismy trvání určitého problému nejen jako něčeho, co jsme si způsobili nebo působíme sami, ale také jako něčeho, co může vyplývat ze samotné podstaty fungování společenských struktur. Při jakékoliv práci s klienty je možné poukázat na vliv vládnoucí ideologie a tomu odpovídající nastavení např. ekonomického systému, systému práva či sociální politiky. V případě určitých typů problému lze zapojovat klienty a občany do nejrůznějších občanských a komunitních aktivit, které by měly zlepšit jejich sociální a životní podmínky. (Janebová, 2014) Tuto strategii může využívat i křesťanská sociální práce. Je-li naším hlavním cílem změnit celospolečenské klima skrytě ovlivňované neoliberální ideologií a konzumním stylem života, bylo by jen stěží představitelné snažit se o něco takového bez vstupu do nejrůznějších úrovní veřejné diskuse. Je zapotřebí započít legitimní debatu o tom, proč a jak se dostáváme do jisté rozporné situace, kdy úroveň spotřeby nejrůznějších druhů zboží a služeb stoupá, ale přesto (či spíše právě proto) se většina z nás cítí být pod silným ekonomickým tlakem. Je nutné mluvit o falešnosti neoliberálních představ o lidské přirozenosti, které nás popisují jako nesmiřitelné konkurenty v ekonomickém a společenském životě. V souvislosti s tím je stejně tak vhodné demaskovat probíhající závod v konzumu stylového zboží a služeb jako závod ke dnu, který se nedá vyhrát. V návaznosti na to lze mluvit o alternativách, které jsou hodnotově

více v souladu se způsobem života, který je ekologicky šetrnější, skromnější a směřující k vyšším hodnotám. V debatách mezi věřícími pochopitelně lze vyzdvihnout především spirituální hodnoty a zároveň poukázat na obtížnou slučitelnost současného životního stylu a našeho osobního spirituálního života.

Dalším inspirujícím prvkem, společným s kritickou sociální prací, může být v křesťanské sociální práci snaha o „uznání různých sociálních realit“. Smyslem tohoto postupu je prosazovat (a udržovat) nediskriminační přístup k příslušníkům různých sociálních minorit a demaskovat opresivní nástroje, které jsou vůči některým skupinám uplatňovány pro jejich specifický systém hodnot. (Janebová, 2014) Což obvykle znamená, že je třeba identifikovat politický a kulturní útlak ze strany majoritní kultury, která mnohdy nelegitimně vnucuje své hodnoty příslušníkům minorit, s odvoláním na svůj údajný univerzální charakter a na svoji plnou korespondenci s lidskou přirozeností. Mluvíme-li konkrétně o dominanci neoliberálního diskursu v různých oblastech našeho života, měli bychom prosazovat uznání práva na odmítnutí neoliberální šablony dívání se na člověka jako na společensky soupeřivou bytost, svým konzumním chováním prezentujícím svůj sociální status, s tím, že se jedná o partikulární pohled na realitu. V praxi to opět znamená potřebu vstupovat různými cestami do veřejného (a tedy i mediálního prostoru), kde skrze kritiku neoliberální ideologie a jejích destruktivních důsledků je možné legitimizovat myšlení a chování, které odmítá určitá společenská očekávání při plánování profesní kariéry či dodržování určitého zákaznického jednání, týkajícího se nákupu zboží potvrzujícího sociální status. Bez intenzivní komunikace s nejširší veřejností si nelze uznání určité subkultury představit, tedy ani té „antikonzumní“, kritické vůči dalšímu směřování naší společnosti, erodované sobeckým individualismem jejích členů. Dalším důvodem komunikace zaměřené na většinovou společnost je přiblížení a vzájemné poznání odlišných životních scénářů zúčastněných, což se většinou odráží i na nižší míře projevovaného podezřívavého chování vůči jinakosti členů minoritních společenství. (Heath a Potter, 2012) Ideálním výsledkem by měla být všeobecná společenská akceptace toho, že je možné pracovat méně času za méně peněz a věnovat se zájmům, které mají skutečnou hodnotu, kdy není na místě shazovat lidi, kteří se rozhodli takto žít. (Např. pro jejich laciný vkus, nechut' k práci, „pánbíčkářství“ či sektářství, naivitu, pozérství apod.) To jsou samozřejmě věci, které lze stěží změnit individuálně, ale je velká šance změnit to prostřednictvím komunitní práce.

Mezi neopominutelný prvek kritické sociální práce patří vytváření „sociálních sítí“, čili různých „sítí (networks), zájmových koalic, sociálních hnutí, aby došlo ke zvýšení jejich nátlakového potenciálu a formulování společných zájmů“. (Malík in Janebová, 2014: 12) Navazování spojení a spolupráce s ostatními zástupci občanské společnosti je rozumná strategie, kterou by neměla ignorovat ani křesťanská sociální práce. Občanská sdružení a hnutí, která upozorňují na destruktivní vliv neoliberálního kapitalismu na naši psychiku, na naše systémy sociální solidarity a na životní prostředí, se mohou stát respektovanými partnery v komunikaci s politickými zástupci systému, vystupují-li koordinovaně a přitom zastupují opravdu širokou paletu občanských skupin. Toto vytváření dočasných či trvalejších koalic postupně posiluje sociální kapitál společnosti napříč jejími různými segmenty a posiluje šance na realizaci potřebných sociálních změn. Je tedy zřejmé, že bez spolupráce s širší občanskou společností příznivci křesťanské sociální práce stěží mohou něco ovlivnit mimo svoji nejbližší komunitu. Při vytváření těchto sítí je vhodné vyhnout se přílišnému (či dokonce výhradnímu) zaměření na osvětovou či sociálně kulturní práci (což bylo příčinou selhání mnoha projektů zezdola, podporovaných novou levicí) a nerezignovat na politická vyjednávání o dílčích změnách společenských institucí se zvolenými zastupiteli na lokální či státní úrovni. (Heath a Potter, 2012)

5. Závěr

Křesťanská sociální práce zaměřená na rozvoj spirituálních komunit má potenciál představovat jeden z důležitých proudů sociální práce, usilujících o změnu celospolečenského klimatu, ovlivněného neoliberálním myšlením. Tento proud může nabídnout vizi života, která přirozeným způsobem propojuje niternost spirituální praxe se změnami v osobním životě a se společenskou angažovaností. Není to způsob života pro každého, ale stále přitahuje mnoho lidí. V této vizi nelze snadno odmítnout Ježíšovo přikázání milovat Boha a své bližní, i když si lze jistě zvolit různé variantní cesty, kterými je toto přikázání možné realizovat.

Křesťanskou sociální práci zaměřenou na podporu spirituálních komunit jakožto určitých center pozitivní deviance, jejichž členové i sympatizanti se snaží vést svůj život v souladu se svým hodnotovým žebříčkem, lze vnímat jako legitimní model osobní i společenské angažovanosti. V tomto modelu se předpokládá, že nelze zůstat pouze u dobrovolné změny stylu života a stažení se z nejrůznějších společenských aktivit. Opak je pravdou. Křesťané by měli být občansky angažováni všude tam, kde se jedná o snižování důstojnosti druhých lidí či o omezování základních práv a svobod jedněch ve prospěch někoho druhého. Měli by svým postojem ukazovat, že jim nejsou lhostejná různá sociální témata, jako např. práva pracujících na plnou ochranu zdraví, spravedlivá mzda, ochrana životního prostředí, mezináboženský dialog, genderová spravedlnost apod. Ve spolupráci s dalšími součástmi občanské společnosti by křesťané měli usilovat o kooperaci s politickými zástupci při tvorbě legislativních norem, které budou reálně přispívat k ozdravení naší společnosti.

Tento text vznikl za podpory grantového projektu SPEV „Přínosy tréninku všímavé pozornosti“ řešeného na Ústavu sociální práce UHK.

Seznam citované literatury

ADORNO, Theodor. Přehodnocení kulturního průmyslu. *Glosy.info: Společnost, politika, kultura, filosofie* [online]. [cit. 2017-09-21]. ISSN 1214-8857. Dostupné z: <http://glosy.info/texty/prehodnoceni-kulturniho-prumyslu>.

ADORNO, Theodor; HORKHEIMER, Max. *Dialektika osvícenství: filosofické fragmenty*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-267-7.

FROMM, Erich. *Mít nebo být?*. Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN 80-206-0181-3.

FROMM, Erich. *Umění milovat*. Praha: Josef Šimon, 1997. ISBN 80-85637-26-X.

HAN, Byung-Chul. *Vyhořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers, 2016. ISBN 978-80-87950-05-0.

HARRIS, Sam. *Spiritualita bez náboženství*. Praha: Dybbuk, 2017. ISBN 978-80-7438-173-7.

HEATH, Joseph; POTTER, Andrew. *Kup si svou revoltu! O mýtu kontrakultury aneb Proč revolta proti konzumnímu kapitalismu není pro systém hrozbou, ale naopak hnací silou*. Praha: Rybka Publishers, 2012. ISBN 978-80-87067-12-3.

JANEBOVÁ, Radka. *Kritická sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-413-7.

KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. ISBN 978-80-7419-031-5.

KOUKOLÍK, František. *Nejspanilejší ze všech bohů: eseje*. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2042-8.

MARCUSE, Herbert. *Jednorozměrný člověk. Studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN 80-206-0075-2.

MARTINOVÁ, Marta; VERHAEGHE, Paul. Zlo je součástí systému: S Paulem Verhaeghem o sebedisciplíně, pocitu štěstí a vině. *A2: kulturní čtrnáctideník* [online]. 2016, (15) [cit. 2017-09-21]. ISSN 1803-6635. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2016/15/zlo-je-soucasti-systemu>.

MATOUŠEK, Oldřich. (a kol.) *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

NEWBERG, Andrew; WALDMAN, Mark Robert. *Jaké prožitky mění náš mozek*. Bratislava: Eugenika, 2016. 978-80-8100-446-9.

PRIESTLAND, David. Neoliberalism, Consumerism and the End of the Cold War. In KALINOVSKY, A. M.; DAIGLE, C. *The Routledge handbook of the Cold War*. New York: Routledge/Taylor & Francis Group, 2014, s. 401-415. ISBN 9780415677011.

SMREK, Martin. Kritické smery v sociálnej práci – od radikálnej po kritickú sociálnu prácu. In BRNULA, P. (a kol.) *Úvod do teórií sociálnej práce*. Bratislava: IRIS, 2015, s. 163-199. ISBN 978-80-89726-36-3.

SÖLLE, Dorothee. *Mystika a vzdor*. Praha: One Woman Press, 2015. 978-80-86356-54-9.

VERHAEGHE, Paul. Kudy z neoliberální pasti?: Odříkání a sebeovládání jako lék na psychosociální krizi. *A2: kulturní čtrnáctideník* [online]. 2016, (05) [cit. 2017-09-21]. ISSN 1803-6635. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2016/5/kudy-z-neoliberalni-pasti>.

WILKINSON, Richard; PICKETT, Kate. *The spirit level: why more equal societies almost always do better*. London: Allen Lane, 2009. ISBN 9781846140396.

Narativní perspektiva v systémové muzikoterapii (Příspěvek k porozumění vyprávění životního příběhu seniora) *Narrative Perspective in Systemic Music Therapy* (Contribution to understanding the narrative story of the senior)

Jitka Pejřimovská¹

Abstrakt

V textu je pomocí kazuistických případů přiblížen význam dramatického oblouku životního příběhu ve vyprávění a hudebních kracích u seniora. Vysvětluje způsob porozumění jeho osobní kapacitě a identitě - jeho potenci psychosociálního zdraví. Odkrývají se úrovně přesvědčivosti interpretace vyprávění seniora a jeho hudebních krací muzikoterapeutem.

Klíčová slova: Systémová muzikoterapie. Narativní perspektiva. Dramatický oblouk životního příběhu. Hudební krece.

Abstract

In the text, the significance of the dramatic arc of the life story in the narrative and in the musical creations of the elder is approximated by case studies. It shows a way of understanding his personality capacity and identity - his potential for psychosocial health. They reveal the levels of convincing interpretation of the narrative of the senior and his musical creations by the music therapist.

Keywords: Systemic music therapy. Narrative perspective. Dramatic arc of life story. Musical creations

Úvod

Tento text, věnovaný dvěma modům narativity, volně rozvíjí text o systémové muzikoterapii uveřejněný na vědecké konferenci XIII. Hradeckých dnů, který se věnoval vzdělávání v muzikoterapii.

Životní příběh, interpretovaný ve vyprávění, dovoluje chápat způsob aktérství nositele příběhu, jeho morální krédo i jeho konstitutivní potíže. Ta, zbrzdí plné uskutečnění člověka jako aktéra svého života – aktéra životního příběhu. Zbrzdí tak i osobnostní rozvoj, psychosociální vnímavost, zralost a zodpovědnost jedince, i salutogenní uzdravné další procesy. Interpretace života ve vyprávění vyprávějším zrcadlí minulost, současnost a prostupuje i budoucnost svého nositele (Srovnej Chrz, 2007; Chrz, Dubovská, Tavel, Poláčková-Šolcová, Čermák, 2016). Životní prožitky je ale možné vyjadřovat i v hudebních kracích. Vzniká otázka, jak porozumět životním prožitkům vyjádřeným v hudebních kracích ve vzájemném vztahu k vyprávění životního příběhu.

Senioři², aktuálně jako pacienti oddělení Ošetřovatelských lůžek – NMSKB, se účastnili skupinové systémové muzikoterapie, prováděné muzikoterapeutem Liborem Svatoněm a mnou, jako koterapeutem, jeden krát týdně. Obsahem setkávání je zpěv písní a hudební krece pacientů na jednoduché hudební nástroje, rolničky a tamburiny.³ Někteří pacienti, kteří docházeli na muzikoterapeutické skupiny, se po oslovení účastnili individuálního sezení. Zde se nejdříve každý obeznámil s elementárně improvizací hrou na klávesy nebo se hrou ve strunné části klavíru, poté vyprávěl svůj životní příběh a v závěru byl požádán, aby hudebně

1 Mgr. et Mgr. Jitka Pejřimovská PhD., Muzikoterapeutický institut ČR z. s., Junácká 1630/12, 16900 Praha 6; e-mailová adresa: guta.pelegrim@seznam.cz

2 ve věku od 66 let výše, hospitalizovaní na lůžkovém oddělení nemocnice, vybrání lékařem nebo muzikoterapeutem, při zohlednění mnestických, mentálních, smyslových a řečových funkcí.

3 Nemocnice Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze. Vlašská 36, 118 33, Praha 1 - Malá Strana.

vyjádřil (v elementární hudební improvizaci) téma vztahující se k jeho životu. V textu jsou ilustrativně (ne vyčerpávajícím způsobem) přiblíženy podoby vyprávění i hudebních krací šesti těchto informantů (pacientů). Byla provedena narativní analýza vyprávění a návazně i analýza hudebních krací. Hudební kreace byly předloženy deseti hodnotitelům, kteří vyjádřili emoční náboj hudebních ukázek pomocí tzv. „mentálních slov“. Protože se projevil i projektivní vliv v těchto výpovědích, byla hudební kreace ještě vyhodnocena vlastní hudební analýzou. Text představuje a přibližuje dosažené porozumění dvěma modům narativity, zrcadlících život ve vyprávění a hudebních kracích. Text je předkládán k ilustraci a k další diskuzi o výše uvedených dvou modech v narativitě (Pejřimovská a) 2017; Pejřimovská b) 2017).

1. Význam životního příběhu a dva mody narativity

Autobiografická vyprávění šesti seniorů, i když jejich nositelé trpí tělesnými i duševními potížemi, jsou překvapivě živými příběhy. Podobně, jako i ve vyprávění jiných osob, se ve vyprávění seniorů zrcadlí způsob snažení, zaměřenost aktéra k dosažení žádoucích cílů v životě, schopnost aktéra dění kolem sebe vnímat a „přijímat“ a reagovat na něj. Vystává, u všech šesti sledovaných případů, senzitivní linie „doteků a výměn“ niterných hodnot mezi „já“ vyprávějího a druhými, kteří na něj reagují a vstupují do jeho života a „doteků a výměn“ niterných hodnot mezi „já“ a instancí „osudu“, „poučujícího“ člověka o „řádu bytí“. Příhodně je možné hovořit o transcendentním chvění. Blízké je i uchopení interpretace životního příběhu skrze agon, pathos a anagnorisis, které osvětlují V. Chrz a I. Čermák (Chrz, 2007, s. 111).

Životní příběhy nepředstavovaly jen výčet událostí, ale individuálně přijaté vysvětlení života, „životní filosofii“ - „osobní vědění o životě“. Toto „osobní vědění o životě“ utváří vyprávění a je možné je oprávněně chápat jako prvou interpretaci žitého života nositelem příběhu. Člověk toto „vědění“ vynáší z žitého života, uvědomuje si jej, a současně podle něj i svůj život, i sám sebe, spoluutváří. „Vědění o životě“ je především vědění „jak změnit to, co vnímám jako životní těžkost a překážku“, „jak překážku překonat“ nebo „jak se překážce vyhnout“, je ale i „vědění, co ode mne život žádá“ a „jak život naplnit a být jím potvrzen“, viz níže. Styl „řešení“ životních těžkostí nabýval v našich šesti případech jedinečných podob, každý životní příběh se jevil jako dramatický příběh s dramatickým vyvrcholením v krizi a jejím řešením. Přítomnost dramatického oblouku v prožívání životního příběhu měla vždy, u šesti příběhů, ale různou, zcela jedinečnou podobu. Dramatický oblouk vrcholí dotekem „já“ s linií „soubytí“. Jakou nabude dotek „já“ a „soubytí“ podoby, je nejdramatičtější momentem odhalujícím zatím neproniknuté, neznámé, odhalující transcendentní chvění v životě člověka. Je momentem určujícím další život člověka, momentem rozhodujícím. Význam hudebních krací je v tom, že podobně jako vyprávění, tento moment zrcadlí a diskretně, ale velmi diferencovaně jej činí zjevným.

Dramatičnost příběhu u všech šesti vyprávění vrcholila na linii kooperace „já“ s druhými, či s „osudem samým“, kde je očekávána, i pouze implicitně, garance či „garant řádu bytí a spravedlnosti“. Kapacita aktéra a jeho osobnostní identita se vyjadřuje i utváří v „soubytí“, ke kterému přináleží „vědění o tom, jak moment „soubytí“ neztratit, nepromarnit, ale uskutečnit“ (Srovnej: Pejřimovská 2015).

Příběh pana Zdeňka

Dotek „já“ aktéra a „bytí“, kooperace v „soubytí“, stojí ve středu zaměřenosti člověka a představuje vrchol ideálního dramatického oblouku příběhu člověka, kterému, jak se jeví, se příběh pana Zdeňka ze všech šesti příběhů nejvíce blíží. Pan Zdeněk nepředkládá dramatický

oblouk s heroicky vzepjatým snažením, ale spíše je vnímavý k životu - přijímající. Vyprávění působí klidně, ale není bez dramatického napětí a spádu. Není mdlé ani rigidně sevřené. Uchopení životního „řešení“ v životní krizi - vyvstalé v momentu nástupu život ohrožujícího onemocnění - je doprovázeno prožitkem sebe - potvrzení a „vděku“. Implicitně je přítomno potvrzení lidské důstojnosti, prožitkem „jsem životem viděn, vnímán, přijat a chráněn, mohu s ním spolupracovat“, „jsem tomu rád, jsem vděčný“.

Pan Zdeněk, jak nazýváme prvního představeného pacienta, vypráví jednoduše, spíše o konkrétních událostech, ale ne „reportérským ochuzením emočních prožitků“. Během rozhovoru se objevuje bolestná emoční vzpomínka, ale i „radost“ a vděk“. Tyto emoce sděluje, přijímá je a nechává přirozeně na sebe působit i odeznít. Představujeme ráz jeho vyprávění výňatky vyprávění, kde sděluje nástup svého (život ohrožujícího) onemocnění:

„Já jsem měl namále“ ..... „Já jsem byl se psem venku..... před barákem jako, a udělalo se mi špatně, ňák,.....tak mne (doktorka) poslala na krev .....a ona už věděla....všechno to věděla.....já jsem byl (potom) asi dva měsíce v umělém spánku....., takže já nevím, co se mnou dělo...“.

Podobně „konkrétně“ popisuje svůj celý život - klidný život v rodině (v druhém manželství), s klidnými vztahy, trvalé vztahy s přáteli, sousedy i bývalými spoluzaměstnanci, klidné přijímání změn, i když sociálně bolestných, např. při ztrátě zaměstnání. K ilustraci klimatu atmosféry vztahové vzájemnosti z vyprávění vyjímáme: *„ .....když je napětí. To nemám rád. (charakterizuje, jak si představuje rodinný život).....aby vše bylo skoro bez problémů (a) aby byl člověk spokojený“.*

Vyprávěním postupuje dramatický oblouk, ale ve všech tématech s dojmem klidného rázu vyprávění. Povaha aktérství je naplněna uměním „přijímat životní dění a vyhýbat se napětím“. Jádro příběhu reprezentuje zkušenost „návratu do života“, po probuzení z umělého spánku, s určitým tušeným výjimečným obdarováním „šťastným koncem“.

Představujeme výňatek rozhovoru:

Pan Z.: „...Takže asi jsem bojoval, tělo možná, a že se nedá (tělo), vlastně, protože, nevím, to musí něco za mně bojovat, pracovat, abych vůbec.....to je organismus, to já neovlivním, že jo, to záleží, jak jsem byl schopnej, nebo nebyl, jako bych to...(pauza)...“

P.: „Že se v člověku něco děje, co není jenom v ty hlavě, ale co vlastně je „ňáký životaschopnější, ještě než...(skáče do řeči s odpovědí)“

Pan Z.: „Musí to tak bejt, protože jinak si to neumím představit, že to by nebylo samo sebou, že jo. Někdo, co (jak) člověk cítí, třeba neměl snahu bojovat (o život) a podařilo se, někdo třeba bojuje a podlehne taky, to jako je už takovej osud. Zřejmě jsem zabojoval, a byl jsem třeba silnej v tom, nechtěl jsem se poddat. Takže to dopadlo tak, jak to dopadlo, tak jsem tomu rád.“

Úryvek navozuje otázku, zda „pocit z těla“ byl tím motivem, který „inspiroval chuť žít“, zda skutečně dění v bio vrstvě inspirovalo přitakání ve spirituální vrstvě a ve vědomé vrstvě se tím navozuje řešení a plánování dalšího života. Proto se dotazují, zda chápou dobře tak, že: „necháváte spíše za sebe bojovat něco v sobě“, na rozdíl od toho, kdy „vlastní boj za svůj život“ může i vyčerpávat? Pan Zdeněk přitakává.

Svoji zaměřenost k životu, po překonání krize v nemoci, pan Zdeněk, zdá se, projevuje v trpělivě znovu a znovu se opakujících aktivitách k znovunabytí kvality motoriky, lokomoce a výbavnosti paměti. Z vyprávění:

„Jak jsem tam dlouho ležel, tak, jak jsem to moh vydržet? Tak jsem přestal chodit, jako obrnu (ve smyslu: jako bych měl obrnu), jako teď se snažím to rozcházet, pomaloučku, jde to, není to sto procent, ale jde to, třeba na chodítka ... Teď zkusím, třeba když přijdu k posteli, sestře řeknu, „půjčte mi ruku“ a zkusím pomaloučku, ... abych byl stabilizovaný...“

Trpělivá snaha stálého návratu k momentálně možným aktivitám života, umění vnímat fakt přežití jako „šanci“ a spolupracovat s ní, i umění vnímat „co sám v sobě cítí, že je možné“ se jeví jako vlastnosti jeho přijímajícího aktérství, aktérství, které „zná umění“ delegovat kontrolu nad svým životem a prožívat vděčnost. „Vědění o životě“ se v tomto rozhovoru jeví jako přirozené a samozřejmé, prostupující linii „soubytí“, přesahující do budoucnosti (nadčasovosti) bez obav o sebe sama, ale současně činnostně vnořené do aktuální reality. I v momentě zhoršení svého zdravotního stavu si prosazuje odvoz na muzikoterapeutickou skupinu na lůžku, kde je aktivní, pokud mu jeho zdravotní stav dovolí, resp. může pouze zpívat a jednou rukou ovládat rolničky. Celou skupinu toto jeho chování překvapí, ale velmi povzbuzuje. Ve skupině navozuje přátelskou a hřejivou atmosféru. Chování na oddělení nemocnice koresponduje s jeho vyprávěním o vztazích mimo nemocnici, v rodině, mezi přáteli. Je autentický. Není soustředěný na sebe sama a svou nemoc, i když ví, že je stále v nebezpečí smrti. Odstup od sebe sama ale není ironizující, je přirozeně prostý, nesměruje ani k heroickému překonávání potíží, spíše vnímá a přijímá to, jak „se cítí tělo“ a „spolupracuje...“ Pan Zdeněk je mezi šesti popisovanými případy tím, který imponuje jako ten, který „umí“ odevzdávat kontrolu nad svým životem mimo sebe sama, činí dojem, že jej prostupuje jednotící prožitek – „vděku a snahy“. Opakovaně sděluje svou „vděčnost za šanci, znovudarováního života“. Nemá obavu o sebe do budoucnosti, prožívá „vděk“, důvěru, je spokojený a trpělivě spolupracující.⁴

Metaforicky lze vyjádřit jeho životní postoj:

„důvěra a vděk“.

I „mentální slova“⁵ posuzovatelů, kteří zachycovali emoční náboj hudební kreace (na klávesy) pana Zdeňka, vykazují soulad s metaforou: „vděk“, „radost“, „hodně naděje a touhy, i když zakopává“.

Hudební kreace je co do hudební stavby pravidelně uspořádaná, tonálně vcelku uspokojivě ukotvená. Melodika je jednoduchá, méně diferencovaná, méně plynule znějící, méně propracovaná. Hudební analýza poukazuje na základní bazální ukotvené směřování s nižším smyslem pro detailizaci a diferenciaci melodie.

Hudební analýzu lze vnímat jako souhlasnou s analýzou narativní, i s vyjádřením hodnotitelů k emočnímu náboji hudební kreace pana Zdeňka.

Obsah hudební kreace ujišťuje o rázu vyprávění a jeho analýze.

Dva nároky na „vědění o životě“ a rozpoznání jejich naplnění

Vyprávění pana Zdeňka upozorňuje na dvojí rozměr uspokojujícího „vědění o životě“. „Vědění“ přesahuje současnost do budoucnosti. Představa vlastní budoucnosti pana Zdeňka není ohrožující, nenavozuje úzkost, obavy a strach. „Vědění o životě“, aby bylo uspokojující, je svým způsobem „nadčasové“. Druhý rozměr „vědění“ pana Zdeňka, je proniknutí jednotícího prožitku vrstvami (bio – psycho – spirituální) osoby, psychiky (Srovnej: Bahbouh; Čermák; Smékal; 2001) Pan Zdeněk vnímá, že „*musí něco (organismus) za mně bojovat, pracovat*“ a je „vděčný“ že „dostal šanci“. Vnímá a uvědomuje si „impulsy k životu z těla“ a umí s nimi spolupracovat. Subvrstva sociálního přesahu je přeci jen poněkud zatížena starostmi „o dceru, syna, manželku“. Ve vyprávěních i ostatních informantů se také zrcadlí nárok a usilování o nadčasové poznání, poznání, které by nezúzkostňovala představa budoucnosti. Zrcadlí se i završenost druhá – aby „vědění o životě“ prostoupilo a sjednotilo celou osobnost.

4 slova v uvozovkách se vyskytují ve vyprávění informanta, nebo jsou vyprávění velmi blízká, či naznačují možnou kategorii. Citace vyprávění samého jsou uvedeny kurzívou v uvozovkách.

5 kategorie slov a sousloví vyjadřujících zde emoční náboj hudební kreace

Ale již tyto dvě podoby završenosti nepůsobí u ostatních informantů tak nasyceně, jako u pana Zdeňka. V příběhu pana Zdeňka, zdá se, je přítomno i jeho „rozpoznání“, že „vědění o životě“ prostupuje celou jeho osobou. Můžeme říci, že psychická vědomá úroveň nalézá takové „vědění o soubytí“ v životě, ke kterému ostatní úrovně (především bio a spirituální) dávají afektivní a citový souhlas. Vzniká tak jednotící prožitek emočního uspokojení a ukončenosti, „bez obavy z opaku“ (Wolf, 2014 -15). Pan Zdeněk pocítuje „vděk“, za nímž lze vnímat, jak bylo již připomenuto, potvrzení sebe „bytím“ na úrovni „soubytí“. Narušení je signalizováno pouze probleskující obavou o budoucnost, ne svou, ale rodiny.

Krize

Ideální setkání se v „soubytí“, není mnohdy uskutečněno podle představ člověka. Řád života vstupuje do života jinak, často náročněji a trpně, a pokud aktér není vybaven, na rozdíl od případu pana Zdeňka, schopností přijímat, prožívá úzkosti, obavy, strach a různé i vegetativní nepohody. Brzdí se salutogenní procesy. Jistota člověka v „soubytí“ se tak destabilizuje, člověk ztrácí pocit „moci kontroly (i delegované mimo sebe sama)“ nad svým životem a je vystaven chaotizujícím, kohezi „já“ narušujícím prožitkům. Prožitkům „svého selhání“, „opuštěnosti“, „bezmoci“ a „vydanosti“. V těchto okamžicích zažívá člověk absenci „moci“ svého „vědění o životě“, které neproniká dostatečně životní těžkostí a nedostačuje řešit nároky života. Vzniká krize s otázkami, např.: „jak nyní správně jednat (v krizi)?“, „co se svým prožíváním?“, „co a proč se to stalo?“, „proč já tak trpím?“, „kde byla chyba?“, „jak tedy správně chápat život, jak jednat?“, „co je smyslem života?“ a „podle jakého řádu, podle jakých pravidel se život chová k člověku?“ (Srovnej Chrz, 2007).

Dramatický oblouk životního příběhu je v případě krize narušen, protože „svým věděním o životě“ člověk nedostačuje proniknout a řešit situaci krize.

Soubytí - sebepotvrzení - hodnotící kategorie

Mezi uváděnými dalšími případy se objevují krize, ale není uveden případ, kdy by skrze krizi svého „vědění“ prožil nositel příběhu „tak zákeřnou a zdrcující zkušenost“, která by se stala až „zkázonosnou zkušeností“, s prožitky osamocení a bez-moci. Případ ale blízký této poloze, byl zachycen ve vyprávění u jiného informanta. Člověk žijící „bez domova“, který ale v potřebě potvrzení své lidské důstojnosti se představoval pacientům jako dirigent symfonického orchestru, který nenabyl (vlivem dlouhotrvajících negativních ne-sebe-potvrzujících zkušeností) běžně dosahované „osobnostní zralosti“, a v důsledku prožívání újem a trpností, adverzít života se „zlomilo a roztříštilo“ jeho „vědění“, jak dosáhnout v životě sebe – uskutečnění, potvrzení sebe sama, vnímané jako spokojenost se životem a „štěstí“. Touha „já“ a model poznání „jak uskutečnit ideu dobra, a tak dosáhnout osobního štěstí a sebe - potvrzení“ byly narušeny „zdrcující až zkázonosnou zkušeností“, personálním chladem nezájmu, který se proměnil v „ne – důvěru v sebe i svět“, a poté se „vtělesnil“ v neúspěšný život. Jediným ostrůvkem naděje byl v dětství tohoto informanta dědeček, který byl hudebníkem. Tento informant sděloval prožitky pochyb, zda „zlý svět“ „vědění o životě“ neznemožňuje realizovat. Ideál lidství byl ostrůvkovitě zachytitelný u tohoto informanta pouze ve spojení s „hudbou“ (ve vážné hudebně se velice dobře orientoval).

„Moment narušení“ v linii vyprávění informantů

Mezi zbývajících pět vyprávění byla zachycena překvapující varieta způsobů aktérství, profilování kréda i příběhem „prostupující potíží“. Nebyl ale zachycen nejzávažnější případ sebe - destrukce a zničující sebeironie. (Srovnej: Chrz, Dubovská, Tavel, Poláčková-Šolcová,

Čermák, 2016). Ve všech ale sledovaných případech byly nalézány momenty narušení v linii „soubytí“ – s členy rodiny, s osudem, se společností jako takovou, např. dopady na osud jedince vlivem politických změn. „Zkázonosná zkušenost“ brání zkušenosti pozitivní, bolestná zkušenost brání zkušenosti nové a vzniká trhlina v příběhu – pozastavení dějové linie před nalezením „životního řešení“. „Zkázonosná zkušenost“ nutí „já“ aby uznalo její moc nad „ním“. „Já“ se brání tomuto destruuujícímu poznání v našich případech tím, že se vyhne ve vyprávění souvislostem, vynoří se z emoční hlubiny a „odbočí“ v ději svého příběhu od místa, kde „očekává“ konfrontaci se „zkázonosným nepotvrzením sebe sama“. Objevuje se pak nejen trhlina v příběhu, nedokončené řešení, ale i jiné narušující změny – vynoření se z hlubiny vyprávění s tematickým přeskokem v linii příběhu, nebo jindy, se narušení projeví v emočně „ochuzeném konstatování“ „reportérského stylu“ (Srovnej: Chrz, 2007; Chrz, Čermák 2015). Tím se sice vyprávění, jako prvá interpretace žitého života jeho aktérem, odklání od konfrontace s „ohrožením zdrcující zkušeností“, ale za cenu stylizace příběhu a odklonu od pravdě – podobnosti (odvrácením se od drtivě trpného a „zkázonosného“ sebe-poznání) (Srovnej: Čermák, 2001). Uvedené mechanismy vyhýbání se „zkázonosné zkušenosti“ představují „řešení“, která momentálně, ale pouze přechodně, „zachraňují“ psychickou stabilitu člověka v jeho prožitku sebe – hodnoty. Jsou řešením spíše „pro jeden okamžik“, ale jsou odklonem od skutečnosti, a proto v náročnějších momentech života se tato řešení „zavřených očí“ projeví jako velmi chatrná a slabá obrana a nastupuje ataka úzkostí, selhání, jindy rigidního lpění či různých jiných projevů sebe-nejistot. „Zkázonosná zkušenost“ se tak v adverzitách života projeví s novou zničující silou.

Senior se nalézá v životním období, které přináší samo o sobě různorodé potíže, a právě proto vystupuje do popředí riziko zhroucení dosavadní psychické stability vlivem nových atak, v terénu křehkosti stáří, „zkázonosné zkušenosti“.

Místa narušení si vyžadují transformaci, aby „vědění o životě“ nabylo moci pronikat životní tíží a řešit ji, a tak zabezpečit sebe – potvrzení, prožitky vlastní ceny a důstojnosti člověka. Transformace „vědění o životě“ znamená proti „zkázonosné zkušenosti“ postavit zkušenost konkurující, zkušenost, která by přesahovala do budoucnosti a pronikala celou osobností, všemi jejími vrstvami, kde by poznání bylo afektivně pozitivně doprovázeno, nebo kde by afektivní pozitivní prožitek, včetně katarze a fascinace, navodil nové poznání skrze „zářivý prožitek“ (Srovnej: Freedman, Combs, 2009).

Zaměřili jsme se (v tomto textu) ale, u dalších pěti informantů, ne na zachycování procesu transformace, ale mapujeme pouze její předpoklad - identifikaci míst narušení.

Jako interpretaci první úrovně vnímáme interpretaci provedenou de facto vyprávějícím.

Vyšší úrovně interpretace znamenají interpretace muzikoterapeutem (interpretace interpretace). Za první úroveň interpretace vyprávění informanta muzikoterapeutem – můžeme považovat narativní analýzu rozhovoru.⁶ Navazují další úrovně interpretace muzikoterapeutem – analýza hudebních kresek a nalézání vztahů mezi oběma mody, které zrcadlí životní příběh – modem vyprávění a modem hudebních kresek.

V přiblížení dalších pěti příběhů spatřujeme pokus o porozumění způsobům narušení linie vyprávění a jejich vztahu k obsahu hudebních kresek.

6 Která je, s ohledem na rozsah textu, uváděna jen ilustrativně).

Životní příběh paní Evy

Příběh paní Evy na linii „soubytí“ působí jako méně transcendentně senzitivní, kdy v odpovědi na její „dávání“ se objevuje „transcendentní mlčení“ a až nepříznivá odezva. Ta ohrozila v životě paní Evu až „emočně drtivými“ prožitky.

Paní Eva imponuje jako drobná, čilá a usměvavá žena. Na muzikoterapeutických skupinách je iniciativní, nápaditá, umí citlivě podpořit i jiné členy skupiny, nenápadně, bez toho, že by ve skupině sama dominovala. Je zajímavé, že před rozhovorem předesílá větu: „*Jsem sama*“. Ve vlastním vyprávění se rozhovoří o svém dětství, kdy barvitěji vykresluje osobnost svého tatínka: „... *byl nadanej a šikovnej, zemřeli mu rodiče a on byl vychováván u sedláků ... a vypracoval se k malé dílně s dělníky*“, než osobnost maminky: „*maminka byla normální*“. Vypravuje logicky skloubeně, ale až nápadně „věcně“, s určitým diskrétním odstupem od „já prožívám“ k „to víte, když přijdou starosti, tak musíte...“. Je patrný i určitý odstup od uvědomovaného, reflektovaného, emočního prostoupení toho, co prožívají jiní v jejím okolí. Vyprávění má ráz realistického popisu, není ale emočně oploštěné, má dramatický náboj a spád.

Téma „profesního vypracování se“ podobně, jako u tatínka, se objevuje i v jejím životě, kdy se vypracovává, ač i přes „nespravedlivé ústrky“, k vedoucí pracovní pozici. Ústrky v zaměstnání, které měly politické pozadí, hodnotí, že prožívala:

„*No, těžko...*“. Ale více se o svém prožívání v této situaci nerozhovoří.

Podrobně vyjádří téma kariérního růstu u svého manžela a u synů. Významnou roli zde hraje nejen vlastní postup v pracovní kariéře, ale i v kariéře manžela sportovce – fotbalisty, která dosahovala úrovně reprezentace bývalého Československa. Sportovní dětství svých dvou synů přibližuje: „*Jsou děti, ne že se nevyvedou, že děti nemaj ty vlohy, ale tyhle kluci byli do toho tak zakoukaný do toho (fotbalu) a do hokeje...*“

Momenty vztahů v partnerství a rodině vyjadřuje s diskrétním, s jakýmsi „odstupem intelektu“ od niternosti emočního „jáství“. V rozhovoru se opět často objevuje ne „já jsem...“, ale „to musíte...“. Poněkud v protikladu tohoto určitého odstupu od „druhých i sebe“ je zjevné, že v realitě života se obětavě tato žena věnuje nejen své „práci“, ale i rodině, svým rodičům i své vlastní rodině, kde vyzdvihuje prioritu výchovy dětí. I později věnuje nemocnému a nepohyblivému manželovi značnou péči. Uvádíme výňatkem z vyprávění: „... *mohli jsme mít byt, když přišly byty do fabriky, ale rodiče by tam byli sami ..., ale co oni tam budou sami dělat?.... Rozhodla jsem se, že se musí někdo o rodiče starat ...*“. Podoby i dalších životních rozhodnutí prostupují vyprávění paní Evy a zdá se, že jsou rozhodujícími momenty jejího života.

Tíživé až trpké okamžiky svého života v zaměstnání osvětluje přesto detailněji a zřetelněji, než tušeně tíživější okamžiky v partnerském vztahu a v rodině. Epizody ze života rodiny zůstávají v jejím vyprávění v detailech poněkud „skryté“.

Říká: „*V každém manželství je něco, jo, nikdo nemůže říct, že ne, všude je něco, záleží, jak to srovnáte, ...jsme si to vyříkali a hlavně jsem koukala na děti. Chtěla jsem, aby rodina byla funkční, co nefunkční rodina ..., že jo...*“. Určitý „diskrétní odstup“ od pronikání nitra druhých se vynořuje i v emočně bolestné události:

„*Když se rozvedli, co já jsem v tom, nemohla jsem nic dělat... To víte, lehko mi nebylo, ale z druhý stránky jsem si řekla, a jim jsem to řekla, já jsem s váma nebydlela, co jste si udělali mezi sebou, já nevím a soudit to nebudu, protože jsem u toho nebyla ...*“

Přesto vysvítá, že vztah k aktérům těchto dění informantka prožívala hluboce a niterně. Ve vyprávění charakterizuje povzdech: „*Já ji měla jako dceru.*“ A skutečně tento vztah je oboustranně doposud živý.

Již v této fázi rozhovoru se na horizontu vyjevuje možná metafora, která vystihuje krédo, ale i určitou dysbalanci emocí na linii „soubytí“. Vhodná metafora stylu života paní Evy může být vyjádřena: „zodpovědnost, vůle, dávání lásky - s odezvou emoční bolesti“.

V této fázi rozhovoru paní Eva až nečekaně sděluje tragické události: úmrtí obou dvou synů a manžela. Vyprávění se stává jakoby více konstatující, a přesto „plné emoční bolesti“. Říká opakovaně: „... *byl to šok... Na to nemůžu zapomenout.*“

Jak překonala paní Eva jako aktér svého života tak těžké životní „rány“? I zde lze tušit výjimečnost osobnosti této ženy.

Osvětluje: „*Řekla jsem si, nejsi ani první, ani poslední. Já jsem (si) řekla, prášky nebudu....*“

No, musela jsem (překonat životní trýzeň), to vás přinutí. ... no, já jsem se cejtla dobře, že jsem tu sílu (v těle) v sobě měla, tak jsem se cejtla, že jo, to vám dává sílu prostě, nemůžete rezignovat... A (opřít se) o to svoje, v co člověk věří, víte? ... věřit, že to dobře dopadne, jinak byste nemohla ... kdybych rezignovala, nebo něco, tak kam bych došla?“

Metafora, kterou lze vyjádřit výjimečnost tohoto příběhu - „vůle, láska, dávání - v odpovědi ale je emoční bolest“, která byla dříve tušená na horizontu, se v těchto životních událostech prezentuje v kruté zřetelnosti. K této metafoře se ale připojuje krédo: „musíte věřit, nerezignovat“.

To, co v rozhovoru je jedinečné, je sdělení paní Evy, kdy na otázku, jak tak kruté rány osudu překonala, uvádí „tělesné pocity“ jako jeden z motivů, uvádí „sílu žití těla k životu“ a sílu víry „že to dobře dopadne“. Tento apel pronikal vědomí, v jedinečnosti příběhu paní Evy, a stával se impulsem a silou k dalšímu životu.

Paní Eva podtrhuje význam víry „že to dobře dopadne“: „*Když si vezmete zpátky, co jsem všechno, ... tak tomu musíte věřit...*“ Na otázku po budoucnosti paní Eva odpovídá, že ji „*nevidí růžově*“. Na další otázku, zda cítí přeci jen cosi nadějnějšího v dalším svém životě, odpovídá: „*Ne, necítím, protože vidím, že ten život a ty mladý žijí úplně jiným životem, ... že je nic nezajímá ... jim je to všechno jedno, ale vždyť se jedná o nich....*“

Naskytá se otázka - je vyhlídka do budoucnosti u paní Evy realistickým zhodnocením atomizace společnosti, přesto ale s přítomností její „víry v život“, vždyť říká: „musíte věřit“, nebo prožitky paní Evy jsou spíše aktuálně zabarveny „bez-nadějí“. Na tuto otázku navazuje další: „prožívá paní Eva v současné době krizi své životní filosofie, toho modelu, který ji pomohl v těžkých okamžicích života, kdy „musím věřit“ bylo nesenou „žitou silou těla“? Neproměnil se tento model tím, že již není sycen „silou zdravého těla“, a tedy již není nesen afektivní silou? Navazující otázkou je, zda mohou hudební kreace paní Evy (vztahující s k životním tématům) vnést více osvětlení k těmto otázkám, tedy k případné krizi životního modelu paní Evy?

Z jejích hudebních kreací se vykryštalizovaly dvě, první zrcadlí téma „očekávání budoucnosti“ a druhá „moment šoku“ tragických událostí života paní Evy.

V první hudební kreaci, která vyjadřovala téma očekávání toho, co přijde, hodnotitelé nalézají tyto emoční náboje: „smutná“, „beznadějná“, „odevzdaná“, „smířená s osudem“, „je cítit bolest“.

Protože se v hodnocení hodnotitelů objevují i projektivní momenty, momenty z jejich vlastního života, je ukázka analyzována i hudebně. Z hudební analýzy stojí v popředí uspořádaná hudební stavba a tonálně zřetelné harmonické ukotvení, jednoduchá melodie tento ráz logické uspořádanosti nenarušuje. Melodie má klesající charakter v pomalejšího tempa, navozuje spíše prožitky smutku.

K druhé hudební kreaci, kterou paní Eva vyjadřuje „šok nejtrýznivějších momentů jejího života“ spojených s úmrtími synů, jsou nalezeny korespondující významy hodnotitelů: „zmatek“, „úzkost“, „neví, co dělat, kam směřovat“, „zoufalství“, „šok“, „bolest“, „zklamání“, „tragičnost“, „odevzdanost“, „temno“.

V hudební analýze druhé hudební kreace paní Evy zaujme především plnohodnotná hudební stavba kreace. V hudební kreaci je hudební motiv, vzhledem k první hudební kreaci, rámcově zachován, ale proměněn směrem od konsonance k disonanci, znamená extrémní vzdálení se od emočně uspokojující centrace. Tím navozuje vystupňované psychické napětí a je výrazně proměněn jeho původní emoční náboj. Navazující motiv je reminiscencí na původní tvar motivu první hudební kreace a závěrečný motiv je opět motiv extrémně oddalující se od centrace. Řazení motivů lze znázornit: $a' - a - a'$. Uvedená hodnocení hodnotiteli vystihují ve variantách „emoční náboje“, které korespondují s touto hudební uspořádaností.

Hudební kreace paní Evy diferencovaněji zrcadlí významy jejího vyprávění, potvrzují „smutek“, „beznaděj“. Uvažujeme proto i o vyčerpání kapacity aktéra realizovat dosavadní krédo „musím věřit“. Dosavadní model řešení životních tíží se jeví jako vyčerpaný. Konflikt vůle (musím) a citu - únavy, smutku až snad beznaděje, by brzdil i celkový salutogenní proces. Lze uvažovat, že „impulsy k životu“ z úrovně bio-vrstvy jsou oslabeny, a oživující city úrovně nejvyšší, hierarchie tušení idejí a anticipace naděje v budoucnosti, také. Tato žena vstřícná, kooperující, tichá - nezátěžující personál nemocnice, podle dosaženého obrazu a rozpoznání jejího prožívání, prožívá existenciální krizi a beznaděj. Její kapacita, jako aktéra, se jeví vyčerpaná. Původně nalezená metafora: „láska, dávání - v odpovědi ale s emoční bolestí“ se jeví pravdě - podobná. Znamená ale, mimo již řečené, i převahu aktivity aktéra nad jeho schopností „přijímání“. Životní peripetie této ženy směřují k potřebě změnit model interakce na linii „soubytí“, otevřením se prožitku „jsem vnímána a přijímána, i milována“ tak, aby paní Eva mohla kontrolu nad svým životem delegovat na „důvěryhodného, pečujícího garanta“, aby mohla prožít i v delegování moci mimo sebe sama pocity „bez obavy z opaku“.

Příběh paní Marie

V tomto příběhu hudební kreace diferencují a ujasňují obsah vyprávění, a tím se rozkrývá směřování narativní transformace. Narušení linie vyprávěného příběhu je možné vnímat, pro náznak pochybování, jako trhlinu. Projevuje se v pochybování, zda „přeci jen její preferovaný životní styl je skutečně ten „správný““.

Příběh paní, kterou budeme nazývat paní Marií, vzhledem k omezenému rozsahu textu, představíme pouze krátce v metafoře s navazující analýzou hudebních jejích kreací.

Paní Marie předesílá před rozhovorem: „*Moc emočně neprožívám, jsem spíš na fakta*“. Vypráví, jak vyrůstala v rodině, kde se střetávaly dva výchovné styly, „radost, bez potřeby měnit dané“ tatínka, a styl maminky, která preferovala volní snažení, s větší mírou kontroly nad životem. Paní Marie se identifikovala s životním stylem tatínka, říká: „*No, jsem aktivní, ale nesnažím se, ale vyčkávám, co mi život nabízí, a pak ... najdu tu radost v tom*“. Metaforu jejího příběhu je možné uchopit takto: „můj preferovaný životní styl je nejlepší, raduji se, jsem optimistická a mám kontrolu nad konflikty života, ale co s emoční nejistotou?“

Paní Marie je na muzikoterapeutických skupinách pravidelnou návštěvnicí, je aktivní, usměvavá, snaží se vyhovět všem instrukcím muzikoterapeuta a koterapeuta. Působí jako jeden z nejspokojenějších a povahově nejvyrovnanějších pacientů na oddělení.

V hudebních kreacích po rozhovoru se objevuje nejdříve téma „*pozvolného postupování v životě*“, ve ztvárnění životní filosofie. V závěru části práce s hudebními kreacemi se objeví nové, předem nenazvané téma: téma otevírající se spontánně emocím.

Paní Marie po této hudební kreaci sděluje, že právě toto téma, je to, které se jí, z jejích hudebních kreací, nejvíce líbilo. Nazývá jej tématem „*zloby*“. Cítila se, i sama pro sebe překvapivě: „*těšilo mne, že jdou ty emoce do kláves. ... (cítila se) šťastně, spokojeně, uvolněně ... výborně*“. Připomeňme, že paní Marie předesílala, že „*není na emoce*“.

Na otázku: „Na rozdíl od slov je to jaký?“, odpovídá: „Lepší“.

Z hudební analýzy první hudební kreace:

Hudební kreace je hudebně uspořádaná, jedná se o stoupající řadu tónů, tonálně ukotvenou s uspokojujícím harmonickým i melodickým závěrem.

„Mentální slova“ hodnotitelů, ve shodě s první hudební kreací paní Marie: „stoupající“, „hledající“, „bojí se udělat delší krok“, „má zaběhané postupy...“, „jde po schůdkách, krok sun krok, spíše nahoru“.

Druhá hudební kreace u paní Marie, je proměněna, ve srovnání s první, odstoupením od hry v tonalitě ke hře pomocí tónových skrumáží v rychlém tempu opakujícího se rytmického motivu, s dynamickým tepajícím rytmickým uspořádáním. Hra pomocí tónových skrumáží není prostá momentů změn emočních napětí, ale sám odklon od tonálního uspořádání, navozuje ve většině případů u posluchačů pocity emoční spontaneity.

U druhé ukázky, v souladu s hudebním rozbořem, se objevují „mentální slova“ hodnotitelů vyjadřující emoční náboj: „odpor“, „vzdor“, „hněv“, „boj o něco“, „radost z uvolnění zakázaných emocí“.⁷

Modus hudební kreace otevírá nový děj, vyjádření změny, která je ve vyprávění pouze naznačena „pochybností“. V hudebních kreacích se udála změna „od racionalitou kontrolované svobody k emoční spontaneitě“. Druhá hudební kreace se paní Marii „nejvíce“ z hudebně-muzikoterapeutické práce „líbila“, měla pocit, že se „to dokonale povedlo“. Jakoby probleskl v hudební kreaci zářivý osvobozující zážitek, rozvazující „přílišnou kontrolu“.

Paní Klára a pan Josef

Třetí a čtvrtý životní příběh, které uvádíme jako příběh paní Kláry a pana Josefa, jsou příběhy, které se navzájem sobě podobají. Jak paní Klára, tak pan Josef byli ve svém profesním a kulturně – společenském životě velmi úspěšní, až výjimečně. Tato místa v rozhovoru jsou plně obsazena informacemi i doprovodnými emocemi. Své vztahy v manželství nepovažují ale za ideálně naplněné. Zde nastupuje způsob vyprávění blízký „reportérskému stylu“. Proto jim byly mimo jiné navrženy hudební kreace hudebního dialogu, kdy spoluhrál postupně spolu s paní Klárou a s panem Josefem muzikoterapeut. Hudební kreace byly realizovány ve strunové části klavíru hrou hudebních skrumáží pomocí ruky. V těchto dvou případech vystihují emoční náboj hudebních kreací „mentální slova“ hodnotitelů:

U hudební kreace paní Kláry:

„...vede svoji roli“, „on se vzteká a ona si chce rozhodovat, chlap je frustrovaný“, „na jemný podnět reaguje dynamicky, energicky, výbušně, ale i jemně“.

„Mentální slova“ vyjádřená posuzovateli k hudební kreaci pana Josefa:

„velmi smutné“, „spíše smutné“, „zklamání“, „neví ...“, „točí se v kruhu ...“, „... nechce dialog“, „nevkládá do hudby nic vědomého, jako by se ho to netýkalo, působí navenek chladně, ale nějaké vnitřní chvění tam je“.

Oba dialogy v modu hudební kreace jsou hodnotiteli vnímány bohatě a barvitě, ve srovnání s chudším, „reportérským stylem“ vyjádření těchto témat v rozhovoru. Již i toto probarvení tématu odstíny znamená zkvalitnění a přípravu transformující změny.

⁷ Zde ale při posuzování byla brzdou nižší kvalita hudební nahrávky.

Příběh paní Ludmily

Paní, nazývejme jí paní Ludmila, je charakteristická aktivním aktérstvím s altruistickou vizí. Vypráví, že byla „zlobivý“ jedináček, který vyrůstal v „milujícím prostředí rodiny“. Z vyprávění vysvítá, že vyrůstala v přijímajícím emočně vnímavém rodinném prostředí, naplněném láskou, kde se pěstoval smysl pro vzájemnost, vzdělání a umění. Byla od dětství premiantkou. Stala se posléze vědeckou významnou pracovnící. I manželství hodnotí ve vyprávění jako šťastné, „měla jsem hodného manžela“, říká. Ve vyprávění uvádí nástup větších životních těžkostí, které na ní začaly doléhat, až po smrti manžela. Překonává je soustředěním se na „práci“, které umožňuje odklon od emočně tísnivých pocitů. Říká: „*co jsem dělala, dělala jsem ráda*“. ... „*pracovat, pracovat – nevyhýbat se ničemu, co je složitý, pracovat, přemejšlet, vědět, co se děje*“. Svou profesí, je lékařkou, vědeckou pracovnící, vnímá altruisticky, jako poslání. Její aktérství nese heroické rysy, až k nároku na výjimečnost.

Ve vyprávění se objevuje ale i „ostych“ před emočním rozvinutím, „emočně ji jistí“ věčnost. Na otázku: „*když o tom přemýšlíte?*“, reaguje paní Ludmila: „*...já jsem o ničem tak extra nepřemýšlela, já jsem dělala, ta medicína je de facto práce*“. Pronikání ale k podstatě a smyslu životních peripetií je pro její vyprávění příznačné - je ryzí a je možné zachytit i v následujícím tématu o očekávání budoucnosti. Na otázku: „*A jaký plán máte do budoucna?*“ následuje přímá a jasná odpověď: „*Hřbitov*“. V navazující větě je, v podobě opět jedné z metaforických zkratk, naznačen „nedořešený rozpor ve vztahu moci „já“ a „limitů života““. Paní Ludmila říká: „*... No, já nespěchám, ale ono se spěchá*“. Zaznívá zde niterný rozpor „já“ tíhne k životu, „ono jde proti“. Přijetí konečnosti je disciplinované reflektované, ale přeci jen emočně trpné.

Hudební krece vyjadřuje „nejdůležitější téma jejího života – děti“. Z hudební analýzy vyplývá, že hudební krece je vyjádřena soustředěním se na melodiku, překvapivě ale se zde objevuje zmenšený akord, který vždy nese v sobě drtivou sílu napětí dvou nad sebou postavených malých tercií, tedy malé tercie a zmenšené kvinty. Ta je zvukově, v temperovaném ladění, shodná se zvětšenou kvartou, tzv. ďábelským intervalem přinášejícím extrémní napětí. Pokud včas nepřichází harmonický rozvod do konsonance, stupňuje se prožitek psychického napětí. Zastoupení tohoto „drtivého“ napětí je v hudební ukázce v popředí a jeví se, ve spojení s tématem „děti“, překvapivě. Teprve v tomto okamžiku paní Ludmila odhaluje tragické téma smrti v souvislosti s tématem „děti“ a s ní související prožívání sociální bolesti.

Upřednostnění práce s melodikou souvisí, zdá se, s upřednostněním mentálních, „vědomím monitorovaných procesů“.

Uvádíme „mentální slova“ přiřazená hodnotiteli: „uzavřena ve smutku ...“, „něha, zklamání“, „velmi smutná, tragická“, „trýznivé něco, s čím se nikdy nevyrovnala“, „nenaplnění, tíha bytí“, „hloubka“.

Celoživotní heroické aktérství a touha i strategie prací proměnit negativa života na pozitiva, si v tomto bolestně trpném okamžiku života paní Ludmily vyžaduje, jak lze tušit, změnu delegování moci i bez - moci, a tedy i psychické bolesti, mimo sebe sama, pokud moc „já“ proměňovat životní nepříjemné okolnosti nedostačuje.

Hudební krece, jako modus narativity, zde odkrývá nové sociálně bolestné téma, v modu vyprávění neotevřené. Poukazuje na sílu hudební uspořádanosti, která tak emočně „drtivě“ téma je schopna nést, aniž by se emoční zranění prohloubilo.

Závěr

Ve všech vyprávěních vystupuje do popředí linie „soubytí“, linie kooperace „já“ - a ostatní „bytí“, druzí, svět, životní události, budoucnost a „řád“ života samého, jako linie

definující „celkový tvar života, komplexní tvar prožívání a jednání“ a vyplývající kategorie, jako povaha aktérství, kréda, konstitutivní potíže i transformace (Srovnej Chrz, 2007, s. 89; Chrz, Čermák 2016). V jednotlivých šesti vyprávěních se rozkrývají jemně odstíny individuálních a osobitých „životních způsobů řešení“. Šest vyprávění upozorňuje na momenty, které napovídají rozpoznání plnosti „věděni o životě“ a jeho realizovatelnosti. Pokud „věděni o životě“, které zpracovává vrstva vědomí, plánování a „řešení“, prostupuje celou osobností a přesahuje k představě o budoucnosti, s prožitkem „bez obavy z opaku“, je možné, dle zatímních zjištění ze šesti rozhovorů, „věděni o životě“ vnímat jako v aktuální plnosti.

Analýza vyprávění i analýza hudebních krací odkrývá, u šesti sledovaných případů, možnost obsahového a významového propojení mezi těmito dvěma mody. Modus hudebních krací rozvíjí a diferencuje rozpoznání prožívaných obsahů. Může vnést i „nový“ obsah přináležející k životnímu příběhu, ale ve vyprávění nevyjádřený. Vyprávění odkrývá aktuální zjevenou linii obsahu a struktury příběhu, hudební krace odkrývají „zatím skrytý význam a obsah“ a rozvinují jej do zjevné podoby. Provedené porovnání obou modů naznačuje, u sledovaných případů, že modus hudebních krací má své místo v narativně, podobně, jako i vlastní hudební analýza.

Seznam použité literatury

BAHBOUH, Radvan: Struktura pravdě podobného příběhu. In: HELLER D., SEDLÁKOVÁ M., VODIČKOVÁ L.: *Kvantitativní a kvalitativní výzkum v psychologii*. Praha. Psychologický ústav AV ČR. Českomoravská psychologická společnost 2001 – dotisk, s. 5-14, ISBN: 80-86174-03-4

ČERMÁK, Ivo: Hermeneuticko-narativní přístup k validitě v kolektivně pojatém psychologickém výzkumu. In: HELLER D., SEDLÁKOVÁ M., VODIČKOVÁ L.: *Kvantitativní a kvalitativní výzkum v psychologii*. Praha. Psychologický ústav AV ČR. Českomoravská psychologická společnost 2001 – dotisk, s. 5-14, ISBN: 80-86174-03-4

FREEDMAN, Jill, COMBS Gene: *Narativní psychoterapie*. Praha. Portál 2009. ISBN: 978-80-7367-549-3

CHRZ, Vladimír: *Možnosti narativního přístupu v psychologickém výzkumu*. Praha. Psychologický ústav AV ČR, 2007. ISBN: 80-86174-11-5

CHRZ, Vladimír, DUBOVSKÁ, Eva, TAVEL, Peter, POLÁČKOVÁ-ŠOLCOVÁ, Iva, ČERMÁK, Ivo: Resilience ve stáří: žánry narativní konstrukce. *Československá psychologie*. 2016, roč. LX, č. 1, s. 53-62, ISSN: 0009-062X

CHRZ Vladimír, ČERMÁK Ivo: Narativní komplexita. *Československá psychologie*. 2016, roč. LIX, č. 1, s. 1-16., ISSN: 0009-062X

PEJŘIMOVSKÁ, Jitka: Muzikoterapie – specifika a nároky na vzdělání v kontextu profese sociální práce. In: POSPÍŠIL, D.; SMUTKOVÁ L. *Podpora člověka v jeho přirozeném prostředí*. Praha. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2017. s. 342-348. - a)

PEJŘIMOVSKÁ, Jitka: Systémová muzikoterapie a tři zajímavosti hudby. *Muzikoterapie*. 2016. toč. 1. č. 2. Muzikoterapeutický institut ČR. ISSN: 2464-5761. Dostupné ke dni 13.10.2017 na: <http://www.mi-cr.cz/products/cislo-2-brezen-2016> – b)

SMÉKAL, Vladimír: Kvalitativní přístup jako metodologie nové psychologie. In: HELLER D., SEDLÁKOVÁ M., VODIČKOVÁ L.: *Kvantitativní a kvalitativní výzkum v psychologii*. Praha. Psychologický ústav AV ČR. Českomoravská psychologická společnost 2001 – dotisk, s. 5-14, ISBN: 80-86174-03-4

WOLF, Václav: Filozofická antropologie. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Přednášky - ak. rok 2014/2015

sekce 4

**SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO NÁSTROJ PODPORY SOCIÁLNÍ ZMĚNY V
KONTEXTU RADIKALIZACE SPOLEČNOSTI.
REAKCE POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍ NA EXTREMISMUS
A RADIKALIZACI SPOLEČNOSTI**

Solidarita a komunitní práce coby dílčí aspekty řešení imigrační krize *Solidarity and community work: partial aspects of migration crisis solution*

Vladimír Barák¹, Vojtěch Krebs²

Abstrakt

Text se zabývá tématem imigrační krize a veřejným diskurzem nad jejím možným řešením. Autor na tomto sociálním problému dneška vidí nikoli pouhé ohrožení evropských a národních hodnot, ale vnímá jej spíše coby příležitost k jejich rozvoji. Zabývá se možnostmi uplatnění komunitní práce s uprchlíky jako aspektem, jež může vést k místnímu rozvoji a rozvoji občanské společnosti při uplatnění principu primární solidarity, jež je vlastní středoevropskému prostoru, který stojí na pilířích křesťanské kultury a vzdělanosti.

Klíčová slova: Migrace. Solidarita. Komunitní práce.

Abstract

The text deals with the migration crisis and to public discourse over its possible solution. Author sees by this social problem today not only a threat to European and national values, but rather sees it as an opportunity for their development. It deals with the possible use of community work with refugees as an aspect that can lead to local development and the development of civil society in the implementation of the principle of primary solidarity inherent in the Central European space that stands on the pillars of Christian culture and education.

Keywords: Migration. Solidarity. Community Work.

1. Úvod

Imigrace se ve světle aktuálních událostí, kterým dominují témata související s uprchlickou krizí, jeví jako nejzásadnější sociální problém posledních měsíců, ne-li let. Uprchlíci se stali hlavním bodem zpravodajství, stejně jako hovorů občanů. Velmi intenzivně se mu věnují politici, jež mají danou problematiku na starosti, ale nejen ti. K problematice imigrační krize se vyjadřují prakticky všichni. Nejhlasitější reakce právě politiků přitom odpovídají většinovému názoru české společnosti, jak o nich referují sociologické průzkumy a ankety veřejného mínění. Odpůrci přijímání uprchlíků ze Sýrie a severní Afriky převažují nad zastáncem přijetí aspoň některých běženců zhruba v poměru tři ku jedné, uvedl výzkum agentury Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM) z letošního června.

Ve zkratce lze parafrázovat nejhlasitější komentáře některých politiků tak, že uprchlíky do České republiky nikdo nezval a proto by naši zemi měli co nejdříve opustit. V případě podobných vyjádření veřejných činitelů je přitom irelevantní, zda jde o jejich skutečný a autentický názor, či pouze o snahu zalíbit se veřejnosti a získat tak lacině a bez velké práce voličské body a okamžitou popularitu. Ve chvíli, kdy uprchlická krize rezonuje prakticky ve všech možných debatách, jsou podobné výkřiky vždy velmi vděčně převzaty veřejnými sdělovacími prostředky, masmédií. Kontext, za kterých byly řečeny, prakticky nikdo nezkoumá, médiím totiž tak či tak pomohou ve čtenosti. Důležité v tomto případě je, že dané výroky padly a buď sluchu veřejnosti ladí, či ne. Pokud ano, je autor výroku většinovou společností považován za ochránce české suverenity a kulturního prostředí České republiky. Pokud neladí, dočká se dotyčná osoba kritiky a veřejného ponižení.

Do první skupiny veřejných činitelů můžeme bezpochyby řadit současnou hlavu státu Miloše Zemana. “Nikdo vás sem nezval, běžte domů. Když už tu jste, chovejte se podle našich pravidel, jako to děláme my, když jsme ve vašich zemích. Nelíbí se vám to? Běžte

¹ Katedra hospodářské a sociální politiky NF VŠE v Praze; e-mailová adresa: vladimir.barak@vse.cz

² Katedra hospodářské a sociální politiky NF VŠE v Praze; e-mailová adresa: krebs@vse.cz

domů,” uvedl prezident při setkání s občany (Prchal, 2015). Následně, při jiné příležitosti, svůj slovník ještě více zdramatizoval: “Uprchlíci nebudou dodržovat a respektovat naše zákony a zvyklosti. Budou mít právo šaría, takže nevěrné ženy budou kamenovány, zlodějům se budou utínat ruce,” uvedl. Podle médií sklidil na mítincích obrovský potlesk.

Do debaty se zapojil i jeho předchůdce ve funkci, Václav Klaus, který kvůli uprchlíkům využil prostředku, kterým v předchozí kariéře vždy pohrdal – petice. “Masová migrace představuje zásadní ohrožení stability Evropy i jednotlivých členských zemí Evropské unie. Jsme konfrontováni se zásadní hrozbou pro budoucnost naší země. Vidíme nepopíratelná rizika a hrozby plynoucí z umělého mixování nesourodých národů, kultur a náboženství,” uvádí Klaus v textu, který symbolicky opatřil podpisem čísla jedna a s jehož zněním do dnešního dne souhlasilo více než 80 tisíc lidí. Negativní postoje veřejnosti k uprchlíkům opakovaně vyjadřují i další politici napříč politickým spektrem, byť se drží více při zemi. Na obranu uprchlíku vystupují spíše jednotlivci (český ministr pro lidská práva Jiří Dienstbier, ministr spravedlnosti Robert Pelikán). Proti prudkému nárůstu xenofobie ve společnosti se vyjádřilo přes tři tisíce vědců a akademických pracovníků, kteří podepsali výzvu “Vědci proti strachu a veřejnosti,” kteří ale uvádí, že “cílem výzvy není zlehčovat skutečná rizika plynoucí z imigrace ani agitovat za konkrétní kroky ve vztahu k uprchlíkům. Cílem výzvy je důrazně se vymezit proti tomu, jakým způsobem je v naší zemi rozdmýchávána a všeobecně tolerována etnická a náboženská nesnášenlivost - dopřáváním sluchu extremistickým hnutím...”

V takto polarizované diskuzi ale takřka zcela absentují názory, které uprchlickou krizi hodnotí s odstupem, racionálně a především s chladnou hlavou. “Jedním z problémů je, že si s tímto fenoménem nevíme rady. A ve chvíli, kdy si někdo neví rady, má tendenci problém zplošťovat. Například, že jsou to všechno chudáci, nebo že jsou to všichni zločinci. My nemáme rozlišovací kritéria na to, jak si ten jev vyhodnotit v jeho mnohobarevnosti. Jak odlišit opravdové chudáky od těch, kteří zase takoví chudáci nejsou,” míní přední český psychiatr Cyril Höschl s tím, že bychom měli hledat řešení na takové úrovni, “kde bychom měli projevit křesťanskou lásku a soucit, nebo na zcela jiné úrovni řešit problém možného ohrožení evropské civilizace, a to i za cenu individuálních příkoří,” (Čásenský, 2015). Pokud se přikloníme k první navržené úrovni, je třeba uprchlíkům, kteří o to mají zájem, pomoci. Česká republika se ale dosud profilovala zejména jako prostředí, v němž má před inkluzí návrh exkluze. Byť i v tomto ohledu jsme již učinili několik kroků, které tento stav mají změnit (například ve školství). V následujícím textu se zabývám tématem aktuální uprchlické krize, kterou vnímám nikoli jako pouhé ohrožení, ale i jako příležitost k podpoře místního rozvoje a rozvoje české společnosti, pokud by alespoň její část byla ochotna projevit přirozenou (primární) lidskou solidaritu a sociální politika státu podpořila vhodné metody sociální práce.

2. Imigrace

Odborná literatura charakterizující soudobý socioekonomický vývoj v evropských zemích se zabývá zejména pojmy a procesy, jako je globalizace, deindustrializace, terciarizace a jejich vlivem na hospodářskou situaci, situaci na trzích práce (Pořízková, 2007). V evropských zemích se k těmto tématům pak od poloviny 70. let přidává téma migrace a s tím ruku v ruce samozřejmě i integrace cizinců. Pro Českou republiku je ale migrace poměrně novým jevem, neboť tuzemští odborníci se jím podrobněji začali zabývat až po roce 1989, kdy se objevují první koncepce a politické strategie. Do té doby sice existoval velmi určitý objem migrantů (zejména pracovních), ti však byli státem přísně kontrolováni a regulováni. Hlavním předpokladem pro úspěšnou integraci cizinců do většinové společnosti je dnes zejména uplatnění na trhu práce.

2.1 Pojmový aparát

I kvůli poměrně krátké době, po kterou je uprchlictví v České republice zkoumáno a řešeno, je dodnes stále problémem i nevyjasněný a nepřiliš ustálený pojmový aparát. Pro pochopení tohoto textu je zejména nutné vyjasnit pojmy uprchlík, ekonomický migrant a azyl.

2.1.1 Uprchlík

Uprchlík je na základě Mezinárodní úmluvy o právech uprchlíků z roku 1951 osoba, která utekla ze své původní země před válkou či před životu nebezpečným pronásledováním založeným na rasových, náboženských, národnostních či politických důvodech či důvodu příslušnosti k určitým společenským skupinám a která může tuto skutečnost dokázat. Tato definice je v České republice užívána také při rozhodování o udělení mezinárodní ochrany (azylu). Státem uznané osoby se statutem uprchlíka mají v mnoha ohledech práva a svobody podobné občanům státu, ve kterém žijí. Výjimkou je právo volební či některá lidská práva, jež můžeme označit za základní – např. právo volného pohybu často omezené hranicemi uprchlického tábora či právo pracovat. Zde však můžeme konstatovat, že tato omezení mohou být velkou překážkou pro integraci člověka do společnosti.

2.1.2 Ekonomický migrant

Označujeme tak osoby, které bez život ohrožujících příčin a dobrovolně odcházejí do jiného státu v očekávání zlepšení své životní úrovně, ekonomické situace, vzdělání a sociální situace. Na rozdíl od výše zmíněných uprchlíků ekonomičtí migranti svou domovskou zemi neopouští proto, že mají oprávněný strach z pronásledování ve své zemi z důvodů rasových, náboženských, národnostních, nebo proto, že prchají před tavním válečným konfliktem, přírodní katastrofou apod. Nejedná se tedy o uprchlíky, ale lidi, jež odchází dobrovolně, často s vidinou “amerického snu.”

2.1.3 Azyl

V České republice možnost azylu definuje článek 43 Listiny základních práv a svobod (č. 2/1993) a blíže ji specifikuje zákon číslo 325/1999 Sb., o azylu, a cizinecký zákon. Jedná se o právo státu poskytnout ochranu cizinci, který je prokazatelně pronásledován na území své vlastní země. V případě uprchlíků však do suverénních rozhodnutí státu promlouvají mezinárodní smlouvy – příslušná pravidla jsou totiž obsahově určena ustanoveními mezinárodních smluv. Již zmíněné Úmluvy o právním postavení uprchlíků a k ní se vážícího Newyorského protokolu, tzv. Ženevská úmluva z roku 1967. Už z toho vyplývá, že institut uprchlictví je vlastně novodobá instituce a je smluvní povahy. Česká republika jako člen Evropské unie se mimo jiné zavázala ke spolupráci v oblasti azylu a uprchlictví. Azyl spolu s doplňkovou (subsidiární) formou ochrany spadají pod pojem mezinárodní ochrana a jsou jak pro Evropskou unii, tak i pro Českou republiku stálým a velmi aktuálním problémem. V této souvislosti členské státy Evropské unie již dvacet let usilují o sblížení svých politik směrem ke společnému a efektivnímu azylovému systému. (MVČR, 2008).

2.2 Typologie imigračních politik

Z hlediska přístupu jednotlivých zemí k imigraci a následné integraci cizinců rozlišujeme tři základní modelové typy: diskriminační, asimilační a multikulturní model (Pořízková, 2007). Coby nejpříjemnější je v posledních letech považován multikulturní model, kdy

multikulturalismus “uznává legitimitu kulturní a sociální různorodosti etnických minorit, kterou dílčími opatřeními podporuje” (Castles, 1988).

Oproti této tradiční typologii však existují i další, například Penninxova (2005), jež nejenže rozlišuje jednotlivé dimenze integrace, ale dále umožňuje seřadit státy a jejich integrační politiky do škály exkluzivnost / inkluzivnost. Odlišuje tři dimenze občanství: zákonně-politická, socioekonomická a kulturně-náboženskou, přičemž integrace cizinců probíhá na úrovni individuální, společenské a institucionální.

Tab. č. 1: Přístup k občanství a migraci – typologie

Dimenze občanství	Inkluzivní			Exkluzivní		
	Typ integrace					
	1	2	3	4	5	6
Legislativně-politická	+	+	+	-	-	-
Socio-ekonomická	+	+	-	+	-	-
Kulturně-náboženská	+	-	-	+	+	-

Zdroj: PENNINX, Rinus. Integration of migrants: economic, social, cultural and political dimensions. In: The new demographic regime – Population challenge and policy response. Geneva: United Nations, 2005.

2.3 Přístup České republiky a dalších evropských států

V případě uprchlictví se na základě předchozí typologie největší pozornosti dostává druhé dimenzi, jež zkoumá socio-ekonomické postavení uprchlíků. Penninx (2005) v tomto případě do exkluzivních politik řadí všechny státy, které považují migraci za dočasnou. Práva migrantů proto omezují a snaží se je tak motivovat k odchodu. Jako příklad uvádí Švýcarsko a Rakousko, které bychom mohli zařadit do typů číslo 5 a 6. Kombinují totiž exkluzi v dimenzi právně politické s nerovným postavením na trhu práce. Rovnost v tomto případě nenalezneme ani v sociálních právech. Naopak inkluzivní politika vychází z předpokladu, že migrace spočívá v dlouhodobém, či trvalém pobytu migrantů a proto se je snaží integrovat do společnosti. Typ 1 představuje multikulturní politiky (Velká Británie, Švédsko), typ 2 jsou asimilační politiky (Francie). Česko bylo dříve spíše exkluzivní, aktuální politika však odpovídá spíše typu 1 a 2. Inkluzivní charakter v svých imigračních politik v současné době posiluje většina evropských států.

3. Solidarita a komunitní práce

Je těžké odhadnout, kolik uprchlíků nakonec nalezne svůj domov v České republice. Ačkoli se Evropská unie snaží najít kompromis, nabídnuté řešení, mezi něž patří například kvóty na přerozdělení uprchlíků, podle expertů nic nevyřeší. S odhadem je těžké přijít i proto, že Česká republika není cílovou zemí uprchlíků, nýbrž pouze tranzitní. Z anket a článků masmédií vyplývá, že o usazení v České republice má zájem pouze zlomek uprchlíků. Není ani zřejmé, jaký je poměr uprchlíků a ekonomických migrantů. Scénáře, podle kterých bude Česká republika zaplavena nepřizpůsobivými osobami s jinými kulturními hodnotami, se jeví spíše jako nepravděpodobné. Podle organizací, které se tématem uprchlíků zabývají, nakonec v Česku zůstanou spíše vysoce motivovaní jedinci, přičemž naším cílem by měla být jejich integrace. Určité přísliby jsme již mohli zaznamenat z masmédií. Některé vysoké školy chtějí osvobodit uprchlíky od placení poplatků za studium a nabízí jim i ubytování na kolejích zdarma. Podle zástupců zaměstnavatelů jsou podniky v Česku schopny zaměstnat tisíce uprchlíků. Jen na okraji zájmu jsou ale uprchlíci z pohledu sociální politiky státu. Není jisté,

zda budou stačit současné kapacity sociálních pracovníků a zda tito pracovníci jsou připraveni na práci s uprchlíky, která je do značné míry odlišná od té se seniory, handicapovanými či se sociálně vyloučenými obyvateli, jak jsou na ni zvyklí.

Z našeho společenského kontextu můžeme konstatovat, že jedinci – uprchlíci v rámci přesunu do nového prostředí strádají zejména z nedostatku psychických základních potřeb. Stát je totiž povinen postarat se o zajištění jejich střechy nad hlavou i o stravu, psychické potřeby bývají ale často opomíjeny. Dlouhodobá absence dobrého psychického stavu přitom může zanechat velmi významné dopady na psychických charakteristikách jedince. Sociální intervence má pak v těchto případech směřovat k odstranění překážek vedoucích k uspokojování všech základních potřeb člověka, kam patří právě i potřeby psychické. Nezapomínejme, že uprchlík mohl ve své zemi prožít extrémně stresové situace a může trpět posttraumatickými stresovými poruchami. Mezi symptomy v takových případech patří depresivní stavy, neobvyklá tichost a zamlklost, poruchy spánku, flashbacky, všudypřítomná úzkost a vyhýbání se kontaktu s jinými osobami (Newman, 1995). Takto postižený jedinec je ještě více stresován novými zkušenostmi z nové země a legislativní zátěží, jako např. očekáváním výsledku z procesu o udělení azylu, nejistotou budoucnosti, obavy z nuceného návratu do země, z níž prchá. Velmi často je osoba uprchlíka odloučena od své rodiny i přátel.

Podle Vizinové (1999) jsou uprchlíci nejvíce ohroženi následujícími faktory:

- Ztrátou síly a finanční závislosti na druhých, což vyvolává frustraci a hněv
- Novým příbytkem s neustálým hlukem (detenční zařízení)
- Napětím v rodině
- Procesem akulturace, kdy jsou uprchlíci stále ještě duchem ve své vlasti a nemají proto dostatečnou motivaci k integraci do nové společnosti.

“Jejich spořádaný a všeobjímající svět tradice je pryč, ale oni zároveň nejsou ještě ani občany moderního, individualistického světa. Nejde v první řadě o otázku zaměstnání, ba ani chudoby, nýbrž o otázku marginalizace a odcizení,” míní Dahrendorf (2005). K vyřešení tohoto problému by přitom stačila určitá obroda principu primární solidarity a na něj napojená komunitní práce.

3.1 Princip solidarity

Solidarita je výrazem a projevem lidské vzájemnosti. Můžeme ji chápat i jako vzdání se nároků ve prospěch ostatních. Lze ji definovat i jako kolektivní ochranu proti rizikům, která je motivovaná zájmem o sebe sama. Proti společenským rizikům se totiž nelze efektivně chránit individuálním pojištěním. Podle Krebse et al. (2010) představuje solidarita neodmyslitelný myšlenkový atribut sociální politiky, kdy v moderní době je chápána nejen jako vzájemné porozumění a pomoc, ale i jako vzájemná odpovědnost. Lze ji považovat za významnou hybnou sílu nejen materiálního, ale i mravního a duchovního vývoje lidstva a za předpoklad pokroku. Podle Kolibové (2011) je alfou a omegou konání sociální politiky.

Stejně, jako docházelo k rozšiřování cílů solidarity, docházelo i ke změnám v jejích formách. Původní formy stavěly na společné příslušnosti ke skupinám rodinným, sousedským, náboženským, cechovním, stavovským apod. Prakticky šlo o první formy pojištění proti životním rizikům. V případě, že se jeden příslušník skupiny dostal do existenčních problémů, fungovaly skupiny jako seberegulační systémy, jež se udržovaly v rovnováze pomocí mobilizace vlastních zdrojů. Tyto skupiny vnímaly opatření jako základní podmínku přežití (Castel, 1995).

Keller (2005) tuto solidaritu označuje jako solidaritu primární. Ta sekundární podle něj nabývá na významu od 19. století, kdy vzniká uměle budovaná solidarita, jež získává stále systematictější podobu. Vrcholí v podobě sociálního státu, kdy sekundární solidarita oslabuje tu primární. Zatímco primární solidaritu můžeme tedy vnímat jako solidaritu jednotlivců, spolků a sdružení a v současnosti je založena spíše na filantropickém základu, ta sekundární se realizuje především na úrovni redistribučních opatření a v podobě transferové politiky státu. To ale přináší možná rizika. Stále častěji se objevují silné tlaky subjektů na stát, aby dotoval skupiny obyvatelstva, které ale nejsou považovány za bezbranné a slabé. Přerozdělování veřejných peněz tak ohrožují netransparentní toky ve prospěch lobbistických skupin, které jednají pouze ve svůj vlastní prospěch a solidarita je pouze záminkou pro ospravedlnění těchto toků.

Kolibová (2011) třídí solidaritu na přirozenou (zhruba odpovídající výše zmíněné primární) a na nepřirozenou, kterou představují všechny umělé politické zásahy, které jsou konány s cílem manipulovat a získat politickou podporu ve volbách výměnou za zavedení nesystémových dávek a činností.

Přirozená solidarita je všeobecně vítaná a oceňovaná. Člověk se vzdá svých profitů ve prospěch někoho jiného. V tomto ohledu je pak nedůležité, zda motivem jsou pokrevní vazby či to, že to od něj okolí jednoduše očekává. Význam má nejen samotný akt milosrdenství. Podstatný je důsledek, kdy slabšímu jedinci je umožněno ukojit své základní potřeby. V ideálním případě se pak spokojenost dostaví i u osoby dárce, a to v podobě naplnění potřeb vyšších (ať již ve formě sebeuspokojení z uznání okolí, či dobrého pocitu z vykonání dobrého skutku).

3.2 Komunitní práce

„Budeme-li vycházet ze základních idejí současného formálního ideologického-politického rámce, můžeme o komunitní práci mluvit jako o činnosti sociálního pracovníka, jejímž přímým důsledkem je zplnomocnění určité komunity, a to v celé šíři toho, co známe pod pojmem „základní lidské svobody a práva“ (Kappl, 2009).

Podle Sobotky (2010) je průběžným cílem komunitní práce povzbuzovat obyvatele určité lokality, komunity, pomáhat jim pracovat a usilovat o něco společně. Dát myšlenkám a plánům konkrétní náplň a výsledky. To znamená zapojit řadové občany do procesu rozhodování, které ovlivňují jejich živost a zasahují jejich okolí, sousedství, komunita a dále naučit je používat strategie a intervence, které dosažení takových cílů umožňují.

Komunitní práce v případě aplikace na problematiku integrace uprchlíků může spočívat zejména v akceptaci uprchlíků coby lidských bytostí s právy a povinnostmi k tomu náležitými. Uprchlíci v takovém případě nejsou roztroušeni po jednotkách v rámci celého státu, nýbrž je jim umožněno shromážďovat se a žít tak a v takovém prostředí, aby na jednu stranu nenarušovali práva většinové populace, ale zároveň nebyli sami kráceni v nároku na své přirozené prostředí včetně toho sociálního. V případě, že uprchlíci nejsou cíleně rozdělováni, je akceptováno jejich právo žít v rodinách a vlastních sociálních útvarech, lze s nimi pracovat jako se svébytnou komunitou a tu dále začleňovat do většinové společnosti. Taková je role sociálního pracovníka, jež ale musí mít podporu místní komunity stavící na primární solidaritě.

Platí přitom, že sociální práce komunitního typu je efektivnější a lze ji ocenit zejména i kvůli přínosům, které má pro místní rozvoj dané oblasti. S komunitní prací totiž ruku v ruce kráčí i komunitní rozvoj, jež pomáhá skupinám osvojit si dovednosti, zvýšit své uvědomění, a tak zlepšit kvalitu života svých členů. Zdůrazňuje se rozvoj svépomoci také prostřednictvím vzdělávání. Členové jsou podporováni ve vyjádření vlastních priorit (Krausová, Mastná, 2014). Uprchlíci v takovém případě mohou sami, díky svým zkušenostem z předchozího

života, velkou měrou přispět k rozvoji místa, v němž se zdržují a regionu, v němž našli nový život. Stát jim na oplátku prostřednictvím sociálního pracovníka nabízí nové příležitosti, změnu a možnost žít novým, plnohodnotným životem.

4. Závěr

Migrační vlna vzbuzuje velké vášně veřejnosti a stala se hlavním tématem diskuzí posledních měsíců nejen v České republice, ale na celém světě. Vysoká míra diskuzí v Česku je ale zarazující a to už z toho důvodu, že dosud o naši zemi uprchlíci neprojevíli vysoký zájem a v rámci celoevropského prostoru jsme vnímáni zejména coby tranzitní země. Uprchlíci nás zatím ve větší míře nežádají o azyl, státní orgány neregistrují zvýšenou trestnou činnost způsobovanou občany cizí národnosti a hlášené konflikty jsou pouze ojedinělé.

Bohužel, nejhlasitější jsou přesto slyšet politici, jejichž názory jsou do značné míry extrémní (ne-li extremistické) a které většinovou veřejnost spíše straší, než aby objektivně připravovaly na možnou (a nutnou) integraci uprchlíků do české společnosti. Tam, kde bychom hledali pomoc - u médií - jsme se nedočkali. Ta hlavní v případě svého poslání - informovat o tomto fenoménu objektivně - spíše selhala. Předchozí text se proto uprchlickou vlnu snažil přiblížit jako neodvratný sociální problém, který ale má svá řešení. Ta spočívají zejména v uplatňování principu primární solidarity a také ve vhodně aplikované sociální politice s důrazem na podporu sociální práce. Uprchlíci totiž nejsou pouhé riziko, ale při správné optice je lze vnímat i coby velkou příležitost. Příležitost návratu k pilířům evropské civilizace, jež stojí na křesťanských kořenech a která si v minulosti vždy pokládala za cíl přispívat k rozvoji humanity, sociálního i místního rozvoje.

Uprchlíci, kteří se integrují do české společnosti, ji mohou obohatit o své vlastní zkušenosti z předchozího života a mohou se stát motorem nejen rozvoje okolí, motorem ekonomiky, vzdělanosti a stát se řešením takových civilizačních problémů, jako jsou nepřilíživé optimistické demografické prognózy. Osoby, které se pokládaly za problém, se tak prakticky mohou stát součástí řešení. Česká republika (a její občané) se dosud snažila prezentovat jako země, jež kráčí vstříc proinkluzivním trendům. Díky současné uprchlické krizi máme šanci prokázat, zda jde skutečně o nás pravý cíl, či o pouhé proklamace.

Poděkování a afiliace

Tato práce vznikla za finanční podpory v rámci Interní rozvojové soutěže VŠE v rámci projektu č. IRS 27/2017 „Podpora sociálních dovedností studentů v rámci předmětu Sociální práce pro ekonomy“.

Seznam citované literatury

CASTEL, Robert. *Les métamorphoses de la question sociale: une chronique du salariat*. Paris: Fayard, 1995.

CASTLES, Stephen. *The age of migration: International population movements in the modern world*. Basingstoke: MacMillan Press, 1998.

Charter of fundamental rights and freedoms. 2015. [Online]. Available at: <http://www.usoud.cz/en/charter-of-fundamental-rights-and-freedoms/>.

ČÁSENSKÝ, Robert.. *Močivka ve veřejné diskuzi*. Reportér. Praha: Reportér magazin, 2015, 13, s. 127-135.

- DAHRENDORF, Ralf. *Dilema multikulturalismu*. Praha: Project Syndicate, 2005. [Online]. Available at: <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-dilemma-of-multiculturalism/czech>. [Accessed: 15 October 2015].
- KAPPL, Miroslav. *Konstruktivismus v sociální práci s komunitou*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009.
- KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005.
- KLAUS, Václav. *Výzva občanů České republiky vládě a Parlamentu ČR*. Praha: IVK, 2015. [Online]. Available at: <http://www.protiimigraci.cz/>
- KOLIBOVÁ, Helena. *Sociální systém. Solidarita jako základ sociálně politických aktivit společnosti*. Karviná: SLU v Opavě, 2011.
- KRAUSOVÁ, Anna, MASTNÁ, Lucie. *Komunitní práce – skripta*. Ostrava: Ostravská univerzita, Fakulta sociálních studií, 2014.
- KREBS, Vojtěch. et al. *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer, 2010.
- MVČR. *Azyl*. Ministerstvo vnitra ČR. Praha: MVČR, 2008. [Online]. Available at: <http://www.mvcr.cz/clanek/azyl-migrace-a-integrace-azyl.aspx>
- PREISS, Marek. *Válečná traumata u dětí v Bosně*. Československá psychologie. Praha: Psychologický ústav AV ČR, 1995.
- NOVÁK, Lukáš.. *Vědci proti strachu a lhostejnosti*. Praha, 2015. [Online]. Available at: <http://www.vyzvavedcu.cz/>.
- PENNINX, Rinus. *Integration of migrants: economic, social, cultural and political dimensions*. In: The new demographic regime – Population challenge and policy response. Geneva: United Nations, 2005.
- POŘÍZKOVÁ, Hana. *Perspektivy vývoje integrace cizinců na trhu práce v České republice*. Sociální práce/Sociálna práca. Brno: ASVSP. 2/2007: 67-78, 2007.
- PRCHAL, Lukáš. *Zeman na svém "turné" zopakoval, že uprchlíci nejsou vítáni. Tábor s běženci nenavštívil*. Ihned.cz. Praha: Economia, 2015. [Online]. Available at: <http://domaci.ihned.cz/c1-64650210-zeman-na-svem-turne-zopakoval-ze-uprchlici-nejsou-vitani-tabor-s-bezenci-nenavstivil>
- ROTSCHEDL, Jiří, BARÁK, Vladimír. *Solidárnost důchodového systému jako aspekt moderní společnosti*. Nové výzvy pre sociálnu politiku a globálny trh práce 2015. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave, Národohospodárska fakulta, 2015.
- SOBOTKA, Jan. 2010. *Práce s komunitou*. Praha: Pražská vysoká škola psychosociálních studií, 2010.
- VIZINOVÁ, Daniela, PREISS, Marek. *Psychické trauma a jeho terapie*. Praha: Portál, 1999.

Analýza názorů veřejnosti a sociálních pracovníků na sebevražedné jednání *The analyze of public and social workers opinions to suicidal behaviour*

Iveta Hátlová¹, Martin Smutek²

Abstrakt

Příspěvek pojednává o pohledu veřejnosti a sociálních pracovníků na sebevražedné jednání. Hlavním cílem je rozkrýt a analyzovat stereotypy v oblasti sebevražedného jednání, které provází českou společnost, a nastínit možnosti práce s lidmi ohroženými či zasaženými sebevražedným jednáním v oblasti sociální práce. V rámci výzkumu byly vyhledávány názory veřejnosti na sebevražedné jednání, které lidé zveřejňují na různých internetových stránkách. Tento příspěvek souvisí s prací na výzkumu SPEV. Širším záměrem tohoto výzkumu je porovnání vztahu životního světa a systému v sociálních službách. Hlavním cílem výzkumného záměru je analyzovat vztah životního světa a systému v oblasti sociálních služeb v souvislosti s problematikou sebevražedného jednání.

Klíčová slova: Sebevražda. Sebevražedné jednání. Stereotypy. Pozůstalí. Životní situace. Posouzení.

Abstract

The contribution discusses public view and social workers view on suicidal behavior. The main goal is to uncover and analyze stereotypes in the field of suicidal behavior which accompany Czech society, and to outline possible methods of working with people affected or endangered by suicidal behaviour in the field of social work. Research also looked into public opinions on suicidal behavior which were found on the internet.. The contribution is associated with research work of SPEV. Broder intention of this research is to compare the relations between the Life-world and the system in social services. The main goal of the research project is to analyze the relationship between the Life-world and the system in the area of social services in connection with the issue of suicidal behavior.

Keywords: Suicide. Suicidal behavior. Stereotypes. Bereaved people. Life situation. Assessment.

1. Úvod: Sebevraždy v současném světě

Sebevraždu můžeme chápat jako úmyslné, vědomé, dobrovolné a násilné přivození smrti, přičemž je rozhodující postoj, úmysl a rozhodnutí člověka ukončit svůj život prostředky, od kterých se očekává smrt. Můžeme rozlišovat tzv. demonstrativní sebevraždu, která je spíše snahou upozornit na sebe a svůj problém než snahou skutečně zemřít, dále sebevraždu bilanční jako východisko ze zdánlivě neřešitelné situace, ritualizovanou sebevraždu typickou pro některá náboženství, únikovou sebevraždu vyvolanou strachem ze smrti, nesnesitelnou bolestí apod. a nakonec sebevraždu sebetrestající, kterou lze chápat jako autoagresi vůči sobě a která může být vyvolaná duševními poruchami (Kraus a Hroncová, 2007, s. 195, 201).

Příčinou sebevraždy může být duševní porucha, porucha intelektu, změna osobnosti, změna v důsledku poškození CNS, dále vlivy rodinného prostředí a výchovy (např. neúplnost rodiny, patologie v rodině apod.), vlivy pracovního prostředí (např. pracovní zatížení), v případě dospívajících vlivy vrstevnické skupiny (Černý in Kraus, 2007, s. 203). Podstatná část sebevrahů trpí depresemi v důsledku neřešitelné životní situace. Jedinou cestu, jak své problémy vyřešit a jak přestat trápit své okolí, spatřují v ukončení svého života. Takové lidi provází myšlenky, že jsou pro své okolí přítěží a že by bylo lepší pro všechny, kdyby nebyli.

Důležitým momentem v rozhodnutí ukončit svůj život je spouštěcí událost. Jedná se o konkrétní příhodu, která se někdy může zdát malá a zanedbatelná, v očích dotyčného však

¹ Mgr. Iveta Hátlová; Ústav sociální práce Univerzity Hradec Králové; *e-mailová adresa:* iveta.kubastova@seznam.cz.

² PhDr. Martin Smutek, Ph.D.; Oddělení sociální práce, Ústav sociální práce Univerzity Hradec Králové; *emailová adresa:* martin.smutek.2@uhk.cz.

může sehrát podstatnou roli, někdy se ale může jednat o závažný důvod (např. ztráta blízké osoby či neúspěch v zaměstnání, v rodině atp.). Za spouštěcím momentem se skrývá hlubší příčina potíží nebo může být spouštěcí událost vyvolána nahromaděním více stresových událostí za sebou. (Frankel a Kranzová, 1998).

Sebevražda je odedávna tabuizovaným tématem. Jednak se v naší společnosti bojíme hovořit o smrti, snažíme se ji odsunout někam, kde o ní nebudeme muset přemýšlet, děláme, že se nás netýká. Komunikace s ostatními lidmi na toto téma je tedy značně omezena, čímž je omezena i nabídka pomoci. Dalším důvodem může být také vliv křesťanství, kdy toto náboženství odsuzuje sebevrahy a sebevraždu považuje za hřích, jelikož se přičií jednomu z deseti přikázání - „Nezabiješ.“. To vše je podhoubím pro vznik nejrůznějších stereotypních myšlenek, které ovlivňují nejen osoby, které přežili svůj sebevražedný pokus, ale mají velký vliv také na příbuzné osob, kterým se sebevražedný pokus podařil.

Může se zdát, že sebevražednost je ve společnosti marginálním jevem. Podíváme-li se na některé statistiky, zjistíme, že se sebevražedným jednáním se můžeme setkat vcelku snadno. V roce 2015 dle Českého statistického úřadu (Demografická ročenka ČR, 2015) ukončilo dobrovolně svůj život 1 384 osob. K tomu si připočteme počet příbuzných a blízkých, kteří jsou touto smrtí zasaženi. Dále myslíme také na další osoby, které mohou být tímto zasaženi – např. strojvedoucí vlaku, pod který někdo skočí, cestující v tomto vlaku. Uvažovat musíme také nad lidmi, kteří se o sebevraždu pokusí, ale nedokonají ji. Statistiky mohou být také velice zavádějící, jelikož není mnohdy snadné zjistit, zda dotyčný zemřel v důsledku nehody, nebo bylo jeho jednání úmyslné. S tématem sebevraždy je tedy velice snadné se setkat. Naše reakce závisí na naší informovanosti a zkušenostech. Neinformovanost probouzí stereotypní myšlení, které může mít neblahý vliv na příbuzné sebevrahů i na osoby, kteří sebevraždu nedokonali úspěšně.

Každá ztráta blízké osoby je velmi bolestivou záležitostí, ovšem odejde-li někdo náhle, nečekaně, vzbuzuje to v člověku další rozporuplné pocity. „Pokud člověku odešel někdo blízký náhle a tragicky, střídá se u něj zoufalství s úžasem, bolest se zmítá ve zmatku, člověk vyslovuje naději, že je to všechno jen zlý sen, ze kterého se probudí.“ (Vodáčková, 2002, s. 306). Truchlení po někom, kdo spáchal sebevraždu, je však ještě složitější. Sebevražda se mnohem více dotkne rodinného života než jiná úmrtí. Je specifická v tom, že je náhlá, neočekávaná, násilná, nesmyslná, má ničivé dopady na truchlící, kteří se cítí bezmocní, neschopní, cítí bolest a zradu (Colorosová, 2008, s. 55).

Pozůstalí po sebevrazech musí snést řadu dalších emocí, které na ně působí v daleko větším měřítku než na pozůstalé někoho, kdo odejde v důsledku nemoci, nehody nebo stáří. Zejména se jedná o pocit viny (např. proč jsem něco nepoznal, měl jsem tomu zabránit), dále se v takovém jedinci pere vztek z toho, že něco takového dotyčný mohl udělat, se smutkem, který je pro ztrátu blízké osoby typický v každém případě, dále se strachem, že situaci nezvládne, bezmocí, lítostí, hanbou, znechucením, odmítnutím i úlevou (Vodáčková, 2002, s. 497). Vystává také mnoho otázek (např. Jak nám to mohl udělat? Proč za námi nepřišel, když potřeboval pomoci? Co kdybych udělal něco jinak, zůstal by?).

Zejména obviňování je typickou reakcí pozůstalých a okolí na skutečnost, že si dotyčný vzal dobrovolně život. Může být obviňován zemřelý za to, že pozůstalé opustil, pozůstalí za to, že dotyčného k činu vyprovokovali, že je to kvůli nim nebo že mu nedokázali pomoci. Obviňování přichází od ostatních příbuzných, ale také od sousedů či známých. Nejčastěji jsou takto obviňováni manžel či manželka sebevraha, dále pak rodiče, jejichž dítě spáchá sebevraždu, někdy to bývá také dítě ze strany jednoho z rodičů, pokud se zabil rodič druhý, velmi časté je také sebeobviňování, kdy si pozůstalý klade sám za vinu, co se stalo (Bowlby, 2013, s. 163).

Další záležitostí související se sebevraždou a mající negativní vliv na pozůstalé je policejní vyšetřování. Ačkoli jsou někdy indicie, že se jednalo o sebevraždu, zcela jasné, vždy se musí

vše prozkoumat a vyloučit cizí zavinění. To je ale doprovázeno ohledáváním a fotografováním místa činu a zemřelého, zkoumáním dopisu na rozloučenou, pokud se objevil, neustálými otázkami směřujícími na pozůstalé atp. Pozůstalí se musí vyrovnávat také s negativními reakcemi okolí, kdy si o rodině nebo o události lidé z okolí povídají mezi sebou, odsuzují rodinu nebo zemřelého apod. (Colorosová, 2008, s. 44). Tyto skutečnosti mohou ještě více prohlubovat bolest pozůstalého. Společenské stigma navíc značně snižuje možnosti sociální opory. S poznatkem, že truchlíci nemají mnohdy ani oporu v rodině, jelikož jsou ostatní členové také zasaženi ztrátou, docházíme k závěru, že truchlíci po sebevraždě jen těžko hledají oporu a pomoc.

V rámci institucionalizované pomoci pozůstalým i osobám, které se pokusili o sebevraždu, je důležité uvědomovat si, co vede člověka ke spáchání sebevraždy a jak se cítí jeho příbuzní. Jelikož sebevražda není ve skutečnosti ničím výjimečným, může se s ní v jakékoli podobě setkat sociální pracovník v každé organizaci. Je proto velice důležité, aby sociální pracovníci znali fakta a příčiny tohoto jednání a vyvarovali se tak stereotypnímu myšlení, které může ještě více zraňovat.

2. Charakteristika analýzy a kritéria výběru

Jak je patrné z výše uvedeného textu, téma sebevražd je pro mnoho lidí těžko uchopitelné. Jelikož je toto téma velmi tabuizované, dochází ke zkreslení informací a vzniku mnoha stereotypů a předsudků. Ve výzkumu jsme se zaměřili na to, jaké stereotypy se ve společnosti objevují. Pro zjištění výsledků jsme zvolili metodu obsahové analýzy dat. Jelikož nám jde pouze o zjištění, jaké stereotypní názory na problematiku sebevražd se v naší společnosti vyskytují, vystačíme si s kvalitativním pojetím obsahové analýzy.

Pro tento výzkum jsme si stanovili následující cíle a výzkumné otázky:

- **Hlavní cíl:** Analyzovat názory veřejnosti na internetu na sebevražedné jednání.
- **Hlavní výzkumná otázka:** Jakými stereotypy jsou ovlivněny názory veřejnosti na sebevražedné jednání?

Pro sběr dat byly využity různé internetové stránky, zejména diskuze, vztahující se k tématu sebevražd. Potřebné informace byly vyhledávány pomocí vyhledávačem Google, a to dle následujících hesel:

- sebevražda;
- diskuze sebevraždy;
- sebevražedné jednání;
- sebevražedné jednání diskuze;
- proč lidé páchají sebevraždu;
- proč lidé páchají sebevraždu diskuze;
- příbuzní sebevrahů;
- jací jsou příbuzní sebevrahů;
- příbuzní sebevrahů diskuze.

Vzhledem k nepřehlednému množství výsledků, resp. názorů, které lze pod těmito hesly dohledat, byly vybrány pouze takové, které lze v porovnání s teorií považovat za stereotypní, tedy názory lidí, kteří si své myšlenky utvářejí bez ohledu na prokázaná fakta a jednají pouze na základě svých pocitů a názorů druhých.

3. Postoje veřejnosti a sociálních pracovníků k problematice sebevražd

Provedeným výzkumem jsme zjistili, že stereotypních názorů na sebevražedné jednání, sebevrahy ale i jejich příbuzné je v naší společnosti nepřehledné množství. Lze je však rozdělit do základních kategorií. Těmito kategoriemi jsou:

- sebevražda jako důsledek slabé sociální opory;
- sebevražda jako důsledek selhání rodiny;
- sebevrah jako srab;
- sebevrah jako sobec;
- příbuzní sebevrahů jako sobci.

Vyhledané názory spolu s odkazy na internetové zdroje a k nim vytvořené kategorie nalezneme v Tabulce č. 1: Stereotypní názory veřejnosti na sebevražedné jednání a doprovodné jevy.

Tab. č. 1: Stereotypní názory veřejnosti na sebevražedné jednání a doprovodné jevy

	NALEZENÉ NÁZORY	ZDROJ
Slabá soc. opora	„ďalší zbytočne skončený ľudský život - obeť tejto hnusnej doby, ktorú sme si dobrovoľne vytvorili a ďalej v tom pokračujeme. Bohužiaľ.....rodine vyslovujem úprimnú sústrasť.....“	http://www.ahaonline.cz/clanek/musite-vedet/138322/sbeevrazda-v-televizi.html
	„Spousta sebevražd je také motivována tím, že člověk nemá nikde zastání, dělá to sociální politika státu v ruku v ruce s protilidovými zákony, zlodějskými firmami, exekutory a nemožnost se dovolat spravedlnosti. Tady žádný psychiatr nepomůže a pokud ano tak jen na chvíli a to nemluvím o tom, že toho psychiatra si nakonec zaplatíte sami.“	http://www.halonoviny.cz/articles/view/847029
Příbuzní sebevraha = sobci	Diskuze k článku "Pozůstali po sebevrazech musí Českým drahám platit": „Proboha a co si lidi myslí? že jim umřel příbuzný, tak ostatní mají sklaptopout a držet hubu?! Jsou kultury, kde sebevraha ani nepohřbí na hřbitově. Možná bych potencionálním příbuzným sebevrahům doporučil takovou exkurzi na trase, když se musí sbírat ostatky. Možná by si je mohl do pytle sbírat sami, nebo si myslí, že to policisté, zaměstnanci drah či kdokoliv jiný dělají s nadšením a nemají trauma? Nebo jinak, kdyby mě poškodil ožralej řidič auto a on při tom zahynul, tak bych si měl škodu taky nechat líbit? Je to rozhodnutí těch lidí, odejít ze života. Pokud si to nenechají vymluvit, tak ať neohrožují ostatní, kteří s tím mají starosti, práci a někdy kvůli tomu musí taky bojovat o život, když se nějaký pitomec rozhodne, že ho to tu nebaví.“	http://krkonosky.denik.cz/diskuse/pozustali-po-sebevrazich-musi-ceskym-draham-platit.html
	„No já nevím, proč se o sebevrazech říká, že jsou sobci. Nejsou sobci třeba všichni ti, co chtějí, aby ten člověk za každou cenu žil, i když je nešťastný a trpí a byl by tady jen kvůli nim? Já myslím že jsou sobečtí mnohem více než ten, co chce odejít.“	https://www.zpovednice.cz/detail.php?statu_sik=415795
	„Je to od sebevrahů bezohledné, že do svých problémů zatahují cestující veřejnost. Když už se někdo rozhodl skoncovat se životem, tak tím nemusí obtěžovat ostatní. A příbuzní sebevrahů by se o své blízké měli zajímat dřív a více, ne jenom brečet, že z dědictví musí uhradit škodu...“	https://praha.idnes.cz/diskuse.aspx?iddiskuse=A140526213053_praha-zpravy_ert
	„Když už někdo hodně trpí, tak je přirozený, že se i tobě uleví, když ten člověk přestane trpět. Jestli se má po smrti líp? Určitě, protože neutrální stav (smrt) je lepší než negativní (život, kterej za nic nestojí). Pokud někoho skutečně miluješ, tak ho pochopíš a budeš respektovat jeho rozhodnutí ať už je jakokoliv. A ne že budeš šťastná, jak se mu to nepovedlo a že to "přežil".“	http://www.zpovednice.cz/detail.php?statu_sik=630518
„Podle mě není sebevražda vůbec sobecká, sobečtí jsou pozůstali, kteří by nejraději	http://www.ahaonline.cz/clanek/musite-vedet/138322/sbeevrazda-v-televizi.html	

	<p>nutili žít člověka ve srajдах jen pro svůj vlastní pocit, aby se netrápili. Vždycky když slyším naříkat pozůstalé po sebevrahovi, nejradši bych jim dala bombu, že se ho nesnažili pochopit a místo toho pro něj řvou, měli by být rádi, že už má ten člověk klid, ale to oni ne, oni myslí jen na vlastní bebí ale v kůži sebevraha by asi bejt nechtěli ani minutu.1 Třeba jednej mojí exkamarádce se zabil přítel. A důvod? Finanční problémy, vyhodili ho z práce, psychické problémy které se táhli několik let. A ta holka místo aby ho pochopila, ještě začala ze sebe dělat chudinku, že jí zradil, když jí takhle opustil. Když jsem jí řekla, at se nechová jako sobecká kráva, že tomu klukovi je ted líp, tak a ted se podržte! mi můj přítel dal facku, a vyhodil mě za dveře. Jako chápete to? kde je nějaká svoboda? Přítel mě docela dost podrazil, asi by jí nejraději přeříznul, jasně nic není lepšího než truchlící slečna. Nejhorší je, že ted jsou všichni na její straně, i moji rodiče, i přítelovo rodiče a já se bojím že mi s tou zamindrákovanou krávou převlečenou za kamarádku zdrhne. Co dělat?“</p>	<p>zповеднице.cz/detail.php?statu sik=630518</p>
	<p>„Zármutek pozůstalých chápu, ovšem přemýšlet o sebevraždě jako o sobeckém činu, je samo o sobě ještě sobečtější, protože si pozůstalí nedokáží přiznat, že svému blízkému nedokázali pomoci. Na slabého jedince, který se už ani nemůže bránit, se vina vždycky svaluje líp...“</p>	<p>http://www.zповеднице.cz/detail.php?statu sik=630519</p>
	<p>„Pozůstalí jsou sobečtí, že mu nepomohli vyřešit jeho problémy za živa, ne tím, že mu neschválí sebevraždu...“</p>	<p>http://www.zповеднице.cz/detail.php?statu sik=630520</p>
	<p>„Má od všeho klid, a i kdyby neměl, pořád lepší se zabít, než mít takový problémy a do toho ještě chodit se sobeckou sviní.“</p>	<p>http://www.zповеднице.cz/detail.php?statu sik=630521</p>
	<p>„Když jsou lidé tak starostliví, proč raději nepomáhají danému člověku za jeho života? Není spíše sobecké za každou cenu požadovat žití po někom, kdo o něj nemá zájem? Je to jeho život a jeho rozhodnutí.“</p>	<p>http://www.zповеднице.cz/detail.php?statu sik=630520</p>
Sebevrah = srab	<p>„Sorry, ale sebevrah je normální srab a nic jiného... A další věc je, že hodně lidí svoje problémy třeba i drží v sobě a nikomu neřeknou a pak se zabijou, protože je toho na ně moc.“</p>	<p>http://www.zповеднице.cz/detail.php?statu sik=630518</p>
	<p>„Panebože, když se chcete zabít tak to udělejte a nezatěžujte tím ostatní. Nikdo z vás na to nemá odvalu a potřebujete pozornost tímto způsobem, aby vás ostatní litovali. Tak se na to vykašlete a řešte problémy s kamarády, rodinou, popřípadě odborníkem.“</p>	<p>https://www.lide.cz/diskuze/6-Spolecnost/930</p>
	<p>„Ty se chceš zabít kvůli holce? Promiň ale to nechápu. Lidem se dějou i horší věci a nezabíjejí se. Jestli to opravdu kvůli takový kravině uděláš, tak jsi u mě srab, nic víc. Chápu že too bolí, tak se na žal třeba opi ale hlavně tohle nedělej. Časem to přebolí a ty sis najdeš holku jinou, tak proč se zabíjet? To je to nejzbabělejší co můžeš udělat. Ty sis život nedal, tak nemáš právo si ho brát. A myslí na to, jak tím ublížíš rodičům, kamarádům a příbuzným, tohle si nezaslouží. Ty se svého trápení zbavíš ale oni budou nespravedlivě trpět za tebe. jestli je ti opravdu špatně, navštiv psychologa nebo psychiatra ať ti předepíše nějaké prášky. Řešení je tolik, tak proč se hned zabíjet?“</p>	<p>https://www.zповеднице.cz/detail.php?statu sik=252812</p>
	<p>„Jsou to sobci a zbabelci .... to mi nikdo nevyvrati.....!!! Každý člověk si prozije určité životní situace a tragedie.... a dokážou se s tím vyrovnat.... jenom sobec který nemyslí na rodinu... děti a ostatní páchá sebevraždu..... pokud by se mi stalo že me někdo psychicky tyra... tak půjdu třeba za ministrem vnitra aby mi pomohl ale nebudu kvůli nějakému psychopatovi pachat sebevraždu.... .pokud bych měla dluhy tak bych si našla práci v zahraničí abych je zaplatila... a když jsem měla rakovinu vylečila jsem se čerstvým kozím mlékem.... ale nepachala bych sebevraždu...!!!“</p>	<p>http://www.blesk.cz/diskus e/310519/2</p>
	<p>„ježiši.....to je názor 6 let...nikomu nic neřekl....začal fetovat.....no to je tragedie...a nakonec si to hodil????ale to nebylo díky akci z mládí.....prostě slaboch co si nasekal 6dětí...a potom si to hodil...díky že je o jednoho ***a méně....“</p>	<p>http://www.blesk.cz/diskus e/699775/1</p>
	<p>„sebevrah není žádný hrdina ale zbabelec .... hrdinství je žít a se životem se poprat .... ne ze života utíkat .... a komplikovat pozůstalým život.... a tím to stejně nekončí.... Každý člověk je na této planetě proto aby pochopil proč tu vlastně je .... až to pochopí tak se nemusí vracet ....“</p>	<p>http://www.blesk.cz/diskus e/310519/1</p>

Sebevrah = sobec	<p>„Sebevrah, který způsobí strojvedoucímu doživotní trauma a udělá z něj vraha se zachoval jako bezohledný hulvát a je úplně jedno, co ho k tomu dovedlo.“</p>	<p>http://krkonossky.denik.cz/diskuse/pozustali-po-sebevrazich-musi-ceskym-draham-platit.html</p>
	<p>„Jsou to sobci a zbabelci .... to mi nikdo nevyvrati....!!! Každý člověk si prozije určité životní situace a tragedie.... a dokážou se s tím vyrovnat.... jenom sobec který nemyslí na rodinu... děti a ostatní páchá sebevraždu..... pokud by se mi stalo že me někdo psychicky tyra... tak půjdu třeba za ministrem vnitra aby mi pomohl ale nebudu kvůli nějakému psychopatovi pachat sebevraždu.... pokud bych měla dluhy tak bych si našla práci v zahraničí abych je zaplatila... a když jsem měla rakovinu vylečila jsem se čerstvým kozím mlékem.... ale nepachala bych sebevraždu...!!!“</p>	<p>http://www.blesk.cz/diskuse/310519/2</p>
	<p>„Svoboda byl prase.Tak na tom nebyl, aby se nemohl zastřelit jinde, než aby ho přijíždějící viděli.Že si nechtěl zasvinit majetek ve vile chápu, tohle nechápu!“</p>	<p>http://www.ahaonline.cz/clanek/zhave-drby/129861/10-let-od-sebevrazdy-svobody-68-posledni-hodiny-krok-za-krokem.html</p>
	<p>„Sebevražda je divná věc a sebevrazi jsou divní lidé. Život, který si pipalají a s takovou námahou prožívají, dokážou v jediném okamžiku lehkomyšlně zahodit. Člověk, který se sobecky zbaví toho, do čeho investoval tolik času a energie, je divný.“</p>	<p>http://www.nokturno.net/forum.php?kde=tvorba&id=4517</p>
	<p>„A že jsou sebevrazi sobci je pravda... někteří tak citově vydirají okolí a pachají demonstrativní sebevraždy... které bohužel někdy vyjdou....“</p>	<p>http://www.blesk.cz/diskuse/310519/2</p>
	<p>„Je to od sebevrahů bezohledné, že do svých problémů zatahují cestující veřejnost. Když už se někdo rozhodl skoncovat se životem, tak tím nemusí obtěžovat ostatní. A příbuzní sebevrahů by se o své blízké měli zajímat dřív a více, ne jenom brečet, že z dědictví musí uhradit škodu...“</p>	<p>https://praha.idnes.cz/diskuse.aspx?iddiskuse=A140526213053_praha-zpravy_ert</p>
	<p>„ukáž ty blbý huse(tvoji bejv. holce) že nejsi žádnéj srab a sakra bojuju se životem protože sebevražda je ku*va kravina! Přestan bej sobeckej a myslí taky na ty kteří tě mají rádi!!!Neni ti ani třicet život máš před sebou ttakže nebud padavka a kašli na to!!!Ještě budeš vděčnej těm kdo tě od sebevraždy odehnali!“</p>	<p>https://www.zpovednice.cz/detail.php?statu sik=252812</p>
	<p>„Každý má svůj život ve svých rukách... a jak s ním náloží je každého věc... ale sebevrazi by si měli uvědomit jaké utrpení způsobí rodině a lidem kteří je měli rádi... pokud má člověk problémy má je řešit... s každým se dá vždy dohodnout.... Iveta Bartošová měla sebevražedné sklony už dávno... byla otázka času kdy se ji to povede.... kdyby ale změnila způsob života a lidi kolem sebe.... tak by určitě žila.... Neměla pevnou vůli a kamaradila s nevhodnými lidmi.... a kriminálníka si nakonec vzala.... do dnes nechápu proč....“</p>	<p>http://www.blesk.cz/diskuse/310519/1</p>
<p>„a proboha co brání těm, kdo se chtějí zabít, to udělat takovou formou, aby z nich nebyl guláš?? Aby tímto skutkem neohrozili ještě ostatní? Nebo je vám jedno, že to někdo musí uklidit, že svým skutkem udělají druhým škodu či je dokonce ohrozí na životech? Sorry dámo, ale s takovými lidmi pochopení nemám. Nediskutuji proč a co ty lidi k tomu vede, co by jim v tom zabránilo atd. Řeším jen to, že není nemravný požadavek si nechat uhradit v rámci dědického řízení způsobenou škodu sebevrahem.“</p>	<p>http://krkonossky.denik.cz/diskuse/pozustali-po-sebevrazich-musi-ceskym-draham-platit.html</p>	

	„Proč by jako pozůstalí neměli myslet jen na své bebí? Vždyť ten sebevrah udělal to samé.“	http://www.zpovednice.cz/detail.php?statu sik=630519
Selhání rodiny	„Nechápu, co by na tom mělo být sobeckého. Pokud rodina viděla, že je na tom daný člověk špatně, proč raději nepomohla?“	http://www.zpovednice.cz/detail.php?statu sik=630519
	„Vždyť ten kluk v té holce neměl evidentně vůbec žádnou oporu.“	http://www.zpovednice.cz/detail.php?statu sik=630520
	„Pozůstalí jsou sobečtí, že mu nepomohli vyřešit jeho problémy za živa, ne tím, že mu neschválí sebevraždu.“	http://www.zpovednice.cz/detail.php?statu sik=630521

Zdroj: vlastní zpracování

Bylo očekávatelné, že se objeví názory, že za sebevraždy je zodpovědná sama společnost, jelikož nedokáže lidem poskytnout základní jistoty (jako je zaměstnání, bydlení) nebo sociální oporu potřebnou v nouzi. Toto je ve výsledku podloženo také řadou studií a vědeckými teoriemi (např. Dürkheimova anomická sebevražda). Objevují se názory, že za zvýšené počty sebevražd může kapitalistická doba, špatné zákony či sami exekutoři. Ačkoli můžeme dnešní dobu považovat za nevlídnou, pohlédneme-li do historie, každá doba s sebou nese určité negativní jevy, které mají vliv na lidskou psychiku. Společenská situace má na sebevraždy bezpochyby vliv, nicméně je třeba, aby sociální pracovník při své práci posuzoval nejen vliv společnosti, ale také psychologické aspekty klienta.

Sebevražda jako selhání rodiny je také častým argumentem, který lidé na internetu uvádějí. I zde by bylo třeba zvýšit osvětu o tomto problému. Rodina mnohdy vůbec netuší, že se její člen chystá spáchat sebevraždu, ba dokonce někdy ani neví, že její člen vůbec nějaké problémy řeší. I když o tom rodina ale ví, někdy se mohou její členové snažit sebevíc a dotyčný se stejně rozhodne jinak. Členové zasažené rodiny si následně, možná i pod tlakem neinformovaného okolí, vyčítají, že nedokázali svému příbuznému pomoci. Sociální pracovníci by si měli být vědomi stereotypního myšlení, kterému bývají příbuzní sebevrahů vystaveni, a měli by být schopni toto reflektovat ve své praxi.

Někdy zajde smýšlení veřejnosti tak daleko, že dokonce příbuzné sebevrahů považují za sobce, protože „nařikají, že je dotyčný opustil“. Domníváme se, že toto smýšlení je již značně zvrácené. Tyto názory snad nemohou vycházet pouze z neinformovanosti, ale také z osobnosti jedinců, která se zdá být na základě přečteného značně egocentrická. Takových myšlenek by se měl kvalifikovaný sociální pracovník vyhnout, jinak pozůstalé rodině spíše ublíží.

Nejčastěji se můžeme setkat s názory, že sebevrah je sobec, jelikož zde zanechal své blízké, kteří se teď trápí, a srab, který nedokázal svoji situaci vyřešit lépe. I v tomto případě by pomohla větší osvěta, aby lidé pochopili, že někteří jedinci nejsou natolik silní nebo řeší tolik problémů, že toto východisko se jim zdá nejlepší. Je důležité si také uvědomit, že takoví lidé často trpí závažnými psychickými problémy a mnohdy mají také psychiatrickou diagnózu. Sobeckosti na sebevraždě ubírá také to, že si svůj čin často dlouho rozmýšlí a zvažují všechny klady i zápory, a to nejen pro sebe, ale také pro své blízké. Bohužel jim nedochází, že své rodině tímto činem mohou ublížit více, než kdyby zůstali se svými problémy naživu.

4. Závěr

Na základě proběhlého výzkumu lze říci, že stereotypní myšlení vychází hlavně z nedostatečné informovanosti o daném jevu. Oblast sebevražedného jednání je bohužel natolik choulostivou záležitostí, že tyto stereotypy mohou mít neblahé důsledky na příbuzné a blízké sebevrahů.

Stereotypy mohou být zasaženi také sociální pracovníci, kteří pracují s příbuznými sebevrahů nebo s klienty, kteří o sebevraždě uvažují nebo kteří se o ni pokusili. Je důležité, aby pracovníci dokázali tyto své stereotypy reflektovat. Pokud se tak nestane, nebude klientům poskytnuta dostatečná sociální opora, ba dokonce jim může být ublíženo – např. nešťastné názory sociálního pracovníka mohou prohloubit špatné pocity příbuzného, který „nedokázal sebevraždě blízkého zabránit“. Může dojít také k tomu, že sociální pracovník nebude schopen s klientem uvažujícím o sebevraždě probrat všechny možnosti, které klient má, a bude se stavět do kontrolní role ve snaze zabránit sebevraždě za každou cenu. Musíme si uvědomit, že ačkoli se nám to nemusí líbit, sebevražda je volbou každého jedince – rozhodnutí je vždy na něm, ne na sociálních pracovnících, ne na příbuzných.

Nelze dát jednoznačný návod, jak jednat s potenciálním sebevrahem, člověkem, který se pokusil o sebevraždu, nebo jeho příbuzným. Každý případ je jedinečný a odehrává se v jiném prostředí, za jiných podmínek. Vše tak záleží na individuálním posouzení pracovníka. „Naše schopnost posouzení životní situace klienta sociální práce (ale obecně jakékoli jiné osoby) stojí v kvalitativním paradigmatu na schopnosti vžít se do jeho konkrétní životní situace.“ (Smutek, 2010, s. 48). To, jak se dokážeme do situace vžít, závisí na tom, jak sami nahlížíme na svět, na našich životních zkušenostech, ale také na stereotypech, které nás mohou ovlivňovat, aniž bychom si toho byli vědomi.

Text vznikl v rámci řešení výzkumného grantu SPEV 2017 „Vztah životního světa a systému v sociálních službách“ na Ústavu sociální práce Univerzity Hradec Králové.

The text was created in a research survey Life-world/System Relationship in Social Services at the Institute of Social Work of University Hradec Králové

Seznam citované literatury

BOWLBY, John. *Ztráta: Smutek a deprese*. Praha: Portál, 2013. 420 s. ISBN 978-80-262-0355-1.

COLOROSOVÁ, Barbara. *Krizové situace v rodině: jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adopce*. Praha: Ikar, 2008. ISBN 978-80-249-1027-7.

FRANKEL, Bernard a KRANZOVÁ, Rachel. *O sebevraždách*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-234-0.

KRAUS, Blahoslav a HRONCOVÁ, Jolana. *Sociální patologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-896-3.

SMUTEK, Martin. Je možné objektivně posoudit životní situaci v sociální práci? Intersubjektivita sociální reality jako východisko pro proces posouzení životní situace. In Navrátil, P.; Janebová, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 47 – 63. ISBN 978-80-7435-038-2.

VODÁČKOVÁ, Daniela a kol. *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-696-9.

Zemřelí podle příčin smrti, pohlaví a věku. *Demografická ročenka České republiky: Demographic yearbook of the Czech Republic* [online]. V Praze: Český statistický úřad, 0015n. 1. [cit. 2017-09-18]. Obyvatelstvo, volby. ISBN 978-80-250-2722-6. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie.

Sociální exkluze v kontextu makrostrukturálních změn společnosti, možnosti a limity sociální práce

Social exclusion in the context of macrostructural changes in the society, possibilities and limits of social work

Markéta Janíková¹

Abstrakt

Termín sociálního vyloučení lze definovat různými způsoby. Každý autor zdůrazňuje jiné aspekty a vysvětluje tento jev v odlišném kontextu. Sociální vyloučení však není pouze o hmotné chudobě a nedostatku hmotných zdrojů, ale také o procesech, v rámci nichž se někteří jedinci a skupiny stávají sociálně marginalizovanými. Latentním důsledkem makrostrukturálních změn ve společnosti je produkce osob, které se nedokáží přizpůsobit novým podmínkám a posilují kategorii "sociálně nadbytečných". Tento příspěvek se zaměřuje na jednu z oblastí vyloučení, konkrétně na vyloučení z bydlení. Sociální vyloučení z bydlení je vnímáno jako mechanismus, který odděluje určité osoby a skupiny od většinové společnosti. Teoretickým východiskem textu je koncept nových sociálních rizik a koncept dekonverze. Cílem příspěvku je definovat vybrané makrostrukturální změny, popsat dopad těchto sociálních změn na individua se zaměřením na sociální vyloučení a možnosti a limity sociální práce s lidmi bez domova v kontextu transformace společnosti.

Klíčová slova: Sociální exkluze. Makrostrukturální změny. Sociální rizika. Sociální práce.

Abstract

The term of social exclusion can be defined in different ways. Every author highlights other aspects and explain this phenomenon in a different context. But social exclusion is not only about the material poverty and the lack of material resources, but also about the processes during which some individuals and groups become socially marginalised. A latent consequence of macro-structural changes in the society is producing individuals who are unable to adapt to new conditions and strengthen the category of "the socially redundant". This paper focuses on one of the areas of exclusion, namely on the exclusion from housing. Social exclusion from housing is viewed as a mechanism that separates certain individuals and groups from the majority society. Theoretical background represent concept of new social risks and concept of deconversion. The aim of this paper is to define selected macro-structural changes, highlight an individual impact of social changes with a focus on the social exclusion (social exclusion from housing) and possibilities and limits of social work with homeless people in context of macro-structural transformation of the society.

Keywords: Social exclusion. Macro-structural changes. Social risks. Social work.

---

1. Úvod

Po většinu dvacátého století byla problematika sociální exkluze marginalizována, teprve od osmdesátých a devadesátých let dvacátého století se diskurz sociálních věd rozšiřuje o kategorii sociálně vyloučených. V důsledku makrostrukturálních změn ve společnosti dochází k produkci „sociálně nadbytečných aktérů“, kteří se nedokáží na změnu podmínek adaptovat a jejichž pozice nejsou považovány za prestižní a sociálně užitečné, Castel (2002) danou situaci označuje pojmem dekonverze. Individuální aktéři zasažení dekonverzí jsou v současné době ohroženi nestabilitou tří pilířů sociální ochrany a kontroly – rodiny, sociálního státu a trhu práce a jsou nuceni čelit makrostrukturálním procesům, které sami nemají a nemohou mít pod kontrolou a v důsledku nichž nemohou participovat na ekonomickém, sociálním a kulturním životě společnosti. V rámci procesu globalizace přestala být společnost společností národního státu, nezamýšlené důsledky modernizačních principů vedly k oslabení tradičních institucí (rodina, církev, komunita), došlo k destabilizaci rodiny a individualizaci jedinců. Důraz na

---

¹ Mgr. Markéta Janíková, Ostravská univerzita, Fakulta sociálních studií, Fr. Šrámka 3, 709 00, Ostrava-Mariánské Hory, e-mailová adresa: marketa.janikova@osu.cz;

individua vede k rozbití rámce třídy i rodiny. Zodpovědnost a iniciativa se přenáší na jedince. Systémové problémy jsou vydávány za osobní selhání jednotlivců a jsou zlehčovány. (Beck, 2004) Sociální rizika přestávají být pojištěny státem, veřejný sektor je racionalizován a privatizován, selhává i trh práce. Pracovní život je spojen s nejistotou a krátkodobostí. Zaměstnání již není zárukou životního standardu, tržní nejistoty jsou přesouvány z firem na pracující, narůstá počet neplnohodnotných forem práce, neexistuje ale žádný jiný systém či nástroj sociální ochrany proti sociálním rizikům (Keller, 2007) Jedinci jsou zbavováni svých tradičních pout, na druhou stranu za problémy vznikající na makrostrukturální úrovni odpovídá jedinec. Nároky na jedince se od vzniku moderní společnosti znásobily, narostl také rozsah okolností, za které jedinec nese odpovědnost a které jsou zcela mimo jeho vliv a mimo jeho kontrolu. Neznalost širšího kontextu v sociální práci a následně individualizace strukturálně zapříčiněných jevů může vést k posílení marginalizace klientů sociální práce, například těch sociálně vyloučených.

Clapham (2007) hovoří o dvou diskurzech bezdomovectví a sociálního vyloučení v sociální práci (potažmo v rámci sociální politiky). Minimalistický pohled vychází z představy, že hlavními příčinami bezdomovectví a sociálního vyloučení jsou osobní nedostatky jedinců, sociální práce je pak zaměřena na změnu chování lidí bez domova. Rozlišuje se mezi těmi, kdo si pomoc zaslouží a nezaslouží. Ti, kteří na podporu dosáhnou, musejí přijmout daná pravidla, musejí například aktivně hledat práci, projít určitým tréninkem, aby zvýšili své šance na uplatnění na trhu práce apod. Ti, kteří se nesnaží, těm nebude pomáháno z obavy, aby daná pomoc nebyla pobídkou pro ostatní, aby se chovali stejně nežádoucím způsobem. Tento přístup vychází z několika klasických stereotypů ohledně fungování sociálního zabezpečení (a v širší rovině i celého sociálního státu). Maximalistický diskurz zahrnuje širokou škálu situací a také mnoho různých definic bezdomovectví, v konečném důsledku mohou být v tomto diskurzu jako bezdomovci označeni všichni, kteří nemají uspokojivé bydlení. Příčiny bezdomovectví jsou hledány mezi strukturálními faktory souvisejícími s poskytováním a regulací bydlení a sociálními službami státu. Lidé jsou v zoufalé situaci z důvodu nedostatku cenově dostupného bydlení, protože propadli sociální sítí apod. Pomoc je poskytována bez omezení na základě konceptu potřebnosti. Diskurz sociálního vyloučení je podobně sporný jako v případě bezdomovectví. Maximalistické pojetí sociálního vyloučení klade důraz na procesy, které vylučují znevýhodněné osoby z možnosti získat příslušnou úroveň státní podpory a péče. Příkladem je například nedostupnost zdravotních služeb pro sociálně vyloučené osoby, neboť často nemají fixní adresu, na kterou jsou tyto služby navázány. Minimalistický diskurz se koncentruje na individuální chování sociálně vyloučených. (Clapham, 2007)

2. Sociální exkluze jako multidimenzionální jev

Nárůst nezaměstnanosti, prekarizace práce apod. a další ekonomické a sociální změny vedly na konci osmdesátých let k rozšíření a prohloubení zájmu o problematiku sociálního vyloučení a sociálně vyloučených i v dalších zemích. V akademické sféře i v praktické rovině dominuje tento koncept od devadesátých let minulého století, v současné době je exkluze nahrazována inkluzí či integrací. Existuje mnoho definic a vymezení tohoto pojmu, exkluze je popisována např. prostřednictvím identifikace příčin (faktorů), které vedou k vyloučení a následně k diskurzům, které se s nimi pojí. Levitas (1998) identifikovala diskurz redistributivní (exkluze spojená s chudobou, řešením exkluze je redistribuce zdrojů vedoucí k odstranění chudoby), integrativní (placená, plnohodnotná práce je považována za hlavní mechanismus inkluze) a diskurz morální (řešením je resocializace vyloučených osob a eliminace nevhodných individuálních charakteristik). Objevuje se snaha explanovat exkluzi pomocí indikátorů umožňujících identifikovat vyloučené osoby či vymezit jednotlivé dimenze

exkluze. Hlavní faktory vedoucí k sociálnímu vyloučení jsou nezaměstnanost, prekarizaci práce, destabilizaci rodin, zeslabení mechanismu ochrany práce atd. (Keller, 2014) Sociální exkluzi můžeme vymezit jako „multidimenzionální jev charakteristický vyloučením jedinců či skupin z ekonomického, sociálního a kulturního života společnosti a znemožněním na tomto životě participovat“ (Mareš, 2000, s. 18). Podobně je exkluze v české republice charakterizována v české legislativě. Zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách vymezuje sociální vyloučení v § 3, písm. f) jako „vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnosti se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace“ (Zákon, 2006). Nepříznivá sociální situace dle zákona zahrnuje oslabení či znevýhodnění na základě věku, nepříznivého zdravotního stavu, krizové sociální situace, pro životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktům se společností apod.

3. Situace v České republice a v Ostravě, typy bezdomovectví dle způsobu bydlení (absence bydlení)

Dle výzkumů vzrostl počet sociálně vyloučených osob mezi lety 2006 a 2016 v ČR téměř o jednu polovinu (Agentura pro sociální začleňování, 2016). Stejně tak se více než zdvojnásobil počet sociálně vyloučených lokalit (viz Tabulka 1). Život v sociálně vyloučených lokalitách je problematický z několika důvodů, často vede k násobení vyloučení, ke kumulaci rizik a handicapů a následně k ještě většímu znemožnění participovat na životě společnosti.

Tab. č. 1. *Nárůst počtu sociálně vyloučených jedinců a sociálně vyloučených lokalit v České republice*

Rok	Počet sociálně vyloučených jedinců	Počet sociálně vyloučených lokalit
2006	75 000	300
2015	95 000 – 115 000	606

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování, Strategie boje proti sociálnímu vyloučení 2016 – 2020, s. 6, upraveno

České odborná veřejnost se zaměřuje na nejzávažnější projevy (a zároveň příčiny) exkluze, zkoumají se různé formy bezdomovectví, strategie dlouhodobě nezaměstnaných osob, způsoby zvládání chudoby apod. Sociální vyloučení je nejčastěji spojováno s (ne)uplatnitelností na trhu práce, s problematikou absence bydlení. V rámci výzkumů z let 2011-2012 v Ostravě (Hruška-Tvrđý et al., 2012) došlo k identifikaci tří kategorií sociálně vyloučených osob dle způsobu bydlení, nebo absence bydlení. Do kategorie zjevné bezdomovectví patří osoby žijící na ulici, kategorie skryté bezdomovectví je tvořena osobami žijícími na ubytovnách, které nemají jinou možnost bydlení viz Tab. č. 2.

Tab. č. 2: Zjevné a skryté bezdomovectví v Ostravě k datu 13.9.2012

Zkoumané osoby	Počet osob	Počet těchto zařízení k 13.9.2012 na území města Ostravy	Poskytované služby
Osoby na ulici	442		
Osoby bez přístřeší v noclehárnách a azylových domech	448	16	Neziskové organizace Charitní organizace Úřady městských obvodů
Osoby v nízkoprahových centrech	115	2	Charitní organizace
Osoby v pobytových zařízeních (komerční ubytovny)	1797	24	Soukromí majitelé

Zdroj: Hruška a kolektiv, 2012, PROCES – centrum pro rozvoj obcí a regionů

Poslední kategorie potencionální bezdomovectví zahrnuje osoby, které žijí v nevyhovujících a nejistých podmínkách, převážně v sociálně vyloučených lokalitách viz Tabulka 3. Dle výsledků výzkumů kolektivu pracovníků kolem Hrušky-Tvrdeho (2012) žije v současné době v sociálně vyloučených lokalitách 6877 osob, v případě přičtení předchozích dvou kategorií je na území města Ostravy přibližně 8500 sociálně vyloučených osob ve vztahu k nejisté situaci v oblasti bydlení či úplné absenci bydlení viz Tab. č. 2. a 3.

Tab. č. 3: Potencionální bezdomovectví (sociálně vyloučené lokality) v Ostravě k 1.1.2011

Zkoumané osoby	Osoby žijící ve vyloučené lokalitě I.kategorie	Osoby žijící ve vyloučené lokalitě II.kategorie	Osoby žijící ve vyloučené lokalitě III.kategorie
Počet	2587	1510	2780
Charakteristika lokality	Nižší míra nezaměstnanost Nižší míra prostorové segregace Nižší až střední místní kriminalita Věková pyramida regresivní nebo stagnující	Střední míra nezaměstnanosti Střední míra prostorové segregace Vyšší místní kriminalita Progresivní věková pyramida	Vysoká nezaměstnanost Vysoká míra prostorové segregace Vysoká místní kriminalita Progresivní věková pyramida

	Lepší kvalita bydlení	Různá kvalita bydlení	Špatná kvalita bydlení
--	-----------------------	-----------------------	------------------------

Zdroj: Horák, Inspektor, Krausová (IMPIS 4, 2011)

Mnoho autorů a reprezentantů města Ostravy v současné době hovoří o extrémním nárůstu počtu komerčních ubytoven pro sociálně slabé/sociálně vyloučené jedince. Zmiňují existenci 37 komerčních ubytoven na území města Ostravy o celkové kapacitě 8, 200 lůžek a celkové obsazenosti 5, 500 osob. Tato data vycházejí z výzkumu provedeného v Ostravě v roce 2013 (Hruška-Tvrđý et al.). Výzkumníci pracovali s výsledky předcházejících výzkumů, do konečného součtu však zahrnuli i údaje, které jim byly poskytnuty z Úřadu práce v Ostravě a z Městské policie Ostrava (podrobněji viz Tab. č. 4). Pojem sociální (komerční) ubytovny jako druhu přechodného/dlouhodobého bydlení pro sociálně slabé/sociálně vyloučené jedince z pohledu sociální oblasti není legislativně dostatečně vymezen. Pro potřeby výzkumu v roce 2013 (Hruška-Tvrđý a kol.) sociální ubytovnu definovali jako “ubytovací zařízení poskytující přechodné a dlouhodobé bydlení pro osoby s nízkými příjmy a vysokou zadlužeností, které jsou vzhledem k nedostatečným celkovým majetkovým a sociálním poměrům ohroženy chudobou a sociálním vyloučením a tyto poměry jim neumožňují získat byt k trvalému bydlení” (Hruška-Tvrđý et al., 2013, s 13). Základními charakteristikami sociálních ubytoven pro sociálně slabé/sociálně vyloučené jedince jsou: dlouhodobost ubytování klientů a platba ubytování z doplatku na bydlení.

Tab. č. 4: Kapacita a naplněnost komerčních ubytoven v Ostravě

Městský obvod	Kapacita ubytoven v obvodu	Obsazenost /počet osob	Obsazenost /%/
Mariánské Hory a Hulváky	639	350	54,8
Martinov	107	99	92,5
Moravská Ostrava a Přívoz	1274	990	77,7
Ostrava-Jih	4621	2803	60,7
Poruba	51	48	94,1
Slezská Ostrava	741	453	61,1
Svinov	70	129	184,3
Vítkovice	709	545	76,9
Součet	8212	5417	66,0

Zdroj: Hruška et al., 2013, PROCES – Centrum pro rozvoj obcí a regionů

Hlavními příčinami sociálního vyloučení v Ostravě jsou: nezaměstnanost, zadluženost, nízké vzdělání, nekvalifikovanost, etnický původ, osamělé rodičovství, velký počet dětí apod. (Horák et al., 2011). Zjištěné příčiny exkluze v Ostravě korespondují s příčinami vyloučení

jak v České republice, tak ve světě. Mareš (2004) uvádí jako hlavní faktory chudoby a sociálního vyloučení ztrátu zaměstnání, ztrátu partnera ve stáří či osamělé mateřství. Další autoři zmiňují kromě již uvedených faktorů neexistenci úspor, bydlení v pronájmu či podnájmu, zdravotní znevýhodnění některého z dospělých členů domácnosti apod. (např. Magadi, 2010 in Gojová et al., 2014). Nejčastější příčiny exkluze poukazují na komplexnost, multidimenzionalitu problému. Možnosti inkluze sociálně vyloučených osob jsou předmětem zkoumání v praxi i předmětem zájmu odborné veřejnosti, vzhledem k problematické inkluzi prostřednictvím trhu práce, mnozí autoři hovoří o nutnosti zaměřit pozornost na další způsoby začlenění exkludovaných do společnosti, o nabízení alternativních forem uplatnění mimo trh práce např. prostřednictvím participace na společenských aktivitách (Levitas, 1998) či skrze větší rozmanitost životních cílů korespondující s přechodem od rovnosti příležitostí k rovnosti v oblasti participace (Machado, Vilroks, 2001). Inkluze (taktéž exkluze) ovlivňuje nejen život samotných vyloučených, ale i život jejich nejbližších či celé komunity, ve které tyto osoby žijí. A naopak – rodina a komunita mohou ovlivňovat pozici sociálně vyloučených osob a míru jejich exkluze/inkluze. Robert Castel poukazuje na dvě dimenze sociální exkluze (vztah k práci a vztahy k druhým lidem). V souvislosti s těmito dvěma dimenzemi hovoří o třech fázích sociální exkluze. Integrovaní jedinci mají v ideálním případě jistou práci i dobré vztahy s okolím. Zranitelnost se vyznačuje nejistotou v oblasti práce i určitou křehkostí v oblasti vztahů k ostatním lidem. Desafilace je charakteristická absencí práce a sociální izolací. Je třeba zdůraznit, že podle Castela mohou dobré vztahy do jisté míry kompenzovat nedostatečnost v oblasti práce a naopak. (Castel, 1991 in Keller, 2014) Serge Paugam vymezuje tři fáze sociálního vyloučení. Fragilita označuje situaci, ve které začíná mít jedinec problém získat či si udržet práci, první potíže s bydlením, snaha vše zvládnout vlastními silami. Závislost je životem mezi integrací a exkluzí, dochází k využívání pomoci od sociální práce, dočasné ztrátě bydlení. Poslední fází je roztržka, kumulují se handicap, dochází k trvalejší ztrátě bydlení a rezignaci, že pomoc sociálního pracovníka pomůže. (Paugam, in Keller, 2014)

4. Makrostrukturální změny a sociální práce – prekarizace sociálních pracovníků?

Příspěvek vychází z teze, že podoba a nastavení sociální práce souvisí s aktuální podobou a nastavením společnosti, ve které daná sociální práce působí. Jak říká Navrátil (1998, s. 37): „Povaha sociálních problémů i způsob jejich možného řešení nutně souvisí se sociálními, ekonomickými i politickými poměry, v nichž se klienti i společnost aktuálně vyskytují.“ Keller (2007) zdůrazňuje, že žijeme v přechodné fázi, ve které dosavadní instituce přestávají plnit funkce, které až dosud spolehlivě plnily. Modernizace (flexibilizace) pracovních kontraktů znamená, že práce přestává zajišťovat ty, kdo pracují. Modernizace životních stylů (individualizace) znamená, že rodina přestává být pro své členy spolehlivou oporou. Modernizace sociálního státu (jeho zeštíhlení) znamená, že veřejný sektor ustupuje trhu. Modernizace světové ekonomiky (globalizace) znamená, že politika přestává rozhodovat o důležitých věcech veřejného zájmu. Jaká je sociální práce v individualizované a racionalizované společnosti?

Ať už je cílem sociální práce sociální změna k zajištění sociální spravedlnosti a garance lidských práv (kritická sociální práce) či snaha o zplnomocnění klientů se zaměřením na poskytnutí možnosti participace klienta na řešení jeho situace (participativní přístup), je jasné, že stále narůstá počet těch, kteří sociální služby nutně potřebují, neboť bez pomoci nedokážou zvládat rizika, kterým jsou nuceni čelit, i když je sami nezpůsobili. Zvyšující se počet klientů sociální práce je v důsledku procesu racionalizace a ekonomizace paradoxně spojen se snižujícím se tokem financí do veřejného sektoru. Veřejný sektor je kolonizován privátním, veškeré oblasti (i oblast sociální) podléhá ekonomickému diktátu. Zákonitosti volného trhu

jsou aplikovány na všechny oblasti lidské činnosti, i na oblast sociální práce. Sociální práce nemůže stát podle Kellera (2011) čistě na tržních mechanismech, neboť by to mohlo vést k exkluzi těch klientů, kteří by si dané služby nemohli zaplatit. Také hrozí, že organizace budou preferovat poskytování těch služeb, které jsou ziskové. (Šimíková, 2015) Klient je nově pojímán jako zákazník, který má právo si říct, co chce a co potřebuje. Mezi pracovníkem a klientem je uzavírán smluvní vztah jako mezi poskytovatelem služeb a zákazníkem. Trendem v poslední době je také klientova finanční spoluúčast. Sílí totiž hlasy, že by sociální služby neměly být poskytovány bezplatně, že by uživatelé měli participovat na jejich financování. (Tomeš, 2010 in Holasová, 2012) Pojetí klienta jako zákazníka může přispět k rovnoprávnějšímu postavení klienta a sociálního pracovníka, nemusí však vést k lepší péči o klienta, zvláště v případě, pokud individuální přání klientů musejí ustoupit ekonomické efektivitě poskytování služeb. (Holasová, 2012) Důsledky ekonomizace sociální práce pro sociální pracovníky spatřuje Holasová ve standardizaci a důrazu na měřitelnost práce, zavádění manažerismu do sociální práce, nových nároků kladených na sociální pracovníky. Dochází k nárůstu administrativy a intenzity práce, snižování počtu sociálních pracovníků. Holasová hovoří přímo o prekarizaci sociálních pracovníků. Důraz na standardizaci, přibývající administrativa, zvyšující se byrokratizace, nedostatek zdrojů a přetěžování sociálních pracovníků patří dle zahraničních výzkumů mezi nejvíce hodnocené věci ve vztahu k frustraci a bezmoci sociálních pracovníků (Gojová, Glumbíková, 2015) Ve výzkumném šetření z roku 2011 mezi sociální pracovníky obecních úřadů byl za hlavní překážku v práci sociálních pracovníků označen „nedostatek nástrojů využitelných pro řešení situace klientů, a to jak v důsledku legislativy, tak společenské představy o jejich realizaci. (...) Proměny společnosti vedou k nárůstu polarizace, nejistoty, roste sociální napětí a projevy nesolidarity. Tyto procesy ovlivněné politickou neoliberalistickou ideologií a proniknutím tržních principů do sociální oblasti vedou podle názoru sociálních pracovníků i k degradaci sociální práce.“ (Gojová, Glumbíková, 2015, s. 57)

Dle Elichové je sociální práce jako obor a samostatná profese na rozcestí. „Změna klimatu současné společnosti přináší nové nároky a požadavky. Spolu s výhodami postmoderny (bohatství, svoboda) přicházejí náročné životní situace, které jsou nepřehledné. Klienti sociální práce hypermoderní doby rovněž jsou zatíženi touhou po rychlé změně své aktuální situace, kdy vyžadují všemožné a včasné řešení. Sociální klima je narušené - mezilidské vztahy se stávají složitějšími, i z důvodu značné rozvodovosti, globální problémy se začínají zplošťovat. Nároky na profesi sociálního pracovníka se tak budou neustále zvyšovat.“ (Elichová, 2016, s. 20) Elichová (2016) také hovoří o mizérii sociální práce a deklaruje přesvědčení, že současná mizérie sociální práce je odrazem současné společnosti.

5. Závěr

Sociální exkluze odráží mechanismy, které oddělují určité skupiny aktérů od hlavního proudu společnosti. Sociální vyloučení bývá dáváno za vinu jedinci, přestože příčiny vzniku a rozšíření tohoto fenoménu nalezneme jak na individuální, tak také (a to především) na strukturální úrovni. Keller (2014) vytýká české sociální práci neznalost širšího makrostrukturálního kontextu a individualizaci systémových příčin problémů, což je patrné podle něj právě například u sociálního vyloučení, na které je nahlíženo jako na sérii individuálních příhod, které nelze generalizovat. Taktéž vina za vyloučení je přikládána jen vyloučeným jedincům jako jediným strůjcům své životní situace. Dosavadní rolí sociální práce bylo integrovat znevýhodněné jedince, dnes by měla pokrýt stejnými prostředky integraci velkého počtu lidí odsouzených trhem práce k nejistotě. Sociální práce navíc dle Kellera (2010, s. 152) „přistupuje k tomuto novému úkolu s výbavou, kterou si pořídila při řešení úkolu starého a mnohem méně náročného. K těm, kdo i v době rostoucího blahobytu

zůstávali chudí, přistupovala jako k někomu, komu něco chybí. Asociální chtěla napravit, nevědoucí vzdělat, nemocné vyléčit, neadaptované adaptovat, marginální integrovat. A všechny pak – pochopit“.

Afiliace

Příspěvek vznikl v rámci doktorandského studia autorky na Fakultě sociálních studií Ostravské univerzity.

Ostravská univerzita
Fakulta sociálních studií
Fr. Šrámka 3
709 00 Ostrava

Seznam citované literatury

AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. 2016. *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení 2016-2020* [online]. [cit. 2017-08-23]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení-2016-2020-finalni-verze/download>

BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004. ISBN 978-80-7419-251-7.

CLAPHAM, David. Homelessness and Social Exclusion. In ABRAMS, D., CHRISTIAN, J., GORDON, D. (eds.) *Multidisciplinary Handbook of Social Exclusion Research*. John Wiley&Sons, Ltd, 2007. ISBN 978-04-7009-513-3.

CASTEL, Robert. 2002. *From Manual Workers to Wage Laborers: Transformation of the Social Question*. New Jersey: Transaction Publishers, 2002.

ELICHOVÁ, M. *Důsledky postmoderny ve výkonu sociální práce*. In ELICHOVÁ, M. *Sociální práce v ČR*. Praha: Grada, 2016.

GOJOVÁ, A., GLUMBÍKOVÁ, K. *(Bez)mocná sociální práce. Sociální práce/sociální práca*. 5/2015, s. 52-63. ISSN 1213-6204.

GOJOVÁ, Alice. Et al. *O způsobech zvládání chudoby z perspektivy rodin – podněty pro sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. ISBN 978-80-7464-492-4.

HOLASOVÁ, V. *Sociální práce jako nová tržní příležitost. Sociální práce/sociální práca*. 2/2012, s. 126-137. ISSN 1213-6204.

HORÁK, INSPEKTOR, KRAUSOVÁ et al. Sociálně rizikové lokality v Ostravě. In: HRUŠKA-TVRDÝ, Lubor et al. *Industriální město v postindustriální společnosti* (4. díl). Závěrečná monografie. Ostrava: ACCENDO o.p.s., 2011.

HRUŠKA-TVRDÝ, Lubor. et al. *Analýza a řešení problematiky ubytoven na území SMO v krátkodobém a dlouhodobém horizontu*. Ostrava: PROCES – Centrum pro rozvoj obcí a regionů, 2013.

HRUŠKA-TVRDÝ, Lubor. et al. *Studie o stavu bezdomovectví*. Ostrava: PROCES – Centrum pro rozvoj obcí a regionů, 2012.

KELLER, Jan. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. ISBN 9788074644900.

KELLER, Jan. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Praha: SLON, 2011. ISBN 978-80-7419-059-9.

KELLER, Jan. *Tři sociální světy*. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-044-5.

KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Praha: SLON, 2007. ISBN 978-80-86429-66-3.

LEVITAS, Ruth. *The Inclusive Society? SocialExclusion and New Labor*. Basingstoke: Macmillan, 1998.

MACHADO, C., VILROKX, J. Tackling inequality and exclusion: Towards dimension of aktive citizenship and participation. In Woodward, A., Kohli, M. *Inclusions and exclusions in European societies*. New York: Routledge, 2001.

MAREŠ, Petr. 2004. Sociální exkluze a inkluze. In: SIROVÁTKA, T. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Masarykova univerzita.

MAREŠ, Petr. 2000. *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení*. Sociologický časopis, 36(3), s. 285–298.

NAVRÁTIL, Pavel. *Sociální práce jako sociální konstrukce*. Sociologický časopis, Praha: Sociologický ústav AVČR, 1998, roč. 34, č. 1, s. 37-50. ISSN 0038-0288.

ŠIMÍKOVÁ. *Možné důsledky implementace zákona o sociálních službách perspektivou kritiky modelu New Public Management*. *Sociální práce/sociální práce*. 1/2015, s. 24-35. ISSN 1213-6204.

ZÁKON č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Radikalizácia, mládež, pomáhajúce profesie

Radicalisation, youth, helping professions

Vladimír Labáth¹

Abstrakt

Radikalizácia je nesporne významným sociálnym fenoménom súčasnej doby. Cieľovými skupinami náboru do extrémistických hnutí sú prevažne mladí ľudia. Proces radikalizácie vykazuje nápadne analogické fázy a črty ako niektoré typy dissociálnych porúch správania. Príspevok prezentuje pokus identifikovať skupiny populácie potenciálne ohrozené extrémizmom a predkladá jednu z možností prevencie radikalizácie, resp. deradikalizácie..

Kľúčová slova: Radikalizace. Mládež. Pomáhající profese.

Abstract

Radicalization is undoubtedly a relevant social phenomenon of the present days. Recruitment of extremists is predominantly focused on young people. The process of radicalization proves analogical steps and traits as some of dissocial conduct disorders. The author presents an attempt of identification of risk groups which might be threatened by extremism and offers one of the possible ways of radicalization prevention or de-radicalization..

Keywords: Radicalization. Youth. Helping professions.

Úvod

Fenomény radikalizácie a extrémizmu neobchádzajú/ nebudú obchádzať ani Slovenskú/Českú republiku. V explicitnej alebo implicitnej forme sú nesporne v spoločnosti prítomné už v súčasnosti. Z tohto pohľadu je pravdepodobne logické uvažovať o postoji pomáhajúcich profesií k danej situácii.

1. Radikalizácia a extrémizmus

Pojmy radikálny, radikalizmus môžu mať rôzne významy. Opieme sa o pragmatickú definíciu radikalizácie podľa Allena (in Vidino, Brandon, 2012), ktorý ju chápe ako adaptáciu extrémistického presvedčenia obsahujúceho ochotu uplatniť, podporovať alebo umožniť násilie k dosahovaniu efektívnej sociálnej zmeny. Extrémizmus je ideológiou, ktorá sa prejavuje v postojoch a správani. Typickým znakom je odmietanie dialógu, demokracie a šírenie neznášanlivosti (Fialová, Ondrušek, Brom 2017). Predpokladom extrémistického postoja je istá miera fanatizmu. Hole (1998) hovorí, že základom fanatizmu (ako intenzívneho stupňa a súčasťou radikalizácie) je hodnotové a názorové nekritické a neotrasiteľné ľpenie na určitej myšlienke, predstave, interpretácii alebo vízii. Podľa tohto autora pre jedinca sú fanatizmus a extrémizmus atraktívne nakoľko môžu saturovať viaceré potreby jedinca:

- potrebu bezpečia (skupina odstráni neistoty, podporuje jedinca),
- potrebu zakotvenia (jednoduché zdôvodnenia sú nemenné a nezvratiteľné),
- potrebu vedenia/autority (extrémistické skupiny nezvyknú mať demokratické štruktúry vedenia a skôr charizmatického fiktívneho alebo reálneho vodcu),
- potrebu identifikácie (vyžaduje sa úplný súhlas, názorová nejednotnosť sa neakceptuje),
- potrebu dokonalosti (ideológia a skupina nepozná váhanie, nejasnosti),

---

¹ Prof. PaedDr. Vladimír Labáth, PhD.; Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku; e-mailová adresa: labath@chello.sk

- potrebu jednoduchosti (riešenie zložitých javov jednoduchými prostriedkami je atraktívne).

V prípade, že jedinec má možnosť voľiť medzi zložitým, nejednoznačným svetom a uvedenou jasnou cestou nezriedka volí možnosť druhú. V prípade, že dieťa a predovšetkým dospievajúci prežíva strach, neistotu a dezorientáciu spojené s nezrelosťou, marginalizáciou alebo exklúziou príklon k radikalizovanej skupine je logický a pochopiteľný. Extrémistické skupiny nehovoria o útoku, ničení, likvidácii, hovoria o ochrane, obrane, cti, otčine, vernosti, spravodlivosti, obetavosti, oddanosti, bratstve, záchrane pred záhubou a nepriateľmi. Nezriedka sa tvária ako odvážni a odhodlaní osvietenci „Robíme rukami to, čo vy myslíte hlavou!“ (Richter in Hole 1998, 85). Jedno z vysvetlení hovorí, že základom je fundamentalizmus, na ktorom stojí fanatizmus, ktorý vedie priamo k extrémizmu, resp. podmienkami radikalizmu sú istá úroveň fundamentalistického (nekritického, povrchného alebo vysoko selektívneho) myslenia, fanatizmu (vytrvalosti, kompulzívneho a rigidného trvania na istých tvrdeniach). K nim prispieva ideológia rôznej úrovne – od primitívneho nadradzovanie po pseudointelektualizmus člena uzatvorenej sekty alebo nadšeného zástancu ideológie, ktorú zvyčajne nepozná do veľkej hĺbky (Piccolini 2017). Kľúčovou úlohou je však identifikácia nepriateľa/nepriateľov artikulovaná pozitívne voči „nám“ a negatívne voči „nim“ („historické právo národa ohrozené imigrantmi“), pričom v pozadí je často podnecovanie frustrácie, strachu, hnevu a nenávisťi a vždy, alebo veľmi často, podporovanie závislosti na skupine a vodcovi. Emočný a afektívny rozpor vyvolaný ohrozením „pozitívnych hodnôt“ je pravdepodobne účinnejší.

Vidino, Brandon (2012) sa odvolávajú na bližšie nešpecifikovanú tendenciu chápať radikalizáciu na dvoch úrovniach – kognitívnej a násilnej. Radikalizácia je spoločenský fenomén prítomný v sociálnej interakcii, názorovej oblasti i teoretických systémoch. Pokiaľ zostáva na kognitívnej úrovni môže byť radikalizácia nielen akceptovateľná, ale do istej miery aj vítaná. V kontexte pomáhajúcich profesií sa zameriame na radikalizáciu ako spoločenský jav hnutí a skupín s extrémistickou a z hľadiska sociálnych systémov deštruktívnou, teda násilnou orientáciou. Radikalizáciu jedinca alebo skupiny možno potom chápať ako proces, v ktorom dochádza k začleňovaniu do skupiny alebo budovanie skupiny vyznávajúcej extrémistické hodnoty, normy a ideológiu. Výsledkom tohto procesu je nepriateľský postoj voči spoločenskému systému a/alebo voči istej skupine populácie. Zvyčajne to bývajú minoritné zoskupenia vymedzované na náboženskom, národnom, etnickom princípe, sexuálnej orientácii, na politickom názore či hodnotovej preferencii. Podľa G. W. Allporta (2004) má postoj tri zložky – kognitívnu, afektívnu/emocionálnu a konatívnu/behaviorálnu. Špecifickými postojmi sú aj predsudky a stereotypy, ktoré v prípade potenciálnej i reálnej hrozby radikalizácie považujeme za kľúčové. Prechod od kognitívnej neznášanlivosti k násiliu nie je zložitý, podľa posledne uvedeného autora táto cesta prebieha od osočovania, vyhýbania, cez intoleranciu a diskrimináciu, fyzické napadnutia až k vyhladzovaniu, pogromom, lynčovaniu, genocíde, masakrom a terorizmu. Žiadalo by sa dodať, že uvedenému procesu predchádza identifikácia nepriateľa, osoby, skupiny, systému, voči ktorému je deštrukcia namierená.

Allportom (2004) naznačený smer úvah možno bližšie rozvinúť s pokusom definovať úroveň potenciálnej atraktivity radikalizovaných skupín:

- kognitívna úroveň – zdôvodnenie násilia, dojem vŕľadu a poznania, pseudoracionalizácia, fanatizmus, skupinové myslenie,
- afektívna úroveň – regulovaná podpora vs. nenávisť, fascinácia a tranz (v zmysle davových efektov), nezriedka nepoznaný pocit „bezpodmienečného“ prijatia za cenu nepriateľstva voči „iným“,

- sociálna úroveň - intraskupinový rešpekt, bratstvo, kohézia, konformita, vonkajší nepriateľ „my – oni“, zakázané sa stáva očakávaným, jedinec prostredníctvom skupiny zažíva intenzívny pocit hodnoty, sebaúcty, prekonáva svoje vlastné hranice, pre člena hnutia sa ukazujú nevídané možnosti,
- behaviorálna – tréning násilia, sila a moc majú hodnotu, agresia nie je sankcionovaná, ale heroizovaná,
- etická – účelová interpretácia morálky – „poslanie“,
- existenciálny rozmer – zmysel a hodnoty presahujúce jedinca, sebaaktualizácia, čím je hnutie väčšie a silnejšie tým intenzívnejší je transcendentálny zážitok člena skupiny.

Za všetkým sú jednoduché požiadavky. Prijat' a identifikovať sa s hodnotami radikalizovaných skupín, nezradiť, napĺňať očakávania uzatvorenej skupiny s prísnyimi normami. Odchod z radikalizovanej skupiny, podobne ak z kriminálneho gangu, je veľmi náročný a pre mnohých nemožný (Picciolini 2017).

Sageman (2017) predkladá celý rad úvah o ceste k radikalizácii a terorizmu – skreslené vnímanie reality, nasledovanie misie svojich rodičov alebo naopak rebélia voči rodičom, rovesnícky vplyv atraktívnych skupín, „sebaobet“ v prospech niečoho „veľkého“, presahujúceho človeka a jeho svet. Významnou môže byť aj dramatická skúsenosť, niekedy vo forme šoku, silného alebo hraničného zážitku. V neposlednom rade je však veľmi často motívom členstvo v sociálnej skupine, status člena a subjektívna prestíž danej skupiny, akceptácia a bezpečie v skupine.

Koehler (2017) zdôrazňuje, že pre radikalizované (predovšetkým však teroristické) organizácie je kľúčový nábor, získavanie nových členov. Enormný záujem prejavujú o rôzne typy ľudí. Extrémistov ani teroristov, bohužiaľ, nemožno „včas“ odlišiť od bežnej, tzv. „štandardnej“, adaptovanej, primerane socializovanej populácie.

Z pohľadu pomáhajúcich profesií je rozhodujúce zvažovať, aké skupiny populácie a do akej miery sú extrémizmom ohrozené. Presnejšie a asi kompetentnejšie je uvažovať v akom nastavení, v akej situácii, v akom kontexte alebo v akom poznávacom „móde“ sa nachádzajú jedinci s príklonom k extrémistickým skupinám.

Predikcia radikálnej orientácie je podľa Sagemana (2017), Koehlera (2017) a ďalších veľmi nízka. Takmer nulová sa javí vo vzťahu k signálom z rodinného prostredia včítane faktoru kriminálnej histórie v rodine. Orientačne a pomerne všeobecne sa ukazuje niekoľko činiteľov, ktoré by mohli naznačovať riziko radikalizácie - generačná transmisia radikálnych postojov, vzdor voči autoritám, dramatická/hraničná udalosť, vplyv rovesníckych vzorov a významných osôb, atraktivita (dis)sociálnej skupiny, narcistická potreba, grandiozita a externalizácia, zvýšená vulnerabilita, sugestibilita a labilizovaná identita, akcentovaná tendencia k psycho/sociopatii (poruche osobnosti). Môže to byť aj postoj k moci, hlboký rešpekt k individualizovanej, inštitucionálnej, normalizačnej či pastierskej moci. Mnohé z nich nachádzame aj v etiológii porúch správania (Labáth 2009, Lulei, Labáth 2016). Jedinci s predchádzajúcou skúsenosťou s agresívnym správaním môžu a pravdepodobne aj sú potenciálnym zdrojom náboru členov do extrémistických skupín.

Agresivita, ako pohotovosť k útoku je daná každej ľudskej bytosti. Agresia, ako správanie, v jej rozmanitosti od nepriamych, tzv. pasívnych foriem, cez verbálnu až po brachiálnu podobu je rovnako súčasťou ľudskej sociálnej výbavy. Prepojenie frustrácie a útočného správania zaiste netreba nijako zdôvodňovať. Z hľadiska radikalizácie sú rizikovní ľudia, ktorí svoje vlastné nedostatky, trápenia a problémy riešia nevyberaným útokom na iných a ich názory. Spočiatku skryte, ale pri podpore skupinou neskôr aj otvorene a často za hranicou vlastných noriem. Agresia sa potom legitimizuje, skupina, „autority“ ju oceňujú a tým jej dávajú voľný priestor. Z nevhodného a zakázaného sa stáva oceňované a dokonca heroizované.

„Ideologizácia“ ohrozeného jedinca, alebo skupiny má dve zásadné riziká. Legitimizuje deštruktívne a antisociálne jednanie. Konanie v prospech „ušľachtilej“ myšlienky fakticky ospravedlňuje zločin, legalizuje protispoločenské javy. Prekrútená ideológia, založená na povrchných ideách, postavená na stereotypoch a predsudkoch môže vytvárať dojem atraktívneho zoskupenia, ktorého ciele sú pozitívne formulované – ochrana pred inými národmi, rasami, náboženstvom. Na jednej strane členov extrémistických skupín spájajú pozitívne predstavy (aj emócie) vyplývajúce z falošnej ilúzie o ochrane „nášho národa alebo teritória“, na strane druhej to isté spoločenstvo produkuje nenávisť, hnev a nepriateľstvo. Takto sa potom pozitívne emócie stávajú zdrojom citov negatívnych.

Útočné prejavy sa, samozrejme, spájajú aj s rôznymi podobami patológie. V oblasti psychopatológie sú to hlavne asi poruchy osobnosti (pôvodne psychopatie alebo ich subkategória sociopatie) a poruchy správania. Všetky extrémistické a radikálne hnutia ľudí s týmito poruchami priťahujú, alebo ich cielene využívajú, resp. sú nimi iniciované. V totalitných režimoch, či ide o fašizmus, nacizmus, socializmus, či komunizmus vidíme celý rad vodcov, ktorí by zaiste napĺňali diagnostické kritéria vyššie uvedených porúch. Ako píše Dutton (2013) alebo Stoutová (2016) psychopati nie sú len kriminálnici s hrubým správaním. Naopak, mnohí z nich sú atraktívni, zaujímaví a príťažliví. Zdá sa, že v extrémistických skupinách je ich prítomnosť nevyhnutná. Prispievajú návrhmi, ktoré si iní často nevedia ani predstaviť, alebo pripustiť. Pre spoločnosť môžu byť užitoční i nebezpeční, v radikálnych hnutiach sú vzorom a hnacím motorom deštrukcie. Vždy v spoločnosti žili. Žoldnieri, príslušníci cudzineckých légii, dobrodruhovia sa presúvajú z jedného miesta konfliktu na iné. Virtuálna realita im ponúka nezvyčajné možnosti. Rekrutujú slabších, nevyhranených, váhajúcich.

Samostatnou rizikovou skupinou z hľadiska extrémizmu sú pravdepodobne deti a predovšetkým dospievajúci. Obdobie medzi detstvom a dospelosťou je rizikovým práve pre silný vplyv rovesníkov, sociálnych skupín, pre hľadanie vlastnej identity. Dospievanie je charakteristické vymedzovaním voči autoritám a nezriedka aj popieraním hodnôt primárneho sociálneho prostredia. Ak sa prirodzený vývin spojí s inými, negatívnymi vplyvmi, akými môžu byť odmietanie rovesníkmi, rodinná kríza, strata významných osôb, a pod. cesta k radikalizovanej skupine môže byť veľmi jednoduchá, príťažlivá a logická. Potreba členstva v sociálnej skupine je mimoriadne silná. Psychické potreby a potreby dospievania môže potom naplniť extrémistická skupina. Ideológia, ak je prítomná, presahuje mladého človeka, ponúka vyššie ciele a dáva hlbší zmysel členstva v skupine. Je kvalitou, ktorej „iní“ nerozumejú a ktorá nielen ospravedlňuje, ale predovšetkým oceňuje radikálne činy. Pričom adolescentom možno zostať po celý život, emočná a sociálna zrelosť nemusí byť dosiahnutá ani vo vysokom veku.

2. Program prevencie radikalizácie / deradikalizácie mladistvých

V roku 2018 sa vo výkone trestu odňatia slobody pre mladistvých bude realizovať program prevencie radikalizácie/ deradikalizácie. Program je určený odsúdeným mladistvým, ktorý sa angažoval v extrémistických aktivitách, alebo uskutočnili trestné činy spojené s násilím alebo agresiou voči iným osobám, realizovali trestnú činnosť prevažne v skupine, počas výkonu trestu odňatia slobody (VTOS) vykazujú znaky agresívneho presadzovania, príp. participujú alebo iniciujú uzatvorené súdržné skupiny s útočnými prejavmi priamo vo výkone trestu a ich intelektová úroveň dosahuje minimálne miernu subnormu.

Poruchy správania, dissociálny vývin a delikventné správanie sú dostatočne zmapované, klasifikačné systémy operacionalizovane popisujú poruchy správania, diferencujú ich od poruchy opozičného vzdoru, porúch kontroly impulzov či iných psychiatrických diagnóz.

Vzhľadom na zvýšené riziko radikalizácie populácie s dissocíálnymi prejavmi má program ambíciu rozpoznať riziko vývinu smerom k radikalizácii.

Na základe uvedeného by sme mohli u mladistvých odsúdených predpokladať nasledovný rizikový vývin:

- 1) agresívne správanie voči iným osobám v minulosti, trestná činnosť spojená s deštrukciou a realizovaná v skupine,
- 2) oslovenie „významnou“ sociálnou skupinou; v prípade významných vodcov skupiny so silnou kohéziou a konformitou v skupine a jasnou hierarchiou by sme mohli predpokladať príklon k radikalizácii a extrémistickému správaniu možno na úrovni kriminálneho gangu,
- 3) indoktrinácia „ideológiou“ prináša významne väčší pocit istoty a bezpečia, kriminálna činnosť sa hodnotovo presúva z marginalizovanej, spoločensky nevhodnej aktivity do roviny oceňovania a sociálneho uznania, zdôrazňuje sa nepriateľ na základe istých atribútov – pleť (rasa), národnosť (jazyk), sexuálna orientácia, náboženstvo, názorová odlišnosť a ďalšie; postoj sa jednoznačne diferencuje na „my – oni“ (autostereotyp je zásadne pozitívny, heterostereotyp upozorňuje na ohrozenie), opakovane sa podnecuje nepriateľstvo a nenávisť, dissocíálna činnosť je považovaná za „osvietenú“, pozitívnu, obrannú; nezriedka je prítomný iniciačný rituál, objavujú sa symboly radikalizácie,
- 4) silne súdržná sociálna skupina vyžaduje prijatie hodnôt, noriem a ideológie a prejavy identifikácie s „vlastnou“ skupinou, nástojčivo sa zdôrazňuje ohrozenie skupiny, spoločnosti, rasy, národa; vyžaduje sa potvrdzovanie príslušnosti k skupine (napríklad útokmi voči pôvodným priateľom), skupina prejavuje silnú hierarchiu, prezentuje sa možný „kariérny“ postup, popri afektívnych, kognitívnych a behaviorálnych faktoroch radikalizovaná skupina vytvára pre jednotlivca existenciálny rámec (neschopnosť predstavy života bez danej skupiny, závislosť na vodcovi a „spolubojovníkoch“), objavujú sa prvky tranzu, fascinácie, fanatizmu a zmeneného stavu vedomia (v duchu davových stavov mysle, niekedy až na úrovni tranzu, alebo v podobe „otroctva“),
- 5) dochádza k zmene identity jedinca, k sekundárnej identifikácii s deviantnou rolou, skupina a hnutie sa stávajú jadrom života, ostatné záujmy, vzťahy a potreby ustupujú do úzadia, individuálne potreby sa v plnej miere podriaďujú extrémistickej skupine, nastáva dehumanizácia nepriateľa, odstúpenie zo skupiny je blokované a trestané.

Súčasťou náboru a udržania členstva v extrémistickej skupine je nezriedka cieľná manipulácia. Streatfeild (2008) sa vo svojej prehľadnej faktograficky ladenej publikácii venuje fenoménu známemu pod pojmom vymývanie mozgov. V kontexte vplyvu radikalizovaných skupín sa nesporne niektoré z fenoménov, ktorým uvedený autor venoval celý pomerne rozsiahly text, objavujú a môžu sa cielene alebo intuitívne aplikovať. Pri ovplyvňovaní myslenia iných sú opisované experimenty s drogami, drastické, násilné a dezorientujúce vyšetrovacie metódy uplatňované v mocenských a silových inštitúciách, ale aj pokusy s hypnózou a sugestívnymi metódami, možnosti indoktrinácie v spánku a podprahovými podnetmi, tvorba a použitie konšpiračných teórií, skupinové a davové myslenie hraničiace s paranoidnými úvahami, ale i dôsledkami. Neposlednou oblasťou je vplyv médií, virtuálnej reality a aktuálnych vzorov (kontaktných a „celebrít). V plánovanom programe, predovšetkým v metodikách fokusovaných na kognitívnu zložku, možno využiť informácie a príklady manipulácie inými. V tomto smere by bolo možné stimulovať obranné postoje, sebazáchovné schopnosti a kritické myslenie ako základ pre rozpoznávanie manipulatívnych metód ovplyvňovania. Na druhej strane nemožno nevidieť riziko experimentovania absolventov programu s danými postupmi voči iným. Znalosť je však nevyhnutným krokom k odolnosti voči nástrahám manipulácie.

Obsah programu a ciele smerujú k dvom rovinám - k sebaopoznávaniu a práci na vlastných postojoch a v smere ku skupinám, ktoré by v budúcnosti mohli byť pre klientov atraktívne a rizikové. Nosnou filozofiou programu je práca s publikáciou *Romantické násilie* (Picciolini 2017) a s filmom *Kult hákového kríža* alebo film *Vlna*.

3. Ciele programu

Elementárnymi cieľmi projektu je prevencia radikalizácie, resp. deradikalizácia mladistvých vo VTOS. Môžeme hovoriť o dvoch úrovniach prevencie. Na úrovni primárnej prevencie je cieľom predchádzať kontaktom a vstupu do extrémistických skupín, v sekundárnej prevencii pôjde skôr o prerušenie procesu radikalizácie (ak dokážeme takýto proces identifikovať). Vyššie sme proces radikalizácie charakterizovali ako postoj, jeho vývin a zmeny. Ak je cieľom deradikalizácia uplatňujeme rovnaký prístup, pôjde o zámer dosiahnuť postojovú zmenu v oblasti kognitívnej, afektívnej a konatívnej, v prípade výskytu extrémistickej identifikácie aj so snahou ovplyvniť existenciálnu rovinu a relativizovať preferovanú ideológiu sociálnej skupiny. Program má limitované možnosti vzhľadom na prostredie, čas a kontext. Rozhodujúcim faktorom je prostredie, do ktorého sa jedinec vráti po výkone trestu odňatia slobody.

Okruhy poradensko-tréningového programu:

- analýza a prezentácia vývinových krokov radikalizácie jedinca – potenciálny člen extrémistickej skupiny (charakteristika vybraných jedincov), oslovenie extrémistickou skupinou, iniciačný rituál, členstvo v extrémistickej skupine, skupinová kohézia a konformita (včítane vonkajších znakov, oblečenie, tetovanie a pod.), roly v extrémistickej skupine, ideologizácia, radikalizácia jedinca a overovanie lojality, stupňovanie násilia, moc a extrémistická kariéra, skupinový tlak a konformita, v prípade pokusu o odchod zrada), spoznanie princípov extrémistických hnutí, symboly, štýl komunikácie a jazyk radikalizácie, identifikácia nepriateľa, prejavy a elementárna orientácia v radikálnych hnutiach,
- diferenciácia dissociálneho vývinu a radikalizácie (typy dissociálneho správania a paralela s radikálnym vývinom, posun od „patológie“ k „hrdinstvu“, od marginalizácie k elitárstvu),
- existenciálna fascinácia násilím a mocou nad inými – agresia začína mať zmysel, ktorý má hlbší význam, fascinácia agresiou a mocou,
- senzitivizácia jedincov vo vzťahu k obetiam násilia, podnecovanie empatie, vnímanie dôsledkov agresie voči iným,
- senzitivizácia jedincov vo vzťahu k manipulácii členov radikálnych skupín ich vodcami, sebauvedomenie a následne asertívne správanie ako prevencia indoktrinácie a manipulácie (skupinou a vodcom),
- prezentácia manipulatívnych metód rekrutácie predovšetkým detí a mládeže,
- odkrývanie cieľov radikálnych skupín, moci a skutočného záujmu vodcov,
- analýza skupinových fenoménov – malá skupina a veľká skupina, kohézia vo veľkej skupine, opustenie skupiny, zrada a trest, „strata“ vlastnej identity v prospech skupinovej identity,
- násilie a jeho analýza, typy agresívneho správania a jeho dosah, násilie, terorizmus a sebaobetovanie,
- radikalizácia – kognitívna úroveň – vymývanie mozgov, predsudky,
- radikalizácia – emočná úroveň – zážitok sily, oceňovania, elity postavené na nenávisti a hneve,

- radikalizácia – sociálna úroveň – spolupatričnosť, agresia ako sociálne žiaduce správanie, reflexia moci v skupine, makrosociálne aspekty – antidemokratické myslenie a ciele,
- práca s negatívnymi emóciami, zvládacie mechanizmy, sebareflexia vlastných negatívnych emócií a ich prepojenia so správaním a kognitívnym spracovaním, zmysel vlastného konania,
- extrémizmus „každodenného života“ – medziskupinové konflikty vo VTOS (my – oni), členstvo alebo príťažlivosť radikálnych skupín (športoví ultras, úžernícke skupiny, etnické konflikty lokálneho charakteru),
- dôraz na alternatívne možnosti správania v danej i kritickej alebo hraničnej situácii v zmysle teórie voľby.

Prístup je postavený na práci s kognitívnou (informácie), behaviorálnou (prejavy) a emočno-motivačnou úrovňou (zmysel). Aktivity sú analyzované schémou podnet – správanie – dôsledky. Môžeme teda hovoriť o rovine tréningovej (návčikovvej), rovine reflexie (sebareflexia, kritický odstup k podnetom iných, vnímanie skupinovej dynamiky) a rovine korektívnej (prístup zameraný a dôsledky).

Radikalizmus a extrémizmus zaiste nie sú zanedbateľnými javmi. Macháček (2015) uvádza výskum realizovaný v SR na rozsiahlej vzorke (N 761). Výsledky preukázali, že na Slovensku súhlasí s niektorými ideami ulprapravicového extrému až 71% respondentov a 13% účastníkov výskumu súhlasí komplexne s extrémistickými názormi, tie sú dokonca sýtené nevraživosťou až nenávisťou. Táto riziková skupina sa grupuje predovšetkým z malých obcí. Vekovú kategóriu, kategórie autori nespomínajú. Úlohou pomáhajúcich profesií, včítane sociálnej práce, je rizikové sociálne javy nielen riešiť, ale aj identifikovať a predikovať. V oblasti radikalizácie je priestor pre prevenciu i intervenciu, výskum i teóriu nesporne veľmi široký.

Použitá bibliografická zdroje

ALLPORT, G., W. 2004. O povaze předsudků. Prostor, Praha. ISBN 80-7260-125-3

DUTTON, K. 2013. Moudrost psychopatů. Brno: Emitos. ISBN 978-80-87

FIALOVÁ, Z., ONDRUŠEK, D., BROM, Z. 2017. Dejepis. Metodická príručka pre učiteľov dejpisu 9. ročníka ZŠ. ISBN 978-80-8140-283-8

HOLE, G. 1998. Fanatismus. Praha: Portál. ISBN 80-7178-183-5

KOEHLER, D. 2017. Understanding Deradicalization: Methods, tools and programs for countering violent extremism. New York: Routledge. ISBN 978 131 564 9566

LABÁTH, V. 2009. Dissociálne poruchy správania. Bratislava: OZ Sociálna práca. ISBN 978-80-89085-31-3

LULEI, M., LABÁTH, V. 2016. Delikvencia v kontexte rizikového vývinu. Bratislava: UK. ISBN 978-80-223-4235-3

MACHÁČEK, L. 2015. Sociológia mládeže. Novo mesto: Nikara. ISBN 978-961-93688-5-5

PICCIOLINI, Ch. 2017. Romantické násilie. Banská Bystrica: Nadácia Petit Academy. ISBN 978-80-559-0181-7

SAGEMAN, M. 2017. Misunderstanding Terrorism. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. ISBN 978-0-8122-9371-5

STOUTOVÁ, M. 2016. Sociopat odvedle. Praha: Dům Harfa. ISBN 978-80-900379-2-2

STREATFEILD, D. 2008. Brainwash. Tajná historie ovládní mysli. Praha: Mladá fronta. ISBN 978-80-204-1611-7

VIDINO, L., BRANDON, J. 2012. A policy report published by the International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence. London: ICSR.

Několik poznámek k jednání v omylu plynoucím z kulturní odlišnosti

Several notes to deal with the misconduct of cultural differences

Miroslav Mitlöhner¹

Abstrakt

Účelem trestního práva je především prevence trestné činnosti a vychází především ze zásady subsidiarity trestní represe. Zásadně platí princip teritoriality, podle kterého se posuzuje trestnosti činu, který byl spáchán na území republiky podle zákonů České republiky. Trestní odpovědnost je postavena na principu zavinění, se kterým těsně souvisí problematika skutkového a právního omylu. V souvislosti s příchodem migrantů z odlišných kulturních prostředí se ozývají hlasy o jakési toleranci vůči těmto odlišnostem, byť se dostávají do kolize s českým právním řádem včetně práva trestního. Klade se otázka, zda vůbec tyto kulturní odlišnosti akceptovat a z nich plynoucí kriminalitu tolerovat.

Klíčová slova: Trestně právní odpovědnost. Pachatel. Omyl. Odlišné kulturní prostředí. Migrace

Abstract

The purpose of criminal law is primarily to prevent crime and is based primarily on the principle of subsidiarity of criminal repression. The principle of territoriality according to which the crime of an act committed on the territory of the Republic according to the laws of the Czech Republic is judged. Criminal liability is based on the principle of fault, which is closely related to issues of factual and legal error. In connection with the arrival of migrants from different cultural environments there are voices of some tolerance for these differences, even though they come into conflict with the Czech legal order, including criminal law. The question arises as to whether to tolerate these cultural differences and tolerate crime.

Keywords: Criminal Liability. Offender. Misconception. Different Cultural Environment. Migration.

Účelem trestního práva je především prevence trestné činnosti a teprve následně represe, která vychází ze zásady subsidiarity.

Místní rozsah působnosti trestního zákona se posuzuje podle trestního zákona se zřetelem k místu, kde byl trestný čin spáchán (Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, 2009).

Působnost trestních norem vychází z principu teritoriality, přičemž je ovlivněna i zásadou personalit. Tato zásada je upravena v ustanovení § 4 tr. zák.(Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník) tak, že se podle zákona České republiky posuzuje trestnost činu, který byl spáchán na jejím území.

Limitujícím faktorem uplatnění trestního práva na území státu je státní suverenita, přičemž tento termín vznikl jako součást politické vědy a prošel historickým vývojem (Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, 2009).

Zásada teritoriality vychází ze státní suverenity a podle ní se stíhají všechny trestné činy spáchané na státním území. Jejím praktickým vyjádřením je zásada legality, spočívající v povinnosti státního zástupce stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví, pokud zákon nebo vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána, nestanoví jinak (§ 2 odst. 3 zák. č. 141/1961 Sb., trestní řád).

Protikladem této zásady je zásada oportunité čili účelnosti, kdy má státní zástupce právo nezahajovat trestní stíhání, i když jsou pro to dané zákonné podmínky, pokud se to v tom případě nejeví účelné. V těchto případech může státní zástupce kupříkladu věc odložit podle § 159a odst. 3 tr. ř. před zahájením trestního stíhání, trestní stíhání zastavit podle § 172 odst. 2

¹ Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce Filozofické fakulty; e-mailová adresa: miroslav.mitlohner@uhk.cz

tr. ř., použít odklon a trestní stíhání podle § 307 a násl. tr. ř. podmíněně zastavit, schválit narovnání a trestní stíhání zastavit v přípravném řízení podle § 309 a násl. tr. ř.

Kromě těchto případů může u mladistvých odstoupit od trestního stíhání a do výjimek ze zásady legality se řadí i dočasné odložení trestního stíhání podle § 159b tr. ř.

Princip legality na jedné straně lépe zachovává rovnost všech před zákonem, protože právo podat obžalobu má pouze státní zástupce a to jedině tehdy, jestliže výsledky vyšetřování dostatečně podstavení obviněného před soud odůvodňují.²

Na druhé straně potřeba efektivně potírat zločinnost naráží na omezené kapacity orgánů činných v trestním řízení, které z větší části řeší bagatelní kauzy, takže cestou uplatnění zásady oportunitity lze určitou část těchto kapacit využít k postihu závažnější a závažné trestné činnosti.

Pokud jde o působnost časovou, uplatňuje se zásada zákazu retroaktivity. Trestnost činu se posuzuje podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán a podle pozdějšího zákona se posuzuje jen tehdy, jestliže to je pro pachatele příznivější.

Právní odpovědnost je komplikovaný společenský jev, který je jednou ze základních forem realizace práva. Právní odpovědnost může být založena pouze právními normami. Nauka považuje právní odpovědnost za specifickou formu právního vztahu, ve kterém dochází na základě porušení právní povinnosti ke vzniku nové právní povinnosti sankční povahy.

Podle českého trestního práva vzniká trestní odpovědnost spácháním trestného činu trestně odpovědným pachatelem, který svým protiprávním jednáním ohrozil nebo porušil zájmy chráněné trestním zákonem.

Ustanovení § 13 charakterizuje trestný čin jako protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. Trestný čin je vždy zaviněné jednání pachatele, který naplnil všechny znaky skutkové podstaty trestného činu uvedené ve zvláštní části trestního zákona. Zároveň trestní zákon stanoví, že trestní odpovědnost pachatele a trestně právní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.

Protiprávnost je třeba posuzovat z pohledu celého právního řádu, neboť trestným činem může být pouze jednání právním řádem zakázané a nedovolené. Protiprávnost nelze tedy v žádném případě posuzovat pouze z hlediska trestního práva, při posouzení je nutno brát v úvahu i hlediska všech ostatních právních odvětví a výsledkem posouzení musí být zjištění rozporu činu s právním řádem. Protiprávnost se zpravidla dovozuje z porušení právních norem jiných právních odvětví, než je trestní právo. Protiprávnost může také vyplývat přímo z trestního zákoníku (např. znásilnění a další trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti), neboť tím, že je čin uvedený v trestním zákoně jako trestný, je zároveň vyjádřeno, že je to i čin zakázaný (Herczeg, J., 2010).

Subjektivní stránka trestného činu má složku obligatorní, kterou je zavinění, a která musí být přítomná u každé skutkové podstaty, a složku fakultativní, která přichází jen u některých skutkových podstat, jako je kupř. pohnutka pachatele.

Kardinální zásada, že bez zavinění není trestný čin ani trest, je obsažena v § 13 odst. 2 tr. zák. a dále podrobněji rozvedena v §§ 15 až 19 tr. zák. Zavinění je vnitřní psychický vztah člověka ke skutečnostem, které zakládají trestný čin. K trestnosti činu je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že postačuje zavinění z nedbalosti.

Zavinění, které je vybudováno na složkách vědění a vůle, musí existovat v době činu.

Se zaviněním souvisí i problematika omylu. České trestní právo v souladu s kontinentální právní naukou rozlišuje omyl skutkový a omyl právní. Obě tyto formy omylu mají zásadní vliv na vznik, existenci či zánik právní odpovědnosti.

² Viz § 176 odst. 1 tr. ř.

Omylem se v trestním právu rozumí neshoda pachatelova vědění se skutečností ať již proto, že si pachatel vůbec neuvědomil nějakou skutečnost nebo proto, že měl o ní nesprávnou představu. Tato neshoda se může týkat okolností skutkových (např. zda je dívka, se kterou se pachatel seznámil na diskotéce, mladší než patnáct let) nebo okolností právních (např. zda jde o trestný čin) (Novotný, F. A kol., 2010). V nauce převládá názor, že omyl v trestním právu je obrácené zavinění, z čehož vyplývá, že zásady platné o omylu vyplývají ze zásad o zavinění. Některé trestní zákony proto nemají nebo dlouho neměly o omylu ustanovení a v takových případech pro omyl činí závěry z ustanovení o zavinění a jeho formách (Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, 2009).

Pachatel jedná ve skutkovém omylu tehdy, má-li nesprávné představy nebo vědomosti o těch okolnostech, které zakládají jeho trestněprávní odpovědnost. Podle § 18 odst. 1 tr. zák. kdo při spáchání činu nezná ani nepředpokládá jako možnou skutkovou okolnost, která je znakem trestného činu, nejedná úmyslně; tím není dotčena odpovědnost za trestný čin spáchaný z nedbalosti.

Tak kupříkladu pachatel, který souloží s dívkou mladší patnácti let a s ohledem na její tělesný habitus, chování a další okolnosti vůbec nemůže předpokládat její nízký věk a považuje ji proto za starší, nedopouští se trestného činu pohlavního zneužití podle § 187 odst. 1 tr. zák. Protože trestní zákoník nezná nedbalostí alternativu k tomu ustanovení, je jednání pachatele beztrestné.

Naproti tomu v právním omylu podle § 19 odst. 1 tr. zák. jedná pachatel, který neví, že je jeho čin protiprávní a tudíž nejedná zaviněně, pokud se nemohl omylu vyvarovat. Obecně možno konstatovat, že otázka právního omylu byla a zůstává v nauce velice sporná. V novodobé české nauce se problematice omylu věnuje ve svých pracích především V. Kratochvíl.

V souvislosti s migrační krizí přicházejí do kulturního prostředí evropské civilizace etnika zcela odlišného charakteru, s odlišnou hodnotovou a sociální orientací a tudíž i odlišným právním vědomím, respektive nevědomím. Jak plyne ze zkušeností států s enormním množstvím migrantů na vlastním území to přináší řadu problémů. Při jejich řešení nelze přehlédnout pnutí mezi státem a zejména jeho bezpečnostními složkami na jedné straně a aktivitami různých nevládních organizací, které páchanou kriminalitu a bezpečnostní rizika z nepochopitelných důvodů bagatelizují či přímo zamlčují.

Mezi argumenty těchto organizací rezonují i takové, že nepřijatelné chování migrantů je vlastně důsledkem jejich kulturní odlišnosti, kterou je nutno s ohledem na lidská práva nejen respektovat, ale i akceptovat a z nich plynoucí kriminalitu tolerovat. Přitom zcela záměrně opomíjejí základní princip evropského právního myšlení, a sice že práva jednoho končí tam, kde začínají práva druhého. Tedy princip, který už znaly orientální despotie starověku, o Řecku a Římu nemluvě.

Soudě podle masmedií se migranti dopouštějí v podstatě trojí trestné činnosti a to majetkové, násilné a sexuálně motivované. Zejména třetí skupina deliktů je chápána jako důsledek zla, které migrační vlna přináší.

V Evropě vůbec, v západní a střední zvláště došlo v průběhu posledních cca 50 let k nebývalé detabuizaci erotiky rozšiřované reklamou a masovými médii. Až na výjimky neexistuje zboží, jehož reklama není spojená s více či méně odhaleným tělem sexy slečny. Není divu, že pro Evropana erotika ztratila svou přitažlivost, oprostila se od citových vazeb a sexuální chování se tak stává nejen iluzorní, ale často faktickou a jedinou výzvou proti předsudkům. Tyto psychologické postřehy našly svůj odraz jak ve společenském a sociálním chápání sexuality tak kriminologickém chápání sexuální deviace a potřeby změny orientace prevence, represe a výzkumu sexuální delikvence.

Jinými slovy řečeno více či méně odhalené ženské či mužské tělo v reálu či v komunikačních zdrojích ponechává Evropana více méně klidným a rozhodně ho neprovokují k násilnostem.

Významným faktorem, ovlivňujícím změnu v hodnocení sexuálního chování v jeho nejširším pojetí je rozsáhlá migrace, zvýšená i odstraněním vnitřních Unijních hranic. V praxi to znamená, že se postupně začínají prolínat vzorce sexuálního chování různých společenských a etnických kultur. Někdy jsou ovšem tyto vzorce vzájemně zcela neslučitelné a za jistých okolností mohou působit jako iniciátory trestné činnosti. Je jasné, že příslušníci těch etnik, ve kterých buďto hraje žena podřízenou roli, její práva jsou více či méně omezována, je vystavována tělesnému trestání a ponižování, nebo je žen nedostatek přenášejí svoje životní stereotypy a vzorce chování do evropského kulturního prostředí, což vede ke konfliktům mezi nimi a majoritní společností. Mnohdy příslušníci těchto etnik vůbec nejsou schopni pochopit historické vzorce chování společnosti do které přicházejí, což je ovšem neomlouvá.

Nicméně, pokusme se hledat objektivní odpověď na názor respektovat tyto odlišnosti. Na světě existuje řada států, na jejichž územích žijí někteří obyvatelé v podmínkách diametrálně odlišných od životních podmínek většinové společnosti.

Většinou jde o původní obyvatelstvo, které uznává kulturní hodnoty odlišné od hodnot většinové společnosti podléhající státním právním normám. Je tak obvyklé, že taková osoba právní normu, jež obsahuje příkaz nebo zákaz určitého chování, buď vůbec nezná, nebo pokud ji zná, není vzhledem ke svému původu schopna pochopit její smysl a účel ani porozumět jejímu obsahu, a tedy není schopna se podle ní chovat. Na rozdíl od právního omylu, kdy si osoba páchající trestný čin není vědoma protiprávnosti svého chování, v případě tohoto typu omylu osoba páchající protiprávní čin není schopna jeho protiprávnosti porozumět, a to právě z důvodu jiného vnímání reality, v důsledku čehož nepovažuje danou právní normu pro sebe za závaznou.

Jinými slovy řečeno, vedle omylu skutkového a právního přichází zvláštní typ právního omylu, a to tzv. omyl v porozumění z důvodu kulturní odlišnosti, kdy osoba jedná v tomto omylu není vzhledem ke kulturnímu zázemí, z něhož pochází, schopna porozumět právní normě, jež označuje určitý čin za trestný, v důsledku čehož není schopna jejího zvnitřnění a dodržování - osoba páchající trestný čin je přesvědčena o tom, že její jednání není protiprávní, a že tedy nejedná zaviněně. Navíc pro sebe považuje za závazná pravidla své komunity, nikoliv právní normy státní (Dleštková, T., 2017).

Pro Peru a ostatní země latinské Ameriky je typické, že na jejich území žijí kromě většinové společnosti i společenství původních obyvatel s vlastními zvyky a tradicemi a vlastním nejen hodnotovým, ale i právním systémem, který z těchto zvyků a hodnot vychází. Tento typ omylu v trestním zákoníku Peru je tak způsobem, jakým trestní právo odráží multietnické a multikulturní pojetí státu a národa. Důsledkem této kulturní rozmanitosti je právní pluralismus, tedy existence vedle práva státního jiných, na státu nezávislých a autonomních právních systémů domorodých skupin obyvatelstva. Ty vycházejí ze zvyků a tradic předků, sahající až do doby incké a před- incké, a které jsou výrazem jejich kulturních hodnot. Vzhledem k uznání práva na kulturní sebeurčení na ústavní úrovni není možná sociokulturní integrita v zemi a aplikace státního práva na všechny bez rozdílu.

Základním předpokladem pro aplikaci tohoto typu omylu na jednání osoby je její příslušnost k domorodému společenství, přičemž k protiprávnímu jednání musí dojít na území obývaném tímto společenstvím (což ale neplatí absolutně, neboť osoba si udržuje vlastní zvyky i mimo toto území).

Ze zkušeností, legislativy a právní praxe lze tedy dovodit, že omyl v porozumění z důvodu kulturní odlišnosti lze přiznat jen za splnění pregnantně vymezených podmínek. 1) musí jít od čin jinak trestný spáchaný příslušníkem původního domácího etnika, 2) tento čin musí být

spáchán na území tímto etnikem obývané a jen výjimečně mimo toto území. 3) pachatel tohoto činu považuje svoje jednání za správné a odpovídající tradicím etnika na jeho území.

V podmínkách České republiky nelze kulturní odlišnosti migrujících etnik akceptovat a v případě páchaní trestné činnosti tolerovat. Při posuzování takové trestné činnosti je ovšem zapotřebí ze strany orgánů činných v trestním řízení věnovat zvýšenou pozornost obecným ustanovením o omylu tak, jak jsou uvedeny v trestním zákoně.

Pro sociální práci zde vyvstává nový úkol, kterým je informační a preventivní činnost, konkrétně seznamovat migranty se základními principy českého právního řádu a to se zvláštním zřetelem na ty normy trestního práva, které se jich, právě vzhledem na odlišnost kulturního prostředí, ze kterého pocházejí, mohou bezprostředně dotýkat. O to více, je-li Česká republika právní stát (Hlava první, Čl. 1 zák. č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky).

Seznam citované literatury

DLEŠTÍKOVÁ, T., Trestní právo v Peru, in Trestně právní revue, č. 7-8, roč. 2017, s. 179 – 182

HERCZEG, J., Právní omyl v novém trestním kodexu, in Trestní právo 14, 2010 č. 6 s. 5 ISSN1211-2860

NOVOTNÝ, F. A kol., Trestní zákoník 2010, Praha: Eurounion 2010, s. 67, ISBN 978-80-7317-084-4

SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M., Systém českého trestního práva, Praha: Novatrix 2009, s. 119, ISBN 978-80-254-4033-9

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

§ 2 odst. 3 zák. č. 141/1961 Sb., trestní řád

Zák. č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Posudzovanie agresívnych tendencií u adolescentov vyrastajúcich v detskom domove a v náhradnej rodinnej starostlivosti

Assessment of aggressive tendencies in adolescents growing up in orphanages and in foster care

Markéta Rusnáková¹, Nikola Benecová², Boris Pták³

Abstrakt

Cieľom príspevku je poukázať na možnosti posudzovania agresívnych tendencií u adolescentov pomocou projektívnych techník. V teoretickej časti sa zaoberáme koncepciami objasňujúcimi agresiu všeobecne, agresiu v adolescencii a citovou väzbou v adolescencii. Taktiež kriticky poukazujeme na výskumy agresie v tomto vývinovom období. Cieľom výskumu je zistiť, analyzovať a popísať citlivosť Tematicko-apercepčného testu vo vzťahu k agresívnym tendenciám 13 až 17 ročných adolescentov vyrastajúcich v detskom domove a detí z náhradných rodín. Práca využíva skórovací systém od Aronovej a na základe jej vyhodnotenia poukazuje na najvýraznejšie prejavy agresívnych tendencií u adolescentov z detského domova, týkajúce sa agresívnych tendencií intra subjektívnych, ohrozeniu neľudskými zdrojmi a vyššej miery manipulácie zo strany ľudí, v podobe nadobudnutia hrdinového majetku.

Kľúčová slova: Adolescenti. Agresia. Citová väzba. Hand test. Detský domov. Náhradná rodina

Abstract

The aim of this article is to show variety of possibilities of assessing the aggressive tendencies in adolescents by using projective techniques. In the theoretical part we focus on the concepts that clarify the general aggression, the aggression in adolescence and the attachment in adolescence. We also critically discuss the studies of aggression in this development stage. The aim of this research is to find out, analyze and describe sensitivity of Thematic apperception test to aggressive tendencies of 13-17 years old adolescents growing up in orphanages and children from foster families. The thesis use Aron scoring system and based on its evaluation points showing greater manifestations of aggressive tendencies in adolescents from the orphanage on aggressive tendencies intra subjective, threats to non-human sources and a higher degree of manipulation by people in the form of acquisition of property heroes.

Keywords: Adolescents. Aggression. Attachment. Hand test. Foster family. Orphanage.

Úvod

Cieľom príspevku je preskúmať možnosti posudzovania agresívnych tendencií u adolescentov pomocou projektívnych techník. O náraste agresie nás informujú nielen médiá, ale aj odborníci z oblasti psychológie, sociológie, pedagogiky a mnohí ďalší. Je to fenomén, ktorý sa len ťažko prehliada a má vzostupný charakter, čo potvrdzujú aj aktuálne výskumy, množstvo publikácií s ústrednou témou agresie a realizované štúdie. Najčastejšie a najvýraznejšie prejavy sú v práve nami zvolenom vývinovom období, ktoré je úzko prepojené s pozitívnym a dôležitým pôsobením rodičov, ktoré eliminuje negatívne prejavy aj v oblasti agresie. Preto sme sa zamerali na adolescentov, ktorým nebola daná možnosť vyrastať v biologickej rodine a boli umiestnení buď v dôsledku nepriaznivých životných okolností, alebo straty jedného z rodičov do inštitucionalizovanej starostlivosti či náhradnej rodinnej výchovy.

¹ doc. PhDr. Markéta Rusnáková, PhD., Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce, Katolícka univerzita v Ružomberku; e-mailová adresa: marketa.rusnakova@ku.sk

² Mgr. Nikola Benecová, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce, Katolícka univerzita v Ružomberku; e-mailová adresa: nikola.benecova81@gmail.com

³ Mgr. Boris Pták, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce, Katolícka univerzita v Ružomberku; e-mailová adresa: boris.ptak@gmail.com

1. Vymedzenie pojmov agresia a agresivita

Agresia (lat. aggressio-výpad, útok) konanie, ktorým sa prejavuje násilie voči objektu alebo nepriateľstvo a útočnosť s výrazným zámerom ublížiť (Martínek, 2015).

Je veľa teórií a tvrdení zaoberajúcich sa agresívnymi prejavmi, je náročné vybrať si konkrétnu a pritom neopomínať tie ďalšie. Agresia patrí podľa väčšiny zástancov psychoanalytických teórií k pudu života a manifestuje sa ako aktivita, na rozdiel od pudu smrti, ktorý je charakterizovaný ako deštruktívny a pasívny. Agresivita je teda považovaná za konštruktívny faktor (Ondrejko, 2000).

Agresivita (lat. aggressivus- útočný), vlastnosť, postoj, alebo vnútorná pohotovosť k agresii. V širšom slova zmysle môžeme takto označiť schopnosť organizmu mobilizovať sily k zápasu o dosiahnutie cieľa alebo tiež ako schopnosť vzdorovať ťažkostiam (Martínek, 2015).

Pojem agresivita sa charakterizuje aj ako označenie pre tendenciu k útočnému a násilnému konaniu voči druhej osobe alebo okoliu a agresia vyjadruje reálny prejav takéhoto správania (Vágnerová, 2004).

2. Vývinové obdobia a prejavy agresivity

Najrannejšie prejavy detskej agresivity sa prejavujú plačom a krikom a sú podobné naprieč kultúrami. V štúdiu zameranej na vývoj fyzickej agresie u detí v rozmedzí 10-50 mesiacov bolo preukázané, že fyzická agresivita sa vyskytuje už u detí mladších ako 1 rok. Deti v období 24 a 36 mesiacov ukázali podstatne viac fyzicky agresívneho správania než mladšie deti (Alink, 2006).

Prvé prejavy agresivity a hnevu sa prejavujú okolo roka a pol až dvoch rokov. V súlade s predchádzajúcimi štúdiami (Gimenez & Blatier, 2004; Tremblay, 2004) sa zistilo, že existuje nárast miery agresivity v 2. roku života a pokles okolo 4 rokov (Bakermans, Kranenbur, 2007).

Ide len o druh emocionálneho vyprázdnenia, ktoré sa prejavuje plačom, kopaním a udieraním.

Agresivita a jej prejavy sú vo vývoji človeka dôležité, sú dokonca jedným z predpokladov individualizácie (Vymětal, 1999).

Existuje názor, že sa objavujú rozdiely medzi pohlaviami v prejavoch agresie po druhom roku života. V roku 2007 sa realizovala štúdia, ktorej cieľom bolo testovať rozdiely medzi pohlaviami vo výskyte fyzického násilia v populácii 17- 29 mesačných detí a zmenu veľkosti týchto rozdielov. Výsledky naznačujú, že nedochádza k žiadnej zmene vo veľkosti rozdielov medzi 17 až 29-mesačnými jedincami. Boli však preukázané rozdiely medzi pohlaviami vo výskyte fyzického násilia, ktoré sa prejavovalo u 5% chlapcov ale iba u 1% dievčat (Baillargeon, 2007).

Zatiaľ, čo sa zistilo, že frekvencia fyzického násilia sa zníži okolo tretieho alebo štvrtého roku, početnosť nepriamej agresivity sa zvyšuje od 4 do 7 rokov veku a dievčatá využívajú tendenciu používať túto formu agresie častejšie ako chlapci (Côté, 2006).

Medzi najčastejšie typy agresie pozorované v školskom prostredí patrí prejav fyzického, verbálneho a psychického násilia (Popp, 2003).

Vo väčšine štúdií, ktoré skúmali prejavy agresie v prostredí školy sa najčastejšie objavuje fyzická a verbálna agresia. Štúdia v Nemecku ukázala prítomnosť fyzického násilia na školách (vandalizmus, bojov, vydieranie) a tiež prítomnosť verbálnej agresie, najmä vo vyšších ročníkoch. Výsledky tejto štúdie ukazujú, že u 50% až 60% detí sa prejavuje slovná agresiu, zatiaľ čo fyzická agresia bola zaznamenaná iba o 2% detí (Kozina, 2007).

Objavuje sa aj kritika, ktorá naznačuje, že musíme vziať do úvahy, že verbálne a psychické násilie majú trvalejšie následky a tieto formy agresie je ťažšie rozpoznať (Popp, 2003).

Kritické obdobie z hľadiska nárastu negativizmu, hostility a agresivity je obdobie adolescencie. Variabilita agresívneho správania je daná tým, že kritériom agresivity nie je samotné správanie ale zámer. Obdobie adolescencie sme si zvolili práve preto, že v dospievaní sa vzťahy a konflikty ešte väčšmi prehlbujú. Vo výskume zameranom na vývojovú trajektóriu fyzickej agresie od obdobia vstupu do školy po neskorú adolescenciu, boli zistené významné rozdiely v oblasti agresívnych tendencií. Hlavným cieľom bolo skúmanie kognitívnych mediátorov, ktoré určovali rozdielne prejavy agresie. Vzorku tvorili dospievajúci chlapci a dievčatá. Výsledky naznačujú, že nájdeme značnú zmenu hladiny a množstva agresie prejavujúcej sa v detstve a v období dospievania. Existuje len málo dôkazov stability správania počas vývojových období. Druhým kľúčovým zistením je prepojenie detskej agresie k agresii dospievajúcich jedincov. Chlapci s vyšším podielom fyzického násillia v detstve majú ďaleko väčšiu pravdepodobnosť, že ich prechod k dospelosti bude sprevádzaný vyšším podielom agresie. Tretím dôležitým zistením je, že existuje málo výskumov, ktoré by hovorili o neskorom začiatku fyzickej agresie (Brame, 2001).

Preto predpokladáme, že práve v období adolescencie bude mať najvýraznejšie prejavy.

Adolescencia nie je vymedzená presným ohraničením, no začiatok periódy by sme mohli definovať od 10 rokov a koniec okolo 22 rokov. V priebehu dospievania dochádza k výrazným zmenám na úrovni biologickej, psychologickkej ale aj sociálnej.

Macek (2003) adolescenciu rozdeľuje na včasnú, strednú a neskorú.

Obdobie dospievania sa môže deliť aj na fázu pubescencie (11-15 rokov) a (16-22) fázu adolescencie (Hort a kol., 2008).

Náš výskumný súbor je vo vekovom rozmedzí 13- 17 rokov. Charakteristickým a dominantným prvkom je hľadanie nového vzťahu k okoliu, najmä k svetu a hodnotám dospelých, ku ktorým mladý človek zaujíma zväčša apriórne kritický postoj. Jednou z významných úloh v období dospievania je uvoľnenie dieťaťa z primárnej rodiny. Priebeh adolescentnej separácie je nepochybne závislý na predchádzajúcom vzťahu dieťaťa k rodičom, na type rodiny a spôsobe reakcie rodičov na separáciu dieťaťa. Problematická separácia sa môže objaviť u detí, ktoré vyrastajú iba s jedným rodičom (Hort a kol., 2008).

Preto predpokladáme, že deti, ktoré sú od rodičov odlúčené, môžu mať práve v období adolescencie výraznejšie problémy spojené aj s agresívnymi prejavmi. Mnoho štúdií zdôrazňuje dôležitosť biologickej rodiny pri dobrom vývoji dospievajúcich. Avšak, väčšina z týchto štúdií berie do úvahy iba názory odborníkov, pestúnov a biologických rodičov a na samotných adolescentov sa zabúda. Štúdia zaoberajúca sa biologickou rodinou a jej vplyvom na adolescentov v pestúnskej starostlivosti zhromaždila údaje od 57 adolescentov v Španielsku. Štúdia použila kvalitatívny výskum a získané údaje nám pomáhajú hlbšie pochopiť skúsenosť adolescentov a ich správanie vo vzťahu k ich biologickým rodinám. Výsledky upozorňujú na špecifické potreby týchto dospievajúcich s ohľadom na:

- a) pochopenie ich rodinnej anamnézy
- b) vplyv návštev a vzťahu so svojou biologickou rodinou
- c) vzťah medzi biologickou rodinou a pestúnskou rodinou (Fuentes-Peláez, 2013).

Aj v dôsledku tejto štúdie predpokladáme, že na adolescentov vplyva prostredie v ktorom vyrastajú, obzvlášť v tomto vývinovom období a môže to mať vplyv na prejavy agresivity. Obdobie adolescencie môžeme považovať za čas, kedy sa ustáľuje duševný a telesný vývoj, avšak objavuje sa problém pri vytváraní si vlastnej identity. Pri tomto procese zohrávajú dôležitú rolu postoje a mienka dospelých a tiež rovesníkov, vlastné úspechy a neúspechy, porovnávanie sa s inými. Mladí ľudia majú tendenciu posudzovať sa predovšetkým podľa

reakci druhých na nich samých a podľa toho, čo si sami myslia o tom, ako ich druhí vidia (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Podľa Macka (2003) sa sebahodnotenie utvára vnímaním vlastného správania, prežívania a sociálnym porovnávaním.

Pocit vlastnej hodnoty v období adolescencie určujú tri dôležité faktory:

- problematika vzťahu k rodičom
- rodinný pôvod, status rodiny
- vlastný telesný pocit (Röhre, 2013).

Práve preto sme si zvolili porovnávanie skupiny adolescentov vyrastajúcich v detskom domove a v náhradnej rodine. Predpokladáme, že skutočnosť, že dieťa je umiestnené v ústavnej starostlivosti, v našom prípade v detskom domove, alebo náhradnej rodine má dopad aj na prejavy spojené s agresívnymi tendenciami, ktoré sú v adolescencii výraznejšie ako v iných vývojových obdobiach. Štúdia, ktorej účelom bolo skúmať agresivitu u dospievajúcich a jej ovplyvňovanie vychádzajúce z vplyvu pôsobiacich rodinných faktorov dospela k záveru, že rodinné faktory je potrebné zdôrazniť pri plánovaní prevencie a intervenčných programov na zníženie agresivity počas dospievania. Štúdia skúmala zmeny agresie v čase a zamerala sa na účinok 3 rodinných faktorov, rodičovský attachment, rodičovskú kontrolu a rodinné konflikty. Pri výskume bol využitý viacúrovňový model, realizoval sa v Kórei a trval 5 rokov. Výsledky ukázali, že došlo k poklesu agresivity v čase, to znamená, že údaje nasledovali kvadratický trend. Vzťah medzi tromi rodinnými faktormi (rodičovský attachment, rodičovská kontrola a rodinné konflikty) mal výrazne časovo nezávislý vplyv na agresiu. Čo sa týka jednotlivých účinkov ako časovo závislý činiteľ účinku na agresiu sa významne prejavil iba rodinný konflikt (Choi, Jung-Ah, 2014).

3. Citová väzba v adolescencii

V ranej adolescencii je dôraz kladený hlavne na záujem rodičov, ich rešpekt k dospievajúcemu a poskytovanie emočnej podpory. Mladá osoba stále nie je plne oddaná úplnej nezávislosti od rodičov. Potreba podpory, záujmu či empatie pretrváva aj v strednej adolescencii, potreba jasného vymedzenia sa voči svetu (i rodičom) a potreba vlastnej identity vzrastá (Macek, Štefánková, 2006).

Vzťah s rodičmi akoby ustupuje do pozadia a dominuje vzťah s rovesníkmi. Priatelia a partneri sa stávajú dôležitými attachmentovými figúrami, ktorí v citovej väzbe plnia funkciu, ktorú predtým vykonávali rodičia (Nelis, Rae, 2009).

V neskorej adolescencii potom dochádza k stabilizácii vzťahu s rodičmi, ktorý je navyše viac prekreslený a dostáva sa konečne do symetrickej roviny (Macek, Štefánková, 2006).

V období adolescencie dochádza k aktivácii sexuálneho správania, ktoré súvisí s dosiahnutím plodnosti, a to vedie k tomu, že mladý človek začne vyhľadávať vzťahy s vrstovníkmi. Toto hľadanie typicky končí vytvorením citovej väzby, kedy sa partner z radov rovesníkov stane primárnou attachmentovou figúrou a nesie spoluzodpovednosť za starostlivosť o potomkov (Kobak a kol., 2007).

Allenová a Landová (1999) poukazujú, že adolescenti s neistým druhom správania sa pri obmedzovaní majú viac problémov v psychologickom fungovaní, ktoré sa prejavuje internalizovanými a externalizovanými behaviorálnymi problémami.

4. Projekt výskumu

4.1 Výskumný cieľ

Naším primárnym cieľom bolo zistiť, či sa jednotlivé prejavy agresivity budú líšiť u skupiny adolescentov vyrastajúcich v detskom domove a v náhradnej rodinnej starostlivosti. Sekundárne zameriavame svoju pozornosť na využívanie projektívnych techník pri posudzovaní agresívnych tendencií v období adolescencie.

4.2 Výskumná otázka a hypotéza

Otázka č.1: Líši sa miera a druh agresívnych tendencií u adolescentov vyrastajúcich v detskom domove a v náhradnej rodinnej starostlivosti?

H1.: Predpokladáme, že existuje rozdiel v miere a v druhu agresívnych prejavov u adolescentov vyrastajúcich v detskom domove a v náhradnej rodinnej starostlivosti.

4.3 Výskumný súbor

Výskumný súbor tvorili adolescenti vo veku od 13-17 rokov. Z náhradnej rodinnej starostlivosti sme mali 6 adolescentov a 8 z inštitucionalizovanej formy výchovy, v našom prípade z detského domova. Diferenciácia pohlavia bola v pomere 9 chlapcov a 5 dievčat.

Na výskume spolupracoval Detský domov Ružomberok, Detský domov Liptovský Hrádok a Detský domov pre deti s poruchami správania Košice. Adolescenti z náhradných rodín boli zo Starej Ľubovne, Veľkého Šariša a Dolného Kubína.

4.4 Použité metódy

V našom výskume sme zvolili projektívnu techniku – TAT. Tematicko apercepčný test sa zaraďuje medzi 15 najviac využívaných testov (Pietrowski, 2015).

Práve TAT je vhodným nástrojom pri diagnostike dospievajúcich klientov a najvhodnejší pre vekovú kategóriu od 12 rokov. Preto predpokladáme jeho vhodnosť pri posudzovaní adolescentov v našej diplomovej práci.

V úvode sme sa adolescentom predstavili, oboznámili sme ich so štruktúrou výskumu a aj napriek súhlasu náhradných rodičov a riaditeľov s nahrávaním odpovedí, sme si ešte raz overili, či im takýto spôsob nebude prekážať.

Pri zadávaní TAT sme adolescentom zadali inštrukciu: „*Teraz ti budem ukazovať niekoľko obrázkov. Od teba by som chcela, aby si mi ku každému z nich vymyslel/ vymyslela príbeh, v ktorom opíšeš, čo sa na obrázku stalo, čo tomu predchádzalo a ako to skončí. Tiež skús povedať, ako sa postavy na obrázku cítia.*“

Neskôr sme zmenili inštrukciu: „*Teraz si predstav nejaký obrázok a skús mi k nemu povedať príbeh, v ktorom tiež opíšeš, čo sa stalo, prečo sa to stalo a ako sa postavy cítili.*“

4.5 Skórovací systém agresie

Aronovej skórovací systém

Bety Aron sa narodila v roku 1922 a pôsobila na University of California v Berkeley. Bola psychoanalyticky orientovaná a jej práce mali široké využitie v oblasti osobnostných teórií a ich klinických aplikácií. Vytvorila TAT manuál na základe analýzy nahrávok na vzorke adolescentov zhromaždených pracovníkmi inštitútu starostlivosti o deti v Berkeley (Aron, 1949).

○ **1. Deštruktívne tendencie v správaní a prežívaní hrdinu zamerané navonok**

Agresia (AGR) - hrdina je plný hnevu, zloby alebo niekoho nenávidí. Nepriateľstvo je zamerané smerom k jedincovi.

Fyzická agresia (agr_fy) - hrdina vyjadruje hostilitu tým, že sa

a) bije (trhá, útočí, napáda druhých, zraňuje alebo zabíja druhých ľudí),

b) chce sa biť (dáva najavo úmysel niekoho napadnúť, fyzicky mu ublížiť, zraniť ho alebo zabiť).

Donucovanie a obmedzovanie (agr_do) - hrdina sa pokúša vnútiť svoju vôľu druhej osobe alebo ho násilím obmedziť. Kontroluje, manipuluje, zneužíva konanie druhej osoby.

Verbálna agresia (agr_v) - hrdina vyjadruje verbálne pohrdanie, opovrhnutie, ignorovanie, zapája sa do verbálnych hádok, prípadne ich vyvoláva.

Pasívna agresia (agr_p) - hrdina dáva najavo zlosť, hnev alebo odpor k veciam a ľuďom, ktoré konštatuje ako odporné, nežiaduce či neznesiteľné, protivné, prehliada, ignoruje, osočuje, zavrhuje alebo je neúctivý voči objektu.

○ **2. Deštruktívne tendencie v správaní a prežívaní hrdinu zamerané dovnútra**

Pokorenie, poníženie (pok) - hrdina sa na seba hnevá, má na seba zlosť, alebo sebou opovrhuje.

Submisívne intra-agresívne (pok_sia) - hrdina sa podvoľuje nepríjemným situáciám, čím sa vzdáva sebaúcty, jeho submisívnosť je kombinovaná s pocitmi hanby a bezcennosti, dovoľí sám sebe, aby bol degradovaný.

Intra agresívne (pok_i) - hrdina sa obviňuje, kritizuje, karhá, alebo ponížuje, trestá sám seba a vyhľadáva takéto situácie, kedy má k niečomu takému príležitosť.

○ **3. vonkajšie deštruktívne sily pôsobiace na hrdinu - ohrozenie ne-ľudskými silami**

Fyzické nebezpečenstvo (fn_nhu) - hrdina je vystavený fyzickému nebezpečenstvu z ne-ľudských zdrojov. Je napadnutý zvieratami, ocitne sa v búrke, je zasiahnutý bleskom, zrazený vlakom. Je napríklad ohrozovaný nebezpečenstvom pádu alebo utopenia. Jeho automobil je prevrátený, jeho loď stroskotá, uviazne na úzkom skalnatom previse alebo na pôde, ktorá sa chveje v dôsledku zemetrasenia. Hrdina je ohrozovaný nepriateľskými vojakmi

Úloha (uk_nhu) - hrdina je prinútený vykonávať prácu (neskóruje sa ak mu práca prináša osobné uspokojenie, alebo si ju zvolí sám).

Trest (tr_nhu) - hrdina je potrestaný výkonom práva (súd mu udelí trest, alebo sudca ako reprezentant inštitúcie.

Smrť (sm_nhu) - hrdina v priebehu rozprávania umiera, alebo hrdinom je duch zosnulého.

Fyzické utrpenie (fu_nhu) - hrdina v priebehu rozprávania ochorie, je zmrzačený alebo zohavený.

Psychické utrpenie (pu_nhu) - hrdina sa "zblázni" v priebehu rozprávania. Alebo má predtuchu, že psychicky ochorie.

○ **4. vonkajšie deštruktívne sily pôsobiace na hrdinu - ohrozenie zo strany ľudí**

4.1 Agresia - niekto sa hnevá na hrdinu alebo ho nenávidia, nepriateľstvo je zamerané na hrdinu

Pasívna agresia (agrp_hu) - osoba odmieta, zavrhuje, opovrhuje, odvracia sa od hrdinu alebo ho opúšťa.

Verbálna agresie (agrv_hu) - niekto sa našťve na hrdinu, háda sa s ním, alebo ho nenávidia. Hrdinovi nadávajú, je kritizovaný, ponižovaný, napomínaný, karhaný, vysmievaný.

Fyzická agresie (agr-f-hu) - hrdina je objektom fyzického útoku alebo trestu.

Násilná kontrola (nk_hu) - osoba alebo osoby sa pokúšajú prinútiť hrdinu niečo urobiť proti jeho vôli, napríklad vyhrážaním, hrdina je trestaný inou osobou.

4.2 Manipulácia zo strany druhých osôb

Nadobudnutie hrdinového majetku (akv_man) - osoba požaduje po hrdinovi, aby jej vydal peniaze alebo majetok, konkurent v obchode ohrozuje hrdinovu finančnú istotu, niekto je úspešný a vyhrá niečo, čo patrí hrdinovi.

Retencia (ret_man) - niekto zadržáva niečo, čo hrdina chce, odmieta hrdinovi niečo požičať alebo dať (peniaze, zbraň, milovaný objekt), je voči hrdinovi lakomý, lakotný, chová sa k nemu majetnícky.

Nadmerná zvedavosť (zve_man) - niekto sa zaujíma o hrdinu a jeho záležitosti, sleduje ho, vypytuje sa (Aron, 1949).

Tabuľka č. 1: Výsledky Aronovej skorovací systém, deštruktívne tendencie v správaní a prežívaní hrdinu

Deštruktívne tendencie v správaní a prežívaní hrdinu					
Zamerané navonok			Zamerané dovnútra		
Agresia(agr)	DeD	NRS	Pokorenie, poníženie (pok)	DeD	NRS
Fyzická agresia (agr_fy)	1x	0x	Submisívne intra- agresívne (pok_sia)	4x	0x
Donucovanie a obmedzovanie (agr_do)	4x	3x	Intra agresívne (pok_i)	0x	0x
Verbálna agresia (agr_v)	3x	2x			
Pasívna agresia (agr_p)	4x	3x			

Výsledky Aronovej skórovacieho systému poukazujú na výraznejšie prejavy v deštruktívnych tendenciách zameraných dovnútra, v časti submisívne intra-agresívne pokorenie/poníženie u adolescentov z DeD. Pri tabuli 3 BM, ktorá hovorí o situácii, kedy je: „Na zemi, naproti gauču schúlený chlapec s hlavou sklonenou na pravom ramene. Vedľa neho je na podlahe revolver.“ Práve pri tejto tabuli sa prejavovalo najvýraznejšie intra agresívne pokorenie. Adolescenti z DeD uvádzali tvrdenia, ako: „Dotklo sa ho to, no a už asi to s ním ide dole, s chlapcom, (pok_sia). On ju asi odmieta, lebo už sa zmieril s tým, že už nič z neho (pok_sia). Žena skoro zomrela, ale nezabila sa. Niekto jej volal, preto sa chcela zabiť (pok_sia). Akoby bola sklamaná, lebo plače, premýšľa nad niečím, plače, zas len premýšľa, nevie, čo bude ďalej, napadlo ju, že zomrie (pok_sia). Nevie, ako to skončí, ani ona ešte nevie, stále premýšľa, je zamyslená, nemá plán.“

Tieto výpovede naznačujú aj istý druh rezignácie, čo podporujú aj výskumy, ktoré sa zameriavajú na viac submisívne postavenie detí z DeD, emocionálne, regulačné poruchy, nestabilné a nedostatočné sebavedomie (Shvets, 2011; Karnaukh, 2006).

Tabuľka č. 2: Výsledky Aronovej skórovací systém, ohrozenie neľudskými zdrojmi

Vonkajšie deštruktívne sily pôsobiace na hrdinu		
Ohrozenie neľudskými zdrojmi		
	DeD	NRS
Fyzické nebezpečie (fn_nhu)	0x	0x
Úloha (uk_nhu)	0x	0x
Trest (tr_nhu)	0x	0x
Smrť (sm_nhu)	11x	4x
Fyzické utrpenia (fu_nhu)	0x	0x
Psychické utrpenia (pu_nhu)	1x	0x

Výsledky zameriavajúce sa na ohrozenie neľudskými zdrojmi, poukazujú na výraznejšie prejavy negatívnych obrazov v predstavách adolescentov vyrastajúcich v DeD, kde ústrednú problematiku tvorila smrť. Niektoré karty mali vyzývací charakter poukazujúci na smrť (3BM, 12M a 14) a práve pri týchto tabuliach sa na smrť zamerali adolescenti z NRS. „Rozmýšľa, že možno vyskočí z okna, (Sm_nhu) a keď je tam ozaj pištoľ, tak to vyzerá tak, že sa asi skôr zabije (Sm_nhu). Tá žena je určite mŕtva (**Sm-nhu**), prišiel oznámiť, že zomrel (Sm_nhu).“ Avšak, adolescenti z DeD, poukazovali na smrť aj pri iných tabuliach, ktoré takýto vyzývací charakter nemali (13 B, 6 BM, 11).

Tabuľka č. 3: Vonkajšie deštruktívne sily pôsobiace na hrdinu, ohrozenie zo strany ľudí

Vonkajšie deštruktívne sily pôsobiace na hrdinu					
Ohrozenia zo strany ľudí					
a) Agresia	D eD	N RS	b) Manipulácia	De D	N RS
Pasívna agresia (agrp_hu)	4x	3x	Nadobudnutie hrdinovho majetku (akv_man)	3x	0x
Verbálna agresia (agrv_hu)	1x	0x	Retencia (ret_man)	0x	0x
Fyzická agresia (agr_f_hu)	2x	2x	Nadmerná zvedavosť (zve_man)	0x	0x
Násilná kontrola (nk_hu)	1x	1x			

Adolescenti, ktorí poukazovali na ohrozenie zo strany ľudí sa vyjadrovali predovšetkým k tabuľke 6 BM, kde sa primárne objavuje vzťah syna a matky: „Ten chlap je niekto dôležitý, možno, že jej berie dom (akv_man). Vyzerá ako úradník, asi neplatili hypotéku a teraz prídu o byt (akv_man). Asi ju ide vyhodit' preč z bytu (akv_man).“

Väčšina adolescentov v našom výskumnom súbore, bola umiestnená v DeD práve pre nepriaznivé podmienky bývania, kedy niektorí o svoj dom prišli, čo sa môže prejavovať aj vo vnímaní ohrozenia zo strany druhých ľudí. Vo výskume, ktorý prebehol na Slovensku s názvom Ohrozená rodina sa sledovala skupina detí vyňatých a umiestnených do detských domovov. Viac ako 56 % z nich by sa mohlo vrátiť domov, u 42 % však bráni návratu do biologickej rodiny skutočnosť, že rodina nemá kde bývať.

Iné prejavy agresivity boli nadobudnuté takmer v rovnakej miere /fyzická agresia (agr_fy), donucovanie a obmedzovanie (agr_do), verbálna agresia (agr_v), pasívna agresia (agr_p), intra agresívne prejavy (pok_i), pasívna agresia (agrp_hu), verbálna agresia (agrv_hu), fyzická agresia (agr_f_hu), násilná kontrola (nk_hu)/, preto predpokladáme, že TAT patrí k vhodným testom na posudzovanie agresívnych prejavov. Nulové hodnoty nadobudli, retencia (ret_man), nadmerná zvedavosť (zve_man), fyzické nebezpečenie (fn_nhu), úloha (uk_nhu), trest (tr_nhu), fyzické utrpenia (fu_nhu), intra agresivita (pok_i).

4.6 Výsledky výskumu

Otázka č.1: Líši sa miera a druh agresívnych tendencií u adolescentov vyrastajúcich v detskom domove a v náhradnej rodinnej starostlivosti?

Túto otázku interpretujeme na základe skórovacieho systému TAT Aronovej, ktorá najviac zodpovedá predikcii impulzívneho, spoločensky menej priaznivého správania.

Z výsledkov uvedených v skórovacích systémoch od Aronovej sa preukázali výraznejšie rozdiely v **deštruktívnych tendenciách v správaní a prežívaní hrdinu- agresia zameraná dovnútra** v oblasti submisívne intra agresívnej. V oblasti **vonkajších deštruktívnych síl pôsobiacich na hrdinu, ohrozenie neľudskými zdrojmi** sa vo výpovediach adolescentov z DeD vo viacerých prípadoch vyskytovala smrť, ktorá hrdinu v priebehu rozhovoru postihla, zatiaľ čo hodnoty adolescentov z NRS takéto výskyt poukazovali v menšej miere. Iné prejavy

ohrozenia zo strany ľudí sa nepreukázali. V oblasti **vonkajších deštruktívnych síl pôsobiacich na hrdinu, ohrozenie zo strany ľudí** mali adolescenti z DeD vyššie skóre v časti manipulácie spojenej s nadobudnutím hrdinového majetku.

H1. Predpokladáme, že existuje rozdiel v miere a v druhu agresívnych prejavov u adolescentov vyrastajúcich v detskom domove a v náhradnej rodinnej starostlivosti.

Rozdiel bol potvrdený, hlavne v oblasti deštruktívnych tendencií v správaní a prežívaní hrdinu zameraných dovnútra v časti pokorenie/poníženie-submisívne intra-agresívne tendencie. Rovnako sa preukázal rozdiel v vplyve vonkajších deštruktívnych síl pôsobiacich na hrdinu, v časti ohrozenie neľudskými zdrojmi a v oblasti vonkajších deštruktívnych síl pôsobiacich na hrdinu v oblasti manipulácie, nadobudnutie hrdinového majetku.

5. Záver

Príspevok poukázal na možnosti posúdenia agresívnych tendencií u adolescentov vyrastajúcich v detskom domove a v náhradnej rodinnej starostlivosti, zamerali sme sa na výskumy, ktoré poukazovali na dôležitosť rodiny ale aj na tie, ktoré porovnávali výchovu a následne prejavy adolescentov v ústavnej starostlivosti a v náhradnej rodine.

Využívali sme projektívnu techniku TAT a práve jej využitie považujeme za vhodné na zisťovanie agresívnych tendencií, lebo aj v dôsledku náhodného výberu výskumného súboru sa agresívne tendencie v jednotlivých protokoloch prejavovali a dali sa dobre oskórovať. Agresívne prejavy sa u skupiny adolescentov vyrastajúcich v detskom domove a v náhradnej rodine veľmi neodlišovali, predpokladáme, že to bolo aj v dôsledku súčasného fungovania detských domovov a to na báze rodinného typu.

Avšak, v príspevku poukazujeme na výraznejšie prejavy u adolescentov vyrastajúcich v detskom domove a to v oblasti ohrozenia zo strany druhej osoby, nadobudnutie majetku, čo môže byť spôsobené aj aktuálnou situáciou na Slovensku, kedy je najčastejšou príčinou umiestnenia dieťaťa do formy ústavnej starostlivosti práve zlá rodinná situácia a ohrozenie bývania. Taktiež sa adolescenti z detského domova prejavovali výraznejšie v oblasti pokorenie/poníženia, kedy sa aj podľa výskumov u detí vyrastajúcich v detskom domove prejavuje vyššia submisivita a poddajnosť situácie, ktorú pokladajú za zbytočnú riešiť. V protokoloch adolescentov z DeD sa častejšie objavovali prvky smrti a straty reputácie, čo sa môže spájať aj s negatívnejším ladením týchto adolescentov.

Využívali sme projektívnu techniku, ktorej výsledky sme nemohli zovšeobecniť, avšak predpokladáme, že zistenia, na ktoré sme poukázali hlavne prostredníctvom skórovacieho systému od Aronovej sú významným činiteľom a môžu sa častejšie prejavovať u adolescentov z DeD a je potrebné, aby boli zohľadňované.

Zoznam použitej literatúry

ARON, B., R., 1949. *A manual for analysis of the thematic apperception test: a method and technique for personality research*. Berkeley: W.E. Berg.

ALINK, L., MESMAN, J., 2006. The Early Childhood Aggression Curve: Development of Physical Aggression in 10- to 50-Month-Old Children. In: *Child Development* [online]. 2006, 77(4), s. 954-966 [cit. 2017-03-11]. DOI: 10.1111/j.1467-8624.2006.00912.x. ISSN 0009-3920.

Dostupné na internete: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1467-8624.2006.00912.x>

ALLEN, J. P., LAND, D. 1999. Attachment in Adolescence. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications* (pp. 319 – 335). New York: The Guilford Press.

BRAME, B., NAGIN, D., TREMBLAY, R., 2001. Developmental Trajectories of Physical Aggression from School Entry to Late Adolescence. In: *Journal of Child Psychology and Psychiatry* [online]. 2001, 42(4), s.503-512 [cit. 2017-03-11]. DOI: 10.1111/1469-7610.00744. ISSN 0021-9630.

Dostupné na internetu: <http://doi.wiley.com/10.1111/1469-7610.00744>

BAILLARGEON, R., ZOCCOLILLO, M., KEENAN, K., CÔTÉ, S., 2007. Gender differences in physical aggression: A prospective population-based survey of children before and after 2 years of age. In: *Developmental Psychology* [online]. 2007, 43(1), s.13-26 [cit.2017-03-11]. DOI: 10.1037/0012-1649.43.1.13. ISSN 1939-0599.

Dostupné na internetu: <http://doi.apa.org/getdoi.cfm?doi=10.1037/0012-1649.43.1.13>

BAKERMANS-KRANENBURG, M., VAN IJZENDOORN, M., 2007. Research Review: Genetic vulnerability or differential susceptibility in child development. In: *Journal of Child Psychology and Psychiatry* [online]. 48(12), s. 1160-1173 [cit. 2017-03-11].ISSN 00219630. DOI: 10.1111/j.1469-7610.2007.01801.x/.

Dostupné na internetu:

<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.14697610.2007.01801.x/full>

CÔTÉ, S., VAILLANCOURT, T., 2007. Joint development of physical and indirect aggression: Predictors of continuity and change during childhood. In: *Development and Psychopathology* [online]. 2007, 19(01), - [cit. 2017-03-13]. DOI:10.1017/S0954579407070034. ISSN 0954-5794.

Dostupné na internetu: http://www.journals.cambridge.org/abstract_S0954579407070034

CHOI, Jung-ah, 2014. The Korea Contents Association: Multilevel Modeling Analysis of Developmental Changes in Early Adolescent Aggression and Family Factors. In: *The Journal of the Korea Contents Association*. Volume 14, Issue 2, 2014, s. 294-307. DOI : 10.5392/JKCA.2014.14.02.294.

FUENTES-PELÁEZ, N., AMORÓS, P., MATEOS, A., 2013. The biological family from the perspective of kinship fostered adolescents. In: *Psicothema*. 2013, vol 25.nº3, s. 348-354. DOI: 10.7334/psicothema2013.22.

Dostupné na internetu: <http://www.psicothema.com/psicothema.asp?id=4122>

GIMENEZ, C., BLATIER, C., 2004. Etude de l'agressivité physique chez le jeune enfant : comparaison d'une population française et d'une population canadienne. In: *Neuropsychiatrie de l'Enfance et de l'Adolescence*, n°2 (2004/03) 52, s. 104-111.

HORT, V., 2008. *Dětská a adolescentní psychiatrie*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-404-5.

KARNAUKH, S., 2006. *Psychological characteristics of children's home of adolescent students*. Moscow: Moscow State Regional University.

- KOBAK, R., ROSENTHAL, N.L., Zajac, K., Madsen, S.,D., 2007. Adolescence Attachment Hierarchies and the Search for an Adult Pair-Bond, *New Directions for Child and Adolescent Development*, No. 117, 57-72
- KOZINA, A., 2007. *Measurement of Students' Aggressive Behaviour in School Settings*. In: *Paper presented at the European Conference on Educational research university of Ghent*, s. 19-21 september, 2007.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D., 2006. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9.
- MACEK, P., 2003. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál. ISBN 80-7178-747-7.
- MARTÍNEK, Z., 2015. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2., aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Grada, Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5309-6.
- MACEK, P., ŠTEFAŇÁKOVÁ, Z., 2006. Vztahy s rodiči a jejich souvislosti s citovou vazbou, In Macek, P., Lacinová, L. (Eds.) *Vztahy v dospívání*, Barrister & Principal: Brno, 25-40
- NELIS, S.M., RAE, G., 2009. Brief Report: Peer Attachment in Adolescents, *Journal of Adolescence*, Vol. 32, 443-447
- ONDREJKOVIČ, P. ed., 2000. *Sociálna patológia*. Bratislava: Veda. ISBN 8022406163.
- PIOTROWSKI, Ch., 2015. Projective Techniques Usage Worldwide: A Review of Applied Settings 1995-2015. In: *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*. Vol. 41, No.3 (Special Issue), s. 9-19.
- POPP, U., 2003. Nasilje voli in koncepti njegovega preprečevanja- Violence in School and its prevention. In: *Sodobna pedagogika*, 54(120),2, s.26-41.
- RÖHR, H., P., 2013 *Nedostatečný pocit vlastní hodnoty: sebedestruktivní vnitřní programy a jejich překonávání*. Praha: Portál, Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0354-4.
- SHVETS, A., 2011. *The development of subjectivity orphanage adolescent inmates*. Moscow: Moscow Open Social Academy.
- TREMBLAY, R., E., et al., 2004. Physical Aggression During Early Childhood: Trajectories and Predictors. In: *Pediatrics* 114.1, 2004.s. e43–e50.
- VÁGNEROVÁ, M., 2004. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-802-3.
- VYMĚTAL, J., 1999. *Lékařská psychologie*. Praha: J. Kocourek. ISBN 8086123111.

Skúsenosť mladých dospelých s patologickým hráčstvom a možnosti sociálnej práce ako nástroja sociálnej zmeny

The Experience of Young Adults With Pathological Gambling and the Possibilities of Social Work as a Tool of Social Change

Markéta Rusnáková¹, Jozef Fecenko²

Abstrakt

V článku sa zaoberáme skúsenosťami mladých dospelých s patologickým hráčstvom. Stručne sa venujeme vymedzeniu obdobia mladej dospelosti, charakterizovaniu patologického hráčstva, typom hráčov, fázam rozvoja patologického hráčstva a jeho negatívne pôsobeniu na život človeka a jeho okolia. V závere príspevku predstavujeme možnosti sociálnej práce ako nástroja sociálnej zmeny u klientov, ktorí majú väčšiu či menšiu skúsenosť s patologickým hráčstvom. Hlavným cieľom je zistiť mieru skúseností mladých dospelých s týmto sociálnopatologickým javom. Zároveň budeme vychádzať aj z iných, už realizovaných výskumov. V článku realizujeme prieskum pomocou niekoľkých prieskumných otázok. Jedná sa o kvantitatívny výskum, konkrétne realizovaný metódou dotazníka. Na spracovanie dát použijeme metódu deskriptívnej štatistiky. Predpokladáme, že väčšina mladých dospelých bude mať skúsenosť s patologickým hráčstvom, či už priamo alebo nepriamo, v menšej či väčšej miere.

Kľúčová slova: Mladí dospelí. Patologické hráčstvo. Sociálna práca.

Abstract

This article deals with the experience of young adults with pathological gambling. We take a closer look at the definition of young adulthood's period, also at the characterization of pathological gambling, and at the types of players. We also point out the stages of development of pathological gambling and its negative effects on human life and his environment. In the final part of the article, we present the possibilities of social work as the tool of social change for clients who have more or less experiences with pathological gambling. The main aim of this article is to find out the experience of young adults with this sociopathological phenomenon. We also arise from already existing researches. The research in this article is realized by several research questions. This is the quantitative research which uses the method of questionnaire. The method of descriptive statistics is used for the data processing. We assume that majority of young adults will have the experience with pathological gambling, whether directly or indirectly, to a lesser or greater degree.

Keywords: Young adults. Pathological gambling. Social work.

Úvod

Hazard je fenomén, ktorý je pre dnešnú spoločnosť typický. Mladí dospelí nezriedka namiesto založenia si rodiny, výchovy detí, adaptovania sa v práci padajú do osidel hazardu, ktorý za pozlátkom výhry, zbohatnutia, úspechu, zábavy, človeka napokon necháva v dlhoch, beznádeji, depresii a so zničenými vzťahmi. Aj keď nie každý prípad je taký extrémny, väčšina hráčskych príbehov je veľmi dramatická a často aj so smutným koncom. Aké miesto má v týchto súvislostiach sociálna práca? Čo s rodinami závislých? Naozaj už neexistuje východisko pre gamblera? Prečo práve mladí ľudia sú tak ohrození hazardom? Predkladaný článok sa snaží na tieto otázky aspoň stručne odpovedať. V prvej kapitole sa venujeme charakterizovaniu obdobia mladej dospelosti. V druhej kapitole teoreticky vymedzujeme patologické hráčstvo, jeho charakteristiku, epidmiológiu, etiológiu, bližšie sa venujeme mladým dospelým ako ohrozenej skupine a tiež dôsledkom patologického hráčstva na

¹ doc. PhDr. Markéta Rusnáková, PhD., Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce, Hrabovská cesta 1, Ružomberok, 034 01; *e-mailová adresa:* marketa.rusnakova@ku.sk

² Mgr. Jozef Fecenko, Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce, Hrabovská cesta 1, Ružomberok, 034 01; *e-mailová adresa:* jozef.fecenko2@gmail.com

závislého a rodinu. V tretej kapitole predstavujeme možnosti sociálnej práce v súvislosti s patologickým hráčstvom. Štvrtú kapitolu tvorí výskumná časť. Výskum sa týkal skúsenosti mladých dospelých (od 20 do 35 rokov) s patologickým hráčstvom. Výskum bol realizovaný na mladých dospelých z Ružomberka. Cieľom článku je teoretická reflexia nad obdobím mladej dospelosti, patologickým hráčstvom a možnosťami sociálnej práce v tejto súvislosti a tiež empirické zistenie skúseností mladých dospelých s patologickým hráčstvom.

1. Obdobie mladej dospelosti

Vývinová psychológia obdobie mladej dospelosti ohraničuje od 20 do 25- 30 rokov veku. Vekové vymedzenie mladej dospelosti sa u jednotlivých autorov mierne líši, najmä pokiaľ ide o hornú vekovú hranicu (Langmeier- Krejčířová, 2009). Vágnerová (2000) do obdobia mladej dospelosti zahŕňa obdobie od 20 - 35 roku veku (Vágnerová, 2000). Obdobie mladej dospelosti je charakterizované ako prechodné obdobie medzi adolescenciou a plnou dospelosťou. Dospelosť sa vymedzuje prihliadnuc k trom kritériám a to k veku, k prevzatiu určitých vývinových úloh a k dosiahnutiu určitého stupňa osobnej zrelosti. Za osobne zreleho je pokladaný taký človek, ktorý po ukončení dospievania, prijíma plnú osobnú a občiansku zodpovednosť, začína byť ekonomicky nezávislý a navyše prispieva k rozmnožovaniu všeobecných statkov, plne rozvinul svoje osobné záujmy, vybral si svojho životného partnera, s ktorým spravidla vytvára manželský zväzok, prijal očakávané výchovné úlohy voči svojim potomkom a na druhej strane sa prispôsobuje svojim starnúcim rodičom (Langmeier-Krejčířová, 2009). Do obdobia mladej dospelosti spadá niekoľko životných medzníkov. V tomto období si človek volí profesiu, uzatvára manželstvo a stane sa rodičom (Vágnerová, 2000).

2. Teoretické vymedzenie patologického hráčstva

Patologické hráčstvo patrí medzi spoločensky nežiaduce patologické javy. Hazardná hra sa od iných hier odlišuje tým, že pri hazardných hrách si hráč kupuje možnosť výhry. Každá hra, ktorá ponúka možnosť hmotnej alebo finančnej výhry, môže viesť k chorobnému alebo patologickému hráčstvu. Medzi najčastejšie formy hazardných hier patria „výherné“ automaty, kasína, športové stávky a najstaršie formy ako sú kocky a kartové hry (Urban-Dubský-Bajura, 2012). Synonymom hazardnej hry je „hráčska vášeň“. Tento pojem prvýkrát použil Bregler v roku 1957. Hráčska vášeň je definovaná nasledovne: hráč miluje časté riziko, hra absorbuje väčšinu jeho záujmov, aktivít a fantázií, hráč je optimistický, neschopný poučenia sa z porážok a navzdory logike a pravdepodobnosti verí v šťastný osud a v to, že sa mu vytrvalosť vyplatí, je neschopný prestať hrať ak už aj vyhral, riskuje neúmerne vysoké finančné čiastky, medzi vložením peňazí a výsledkom prežíva slastné úzkostné napätie (Rác, 2011). Patologické hráčstvo zo psychologického hľadiska patrí medzi návykové a impulzívne poruchy (Vágnerová, 2008). Medzi návykové a impulzívne poruchy okrem patologického hráčstva patria aj patologické zakladanie požiarov (pyrománia), patologické kradnutie (kleptománia) a iné (Fischer-Škoda, 2009). Patologické hráčstvo zaradila ako diagnostickú jednotku do svojej klasifikácie chorôb Americká psychiatrická asociácia v roku 1980. V našom prostredí sa diagnóza patologického hráčstva oficiálne používa od 1. 1. 1994, keď do platnosti vstúpila Medzinárodná klasifikácia chorôb (MKCH-10) (Nešpor, 2011).

K označeniu správania ako patologického hráčstva vedú nasledujúce diagnostické kritériá:

- v období jedného roku sa vyskytnú dve alebo viac epizód hráčstva.
- tieto epizódy nepredstavujú pre jedinca žiadny zisk, ale pokračujú napriek osobnej nepohode a narušenému fungovaniu v každodennom živote.

- jedinec opisuje ťažko kontrolovateľné intenzívne popudy k hraniu a priznáva, že nie je schopný hráčstvo zastaviť vlastnou vôľou.
- jedinec je celkom zaujatý myšlienkami na hru alebo predstavami o okolnostiach spojených s touto činnosťou (Fischer-Škoda, 2009).

Táto porucha sa častejšie vyskytuje u mužov, predovšetkým mladšej vekovej kategórie (Vágnerová, 2008). Patologické hráčstvo je poruchou, pri ktorej je hráč čoraz viac zamestnaný hrou, je od nej závislý, zvyšuje sa tolerancia na hru, tým spôsobom, že neustále zvyšuje vklady, aby sa dosiahol určitý účinok, dochádza k strate kontroly nad hrou a hra mu narúša sociálne vzťahy. Patologické hráčstvo patrí k závažným poruchám osobnosti. Patologickí hráči sa liečia na psychiatrických oddeleniach nemocníc a ostávajú závislými na celý život (Rác, 2011). Patologické hráčstvo môžeme rozdeliť do troch štádií:

- Štádium výhier.
- Štádium prehier.
- Štádium straty kontroly. (Rác, 2011).

Na identifikáciu patologického hráčstva sa javí ako prospešný dotazník Gamblers Anonymous (Anonymní hazardní hráči), ktorý obsahuje dvadsať otázok a na ktorý sa odpovedá áno/nie. Ak respondent odpovie kladne na sedem a viac otázok, je veľmi pravdepodobné, že ide o patologického hráča (Urban-Dubský-Bajura, 2012). V populácii existujú určité skupiny ľudí, ktoré sú ohrozené patologickým hráčstvom viac ako ostatní. Medzi najviac ohrozené skupiny ľudí patria mladí ľudia, u ktorých závislosti a patologické hráčstvo vznikajú veľmi rýchlo. Ďalej sú to muži, ktorých je s problematikou patologického hráčstva registrovaných viac ako žien, aj keď počet žien neustále narastá. Ďalšou rizikovou skupinou sú profesionálni hráči, ktorí pri hre používajú rôzne triky a podvody, obvykle na hazardnej hre zarábajú. U týchto jedincov je veľké riziko, že prepadnú hráčskej vášni. Medzi rizikové skupiny patria aj ľudia s nebezpečným povoláním, medzi ktoré patria povolania, pri ktorých prichádza človek do styku s hazardnou hrou a povolania, kde sa pohybujú málo kontrolované finančné prostriedky. Rizikové sú aj hyperaktívne deti s poruchami osobnosti. Ohrozenou skupinou sú aj nezamestnaní ľudia a ľudia, ktorí zlyhali v škole alebo v učení. Rizikovými môžu byť aj ľudia, ktorí preceňujú význam peňazí, majú problémy so závislosťou na alkohole a iných návykových látkach, ľudia v ťažkej životnej situácii. Môžeme povedať, že v rôznej miere sú ohrození všetci (Urban-Dubský-Bajura, 2012). Tak ako drogové závislosti, aj patologické hráčstvo je mnohopríčinné podmienený jav, na vzniku ktorého sa podieľajú biologické, psychologické a sociálne faktory. Biologické faktory sú podobné ako pri iných závislostiach. Jedná sa o genetické predispozície postihujúce časť populácie, ktoré zvyšujú pravdepodobnosť vzniku patologického hráčstva. Čo sa týka psychologických faktorov, nemožno tvrdiť, že by existoval typ osobnosti, ktorý by mal úzky vzťah k patologickému hráčstvu. Existujú však osobnosti s väčšími predispozíciami, ktoré zvyšujú pravdepodobnosť, že sa hráčmi stanú. Viac ohrozené sú osoby emočne nestále, psychicky labilnejšie, jedinci, ktorí podceňujú riziká, majú nedisciplinované postoje k životu, nízku frustračnú toleranciu a nedostatočnú odolnosť voči stresu a záťaži. K najvýznamnejším sociálnym faktorom, ktoré podmieňujú vznik patologického hráčstva je dostupnosť rôznych foriem hazardných hier a agresívna reklama v médiách. Významnú úlohu má tiež vplyv rodinného prostredia. Ide o poruchy v rodinných vzťahoch, vážne nedostatky vo výchove a pod. Významnú úlohu zohrávajú aj rovesníci, najmä v začiatkoch hrania. Hazardné hranie je u adolescentov často spojené s užívaním alkoholu, tabaku a marihuany. Hráči často začínajú hrať v partií a postupne sa stávajú osamelými (Rác, 2011).

Bežne preferovaný prístup k etiologickému vysvetleniu patologického hráčstva je eklektický, ako sme už naznačili, prístup, ponímajúci patologické hráčstvo ako následok interakcií medzi psychologickými, behaviorálnymi, kognitívnymi a biologickými premennými. Psychanalytické teórie hovoria o podvedomej túžbe po prehre- zabudnutí, resp. o nevyriešenom Oidipovskom komplexe. Kognitívne teórie uvádzajú kognitívne deformácie, zveľobovanie gamblérskej zručnosti, poverčivosti a interfunkčných predsudkov. Neurotransmitterová teória uvádza sérotonínovú, noradrenalínovú a dopamínovú dysfunkciu (Benkovič- Martinove, 2011). Hazard ako taký bol v ľudskej spoločnosti viac či menej prítomný od nepamäti, avšak v posledných rokoch, minimálne v prostredí Slovenska a Česka, nabral nevídané rozmery. Podľa Nešpora (2011) v súčasnosti celosvetovo spĺňa kritériá patologického hráčstva v rôznych krajinách od 0,2 do 1,2 % populácie (Nešpor, 2011). Ako sme už spomenuli vyššie, štúdie v USA z 80. rokov uvádzajú 2% výskyt patologického hráčstva medzi obyvateľstvom. Koncom 90. rokov 20. storočia hodnota prevalencie patologických hráčov v USA kolísala medzi 1,4- 5,1 %. V Kanade sú rozdiely vo výskyte medzi jednotlivými provinciami. Napríklad v provincii Alberta 5%, v Ontáriu 2%. Výskum vo Veľkej Británii odhadol mieru prevalencie problémového gamblingu Britov na 0,8%. Výskum ďalej konštatuje, že prevalencia u psychiatrických pacientov je 6- 12% (Benkovič- Martinove, 2011). Patologické hráčstvo sa u vidieckych obyvateľov Austrálie vyskytuje u 0,8% populácie. V Nórsku sa odhaduje výskyt problémového hazardného hrania medzi dospievajúcimi na 5,22% a medzi dospelými na 1,76% (Nešpor- Csémy, 2005). Podľa slovenskej internetovej stránky hraj s rozumom.sk, linka pomoci pre problémy s hraním vybavila za rok 2015, 562 oprávnených hovorov, za posledný mesiac (apríl 2017) si 107 ľudí urobilo test závislosti, ktorý táto stránka ponúka, ďalej sa v nej uvádza, že 61 % hráčov tvoria muži a čo je najväčšie, podľa údajov z tejto stránky majú 3% slovenskej populácie problémy s patologickým hráčstvom (hrajrozumom.sk) Podľa inej internetovej stránky, bratislava proti hazardu.sk, vklady z hazardných hier v roku 2014 predstavujú 2 532 000 000 eur, čo vychádza 467 eur v prepočte na každého obyvateľa Slovenska, vrátane novorodencov. Táto suma, ktorá bola vložená do hier, by stačila na pokrytie ročných nákladov na živobytie pre 570 000 ľudí. Za rok 2014 išlo do štátneho rozpočtu z hazardu 146 miliónov eur. Výťažok pre prevádzkovateľov predstavoval 630 miliónov eur (bratislavaprotihazardu.sk).

Závislí jedinci vo všeobecnosti a tiež patologickí hráči mávajú často aj pridružené komorbidné duševné poruchy, ktoré problémy s ich závislosťou komplikujú, zhoršujú a chronifikujú liečbu a prognózu pracovnej schopnosti. Patologickí hráči vykazujú výrazne vyššiu pravdepodobnosť výskytu vážnejších psychiatrických porúch, napr. depresí, antisociálnych osobnostných porúch, alkoholizmu ale aj drogových závislostí. Samovražedné myšlienky, samovražedné pokusy a aj dokonané samovraždy sú u patologických hráčov oveľa častejšie ako u bežnej populácie. Obrovské finančné straty následkom gamblingu, koexistencia psychiatrických porúch a látkových závislostí, spolu predstavujú zvýšené riziko samovrážd. Najčastejšie komorbidné poruchy s patologickým hráčstvom sú poruchy kontroly impulzov, úzkostné poruchy a poruchy pozornosti s hyperaktivitou (Benkovič- Martinove, 2011). Prevalencia alkoholových a drogových závislostí je u patologických hráčov až 4- krát vyššia než u nehráčov. Národné centrum pre výskum v USA uvádza, že miera zneužívania alkoholu alebo drog je u patologických hráčov 7- krát vyššia než u negamblerov. Závislosť od alkoholu výrazne komplikuje patologické hráčstvo hlavne v jeho pokročilejších štádiách. Je zjavné, že viacerí liečení závislí jedinci spĺňajú diagnostické kritériá nielen pre alkoholizmus, ale aj pre množstvo ďalších komorbidných porúch. Gambleri podobne ako alkoholicy bývajú často silní fajčiari, trpia nikotinizmom (Benkovič- Mišurďová- Grossmann, 2012).

2.1 Skúsenosť mladých dospelých s patologickým hráčstvom

Ako sme písali vyššie, mladí ľudia sú osobitne ohrozenou skupinou. Aj keď obdobie mladej dospelosti už nie je obdobím adolescencie, ktoré môžeme z tohto hľadiska považovať za najrizikovejšie, predsa len aj v období mladej dospelosti ešte ľudia často nie sú natoľko zrelí, aby vedeli odolať nástrahám hazardu. A navyše mnohí mladí dospelí, ktorí hazardne hrajú, začali hazardne hrať už v období adolescencie, takže tieto dve obdobia spolu úzko súvisia. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že väčšina problémov dospievajúcich má pôvod v rodine. Práve v období mladej dospelosti si ľudia zakladajú rodiny. Preto ak mladý dospelý, napríklad otec rodiny hazardne hrá alebo je patologický hráč, jeho rodina sa stáva dysfunkčnou, vzniká problém spoluzávislosti a je predpoklad, že aj dieťa, ktoré vyrastá v takejto rodine bude trpieť závislosťou, či už hráčskou alebo inou. Do obdobia mladej dospelosti spadá aj štúdium na vysokej škole a práve vysokoškolský život spojený s určitou slobodou, voľnosťou a mnohí mladí nevedia zvládnuť a môže sa stať, že začnú aj hazardne hrať. Ďalším faktorom, ktorým sú mladí dospelí zvlášť ohrození je agresívna reklama na hazard, ktorá človeka akoby „núti“ hazardne hrať, pričom nespomína riziká, ktoré sú s takouto hrou spojené. Nemenej dôležitým faktorom, ktorý ovplyvňuje vznik hráčstva u mladých dospelých, ale aj u iných vekových skupín je kultúr peňazí a úspechu, ktorá je silno prítomná v médiách, na sociálnych sieťach a medzi mladými ľuďmi, kde ideálom šťastia je mať veľa peňazí pri čo najmenšej námahe a práve pri hazarde sa na prvý pohľad zdá, že toto spĺňa. Mnohí mladí dospelí majú priateľov, ktorí hazardne hrajú takže tam je silno prítomný aj tento sociálny faktor. Na vznik patologického hráčstva vo všeobecnosti a tiež u mladých dospelých vplýva nedostatočná informovanosť o nástrahách hazardu a skutočných negatívnych dôsledkoch hráčstva na život človeka, jeho rodiny, priateľov, okolia.

2.2 Dôsledky patologického hráčstva na závislého a jeho rodinu

Riziká hazardu pre patologického hráča sú zjavné. V prvom rade je to vysoká miera psychosociálneho stresu, ktorá je znásobená v situácii, keď patologický hráč prehráva napr. peniaze spreneverené v práci alebo peniaze určené na zaplatenie alimentov. To znamená, že dôsledky patologického hráčstva na závislého sú choroby súvisiace so stresom ako vysoký krvný tlak, vysoký tep alebo aj úrazy. Rovnako závažným dôsledkom sú aj choroby pohybového ústrojenstva, keďže pre chrbticu je veľmi riziková kombinácia stresu aj dlhodobého sedenia. Prítomné sú aj riziká pre kardiovaskulárny systém, tráviaci systém atď. Okrem týchto somatických rizík bývajú ešte závažnejšie riziká duševné. Do tejto kategórie patria depresie, poruchy spánku, úzkosti, suicidálne tendencie, sociálne vylúčenie a osamelosť, nezamestnanosť, chudoba, dokonca bezdomovecstvo a vyššie riziko uväznenia. Patologické hráčstvo je spojené aj so signifikantne vyšším rizikom zneužívania psychoaktívnych látok. Patologické hráčstvo je obzvlášť nebezpečné pre ľudí s duševnými poruchami, ľudí s inou závislosťou a pre hyperaktívnych ľudí s poruchami pozornosti (Nešpor, 2011).

Je možné jednoznačne tvrdiť, že hazard vedie k dysfunkcii v rodinách. V dôsledku patologického hráčstva často dochádza k odcudzeniu, domácemu násiliu, zanedbávaniu a zneužívaniu detí, dokonca násiliu voči nim. Dochádza tiež k sociálnej izolácii rodiny a hmotnej núdzi. Deti sú citovo aj hmotne deprivované a neskôr trpia pocitmi viny za správanie rodičov. Nie je prekvapením, že patologické hráčstvo významne zvyšuje riziko rozvodov. U príbuzných sa častejšie objavujú depresie, úzkosti a často u nich dochádza aj k užívaniu alkoholu a drog. U príbuzných patologických hráčov existuje aj vyšší výskyt posttraumatickej stresovej poruchy, častejšie sa tiež vyskytujú psychosomatické ochorenia ako sú bolesti hlavy a pohybového ústrojenstva alebo aj ochorenia tráviaceho systému.

Manželky patologických hráčov sa často izolujú od okolia, kvôli tomu, že sa za tento problém v rodine hanbia, čo prirodzene ich duševný stav ešte zhoršuje. Samozrejme patologické hráčstvo má negatívny vplyv aj na širšiu rodinu. Uvádza sa, že patologické hráčstvo zhorší kvalitu života ďalším 10- 15 ľuďom. Okrem rodiny tam patria priatelia, veritelia, spolupracovníci a iní (Nešpor, 2011).

3. Možnosti sociálnej práce v súvislosti s patologickým hráčstvom

Možnosti sociálnej práce v súvislosti s patologickým hráčstvom sú rôzne. Podobne ako u iných návykových chorôb, tak aj u patologického hráčstva je veľmi dôležitá prevencia. Pod prevenciou závislosti rozumieme aktivitu, ktorá vedie k predchádzaniu nežiaducich vplyvov, je ochranou zdravia a výchovou k zdravému spôsobu života (Hroncová-Kraus, 2006). Klasické rozlišovanie prevencie delí prevenciu na primárnu, sekundárnu a terciárnu (Smíková, 2012). Pod primárnou (univerzálnou) prevenciou rozumieme intervenciu ešte pred objavením sa nejakého problému. Jedná sa o elimináciu možných príčin spúšťajúcich komplex zdravotných alebo sociálnych problémov, v našom prípade patologického hráčstva (Čisecký-Oláh-Schavel, 2008). Úlohou primárnej prevencie je predchádzať vzniku závislosti. Je zameraná na populáciu, ktorá ešte nemá skúsenosti s hraním (Hroncová-Kraus, 2006). Najčastejšie využívanými formami sú rôzne besedy, prednášky, voľnočasové aktivity, pôsobenie prostredníctvom masmédií, tiež rôzne kultúrne a športové podujatia. Charakteristické je oslovovanie širokých skupín obyvateľstva, väčších cieľových skupín, kde dôležitú úlohu zohráva spôsob sprostredkovania informácií (Čisecký-Oláh-Schavel, 2008).

Ďalším druhom prevencie je sekundárna prevencia. Tá je zameraná na tých jedincov, ktorí už s hazardnou hrou experimentujú, ale ešte u nich nie je rozvinutá závislosť. Cieľom sekundárnej prevencie je včasné zaistenie odbornej pomoci a uzdravenia v zmysle bio-psycho-sociálnej starostlivosti (Hroncová-Kraus, 2006). Sekundárna alebo selektívna prevencia sa zameriava na identifikovanie problémov jednotlivcov alebo skupín. Selektívna prevencia je určená priamo ohrozeným jednotlivcom alebo rizikovým skupinám obyvateľstva. Vytvára priestor pre aktivity špecialistov z radov sociálnych pracovníkov, zamestnancov v zdravotníctve a školstve ale aj psychológov, lekárov, pedagógov, kňazov či policajtov. Selektívna prevencia má za úlohu zabrániť vzniku alebo prehlbovaniu porúch sociálneho a psychického vývinu, či zdravotných problémov. Dôležité je zachytenie už vzniknutých problémov, ako aj ich eliminovanie už v počiatočnom štádiu prostredníctvom opatrení, ktoré by zamedzili ich ďalšiemu prehlbovaniu a šíreniu (Čisecký-Oláh-Schavel, 2008). Univerzálnu, ale najmä selektívnu prevenciu na Slovensku vykonávajú napríklad Centrá pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (CPPPaP), ktoré sú zriaďované podľa Zákona č. 245/2008 Z.z., Zákon o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov (www.ppprk.sk).

V rámci rehabilitácie patologického hráčstva môžeme hovoriť aj o terciárnej prevencii, ktorá je súčasťou resocializačného procesu. Cieľom terciárnej prevencie je zabrániť recidíve a minimalizovať sociálny hendikep postihnutej osoby (Hroncová-Kraus, 2006). Predchádzať vzniku recidív možno len vďaka dôslednému dodržiavaniu zásad abstinujúceho hráča. Vo všeobecnosti platí, že abstinent by sa mal vyhýbať vysoko rizikovým stavom nepohody akými sú prílišný hlad, zlosť, osamelosť, únava a pod. (Onderišinová, 2011). Zodpovedajúcimi prístupmi v rámci terciárnej prevencie patologického hráčstva sú: poradenstvo, liečba, sociálna práca a sociálna starostlivosť (Hroncová-Kraus, 2006). Terciárna alebo indikovaná prevencia má za cieľ predchádzať zhoršovaniu stavu už vzniknutých problémov alebo porúch a má zabrániť recidívam. Ide o prevenciu v zmysle ohraničenia dôsledkov, príčin a prejavov prezentovanej poruchy, v našom prípade patologického hráčstva. Indikovaná prevencia nastupuje po zlyhaní univerzálnej a selektívnej prevencie. Cieľovou skupinou sú ľudia s jasne

pomenovanými a existujúcimi problémami, ktorí okrem toho, že ohrozujú seba, predstavujú vážne riziko aj pre svoju rodinu a najbližšie okolie. Prostredníctvom tejto úrovne prevencie je možné zamedziť zhoršovaniu stavu, recidívam a znižovaniu dôsledkov porúch v sociálnom, psychickom alebo telesnom vývine. V rámci prevenčného spektra ďalej nastupuje fáza podpory, ktorá často prebieha súčasne s doliečovaním a jej hlavným cieľom je resocializácia a integrácia jedincov do spoločnosti (Čisecký-Oláh-Schavel, 2008). V tejto sfére je veľmi dôležitá spolupráca zdravotníctva a sociálnej práce, resp. sociálnej starostlivosti. Jedná sa o služby prvého kontaktu napr. poradne, krízové centrá, linky telefónnej pomoci, detoxikačné centrá a pod. Poradne sú odborne špecializované a poskytujú kvalifikovanú pomoc a terapiu. V terapeutických programoch sa využívajú rôzne formy psychoterapie (individuálne, skupinové, rodinné) a tiež odborné farmakoterapie. Pokiaľ ide o krízové centrá, tie sa zväčša vytvárajú vo väčších mestách s cieľom poskytnúť širokú paletu ambulantnej alebo aj lôžkovej psychoterapie, farmakoterapie či socioterapie. Linky telefónnej pomoci alebo linky dôvery môžu pomôcť predovšetkým anonymným kontaktom a radou s orientáciou na stredisko pomoci. Zdravotne sociálnu a sociálnu starostlivosť vytvárajú najmä pobytové resocializačné centrá, socioterapeutické kluby, terénna sociálna práca, postpenitenciálna starostlivosť a pod. (Hroncová- Kraus, 2006). Rehabilitácia a resocializácia sa na Slovensku vykonáva na základe Zákona č. 305/2005 Z. z. Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov (www.slov-lex.sk). Resocializácia sa realizuje v resocializačných strediskách prostredníctvom resocializačného programu. Na Slovensku existujú mnohé kluby abstinentov, ktoré sa v rámci svojej práce venujú aj patologickým hráčom. Na Slovensku pôsobia aj svojpomocné skupiny Anonymní gambleri napríklad v Trenčíne, Poprade, Pezinku (www.anonymnigambleritrencin.sk). Na záver konštatujeme, že doliečovanie patologického hráča je celoživotný proces, s cieľom naučiť patologického hráča žiť v abstinencii. Vyžaduje si to aktívny prístup abstinujúceho k udržiavaniu nového životného štýlu. V tomto procese je veľmi dôležité vytváranie si nových sociálnych väzieb a kontaktov. Súčasťou doliečovacieho procesu sú ambulantné kontroly u psychiatrov, psychologov (individuálna, párová aj skupinová psychoterapia), nezastupiteľnú úlohu zohrávajú spomínané kluby abstinujúcich, svojpomocné skupiny abstinentov. U problémových závislých jedincov sa využívajú akreditované resocializačné zariadenia s cieľom dosiahnuť ich plnohodnotné zaradenie do spoločnosti počas trvalej a dôslednej abstinencie (Benkovič- Martinove, 2011). Chceli by sme zdôrazniť, že veľmi dôležitú úlohu pri resocializácii zohráva rodina. Rodina klienta má veľký potenciál pri vytváraní tlaku na klienta za účelom intervencie sociálnej práce v procese uzdravenia závislého. Sociálna práca by mala venovať väčšiu pozornosť rodine klienta a poskytnúť jej dostatok informácií o resocializačnom procese a podporu na pevné a stabilné rozhodnutia (Pavelová, 2014).

4. Výskumná časť

4.1 Charakteristika výskumného nástroja a výskumnej vzorky

Cieľom výskumu bolo zistiť skúsenosť mladých dospelých s patologickým hráčstvom. Výskumným nástrojom bol dotazník vlastnej konštrukcie, ktorý obsahoval 12 otázok. Zber dát prebiehal od 07/2017 do 08/2017.

Výskumnú vzorku tvorilo 83 respondentov – mladých dospelých v priemernom veku 27,95 (štandardná odchýlka 4,461 rokov), z toho 52 žien, 31 mužov. Z hľadiska vierovyznania prevládalo rímskokatolícke – 72 respondentov, v menšej miere aj evanjelické – 5 respondentov, gréckokatolícke – 2 respondenti. 4 respondenti boli bez vyznania.

Z hľadiska vzdelania prevládalo vysokoškolské vzdelanie 2. stupňa (46 respondentov), nasledovalo stredoškolské vzdelanie s maturitou a vysokoškolské vzdelanie 3. stupňa – 15

respondentov, vysokoškolské vzdelanie 1. stupňa malo 5 respondentov, stredoškolské vzdelanie bez maturity (jeden respondent) a základné vzdelanie (jeden respondent).

4.2 Skúsenosť mladých dospelých s patologickým hráčstvom – prieskumné zistenia

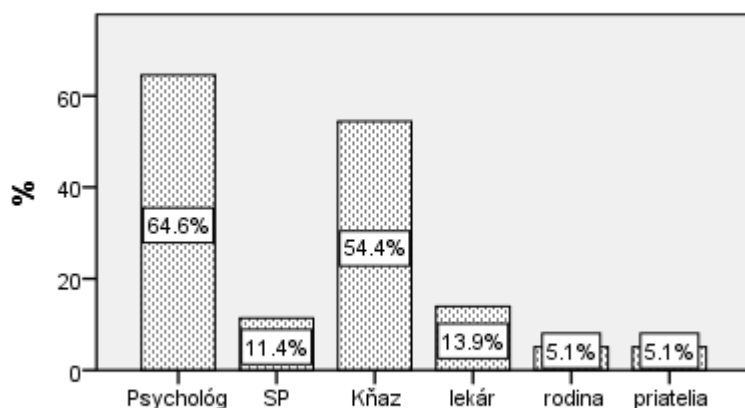
Respondentov sme sa pýtali na to, či v súčasnosti hrajú hazardné hry, kladne odpovedali 3 respondenti (3,6%), pričom ako frekvenciu uviedli hranie raz za mesiac (dvaja respondenti) a raz za pol roka (jeden respondent).

Ďalej sme sa pýtali, či respondenti niekedy v minulosti hrali hazardné hry, kladne sa vyjadrilo 23 respondentov (27,4%), záporne 60 respondentov (72,3%).

Zisťovali sme i preferenciu hazardných hier. Najviac respondentov preferuje hracie automaty (15 respondentov), nasledujú kartové hry (10 respondentov), internetové hazardné hry (3 respondenti), ruleta (dvaja respondenti) a žrebovacie lósy (jeden respondent).

Liečbu spojenú s patologickým hráčstvom neabsolvoval žiaden respondent. Nutkanie ísť si hazardne zahrať prežíva málokedy sedem respondentov (8,4%). V prípade, že by sa respondenti dostali do situácie, že by problémovo hazardne hrali, hľadali by pomoc najmä: u psychológa (51 respondentov), kňaza (43 respondentov), lekára (11 respondentov), sociálneho pracovníka (9 respondentov) a u rodiny a priateľov (4 respondenti)³.

Pomoc v prípade problémov s hazardným hraním

Graf č. 1 Pomoc v prípade problémov s hazardným hraním

4.3 Sociálne súvislosti patologického hráčstva

Zisťovali sme, či respondenti mali skúsenosť s tým, že by ich niekto nahováral ísť hazardne hrať. Takúto skúsenosť referovalo 18 respondentov (21,7%).

Z rodinných príbuzných respondentov hral/alebo hrá hazardné hry 22 z nich (26,5%), z okruhu priateľov a známych je to 39 jedincov (47%). Osobne pozná 33 respondentov (39,8%) niekoho, o kom by sa dalo povedať, že je (prinajmenšom) problémový hráč.

4.4 Rozdiely v skúsenosti s patologickým hráčstvom vzhľadom na pohlavie, vek a vzdelanie

³ Jeden respondent mohol označiť aj viac odpovedí, preto je celkový súčet vyšší ako 100%

H1: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel medzi mužmi a ženami v skúsenosti s hraním hazardných hier.

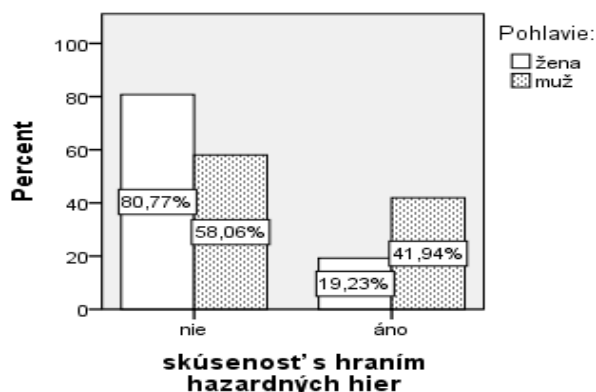
Hypotézu sme overovali použitím štatistického testu Chí-kvadrát⁴, výsledky ktorého sú uvedené v tab. č. 1. Hodnota signifikancie je nižšia ako stanovená hladina významnosť (p = 0,05), to znamená, že medzi mužmi a ženami sú štatisticky významné rozdiely v skúsenosti hraním hazardných hier. Z grafu č. 2 vyplýva, že muži majú s hraním hazardných hier skúsenosti častejšie.

Môžeme to uzatvoriť konštatovaním, že muži majú štatisticky významne častejšiu skúsenosť s hraním hazardných hier v porovnaní so ženami.

Tabuľka č. 1

Chí-kvadrát test	Hodnota	df	p-hodnota
Pearsonov chí-kvadrát	4,998	1	0,025
Počet	83		

Graf č. 2 Skúsenosť s hraním hazardných hier podľa pohlavia

H2: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel medzi respondentmi so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním v skúsenosti s hraním hazardných hier.

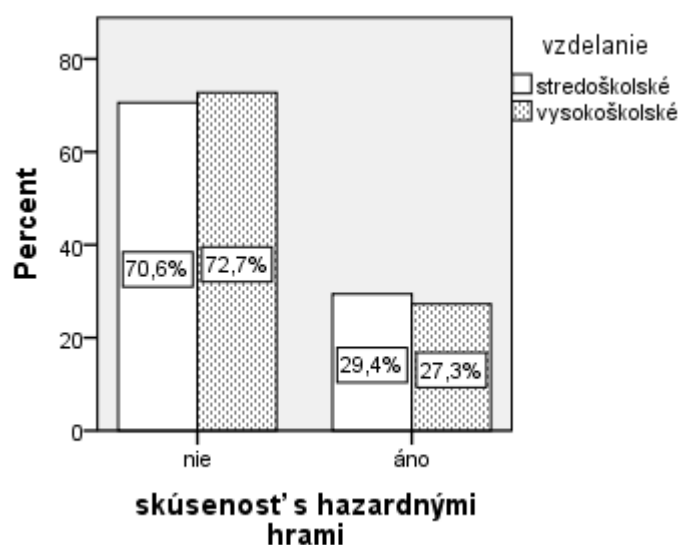
Hypotézu sme overovali použitím štatistického testu Chí-kvadrát, výsledky ktorého sú uvedené v tab. č. 2. Hodnota signifikancie je vyššia ako stanovená hladina významnosť (p = 0,05), to znamená, že medzi respondentmi so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním neexistujú štatisticky významné rozdiely v skúsenosti hraním hazardných hier. Z grafu č. x vyplýva, že respondenti so stredoškolským i vysokoškolským vzdelaním majú pomerne rovnaké skúsenosti s hraním hazardných hier.

Tabuľka č. 2

Chí-kvadrát test	Hodnota	Df	p-hodnota
Pearsonov chí-kvadrát	0,031	1	0,540
Počet	83		

⁴ Chí-kvadrát sa používa na testovanie početností kombinácie dvoch či viacerých nominálnych premenných (Almašiová, Kohútová, 2016).

Graf č. 3 Skúsenosť s hazardnými hrami podľa vzdelania

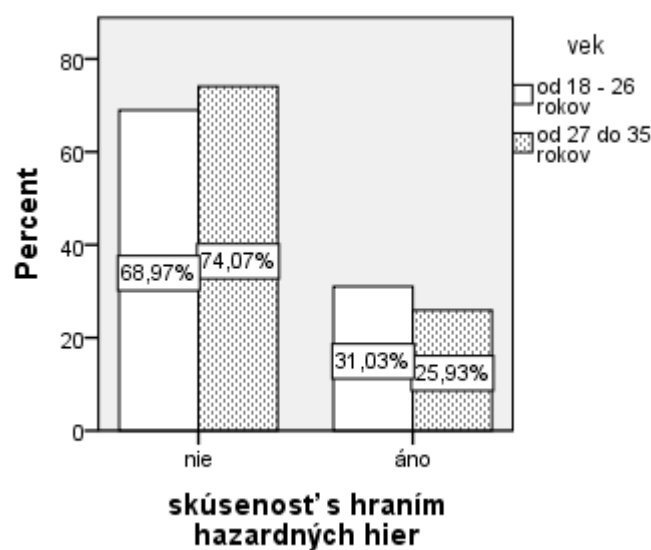
H3: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel medzi respondentmi v skúsenosti s hraním hazardných hier vzhľadom na vek.

Hypotézu sme overovali použitím štatistického testu Chí-kvadrát, výsledky ktorého sú uvedené v tab. č. 3. Hodnota signifikancie je vyššia ako stanovená hladina významnosť ($p = 0,05$), to znamená, že medzi respondentmi neexistujú vzhľadom na vek štatisticky významné rozdiely v skúsenosti hraním hazardných hier. Z grafu č. 4 vyplýva, že mladší i starší respondenti majú s hraním hazardných hier podobnú skúsenosť.

Tabuľka č. 3

Chí-kvadrát test	Hodnota	Df	p-hodnota
Pearsonov chí-kvadrát	0,246	1	0,402
Počet	83		

Graf č. 4 Skúsenosť s hraním hazardných hier podľa veku

4.5 Rozdiely v skúsenosti s nahováraním na hranie hazardných hier vzhľadom na pohlavie, vek a vzdelanie

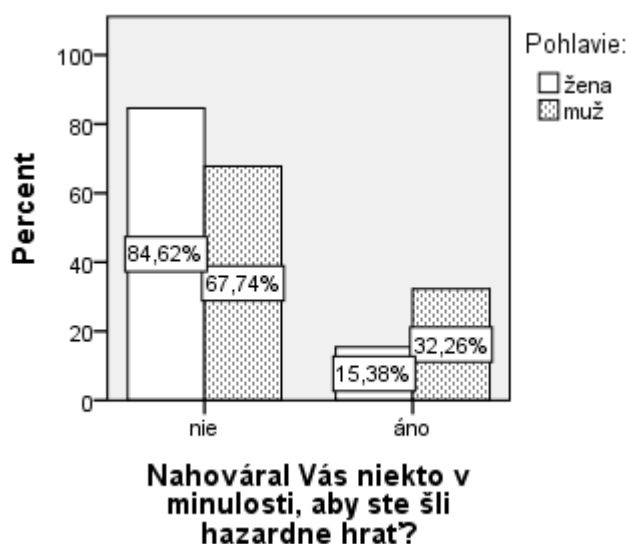
H4: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel medzi mužmi a ženami v skúsenosti s tým, že ich niekto niekedy nahováral hrať hazardné hry.

Hypotézu sme overovali použitím štatistického testu Chí-kvadrát, výsledky ktorého sú uvedené v tab. č. 4. Hodnota signifikancie je vyššia ako stanovená hladina významnosť ($p = 0,05$), to znamená, že medzi mužmi a ženami neexistujú štatisticky významné rozdiely v nahováraní na hranie hazardných hier. Z grafu č. 5 vyplýva, že muži síce majú skúsenosť s nahováraním častejšie, avšak nie na štatisticky významnej úrovni.

Tabuľka č. 4

Chí-kvadrát test	Hodnota	df	p-hodnota
Pearsonov chí-kvadrát	3,256	1	0,064
Počet	83		

Graf č. 5 Skúsenosť s nahováraním k hazardu podľa pohlavia

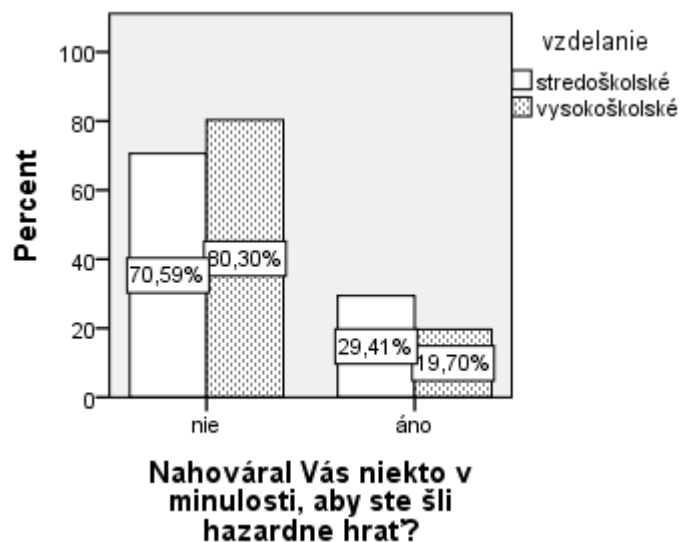
H5: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel medzi respondentmi so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním v skúsenosti s tým, že ich niekto niekedy nahováral hrať hazardné hry.

Hypotézu sme overovali použitím štatistického testu Chí-kvadrát, výsledky ktorého sú uvedené v tab. č. 5. Hodnota signifikancie je vyššia ako stanovená hladina významnosť ($p = 0,05$), to znamená, že medzi respondentmi so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním neexistujú štatisticky významné rozdiely v nahováraní na hranie hazardných hier. Z grafu č. 6 vyplýva, že respondenti so stredoškolským i vysokoškolským vzdelaním majú túto skúsenosť v podobnej miere.

Tabuľka č. 5

Chí-kvadrát test	Hodnota	df	p-hodnota
Pearsonov chí-kvadrát	0,751	1	0,287
Počet	83		

Graf č. 6 Skúsenosť s nahováraním k hazardu podľa vzdelania

H6: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel v skúsenosti s tým, že respondentov niekedy niekto nahováral hrať hazardné hry vzhľadom na vek.

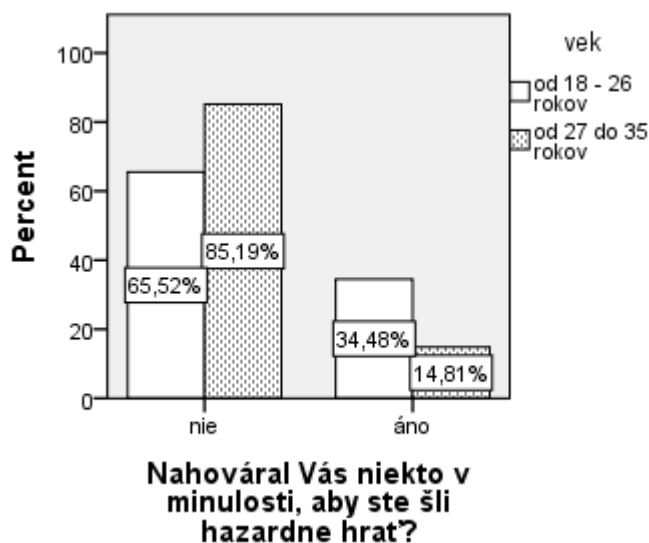
Hypotézu sme overovali použitím štatistického testu Chí-kvadrat, výsledky ktorého sú uvedené v tab. č. 6. Hodnota signifikancie je nižšia ako stanovená hladina významnosť ($p = 0,05$), to znamená, že medzi mladšími a staršími respondentami sú štatisticky významné rozdiely v tejto skúsenosti. Z grafu č. 7 vyplýva, že mladších respondentov niekedy niekto nahováral hrať hazardné hry vo vyššej miere ako starších respondentov.

Môžeme to uzatvoriť konštatovaním, že mladší respondenti (od 18 do 26 rokov) majú štatisticky významne častejšiu skúsenosti s nahováraním na hranie hazardných hier ako starší respondenti (od 27 do 35 rokov).

Tabuľka č. 6

Chí-kvadrát test	Hodnota	Df	p-hodnota
Pearsonov chí-kvadrát	4,998	1	0,038
Počet	83		

Graf 7 Skúsenosť s nahováraním k hazardu podľa veku

Na záver by sme chceli zdôrazniť, že vo výskumnej vzorke síce bola nízka prevalencia hrania hazardných hier, no až takmer polovica respondentov má priateľov/známych, ktorí hrajú hazardné hry a viac ako štvrtina má príbuzného (rodinného príslušníka), ktorý má s týmto skúsenosť.

5. Záver

Aj keď problematika patologického hráčstva nepatrí medzi príjemné témy jej aktuálnosť nalieha na venovanie pozornosti tejto téme. Pred týmto problémom si netreba zatvárať oči a sociálna práca má v tejto súvislosti veľa čo ponúknuť. Napríklad v rámci univerzálnej prevencie patologického hráčstva a akýchkoľvek iných závislostí je z nášho pohľadu najdôležitejšie zamerať hlavné úsilie posilneniu rodiny, dosiahnutie silných rodín, s dobrou výchovou k hodnotám, k zodpovednosti a k vzájomnej láske a dôvere medzi jednotlivými členmi rodiny a tiež k ostatným ľuďom. Tento druh prevencie súvisí aj so sociálnou politikou štátu, pedagogikou a pod. Sociálna práca sa musí rozhodne angažovať pri problematike patologického hráčstva veľmi rozhodne a cieľavedome, či už pri prevencii, streetworku, resocializácii, sociálnej práci s rodinou a pod. Mladí dospelí sú skupinou patologickým hráčstvom veľmi ohrozenou, no zároveň skupinou s veľkým potenciálom. Sociálna práca by sa mala zamerať na tento potenciál, pretože životná sila mladosti môže doslova „prenášať vrchy“ a ak sa mladý človek zasväť určitým ideálom, môže to priniesť veľmi dobré výsledky. V závere teda vyslovujeme nádej, že sa sociálnej práci a iným profesiám (psychológii, medicíne, pedagogike) podarí čo najviac znižovať počty patologických hráčov a zlepšovať kvalitu života nielen mladým dospelým, ale všetkým ľuďom.

Zoznam použitej literatúry

ALMAŠIOVÁ, Angela - KOHÚTOVÁ, Katarína: *Štatistické spracovanie dát sociálneho výskumu v programe SPSS*. Ružomberok : Verbum - vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2016. 173 s. ISBN 978-80-561-0407-1.

ANONYMNÍ GAMBLERI TRENČÍN. [online]. [2017-05-23]. Dostupné na internete: <<http://www.anonymnigambleritrencin.sk/kontakty/>>.

BENKOVIČ, Jozef- MARTINOVÉ, Mária. 2011. *Patologické hráčstvo- odporúčané postupy*. In *Psychiatria pre prax*, 2011, roč. 12, č. 4, 149-153 s. [online]. [2017-04-06] Dostupné na internete: < http://www.solen.sk/index.php?page=pdf_view&pdf_id=5384 >.

BENKOVIČ, Jozef- MIŠURDOVÁ, Jana- GROSSMANN, Ján. 2012. *Niektoré typy závislostí a ich najčastejšie psychické komorbidné poruchy*. In *Psychiatria pre prax*, 2012, roč. 13, č. 1, 21-24 s.

BRATISLAVA PROTI HAZARDU. [online]. [2017-02-15]. Dostupné na internete: ≤ <http://www.bratislavaprotihazardu.sk/stranka/hazard> >.

CENTRUM PEDAGOGICKO- PSYCHOLOGICKÉHO PORADENSTVA A PREVENČIE RUŽOMBEROK. [online]. [2017-05-18]. Dostupné na internete: <<http://www.ppprk.sk/o-centre/>>.

ČISECKÝ, František- OLÁH, Michal- SCHAVEL, Milan. 2008. *Sociálna prevencia*. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2008, 140 s. ISBN 978-80-89271-22-1.

FISCHER, Slavomil.- ŠKODA, Jiří. 2009. *Sociální patologie Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha : Grada Publishing, a. s., 2009, 224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.

HRAJ S ROZUMOM. [online]. [2017-02-15]. Dostupné na internete: ≤ <http://www.hrajsrozumom.sk/> >.

HRONCOVÁ, Jolana- KRAUS, Blahoslav. a kol. 2006. *Sociálna patológia pre sociálnych pracovníkov a pedagógov*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2006, 252 s. ISBN 80-8083-223-4.

LANGMEIER, Josef- KREJČÍŘOVÁ, Dana. 2009. *Vývojová psychologie*. Praha : Grada, 2006, 368 s. ISBN 978-80-247-1284-0.

NEŠPOR, Karel 2011. *Jak překonat hazard Prevence, krátká intervence a léčba*. Praha : Portál, 2011, 160 s. ISBN 978-80-262-0009-3.

NEŠPOR, Karel- CSĚMY, Ladislav. 2005. *Kolik je v České republice patologických hráčů?* In *Časopis lékařů českých*, 2005, roč. 144, č. 10, 706-707 s.

ONDERIŠINOVÁ, Anna. 2011. *Patologické hráčstvo*. In *Sociálna práca- pomoc bližnému*, ed. Momot, A., 2011, Gorlice : Diecezjalny ośrodek Kultury Prawoslawnej ELPIS v Gorlicach, 94 s., ISBN 978-83-931180-8-3.

PAVELOVÁ, Ľuba. 2014. *Najúčinnejší je tlak rodiny. Rodina ako vonkajší motivátor pri rozhodnutí závislého klienta nastúpiť do resocializačného strediska*. In *Sociálna prevencia*, 2014, roč. 9, č. 2, s.13-14, ISSN 1336-9679.

RÁC, Ivan. 2011. *Sociálna patológia a prevencia sociálno- patologických javov*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2011, 141 s. ISBN 978-80-8094-913-6.

SMIKOVÁ, Eva. 2012. *Efektívna drogová prevencia v školách a školských zariadeniach*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave, 2012, 56 s. ISBN 978-80-8052-409-8.

URBAN, Lukáš.- DUBSKÝ, Josef.- BAJURA, Jan. 2012. *Sociální deviace*. Plzeň : Aleš Čeněk s.r.o, 2012, 231 s. ISBN 978-80-7380-397-1.

VÁGNEROVÁ, Marie. 2000. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, 528 s. ISBN 80-7178-308-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. 2008. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2008, 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

ZÁKON č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online]. [2017-05-22]. Dostupné na internete: <<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/305/20160701>>.

Radikalismus a extrémizmus ako druh rizikového správania

Radicalism and extremism as a kind of risky behavior

Katarína Šoková¹

Abstrakt

Radikalismus a extrémizmus predstavuje vážny sociálno-patologický problém súdobej spoločnosti, ktorý narušuje stabilitu štátu a ohrozuje primárne demokratické princípy. Cieľom príspevku je poskytnúť odbornej i širokej verejnosti základnú orientáciu v problematike radikalizmu a extrémizmu, ich formách a nebezpečnosti. Ďalej poukázať na samotnú prevenciu, v ktorej významnú úlohu zohrávajú pomáhajúce profesie v oblasti sociálnej a ekonomickej pomoci a v oblasti vzdelávania, ako aj koncepčné ovplyvňovanie prisťahovaleckých a integračných stratégií.

Kľúčové slová: Extrémizmus. Radikalismus. Pomáhajúce profesie. Rizikové správanie.

Abstract

Radicalism and extremism represent a serious sociopathological problem of a contemporary society that undermines the stability of the state and jeopardizes primary democratic principles. The aim of this contribution is to provide a basic orientation in the issues of radicalism and extremism, their forms and dangers, to the professional and general public. Further point to the prevention itself, in which the helping professions in the field of social and economic assistance and education, as well as the conceptual influence of immigration and integration strategies, play an important role.

Keywords: Extremism. Radicalism. Assisting professions. Risk behavior.

1. Úvod

Extrémizmus a radikalismus sú jeden z aktuálnych javov nielen súčasnej doby na Slovensku, ale aj v iných krajinách. U nás sa začal tento nežiaduci fenomén prejavovať viac po roku 1989. Extrémizmus či radikalismus má mnoho podôb, ale samotná spoločnosť ich začína vnímať až v tej najnepriaznivejšej forme – ak ide o poškodzovanie základných ľudských práv a slobôd, majetku a iných nepriaznivých vplyvov na spoločnosť, pričom vo väčšine prípadov sa jedná o priestupky alebo trestné činy.

K nežiaducim a negatívnym spoločenským javom súčasnej doby patrí extrémizmus a radikalismus. Stupeň nebezpečnosti týchto prejavov je určený spoločenským charakterom, miera jeho škodlivosti je teda sociálnym konštruktom, t.j. sama spoločnosť si určuje, kde sa nachádza pomyselná čiara medzi konaním „normálnym“ a tým, ktoré je už „radikálne“. Prejavy a tendencie radikalizmu a extrémizmu môžu nadobúdať podobu rizikových atribútov alebo sa môžu stať objektom, ktorý determinuje a podmieňuje nežiaduce správanie jedincov. Zvyčajne sa tieto nežiaduce tendencie prejavujú v subkultúrach mládeže, ktoré svoje programy stavajú na ideológiách týchto smerov.

1.1. Radikalismus verzus extrémizmus

Označenia extrémizmus a radikalismus sú v povedomí laickej verejnosti zamieňané, prípadne používané ako synonymické pojmy, pričom etymológia slov sa líši a zároveň nemožno medzi tieto dve slová klásť znamienko rovná sa. Radikalismus aj extrémizmu sa vťahujú k ideovo-programovým aspektom a stotožňovanie týchto termínov sa môže javiť ako

¹ PhDr. Katarína Šoková, MBA; Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Tel.: +421-917-978-716

problematické a nežiaduce, hoci napríklad z aspektu angolských politických škôl sa tieto slová používajú ako synonymá.

Všeobecne prijatá definícia radikalizmu absentuje a presné vymedzenie je problematické, či už na úrovni akademickej alebo politickej. Radikalizácia je vymedzená v Koncepcii boja proti extrémizmu na roky 2015-2019 ako „*proces, v ktorom jednotlivci alebo skupiny pod vplyvom radikálnej politickej alebo náboženskej ideológie opustia hodnotový systém danej krajiny a osvoja si nový systém hodnôt, ktoré nie sú v súlade so základnými princípmi demokratickej spoločnosti.*“² Radikalizmus vnímame ako myšlienkový prístup vyhľadávajúci cestu k určitej zmene a pristupujeme k nemu ako k zložitému a postupnému procesu, počas ktorého sa jednotlivci či spoločnosť stávajú radikálnymi.

Charvát (2007) vymedzuje radikalizmus ako sumár postojov a názorov, ktorých aplikácia na spoločnosť by viedla k zásadným a rozsiahlym zmenám, ale nie k likvidácii demokracie ako takej. V sociologickom smere je na radikalizmus nazerané ako na pojem, ktorý je mnohoznačný a označuje najmä politické postoje, programy a praktiky, ktoré požadujú nekompromisnú okamžitú zmenu spoločenských pomerov a inštitúcií (Jandourek, 2007). Z uvedeného možno sumarizovať, že pojem radikalizmus je používaný skôr pre politickú identifikáciu stúpcov dôkladných spoločenských zmien na opačnej politickej strane, ktorí vyžadujú zmenu sociálneho poriadku. Táto zmena nemusí nutne byť celospoločenská.

V nemecky hovoriacich krajinách, ktoré tvoria východiskový teoretický rámec pre slovenských i českých bádateľov, bol k politickému extrémizmu ako synonymum používaný pojem pravicový či ľavicový radikalizmus. Na označenie zoskupenia, ktoré sa síce v určitých vlastnostiach odlišujú od akceptovateľných stredových strán, ale ich činnosti i myšlienky sa pohybuje stále v rámci ústavného demokratického poriadku sa začal používať termín radikalizmus (Štefančík, 2013). Sme toho názoru, že je potrebné pristupovať osobitne k radikalizmu a osobne k extrémizmu a nemožno ich voľne zamieňať.

Extrémizmus vníma Charvát ako „*pojem pre všetky ideológie, ktoré vystupujú proti stávajúcemu režimu, bez ohľadu na to, z akých pozícií režim kritizujú*“ (Charvát, 2007: 11). Špecifickým rysom termínu extrémizmus je jeho exonymičnosť a vzhľadom k pejoratívnym konotáciám, ktoré sú späté s týmto termínom sa žiadna skupina sama neoznačuje za extrémistickú a má tendenciu sa takémuto označeniu brániť. Neraz sa stáva, že skupina v rámci obrany si vytvárajú takzvanú falošnú identitu, ktorú sťažuje identifikáciu postojov, ktoré zastáva a preferuje.

V spoločenských vedách je pojem extrémizmus vnímaný vágny a preto je jeho aplikácia v akademických rozpravách často kritizovaná. Používajú ho skôr policajné zložky, ktoré definujú akúkoľvek aktivitu smerujúcu proti ústave a demokracii. V rovine sociologickej chápeme extrémizmus ako súhrn určitých sociálno-patologických javov, vytváraných viac či menej organizovanými skupinami osôb a priaznivcov týchto skupín s dominujúcim odmietaním základných hodnôt, noriem a spôsobu správania platných v aktuálnej spoločnosti (Zemanová a Dolejš, 2015). Ministerstvo vnútra SR považuje za extrémizmus také konanie a prejavy, ktoré vychádzajú z „*postojov krajne vyhrotenej, demokratickému systému nepriateľskej ideológie, ktoré či už priamo, alebo v určitom časovom horizonte deštruktívne pôsobia na existujúci demokratický systém a jeho základné atribúty.*“³ Medzi primárne atribúty extrémizmu patrí útok na systém základných práv a slobôd, snaha o obmedzenie, potlačanie, znemožnenie výkonu základných práv a slobôd pre určité skupiny obyvateľstva definované ich pohlavím, národnosťou, rasou, etnikom, farbou pleti, vierovyznaním, jazykom, sexuálnou orientáciou, príslušnosťou k spoločenskej triede, majetkom, ako aj

² MINISTERSTVO VNÚTRA SR. Návrh Koncepcie boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019. <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=24369> [cit. 2017-09-12] s. 3.

³ MINISTERSTVO VNÚTRA SR. Extrémizmus a divácke násilie [online]. Dostupné na <http://www.minv.sk/?extremizmus> [cit. 2017-09-12]

používanie fyzického násilia namiereného voči názorovým či politickým oponentom alebo ich majetku.

Inak povedané, pre extrémizmus sú typické vyhrotené ideologické postoje vybočujúce z ústavných a zákonných noriem s prvkami netolerancia. Taktiež nesie znaky proti základným demokratickým ústavným princípom, ktoré sú v Ústave SR vymedzené. Ide napríklad o článok 1, ktorý hovorí o tom „*Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát*“ (Zákon č. 460/1992 Zb.).

Extrémizmu je markantné vybočenie zo všeobecne uznávaných noriem spoločnosti. V demokratických krajinách zahrňuje jednak súhrnné označenie deviantného spoločenského javu, ako aj samotnú ideológiu. Pre prívržencov týchto skupín sú charakteristické násilné trestné činy, poškodzovanie majetku, propagácia ideí, ktoré sú v rozpore s právnym poriadkom. Medzi variant extrémizmu zaraďujeme náboženský fundamentalizmus, krajný nacionalizmus, xenofóbiu, antisemitizmus a podobne. Extrémizmus je protiprávna činnosť, ktorú spoločnosť a široká verejnosť odsudzuje. Laicky povedané, ide o správanie, ktoré je neslušné, vymykajúce sa normálnemu správaniu. Extrémizmus je možné deliť na niekoľko podskupín a to pravicový, ľavicový, náboženský, ekologický, národnostný a podobne. V slovenskom kontexte sa zaužívalo delenie extrémizmu na tri primárne smery a to pravicový, ľavicový a náboženský extrémizmus.

Pravicový extrémizmus je charakteristický tým, že popiera fundamentálnu rovnosť ľudí, ponizuje skupiny nejaký spôsobom a namiesto rovnakých politických práv pre všetkých by mal nastúpiť politický poriadok, ktorý inštitucionalizuje fundamentálnu nerovnosť ľudí. Je prezentovaný neonacisticky, fašisticky a nacionalisticky orientovanými skupinami. Naopak, ľavicový extrémizmus smeruje k tomu, že do popredia kladie princíp rovnosti a snaží sa ho rozširovať na všetky oblasti života. Náboženský extrémizmus má dve základné charakteristiky a to sú násilné až brutálne a sú motivované náboženstvom. Ciele sú vzdialené od cieľov politických, spoločenských či územných extrémov. Často ide o presadzovanie zvláštnych mystických, transcendentálnych a Bohom vnuknutých cieľov (Grašková, 2011: s. 16-17). Je veľmi zložitá a obťažne určiť, kto je extrémista a kto nie, nakoľko neexistuje striktné vymedzenie hranice medzi extrémizmom a normálnosťou (Kol. autorov, 2016: 98).

V demokratických krajinách pojem „*extrémizmus súhrne označuje špecifický spoločenský jav, ale aj jeho myšlienkový základ alebo z neho vyvierajúcu činnosť*“ (Kol. autorov, 2016: 36). Prejavuje sa viac či menej systematickou a organizovanou aktivitou – tie majú najčastejšie charakter narušovania poriadku, napádania osôb a poškodzovania majetku alebo propagácie ideí, ktoré sú v rozpore so základným právnym poriadkom. Niektorí autori považujú extrémizmus za produkt demokratickej spoločnosti a to z toho dôvodu, že demokracia má nedostatok účinných obranných mechanizmov na ubránenie všetkého, čo jej škodí.

1.2. Príčiny radikalizmu a extrémizmu ako druhu rizikového správania súdobej spoločnosti

Faktory, ktoré môžu ovplyvňovať hlásanie človeka k extrémistickým hnutiam a radikalizmu je celá rada. Vo väčšine prípadov nejde o jednu príčinu, ale kombináciu vzájomne previazaných faktorov. Podľa odborníkov korene či príčiny radikalizácie nemožno jednoznačne vymedziť, nakoľko do hry vstupuje niekoľko faktorov, vplyvov a spúšťačov. Príčinu nemožno striktno určiť, vzhľadom na to, že ide o proces a nie o finálny stav. Podľa niektorých odborníkov, ako napríklad Kasal (2012), ktorý hovorí o tom, že korene neexistujú, ale ide len o faktory, ktoré zvyšujú pravdepodobnosť radikalizácie. Za príčinu považujeme súhrn okolností, respektíve zhodu náhod, kedy príde k prepojeniu niekoľkých faktorov, ktoré vo svojom súhrne proces radikalizácie / extrémizmu spustia.

Extrémizmus je antropologickou konštantou a prevádza celé dejiny ľudstva. Medzi príčiny extrémizmu radí Lebeda (2013) v a rodiny – na Slovensku v posledných rokoch zosilňuje fenomén dvojgeneračných extrémistických rodín, v ktorých rodičia podporujú svoje deti v extrémistických postojoch. Smerodajné sú aj osobné zážitky, ako napríklad útok od pravicového extrémistu môže viesť mladého jedinca k extrémistickej militanskej lavicovej scény.

Extrémistické hnutia sú často špecifickými subkultúrami, ktoré svojim členom poskytujú silný pocit spolunáležitosti a spolupatričnosti. To sa realizuje pomocou spoločne zdieľaného imidžu a využívania spoločných symbolov, ktoré v porovnaní s majoritnou spoločnosťou plne rozumejú len prívrženci danej skupiny. Vo všeobecnosti je významným faktorom vstup do daného hnutia. Členovia spolu trávajú väčšinu voľného času a stretávajú sa v obľúbených kluboch a často sa zúčastňujú spoločenských akcií – demonštrácie, koncerty, zápasy a iné. Sociálna potreba zaradenie sa do nejakej skupiny, pocit prijatia ostatnými, podpora od okolia sú atribúty zoraďujúce veľmi dôležitú úlohu pri rozhodovaní o inklinácii k niektorému k extrémistických a radikalistických prúdov.

To, že sa niekto zradikalizuje, je mix osobnostných predpokladov, tlak okolia a to, že sa vyskytne daný človek na zlom mieste v nesprávnom čase. Ide len o prienik niekoľkých hlúpych okamžikov alebo momentov. Vegrichtová (2012) dodáva, že radikalizácia je osobnostný mix kontextuálnych faktorov a osobnostného nastavenia. V prípade každého jedinca je to diferentné. Ide o prepojenie rôznych atribútov. Významnú úlohu majú aj iné sociálne atribúty, napríklad faktor nespokojnosti. K sympatiám s extrémistickými ideológiami sa často uchýľujú ľudia, ktorí sú markantne nespokojní so svojim spoločenským postavením, súčasným politickým či spoločenským poriadkom. V skupine ľudí majúcich podobné názory a pocit tak nachádzajú títo jedinci možnosť argumentácie svojej nenávisti a agresivity.

Experti najčastejšie uvádzajú príčiny v individuálnej rovine. Korene radikalizácie je preto treba hľadať v konkrétnom človeku, hoci vplyv okolia – rodiny, priateľov, známych a podobne, je možné považovať za jeden z pomáhajúcich činiteľov radikalizácie. Ďalej k činiteľom podnecujúcim vznik radikalizácie je najmä frustrácia jedinca, pocit nespravodlivosti a pocit krivdy. Odborníci tieto príčiny zdôvodnili sociálnou nespravodlivosťou a nerovným postavením pred zákonom (Mareš, 2003). Svoboda a kol. zaraďujú medzi možné príčiny radikalizácie osobnú krízu a ohrozenie identity (Svoboda, 2010).

Za nebezpečenstvo pri radikalistickom a extrémistickom správaní je možné považovať to, že sa stanú akousi spoločenskou normou. V momente, keď tieto tendencie v spoločnosti eskalujú, alebo sa o nich v médiách rozpráva vo zvýšenej miere, stávajú sa súčasťou každodenného sveta a bežného života každého z nás. Tieto subkultúry získavajú určitú mieru názorového vplyvu a sú jedným zo sociálnych východísk a príčinou extrémizmu môže byť napríklad konformné jednanie – také, počas ktorého sa jedinec podriaďuje väčšine a svoje úsudky s nimi prekrýva. V prípade, že k takejto situácii príde a do verejnej mienky sú integrované radikálne tendencie vo zvýšenej miere, je vysoko pravdepodobné, že budú v spoločnosti rásť prejavy i radikalizmu a extrémizmu (Vegrichtová, 2012).

1.3. Občianska spoločnosť ako spôsob prevencie

Preventívne opatrenia proti radikalizácii a extrémizmu je možné rozdeliť na tri úrovne a to primárnu, sekundárnu a terciálnu. Taktiež odborná literatúra člení preventívne opatrenia podľa jednotlivých úrovni tohto fenoménu a to na opatrenia na individuálnej, skupinovej a spoločenskej úrovni.

Vzhľadom k tomu, že extrémistické a radikalistické aktivity vyvíjajú a extrémne dokážu zmeniť „svoju tvár“, z toho dôvodu by mal štát venovať dostatočnú pozornosť efektívnej

prevencii. V boji proti extrémizmu a radikalizmu sa angažuje viacero subjektov na rôznych úrovniach a preto je priam žiaduce, aby prevencia, nevynímajúc represívne opatrenia boli koordinované a zmysluplne aplikované.

Na roky 2015-2019 si Slovensko stanovilo štyri základné strategické ciele koncepcie. V kontexte prevencie je zámerom „*predchádzať a zamedziť radikalizácii vedúcej k extrémizmu formou skorej intervencie a systematickým vzdelávaním jednotlivých cieľových skupín.*“ V oblasti represie je to zas zvýšenie kapacít a možností na efektívne odhaľovanie a stíhanie trestných činov extrémizmu a s nimi súvisiace organizačné opatrenia. Ciele sú definované nasledovne:

- „Posilniť odolnosť komunit a jednotlivcov voči nedemokratickým ideológiám a extrémizmu.
- Zvyšovať povedomie o prejavoch a spoločenskej závažnosti extrémizmu a následkoch radikalizácie.
- Efektívne monitorovať a odhaľovať trestné činy extrémizmu, stíhať ich páchatel'ov.
- Vytvárať inštitucionálne a personálne kapacity pre štátne orgány plniace úlohy vo veciach ochrany ústavného zriadenia, vnútorného poriadku a bezpečnosti štátu.“

(www.rokovania.sk)

K základným metódam proti extrémistickej činnosti špecialistov Polície Slovenskej republiky patrí samotná prevencia všetkých druhov, monitoring, procesné úkony, trestné stíhanie, operatívna pátracia činnosť, spravodajská činnosť, vlastná odborná činnosť či spolupráca s inými odborníkmi ako sú psychológovia, sociológovia, politológovia, sociálni pracovníci a podobne.

Z dôvodu nárastu obyvateľstva za hranicami Európskej únie je nutné zamerať sa na skorú prevenciu radikalizácie a elimináciu činiteľov, ktoré tento jav podmieňujú, hoci situácia v oblasti radikalizmu a extrémizmu je u nás relatívne stabilná. Sme toho názoru, že extrémizmus a radikalizmus v poňatí prevencie by sa mala zaujímať o spôsob, akým ľudia (najmä mladí) vnímajú hodnoty. Tie by mali byť pre ne zrozumiteľné v kontexte ich života, dobre pochopiteľné a predovšetkým uplatniteľné.

Za ďalší spôsob prevencie považujeme zmapovanie rôznych extrémistických skupín a tendencií na Slovensku, zjednotenie vymedzenia pojmu extrémizmus a upriamiť sa na zmiernenie rizík, ktoré neraz extrémistické organizácia proklamujú.

V preventívnych opatreniach dôležitú rolu má aj výchovno-vzdelávacia rovina. Táto aktivita sa dá uplatniť na vzdelávanie širokej verejnosti, konkrétnych zainteresovaných osôb, ako aj vzdelávanie vyučujúcich a pracovníkov z oblasti pomáhajúcich profesií. Ďalej je vhodné usporadúvať rôzne kampane, aktivity vládnych i nevládnych subjektov so zámerom predchádzania boja proti extrémizmu a to nielen ako policajná represia.

Jednou z primárnych úloh každého demokratického a právneho štátu je vytvorenie právneho systému a noriem, ktoré zabezpečujú poriadok a bezpečnosť občanom (nevynímajúc občanov z iných krajín) vo svojej krajine. V demokratickom zriadení tvorba priaznivej klímy umožňuje občanovi fungovať a vykonávať svoju každodennú činnosť s pocitom istoty života a bytia. Avšak súčasná doba narúša humánne princípy a ľudskú dôstojnosť v spoločnosti. Jedným z primárnych atribútov vzniku extrémizmu je nedostatok tolerancie v spoločnosti.

Záver

Tematika radikalizácie a extrémizmu je v súčasnej dobe v rámci Európy aktuálna a všadeprítomná. Napriek tomu všeobecne prijímaná definícia týchto pojmov absentuje a presné vymedzenie pojmu radikalizácia a extrémizmu je problematické, či už na

akademickej pôde, alebo na úrovni vlád jednotlivých štátov, alebo medzinárodných organizácií.

Extrémizmus a radikalizmu je závažný sociálno-patologický jav, ktorý v našej spoločnosti začal narastať po roku 1989 v kontexte príchodu nových subkultúr a ideológií. Tento jav pramení v intolerancii spoločnosti – neznášanlivý postoj, neschopnosť či neochota rešpektovať odlišný názor. Sme toho názoru, že problém správania sa týchto prívržencov skupín nepramení len zo samotnej ideológie skupiny, ale vždy od konkrétneho jedinca a jeho individuálnych a aktuálnych životných podmienok, ktoré mu vytvorili potrebu tohto nežiaduceho správania.

Problematicku radikalizácie a extrémizmu nie je možné vyriešiť zo dňa na deň – z toho dôvodu je naliehavejšia potreba postaviť sa k tejto oblasti čelom, a čo čím najskôr a najmenej dvoma spôsobmi. Jednou z možností je samotná prevencia, respektíve eliminácia rizík v ich zárodku. Dobre integrovaný jedinec do spoločnosti nebude mať potrebu a túžbu po pomste. Riešenie vidíme už v samotnom školskom prostredí, ktoré by malo vytvárať zdravú klímu a pomôcť žiakom pochopiť, ako zložité je vyrastať v cudzej kultúre. Ďalšie riešenie spočíva v zlepšení bezpečnostných zložiek, aby boli schopné včas nebezpečenstvo odhadit' a zabrániť možným škodám.

Prevencia radikalizácie a extrémizmu je jedna z dôležitých oblastí, na ktorú sa Európska únia zameriava v boji proti radikalizácie, terorizmu a extrémizmu.

Referencie

GREŠKOVÁ, L. Extrémizmus v jeho rôznych podobách. In *Sociálna prevencia. Informačno-vzdelávací bulletin*. 1/2011. ISSN 133369679. s. 16-17.

CHARVÁT, J. *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha : Portál, 2007. 184 s. ISBN 978-80-7367-098-6.

CHMELÍK, J. *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Praha: Linde, 2001, s.172, ISBN 80-7201-265-7.

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha : Portál, 2007. 288 s. ISBN 8073672693.

KASAL, J. *Extremismus*. Pardubice : Benepal a.s., 2012. 2. roz. a up. vydání. ISBN sine.

KOLEKTÍV AUTOROV. *Základy sociálnej práce s mládežou ohrozenou extrémizmom a radikalizáciou. Metodická príručka pre sociálnych pracovníkov a pracovníkov s mládežou*. 2. vydanie. Bratislava : Mládež ulice, 2016. S. 98. ISBN sine.

KOLEKTÍV AUTOROV. *Základy sociálnej práce s mládežou ohrozenou extrémizmom a radikalizáciou. Metodická príručka pre sociálnych pracovníkov a pracovníkov s mládežou*. 2. Vydanie. Bratislava : Mládež ulice, 2016. S. 98. ISBN sine.

LEBEDA, D. *Úvod do problematiky extremismu. Příručka pro pedagogy*. Praha : Wolters Kluwr, a.s., 2013. 100 s. ISBN 978-80-7478-394-4.

MAREŠ, M.: *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno : Institut strategických studií, Barrister & Principál, 2003. 655 s. ISBN 80-86598-45-4.

MINISTERSTVO VNÚTRA SR. *Extrémizmus a divácke násilie* [online]. Dostupné na <http://www.minv.sk/?extremizmus> [cit. 2017-09-12]

MINISTERSTVO VNÚTRA SR. Návrh Koncepcie boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019. <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=24369> [cit. 2017-09-12]

SVOBODA, I. a kol. *Politický extrémizmus a terorizmus jako ohrožení vnitřní bezpečnosti státu*. Brno: Univerzita obrany, 2010. 144 s. ISBN978 80-7231-769-1.

ŠTEFANČÍK, R. *Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku*. Brno : Tribun EU, 2013. ISBN 978-80-263-0516-3.

VEGRICHTOVÁ, B. *Extrémizmus: činnost bezpečnostních složek*. Praha : Policejní akademie České republiky, 2012. 141 s. ISBN 978-80-7251-385-7.

Zákon č. 460/1992 Zb. Ústavný zákon v znení neskorších predpisov

ZEMANOVÁ, V., DOLEJŠ, M. *Životní spokojenost, sebehodnocení a výskyt rizikového chování u klientů nízkoprahových zařízení pro děti a mládež*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2015. 151 s. ISBN 978-80-44-4492-5.

sekce 5

**SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO VÝZVA A PŘÍLEŽITOST PRO ZMĚNU.
REFORMNÍ AMBICE SOCIÁLNÍ PRÁCE, FORMALIZACE VERSUS
DE-FORMALIZACE SOCIÁLNÍ PRÁCE V SOUVISLOSTI S DE-
INSTITUCIONALIZACÍ SLUŽEB**

Jaké jsou limity sociální práce v obcích?

What are the limits of social work in municipalities?

Eva Capicarová¹

Abstrakt

Příspěvek přibližuje poznatky získané v rámci projektu MPSV Systémová podpora sociální práce v obcích, respektive od 15 obcí z celé ČR. Jedná se o obce, které jsou zapojeny v rámci spolupráce s tímto projektem MPSV. Projekt je primárně zaměřen na podporu a zkvalitnění podmínek výkonu sociální práce realizované obecními úřady v přenesené působnosti. V rámci projektových aktivit dochází k pravidelným setkáním a získávání zpětné vazby pro systémovou úpravu sociální práce v obcích. Velmi často se v rámci diskuzí lze dostat právě na ony limity sociální práce. Cílem projektu je identifikovat limity výkonu sociální práce v obcích a pomocí vhodného metodického vedení a případnou legislativní úpravou se pokusit limity eliminovat.

Klíčová slova: Sociální práce v obcích. Systémová podpora sociální práce v obcích. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Limity sociální práce.

Abstract

Paper describes lessons learned from 15 municipalities throughout the Czech Republic. These are municipalities involved in cooperation with the Ministry of Labor and Social Affairs project Systemic support of social work in municipalities. As part of the project, regular meetings and feedback on the system of social work in municipalities take place. Very often, within the discussions, it is possible to reach just those limits of social work. The aim of the project is to identify the limits of the performance of social work in municipalities and, by means of appropriate methodological guidance and possible legislative adjustment, to try to eliminate them in the future.

Key words: Social work in municipalities. Systemic support of social work in municipalities. Ministry of Labour and Social Affairs. Limits of Social Work.

---

1. Úvod

V rámci sociální reformy došlo od roku 2012 k zásadní změně v rámci zajištění pomoci a podpory zejména nízkopříjmových osob, rodin a zdravotně hendikepovaných občanů. Součástí sociální reformy byl mimo jiné i vznik jednotného výplatního místa dávek vyplácených Ministerstvem práce a sociálních věcí (dále jen MPSV). Tento krok vedl k zcela zásadnímu přesunu agendy dávek pomoci v hmotné nouzi z obecních úřadů na kontaktní pracoviště Úřadu práce ČR. Na obecních úřadech tak zůstala část pouze agendy péče o tyto občany, a to pouze ta část, která se týká profesionálního výkonu sociální práce.

Cílem projektu, v rámci něhož byl tento příspěvek zpracován, je koordinace a ověření metodické role MPSV k výkonu sociální práce na obcích v rámci přenesené působnosti, získávání zpětné vazby o dílčích tématech sociální práce v obcích a také snaha promítnout zjištěné do další koncepční práce MPSV.

Cílem příspěvku je identifikovat limity, jak je vnímají přímo sociální pracovníci v obcích a snaha nalézt možnosti podpory jejich řešení prostřednictvím výše zmíněného projektu. Dalším krokem bude získané poznatky předat MPSV, aby je v rámci své koncepční činnosti mohlo využít k případnému zpracování do metodických či legislativních materiálů.

---

¹ Ministerstvo práce a sociálních věcí, oddělení sociální práce a vzdělávání; *e-mailová adresa:* eva.capicarova@mpsv.cz

2. Projekt Systémová podpora sociální práce v obcích

Příspěvek byl zpracován na základě pokladů získaných v rámci projektu MPSV s názvem Systémová podpora sociální práce v obcích². Projekt má za hlavní cíl identifikovat a následně pilotně ověřit metodickou roli MPSV ve vztahu k výkonu sociální práce v přenesené působnosti obcí s rozšířenou působností a obcí s pověřeným obecním úřadem.

Tento projekt je realizován od roku 2016 a od roku 2017 spolupracuje v rámci jedné ze svých klíčových aktivit s 15 obcemi z celé ČR. Obce jsou rozčleněny dle své lokality a velikosti do tří oblastních kanceláří (sídlí v Praze, Hradci Králové a Olomouci) a působí v nich dvě metodičky (vyjma Prahy, kde působí metodička a právnička poskytující sociálně právní služby). Každá oblastní kancelář má na starosti pět obcí.

V rámci oblastních kanceláří dochází k pravidelným měsíčním poradám projektových zaměstnanců se spolupracujícími obcemi, kde mají zástupci obcí (zejména sociální pracovníci) prostor ke sdílení své dobré, ale i špatné praxe, ke sdílení překážek, možností, novinek apod. v rámci výkonu sociální práce.

Projektoví zaměstnanci ve spolupráci s obcemi také definují témata odborných workshopů, kterých proběhne za dobu realizace projektu celkem sedm. Cílem workshopů je umožnění diskuze nad dílčími tématy z oblasti výkonu sociální práce s množstvím zainteresovaných stran (obecní úřady, krajské úřady, Úřad práce ČR, MPSV, pracovníci jiných projektů majících návaznost na výkonu sociální práce, zástupci sociálních služeb, atd.).

Na společných poradách jsou také diskutována témata, která se stanou podkladem pro projektové publikace - Zpravodaj sociální práce a Příručka dobré praxe sociální práce v obcích. Cílem těchto publikací je zvyšování odborných kompetencí sociálních pracovníků, předávání příkladů dobré praxe a zvyšování podvědomí o přínosech a možnostech výkonu sociální práci u široké veřejnosti, zejména u zástupců obcí.

3. Identifikované limity výkonu sociální práce v obcích (v přenesené působnosti)

V rámci přípravy příspěvku jsme se obrátili na obce spolupracující s projektem MPSV s dotazem: „*Co z Vašeho pohledu, na základě Vaši praxe, limituje výkon sociální práce v obci?*“. S překvapením jsme následně obdrželi velké množství podkladů od sociálních pracovníků a pracovníků. Jednalo se o podklady jako od sociálních pracovníků v manažerské pozici, tak i přímo sociálních pracovníků a pracovníků, kteří vykonávají sociální práci. Po obdržení výše zmíněných informací jsme se pokusili témata zobecnit a prostřednictvím aktivit projektu hledat případné možnosti podpory, jak limity řešit, reagovat na ně.

Příspěvek vždy nejprve definuje identifikovaný limit zaznamenaný autentickými slovy ze získaných reakcí, dále obecným komentářem a následně uvádí reakce projektu na tento limit. Domníváme se, že pojmenování limitů je důležitým prvním krokem pro pozdější návrh opatření k využití do strategie MPSV za účelem jejich eliminace.

3.1 Nejvyjasněnost kompetencí sociálních pracovníků v obcích

První z identifikovaných limitů se zabývá nejasným vymezením profese/povolání sociální práce jako takové, bez ohledu na to, zda je poskytována v sociální službě, na Úřadu práce ČR či na obecním úřadě (ve vztahu k výkonu sociální práce realizované obecními úřady).

Od sociálních pracovníků zaznívalo: „*Veřejnost nemá představu o tom, s čím jí můžeme pomoci.*“ či naopak: „*Laická veřejnost vnímá sociální práci velmi široce a často si myslí, že vyřešíme vše... věci za rodinu, převezmeme odpovědnost za jejich příbuzné, bezdomovce si*

² Více informací o projektu, jeho aktivitách a výstupech lze nalézt zde: <http://www.mpsv.cz/cs/25939>.

vezmeme domů, psychiatrického pacienta přivedeme k rozumu.“ Zejména v menších obcích bylo patrné „bezbřehé“ vnímání toho, co může sociální pracovník klientovi „zařídít“. V reakcích je patrná nejasná představa o identitě sociální práce. Samotné povolání nemá v českém prostředí příliš velkou prestiž na to, aby veřejnost nehledě na právní úpravu, dokázala intuitivně oddělit jasné kompetence sociální práce a jiných pomáhajících oborů.

Dále bylo sociálními pracovníky uváděno: „*Co nás limituje? Právě ty nevyjasněné limity naší práce!*“ Sociální pracovníci vnímají onu nevyjasněnost jako něco, co brzdí obor v rozkvětu a brání samotné profesionalizaci činnosti. „*Co je vlastně to „zajištění činností sociální práce“?*“

V rámci reakcí na tento identifikovaný limit je nutné uvést, že sociální práce jako odborná disciplína je obtížně definovatelná. Definicí se v českém prostředí zabývalo množství autorů (Matoušek, 2003; Navrátil 2001; Mlčák et al., 2005).

Příkladem lze využít definici dle Matouška (2003, s. 213): „*Sociální práce je společensko-vědní disciplína i oblast praktické činnosti, jejichž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanosti aj.) Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální práce je hlavním přístupem při poskytování sociální pomoci.*“

Legislativně sociální práci v obcích ukotvuje a definuje hned několik předpisů - zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů a z hlediska samosprávy rovněž zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů. Bohužel ani jeden z těchto předpisů sociální práci nedefinuje komplexně a je patrné, že takovéto ukotvení není dostačující.

Zákon o sociálních službách například obsahuje ustanovení § 92, kde stanoví v rámci působnosti při zajišťování sociálních služeb, že obecní úřad obce s rozšířenou působností dle písm. d) „*na území svého správního obvodu koordinuje poskytování sociálních služeb a realizuje činnosti sociální práce vedoucí k řešení nepříznivé sociální situace a k sociálnímu začleňování osob; přitom spolupracuje s krajskou pobočkou Úřadu práce a krajským úřadem.*“ Toto ustanovení tak dává sociálním pracovníkům obecních úřadů pravomoc při poskytnutí činností sociální práce.

Velmi významným okamžikem pro nápravu této situace byl například připravený věcný záměr zákona o sociálních pracovnících, který však v současné době nebyl schválen a měl by být opět zařazen do plánu legislativních prací vlády opět na rok 2018. Dle návrhu by zákon pomohl v ukotvení toho, co sociální práce je, dále by definoval podmínky pro výkon profese. S ohledem na výše uvedené je patrné, že skutečně absentuje jasné definování kompetencí sociální práce v obcích. Obce by uvítaly stanovení „hranic“ mezi tím, co nabízejí sociální pracovníci, a co nabízí jiní odborníci.

Možnosti podpory nabízené v rámci projektu MPSV

V rámci klíčových aktivit projektu je nabízeno hned několik prostředků pro reakci na tento limit. Využít lze například výstupy z pravidelných metodických setkání, kde dochází ke sdílení zkušeností z praxe, jsou řešeny kazuistiky klientů a prostřednictvím diskuze nad nimi mohou sociální pracovníci sdílet své bohaté zkušenosti, které mohou jiní kolegové využít při své práci.

Na základě také těchto setkání bude v rámci projektu vydáván. Zpravodaj sociální práce vždy na dílčí věcné téma (například druhé číslo Zpravodaje se zaměří na spolupráci sociálních pracovníků obecních úřadů a sociálních pracovníků Úřadu práce ČR). Materiál může sloužit jako osvětový materiál pro širokou veřejnost či spolupracující instituce a dále jako podklad pro posílení identity sociálních pracovníků a jejich profese (například pro to, že se jedná o

materiál, který bude výlučně obsahovat témata o sociální práci a bude představovat zcela konkrétní témata, jimiž se sociální pracovníci zabývají).

Metodickým dokumentem, který aktuálně upravuje výkon sociální práce realizovaný obecními úřady je zejména *Doporučený postup MPSV č. 1/2012 k realizaci činností sociální práce na obecních úřadech typu II., typu III., újezdních a krajských úřadech z roku 2012*³. Bohužel tento materiál nereaguje na současné změny v této agendě a v praxi je využíván minimálně. MPSV v roce 2018 plánuje jeho aktualizaci (přípravné práce již byly zahájeny). Jedním z cílů projektu je shromáždit relevantní podklady i pro aktualizaci tohoto doporučeného postupu, tak, aby více odpovídal současné praxi.

3.2 *Personální poddimenzovanost sociálních pracovníků v obcích*

Druhý z limitů se věnuje nedostatku kvalifikovaných sociálních pracovníků a reflektuje v sobě poznatky uvedené v příspěvku výše. Tento limit lze vnímat z několika rovin.

První rovina reflektuje fakt, že zájem o studijní obor není nízký, nicméně není nijak sledováno, kolik absolventů oborů, kterými lze získat odbornou kvalifikaci sociálního pracovníka, skutečně následně profesi vykonává.

Dále pak je důležitým faktorem nízká prestiž povolání. Od sociálních pracovníků zaznívá: *„Absolventi to nechtějí dělat, za málo peněz náročná práce. Jdou dělat raději do supermarketu.“* Co se týká finančního ohodnocení sociálních pracovníků obecních úřadů, aktuálně hovoříme o zařazení do 9. a 10. platové třídy. S ohledem na náročnost povolání a nutnou znalost širokého spektra legislativy a nástrojů, se jedná o platové ohodnocení krajně nevyhovující. Výkon sociální práce obecně a platí to i pro obecní úřady, je špatně kvantifikovatelný, proto obtížně dokladuje své „výsledky“. Na druhou stranu právě toto činí sociální práci jedinečnou. Na závěr je možné položit si, i dané profesi, otázku – *„nebylo by vhodnější ukazovat výsledky sociální práce nikoliv číselně (i když takové vyčíslení jistě možné je), ale ukázkou dobré praxe, tedy například jak sociální pracovník pomohl napravit životní situaci konkrétního klienta, který díky tomu znovu bydlí, chodí do zaměstnání?“*.

Výkon sociální práce na obcích je podporován příspěvkem MPSV na výkon sociální práce (s výjimkou agendy sociálně-právní ochrany dětí) formou dotace ze státního rozpočtu krajů, hl. m. Praze, obcím s rozšířenou působností a obcím s pověřeným obecním úřadem. S ohledem na to, že tato dotace není nároková, zaznívá například od vedoucího odboru sociálních věcí, nejistota v realizaci sociální práce: *„Nemožnost realizovat výhledy v potřebnosti sociálních pracovníků - příjmu-li sociální pracovnice teď neboť např. letos jsem obdržel dostatek finančních prostředků, nevím, zda příští rok je budu mít z čeho zaplatit.“*

Dále s ohledem na časté kumulace funkcí sociálních pracovníků jim nezbývá dostatek času na realizaci činností sociální práce. Jak uvedla názorně jedna ze sociálních pracovnic: *„Je nás tu málo, není čas zaměřovat se na prevenci, pouze „hasíme požáry“*. Zejména preventivní sociální práci či depistáži pak není možné věnovat dostatek času. K sociálním pracovníkům v obcích se důsledkem často dostávají klienti na okraji chudoby a řešení jejich životní situace vyžaduje velkou motivaci klientů a práce je o to náročnější.

Možnosti podpory nabízené v rámci projektu MPSV

Projekty obcí, které jsou zapojené do projektu MPSV, obsahují navýšení sociálních pracovníků (nejčastěji o dva celé úvazky). Toto navýšení je financováno z projektů obcí a je s ním počítáno po celou dobu realizace projektů (nejčastěji do roku 2019). V rámci tohoto navýšení je například povinnost, aby „projektoví sociální pracovníci“ strávili minimálně 60% svého pracovního fondu v terénu, s ohledem na nutnost terénní a preventivní složky sociální práce.

³ Dostupný zde: http://www.mpsv.cz/files/clanky/21383/postup_1-2012.pdf

Dále tito sociální pracovníci spolupracují s projektem MPSV, předávají mu své podněty pro koncepční změny a tyto pozice nesmí být kumulovány s jinou agendou. Toto navýšení si velmi chválí jak sociální pracovníci, kteří agendu na obcích vykovávali do této doby, když hovoří zejména o tom, že *„konečně mám čas na sociální práci, na pravidelnější setkávání, dlouhodobější motivaci klienta ke změně situace.“*, tak i samotní vedoucí oddělení a odborů: *„Jsem rád, že sociální pracovníci mají prostor vyjet do obcí v rámci ORP a nakontaktovat místa, kde víme, že doposud sociální práce nemohla probíhat.“*

V průběhu realizace projektů je nutné shromažďovat data a informace o využití navýšení úvazku sociálních pracovníků. Tato data mohou být po realizaci projektů využita pro argumentaci k navýšení úvazků sociálních pracovníků.

V rámci spolupráce s MPSV obce užívají tzv. „sledovací tabulky“, sledování má hned několik rovin – sleduje se například, kolik času tráví pracovník v terénu, kolik v kanceláři, kolik přímou prací s klienty a kolik administrativou spojenou s agendou. Všechna tato data budou vyhodnocena v rámci projektu MPSV a dále mohou být použita například pro hodnocení efektivity výkonu sociální práce a mohou být zpětnou vazbou pro poskytování výše uvedené dotace na výkon sociální práce.

3.3 Absence sociálního bydlení

Třetím limitem, který reflektují sociální pracovníci obcí, je špatná bytová situace pro klienty sociální práce. Sociální pracovnice jednoho z obecních úřadů uvádí: *„Snad každý klient, který přichází, má problém s bydlením a my mu nemáme, co nabídnout.“*. Další pracovníci ji doplňují *„Lidi, kteří mají specifické potřeby, my nemáme kam ubytovat, město byty nemá. Pokud má, klienti tam dluží a my jim byt nemůžeme nabídnout.“* či: *„Nevíme co s tím, je tu velký nedostatek bytů - vhodného bydlení, dostupného bydlení, bydlení pro specifické skupiny lidí.“* Pod pojmem „specifičtí lidé“ jsou vnímáni dle sociálních pracovníků, zejména klienti s duševními poruchami, či osoby bez příjmů. Pro takové klienty není možné hledat bydlení prostřednictvím komerčního nájmu, avšak sociální služby svou kapacitou nenaplnují potřeby terénu. Absencí bydlení se tak tíživá situace klientů nezlepší.

V souvislosti s kapacitou sociálních služeb zaznívá rovněž nemožnost ovlivnit procesy, které jsou nutné pro naplnění zákonných povinností. *„Máme málo kompetencí pro plnění zákonných podmínek. Například naše povinnost postarat se/zajistit sociální službu pro ty, kteří by byli ohroženi na životě a zdraví bez zajištění dané pomoci – avšak jakou má možnost pracovník obce ovlivnit proces přijímání klientů do sociální služby, která je dle současné legislativy na samotném poskytovateli?“*

Jistou míru řešení této náročné oblasti na obcích se snažil řešit zákon o sociálním bydlení, který však nebyl schválen. Situaci se snaží řešit některé obce v rámci projektu tvorbou tzv. koncepcí prostupného bydlení. Dle Agentury pro sociální začleňování se jedná o *„komplexní, hierarchicky uspořádaný systém různých forem sociálního bydlení, jehož jednotlivé stupně se liší komfortem, režimem, podmínkami přidělení, typem smlouvy, a jež jsou provázány s doprovodnými sociálními službami. Podmínkou fungování systému je existence prostředníka (mezi pod/nájemníky a pronajímateli), tedy je zde role pro neziskový sektor. Cílem nastavení je zajištění nájemního bydlení pro domácnosti, které nemohou za tržních podmínek získat přiměřené, kvalitativně standardní a prostorově nevyložené bydlení.“* Takové nastavení, jeli k němu vůle v rámci obce, si sociální pracovníci velmi chválí a spatřují v něm význam pro své klienty.

Možnosti podpory nabízené v rámci projektu MPSV

Oblast sociálního bydlení je jistě oblastí, kde je nezbytná dlouhodobá diskuze napříč aktéry. V rámci projektu jsou shromažďovány podklady z obcí a následně předávány

koncepčním oddělením MPSV – tomu, které se podílí na tvorbě podkladů pro zákon o sociálním bydlení, prováděcí předpisy i druhému oddělení, které ukotvuje metodické realizace sociální práce v sociálním bydlení. Dále mezi je mezi obcemi předávána dobrá praxe v tvorbě a aplikaci koncepce prostupného bydlení.

3.4 Spolupráce sociálních pracovníků v obcích s dalšími institucemi

Posledním z limitů, jimiž se zabývá tento příspěvek, je spolupráce s dalšími aktéry. Spolupráce jako taková je samozřejmě vítaná, nicméně tento limit opět pochází z nejasného postavení sociálního pracovníka, nejasné hranice jeho práce, tedy o „spolupráci“ v pozitivním smyslu nelze bohužel vždy hovořit.

Jak zmiňuje jeden sociální pracovník projektu: *„Bylo by dobré nějak ukotvit, co dělám já, jako sociální pracovník obce, co dělá sociální pracovník Úřadu práce a co dělá sociální pracovník sociální služby - v čem jsme každý odborníkem a v čem naopak si můžeme pomoci.“* Toto postavení velmi často sociálního pracovníka také limituje v jeho možnosti spolupráce v rámci multidisciplinárního týmu: *„Když už se týmu účastníme, nemám pocit, že by nás někdo dostatečně poslouchal, věřil naším schopnostem a znalostem.“*

Co se týká konkrétních institucí, se kterými sociální pracovníci spolupracují, jedná se zejména o Úřad práce ČR (oddělení hmotné nouze, oddělení dávek pro osoby se zdravotním postižením, oddělení zaměstnanosti), zde se velmi často jedná o dobrou spolupráci, jelikož se pracovníci osobně znají, pravidelně se setkávají, telefonicky konzultují, sociální pracovník klienta doprovází na Úřad práce ČR apod. Jinde bohužel osobní sympatie nefungují, spolupráce není nastavena, každý ze systému si klienta „chrání“, práce pak není komplexní a ve prospěch klienta. Problém velmi často pramení z toho, že nejsou jasné (legislativně, metodicky) nastavené hranice a možná spolupráce obou institucí.

Další oblastí je spolupráce se sociálními službami. V této oblasti pracovníci obrací nejčastěji s dotazem na volnou kapacitu, či přímo pomáhají klientovi podat žádost o přijetí do sociální služby/poskytování sociální služby. Na základě podkladů bylo zjištěno, že obzvláště v menších obcích je pro sociální pracovníky/klienty velmi obtížné nalézt pro klienta vhodnou sociální službu, ukazuje se také například, že v případě terénních služeb, není vždy dost dobře možné službu nasmlouvat například do špatně přístupné lokality apod. Obce zejména řeší klienty, kteří nemají příjmy, tudíž nejsou schopni platit úhrady v sociální službě. Takoví klienti pak nedostávají péče, kterou by jejich tíživá životní situace vyžadovala.

Možnosti podpory nabízené v rámci projektu MPSV

V rámci svých projektů obce pořádají setkání multidisciplinárních týmů či případové konference. Tyto prostředky jsou považovány za velmi žádoucí v řešení obtížných životních situací klientů sociální práce. Případové konference na obcích v současné době nebývají příliš časté z důvodů časových, finančních a jak uvádí vedoucí oddělení jedné ze zapojených obcí *„prostřednictvím projektu je možné multitýmy a případové konference zafinancovat, prostřednictvím nových sociálních pracovníků je na ně i dostatek času. Takže doufáme, že se tyto aktivity osvědčí a my budeme mít další argumenty, proč je pořádat i nadále často vedení obcí ani nevnímá takové aktivity jako žádoucí, efektivní“*. V rámci projektu lze tak shromáždit konkrétní kazuistiku klientů, jimž například případová konference pomohla v řešení situace.

4. Závěr

Příspěvek se zabýval limity sociální práce v obcích, respektive v praxi výkonu sociální práce obecních úřadů, které vydefinovali zástupci obcí zapojených do projektu MPSV. Jedná se o první dílčí výstupy projektu, které je nutné dále analyzovat a využít pro koncepční práci

MPSV. Velkým přínosem projektu MPSV tak je dlouhodobá spolupráce s 15 obcemi, jejich sociálními pracovníky a managementem obcí. Jedná se o důležité partnery, se kterými lze konzultovat návrhy úprav systému sociální práce a naopak, oni je mohou ověřit v praxi a následně je lze zpracovat do koncepční a metodické práce MPSV.

Věříme, že projekt bude po celou dobu své realizace dobrým partnerem spolupracujících obcí a nejenom jich a do budoucna se zaslouží o vyšší prestiž a vhodnější ukotvení výkonu sociální práce v obcích zejména v rámci legislativních i metodických materiálů.

Seznam citované literatury

MATOUŠEK, Oldřich, 2003a. *Slovník sociální práce*. Vydavatelství Praha: Portál. ISBN 80-7178-549-0.

MLČÁK, Zdeněk et al., 2005. *Profesní kompetence sociálních pracovníků a jejich hodnocení klienty*. Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta jako spis OU č. 58/2005. ISBN 80-7368-129-3.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Kritický pohled na Sociálně-právní ochranu a pěstounskou péči po novele zákona č. 359/1999Sb.

Critical view - Social and legal protection and foster care after novelization of law no. 359/1999Sb.

Petr Fabián¹

Abstrakt

V roce 2013 došlo k legislativním změnám v systému sociálně-právní ochrany a náhradní rodinné péče. Příspěvek se zabývá změnami, které legislativa přináší, novými službami v rámci těchto zákonů a jejich dopadem na fungování sociální práce. Základem jsou výsledky studie, která se orientuje na praktický dopad vzhledem k potřebám dětí a rodin. Cílem je seznámení s principem změny vzhledem k současným světovým modelům sociálně-právní ochrany.

Pro zhodnocení jednotlivých kroků a výzev, které stojí před sociálními pracovníky, je v závěru využita kritická metoda sociální práce. Kritická metoda je použita také ke srovnání změn v českém systému vzhledem k světovým modelům sociálně-právní ochrany a pěstounské péče.

Klíčová slova: Sociálně právní ochrana. Náhradní rodinná péče. Sociální práce

Abstract

During the year 2013 major changes in the system of social and legal protection and foster care have occurred. This contribution deals with changes in goals of these changes, new services within these laws and their effect on functioning of social work. Base for this contribution are results of study, which is oriented at practical impact considering needs of family and children. Main goal is to acquaint with principle of change given current models of social and legal protection. Conclusion is the use of critical method of social work for evaluation of individual steps and challenges, which stands before social workers. Critical method is used in comparison of changes in czech system owing to world models of social work and foster care.

Keywords: Foster care. Social and legal protection. Social work.

---

1. Úvod do problematiky

V roce 2013 a 2014 jsme byli svědky významných právních úprav v rámci sociálně-právní ochrany dětí. Především došlo k novelizaci zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Touto novelou jsme se přiblížili modelu Velké Británie a Norska. S touto změnou vyšla v platnost rovněž vyhláška č. 473/2012, o zavedení standardů kvality do systému sociálně-právní ochrany.

V následujícím roce vešel v platnost nový Občanský zákoník č. 89/2012. V rámci těchto zákonných změn přestal platit zákon o rodině.

1.1. Změny v systému

Pro popis změny využijeme dělení modelů sociálně-právní ochrany podle Gilberta (2011).

Systém využívaný v ČR do roku 2013 je popisován v publikaci Child protection systems, jedná se o model, který se primárně zaměřuje na ochranu dítěte – Child Protection.

Tento model se vyznačuje akcentací dětských potřeb. Rodiče jsou vnímáni jako osoby lhostejné a týrající dítěte. Dítě je chráněno před svými rodiči, kteří jej týrají nebo zanedbávají. Rodičovské kompetence jsou chápány jako osobnostní charakteristika.

---

¹ Mgr. Petr Fabián Ph.D., Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik, *e-mailová adresa:* petr.fabia@gmail.com

Stát se staví do role obhájce dítěte, dohlíží na bezpečí dětí. Pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) plní policejní funkci a mají k tomu dostatečné pravomoce. V současné době stále platí, že pracovník OSPOD má vyšší pravomoce než kriminální policie. V případě podezření na týrání či zanedbávání dítěte v domácnosti, má pracovník OSPOD právo vstoupit do bytu. Policie ČR toto může udělat jen v případě soudního nařízení.

Z pohledu práv rodičů je tento model založen na vymáhání rodičovských povinností vzhledem k potřebám a právům dítěte.

Nové pojetí sociálně-právní ochrany dětí, inspirované modelem Norska a Velké Británie, je označováno v publikaci Gilberta jako model zaměřený na podporu rodiny – Family Service.

V porovnání s předchozím modelem se tento princip práce v systému SPOD odklání od potřeb a práv dětí a přiklání se k podpoře co nejdélšího udržení dítěte v rodině, a to i přes nedostatky v rodičovských kompetencích. Tyto nedostatky nejsou totiž vnímány jako osobnostní dovednost, ale jako důsledek neuspokojivého hmotného zajištění rodiny.

Stát jako instituce upřednostňuje ochranu rodiny a její soudržnost, potřeby dětí nejsou primární.

Mění se i úkoly pro sociální pracovníky OSPOD. V předcházejícím modelu měly chránit práva a naplňování potřeb dětí, v tomto modelu mají chránit a umožňovat naplňování rodičovských práv a podporovat rodinný život.

Gilbert ve své publikaci zmiňuje i další model, který je zaveden prakticky v Dánsku. Jedná se o model Child Fokus.

Směr práce sociálních pracovníků je nastaven na sledování individuálních potřeb dětí v dané chvíli s výhledem na nejbližší budoucnost.

Stát akceptuje rodičovské povinnosti a v případě potřeby hledá pro dítě rodinu – pěstounskou, adoptivní, příbuzenskou. V svém principu zastupuje rodičovskou roli tak, aby dítě mělo zajištěný zdárný rozvoj.

V práci sociálních pracovníků jsou akcentovány jak rodičovské povinnosti, tak dětská práva a potřeby.

1.2. Využití kritické teorie sociální práce

V rámci využití kritické metody sociální práce jsme srovnávali současný a minulý model SPOD v ČR na jednotlivých stupních podle modelu projektového inženýrství.

Pro měření praktického dopadu byly využity fokusové kupóny s pracovníky OSPOD, doprovázejících organizací a organizací poskytujících službu – Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále jen ZDVOP).

1.3. Negativa změny:

- Zásadním nedostatkem je vágní definování cíle, konkrétně nevíme, o co nám jde. Před zmiňovanými novelami a novými zákony byla předním cílem ochrana dítěte a naplňování dětských potřeb. V současné době mají sociálně-právní mechanismy umožnit, aby dítě zůstalo v biologické rodině. Teprve zákon o ústavní výchově zmiňuje, že jejím cílem je zprostředkovat dítěti komplexní rozvoj a snížit traumata z minula.
- Pro sociální pracovníky se sociální práce stala traumatizující záležitostí. Odebrání dítěte z nevyhovujících podmínek pro jeho rozvoj je téměř nemožné. Rodiče navíc nejsou nuceni – a nemohou být nuceni – ke změně svého chování k dítěti. Cílem ústavní i náhradní rodinné výchovy je návrat dítěte k rodičům.

- Standardy kvality pro výkon SPOD jsou technické, včetně inspekci dodržování standardů. Ve svém pojetí vychází z komerční sféry a jsou nastaveny na průmyslovou výrobu, nikoliv na práci s člověkem.
- Všichni účastníci výzkumu potvrdili, že rodinu stále vnímají nepřátelsky – zůstali zakotvení v modelu Child protection.
- Vyvyšování biologické rodiny již nepracuje s vazbou, kterou dítě získalo v pěstounské rodině.
- Povinné kontakty s biologickými rodiči, kteří nejsou vedeni ke změně svého jednání, znejišťují dítě.
- V ČR je velmi vysoká míra příbuzenské pěstounské péče. Mísí se zde role rodičů a prarodičů.
- Sociální pracovníci OSPOD jsou velmi přetížení a nezůstává jim prostor ani čas na dobrou realizaci případových konferencí a sestavování individuálního plánu SPOD.
- Jednostranná preference pěstounské péče vede k porušování dětských práv při rozdělování sourozenců.
- Nízký standard pro vzdělání pracovníků ZDVOP.
- Velké komplikace způsobilo zrušení zařízení pro výkon pěstounské péče.

1.4. *Pozitiva změny:*

- Za jednotlivé formy institucionální péče máme rodinnou formu náhrady.
- Profesionální pěstounská péče – děti od raného dětství mohou prožívat blízkost jedné pečující osoby – riziko dlouhé doby k osvojení – připravenost k přechodu na model Child fokus.
- Doprovázení pěstounů včetně služeb. NRP se stává veřejnou službou.
- IPOD a případové konference jsou vnímány jako významný nástroj pro poskytování péče dětem.
- Personální standardy – povinnost supervizí, procesy výběru, příjmu, zaškolení pracovníků.
- Významným přínosem je povinnost věcného vybavení, včetně omezení počtu dětí na jednoho pracovníka.
- Navýšení počtu pracovníků na magistrátech a v organizacích.
- Proces umísťování dětí co nejbliže místa bydliště – proces podobný modelu Child fokus.

1.5. *Přínos pro praxi:*

- Model kopíruje situaci rozvedených manželství, ale pracuje s nimi odlišně – zvyšuje riziko traumatizování dětí.
- Vytváříme model dysfunkční porozvodové péče.
- Chybí neústavní pomoc pro vícečlenné sourozenecké skupiny.
- Nerozumíme si v pojmu rodina – náš pojem neodpovídá současné společenské situaci.
- Je vhodné se opětovně vrátit k potřebám dětí.
- Je potřeba zavést systematickou práci s biologickou rodinou dítěte, zvážit potřeby dětí vs. způsob života rodiny.
- Přesun odpovědnosti za IPOD a případové konference na zařízení, která mají dítě přímo v péči, a odlehčení pracovníkům OSPOD.

- Využití potenciálů odbornosti dětských domovů a dětských center.

Závěrem

Představené výsledky kritické analýzy SPOD v ČR po tak významných změnách jako novelizace zákona o SPOD, zavedení občanského zákoníku a zrušení zákona o rodině ukazují na významná slabá místa.

Práce sociálních pracovníků se stala složitou a často i bezvýchodnou. Mnohdy není možné dětem podat pomocnou ruku. Biologická rodina je totiž v rámci systému adorována a rodičovské kompetence jsou omezeny na hmotné zajištění rodiny, nikoliv na osobnostní růst rodiče.

Celkově lze konstatovat, že Česká republika se v SPOD vydala zvláštní cestou, kdy jednotlivé kroky napomáhají k rozvoji rodinné patologie a jejího dalšího přenosu na další generace.

Významným pozitivem zůstává ochota pracovníků OSPOD i doprovázejících organizací dále pokračovat ve změnách, které mohou pomoci dětem k rozvoji jejich osobnosti.

Literatura

GILBERT, N., PARTON, N., SKIVENES, M.1997. Child protection systems: international trends and orientations. New York, NY: Oxford University Press, c2011, ix, 273 p. International policy Exchange series. ISBN 01-997-9335-2.

Zákon č.359/1999Sb, dostupný on-line: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

Zákon č.89/2012Sb, dostupný on-line: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Vyhláška č. 473/2012Sb, dostná on-line: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-473>

Vize a koncepce sociální práce Ministerstva práce a sociálních věcí

Vision and Concept of Social Work of the Ministry of Labor and Social Affairs

Andrea Faltysová¹

Abstrakt

Příspěvek se věnuje aktuálním otázkám v oblasti výkonu sociální práce, respektive zabývá se praxí definovanými a Ministerstvem práce a sociálních věcí identifikovanými limity výkonu činností sociální práce a věnuje se konkrétním vizím a strategickým koncepcím, které na tyto obtížnosti reagují.

Klíčová slova: Sociální práce. Vize. Koncepce. Profese.

Abstract

The paper deals with current issues in the field of social work performance, and deals with the practices defined by the Ministry of Labor and Social Affairs with the limits of the performance of social work activities and deals with specific visions and strategic concepts that respond to these difficulties.

Keywords: Social work. Visions. Concepts. Professions.

---

1. Hlavní text

Oddělení koncepce sociální práce a vzdělávání je na délku jeho působení velmi mladé, protože bylo vytvořeno a svoji činnost zahájilo, před cca pěti lety. V rámci odboru sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení má však své pevné a důležité místo a ve prospěch sociální práce se nám podařilo již mnoho dobrého vykonat a samozřejmě plány a cíle máme i pro léta příští.

Máme-li se bavit o vizích a koncepcích, je nutné nejprve zmínit problematiku, na kterou ony vize a cíle mají mířit. V oblasti výkonu sociální práce jsme na základě vlastních zkušeností, dostupných informací, ale i ze zpětné vazby od samotných sociálních pracovníků identifikovali následující limity:

- Poddimenzování počtu sociálních pracovníků,
- Nevyjasněnost rolí sociálních pracovníků,
- Nízká informovanost a obeznámenost veřejnosti o možnostech podpory a pomoci ze strany sociálních pracovníků, respektive sociální práce,
- Výkon některých činností sociální práce provádí osoby bez kvalifikace v této profesi,
- Absence kvalifikace v sociální práci, a s tím související omezená schopnost osvojovat si patřičné profesní kompetence, stejně jako absence jasně formulovaných etických zásad,
- Nevyužitý potenciál sociálních pracovníků, když realizují výkon činností, které nejsou sociální prací, nebo když je výkon sociální práce redukován na administrativní činnost,
- Nedocení odbornosti sociálního pracovníka zejména v rámci multidisciplinárního přístupu a neochota některých odborníků se na něm podílet,
- Systémově není sledována kvalita a efektivita výkonu sociální práce,
- Administrativní náročnost,

ale samozřejmě také

---

¹ Mgr. Andrea Faltysová, DiS., MBA, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR; *e-mailová adresa:* andrea.faltysova@mpsv.cz

- Platové ohodnocení,
- Sociální práce je velmi často zaměňována za sociální služby,
- Etické hodnoty sociální práce nejsou zcela akcentovány a dohled nad výkonem sociální práce z hlediska etiky prakticky neexistuje.

Odbor sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení, respektive oddělení koncepce sociální práce a vzdělávání na uvedenou problematiku reaguje různými, na sebe navazujícími a koncepčně nastavenými opatřeními.

Od roku 2012 MPSV začalo připravovat návrh věcného záměru zákona o sociálních pracovnících, který byl v roce 2016 vložen do schvalovacího procesu. Prošel tedy mezirezortním připomínkovým řízením a byl postoupen k projednání vládě ČR, respektive Legislativní radě vlády ČR. Na základě požadavků pracovních komisí Legislativní rady vlády ČR byl následně materiál doplněn a dle pravidel měl být znovu postoupen do mezirezortního připomínkového řízení a poté znovu předán k projednání vládě ČR. Vzhledem k tomu, že tento proces vyžaduje určitý čas a s ohledem na letošní volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, bylo zjevné, že návrh věcného záměru zákona o sociálních pracovnících nestihne být vládou ČR do října 2017 projednán, a proto MPSV požádalo o stažení z Plánu legislativních prací vlády ČR pro rok 2017. Požadavku bylo vyhověno a aktuálně MPSV žádá o zařazení návrhu věcného záměru zákona o sociálních pracovnících do Plánu legislativních prací vlády ČR na rok 2018.

Ústředním cílem navrhované právní úpravy bylo zvyšování její kvality prostřednictvím jasného nastavení regulačních mechanismů tak, aby klienti a potažmo širší veřejnost dostali jasnou garanci kvality a etického přístupu ve vztahu k výkonu sociální práce. Záměrem návrhu věcného záměru zákona o sociálních pracovnících však také bylo vytvoření zastřešujícího zákona pro všechny sociální pracovníky napříč resorty, tedy sjednocení profese a dále obecné vymezení struktury odborné úrovně a kompetencí. To vše v souladu s profesionalizací výkonu sociální práce nejenom v ČR.

V rámci příprav věcného záměru zákona o sociálních pracovnících jsme také založili pracovní skupinu, která se zabývala přípravou materiálu pro etický kodex sociálních pracovníků. S ohledem na nedostatečné personální zajištění oddělení jsme však její činnost museli na přechodnou dobu utlumit, ale začátkem roku 2018 počítáme s obnovením její činnosti.

Dále MPSV v poslední době intenzivně připravovalo novelu zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Vzhledem k tomu, že tento zákon v současné době ukotvuje podmínky výkonu sociální práce, také oddělení koncepce sociální práce a vzdělávání na jeho novelizaci aktivně pracovalo.

Výsledkem je návrh následujících úprav:

- Úprava § 1 – uvedení sociální práce,
- Úprava § 91 odst. 6 – zkráceně lze říci, že uvedenou osobu zastupuje obecní úřad obce s rozšířenou působností podle sídla zařízení sociálních nebo zdravotních služeb,
- Úprava § 92 a 93 – specifikace činností sociálního pracovníka, uvedení, že jsou tyto činnosti realizovány prostřednictvím sociálního pracovníka, zavedení pojmu sociální pracovník – sociální kurátor (z důvodu propojení pojmu s legislativní úpravou Ministerstva spravedlnosti)
- Nový § ustanovující výkon činností sociální práce pověřených obecních úřadů,
- Nově jsou upraveny předpoklady pro výkon inspekce a supervize,
- § 109 - doplnění činností sociální práce,
- § 110 – úprava odborné kvalifikace sociálního pracovníka,

- § 111 – doplnění supervize jako formy dalšího vzdělávání sociálních pracovníků a stanovení limitů pro započtení jednotlivých forem dalšího vzdělávání do povinného ročního rozsahu dalšího vzdělávání sociálních pracovníků,
- Vytvoření standardů činností sociální práce ve veřejné správě (předpokládaná účinnost 1. 1. 2019).

V souvislosti s novelou zákona o sociálních službách připravujeme také novelu vyhlášky č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách a aktuálně pracujeme na novelizaci vyhlášky 332/2013 Sb., o vzoru standardizovaného záznamu sociálního pracovníka. Tuto vyhlášku se snažíme upravit tak, aby se stala účinným a efektivním nástrojem sociálního pracovníka.

V roce 2017 se oddělení koncepce sociální práce a vzdělávání velmi intenzivně podílelo také na novelizaci nařízení vlády č. 222/2010 Sb., o katalogu prací ve veřejných službách a správě. Kapitola s názvem sociální pracovník v sociálních službách tak doznala významných změn od názvu počínaje. Z názvu byl odstraněn dovětek „v sociálních službách“, významně byly doplněny činnosti sociální práce a především došlo k jejich zařazení do platových tříd dle jejich skutečné náročnosti. Takže například depistáž a sociální šetření jsou navrženy v 11. platové třídě. Novela tohoto nařízení již prošla mezirezortním připomínkovým řízením a předpokládaná účinnost je plánována od 1. 7. 2018. Souběžně byl připravován návrh na úpravu nařízení vlády č. 302/2014 Sb., nařízení vlády o katalogu správních činností.

Oddělení koncepce sociálního bydlení MPSV v letošním roce předalo k projednání vládě ČR návrh zákona o sociálním bydlení. Vzhledem k tomu, že významnou součástí tohoto návrhu zákona je výkon sociální práce, spolupracovalo oddělení koncepce sociální práce a vzdělávání na tvorbě tohoto zákona a jeho prováděcího předpisu, velmi intenzivně.

Novela zákona o sociálních službách č. 254/2014 Sb., s účinností od 1. ledna 2015 přinesla účelovou dotaci, respektive příspěvek na výkon sociální práce v přenesené působnosti obecním a krajským úřadům (netýká se sociálně-právní ochrany dětí). Hodnotící kritéria pro její přiznání jsou každým rokem koncepčně upravovány, a to tak, aby se posilovala dostupnost výkonu sociální práce a její kvalita, ale jsou zohledňována i další kritéria, jakými je například výskyt sociálně vyloučené lokality a další. V letošním roce bylo rozděleno 400 mil Kč. Některé kritické hlasy říkají, že příspěvek nepostačuje na pokrytí skutečných nákladů na výkon sociální práce. Ano, jsme si toho vědomi, ale je nutné si uvědomit, že se jedná o příspěvek a jeho existenci je nutné hodnotit pozitivně, jelikož do roku 2015 byl výkon sociální práce hrazen pouze v rámci příspěvku ministerstva vnitra na výkon přenesené působnosti, který však není účelově postaven, tudíž peníze, které byly původně určeny na výkon sociální práce, k ní vůbec nemusely, na rozdíl od příspěvku MPSV, doputovat.

Velmi intenzivně jsme se také zajímali o úpravu veřejného opatrovnictví, a to zejména z toho důvodu, aby došlo k jeho oddělení od výkonu sociální práce, neboť výkon veřejného opatrovnictví není výkonem činností sociální práce a nelze je vzájemně zaměňovat ani slučovat.

Dále jsme připomínkovali zákony a vyhlášky, případně nařízení vlády, které se výkonu sociální práce více či méně dotýkaly. Jednalo se například o zákon o insolvenční, o novely zákonů a prováděcích předpisů v rezortu školství a zdravotnictví a další.

Opatření ve prospěch sociální práce byly zohledněny a zařazeny i do koncepčních materiálů, kterými jsou Strategie sociálního začleňování 2014-2020 a Národní strategie rozvoje sociálních služeb 2016-2025. Zde se jedná především o legislativní ukotvení zákona o sociálních pracovnících, personální posílení výkonu sociální práce, ale i o posílení metodické podpory, podporu personálního zajištění výkonu sociální práce (například i prostřednictvím výše uvedeného dotačního titulu) a podporu platových podmínek.

Oddělení koncepce sociální práce a vzdělávání se podílelo také na tvorbě Instrukce č. 19/2016 s názvem „Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2016 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů“.

Ve spolupráci s některými odborníky a praktiky v oblasti výkonu sociální práce v současné době připravujeme metodické materiály, které se zabývají sociálním šetřením, dokumentací sociálního pracovníka, novelizací zákona č. 111/2006 Sb., o hmotné nouzi a kontrolami výkonu sociální práce. Připravována je také aktualizace Doporučeného postupu 1/2012 k realizaci činností sociální práce na obecních úřadech typu II., typu III., újezdních a krajských úřadech.

V koncepční a metodické činnosti jsou oddělení výraznou podporou systémové projekty, které realizujeme. Jedná se o projekt Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II a projekt Systémová podpora sociální práce v obcích. Druhý z uvedených projektů má dále za cíl podporovat zvyšování odborných kompetencí sociálních pracovníků, ve spolupracujících obcích zvýšit personální zajištění výkonu sociální práce, pilotně ověřit typové pozice sociálních pracovníků obecních úřadů, v rámci efektivity výkonu sociální práce získat informace a údaje z oblasti tzv. „špatné poptávky“, vydávat Zpravodaj sociální práce, získat nové informace v rámci zahraničních studijních cest a mnoho dalšího. Naproti tomu projekt Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II si klade za cíl především podporu odborných kompetencí sociálních pracovníků, ale dále zlepšení mediálního obrazu sociální práce, a to například tím, že bude v médiích upozorňovat na Světový den sociální práce, připravuje se také vydání dvanácti videospotů, které mají veřejnosti ukázat možnosti podpory a pomoci sociální práce, respektive sociálního pracovníka, vydat odborné publikace s názvem Sešity sociální práce a historické plakáty, ale zavede i oceňování sociálních pracovníků za kvalitní výkon činností sociální práce a mnoho dalšího.

Tímto jsem představila pouze nástin činnosti oddělení koncepce sociální práce a vzdělávání. Jen krátce mohu zmínit další aktivity oddělení, kterými je například jednání s MŠMT za účelem zavedení pozice sociálního pracovníka ve školách, jednání s Ministerstvem zdravotnictví za účelem podpory výkonu sociální práce především ve zdravotnických zařízeních, výzkumnou a analytickou činnost realizovanou prostřednictvím Technologické agentury ČR nebo prostřednictvím Výzkumného ústavu sociální práce, v. v. i. a opravdu mnoho dalšího, o co se můžeme podělit někdy příště.

Literatura

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 254/2014 Sb., kterým se mění zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 73/2011 Sb., o Úřadu práce České republiky a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách

Nařízení vlády č. 222/2010 Sb., o katalogu prací ve veřejných službách a správě

Nařízení vlády č. 302/2014 Sb., nařízení vlády o katalogu správních činností

Návrh věcného záměru zákona o sociálních pracovnících Ministerstva práce a sociálních věcí

Návrh zákona o sociálním bydlení, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo pro lidská práva, Ministerstvo pro místní rozvoj

Vládní návrh zákona o změně zákonů v souvislosti s veřejným opatrovnictvím, Sněmovní tisk 992

Instrukce č. 19/2016. *Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2016 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.* MPSV. 2016

Doporučený postup č. 1/2012 *k realizaci činností sociální práce na obecních úřadech typu II., typu III., újezdních a krajských úřadech podle ustanovení § 92, § 93, § 93a zákona o sociálních službách, podle ustanovení § 7, § 64 a § 65 zákona o pomoci v hmotné nouzi a podle ustanovení § 4a zákona o úřadu práce České republiky a prováděcí vyhlášky č. 424/2011 Sb.* MPSV. 2012

Strategie sociálního začleňování 2014-2020. MPSV Praha: 2014. ISBN 978-80-7421-080-8

Národní strategie rozvoje sociálních služeb na období 2016–2025. MPSV Praha: 2015. ISBN 978-80-7421-126-3

Systém hodnocení kvality péče o děti z pohledu inspekce sociálně-právní ochrany v ČR a problémové body tohoto systému

System of Evaluation of Subjects focused on Children's Care from the view of Inspection of socio-legal protection

Ivana Havránková¹, Zuzana Truhlářová²

Abstrakt

Text se zabývá krátkým sumarizujícím popisem zásadních systémových pochybení v rámci inspekce sociálně-právní ochrany. Je věnován otázkám souvisejícím s pojetím kvality v poskytování sociálně-právní ochrany, s hodnocení této kvality ze strany kontrolního orgánu.

Klíčová slova: Inspekce. Systém hodnocení. Sociálně právní ochrana dětí.

Abstract

The article is focused on short summary of Basic System Failures within Inspection of socio-legal protection and its Processes and suggests new solutions for solving these critical Failures. Is dedicated to issues related to the concept of quality in the provision of socio-legal protection, with the quality of the inspection authority.

Keywords: Inspection. Evaluation system. Social and legal protection of children.

---

1. Úvod

Péče o děti je již od nepaměti součástí koexistence lidského druhu, v různých historických etapách má svůj sociální, ekonomický, legislativní, psychologický a kulturní vývoj. Náhradní rodinná péče je považována za optimální formu pomoci dětem bez rodičů, za nejlepší alternativu ústavní výchovy. Časem se rozrostla v diferencovaný systém, který zahrnuje různé formy a podoby, v současnosti hovoříme o osvojení, poručenství, o svěřením dítěte do péče jiné fyzické osoby, než rodiče a pěstounské péči. Tyto formy péče byly během času zakotveny a upraveny v legislativě, které se však nevyhnuly ani politickým a ideologickým vlivům. V České republice je zakotvena záruka ochrany dítěte například Listině základních práv a svobod, v Zákoně o sociálně-právní ochraně dítěte, Občanském zákoníku, Úmluvě o právech dítěte, Trestním zákoníku a další. Bohužel často jsme v praxi, v profesi sociálních pracovníků svědky, kdy rodina péči o dítě z jakéhokoliv důvodu nezvládá, nemůže plnit, či zajistit. V těchto případech suplikuje péči o dítě jiný typ péče náhradní rodinná péče, či ústavní péče.

Teprve v blízké době je péče o dítě v institutu náhradní rodinné péče standardizovaná prostřednictvím standardů kvality sociálně-právní ochrany. Standardy kvality sociálně-právní ochrany jsou závazné pro orgány sociálně-právní ochrany, pověřené osoby, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

2. Inspekce sociálně právní ochrany dětí

Od roku 2015 funguje (formálně od novelizace z roku 2012) v rámci České republiky inspekce poskytování sociálně-právní ochrany jako kontrolní mechanismus, který má mimo jiné za cíl zhodnotit a zajistit úroveň kvality poskytování sociálně-právní ochrany pověřenými osobami, přičemž je kladen důraz na ochranu oprávněných zájmů dítěte, na monitoring

---

¹ OSVČ; e-mailová adresa: havraniv@gmail.com

² Ústav sociální práce, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové; e-mailová adresa: zuzana.truhlarova@uhk.cz

úrovně kvality pověřených osob a péče o děti umístěné v náhradní rodinné péči a v pobytových zařízeních sociálně-právní ochrany. Úroveň kvality péče o děti je měřena standardy kvality, které jsou kritérii určujícími úroveň kvality poskytování sociálně-právní ochrany. Zavedení standardizace do fungování organizací, které získaly pověření k výkonu některých činností (§ 48, odst. 2, písm. c), d), e), f) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí), znamená, že tyto činnosti musí být vykonávány v takové minimální úrovni, abychom o nich mohli říci, že jsou kvalitní. Dostáváme se tak k pojmu a definici toho, co je kvalita v činnostech, které stát přesouvá na organizace nejrůznějšího typu, které získaly pověření k takové činnosti. Předně je třeba konstatovat, že výkon sociálně-právní ochrany by měl stát poskytovat nejenom bezplatně, ale také podobně, to znamená nejenom na úrovni orgánů sociálně-právní ochrany dětí (§ 4, odst. 1 zákona 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí), ale i v prostředí pověřených osob. Tento jednotný přístup státu jako garanta sociálně-právní ochrany a rodinné politiky je stěžejní. Stát proto definuje minimální požadavky na kvalitní výkon sociálně-právní ochrany, a to mimo jiné v oblasti náhradní rodinné péče a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Přesto se již druhým rokem při zavedení inspekce sociálně-právní ochrany ukazují problematické oblasti a různá úskalí, se kterými je třeba počítat, neboť patří k „nemocem“ rozjezdu každé inspekční činnosti. Na druhou stranu v případě jejich trvání může dojít k negativnímu ovlivnění chápání kvality péče o děti jako takové. V praxi se inspektoři při výkonu své profese setkávají se systémovými pochybeními.

3. Problémové body hodnocení péče o děti z pohledu inspekce sociálně právní ochrany

Institut inspekce sociálně-právní ochrany byl zasazen do struktur Úřadu práce České republiky, včetně definování tohoto úřadu jako orgánu sociálně-právní ochrany na místo toho, aby se soustředily inspekční činnosti státu do jednotného systému, či kompetenčně pod jedno ministerstvo. S tím souvisí i celkové pochopení inspekci sociálně-právní ochrany z pohledu samotného vedení Úřadu práce a sociálně-právní ochrana se stává součástí jedné z mnoha „různorodých agend“ pod tímto úřadem.

Mezi další systémové nedostatky, kterými je zatížena inspekční činnost v rámci sociálně-právní ochrany, patří ne zcela správné uchopení této agendy. Agenda sociálně-právní ochrany je z velké části založena na regulačních opatřeních vůči nezletilým dětem, či rodičům a osobám odpovědným za výchovu a „změkčování“ této agendy zaváděním přístupů ze sociálních služeb může mnohdy jít na úkor samotných nezletilých klientů, neboť sociálně-právní ochrana je primárně zaměřena na blaho dítěte a na jeho ochranu před nežádoucími vlivy (§ 6 zákona 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí). Týká se to zvláště zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které jsou kontrolovány inspekci. V praxi jsou tato zařízení laděna s různou typologií svého směřování, například ze systému zdravotních služeb (dříve kojenecké ústavy) či jako hlavní činnosti vykonávají v oblasti sociálních služeb. Důležitým a zásadním kritériem ve standardech kvality sociálně-právní ochrany je právě zájem a zjišťování názoru dítěte, ochrana práv dítěte, individuální plánování péče o dítě atd.

Pokud je nutné stanovit a definovat pojem kvality v rámci sociálně-právní ochrany dětí jako hlavního principu, potom je třeba konkretizovat samotná kritéria standardů kvality stanovených legislativou, a to nejenom pro pověřené osoby, ale i pro orgány sociálně-právní ochrany. Legislativní předpis pro každé kritérium definuje kvalitu v obecných principech. V dnešní situaci inspekci však neexistují definované obsahy každého kritéria ve smyslu vyhlášky 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, což může činit určité obtíže nejen pro kontrolované osoby, ale rovněž pro inspektory. Tudíž při posuzování kvality začínají následně rozhodovat proměnné veličiny jako je různá přísnost inspektorů, liberálnější, či rigidnější přístup kontrolovaných osob při zpracování

písemných postupů a definice kvality se tím významně naruší. Konkrétní chápání kvality se stává subjektivním pohledem kontrolujících a kontrolovaných. V podstatě to znamená, že subjektivní chápání kritéria z obou dvou stran inspekčního procesu je ztrátou objektivity, které se poté odrazí v různém bodovém ohodnocení každého kritéria. Obecně platí, že by každé kritérium mělo být pro kontrolované osoby srozumitelné a určitým způsobem i změřitelné, což přinese poměrně značné vypětí, jak pro ty, kteří se budou snažit vyspecifikovat přesné požadavky na každé z kritérií, na druhou stranu by toto měl učinit ústřední orgán státní správy.

S tím souvisí i otázka samotného posuzování kritérií z pohledu bodového ohodnocení, které je v současné chvíli nastaveno příliš přísně a vůči podobným kontrolovaným subjektům v sociálních službách vlastně diskriminační, neboť je uplatněn dvojnásobný metr v podobných inspekčních procesech, kde v jednom (v sociálních službách) je bodová škála 0-3, kdežto při inspekcích sociálně-právní ochrany je škála 0-1. Nebylo nikdy odůvodněno, proč se bodové škály natolik různí u podobných agend. Tento nepoměr je tudíž proti samotné kvalitě poskytování sociálně-právní ochrany, protože je závislý na míře benevolentnosti inspektorů a jejich subjektivnímu posuzování v rozhodovacím procesu ohledně hodnocení kvality výkonu sociálně-právní ochrany.

4. Závěr

Trend sjednocující různé typy pobytových služeb ústavního typu a zařízení sociálně-právní ochrany pod jeden rezort by měl mít dopad nejenom na inspekce sociálních služeb, ale i na inspekce sociálně-právní ochrany a měl by vzniknout jednotný model inspekce, který bude zaměřen nejenom na hodnocení kvality, ale zvláště bude stanovovat pro kontrolované osoby jasné a reálné podmínky poskytování kvalitní služeb, či výkonu sociálně-právní ochrany.

Budoucnost inspekce sociálně-právní ochrany v České republice by měla rozhodně navazovat na dobrou praxi kontrolních orgánů ze zahraničí, předně britského Office for Standards in Education, Children's Services and Skills (OFSTED) a prohloubit následující hlavní pilíře inspekční činnosti:

- 1) vytvořit transparentní a měřitelné objektivní hodnocení jednotlivých kritérií standardů pro kontrolované osoby se zřetelem k budoucímu sjednocení všech typů zařízení a organizací, které se věnují péči o děti,
- 2) zavést do svého fungování sankční mechanismy, neboť právě kontrolní činnost bez sankcí je nejenom zbytečná, ale navíc stát neúměrně vynakládá finanční prostředky na inspekci, která má příliš „doporučující“ povahu, než sankční, resp. stávající sankční nástroje nepoužívá,
- 3) upravit bodovou škálu hodnocení rozšířením na bodové hodnocení ve smyslu inspekce sociálních služeb,
- 4) zaměřit se zvláště na ta zařízení, která neplní požadavky na minimální úroveň kvality a stanovit, jaká kritéria musí být naplněna vždy a která nejsou závažné povahy,
- 5) větší zaměření inspekční činnosti na dopad stanovených postupů kontrolovaných osob na životy dětí v náhradní rodinné péči a v pobytových zařízeních pro děti a mládež.

Reference / Seznam citované literatury

Future of social care inspection – consultation, 2016, No. 160039, OFSTED, Crown copyright 2016 in: <https://www.gov.uk/government/consultations/future-of-social-care-inspection>

Inspection of children's homes: framework for inspection from 1 April 2015 (150030), Ofsted, 2015; www.gov.uk/government/publications/inspecting-childrens-homes-framework

Manuál k provádění inspekcí poskytování sociálně-právní ochrany u pověřených osob včetně zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. (2015) Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.

Novotná, V., Riedlová Jurková J., Burdová E. (2014), *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem*, Praha: Annag

Hrušáková M., Králíčková, Z. Westphalová, L. a kol. (2014) *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655-975)*. Komentář, 1. vydání, Praha: C.- H. Beck

Zákon č. 359 ze dne 30. 12. 1999, o sociálně-právní ochraně dětí, částka č. 111/1999, Sbírka zákonů ČR.

Vyhláška č. 473 ze dne 27. 12. 2012, o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, částka č. 177/2012, Sbírka zákonů ČR

Ekonomické aspekty sociálních služeb

Economy aspects of social works

Petr Lojan¹

Abstrakt

Zajištění dostupnosti sociálních služeb pro občany je významným úkolem veřejné správy, jejímž úkolem je rovněž zajištění kvality těchto služeb při sledování požadované úrovně efektivity vynakládaných finančních prostředků na tyto služby.

Klíčová slova: Sociální služby. Financování. Efektivita. Příspěvky. Nástroje financování. Plánování. Krajská síť sociálních služeb. Fundraising.

Abstract

Ensure the availability of social services for citizens is an important task of any public administration that also has to ensure the quality of these services while monitoring the required level of effectiveness of the funds spent on these services.

Keywords: Social services. Funding. Efficiency. Contributions. Financing instruments. Planning. Regional network of social services. Fundraising.

---

1. Úvod

Zajištění dostupnosti sociálních služeb pro občany je významným úkolem veřejné správy. Role obcí v systému plánování a financování sociálních služeb je přitom zcela zásadní a nezastupitelná. V rámci plnění svých úkolů v této oblasti se však obce potýkají s problémy správné aplikace právních předpisů, jde totiž o případ, na který dopadají nejen vnitrostátní předpisy, nýbrž i řada přímo použitelných předpisů EU. Zároveň stárnoucí evropská populace a otřesy globalizovaných ekonomik s sebou přinášejí rozpory mezi společenskou potřebností sociální péče a možnostmi jejího financování. Aktivita každého státu by měly formovat přijatelnou společenskou atmosféru, eliminovat sociální napětí, vytvářet podmínky pro stabilitu společnosti a podporovat samostatnost sociálních subjektů. V oblasti sociální jde (kromě nezbytné reformy důchodového systému) především o zajištění dostupné terénní, ambulantní a pobytové ošetrovatelské péče pro seniory se sníženou mírou soběstačnosti tak, aby byla ekonomicky akceptovatelná pro rodinu i stát.

2. Právní úprava v České republice

Východiskem pro právní úpravu sociálních služeb, které spolu s celým systémem sociální péče spadají do resortu MPSV ČR, byla nutnost a potřebnost odstranění problémů, které s sebou nesla právní úprava před rokem 1989. Pracovníci sociálních služeb i klienti byli posledních sedmnáct let nuceni přizpůsobovat se režimu zastaralého a nevyhovujícího systému sociální péče (Matoušek, 2007).

Změny v oblasti sociálních služeb nastaly relativně nedávno přijetím nového zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který nabyl účinnosti dne 1. 1. 2007. Spolu s dalšími právními předpisy (zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, a zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi) tak došlo k výrazné změně v celém systému sociální pomoci v ČR.

Koncepce uvedeného zákona je směřována k zabezpečení ochrany základních práv lidí,

---

¹ PhDr. Petr Lojan, MBA, Trnavská univerzita v Trnavě, e-mailová adresa: lojan.petr@seznam.cz

kteří se dostali často bez vlastního přičinění do nepříznivé životní situace, do situace, kterou často z důvodu svého postižení nemohou a ani nemají schopnost ji samostatně vyřešit.

V pojetí zákona se jednoznačně projevuje snaha o vytvoření podmínek pro uspokojování přirozených potřeb lidí, a to formou podpory a pomoci při zvládnutí péče o vlastní osobu, v soběstačnosti nezbytné pro plnohodnotný život a v životních situacích, které mohou člověka vyřazovat z běžného života společnosti. Základní zásady poskytování sociálních služeb jsou obsaženy v ustanovení § 2 tohoto zákona a v nich je přímo patrná změna koncepce proti dosavadnímu stavu. Každá osoba má nárok na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství o možnostech řešení nepříznivé sociální situace nebo jejího předcházení.

Rozsah a forma pomoci a podpory poskytnuté prostřednictvím sociálních služeb musí zachovávat lidskou důstojnost osob. Pomoc musí vycházet z individuálně určených potřeb osob, musí působit na osoby aktivně, podporovat rozvoj jejich samostatnosti, motivovat je k takovým činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrvávání nebo prohlubování nepříznivé situace, a posilovat jejich sociální začleňování.

Sociální služby musí být poskytovány v zájmu osob a v náležitě kvalitě takovými způsoby, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních lidských svobod (Zákon č. 108/2006 Sb.).

Z obsahu výše zmíněných základních zásad zákona lze podle Matouška (2007) vyčíst charakteristiky nového systému sociálních služeb, které jím budou prolínat. Tyto znaky můžeme následně klasifikovat:

- Primárním znakem je poskytnutí odpovídající informace osobě, která se ocitla v nepříznivé sociální situaci, takovým způsobem, který pomůže osobě v řešení vlastním přičiněním a vlastními silami.
- Pokud je informace primárního charakteru nedostačující, teprve potom mají prostor sociální služby.
- Svou individualizovanou povahou by měly sociální služby odpovídat potřebám konkrétního jedince.
- Sociální služby mají mít především aktivační ráz, jsou koncipované na podporu samostatnosti klientů a předcházení delšímu trvání nepříznivé sociální situace.
- Kvalita sociálních služeb je v úzké kontinuitě s dodržováním a s respektováním lidských práv a základních svobod se zachováním důstojnosti člověka a jeho života.

Základními právními normami pro financování sociálních služeb je tedy zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, a na něj navazující prováděcí předpisy.

V návaznosti na tento klíčový zákon je třeba v této oblasti státní správy aplikovat řadu dalších vnitrostátních norem, a to v závislosti na tom, jakou formou je finanční podpora sociálních služeb ze strany obce realizována. Jedná se zejména o situace, jako jsou:

- dotace podle zákona č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů, ve znění pozdějších předpisů;
- příspěvek poskytovaný obcí v postavení zřizovatele příspěvkové organizace, poskytnutý též podle rozpočtových pravidel;
- dar podle zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník;
- vklad do právnických osob zřízených obcí poskytovaný zejména podle zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, nebo zákona č. 90/2000 Sb., o obchodních korporacích;

- zadání veřejné zakázky na poskytování sociálních služeb podle zákona č. 137/2006 Sb., o veřejných zakázkách, resp. od 1. 10. 2016 podle zákona č. 134/2016 Sb., o zadávání veřejných zakázek.

3. Právo Evropské unie

Se vstupem ČR do Evropské unie bylo nutno akceptovat situaci, kdy řešení otázek, které se nacházely do té doby v kompetenci českého právního řádu, začalo podléhat jak právu vnitrostátnímu, tak i právu komunitárnímu, tj. předpisům vydaným orgány EU.

Jedním ze základních principů EU je právo občanů na volný pohyb. Pro oblast sociálního zabezpečení z toho vyplývá povinnost členských států zacházet s migrujícími občany ERU stejně jako s vlastními státními příslušníky tak, aby nebyla omezena jejich možnost pracovat v jednotlivých členských zemích. V oblasti sociálního zabezpečení nedochází k harmonizaci národních sociálních systémů členských států, ale pouze k jejich koordinaci (Veselý, 2013).

Koordinace sociálního zabezpečení je založena na čtyřech základních principech, kterými jsou princip rovného zacházení, princip aplikace právního řádu jediného státu, princip sčítání dob pojištění a princip zachování nabytých práv.

Uvedená pravidla jsou obsažena v sekundárním právu EU, konkrétně v Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 883/2004, o koordinaci systémů sociálního zabezpečení a Nařízení Evropského Parlamentu a Rady (ES) č. 987/2009, kterými se stanoví prováděcí pravidla k nařízení č.883/2004.

Osobní rozsah tohoto nařízení se vztahuje na státní příslušníky členského státu bez vazby na výdělečnou činnost nebo studium, osoby bez státní příslušnosti a uprchlíky bydlící v některém členském státě, kteří podléhají nebo podléhali právním předpisům jednoho nebo více členských států, jakož i na jejich rodinné příslušníky a pozůstalé. Nařízení se dále vztahuje na pozůstalé osoby, které podléhaly právním předpisům jednoho nebo více členských států a to bez ohledu na jejich státní příslušnost, jsou-li jejich pozůstalí státními příslušníky členského státu nebo osobami bez státní příslušnosti anebo uprchlíky bydlícími na území členského státu.

Věcný rozsah tohoto nařízení se vztahuje na všechny právní předpisy týkající se následujících systémů sociálního zabezpečení: dávky v nemoci, dávky v mateřství a rovnocenné otcovské dávky, dávky v invaliditě, dávky ve stáří, pozůstalostní dávky, dávky při pracovních úrazech a nemocech z povolání, pohřebné, dávky, předdůchodové dávky a rodinné dávky v nezaměstnanosti.

Koordinací pravidla se vztahují na všeobecné i zvláštní soustavy sociálního zabezpečení, ať již jsou příspěvkové nebo nepříspěvkové. Nevztahují se však na sociální a léčebnou pomoc a na dávky, u nichž členský stát přijímá odpovědnost za škody způsobené osobám a poskytuje náhradu (Mach, Pilip a Žák, 2016).

Významnou pomocí při výkladu koordinačních předpisů v EU jsou judikáty Evropského soudního dvora, který vymezil rozhodující kritéria pro výklad osobní i věcné působnosti koordinačních pravidel (Veselý, 2013).

Do této kategorie plně spadá i oblast veřejného financování, kde se aplikují předpisy o tzv. veřejné podpoře, které mají pro všechny členské státy přímý účinek, jsou tedy plně závazné a jejich porušení představuje riziko postihu ze strany orgánů EU.

Z praktického pohledu to znamená, že pokud veřejná instituce (stát, kraj, obec) hodlá financovat nebo jen spolufinancovat určité činnosti, musí vždy zkoumat, zda daný případ podléhá či nepodléhá pravidlům veřejné podpory.

Tento postup má svoji oporu v článku 107 odst. 1 Smlouvy o fungování Evropské unie, kterým jsou obecně zakázány jakékoli podpory z veřejných prostředků, které narušují nebo

mohou narušit hospodářskou soutěž zvýhodněním určitých podniků nebo určitých odvětví výroby, pokud ovlivňují obchod mezi členskými státy (Mach, Pilip a Žák, 2016).

Pokud by ale neexistovaly žádné výjimky z tohoto obecného zákazu, potom by podpora nejrůznějších aktivit ze strany veřejných institucí byla velmi obtížná či mnohdy vůbec nemožná. Právo veřejné podpory však nemá za cíl zlikvidovat činnosti a služby, které by bez takové veřejné podpory samy o sobě nemohly fungovat. Existuje celá řada případů a situací, jejichž podpora z veřejných zdrojů je nejen nutná, nýbrž i žádoucí. Aby však negativní dopady takové podpory na trh byly co nejmenší, stanovila EU pro tyto případy celou řadu pravidel, která je nutno respektovat, a pak není podpora v konkrétních případech považována za protiprávní, respektive neslučitelnou s vnitřním trhem. Jedním z takových případů je i financování sociálních služeb tzv. vyrovnávací platbou.

4. Vyrovnávací platba jako pojem evropského práva

Vyrovnávací platbu upravují předpisy Evropské unie o veřejné podpoře. Pro systematickou aplikaci k financování sociálních služeb je nejdůležitější její úprava daná Rozhodnutím Komise č. 2012/21/EU o použití čl. 106 odst. 2 Smlouvy o fungování Evropské unie na státní podporu ve formě vyrovnávací platby za závazek veřejné služby udělené určitým podnikům pověřeným poskytováním služeb obecného hospodářského zájmu (Mach, Pilip a Žák, 2016).

Jak již z názvu tohoto předpisu plyne, jedná se o platbu z veřejných rozpočtů, kterou veřejná instituce poskytuje určitému subjektu k pokrytí nákladů veřejně prospěšných služeb, k jejichž poskytování byl vybrán respektive pověřen.

Právo veřejné podpory považuje financování služeb obecného hospodářského zájmu za významnou součást finanční politiky a nástroj, který umožňuje, aby tyto služby určené veřejnosti mohly být poskytovány přesto, že samy o sobě nejsou bez veřejné finanční podpory schopny fungovat na tržním základě. Jde tedy o to umožnit, aby tyto služby byly občanu dostupné za takových finančních podmínek, za kterých je schopen je konzumovat (Pavlaček, 2006).

Z tohoto hlediska jsou sociální služby klasickým příkladem služeb obecného hospodářského zájmu, neboť bez veřejné finanční intervence by nebyly až na úplné výjimky jejich uživatelům dostupné.

5. Vyrovnávací platba jako ekonomická kategorie

Často se setkáváme s představou, že vyrovnávací platba je nějaký speciální druh platby či platební titul. Tady je namíště třeba zdůraznit, že vyrovnávací platba není žádný zvláštní druh platby. Jedná se o ekonomickou kategorii, vyjadřující již svým názvem podstatu věci. Zjednodušeně řečeno totiž představuje celkové „vyrovnání“ či spíše dorovnání nebo doplacení toho, co poskytovateli služby chybí, aby byl schopen službu zajistit, tj. zejména pokrytí čistých nákladů vynaložených při plnění závazků veřejné služby.

6. Vícezdrojová vyrovnávací platba

Vyrovnávací platba je standardně vyplácena z jednoho zdroje. Pokud kupříkladu obec nebo kraj pověří určitý subjekt poskytováním služby obecného hospodářského zájmu, zpravidla zajistí výplatu celé vyrovnávací platby, kontrolu jejího čerpání a případně i zpětný odvod tzv. nadměrné platby.

Problém však nastává tehdy, pokud jeden subjekt neposkytuje vyrovnávací platbu celou a očekává, že i jiné subjekty se budou na financování vyrovnávací platby spolupodílet. Tak je tomu právě u financování sociálních služeb.

Zákon o sociálních službách počítá hned s několika zdroji, a to jak ze státního rozpočtu, tak i z územních rozpočtů (MPSV, kraje, obce). K tomu možno přičíst i další platby jiných donátorů (MV, MŠMT apod.). U poskytovatele sociálních služeb se tak potkávají finance poskytnuté od několika subjektů, přitom jejich účel může být shodný a spočívat v pokrytí nákladů, jejichž vynaložení je nutné k zajištění dostupnosti poskytování dané služby (MPSV, 2016).

7. Role krajů

Evropské právo spojuje s poskytováním vyrovnávací platby řadu povinností, směřujících k tomu, aby při jejím poskytování nedocházelo k nedovolené veřejné podpoře, a to zejména formou tzv. nadměrné vyrovnávací platby. V praxi to znamená, že výpočet výše vyrovnávací platby musí být založen na určitých objektivních parametrech, musí existovat účinná kontrola účelného vynakládání prostředků z vyrovnávací platby na stanovený účel a zajištěno i případné vrácení části vyrovnávací platby, pokud by tato byla vyšší, než odpovídá stanovenému výpočtu vzhledem k potřebám dané služby (Jílková a Olecká, 2011).

Z toho plyne závěr, že pokud je vyrovnávací platba poskytována z více zdrojů, musí být určen subjekt, který bude hlavním „garantem“ správnosti výpočtu vyrovnávací platby, ale i nakládání s poskytnutými prostředky.

Podle § 95 zákona o sociálních službách kraj zajišťuje dostupnost poskytování sociálních služeb na svém území v souladu se střednědobým plánem rozvoje sociálních služeb a určuje síť sociálních služeb na území kraje. Z takto stanovené působnosti kraje vyplývá i jeho hlavní role při zajištění správnosti poskytování vyrovnávací platby.

8. Kalkulace vyrovnávací platby

Podle článku 5 Rozhodnutí Komise nepřesáhne výše vyrovnávací platby rozsah nezbytný k pokrytí čistých nákladů vynaložených při plnění závazků veřejné služby, včetně přiměřeného zisku. Čisté náklady se zpravidla počítají jako rozdíl mezi náklady a výnosy plynoucí ze služby obecného hospodářského zájmu. Náklady mohou zahrnovat jednak veškeré přímé náklady vynaložené na službu, jednak i odpovídající podíl nákladů nepřímých (pokud tyto zahrnují i jiné činnosti, než samotnou službu). Rozhodnutí Komise počítá i s tím, že mohou být zohledněny i náklady spojené s investicemi do infrastruktury, pokud jsou nezbytné pro poskytování dané služby. Je na poskytovateli podpory, aby blíže vymezil, jaké náklady mají být z poskytnuté částky hrazeny (tzv. způsobilé náklady z dané podpory).

Pokud jde o výnosy, tak Rozhodnutí Komise předepisuje povinně zahrnout do kalkulace vyrovnávací platby všechny výnosy plynoucí z dané služby (zejm. úhrady od uživatelů, relevantní úhrady od pojišťoven). Členským státům je pak při stanovení výpočtu vyrovnávací platby dána na vůli možnost do výnosů započítávat (zcela nebo zčásti) i zisk plynoucí z jiných činností, které poskytovatel služby provozuje mimo službu obecného hospodářského zájmu; v praxi se tak někdy děje stanovením určitého podílu kofinancování služby ze strany samotného poskytovatele služby. Tento princip koresponduje i se zákonnou povinností neziskových organizací využít zisku z „vedlejších hospodářských činností“ k podpoře své hlavní činnosti (Matoušek, 2011).

9. Nadměrná vyrovnávací platba

Protože vyrovnávací platba smí zahrnovat pokrytí čistých nákladů, které je nutno vynaložit na zajištění dostupnosti poskytování dané sociální služby včetně přiměřeného zisku, je nutno

veškeré podpory poskytnuté nad tento rámec považovat za „nadměrné vyrovnání“, které musí být vráceno.

Jestliže je financování vyrovnávací platby u sociálních služeb vícezdrojové, znamená to, že nutno sledovat všechny části vyrovnávací platby, poskytnuté různými subjekty, tedy sčítat dotace, dary atd., které poskytovatel služby obdrží od kraje, obcí, MPSV a dalších veřejných institucí. Je-li kraj „garantem“ správnosti vyrovnávací platby, pak je na něm, aby zavedl účinný mechanismus monitoringu plateb, které daný poskytovatel služby zařazené do sítě obdrží, a účinně tak zabránit nadměrnému vyrovnání (Průša, 2007).

10. Podpora de minimis

Z toho, což až dosud bylo řečeno vyplývá, že pokud obec hodlá jakýmkoli způsobem podpořit danou sociální službu, musí řešit soulad takové podpory s pravidly EU o veřejné podpoře. V minulosti jsme se často setkávali s tím, že pokud obec vůbec otázku veřejné podpory řešila, volila formu tzv. podpory de minimis podle Nařízení Komise (EU) č. 1407/2013 o použití článků 107 a 108 Smlouvy o fungování Evropské unie na podporu de minimis.

Financování sociálních služeb v rámci podpory de minimis má však svá úskalí. Předně je limitováno výší celkové částky podpory jednomu poskytovateli sociálních služeb v hodnotě 200 000 € v součtu za tři po sobě jdoucí účetní období. Tato částka pro financování některých služeb zásadně nestačí; je třeba si uvědomit, že do ní spadá nejen jakákoli finanční podpora konkrétní služby, nýbrž i např. podpora formou výpůjčky majetku, nájmu za snížené nájemné apod., tedy hodnota rozdílu mezi skutečně placeným a tržním nájemným. Vedle toho je třeba si uvědomit, že omezení do 200 000 € za tři po sobě jdoucí účetní období představuje limit na „jeden podnik“, tj. nejen na samotného příjemce podpory, nýbrž na všechny s ním propojené osoby. Řada poskytovatelů sociálních služeb tak podporu de minimis nebude schopna využít a jejich financování pak bude zpravidla možné pouze v rámci výše popsání systému poskytování vyrovnávací platby.

11. Podpora obce v rámci systému vyrovnávací platby

Současné financování sociálních služeb vyrovnávací platbou je v praxi tvořeno krajskými systémy, kdy kraj podle zákona o sociálních službách vytváří krajskou síť sociálních služeb a v souvislosti s tím i pravidla pro paktování vyrovnávací platby. Jak jsme již výše zmínili, financování je koncipováno na bázi vícezdrojové. Obec je tedy pouze jedním ze subjektů zajišťujících krytí potřeb určité služby vyrovnávací platbou, a její podpora je proto považována za jakousi dílčí část celkové vyrovnávací platby. Proto je také podřízena nastavenému krajskému režimu, musí respektovat obecná pravidla jejího výpočtu, pravidla způsobilých nákladů apod. (Matoušek, 2011).

Obce si často neuvědomují, že do vyrovnávací platby je nutno zahrnout veškerou podporu poskytnutou na určitou službu z jejich strany, a to na základě jakéhokoli právního titulu. Do vyrovnávací platby tedy nutno zahrnout nejen dotace, ale též příspěvek zřizovatele poskytnutý příspěvkové organizaci, dary, hodnoty snížených či „prominutých“ nájmu za užívání zařízení apod.

Použitá literatura

MACH, Petr, Ivan PILIP a Milan ŽÁK. *Ekonomické a sociální systémy EU*. Praha: Vysoká škola ekonomie a managementu, 2016. ISBN 978-80-87839-65-2.

MARKSOVÁ M. Financování sociálních služeb, přechod financování na kraje. Publikováno 22. 4. 2014 [cit. 11. 1. 2015]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7472/metodika.pdf>

MATOUŠEK, Oldřich, et al. Sociální služby. Praha: Portál, 2007.

VESELÝ, J. a kol., *Právo sociálního zabezpečení*, Praha: Linde 2013, ISBN 978–80–7201–915–1

Vybrané aspekty zdravotní gramotnosti klientů v kontextu sociální práce *Selected Aspects of Health Literacy of Clients in the Context of Social Work*

Adéla Mojžíšová¹

Abstrakt

Zdravotní gramotnost je ovlivňována mnoha faktory, a to jak na úrovni jednotlivce, tak celé společnosti. Nízká zdravotní gramotnost je závažným zdravotně rizikovým faktorem a její nízká úroveň prohlubuje nežádoucí zdravotní nerovnosti. Zdravotní gramotnost souvisí s ekonomickou, sociální situací i s kulturní úrovní a naopak nízká zdravotní gramotnost vede k vysokým nákladům na zdravotní péči. U zdravotně sociální péče v kontextu prevence zdravotní gramotnost u dané cílové skupiny je neopomenutelná role zdravotnických profesionálů a v neposlední řadě role sociálních pracovníků zaměřených na zdraví a nemoc.

Klíčová slova: Zdravotní gramotnost. Systém zdravotní péče. Chudoba. Prevence. Informovanost

Abstract

Health literacy is influenced by many factors, both at the individual and in society. Low health literacy is a serious health risk factor and its low level deepens unwanted health inequalities. Health literacy is related to the economic, social and cultural level and, on the contrary, low literacy leads to high costs of health care. In health care in the context of prevention of health literacy in a given target group, the role of health professionals and, last but not least, the role of social workers in the field of health and disease are unavoidable.

Keywords: Health Literacy. System of health care. Poverty. Prevention. Awareness

---

¹ ZSF JU v ČB; e-mailová adresa: mojzis@zsf.jcu.cz

ICT a elearning ve výuce budoucích sociálních pracovníků

ICT and e-learning in the education of future social worker

Karel Myška¹, Lucie Pilařová²

Abstrakt

Výuka sociálních pracovníků je v současné době podporována ICT technologiemi pro distanční vzdělávání, elearningem a dalšími podpůrnými softwarovými a hardwarovými produkty.

Cílem tohoto příspěvku je analyzovat ICT prostředky (softwarové i hardwarové), které jsou využívány pro výuku sociálních pracovníků na vysokých školách a doporučit nejvhodnější softwarové a hardwarové produkty.

Klíčová slova: ICT. Elearning. Výuka. Sociální práce. Sběr dat. Výzkumná práce.

Abstract

Teaching social workers is currently supported by ICT technologies for distance learning, eLearning and other supporting software and hardware products. The aim of this paper is to analyze ICT resources (software and hardware) that are used to teach social workers at universities and recommend the most suitable software and hardware products.

Keywords: ICT. Elearning. Social work. Data collection. Research work

1. Úvod

Lidé si zvykli využívat internetové technologie nejen pro vyhledávání informací, ale i k dalším činnostem, jako je například nakupování, elektronické bankovníctví apod. Je tedy logické, že se tyto technologie stále více uplatňují i v dalších činnostech – jednou z těchto činností je výuka na vysokých školách. Při výuce sociálních pracovníků v terciálním vzdělávání jsou, v současné době využívané, především různé systémy pro distanční výuku popřípadě cloudová prostředí pro podporu práce studentů a pedagogů a jejich vzájemnou kooperaci a optimalizaci vyučovacího procesu.

Mezi, v současné době, nejrozšířenější e-learningové systémy na VŠ patří především LMS Moodle, Claroline, Dokeos či Blackboard Learn. Na VŠ jsou využívána především cloudová prostředí – Office 365 a Google Suite (dříve Google Apps).

1.1. *Teoretická východiska – e-learning*

Zavádění informačních a komunikačních technologií (dále ICT) umožnilo řešit výukové problémy ve smyslu optimalizace činností, které souvisí s poznávacím procesem žáků. ICT umožnily vytvořit komplexní virtuální výukové prostředí využívající interaktivitu, multimedia, animace, simulace apod. s názvem e-learning.

Pedagogičtí pracovníci postupně přehodnocují svůj přístup k zažitým způsobům výuky a v aplikaci nových technologií a začínají čím dál více využívat on-line systémy, které jim umožňují optimalizovat svoji práci a využívat nové, pro studenty zajímavé a interaktivní způsoby výuky.

Hlavním cílem využívání e-learningu ve výuce je zvýšit kvalitu výukového procesu zpřístupněním a výměnou informací, zintenzivněním spolupráce učících se a učitelem (popřípadě mezi učiteli či žáky vzájemně).

E-learning můžeme velmi stručně rozdělit na tři úrovně (Loventhal, 2009):

¹ Oddělení projektů a tvůrčí činnosti UHK; e-mailová adresa: karel.myska@uhk.cz

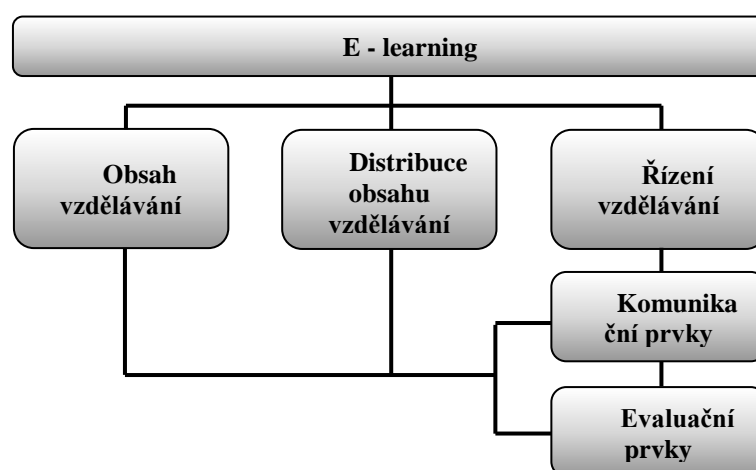
² Ústav sociální práce FF UHK; e-mailová adresa: lucie.pilarova@uhk.cz

- CBT – Computer-Based Training – úroveň je považovaná za offline vzdělávání, kde je vzdělávací obsah přenášený na nosičích (např. CD, flash disk) a neumožňuje tak dostatečně rozvinou komunikační a řídicí složku celého vzdělávání,
- WBT – Web - Based Training - online forma vzdělávání, kde vzdělávací obsah je přenášený prostřednictvím počítačové sítě. V této úrovni není řešena otázka řízení činností studenta,
- LMS – Learning Management System - v současnosti nejdokonalejší úroveň. Kromě počítače a počítačové sítě je k dispozici speciální software, který umožňuje tvorbu, správu a distribuci vzdělávacího obsahu, komunikaci mezi studenty a tutorem, řízení celého procesu vzdělávání a také hodnocení studijních výsledků.

Při výuce sociálních pracovníků na vysokých školách se v České republice využívají různé LMS systémy. Nejrozšířenějším LMS systémem je Moodle.

Moodle je webová aplikace, která patří do kategorie systémů CMS (Course Management System), známých také jako LMS (Learning Management System) nebo VLE (Virtual Learning Environment). Jedná se o systém určený pro podporu vzdělávání a výuky prostřednictvím virtuálního prostředí, které je dostupné přes internet pomocí běžně používaných internetových browserů.

Každý LMS musí obsahovat tři základní oblasti, z kterých je složen. Jedná se o obsah vzdělávání, distribuci obsahu a řízení vzdělávání (včetně komunikačních a evaluačních prvků) (Barešová, 2013).

Obr. č. 1: Schéma Základní složky e-learningu

Zdroj: BAREŠOVÁ, A. *E-learning ve vzdělávání dospělých*. Praha: VOX, 2003. ISBN 80-86324-27-3

Moodle není vyvíjený jednou firmou, nebo skupinou osob. Na jeho vývoji se podílejí programátoři z celého světa. Toto, kromě jiného, zajišťuje kontinuitu vývoje, bezpečnost zdrojového kódu i otevřenost celého systému do budoucnosti. Protože existuje rozsáhlá podpora a komunita řešení problémů se systémem se Moodle těší velké oblibě a je stále více využíván na všech typech škol i v komerční sféře.

1.2. Teoretická východiska – cloudová prostředí

Cloudové prostředí typu Google Suite (MS Office 365) jsou využívány jako podpůrné nástroje pro vzdělávání. V cloudových prostředích jsou k dispozici různé aplikace, které

umožňují podporu práce pedagogických pracovníků i přípravu studentů na výuku. Cloudová prostředí a jejich další nástroje jsou v současné době využívány pro podporu vyučovacího procesu a pro spolupráci v rámci různých typů projektů (vědeckých, rozvojových, studentských apod.).

Výhodou těchto cloudových služeb jsou jejich velmi nízké (téměř nulové) náklady na provoz v rámci všech typů škol (pro školy jsou cloudové služby poskytovány bezplatně). Při zavedení cloudových služeb dojde k téměř okamžitému obrovskému snížení nákladů na provoz IT infrastruktury v rámci školy. Nejedná se pouze o snížení nákladů na nákup softwarového a hardwarového vybavení, ale především na provoz a správu těchto řešení. Tam, kde bylo v minulosti třeba několik správců sítě, v současné době stačí člověk se základní znalostí cloudových služeb, který je schopen celou službu spravovat. Zanedbatelná není ani úspora v oblasti proškolení zaměstnanců pro práci s těmito službami, popřípadě náklady na migraci jednotlivých služeb.

Mezi výhody cloudových služeb patří především možnost jejich použití pomocí jakéhokoliv zařízení připojeného k internetu (počítač, notebook, tablet, smartphone) z jakéhokoliv místa. Uživatelé mohou využívat cloudové služby v rámci webového prohlížeče, nebo si mohou stáhnout bezplatné aplikace dostupné pro tablety nebo smartphone. Dvě nejoblíbenější a největší cloudové služby, poskytované školám zdarma, jsou Google Suite a MS Office 365 (Myška, 2017).

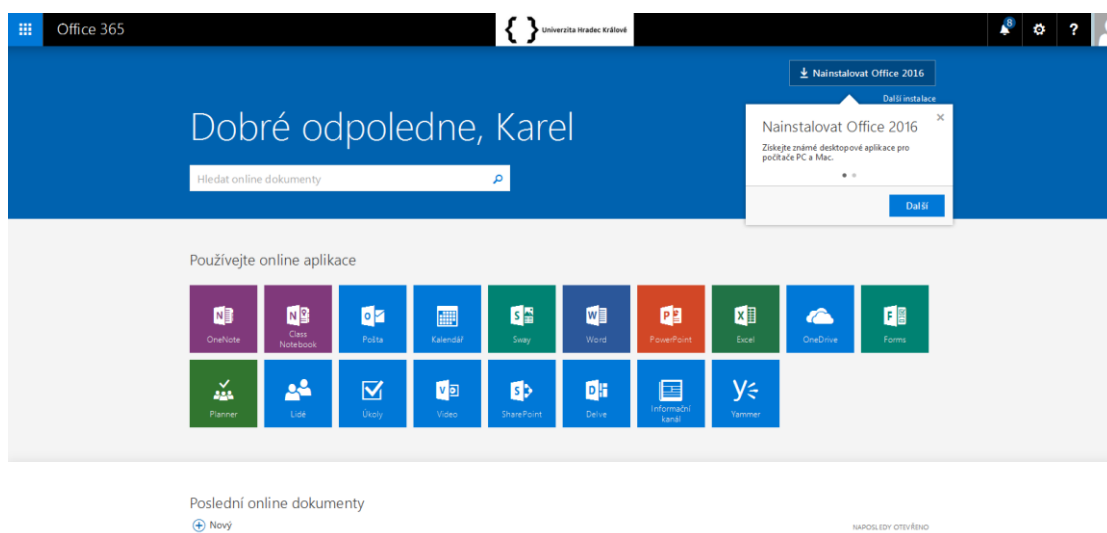
1.3. Porovnání cloudových služeb

V rámci výzkumu byl zřízen přístup k oběma službám Google Suite for Education a MS Office 365. Obě služby byly otestovány na zapůjčených tabletech a smartphonech v různých prostředích i situacích.

Obě cloudové služby jsou srovnatelné, co se týká funkcí a šíře výběru nástrojů a aplikací. Služby se liší především v oblasti přehlednosti uživatelského prostředí a intuitivnosti ovládání. Uživatelské rozhraní obou služeb je promyšlené. Google vsadil na jednoduchost a přehlednost, Microsoft spíše na vizuální efekt (Obrázky č. 3 a 4).

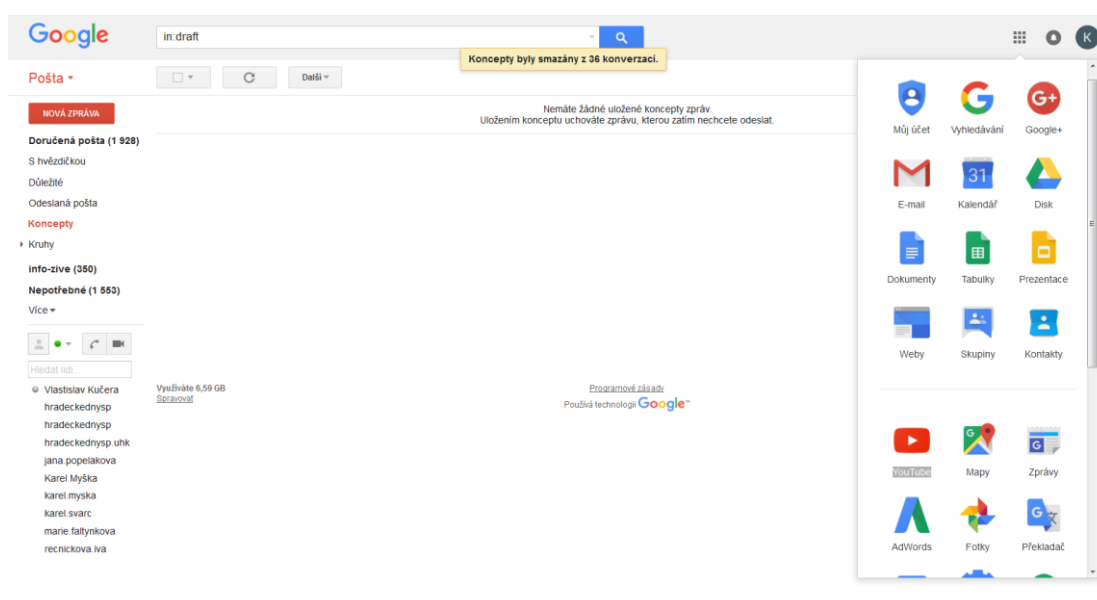
1.4. LMS Moodle

LMS Moodle v současné době v rámci vysokého školství nemá v ČR konkurenci. Jedná se o opensource software s obrovskou celosvětovou komunitou vývojářů. Moodle lze rozšířit o moduly, které tato komunita dává většinou bezplatně k dispozici, a které umožňují doplnit Moodle o další interaktivní a multimediální nástroje a aplikace. Pedagogičtí pracovníci a studenti na VŠ tak mají k dispozici nástroj, který umožňuje obohatit výukový proces o prvky, o kterých pedagogové mohli před pár lety pouze snít.

Obr. č. 2: Úvodní stránka Office 365

Zdroj: <https://www.office.com/1/?home=1#>

Obr. č. 3: Úvodní stránka Google Suite for Education

Zdroj: <https://mail.google.com/mail/u/1/#drafts>

1.5. Závěr a shrnutí

Learning Management Systémy a Cloudové služby splňují většinu požadavků, které jsou na ně kladeny při výuce na vysokých školách pedagogickými pracovníky i studenty v oblasti výuky sociální práce. Pedagogům šetří čas při distribuci obsahu učiva a následné kontrole a evaluaci a studenti nemusí hledat podklady pro výuku na různých místech, ale většinu jich mají zveřejněnou v LMS. Obě vybrané služby určené pro školy (Google Suite i MS Office365) integrují celou řadu nástrojů pro komunikaci, tvorbu, správu a řízení přístupu ke vzdělávacím materiálům, včetně on-line testování. Obě tyto služby jsou v základní verzi pro školy zdarma.

Testování prokázalo, že obě služby jsou srovnatelné, co se týče množství a propracovanosti funkcí a nástrojů, finanční náročnosti i dalších provozních parametrů. Google Suite jsou z pohledu uživatele jednodušší a přehlednější oproti Office365, které sází spíše na podobu s desktopovými aplikacemi Microsoft Office.

LMS Moodle je jedním z nejrozšířenějších systémů pro podporu distančního vzdělávání a je při výuce sociální práce (především v kombinovaném studiu) velmi využíván.

Všechny tyto systémy lze bez výhrad doporučit pro výuku budoucích sociálních pracovníků.

1.6. Poděkování a afiliace

Tento výzkum byl podpořen v rámci specifického výzkumu 2017 Ústavu sociální práce Univerzity Hradec Králové s názvem: ICT a elearning ve výuce budoucích sociálních pracovníků a při sběru dat v terénu.

Reference / Seznam citované literatury

BAREŠOVÁ, A. *E-learning ve vzdělávání dospělých*. Praha: VOX, 2003. ISBN 80-86324-27-3

LOWENTHAL, P. R., WILSON, B. *A description and typology of the online learning landscape*. In: M. Simonson (Ed.), *32nd Annual proceedings: Selected research and development papers presented at the annual convention of the Association for Educational Communications and Technology* [online]. Washington D. C.: Association for Educational Communications and Technology, 23.9.2009. [citované 10.10.2017]

MICROSOFT. *Office ve vzdělávání pros studenty, učitele a školy*. [online]. Microsoft, 2016, [cit. 22. 09. 2016]. Dostupné z <https://products.office.com/cs-cz/student/office-in-education>.

MYSKA, K., SAMKOVÁ, L. *Cloudová prostředí pro sociální pracovníky*. In: *Podpora člověka v jeho přirozeném prostředí: sborník vědeckých textů z mezinárodní vědecké konference XIII. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové 23. až 24. září 2016 = Support of Person in Community : anthology of contributions of international scientific conference the XIII. Hradec Days of Social Work, Hradec Králové 23-24 September 2016*. Editor David POSPÍŠIL, editor Lucie SMUTKOVÁ. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017. Texty k sociální práci. ISBN 978-80-7421-121-8.

WIKIPEDIE: Otevřená encyklopedie: *Cloud computing* [online]. c2016a [citováno 22. 09. 2016]. Dostupný z WWW: https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Cloud_computing&oldid=13510645>

WIKIPEDIE: Otevřená encyklopedie: *Google Apps for Work* [online]. c2016b [citováno 22. 09. 2016]. Dostupný z WWW: https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Google_Apps_for_Work&oldid=14036110>

Školní vzdělávání klientů pobytových sociálních zařízení

Residential Social Care Clients School Education

Leoš Středa¹, Karel Krucký², Rowena Yanson³

Abstrakt

Přechod klientů pobytových sociálních služeb z institucionální do komunitní péče je úzce spojen s vytvářením chráněných bydlení pro mentálně postižené, ke kterým nedílně patří pracovní zařazení s praktickými dovednostmi získanými školním vzděláním. Procesní stránka vzdělávání osob s mentálním postižením vychází ze specifik předchozí legislativy, která klientům s těžším stupněm mentálního postižení odepřela vzdělání prostřednictvím instituce soudního zbavení povinnosti školní docházky. Specifika edukace těchto mentálně postižených je třeba zaměřit na překlenutí předchozí legislativní chyby a vzhledem ke zvláštnostem kognitivních procesů a osobnostních vlastností žáků-klientů DOZP A DZR podpořit jejich přechod do komunitní péče praktickými dovednostmi s možností uplatnění na pracovním trhu v jednoduchých manuálních činnostech. Vzdělávání v oborech podle ISCED-2C nižšího středního vzdělání (např. úklidové práce, příprava pokrmů, praní, žehlení a opravy prádla) nebo praktického vzdělání (jednoletá a dvouletá praktická škola) vyžaduje úzkou spolupráci s domovy a orientaci v systému plánování vzdělávacích postupů a při tvorbě individuálních vzdělávacích plánů na základě diagnostických zjištění a prognózy dalšího vývoje jedinců s mentálním postižením. Autoři příspěvku se podělili o praktické poznatky a zkušenosti škol Euroinstitut v zařízeních pro mentálně postižené a specifikují strukturu a kompetence z hlediska vzdělávacích programů v kontextu legislativních ustanovení školství a sociální práce.

Klíčová slova: Euroinstitut. Mentální postižení. Vzdělávání. Škola

Abstract

Adult disability care transformation process in the Czech Republic is focused on the residential social care redesign from institutional to community care. It is closely linked with social value of the sheltered dispersed housing creation for intellectually disabled people. Employment prospects for people with intellectual disabilities are important for mainstream inclusion. In the attempt to provide employment for people with intellectual disabilities, the need for education and practical skills is the most important. Practical school education results is meaningful indicator of labor market success for individuals with intellectual disabilities. It is challenging for special secondary schools to teach them simple manual activities. Education in ISCED-2C level in apprenticeship (cleaning, meal preparation, laundry, ironing and laundry repair) or practical skills education (one-year and two-year practical schools) requires close co-operation of residential care institutions with school. We share our experiences in Euroinstitut schools.

Keywords: Euroinstitut. Intellectual disability. Education. School.

1. Vzděláváním proti handicapu

Vzděláváním je v tomto případě myšleno především praktické a odborné vzdělávání na speciálních středních školách, které si za cíl ukládá, připravit mentálně postižené žáky na pracovní uplatnění. Má-li být realizována transformace pobytových zařízení sociální péče, musí ruku v ruce se zřizováním podpor samostatného bydlení i chráněných bydlení také vzdělání postižených, které má vést k pracovnímu začlenění.

Motivace k pracovnímu začlenění osob s mentálním postižením žijících dosud v ústavní péči se odlišuje od motivace mainstreamové společnosti. Nejde o způsob obživy, protože postižení jsou většinou zabezpečeni sociálním systémem. Motivací se zabývají jiné prameny, odkazujeme na literaturu.

¹ 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy; e-mailová adresa: leos.streda@lf1.cuni.cz

² Střední škola Euroinstitut; e-mailová adresa: karel.krucký@euroinstitut.cz

³ Dr. Streda College, Filipíny; e-mailová adresa: anakupenda@gmail.com

Práce je charakteristickou vlastností dospělosti a samostatnosti každého člověka. Vůbec nezáleží na tom, jestli je zdravý nebo mentálně postižený. Zdravotně postiženým je poskytována zvýšená ochrana na trhu práce. Samotná ochrana však nestačí, pokud by mentálně postižený svou práci neovládal. I pro pracovní uplatnění v jednoduchých manuálních oborech, jako úklid, praní, žehlení či opravy prádla potřebují postižení vzdělání a odborný výcvik. Méně postižení se mohou v takových oborech i vyučit. Více postiženým je ideální oporou praktická škola.

Euroinstitut, to jsou školy zaměřené na vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Od ostatních škol se liší cílovou skupinou žáků: žáky a učni Euroinstitutu jsou téměř výhradně klienti pobytových sociálních zařízení, tedy zejména domovů pro osoby se zdravotním postižením a domovů se zvláštním režimem.

Žáky nejsou děti, ale široké věkové spektrum od mladých lidí po žáky ve středním věku. Žáci jsou zařazováni do školy na základě písemného doporučení speciálně pedagogického centra. Toto školské pedagogické zařízení při Střední škole Euroinstitut úzce spolupracuje na vzdělávacím procesu. Registrovanou doplňkovou činností školské právnické osoby Střední škola Euroinstitut je také ucelená rehabilitace a léčebná pedagogika. Vzdělávání ve škole je pro všechny žáky bezplatné, hrazeno je z prostředků poskytovaných prostřednictvím krajských úřadů z rozpočtu MŠMT ČR.

1.1. *Záměr*

Vzdělání je klientům DOZP, DZR a dalších zařízení (např. stacionáře) poskytováno v učebních oborech kategorie E a praktické škole. Ve všech případech klade Euroinstitut důraz na praktickou výuku. Jde o obory:

- provozní služby zaměřené na úklid a výpomoc
- stavební a zednické práce zaměřené na pomocné práce ve stavebnictví
- praktická škola jednoletá
- praktická škola dvouletá pečovatelské služby

Při profesní přípravě a následném zaměstnávání absolventů našich škol se orientujeme na volný trh práce, nikoliv na trh chráněný. Orientaci na volný trh práce vyžaduje jiné, než standardní postupy organizací zaměřených na zaměstnávání osob se zdravotním handicapem, při kterých je využívána především motivace daná finančním zvýhodněním tohoto druhu zaměstnávání v kombinaci se zvýšenou podporou (asistenti apod.) na chráněných pracovištích.

Praktické zkušenosti z bývalých chráněných dílen ukazují, že sektor chráněných pracovišť je připraven zejména na osoby s jiným handicapem, než mentální postižení. Systém nezohledňuje např. nesoustavné pracovní tempo, výkyvy schopnosti (ale i ochoty) pracovat.

Vzhledem nedostatku pracovních míst na volném trhu práce pro osoby s mentálním postižením orientujeme naši aktivitu především na vytváření nových pracovních míst pro naše absolventy, před vyhledáváním nabízených pracovních míst úřady práce, pracovními agenturami a agenturami pro zaměstnávání obtížně zaměstnatelných. Upřednostňujeme proto v jednotlivých regionech vzdělávání v oborech, jejichž absolventů je v daných regionem nedostatek.

1.2. *Vytváření pracovních míst*

Při vytváření nových pracovních míst škola spolupracuje se sociálními partnery, tedy pracovišti, která se podílejí na praktickém vyučování žáků. Tato pracoviště získáváme několika způsoby:

1. Využíváme již vytvořených pracovních míst pro vlastní klienty v domovech a pokoušíme se iniciovat vytváření dalších pracovních míst v rámci pobytových zařízení (DOZP, DZR), kde jsou naši absolventi uživateli zároveň i klienty domovů.
2. Iniciujeme a podílíme se na vytváření nových pracovních míst v rámci pobytových služeb (DOZP, DZR), kde jsou naši absolventi uživateli zároveň i klienti domovu, a to v různých formách (od identifikace potřeb služby, přes metodiku až po finanční a personální podporu).
3. Vytvoříme pracovní místa v rámci vlastních projektů, které zabezpečujeme kompletně, a to po stránce materiální i personální. Při vyhledávání vhodné služby důsledně dbáme, aby se nejednalo o lokání konkurenci, a to s ohledem na potřebu kladného přijetí projektu širokou veřejností v místě realizace projektu. Z důvodů minimalizace nákladů preferujeme poskytování služeb ve vlastním objektu. Zavádíme služby s ohledem nejen na poptávku, ale především s ohledem na schopnosti našich absolventů. Využíváme speciální testovací metody, které nám umožní zjistit, jaké konkrétní pracovní dovednosti naši absolventů můžeme využít a na základě těchto zjištění se pak rozhodujeme, zda budeme preferovat poskytování služby místním občanům či organizacím, nebo zda budeme preferovat dovezenou práci (balení či kompletace dovezených produktů, výroba krajových specialit atp.).
4. Oslovujeme místní samosprávu či státní instituce, kde využíváme především obvykle pozitivního vztahu místních obyvatel ke klientům klientů pobytových služeb (DOZP, DZR) v kombinaci na menší tlak na efektivitu vynaložených finančních prostředků (nejčastěji v oblasti úklid kancelářských prostor a údržba zeleně atp.) 3.
5. Oslovujeme a „vychováme“ zavedené místní podnikatele s vyšší mírou sociální odpovědnosti. Při oslovení nenabízíme komplikace v podobě zaměstnávání osob se zdravotním postižením, nýbrž výhradně možnost nenáročného vyzkoušení pracovních dovedností našich žáků v rámci odborného výcviku již během školní docházky klientů. Výhodou je, že podnikatel nic neriskuje, vše je realizováno pod dohledem našich speciálních pedagogů. Při následném uplatnění našich absolventů pak, kromě jejich studií získaných praktických dovedností, využíváme především vytvořených sociálních vazeb mezi podnikatelem a našim absolventem. Navíc se, díky dlouhodobému pobytu nastupujícího zaměstnance na pracovišti zaměstnavatele v průběhu studia, nemusí podnikatel obávat rizik, které jsou jinak obvykle spojená s nástupem neznámé osoby nebo osoby se zdravotním postižením.

1.3. *První vlašťovky*

Nechceme naše první výsledky označovat za skutečné, statisticky hodnotitelné. Vzhledem ke krátké době fungování škol, máme zatím absolventy pouze v desítkách osob. Přesto lze říci, že střední školy a odborná učiliště Euroinstitut patří, co do přínosu v podobě zaměstnávání osob se zdravotním postižením na volném pracovním trhu, k těm úspěšnějším. Důkazem tohoto tvrzení je i následující souhrn údajů:

Do 1 roku od absolvování studia získal v některé z výše uvedených forem zaměstnání každý 5,8 absolvent, z toho přibližně: 27 % – v rámci poskytovatele pobytových služeb

(DOZP, DZR) 13 % – u místních podnikatelů 31 % – u místní samosprávy 29 % - v rámci našich vlastních projektů.

Reference / Seznam citované literatury

KVÍČALA, Luboš. Praktické vyučování a odměna za práci učňů na pracovištích sociálních partnerů. *Online revue pro speciální pedagogiku*, 2014. [cit. 13.8.2017]. Dostupné z portálu specialni-pedagogika.cz: <http://www.specialni-pedagogika.cz/news/prakticke-vyucovani-a-odmena-za-praci-ucnu-na-pracovistich-socialnich-partneru1/>

MITLÖHNER, Miroslav. Pilotní studie právního vědomí sociálních pracovníků a pracovníků. *Revue sociálních služeb*, 2012, roč. 4, č. 1, s. 2–21. ISSN: 1338-1075

ROSE, John et al. Assessing motivation for work in people with developmental disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, 2010, roč. 14, č. 2, s. 147-144. ISSN: 1744-6295.

STŘEDA, Lukáš. Reflexe a evaluace v učitelství. *Online revue pro speciální pedagogiku*, 2017. [cit. 2.10.2017]. Dostupné z portálu www.specialni-pedagogika.cz: <http://www.specialni-pedagogika.cz/news/reflexe-a-evaluace-v-ucitelske-profesi/>

TRUHLÁŘOVÁ Zuzana et al. The Role of Special Practical Training in the Professional Preparation of University Social Work Students: Required Practical Skills from the Professional Perspective. *The international journal of adult, community and professional learning*. 2014, roč. 20, č.3, s. 1-12. ISSN: 2328-6318.

YANSON, Rowena. Dodržování zásad BOZP a výuka ve školách Euroinstitut. *School press club*, 2016. [cit. 2.9.2017] Dostupné z portálu www.schoolpressclub.cz: <https://www.schoolpressclub.com/clanky/10210-dodrzovani-zasad-bozp-a-vyuka-ve-skolach-euroinstitut>

sekce 6

**INTERNATIONAL ISSUES OF SOCIAL WORK.
GLOBAL AND TRANSNATIONAL SOCIAL WORK AS AN
INSTRUMENT OF PROMOTING OF SOCIAL CHANGE**

Challenges of social policy and social economy in Slovakia

Ondrej Botek¹

Abstract

Posttransformational period had introduced new challenges, both in social policy development and social economy. These challenges are closely connected to trends of europeization as well as indigenous particularities in Slovakia. Article discuss current challenges like new role of state, local a regional authorities and civil society, their responsibilities, financing, efficiency and sustainability of selected programs, etc. Historical context also plays important role in over mentioned process and it's possible impacts would also be discussed in this article. Article would also focus on selected current programs, expectations or (if existing) evaluation.

Keywords: Policy. Social Economy. Challenges. Expectations.

---

1. History of social policy and social economy in Slovakia from 1918

Social economy and social policy are very closely connected areas of theory and practice within various fields of research and practice. Therefore, it is necessary to see these areas in their relations. Understanding of social economy is historically determined. In current times it could be understood as initiatives such as redistribution of income and wealth within market economy, various allocation systems and their governance, solidarity and reciprocity relations, as well as the role of public, private and third sector in operating and governing social economy (Salomon and Anheier, 1995; Laville and Delfau, 2000; Leyshon et al., 2003). We can identify some forms of what could be called social economy already in ancient and medieval times. Rules in the Old Testament, initiatives like Roman colleges, Greek funds, medieval guilds and friendly societies are just some of the examples from our history. But I would like to focus on history of social economy in Czechoslovakia and Slovakia after constitution of Czechoslovak Republic in 1918 and later Slovak Republic in 1993. There are strong roots for social economy initiatives Czechoslovakia from 20ties and 30ties of last century. It is estimated that there were more than 16.000 various friendly societies only in Slovakia before World War II., 1.936 of them with main focus on health and social issues (Dudeková, 2015). This period could be proudly called a “Golden period” of social economy in history of Slovakia. This “golden period” is strongly connected to development of social policy that played supportive role by very progressive legislation, just to mention advanced Law on Social Insurance (1924) and many others. Intensive development of Social Work also appeared in this period; various schools for social workers were established.

This period was interrupted during World War II. and short period of “recovery” appeared after the end of the WWII. Unfortunately, this period was politically slightly terminated from 1945. Since 1948 trend of elimination has increased and process of political integration and indoctrination has a massive influence on activity of these initiatives.

Process of changes after 1948 was characterized by nationalization of private property and transition to paternalistic forms of social policy. Market economy was stipulated by centrally planned economy with dominant role of state (Botek, 2009). Whole system could be defined as a complex, state financed custody of employed and their families, where many of social problems were ideologically abolished, as well as social education. These changes had a massive influence on social economy initiatives that were suppressed and politically indoctrinated.

---

¹ Trnava University in Trnava, Department of Social Work; *e-mail address*: ondrej.botek@truni.sk ; Tel.: +421-903 718 016

Due to domination of state institutions we can hardly speak about existence of independent third sector since 1950, therefore all social economy activities were realized by state.

1.1. Social economy development after 1989

After the fall of socialism in 1989, new freedom and opportunities for civic activism and associations have opened and new activities started to flourish. New actors – active citizens and their structures – Non-governmental organizations and other independent bodies – started to play an increasing role in the Slovak society (Pavelek, 2014). Development of civil society initiatives could be divided to five periods: diversification, consolidation a professionalization, emancipation, mobilization and stabilization (Ondrušek – Matijek, 2000).

First period of diversification was typical for first years after democratic changes approximately to 1992. Massive increase of NGOs was a result of breakdown of large organisations from socialism period. These new organisations redefined their aims and focus. Right after this period in 1992-1993 already existing organisations started to consolidate and became more professional as their members and leaders participated on various training programs and study mobility abroad. Number slowly decreased due to not reaching expectations. Period of emancipation was closely connected to the result of elections in 1994, when authoritative government was created and massive tension in relations between government and civil society organizations could be observed. From 1994 – 1997 the number of NGOs increase again due to this tension. It is estimated that there were 158 NGOs in 1990 and the number massively increased to nearly 10.000 in 1996 (Mydlíková, 2009). Period of mobilization started in 1997 before the elections that were crucial for future political orientation of Slovakia. After mentioned elections that brought political change and moved Slovakia back to the way to European structures, period of stabilization could be observed. This period was characterized by decrease of the number of NGOs and improvement of relations between state and NGOs on all levels of governance. There were different reasons of decrease of number of NGOs in this period. One of them could be loss of the main enemy, another spontaneous clearance of the sector as well as decrease of finances invested to this field (Mydlíková, 2009). New legislation improving environment for civil initiatives were introduced. Since 2000 we could again observe an increase on NGOs, fortunately not affected by negative political situation. This trend could be explained by amendment of tax legislation that allowed individuals to donate 1% of taxes to non-profit organisation. This amount was later increased to 2% in 2004. Year 2002 brought intensive processes of decentralization that created pressure on participation of NGOs. Unfortunately, many of these NGOs were not prepared for such a pressure due to long lasting absence of subsidiarity. This is the reason, why process of decentralization did not continued as planned. In 2005 Slovakia belongs to countries with highest level of centralization. Proportion of expenditures of local governments on total expenditures was less than 13%, comparing to Hungary – 25%, Poland - 20%, Denmark – 45%, Sweden – 50% or European average - 20% (Nižnanský, 2005).

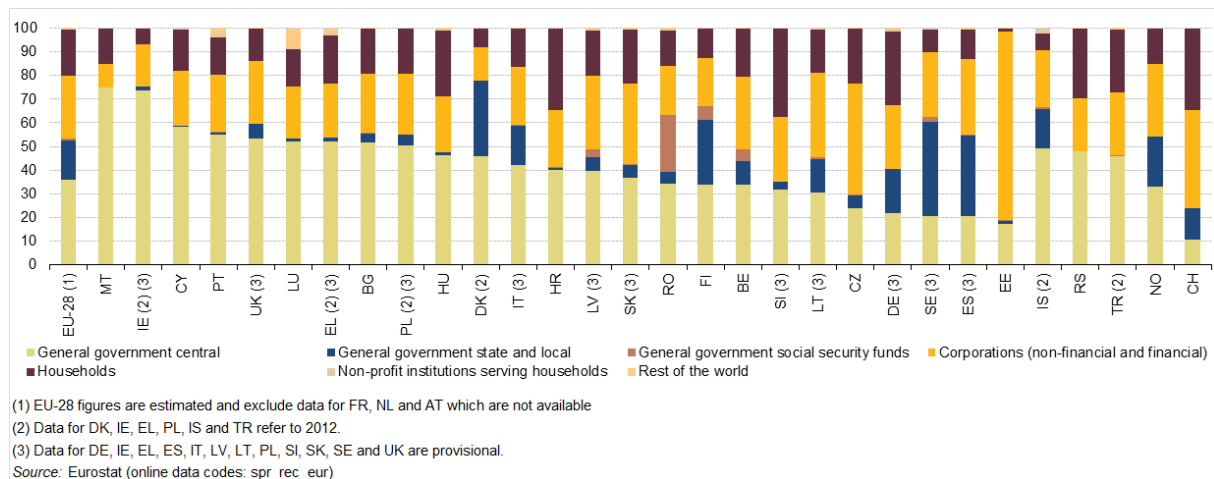
Current period could be called a period of Europeanization that is characterized by higher pressure on NGOs autonomy and self-reliance, ability to operate without (or with less) assistance (of “European money”), more efficient use of local sources and increase participation of inhabitants.

1.2. Current understanding of social economy

It is not an easy task to define current understanding of social economy, as concepts of social economy vary massively. The term “social economy” is often used as a synonym for

Social Capital, Solidarity Economy, Third sector, Alternative Economy, Voluntary Sector, ect. Most of the understandings concentrate and stress specially the role of Third sector, Non-profit sector, Non-for-profit sector, Nongovernmental organisation, ect. In this paper we would understand social economy as initiatives providing of redistribution of income and wealth within market economy, various allocation systems and their governance, solidarity and reciprocity relations supporting activities, as already mentioned above. (Salomon and Anheier, 1995; Laville and Delfau, 2000; Leyshon et al., 2003) So we would focus not only on NGO initiatives, but also public and private bodies and their activities, fulfilling mentioned criteria.

If we look on Third sector, different from traditional public “general interest serving” and the private market sector, that combines: formal in informal elements at the level of organization (market, state, volunteering, self-help and domestic economy), market and non-market-oriented production and valorisation of goods and services, monetary and non-monetary resources at the level of funding. Generally speaking, the term social economy designates the universe of practices and forms of mobilising economic resources towards the satisfaction of human needs that belong neither to for-profit enterprises, nor to the institutions of the state in the narrow sense (Moulaert - Ailenei, 2005). Essentially, the social economy is made up of the voluntary, non-profit and co-operative sectors that are formally independent of the state. Their market activities are means of achieving social development goals that transcend the market per se. Thus defined, the social economy should be logically considered as a third sector (Browne, 1997). As already mentioned, third sector went through difficult re-establishment after 1989 with many ups and downs. Implementation of some of the principles that were mentioned in previous part was quite successful, but some principles are still not reached, especially demonopolization, decentralization and pluralisation of sources. As shown in the Figure 1 and 2, general government contributions are still high in Slovakia and Czech Republic, and so state is still the main source of financing of social protection and although there is a space for non-governmental subjects, state still plays the main role.

Figure 1 Receipts by sector of origin

Country	Employers social contributions	Social contributions by protected persons	General government contributions	Other receipts
Slovakia	40,8	18,77	37,6	2,9
Czech Republic	49,3	23,98	25,3	1,5
Hungary	37,7	22,66	36,9	2,7
Poland	44,7	19,41	16,4	19,5
Austria	36,5	25,94	36,0	1,6
Germany	33,9	29,75	34,6	1,8
France	41,7	20,14	35,0	3,2
Romania	34,2	14,1	50,7	1,0
United Kingdom	27,7	12,4	53,2	6,7
Sweden	36,2	9,6	52,2	2,1
Italy	37,5	14,63	46,3	1,6
Spain	43,7	12,4	43,0	0,9
Switzerland	30	35,19	24,4	10,4
Finland	34,8	12,5	46,9	5,9

Figure 2 Receipts of social protection by type (as % of GDP, in PPS per inhabitant) in 2012
Source (ESSPROS, 2014)

However, if we look at empirical data we may observe many difficulties. In his research on civil society M. M. Howard (2003) presents empirical findings that constitute the crucial “baseline,” a comparative measure of participation in voluntary organizations across a wide set of countries. The countries were divided into three groups, classified by prior regime type, as either “older democracies”, “post-authoritarian”, or “post-communist.” The question phrasings were all identical, asking whether or not respondents are members of each of a set of nine voluntary organizations: (1) church or religious organizations, (2) sports or recreational clubs, (3) educational, cultural, or artistic organizations, (4) labour unions, (5) political parties or movements, (6) environmental organizations, (7) professional associations, (8) charity organizations, and (9) any other voluntary organization. The results show that, with the partial exception of labour unions, participation in voluntary organizations is much lower in post-communist countries than in the older democracies and the post-authoritarian countries. Compared to the two other groups, the post-communist countries are almost exclusively grouped at the lowest levels of organizational membership. Moreover levels of membership in post-communist countries have declined significantly, especially when compared to those in the post-authoritarian countries (Kállay et al., 2013). To summarize, we can say that the strongest actor in the field of social economy in terms of its capacity and economic size is the cooperative movement, which has strong tradition in Slovakia and identifies itself as a descendant of the early cooperatives in 19th century. It consists of successors of production cooperatives, commodity cooperatives, housing cooperatives and agricultural cooperatives since 1960s. They are associated in the Cooperative Union of Slovakia, which represents their voice towards the public and policy makers. However, the movement does identify itself with social economy and social enterprising (Strečanský – Stoláriková, 2012).

1.3. Current state of social economy in Slovakia (social enterprises, inclusive enterprises, intermediate labour market, etc.)

Current social economy activities in Slovakia focus on two main areas: Employment and social services.

Activities in the area of unemployment are significant due to high level of unemployment in Slovakia. Currently level in September 2015 is 11,38%, comparing to EU-28 – 9,3%, which does not seem to be too much, but particular problem is long-term unemployment, especially very long-term unemployment as more than 66% of unemployed were out of job for more than one year and more than 50% over two years. Significant increase in number of people living in households with very low intensity of work (Bánovčinová et al., 2014) also has to be mentioned, especially due to risk of become unemployed.

International experience and evaluation of social enterprises varies considerably. In most countries, where social enterprises build on a longer tradition, these establishments – typically third sector organisations and organisations of a cooperative type – fulfil a variety of social missions (local and community development, social services provision, work integration of disadvantaged groups, etc.). There are several initiatives in civil society at present that promote and support the idea of social economy and development of social enterprising within the non-profits by developing their soft skills, business planning and enterprising skills (NeSST, UNDP, Integra Foundation or TriLobit association). Other segments of civil society act as participants in the field of social economy by selling mostly services, less products – social enterprises – but they do not stress this aspect of their work. These include various non-profit organizations that run schools, social housing, day-care centres for children or people with special needs and otherwise disadvantaged, protected sheltered workshops, educational organizations in the non-formal education or cultural associations. For example, hospice care in Slovakia is provided only by third sector (non-profit organizations, civic associations or Catholic Church as the founders) with the very positive feedback from the clients on services (Dobrikova et al, 2014; Dobříková, 2010). Such non-profit organizations are strongly mission-driven and do not identify themselves as social entrepreneurs, although in last period this name becomes more popular. To some extent they use support provided by the state for employing persons with decreased working abilities, however, the size of their operations is local and community based. Because of the plurality of the third sector, initiatives that touch the concept provide great resource of experience (Strečanský – Stoláriková, 2012). Work-integration social enterprises are long established in several EU Member States 15 (Italy, Ireland, Belgium, Sweden), but usually they are not exclusively part of the Active Labour Market Policies (ALMP) scheme and in these terms not so generously subsidised as in Slovakia. The Law on employment services defined in 2008 a social enterprise as a legal or natural person with a workforce at least 30 % of who were disadvantaged job seekers prior to this employment and obliged provider to re-invest at least 30 % of the financial means gained through its activity and after deducted all eligible costs, towards creation of new jobs or to improvement of working conditions. The act established the right to a financial contribution towards creating and maintaining jobs for employees who were disadvantaged job seekers before being taken on. The Ministry of Labour, Family and Social Affairs covered the agenda of social economy. An important element has been also the European funding from the European Social Fund that provided support for this initiative. But social enterprises play a rather minor role in ALMP and even worst, as of August 2012 only 8 of 56 registered social enterprises were not-for-profit organizations or associations. The rest are limited companies or municipal public corporations and no cooperatives (Strečanský – Stoláriková, 2012). Audit in 2010 revealed that there were unauthorized procurements and purchases, suspicion of manipulated procurements and clientelistic behaviour of their managers related to the ruling political. Media widely reported about the misuse of these funds and the concept of social economy and social enterprise became associated with these misbehaving entities. Therefore the connotations of the concept among the Slovak general public have been since then negative and this affair has caused the negative perception of social economy (Lubecová,

2012). In view of the failure of pilot projects and the damaged reputation of the entire programme, new approaches had to be introduced.

Another field for social economy could be observed in realization of protected work-shops and protected work-places that are appointed to people living with disability (Act N. 5/2004). There were 7.508 of protected work-shops and protected work-places in Slovakia in 2014, providing of services for 13.325 citizens with disability. State supports each placement monthly and support depends on level of unemployment in each locality. Support vary from 4.500 € to 5.900 € and supported places has to be kept for at least 2 years.

I would like to mention some of those new approaches that are:

- Extension of the activation activities
- Intermediate labour market
- Inclusive enterprises

Main principles of **extension of the activation activities** were introduced in 2009 and brought some new suggestions. Extension activities should be provided not only by the self-government region as before, but any business or natural entity (public services). Activities should be extended, for example to forestry activities, help in household, waste management, building maintenance and roads, security service, tourism, etc. Existing time limits should be cancelled (6+12 months). Also claims to the subsidies for the organizer (for example transport) should be extended, which will result to increase of the subsidy. The system should also cancel voluntary system that should lead to simplification of the system. Another positive effect should be higher competition of Employment Services by possibility of participation for non-public providers (Botek, 2014).

This improvement proposal faced quite intensive criticism, stressing negative impacts of this proposal, like:

- Activation work is not based on regular contract – it is not building of real work competencies and is also not counted in pension system.
- Work is realized in place of living thus does not prepare for the open market, where travelling for work could be necessary.
- There is low motivation of provider to use this work-force efficiently, as the work-force is provided free.
- Work-time is limited, thus does not prepare workers for real open market, ect.

Intermediate labour market should focus mainly on: Long-term unemployed citizen, who is recipient of the material need benefit and significantly disadvantaged citizen, who is recipient of the material need benefit and is based on following principles:

- Integration is performed by business entity or natural person (non-public employment services) on base of a project
- Reward to integrating entity dependent on success of integration on the labour market
- Integration is carried out 6 months
- Work for 80% of minimum wage - after 6 months transition to open market

Integration is based on:

- Activities, actions and services aimed at dismantling barriers that prevent entry and stay on the labour market - financial advice, integration plan, education
- Temporary employment on supported work place to obtain professional skills and practical experience (formalities, training or incorporation, supervision)

- Support in dealing with problematic situations in the workplace and beyond (6 months)

As already mentioned, inclusion to open labour market is for many of unemployed very difficult, especially for those unemployed for more than one year. One of possible solutions could be also Inclusive enterprise could be any enterprise that commit itself to employ at least 75% of all employees from target group (long term unemployed and other disadvantaged unemployed). Implementation is based on exclusively selected state contracts that do not provide of grants, but guarantee of orders only. Only full contracts are allowed, with maximum length of 2 years. After this period obtaining of job skills to apply on open labour market is expected. Separate market specific services has to be approved by the Commission and at least 80% of employer net profit has to be used for creation of new jobs, improving of work conditions or community benefits (Botek, 2014). Minimum of 70% of all expenses should be on wages.

As last I would like to mention field of social services as possible field for social economy. Ministry of Labour, Social Affairs and Family in collaboration with municipalities have realized SWOT analysis on providing of social services in 2007. The results of this analysis showed the urgent need of strengthening and encouraging of this area by the adoption of the new legislation. As a strongest site of social services is considered particularly the focus and effectiveness of the social services providing after the decentralization, also the respect for the principle of the subsidiarity and strengthened financing under the new tax redistribution mechanism. According to the Act No. 448/2008 Coll. on social services as amended public and non-public providers are obliged for registration to provide social services and specialised activities (Kállay et al., 2013). Social services in Slovakia are ensured by municipalities. Municipalities may prefer to choose those providers which it had established (both public and non-public). If services cannot be provided by public providers, municipalities could buy those services from non-public providers. Those practices have been criticised by non-public providers who complain about imminent discrimination against them. The clients' right of free choice of facility also is jeopardized. Up to the first half of 2011 there were totally of 2742 registrations for providing of social services and specialised activities in the Central Register of social service providers (the figure was higher than total number of providers because of one provider could be registered for various services and activities according the Act on social services).

- Almost $\frac{3}{4}$ of all registrations (73,5%) were connected to social services for long-term care dependent persons (mainly to provide home care, services of care homes or homes for seniors).
- In Bratislava and Košice regions number of registrations referred to a number of people as potential social service users was the highest, in Prešov region, in opposite, the lowest.
- Almost 62% of all registrations were as registrations of public providers, 38% were as registrations of non-public providers
- The highest amount of public service providers s registrations were focused on area of long-term care services (66,5%) and supportive services (80%) that belongs to a traditional social service engagements of local and regional governments.
- Number of registrations of public and non-public providers in other social service areas (e.g. ensuring of basic living needs, family and children support) was more balanced/equalised; in a case of new types of social services (e.g. low-threshold centres, services based on ICT solutions) or some specialised activities (e.g. social counselling, social rehabilitation) the representation of non-public providers was clearly higher.

- To ensure an integrated social – health long-term care for care dependent persons totally for 14 hospitals were registered as social service providers. In totally eight cases they were as non-profit organisations, mainly from Prešov a Košice regions.
- There was some general observation that traditional types of social services (e.g. home care, homes for seniors, residential care homes) were dominated by public service providers while new types of them were as a dominance of non-public ones (Kállay et al., 2013)

1.4. Conclusion

Social economy in Slovakia is still relatively new phenomenon (even in deeper historical context not really) that is undertaking slow development due to different reasons, mentioned above. In spite of it the need for efficient social economy is recognized by all actors and the legislation slowly develops toward better conditions. Opinions on how to make it more efficient vary, but the trend is clear even due to European trends that should affect joint vision of future development of social economy in Slovakia.

1.5. Acknowledgements

This paper was prepared as a part of the project Identification of early diagnostics tools of Syndrome CAN [APVV-16-0205] funded by the Slovak Research and Development Agency.

References

- Bánovčinová, A. – Levická, J, - Vereš, M. (2014) The Impact of Poverty on the Family System Functioning. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 132(2014) 148-153. DOI:10.1016/j.sbspro.2014.04.291
- Botek, O. (2009) *Sociálna politika pre sociálnych pracovníkov*. Piešťany: PN Print. ISBN 978-80-970240-0-0
- Botek, O. (2014) 20 Years of Transformation of Social Policy in Slovakia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 08/2014; 143. DOI:10.1016/j.sbspro.2014.07.489
- Brown, P. L. (1997) The two faces of the social economy. Paper presented at the Eighth Conference of Canadian Welfare Policy, University of Regina, Saskatchewan, June 1997
- Dobříková, P. (2010) Quality of Life in Incurable Patients. In *Studia Psychologica*. ISSN 0039-3320, 2010, 52, 2, p. 155-163.
- Dobrikova, P. - Pcolkova, D. - AlTurabi, L. K. - West, D. (2014) The Effect of Social Support and Meaning of Life on the Quality of Life Care for Terminally Ill Patients. In: *American Journal of Hospices & Palliative Medicine*. SAGE Publication, DOI: 10.1177/1049909114546208
- Dudeková, G.: Dobrovoľné združovanie na Slovensku v minulosti. <http://www.dejiny.sk/eknihy/gd.htm>, 15.10.2015

ESSPROS – Expenditure and receipts on Social Protection and number of Pension Beneficiaries in 2012 (2014) Statistical Office of the Slovak Republic. Bratislava ISBN 978-80-8121-321-2

Holúbková, T. (2011) Legal framework of the governance of non-profit NGOs in Slovakia. <http://emi.mvso.cz/EMI/2011-01/05%20Holubkova/Holubkova.pdf>. 10.10.2015

Howard, M.M. (2013) The weakness of civil society in post-communist Europe, Cambridge, University Press, 2003, Cambridge, United Kingdom,. ISBN 0-521-81223-2

Kállay, A. – Slaná, M. – Botek, O. – Vereš, M. – Pavelek, L. (2013) Social Inclusion in Connection with Civil Society. ERIS Web Journal, Volume 4, Issue 2, 2013 ISSN 1804-0454

Laville, J.-L. - Delfau, G. (2000) Aux sources de l'économie solidaire. Domont: Ed. Thierry Quinqueton.

Leyshon, A. - Lee, R.- Williams, C. C. (Eds) (2003) Alternative Economic Spaces. London: Sage.

Lubelcová, G. (2012) Sociálna ekonomika: koncepty, príležitosti, riziká. Sociológia 44 (1): 83–107

Moulaert, F. – Ailenei, O. (2005) Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present. In: Urban Studies, Vol. 42, No. 11, 2037-2053, October 2005

Mydlíková, E.: Sociálna práca v neziskovom sektore. Habilitation thesis. University of st. Elisabeth. Bratislava 2009

Nižňanský, V.: Decentralizácia na Slovensku. Úrad vlády SR, Bratislava 2005

Ondrušek, D. – Matijek, G. (2000) Tretí sektor a tretí sektor. In: Čítanka pre pokročilé neziskové organizácie. Bratislava: PDCS 2000 ISBN 80-968095-3-9

Pavelek, L. (2014) Current Problems of Social Capital, Civil Society and Subjective Well-Being in Slovak Republic. World Applied Sciences Journal 31 (3): 383-389, 2014. ISSN 1818-4952

Salamon, L. M. - Anheier H. K. (1995) The Emerging Sector: The Nonprofit Sector in Comparative Perspective. Overview. Baltimore, MD: Johns Hopkins University.

Strečanský, B. – Stoláriková, K. (2012) Social economy and social enterprises in Slovakia. http://www.cpf.sk/files/files/Pages%20from%20CivSzle_2012_4_web.pdf. 10.10.2015

Legislation:

Act N. 5/2004 Coll. On Employment Services

Act N. 448/2008 Coll. On Social Services

History, Challenges and Solutions for Social Work Education and Professional Recognition in Vietnam

Thuy Bui Anh¹, Ngan Nguyen Thi Thanh²

Abstract

Currently, social work in Vietnam is entering the first step in the development process to become a true profession with a strong position in society. However, Spirit of helping and sharing of social work has already existed in the daily life of Vietnamese people for a very long time, becoming a precious heritage passed down from ancestors to the next generations while expanding the territory, building and defending for the country. Following the stream of history, charity work in Vietnam has gradually transformed itself towards a more professional work, especially in the last 2 decades.

Accordingly, more than 55 universities and educational institutions in Vietnam have trained social work, ensuring a stronger foundation on human resources working in this field. Despite the strong growth, social work profession, social work education and the recognition of the role of the social workers still need to be fueled to develop, responded to the increasing demand of Vietnam society.

Keywords: History. Challenges. Recognition. Social work. Education. Vietnam.

1. History of the development of social work in Vietnam

1.1. Early stage

Social work as a charity work is said to appear in Vietnam for a very long time, as one traditional element of Vietnamese ethnics is "the good leaves protect the tattered one". The acts of voluntarily helping, sharing and solidarity have always been highly appreciated in the daily life of Vietnamese people. These acts were reflected in the mutual assistance and protection and they passed down from generation to generation in Vietnam as a valuable social heritage. These thoughts of kindness had also been reflected in some of the provisions of the National Court Law of the Later-Le Dynasty – one of the most complete Law in the accent history of Vietnam (Quy, 2015: 351-356).

However, it was clear that such initial provisions were not sufficient to shape a clear view or a concept of social work in Vietnam, which the West scholars established professionally earlier than 100 years, in late 19th century. Along with the variation of history, after the fierce fighting over the centuries of preserving the country and expanding the border, the thought of mutual support of the Vietnamese people has been blended through many different levels, so that forming a moral value system of Vietnam. And this value system has supported the life of the Vietnamese community, uniting the Vietnamese people in the most arduous circumstances, contributing to the strength of the Vietnamese nation today.

1.2. The modern stage

However, some social work concepts, training of social workers as well as providing social services on the professional way began appearing in Vietnam since the 40s of the twentieth century. In the north, before 1954, the French Red Cross has organized a number of social work training courses at Bach Mai Hospital in Hanoi for medical personnel working in

¹ Thuy Bui Anh, University of Labour & Social Affairs, Vietnam, *e-mail address:* thuybuianh@yahoo.com; *Tel:* 00-84-0913926425

² Ngan Nguyen Thi Thanh, University of Labour & Social Affairs, Vietnam, *e-mail address:* ngannnguyen7777@gmail.com; *Tel:* 00-84-0935617454

hospitals, focusing on caring and encouraging patients. However, for various reasons, this activity then ended. In the South, around 1947, *Sisters of Charity* of St. Vincent, under the auspices of the French Red Cross and the Embassy of France established Caritas School of Social workers (“Caritas” is the *Latin* term for “charity”) at Saigon, Vietnam. The formal courses of the School trained social workers and medical staff for 3 years. Until March 11, 1969, the Saigon government established The National School of Social Work, under the management of Ministry of Social Affairs, aiming to train social work teachers and trainers. In 1971, the School of Social Work was completely constructed and put into operation (Oanh, 2002).

After 1975, when the country was united and independent after decades of domination and separation by foreign powers, for socio-economic reasons, those two Schools were suspended. Since then, professional social work and social work training was interrupted in Vietnamese society.

In the late 80s of the 20th century, due to the consequences of the war, climate change, environment and other causes, many social problems raised and grew rapidly in Vietnam. They soon negatively influenced and constituted a drag on the goal of rebuilding the country and boosting Vietnam's development. This reality posed a pressing need for both the government and society to take appropriate measures to address these complex social problems. As a result, professional social work activities gradually restored and formed unofficially in some southern part of Vietnam. The first focused field was to help the children in especially difficult circumstances.

In terms of education, in 1992, the Department of Social Work was established in the Faculty of women's study, Open University of Ho Chi Minh City and social work began to be taught in schools. In Hanoi, since 1997, the College of Labour – Social Affairs (forerunner of the University of Labour – Social Affairs today) opened the Faculty of Social Work and approved by the Ministry of Education and Training to start training social work program.

In October 2004, Ministry of Education and Training issued the framework of social work program used for colleges and universities system, marking a new milestone in the training of social work human resources in Vietnam (Thuy, 2016: 17-23).

However, it took 6 years later to gain proper attention on social work. On 25 March, 2010, the Vietnam's Prime Minister signed the Decision 32/QĐ-TTg, approved the scheme on the development of the social work profession phase 2010-2020 (hereinafter referred as the project 32) with the aim of developing social work as a profession in Vietnam, raising the awareness of the society about the social work profession, building staff, officers, employees and social work collaborators in sufficient quantity and quality suitable with the development of the system of providing social work service at all levels contributing to strengthen the advanced social security system (Prime minister, 2010). It was said as a turning point enabling social work to be recognized as a profession in the society with the legal foundation and clear orientation. According to Project 32, the Ministry of Labour - Invalids and Social Affairs was the key agencies in the implementation of the project; the Ministry of Education and Training is responsible for leading and coordinating with related ministries related to plan and form the network of universities, colleges providing undergraduate and graduate program in social work; study to complete programs, curricula, training methods towards international integration; improve the quality of social work teachers and establish a network of social work officers in the schools. With the training goal given in the project 32, each year it was necessary to have around 2,500 social workers at bachelor's level.

2. The current status of social issues and the need for qualified human resources of social work in Vietnam

According to official statistics, the current number of people who need the help of the social work service in Vietnam was huge: over 9.4 million elderly people, 7.3 million people with disabilities, 2.5 million children in especial difficult circumstances, approximately 10% of the poor households, more than 234,000 people with HIV, nearly 220,000 drug addicts, over 48,000 sex workers. In addition, approximately 2.7 million people receives monthly allowance from the state budget; 30,000 victims suffered violence at different levels; thousands of communes with special difficulties and social problems, poverty; millions of individuals, families, groups with many social issues such as separation, divorce, neglect the care and education of children, the stress of poverty, sexual abuse, homeless, gambling, theft, crime, trafficking ...³

It is clear that, in order to provide better service and support for these people, it requires a huge number of skilled professional social workers. In Ho Chi Minh City - one of the leading cities of Vietnam in developing social work service, according to a preliminary survey, only one third of social workers has been trained at the regular base (at universities, colleges) and unformal (short courses) (Dung, 2016: 67-71). The rest are mostly those who worked on experienced base and feeling, lack of professional knowledge and skills necessary for social work. Thus effectiveness in solving the social problems was not high and the lack of sustainability.

Until now, there have been about 55 universities, colleges and 21 vocational institutions offering social work courses. Among them, there are more than 20 schools having undergraduate programs with about 3,500 students enrolled each year; 3 universities with master program and 2 universities with PhD program⁴. At some schools, the social work undergraduates was divided into specializations such as social work with the elderly, social work with children in special difficult circumstances, persons with disabilities, women who are victims of domestic violence, victims of trafficking, youth, school, construction, project management, community development ....

Social Protection Department, Ministry of Labour - Invalids and Social Affairs Vietnam reported that 13,391 people has currently been trained in social work: 6,219 graduates of the regular programs, 5514 learners from in-service trainings, 1658 people with remote trained courses; 267 masters, 10,386 bachelors, 615 people with vocational trainings, 2,373 graduates of 3 year colleges; 11411 people with specialized trainings of social work. Every year, thousands of bachelors of social work have equipped with the professional knowledge and skill for future practice (Hoi, 2016: 24-29).

However, the social work training at universities, colleges and other educational institutions still faces many difficulties and limitations. Besides the lack of the facilities, equipment for teaching and learning, other challenges of social work education in Vietnam can be mentioned as outcomes of social work education which need to be standardized and systematic, lackage of quality and quantity of profesional social work teachers and practice coach, quality curriculum, resources reference of social work is not rich, the problem of social work practice of students is still limited ....(Hang, 2016: 5-6).

³ THE VIETNAM MINISTRY OF LABOUR – INVALIDS AND SOCIAL AFFAIRS, *Preliminary report on 4 years of the project 32*, 2014.

⁴ SOCIAL PROTECTION DEPARTMENT, Ministry of Labor, War Invalids and Social Affairs, *5 year report on the implementation of Project 32*, 2016.

3. International cooperation in training the human resources of social work in Vietnam

Besides taking advantage of intrinsic resource, the social work of Vietnam is in need of the help and support from other countries, where social work has developed with a strong base and gain many achievement in dealing with social problems. Until now, Vietnam has received many supports from NGOs, leading experts, individuals through many projects, training, seminars, short courses, coming from all over the world: Federation of Russia, Australia, United Kingdom, United States, Germany, Philippines, Canada, Singapore, Korea, Japan...

One of the educational institutions of higher education which has strong and effective cooperations in the field of social work education and research, the University of Labor and Social Affairs (Ho Chi Minh City campus), since 2000, the Ho Chi Minh City University of Labor and Social Affairs has worked closely with Caritas Germany to develop programs and train social workers specializing in social work with people with disabilities. This cooperation model continued and maintained until now. In addition University of Labor and Social Affairs (, Ho Chi Minh City Campus) has collaborated with the World Wide Fund for Children and Children (EED) in its professional support and technical assistance to help children with special needs, children with disabilities, children with HIV and AIDS.

Along with the above activities, cooperating with prestigious universities and institutes around the world on social work training in scientific research, exchange of lecturers, experts and coordinators... has been strongly emphasized. Especially, in the 2nd International Forum of Social Work in Russia (Jun 2013) with the participation of 650 representatives, representing social workers from 14 countries and regions, the director of the University of Labor and Social Affairs (Ho Chi Minh City campus) became an honored member of the Forum Presidium and presented a research on the situation of social work of Vietnam. This could be considered as one of the first few scientific reports on social work of Vietnam officially introduced to a large international forum. In addition, a ceremony of signing MOU was organized to promote cooperative scientific research and education in Social work between University of Labour and Social Affairs (HoChiMinh City campus) and Ulyanovsk State University; University of Labour and Social Affairs (HoChiMinh City campus) and Moscow University of Teacher training. It became a firm foundation for the cooperation to develop the social work profession in Vietnam and Russia.

In Jan 2016, University of Labour and Social (HoChiMinh City campus) collaborated with Russia Union of Social Pedagogues and Social Workers and Caritas Germany, under the approval of Vietnam Ministry of Labour – Invalids and Social Affairs organized the International conference “Raising the standard of social work education: towards the professionalization of social work services”, attracted over 100 experts, teachers, trainers, social workers in the world. That international conference served as a platform for audiences to discuss, exchange , suggest lessons learned and solutions to promote social work education and improve social work services in many nations, including Vietnam.

Following the first international conference, in response to the demand of society and responsibility of a higher education institution in educating and training for the qualified human resources, recently, in August 2016, the 2nd international conference “Social work with Families and Children” was successfully organized by University of Labour and Social Affairs (HoChiMinh City campus), Taiwan Fund for Children and Families, Caritas Germany and Ministry of Labour – War Invalids and Social Affairs, gathering the attendance of local and international leaders, policy makers, academics, teachers, social worker in the world⁵.

With the high attempt of Vietnam government, the support of international communities, national organizations, individuals, experts, Vietnam’s social work teachers, the network of

⁵ UNIVERSITY OF LABOUR – SOCIAL AFFAIRS (HO CHI MINH CITY CAMPUS), *6 year Report 2010-2016*, 2016.

social worker in Vietnam has increased dramatically in more professional way. These gains contributed positively in promoting Vietnam's social work profession with a higher leverage.

4. Recognition and position of social workers in Vietnam

Since the Prime Minister signed the Decision No. 32 / QD-TTg on the development of the social work profession in Vietnam in the period 2010-2020 in 2010, up to now, after 7 years, social work has been recognized as an official profession and began to assert its position in Vietnam's society. Organization structure and human resources of social workers in social welfare have gradually expanded; policies and supports for social workers strongly improved. There were 418 social protection centers, including 195 public units and 223 non-public ones. There were nearly 40 specialized social work centers with a network of more than 200,000 social workers and collaborators in all sectors, associations and unions⁶. In another positive aspect, the awareness and recognition of the bureau system and communities regarding to social work profession changed in the way of appreciating the contribution of social work profession. These are fundamental elements in terms of awareness and respect of Vietnamese people.

Nevertheless, the fact that despite the positive change, the current legal framework of social work has not been completed, especially the roles and duties of officers, social workers which need to be more specifically identified in relevant laws and legal documents. The legal document regulates wages and allowance for those who are social workers, social work officers in social protection centers have not issued; Interdisciplinary collaboration remains limited.

Also, due to the difficulty in economic conditions as the Government of Vietnam have not been able to invest significant financial resources for developing social work profession, the network of social work service centers is not only lack in quantity and quality but also its socialization is not efficient enough since the role of non-public organizations is not brought into play. The social work service has not diversified, facilities and equipment of service centers is limited; capacity to provide social work services, care and help for clients is not sufficient (Oanh, 2016).

On the other hand, the establishing and issuing the professional standards for officials, officers, employees, collaborators of social work regarding to the type of social work service centers and to the group of clients has not been conducted.

5. The focus and recommendation

In the current context in Vietnam, in order to improve the position of social workers and social work profession, creating consistent legal environment to promote the development of social work profession to have a strong position in society, the Government of Vietnam should apply a number of positive and sustainable solutions to develop social work staff, officials, employees, collaborators at all levels, support to replicate the efficient model of social work services in the districts, towns and cities around the entire country. These solutions should implement in continuous and synchronized approach (Quy, 2016: 351-356).

Some group of tasks require the quick focus of the Government to solve, problems as follows:

- Legalize the documents and regulations related to social work such as Social Work Law, certification of social work practice; in supplying, developing, managing and assessing

---

⁶ SOCIAL PROTECTION DEPARTMENT, Ministry of Labor, War Invalids and Social Affairs, *year end report*, 2016.

the quality of social services; promulgating regulations on professional practice, the list of services, standards of service quality.

- Government concentrates the investment in some key models of providing social services, at the same time building the legal framework, technical assistance and other support for the goal of socializing the system of social service centers which can ensure the facilities and conditions to provide diverse and comprehensive services at the centers, families and communities.
- Complete system of policies to develop labour force of social work who was intensively trained in knowledge, professional skills; meanwhile enact the Codes of ethics of social work to ensure the professionalism of the profession.

Vietnam is a country with long history and tradition of courage and fortitude. The people of Vietnam have the spirit of altruism, kindness, charity and persistence to overcome challenges. Those valuable qualities of Vietnamese people become a prerequisite for social work profession in Vietnam to grow rapidly and strongly in all dimensions, contributing positively to the economic development and socio-political stability of Vietnam. However, due to constraints of technical and financial resources, Vietnam needs more help from the international partners and communities, especially from developed countries in order to promote social work at Vietnam more professionally and sustainably.

References

DUNG, C., Demand on social work training for social workers in Hochiminh City, *Proceedings of the International Workshop*, HoChiMinh City, Vietnam, 2016, p67-71. ISBN: 978-604-73-3841-2.

HANG, N. T., Speech at the conference Raising the standard of social work education: towards the professionalization of social work services, *Proceedings of the International Workshop*. Publisher of the National University of Ho Chi Minh City, 2016, p5 -6. ISBN: 978-604-73-3841-2.

HOA, N. T. K, *Social work with people with disabilities*, Hanoi National University Publishing House, 2016.

HOI, N. V. , A general evaluation of the results of implementing the project on social work development phase 2010 – 2015, *Proceedings of the International Workshop*, HoChiMinh City, Vietnam, 2016, p24-29. ISBN: 978-604-73-3841-2

OANH, N. T. , Historical development and characteristics of social work in today's Vietnam. *International Journal of Social Welfare*, 2002, 11(1), 84-91.

OANH, N. T., *Studying some issues of Social Work*, Youth Publishing House, Hanoi, 2012

OANH, N. T., *Way out to social issues*, *Youth Publishing House*, Hanoi, 2012.

PRIME MINISTER OF VIETNAM. *Decision No. 32/2010 / QD-TTg*, 2010.

QUY, L. T. , Social work in Vietnam, history of development and prosperity. *Proceedings of social research*, 2015, Volume II, 351-356.

SOCIAL PROTECTION DEPARTMENT, Ministry of Labor, War Invalids and Social Affairs, *5 year report on the implementation of Project 32, 2015.*

SOCIAL PROTECTION DEPARTMENT, Ministry of Labor, War Invalids and Social Affairs, *year end report, 2016.*

THE VIETNAM MINISTRY OF LABOUR – INVALIDS AND SOCIAL AFFAIRS, *Preliminary report on 4 years of the project 32, 2014.*

THUY, B. A., Seven decades of social work profession in Vietnam and the step towards professionalisation, *Proceedings of the International Workshop*. Publisher of the National University of Ho Chi Minh City, 20016, P17-23. ISBN: 978-604-73-3841-2.

UNIVERSITY OF LABOUR – SOCIAL AFFAIRS (HO CHI MINH CITY CAMPUS), *6 year Report 2010-2016, 2016.*

How Changes in Polish Penal Law Affect the Social Reintegration of Prisoners

Monika Filipowska-Tuthill¹, Marta Stanisławska²

Abstract

This paper examines the importance of social reintegration of prisoners in the context of Polish penal law, and in particular issues related to the dangers of recidivism. The purpose of this article is to present significant changes and regulations related to the social reintegration of prisoners and their integration with the community as a legitimate citizens of it.

Most prisoners believe that the legal system in Poland, including the post-penitentiary system, does not provide any possibility to return to life as a normal, functioning member of society. There is no assistance from the prison services in locating housing or occupation. As a result, former convicts return to prison most often after a conviction. While social workers try to complete their duties, they believe that until the prisoners do not feel the need to change, the penal institution is unable to help them. Returning to society after serving a prison sentence requires a complete lifestyle change. Overcrowding and few therapists and psychologists are not conducive to the process of social reintegration.

Due to the legal nature of the protection of society, the freedom of individuals who committed criminal acts after their release, play a key role in preventing recidivism. Successful reintegration and comprehensive crime prevention programs determine the reentering of offenders into society after their imprisonment. In view of the significant changes in the legal regulations of the topic of social reintegration, an analysis of the rules concerning the significance of integration into society after imprisonment appears necessary.

Keywords: Social reintegration. Prisoners. Penal Law

1. Social reintegration

Social reintegration and comprehensive crime prevention program play a key role in preventing recidivism and assist offenders to integrate with the community after a crime that they have committed. Polish regulations of penal law should favor the preparation for social reintegration of prisoners. Limited not only to prisons and detention centers but also a criminal penitentiary places try to follow the applicable regulations to help individuals who committed criminal acts with social acceptance and returning to society as a legitimate citizen (Pindel, 2009: 111). Social reintegration is understood as support to offenders with their reentering into society after imprisonment. This process encompasses designated interventions, which seek to minimize the marginalization of offenders by society but also minimize the many harmful effects of imprisonment (Griffiths, 2007: 9). Prisons and other detention centers should support the rehabilitation process, which would provide further opportunities to effectively reintegration after their release. In this way, a penalty policy that respects both human dignity and human rights of those citizens who have broken the law. Effectively reintegrating former convicts into society should not only be viewed as an expensive endeavor, but one which can similarly potentially bring financial benefits. When offenders are successfully rehabilitated, tax payer's money will be saved and an individual who has completed this transformation may also bring further positively effect the community (The Social Reintegration, 2011: 1).

Currently, there are no scientific studies in Poland that demonstrate the effectiveness of any contemporary rehabilitation programs operating in penitentiaries. It is therefore difficult

¹ Ph.D. Monika Filipowska-Tuthill, WSP we Wrocławiu; *e-mail address*: monika.wroc1@gmail.com; Tel.: +4 879 206 4545

² Mgr. Marta Stanisławska, WSP we Wrocławiu; *e-mail address*: mmstanislawska@gmail.com; Tel.: +4 879 206 4541

to determine which of the therapeutic or curative programs deliver the best results. Unfortunately, even despite the lack of research results on the effectiveness of social reintegration processes, it is recognized that year by year the number of people returning to criminal life is increasing.

2. Situation in Poland in the context of reintegration

According to the law in force, and in fact for centuries, people who committed a crime (considered to be incompatible with the standards of the society in question) had to be punished. The convicted person must first and foremost be responsible for his or her community (from physical punishment, isolation and prison sentences). In modern law, a penitentiary is a place where people are sentenced to imprisonment. In Poland, there are several types of isolation facilities. These include: moderation facilities, first-time imprisonment facilities and recidivist facilities, as well as military custody. In addition, penalties are classified as open, semi-open and closed, due to their degree of security. There are also systems of serving custodial sentences, including programmed, therapeutic and casual programs. At present, the process of social rehabilitation is particularly important, as reflected in the provisions of Polish criminal law. In analyzing the topic of prisoner resocialization, it is important to note that this process consists in changing the personality of a social unit so that it is fully adapted to the life of the society. In addition, attention should be paid to the very purpose of executing a custodial sentence. This is all about the process of education. Although the provisions of the Polish penal system itself do not impose on the convicted coercion of social reintegration as a rule, Coercion for convicted adolescents and convicts who require specialist intersection. Other prisoners have the right to choose whether they will submit to the whole process of social rehabilitation or not, in accordance with the applicable principle of subjectivity, every human being as a social being has the right to decide for himself. It should be noted that the process of social reintegration is so difficult to implement that for years criminal systems have been designed primarily to effectively punish the offenders and they social exclusion (condemnation). Through full isolation, they wanted to arouse the desire for transformation and socialization. The question is how to resolve the contradiction between the need for prisoner socialization and the prison function of isolation. Since isolation is primarily about the effective separation of prisoners from their current environment, it is how to combine it with the process of their return to life in society. Penal institutions should primarily prevent prisoners from forming an imprisoned group that opposes the penitentiary system. Prison should be a place where the settlers return to building social bonds and playing roles assigned to them in society. Prisoners should be re-educated on basic values and patterns and standards of behavior in society. The condition of proper social reintegration will be the fulfillment of the function of isolation with proper restoration of basic social bonds. It can not be entirely forbidden to isolate prisoners from society (due to the protection and security of citizens), but it is necessary to build a sense of belonging and identity of citizens with social groups in prison (www.pedagogika-resocjalizacyjna.wyklady.org).

In the Polish penal code the death penalty was abolished in 1998 and since then the longest imprisonment term is 25 years. The majority of judgments handed down by the Polish judiciary concern shorter penalties, which should be taken into account in the process of returning a convicted person to life in society. According to the function and purpose of the penitentiary system, they should implement the process of rehabilitation of prisoners during incarceration and seek to alleviate the tribulations of a confined life within a prison. The early implementation of such measures will further contribution to the former convict becoming a rehabilitated, full-fledged member of their society. Longer sentences or various crimes may warrant different approaches to rehabilitation and acknowledgement of these circumstances

will further assist with the necessity that upon release convicts should share the same values as the society which they are to be reintegrated into, which may have since become almost foreign, hence, they must not only sense responsibility for their deeds but respect the values and laws in force in society (www.reportal.pl).

One element which is indispensable in the process of resocialization of convicts are prisoners' meetings with psychologists. For example, in Krzywaniec Poland, a special therapeutic ward has been established for both men and women, with the capacity for 30 prisoners. The convicts in this establishment are provided with daily contact with psychologist, group therapy and they receive help to return to normal life after they leave the prison. While this is viewed as a beneficial and necessary element in the rehabilitation procedure, inopportunately, integration of this concept into reality has seemed unideal. There are occasions when prisoners may commence group therapy, however, they do not wish to continue. This is due to the lack of willingness to change the internal detainees. It is believed that participating in such meetings will expedite their release from prison, while others find it difficult to help them at all. The majority of prisoners believe that the legal system in Poland, including the post-penitentiary system, does not provide sufficient possibility to return to life and society after incarceration as a normal, functioning member. There is no assistance from the prison services to locate gainful employment or housing. As a result, there is an increasing rate of recidivism. Prison staff consider that the ultimate goal of social reintegration does not fit within its outlined objectives. Although social workers try to fulfill their tasks, they believe that until the prisoners do not feel the need to change, the penal institution is similarly unable to help them. The return to society after serving a prison sentence requires a complete lifestyle change. Nevertheless, there are also many workshops within the rehabilitation programs which include supplementary activities such as various sports, painting and music workshops. This development and nurturing of passions and hobbies among prisoners plays a very important role in the process of social reintegration (ww.on.interia.pl). In Poland, prison sentences are being served by 70 000 convicts, with an additional 50 000 individuals waiting for their sentences to begin due to lack of vacancies in penitentiaries. As of August 31, 2017 the capacity of residential units in prisons amounted to 78 876 places, while the population of these housing units within detention centers amounted to 90.8% of current capacity (www.sw.gov.pl).

Overcrowding and a shortage of therapists and psychologists are not conducive to the process of social reintegration. Additionally, the number of offenders and prisoners is increasing year by year, and approximately half of all convicts do not wish to undergo social rehabilitation (www.on.interia.pl). It is worth noting that according to figures published by the Ministry of Justice, from 2007 to 2012, the number of recidivates in Poland has increased by fifty percent. According to A. Zoll, this is proof of the failure and ineffectiveness of the rehabilitation processes. With the lack of sufficient therapists and inadequate work by prison services, the prisoners are demoralizing each other, and after they leave, they return without consideration to the crime. Due to the lack of social reintegration, they will not function in any other way in the surrounding society (www.tvn24.pl).

3. Situation in Europe in context of reintegration

H. Wujec said that the stage of a fully liberalized economy in Europe, which in the 70s and 80s of the 20th century, was at the end of the crisis to tackle the exclusion of certain social groups from the labor market. Examples are Belgian business incubators that support the development of microenterprises run by the unemployed. Over a period of 18 months, these people were able to see how well they were conducting their business as an entrepreneur and were able to benefit from the full support of the cooperative. Another example is French

neighborhood companies that offer jobs to residents of the neighborhoods. Interestingly, in the countries of Western Europe, but also in Poland, you can see interest and examples in the creation of green jobs. The British company "Blue Sky" participates and supports the process of reintegration of prisoners, by employing former prisoners to work in the maintenance of green areas. The United Kingdom, like Poland, has faced the problem of returning prisoners to society, due to the fact that after release 75% of former prisoners were having trouble finding a job, and 60% of them returned to crime within a two year period. On the other hand, the French association "Les Jardis de Cocagne" is dedicated to help people at risk of social exclusion. It offers workplaces for the production and sale of organic food and, in addition, strives to help build social bonds between business partners, employees, neighbors and farmers. Ecological baskets have already covered more than 20,000 customers. French "Les Jardis de Cocagne" is an example of a thriving company, which at the same time plays an important role in the process of social reintegration. "Citta Futura" is an Italian company that supports the employment of immigrants and refugees, while supporting the revitalization of desolate Italian cities. Thanks to this, apart from gaining employment, the local community is re-created. In turn, the Belgian "Ethimmo" deals with the purchase of abandoned dwellings, renovations and rents to those in distress, allowing them to escape unemployment and gain new professional qualifications, which contributes to their sustainable return to society. A further example is the Polish company "Being Together", which offers work for the excluded or "Oil Partner" from Slovakia, car workshops and employs individuals who are trying to deal with drug addictions while they seek to recover from the abuse or use of drugs. These examples demonstrate that there are meaningful and effective ways to assist individuals in need, who are excluded from society due to a variety of reasons. Thus, the absence of satisfactory effects of social reintegration efforts of former convicts, cannot be blamed solely on prison services, overcrowded penal institutions and insufficient numbers of therapists. Of course, these may certainly play a vital role at the initial stage of the process of the social reintegration of prisoners while they are currently serving their time and remain seclusion from society. Nevertheless, we cannot say that there is a total lack of support or willingness from the state and associations that help those in need and who are temporarily excluded from society (www.rynekpracy.orga).

4. What is the goal of social reintegration of prisoners in Europe?

The Council of Europe Member States recommended the use of alternative sanction to imprisonment in all EU states and services, which should be deliver to all ex-prisoners as a part of their rehabilitation process. First of all, the member state should support prisoners reintegrate with the wide support in employment. This kind of assistance provides great potential in reducing rates of recidivism. Additionally, education plays a key role in the process of reintegration. Education provides offenders after their release with new possibilities. When prisons and detention centers help prisoners to increase or realize their skills during imprisonment they have more opportunities to gain employment in their current or new fields, which proves to be one of the most important factors in the reintegration process. The state should offer courses, which open prisoners' minds to thinking in a different ways (more positive) about their families and other personal relationships. It is alarming, that few prisoners take part in education and vocational courses. Member states should focus consideration on the goal education above all else in the process of rehabilitation, in particular they should project onto the prisoners ideas concerning education and identify their educational needs in planning each prisoners life after their release. As previously noted, two vital factor after release are access to housing and employment by the ex-prisoners. In the process of prevention of reoffending, housing and job play a key role. Without both of these,

the offenders could not achieve their full benefits of life and liberty. The member states should consider allowing social enterprises to be set up in prison and to clarify the terms of contract with employers but also try to reconcile concerns of security and business, in a way that a prisoners after their release get a guaranteed job and housing. A third important factor in the process of social reintegration is social and includes family and friends. The relationships between prisoners and their acquaintances gives offenders strength in this difficult time of imprisonment, especially through longer sentences. Contact with family and friends give the prisoners a hope, that after their release they will have a place to return to. Personal relationships also give a positive pressure to take on the challenge of finding a new job and rehabilitate as a citizen of society. The personal contacts of prisoners also helps to mitigates the social isolation of prisoners (The Social Reintegration, 2011).

5. Conclusion

The effects of social reintegration on the mitigation of recidivism also has an impact of their return to society as a full-fledged citizens who is aware of their rights and duties to society. Resocialization requires decisive and well-planned actions by the state and non-governmental organizations. In accordance with applicable law, persons who commit illegal acts must bear responsibility for their non-compliance with social and legal conditions. For this reason, the legislator has introduced a jail institution which simultaneously implements not only isolation but also social rehabilitation. Although social reintegration now plays a key role in the process of returning a convicted person to social life and changing his system of values and perception of the world, but also understanding his social role, it is impossible to completely abandon the prisoners' isolation process and hence their isolation from society. for non-living in society. The isolation from the environment in which the prisoner stayed until imprisonment allows social workers to try to change not only the character but also the perception of the world by the sentenced. Although this is not an easy process, much of its success depends on the convict itself, it also requires help from the state and people, who work in prison. Resocialization requires decisive and well-planned actions by the state and non-governmental organizations. The return of former prisoners to functioning members of society and counteracting their social exclusion are fundamental goals that should be pursued not only by the state, but also by penitentiary institutions and private companies. Unfortunately, in Poland, in the face of the criminal law in force, the process of social working on the behavior of prisoners is not enough legitimated. Too much blame is on the prisoners, believing that they do not want to change their lifestyle. In the meantime, look for psychological premises and try to make the inmates inactive to participate in all the workshops not only psychologically but also professionally, which will allow them to acquire new professional skills and will help them to find better work in the future. Prisons and detention centers should make every effort to ensure that prisoners can feel that they are full citizens of their society after the sentence is served. Otherwise, by being excluded not only professionally but also socially, ex-convicts will return to commit crimes and thus return to prison. Thus the problem of social exclusion will increase, and with it will increase the number of crimes committed. Government authorities should include in the legislative changes planned, primarily financial expenditures for the various types of activities that develop prisoners in different directions, rather than focusing on the activity of strengthening protection in prison. States should first focus preventative efforts rather than merely on penalization. In addition, a system of monitoring the situations of former prisoners after completing the sentences seems to be an important and necessary element. The service should make every effort to ensure that prisoners of labor and home are there to enable them to socialize with their immediate surroundings without creating new barriers. Without working

with psychologists, without the workshops and activities that will make prisoners feel as if they are full-fledged citizens of society, it will not be possible to talk about achieving social rehabilitation goals.

Bibliography

GRIFFITHS C.T., DANDURAND Y., MURDOCH D., *The social reintegration of offenders and crime prevention*, Research Report: 2007-2. National Crime Prevention Centre Canada, 2007.

PINDEL E., *W kierunku efektywności oddziaływań penitencjarnych. Resocjalizacja w polskich zakładach karnych*, *Probacja* 2/2009.

The Social Reintegration of Ex-Prisoners in Council of Europe Member State, Executive Summary and recommendations, The Quaker Council of European Affairs, 2011, p. 1.

Kara pozbawienia wolności: skuteczna resocjalizacja czy tylko czasowa izolacja? In: *Reportal*. [online]. 2014 [cit. 2017-01-20]. Dostępne z: <http://reportal.pl/kara-pozbawienia-wolnosci-skuteczna-resocjalizacja-czy-tylko-czasowa-izolacja>

Resocjalizacja w więzieniu - czy jest skuteczna? In: *Interia*. [online]. 2015 [cit. 2017-01-10]. Dostępne z: <http://on.interia.pl/styl-zycia/po-godzinach/news-resocjalizacja-w-wiezieniu-czy-jest-skuteczna.nId,1901149>

[online] [cit. 2017-01-10]. <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--biezaca>

W Polsce rośnie liczba recydywistów. Zoll: Źle karzemy. In: *Tvn24* [online]. 2014 [cit. 2017-01-10]. Dostępne z: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/w-polsce-rosnie-liczba-recydywistow-zoll-zle-karzemy,395485.html>

[online] [cit. 2017-01-10]. <http://rynekpracy.org/wiadomosc/681564.html>

The Tentative Study on Same-sex Partnership and Marriage and Pension Rights: A Comparative Approach

Tony Hung-Yang Lin¹

Abstract

Pension rights, particularly old-age and survivors' pensions, to a great extent recognise the reciprocity and care responsibility between partners and spouses and maintain economic security. This article intends to review the development of rights to old-age and survivors' pensions for same-sex partners and spouses, and discuss whether different welfare regimes apply different policies and secure different level of pension rights.

It shows that liberalist countries that legalise same-sex marriage implement pension credit splitting system in order to secure same-sex partners and spouses' vesting rights to old-age and survivors' pensions and the rights to claim pension benefits. The rights for same-sex partners and couples in corporatist countries depend on whether same-sex partnership or marriage is legally recognised. The countries that go with legal same-sex marriage would secure same-sex spouses' pension rights, while for those that recognise partnership only would not render any sort of rights to pension. The universalist countries offer a sufficient level of basic pension for all, while the rights to other pensions depend on the regulations. As for the countries that are not categorised by Esping-Andersen and Leibfried's welfare regimes, most of them locate in East and Southeast Europe, both the same-sex partnership and marriage are illegal or merely formalise same-sex partnership, and thus the rights to pension are not allowed.

Keywords: Same-sex Partnership. Marriage. Pension Rights.

1. Introduction: Pensions for maintaining economic security

In the past decades, the issues on media, social value, education, health system, employment, sports, migrants, same-sex partnership and marriage, transsexuality, asylum seekers and multiple-discrimination that were concentrated on gender had been widely discussed around the world. Accordingly, the legislation and policies that aim at diminishing the discriminations and homophobia were promulgated on the basis of human rights one after another among European and North American countries (European Union Agency for Fundamental Rights, 2009). From then on, the same-sex partners and spouses could be entitled to a part of, or the same, rights with heterosexual partners and spouses regarding to the constitutions, civil laws, social laws and so forth. Among them, the social security schemes regulated by various social laws are for maintaining the status of economic security just in case those individuals and their families encounter risks and are unable to work.

People's rights to social security provisions, which was widely known as social rights further developed from the idea of citizenship mentioned by T. H. Marshall (Zacher, 2002), were proposed by the Universal Declaration of Human Rights in 1948² and the International Covenant of Economic, Social and Cultural Rights in 1966³, and the social insurance

¹ Department of Social Work, National Pingtung University of Science and Technology (NPUST), Taiwan; e-mail adress: lhy709@googlemail.com; Tel.: 886-972-780-709

² Article 22 of the Universal Declaration of Human Rights holds that 'Everyone, as a member of a society, has the right to social security and is entitled to realisation, through national effort and international co-operation and in accordance with the organisation and resources of each State, of the economic, social and cultural rights indispensable for his dignity and the free development of his personality.' Article 25 further maintains that 'Everyone has the right to a standard of living adequate for health and well-being of himself and of his family, including food, clothing, housing, and medical care and necessary social services, and the right to social security in the event of unemployment, sickness, disability, widowhood, old age and other lack of livelihood in circumstances beyond his control.'

³ Article 9 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights states that 'The State Parties to the present Covenant recognise the right of everyone to social security, including social insurance.'

schemes, social assistance and service programmes, health systems and other related provisions are included (Kuo and Lin, 2013). In other words, for the purpose of maintaining people's level of economic security and thus to achieve the security of the society, individuals and families should be vested the rights to all kinds of social provisions. Among the means of social security, social insurance systems are to establish the basic protection for most the individuals and families, while social assistance, social services and other social welfare provisions are to maintain adequate level of living and provide services to enable and improve the recipients.

The social insurance systems in most of the countries around the world offer both a longer term of benefits such as pension benefits, including old-age pensions, disability pensions and survivors' pensions, as well as a shorter term of benefits such as workers' compensation for injuries and diseases, benefits for ordinary injuries and diseases, unemployment benefit, maternal benefits and so forth. In addition, some insurance funds are used to finance, for instance, employment services, inspections and research on work environment, vocational training, vocational rehabilitation etc. Regarding to those longer term of provisions, they focus on those insured and their dependants, e.g. spouses and children, and offer periodical and continuous benefits (ILO, 1984; Kuo and Lin, 2013).

All those social security schemes had been modified through time periods in order to meet people's needs and respond to the social transformations and the changes of social values and political ideologies. Regarding to the family defined by the laws in most of the societies, a heterosexual couple are married to form a family, and the members take care of, and share resources with, each other out of reciprocity. Due to the changes of the economic and social structure, on the one hand, family members are no longer able to render cares and resources with each other, therefore social security systems were established to replace the responsibilities that are used to share among family members. On the other hand, the values about social inclusion were extended not only to those needy people, but also other inferior groups such as divorced and separated couples, people living together without legal relationship and LGBTQ people that were not recognised by legal settings. The definition of family had thus been modified to include cohabitation, partnership, divorced spouse(s), separated partner(s), remarriage and so forth to fit the situations, and the people in the society are entitled to the rights and provisions they ought to enjoy accordingly (Kuo and Lin, 2015; Pearce, 1996).

The rights of the LGBTQ groups had been gradually discussed and promoted in most parts of the world from the 1970s, and the same-sex marriage and the rights for same-sex partners and couples that should come along with it were reviewed and promulgated (Pearl, 2007: 120-121). Denmark is the first country that legalised same-sex marriage in 1989, and many countries passed the legislations one after another since that time, but in different ways (Festy, 2006). Nowadays, some countries may pass same-sex marriage law or amend civil law to achieve marriage equality and equal rights between homosexual and heterosexual couples, while some countries merely recognise different levels of partnership such as Civil Union, Civil Partnership, Civil Cohabitation, Registered Partnership, Domestic Partnership, Life Partnership, de facto Partnership and so on. However, different status of relationship means different level of rights they are eligible. For instance, in terms of pensions, same-sex couples may be awarded rights to full pensions, namely old-age, disability and survivors' pensions according to the records of one's spouses, whereas same-sex partners may be entitled to limited pensions or no pension at all (European Union Agency for Fundamental Rights, 2015, 2016). Although the Rome Treaty in 1957 announced gender equality as the main theme for all the fields of policy, the treatments for same-sex couples remained unequal (European Union Agency for Fundamental Rights, 2014; Lin, 2013; Merin, 2002: 77).

This paper will then review the pension rights, particularly old-age and survivors' pension for the reason that these two programmes are closely related to marriage and partnership, for same-sex couples and partners among the European and North American countries in the next part of this article, and categorise them accordingly to see whether it fits the welfare regimes proposed by Esping-Andersen (1990) and Leibfried (1993) or it develops a different typology. The policy implications for this will be discussed in the last section of this paper.

2. Old-Age and Survivors' Pensions for Same-sex Couples and Partners

As mentioned above that social insurance systems cover a wide range of benefits and services such as old-age, disability, death, unemployment, work injuries and diseases, health service and so forth. Because the social insurance programmes are established on the basis of heterosexual marriage and partnership, the entitlement and protection of pension rights for homosexual couples and partners may vary from country to country. In the rest parts of this article, old-age and survivors' pensions are focused due to the reason that the rights to social insurance benefits are shared between heterosexual couples and partners, but they may not be legally and widely allowed to share between homosexual couples and partners in some countries. The disability insurance scheme will not be discussed here is for the reason that disablements have something to do with health status, rehabilitation, employment and so forth, which is more complicated than the other two pensions. Therefore, the issues discussed here will be simplified.

In addition, the old-age and survivors' pensions discussed in this paper will concentrate mainly on public pension schemes and occupation-based pension schemes for the purpose that these two sources of pensions may follow the definition of spouses and partners regulated according to current laws. As Ebbinghaus (2011) proposed, all the pension programmes are categorised into 3 pillars and 3 tiers. In his system, public pillar, occupational pillar and private pillar are the 3 pillars, and each pillar contains public tier, occupational tier and private tier. For instance, the basic pension for all are categorised as the public tier of the public pension pillar, while the occupational pensions that are publicly regulated and operated are listed as the occupational tier of the public pension pillar. Among them, the conditions of private pillar and private tier in each pillar are based on the contracts between the insured and the insurers so that the pension right of one's same-sex partner or spouse may be vested, but the other tiers in the rest pillars are mostly regulated by laws and the conditions differ from one country to another.

Regarding to the pension rights for same-sex partners and spouses, they may be entitled to the rights to pensions when civil laws recognise same-sex marriage and partnership. However, if the same-sex marriage and partnership were regulated by newly promulgated laws, then same-sex spouses and partners might not be eligible for old-age and survivors' pension on the basis of the records of the insured. As illustrated by Table 1, the 33 countries in Europe and North America as well as 1 country in East Asia (i.e. Taiwan) are categorised into 4 groups: same-sex marriage and partnership are prohibited by the Constitution and the country (orange), only same-sex partnership is allowed (green), both same-sex partnership and marriage are allowed (light purple), and the rules for same-sex marriage and partnership are changing (blue).

1. Orange Group (6 plus 1; 7 countries in total): The orange group of states, e.g. Bulgaria, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovakia and so on, avoid awarding rights to benefits to same-sex couples and partners because of the relationship between same-sex people are legally not allowed. Taiwan is listed one of them due to the reason that, although the Grand Judges declared that the Civil Law contradicted with the belief of the Constitution stating that all the gender groups should be awarded equal rights on 24th May 2017, the Civil

Law remains await to be amended. The pension rights of this group of countries are limited to current spouse or divorced spouses, and the spouses are defined as heterosexual ones.

2. Green Group (8 countries): The green group, such as Austria, Croatia, Cyprus, Czech Republic, Estonia, Hungary, Italy and Slovenia, legally allows same-sex partners to register partnership in the form of civil union, civil partnership, registered partnership, domestic partnership, life partnership, de facto partnership or even civil cohabitation, while same-sex marriage is not allowed so far. Each country renders them different level of rights to social insurance benefits. It needs to be noted that, in the green group, all the countries recognise heterosexual couples as 'legal couples' only, so that same-sex partners are not entitled to the same rights with heterosexual counterparts. It deserves to be mentioned here that, although 'civil union' is thought to be close to marriage for the reason that the same-sex partnership was recognised by the Civil Law, in effect, partners pension rights remain incomplete (Schleppenbach, 2009: 44). Therefore, for all the countries in this group, pension rights are entitled to heterosexual couples, but not to homosexual partners.

3. Blue Group (2 countries): Switzerland is listed as blue because it is to some extent operating a special model of pension rights. Switzerland allows same-sex partnership only, but legally recognises same-sex partners as couples and awards them the same rights with heterosexual spouses. In addition, the first same-sex couple was married on the 1st of October 2017 according to the new law of Germany and the same-sex couples would be entitled to the same right with heterosexual couples⁴, but the rights to pensions for same-sex couples had not been clarified so far. As a result, the Swiss pension system awards pension rights to both heterosexual and homosexual partners, while the German system renders benefits to heterosexual couples only before the new law and it is not clear at this stage.

4. Purple Group (16 countries): The countries in purple group are running both same-sex partnership and marriage, including Belgium, Canada, Denmark, Finland (passed and implemented on 1st of February 2017), France, Iceland, Ireland, Luxembourg, Malta (passed on 12th July 2017 as the 15th European country that recognises same-sex marriage)⁵, the Netherlands, Norway, Portugal, Spain, Sweden, some parts of the United Kingdom (except Northern Ireland), and some states of the United States. Among those countries that passed both same-sex partnership and marriage, people could decide whether to develop a partnership or to go on to get married. All of them recognise same-sex couples and partners the same legal status with the heterosexual counterparts, and both of them are entitled to the same pension rights. That is, same-sex couples and partners could be entitled to old-age and survivors' pensions according to one's partner or spouse's records of being insured by public insurance programmes.

---

⁴ Please refer to Guradian's report on 'First Same-sex Couple to Marry in Germany Celebrate after Long Wait' (<https://www.theguardian.com/world/2017/oct/01/first-same-sex-couple-to-marry-in-germany-celebrate-karl-kreile-bodo-mende>). (Accessed on 18 October, 2017)

⁵ Please refer to BBC's report on 'Gay Man Wins Supreme Court Case on Equal Pension Rights' (<http://www.bbc.com/news/uk-40580596>). (Accessed: 18th October, 2017)

Table 1. The Same-sex Partnership/Marriage Legal Settings and Its Pension Rights in Europe and North America

Country	Same-sex Partnership/Marriage Legal Settings		Pension Provisions	
	Partnership	Marriage	Definition of Partners/Spouses	Pension Rights for Same-sex Partners/Spouses
Austria	✓ (by registration)	X	Merely the spouses on the basis of heterosexual marriage. The same-sex partners are not included.	X
Belgium	✓ (legal cohabitation)	✓	Both heterosexual and same-sex partners and spouses.	✓ Same-sex spouses/partners are eligible for partial or all the pension rights.
Bulgaria	X Prohibited by the Constitution		Merely the spouses on the basis of heterosexual marriage.	X
Canada	✓ (difference provinces take different forms)	✓	Both heterosexual and same-sex partners and spouses.	✓ Pension rights are vested for spouses/partners and may claim split pension.
Croatia	✓ (life partnership)	X (Constitution prohibited)	Merely the spouses on the basis of heterosexual marriage. The same-sex partners are not included.	X Divorced spouses are not eligible for survivor's pension, but for those with disabilities and unable to work.
Cyprus	✓ (civil cohabitation)	X	Merely the spouses on the basis of heterosexual marriage. The same-sex partners are not included.	X
Czech Republic	✓ (by registration)	X	Merely the spouses on the basis of heterosexual marriage. The same-sex partners are not included.	X
Denmark	✓ (by registration)	✓	Both heterosexual and same-sex partners and spouses.	✓
Estonia	✓ (cohabitation contract)	X	Merely the spouses on the basis of heterosexual marriage. The same-sex partners are not included.	X
Finland	✓ (by registration)	✓	Both heterosexual and same-sex partners and spouses.	✓ The survivor's pension is eligible to current partner/spouse who remarries after attending 50 years old.
France	✓ (civil union)	✓	Both heterosexual and same-sex partners and spouses.	✓ Same-sex partners/spouses are eligible for the rights to old-age and survivor's pensions. The pensions are split according to the length of cohabitation or relationship lasts.
Germany	✓ (life partnership by registration)	✓	Merely the spouses on the basis of heterosexual marriage (earlier in 2017).	X Pension rights are vested for spouses and partners as well as divorced spouses, but not for same-sex partners (earlier in 2017).
Hungary	✓ (by registration)	X	Merely the spouses on the basis of heterosexual partnership/marriage. The same-sex partners are not included.	X Only survivor's pensions are eligible for spouses and partners, and the amount is split according to the length of relationship lasts.
*Iceland	✓ (by registration)	✓	Both heterosexual and same-sex partners and spouses.	✓
Ireland	✓ (civil partnership)	✓	Both heterosexual and same-sex partners and spouses.	✓

Italy	✓ (civil union)	X	spouses. Merely the spouses on the basis of heterosexual marriage. The same-sex partners are not included.	X
Latvia	X Prohibited by the Constitution		Merely the spouses on the basis of heterosexual marriage.	X The survivor's pension and related allowances are eligible to current spouse.
Lithuania	X Prohibited by the Constitution		Merely the spouses on the basis of heterosexual marriage.	X
Luxembourg	✓ (by registration)	✓	Both heterosexual and same-sex partners and spouses.	✓ The survivor's pension is eligible for current and divorced spouses and partners, and the amount of benefits is split accordingly.
Malta	✓ (civil union)	✓	Merely the spouses on the basis of heterosexual marriage (earlier in 2017).	X (earlier in 2017)
Netherlands	✓ (by registration)	✓	Both heterosexual and same-sex spouses on the basis of marriage, and registered as life partners.	✓
*Norway	✓ (by registration)	✓	Both heterosexual and same-sex partners and spouses.	✓ The survivor's pension is eligible to current spouses or partners.
Poland	X	X	Merely the spouses on the basis of heterosexual marriage.	X The survivor's pension could be split, but limited to those divorced spouses who are eligible for alimony.
Portugal	✓	✓	Both heterosexual and same-sex partners and spouses.	✓
Romania	X	X	Merely the spouses on the basis of heterosexual marriage.	X
Slovakia	X Prohibited by the Constitution		Merely the spouses on the basis of heterosexual marriage.	X
Slovenia	✓ (by registration)	X	Merely the spouses on the basis of heterosexual partnership/marriage. The same-sex partners are not included.	X
Spain	✓ de facto union (some parts of the country prohibited)	✓	Both heterosexual and same-sex partners and spouses.	✓ The reduced survivor's pension is eligible to divorced spouses and partners. The amount is split according to the length of relationship lasts.
Sweden	✓ (by registration)	✓	Both heterosexual and same-sex partners and spouses.	✓
*Switzerland	✓ (by registration)	X	Both heterosexual and same-sex partners and spouses.	✓ The survivor's pension is eligible to divorced spouses and partners, and it ceases when remarries.
Taiwan	X (some parts of the country recognised by partnership registration, while there's no legal rights awarded along with this.)	X	Merely the spouses on the basis of heterosexual marriage. The same-sex partners are not included.	X

□

*UK	✓ (civil partnership)	✓ (Northern Ireland prohibited)	Both heterosexual and same-sex partners and spouses.	✓ The pensions cease when remarries.
USA	✓ (some states recognises partnership)	✓ (except Samoa and some Indian tribes)	Both heterosexual and same-sex partners and spouses, but each state may have specific rules.	✓ The pensions cease when remarries.

Notes: * Countries that locate in Europe, but did not attend the Union or withdrawing from the Union.

Sources: Based on the European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2015: 79-91), Social Security Administration (2015, 2016), and Kuo and Lin (2013).

□

3. The Comparison of Pension Rights for Same-Sex Couples and Partners

3.1 *Categorisation on the Basis of the Rights to Claim Pensions for Same-Sex Partners and Couples*

According to the information described in Table 1, 17 countries out of the 33 European and North American countries passed and implemented same-sex marriage so far, while the legal status and pension rights of same-sex couples in Germany and Malta have not been confirmed. The countries in Table 1 are categorised into 4 main groups, and can be further divided into 3 groups concerning whether same-sex partners and couples' rights to claim old-age and survivors' pensions for dependents are vested. The 3 groups are illustrated in Table 2.

1. The countries that do not legally allow same-sex marriage and partnership (7 countries): In this group, i.e. orange group, because countries did not pass same-sex marriage and partnership, the rights to dependents' old-age and survivors' pensions are limited to heterosexual couples and partners. Taiwan belongs to this group for the reason that the Civil Law does not allow same-sex marriage or partnership, but some local governments announced same-sex partners are able to register the partnership. However, it may not lead them to any sort of legal status, e.g. pension rights, in reality.
2. The countries that allow same-sex partnership but not marriage (10 countries): In this group, green and blue groups are included. It has to be noted that Switzerland allows same-sex partnership only, but recognises same-sex partners to have the same right to survivors' pension with the heterosexual counterparts. In addition, Germany just passed the new law to legalise same-sex marriage, but the status of pension rights for same-sex couples and partners are not confirmed. As for the other countries in this group, the same-sex partners' rights to old-age and survivors' pensions were not recognised.
3. The countries that allow both same-sex partnership and marriage (16 countries): Among those countries, there are 3 types: awarding both rights to old-age and survivors' pensions (Canada and France), full rights to survivors' pensions (namely for both remarried and single previous spouses; Luxembourg, Spain, the UK, and the US), and limited rights to survivors' pensions (i.e. for single previous spouses only; Finland and Norway for instance).

It deserves to be mentioned that the categories going with full rights to survivors' pensions only as well as the rights to both old-age and survivors' pensions implement pension credit splitting systems. This kind of systems recognises the periods of time that spouses and partners live and support, whether mentally, physically or financially, with each other to be the basis while splitting the pension benefits. As a result, people's social rights extend along with the development of the same-sex marriage and partnership. With the pension credit splitting system, the vesting rights to pensions as well as the rights to claim pensions for all the partners and spouses who have been rendering reciprocities and cares in households together are thus secured (Chung, 2003).

Table 2. The types of pension rights on the basis of same-sex partnership/marriage settings

Same-sex Partnership/Marriage Legal Settings	Pension Rights for Same-sex Partners/Spouses	Country	Regulations on the Pension Rights for Same-sex Partners/Spouses
No same-sex partnership/marriage settings.	No.	Bulgaria, Latvia, Lithuania, Slovakia, Poland, Romania and Taiwan.	No.
With same-sex partnership, but no marriage.	No.	Austria, Croatia, Cyprus, Czech Republic, Estonia, Hungary, Italy, and Slovenia.	No.
	Yes.	Switzerland.	Survivor's Pension for divorced spouse or partner who remains single, but not eligible for old-age pension.
With same-sex partnership and marriage.	No.	Germany and Malta.	No.
	Yes.	Belgium, Canada, Denmark, Finland, France, Iceland, Ireland, Luxembourg, the Netherlands, Norway, Portugal, Spain, Sweden, the UK, and the US	<ol style="list-style-type: none"> 1. Canada and France implemented pension splitting rules on old-age and survivor's pensions. 2. Luxembourg, Spain, the UK and the US implemented pension splitting rules on survivor's pension only. 3. In Finland, the Netherlands and Norway, the survivor's pension is eligible to the current partner/spouse or divorced spouse who remains single. In Finland, the survivor's pension is eligible to current partner/spouse who remarries after attending 50 years old. 4. The researcher did not have further information on Belgium, Denmark, Iceland, Portugal and Sweden.

Sources: the researcher concludes from Table 1.

3.2 The Worlds of Pension Rights to Same-sex Partners and Spouses

This article further employs Esping-Andersen's (1990) three worlds of welfare capitalism, i.e. universalism, corporatism and liberalism, Leibfried's (1993) Latin Rim typology, and Arts and Gelissen's (2002) welfare regimes to see if there is a relation between same-sex partners and couples' legislation and the pension rights of them.

First of all, most the countries that are not categorised by Esping-Andersen and Leibfried's welfare regimes may not implement both same-sex partnership and marriage, or have same-sex partnership but marriage. Among them, Taiwan was proposed as a developmental state of the Productivist Welfare Capitalism by Holliday (2000), but there is no other country in this category listed as the same welfare regime. If Japan and South Korea were compared together, however, we would find these 3 East Asian countries share similar welfare regime and policy for same-sex partnership and marriage.

Secondly, the countries that have established same-sex partnership and marriage exist in all the regimes, but each of them may apply different system to meet the needs. For example, the social democrats, i.e. universalism, provide basic pensions for all people who attend the pension age, and the pensions acquired from other sources such as public occupation-based pension, occupational pension offered by business owners or even personal pensions are topped up on it. Because everyone gains a basic level of old-age economic security, the other tiers and pillars may not emphasise on sharing the pension credits. As for the countries belong to corporatism (e.g. Belgium, France, Germany, Luxembourg and so forth) and liberalism (e.g. Canada, the UK and the US), on the contrary, may not provide a sufficient level of basic pension or social assistance to maintain old-age income security, the pension credit splitting systems are imposed in order to equally arrange the pension rights according to one's contribution to the relationship, such as care rendered, finance provided, and emotional supports rendered. Even in the Latin Rim countries, same-sex partners and spouses are awarded the same rights to pensions with the heterosexual counterparts. It has to be noted here that, at this stage, it is not for sure if the German system renders pension rights to same-sex couples, but it is widely recognised that the Riester-Rente had applied the pension credit splitting system to both the homosexual and heterosexual people

Thirdly, those countries that have promulgated same-sex partnership merely do not secure same-sex partners' pension rights in most of the cases (Monticone et al., 2008). However, Switzerland is the exceptional case for the reason that it treats the same-sex partners the same with the heterosexual counterparts in terms of pension rights. Besides, the German public pension programme, Riester-Rente, entitles the pension rights to old-age and survivors' pensions for same-sex partners and spouses (Kuo et al., 2012: 36), but the rights to pensions are not eligible for the rest of pension schemes so far.

According to the development of the pension rights for same-sex partnership and marriage, liberalist countries seem to be willing to render a complete protection of economic security for same-sex partners and spouses. That is, the equality between same-sex and heterosexual partners and spouses is secured. Besides, the pension credit splitting system seems to be the common policy feature among these countries, which helps improve the rights to pension benefits and emphasise the reciprocity and care responsibilities between partners and couples. The corporatist states are categorised into recognising same-sex partnership only or both same-sex partnership and marriage. Among the countries that go with both same-sex partnership and marriage apply pension credit splitting schemes to redistribute the pension credits between partners and spouses, while those countries that merely allow same-sex partnership would not award them pension rights. As for the universalist countries, the basis pension schemes make up a significant part of retirement income that secure everyone's old-age economic security, while the rules of the rest tiers and pillars of pensions may vary.

Table 3. The typologies of pension rights for same-sex partnership and marriage on the basis of Welfare Regimes

Welfare Regimes	Settings on Partnership/Marriage and Pension Rights		Welfare Regimes	
	No Same-sex Partnership/Marriage	With Same-sex Partnership, but no Marriage	With both Same-sex Partnership and Marriage	With pension rights
Esping-Andersen	-	-	Denmark, Iceland, the Netherlands, Norway and Sweden.	Denmark, Finland, Iceland, the Netherlands, Norway and Sweden.
	-	Austria and Italy.	Belgium, France, Germany, Ireland and Luxembourg.	Belgium, France, Germany, Ireland and Luxembourg.
Leibfried	-	-	Canada, the UK and the US.	Canada, the UK and the US.
	-	-	Portugal and Spain.	Portugal and Spain.
Not being categorised in the abovementioned typologies.	Bulgaria, Lithuania, Poland, Romania and Taiwan.	Latvia, Croatia, Czech Republic, Estonia, Hungary and Slovenia.	Cyprus	Malta

Sources: The typologies are based on Esping-Andersen (1990) and Leibfried's (1993) proposition as well as the information collected in Table 2.

4. Conclusion: Improving Pension Rights for Same-sex Partners and Spouses with the Pension Credit Splitting System

This article intends to review the pension policy for same-sex partners and spouses particularly in Europe and North America, which also shows to what extent, and in which way, that confirms the importance of care responsibilities and reciprocity within households. Besides, it recognises the development and entitlement of social rights to all fields of provisions. In this work, merely old-age and survivors' pensions are covered.

For one thing, it shows that countries that recognise same-sex marriage would award same-sex partners and spouses the same legal rights with the heterosexual counterparts, and so are the vesting rights to pensions and the rights to claim pensions. Among the liberalists and corporatists, some of the countries that allow same-sex marriage employ pension credit splitting schemes, which is used for divorced or separated heterosexual spouses and partners, to same-sex spouses when encounter the same situation. For instance, in Canada, the pension credit splitting system was established in 1978, and it was applied to same-sex couples from 2000 (Bustillo et al., 2006; Kollman, 2007, 2009; Martin, 2012). As for universalists, the information illustrated in this paper is less than enough to mention how do they arrange or rearrange pension credits between partners and spouses.

In addition, the countries that have already passed same-sex partnership are discussing about legalising same-sex marriage, such as Czech Republic, Italy, Switzerland and so forth in order to complete the rights for both same-sex and heterosexual partners and spouses. Among them, Switzerland has been applying pension credit splitting scheme to award the rights to old-age and survivors' pensions for same-sex partners to improve the level of income security.

Regarding to the development of the rights to social provisions for same-sex partners and spouses, European and North American countries have been achieving the equal rights between same-sex and heterosexual partners and spouses step by step. For countries that begin working on same-sex pension rights, a pension credit splitting system, which is used for rearranging pension credits among divorced spouses and separated partners, would be a good strategy.

References

ARTS W, GELISSEN J (2002). Three Worlds of Welfare Capitalism or More? A State-of-the-art Report. *Journal of European Social Policy* 12: 137-158.

BUSTILLO I, VELLOSO H, VÉZINA FY (2006). *The Canadian Retirement Income System*. United Nations: Washington D.C.

CHUNG P-C (2003). The Constitutional Protection for the Entitlement of Pension. *National Chung Chen University Law Journal* 10: 99-148 (in Traditional Chinese).

EBBINGHAUS B, ed. (2011). *The Varieties of Pension Governance: Pension Privatization in Europe*. Oxford, Oxford University Press.

ESPING-ANDERSEN G (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity Press: Cambridge.

European Union Agency for Fundamental Rights (2009). *Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the EU Member States: Synthesis Report*. Publications Office of the European Union: Luxembourg.

European Union Agency for Fundamental Rights (2014). EU LGBT Survey: European Union Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Survey. Publications Office of the European Union: Luxembourg.

European Union Agency for Fundamental Rights (2015). Protection against Discrimination on Grounds of Sexual Orientation, Gender Identity and Sex Characteristics in the EU: Comparative Legal Analysis Update 2015. Publications Office of the European Union: Luxembourg.

European Union Agency for Fundamental Rights (2016). Professionally Speaking: Challenges to Achieving Equality for LGBT People. Publications Office of the European Union: Luxembourg.

FESTY P (2006). Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe. *Population* 61: 493-531.

HOLLIDAY I (2000). Productivist Welfare Capitalism: Social Policy in East Asia. *Political Studies* 48: 706-723.

ILO (1984). Introduction to Social Security. International Labour Office: Geneva.

KOLLMAN K (2007). Same-Sex Unions: The Globalization of an Idea. *International Studies Quarterly* 51: 329-357.

KOLLMAN K (2009). European Institutions, Transnational Networks and National Same-Sex Unions Policy: When Soft Law Hits Harder. *Contemporary Politics* 15: 37-53.

KUO L-H, TAI Y-R, HO Y-H, KUANG H-w (2012). How Do Divorced Couples Arrange the Pension Credits? Council of Labour Affairs, Executive Yuan, Taiwan (in Traditional Chinese): Taipei City.

KUO M-C, LIN H-Y (2013). Taiwan, a Monograph of International Encyclopaedia of Laws: Social Security Law. Kluwer Law International: Alphen aan den Rijn, NL.

KUO M-C, LIN H-Y (2015). Social Law and the Changes of Economic and Social Environment. In: Taiwan Social Law and Social Policy Association, ed. *Social Law*. pp 3-24. Taipei City, Angle (in Traditional Chinese).

LEIBFRIED S (1993). Towards a European Welfare State? On Integrating Poverty Regimes into the European Community. In: Jones C, ed. *New Perspectives on the Welfare State in Europe*. London, Routledge.

LIN H-Y (2013). Reforming Old-Age Pension Systems in Taiwan: Lessons from EU Member States. *Community Development Journal* 144: 237-262.

MARTIN PW (2012). The Case for Reforming the Program's Spouse Benefits While 'Saving Social Solidarity' (Cornell Law Faculty Working Papers No. 101). Cornell Law School: Ithaca, New York.

MERIN Y (2002). Equality for Same-sex Couples: The Legal Recognition of Gay Partnerships in Europe and the United States. The University of Chicago Press: Chicago.

MONTICONE C, RUZIK A, SKIBA J (2008). Women's Pension Rights and Survivors' Benefits: A Comparative Analysis of EU Member States and Candidate Countries (ENEPRI Research Report No. 53). European Network of Economic Policy Research Institutes: Brussels.

PEARCE G (1996). Under Siege: Canada's Public Pension System in 1995. *Journal of Law and Social Policy* 11: 19-40.

PEARL ML (2007). Development and Validation of the Attitudes Toward Same-Sex Marriage Scale. *Journal of Homosexuality* 53: 117-134.

SCHLEPPENBACH JR (2009). Strange Bedfellows: Why Older Straight Couples Should Advocate for the Passage of the Illinois Civil Union Act. *The Elder Law Journal* 17: 31-59.

Social Security Administration (2015). *Social Security Programs Throughout the World: The Americas, 2015*. Social Security Administration: Washington D.C.

Social Security Administration (2016). *Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2016*. Social Security Administration: Washington D.C.

ZACHER HF (2002). Social Insurance and Human Rights. In: Zacher HF, Kuo M-C, Chan H-S, eds. *Reform and Perspectives on Social Insurance: Lessons from the East and West*. pp 1-18. The Hague, Kluwer Law International.

Art Therapy in Development of Creative Skills in Context of Students' Preparation to Social Rehabilitation of Teenagers in Ukraine

Olga Khyzhna¹, Ao Dengaova²

Abstract

This article deals with the problem of the education of students studied in Pedagogical University. In the period of the forming new demands to higher education in Ukraine, where the main condition to forming contemporary generation, which is able to study during all their life, to create and develop values in contemporary society. Professional pedagogical study of future specialists of social sphere - is a complicated, dynamic and constable process, which demands to take into consideration requires of contemporary schools in process of professional education, which able to receive theoretical and practical problems in process of study. It shows an importance of contemporary professional study of the future specialists of social sphere and a searching of the rational methods of their process of study

Keywords: Training of social specialist. Art therapy. Educational system.

1. Introduction

At the process of integration Ukrainian national educational system in European education society and requires of significant changes in the methodology of higher education on basis of humanization, democratization, fundamentalization and new approaches to education and training of future teachers in social sphere. The problem of choosing the essential ways of improving the Ukrainian educational system is actualized: on the one hand, to preserve the best achievements of the national educational proceedings, on the other, to follow the common European requirements in educational society.

These problems require high trained specialists, who are capable to develop professional knowledge and creative skills. This problem is presented in researches Nyczkało (2016), Khyzhna (2015), Jacyno (2007).

As Z. Truhlarova (2015) considers, there is an urgent need to reform educational system according to the current trends of society to protect children from negative influence. Solution of this problem requires such vulnerable children as homeless, neglected children, "street children", social orphans, 93,4% from them are temporary migrants.

Obviously, today is great importance for social pedagogy. Under the social pedagogy we understand industry of pedagogy that studies the nature of social education and peculiarities of the formation and development of personality in different societies of social environment. Professional orientation of future social workers' innovativeness formed while studying at university. This time when future social workers particularly sensitive to the complex problems of education, challenging teaching situations, consider sensitively development of motivational value attitude to educational innovation. According to the analysis, many social workers practicing characterized as low leveled innovative behavior, commitment to innovation, which is largely the result of a traditional high school education. New generation of educational innovations dictated by fundamental social and economic changes that have occurred in our society with the transition from an industrial to a postindustrial, information society shouldn't transform the educational process, but there is necessity of its radical modernization. Despite the widespread use of innovations in terms of scientific and methodological work and research, analysis of implementing educational innovations

¹ The Dragomanov National Pedagogical University, Kiev, Ukraine; *e-mail address:* khyzhnq@gmail.com

² The Dragomanov National Pedagogical University, Kiev, Ukraine

indicates predominantly localized innovations in practice without proper conceptual understanding, theoretical and methodological support for the structural components of educational system.

2. Theoretical foundations

The concept of “innovation” in teaching science seen as ideas, approaches, tools, process, result, as partial, dramatic, local or complex purposeful changes. Examined the term of “innovation” in the educational context we defined as innovation all variety of structural components of the educational process (purpose, objectives of education, content-structural organization, technological support, forms and principles of communicative interaction) in order to qualitatively new features of the process and outcome of education according to the personal needs of future professional and modern society's demands. As we consider, it is important, to draw attention to the problem of tradition and innovation, to its multidimensional nature in social pedagogy, which is one of the main functions and preservation of cultural traditions, which base creative innovation.

The effectiveness of implementing innovations in the educational process depends largely on teachers. Future socialist specialist should realize the educational value of a qualitatively new model of teachers' interaction, innovation on functional-role level: changing technology monologic and dialogic learning technology of teachers' teacher communication, collaboration with students in search and cognitive activities, replacing the role of “translator” of knowledge as a major source of educational information on activities - partner consultant (tutor), companion, colleague, facilitator (intellectual and psychological support) on the basis of mutual respect, cooperation, co-creation. The functional role in the transformation of educational environment requires transformation in technology of teaching in dialogical context.

A. Chmielnicka-Plaskota (2014) considers: unfortunately, most established educational tradition, teaching stereotype is performing the role of teacher reviewer opponent with fixing attention mainly on deficiencies that largely determines the appearance of the students abilities insecurity, slowing their professional development and self-development. The opportunity to overcome this stereotype lies in providing students with the “right to error” attitude to mistakes as cognitive problems and initiate finding ways to solve them.

3. Analysis and forecasting

A. Glinska-Lahovich (2015) confirms evaluation of both analysis and introspection results of cognitive activity of students have not yet acquired educational versatility: use assessment as a tool for learning and training motivational and emotional sphere students the skills of professional reflection, the need for self-improvement. So, it is considerable to consider following such aspects:

- reflection of a social worker on psychological experience. You must learn how to analyze and varying conditions, factors that accompany them, and to differ the results of local and large-scale teaching situations from other (primarily psychological) positions. To use flexible approach to social and educational experience, professional analysis and selective evaluative attitude to previously learned techniques in conjunction with the assimilation of new psychological knowledge provides efficient synthesis of psychological and pedagogical knowledge, a new level of professional competence;
- reflection menus to use the analysis of social and educational activities and its results, covering assessment professional level, forecasting professional success, self-

- organization and self-diagnosis, maintaining stable operational feedback (from students, colleagues, administration);
- formation of reference retrieval position of the teacher regarding any aspect of his and “alien” (borrowed) socio-educational experience. Formation of this position provides a sound approach to the evaluation of capabilities and features of specific ways teacher interaction, determine the conditions and limits their application;
  - formation of a holistic approach to the analysis of the problem of social and educational situations. The peculiarity of such situations in the educational process is the presence of a large number of participants with their roles, ways of interaction and interests. Therefore, attempts to solve the problem situation, relying only on local signs may fail;
  - Forming ability to solve tasks collectively with other participants (students, colleagues). This provides the possibility to compare their views with those of colleagues, parents, finding optimal solutions not only due to maintain its position, but also through the analysis of other proposals, develop their generation.

The essence of art therapy rehabilitation program was the image of the house which was taken by us not by chance. We are considering the idea of home as an intimate, personal space, the basis of human life. Tidying up our house we also carry out cleaning of our soul. Home is the environment that surrounds everyone; it is not only the walls of the house. Home is primarily close relatives and also favorite subjects and animals - that is, everything that surrounds a person, forms his internal world.

Music therapy is a part of art therapy as one of the types of non-medical therapy that deals with prevention and treatment of psychological disorders. Music therapy is an instrument of correcting emotional abnormalities, anxiety, motor and brain disorders and abnormalities in behavior. In addition, music is a way of correcting functional, psychological or social variation. It is also a source of activating creativity.

The key aspects of music therapy are: blocking the communication process with the social environment, preparation for use of psychotherapy and relaxation, support when relaxation associated with autogenic training, overcoming anxiety, adjustment fatigue, irritability, internal stresses caused by the stress state .

Music therapy techniques are divided into those that focused on emotional activation, training, relaxing, communicative, creative methods in the form of instrumental, vocal, physical improvisation and musical sensitivity training to develop the ability to see life in music discovery. Music therapy is used both individually and in group sessions. Often it connects with other methods in the treatment. It is known that this type of therapy was used in ancient Greece, India, China as well as in Europe during the Middle Ages.

In addition, music is a way of correcting functional, psychological or social variation. It is also a source of activating creativity. O.Khyzyna (2016) identifies key aspects of music therapy: blocking the communication process with the social environment, preparation for use of psychotherapy and relaxation, support when relaxation associated with autogenic training, overcoming anxiety, adjustment fatigue, irritability, internal stresses caused by the stress state.

Music therapy requires knowledge in scientific psychology, medicine, and high-level musical training: possession playing musical instruments, singing skills and capability of musical improvisation. He must be able to organize and support the creative activity of the participants in the groups.

Thus, considering the above, we can assume that art therapy has certain advantages over other methods of rehabilitation, namely:

- group art therapy gives teens the opportunity to know to what extent trust others their thoughts and feelings, and therefore ensures them psychological security;

- group art therapy gives teens a greater sense of their autonomy and thus satisfying one of the most important needs of a young person in maintaining independence and personal space;
- group art therapy provides teenagers the opportunity of mutual support and social self-determination.

There is an importance of using of nonverbal communication. in teenagers' art therapy. Nonverbal communication, including use of visual images, provides teens safeness and psychological security.

Only with the active participation of each student in these forms of work future specialist will emerge not only as a professional but also as a highly spiritual, fully developed personality. If society really interested to get educated generation of young people we should find an opportunity to strengthen the artistic component of the educational process in the Universities. The current neglect of arts education of future social workers should be replaced by his awareness of cultural phenomenon in higher education.

Thus, the willingness of future social workers and social workers to the introduction of innovative technologies implies that students' motivational value attitude to professional, possessing effective ways and means of achieving social and educational problems, the capacity for creativity and reflection, which in turn contributes to the successful productive activity. Further studies need scientific and teaching support credit-modular system of educational process in educational institutions; market research services and educational work to predict areas of socio-educational activities of future specialists.

Theoretical analysis of scientific theoretical and methodological research allowed us to reveal the characteristics of art therapy as a method of rehabilitation. Art Therapy work, enabling the expression of thoughts, feelings, emotions, needs, states, like any art, gives a high positive mood and creates a proactive stance, self-confidence, provides the need for self-actualization.

Analyzing content, features and possibilities of using art therapy techniques in working with teenagers, we determined effectiveness of their use in rehabilitation. The main purpose of applying art therapy techniques is to help the child in a knowledging himself, creating a safe space of his inner world and free adequate expression of his own feelings out.

The use of art therapy techniques allows the child to achieve a state of psychological comfort: no matter what he is doing: creating a collage or invent stories. Art Therapy work gives a person an opportunity to express thoughts, feelings, emotions and needs, ensuring a high positive mood and creates a proactive stance, self-confidence, satisfying the need for self-actualization.

Art Therapy work with teenagers is a process that requires careful social pedagogic and sensitific approach to the child. Art therapist perceives teenager and certainly does not require any changes from a child gives him sense of security and trust, deeply believes in the ability of teenagers to act responsibly, respecting its autonomy in dealing with personal problems, appreciates the gradual rehabilitation process and not trying to speed it up.

Tasks of the art therapy program "House that I have built", we have identified as follows:

- to stimulate the creative potential of teenager as a permanent resource person;
- promote skills for understanding and adequate expression of his emotions and feelings;
- create conditions for self-expression and effective interaction of teenagers improve their communication skills and gain experience of social interaction and cooperation;
- develop a sense of team spirit, friendly relationship, compassion, empathy;
- empathy and mutual trust.

To achieve tasks we have developed and implemented a program that is a model of short-term, group art therapy session. Thus the emphasis shifted from medical and correctional goals for prevention, social, therapeutic, educational diagnostic.

The program included 10 sessions duration 60 minutes. The basic technique that we used include: drawing therapy, collage, fairy-tale therapy, drama, music therapy, elements of dance therapy, sand therapy, modeling.

We propose the following structure of the art therapy sessions with teenagers:

The first stage – setting - “setting on creativity”. The task of this phase - training participants to spontaneous rhythmic activity and communication. It is possible to use games, dance exercises, simple visual techniques. Performing simple exercises provides reduced control of the minds relaxation.

The second stage - Update visual, auditory, kinesthetic sensations. At this point you can use the picture in combination with elements of music and dance therapy. Music as a therapeutic agent, according to many domestic and foreign scholars (S. Korsakiv, V. Behterev, K. Shvabi etc.) Affects a person's mood, improves his health, his will to stimulate healing. It is better to choose melodic songs without lyrics. You can combine art therapy and dance movement therapy.

The third stage - individual expressive activities. This phase includes individual creativity to explore their problems and experiences. It is believed that all kinds of unconscious processes, including fears, dreams, inner conflicts, early childhood memories are reflected in art production in spontaneous creativity. Moreover, visual arts classes, according to British art therapist S. Skeyfi, encourage the disclosure of internal forces of a person. Thus, non-verbal language tells people about their problems and feelings, helps to learn how to understand and analyze their emotions.

Participants usually differ in the degree of readiness of expression, contact with the art therapist to open his feelings. Some children and adults are trying to create realistic, beautiful pictures, so it is necessary to explain before the lesson that their work will not be assessed.

We believe that plastic materials (clay) is most suitable for the expression of strong emotions and aggressive feelings and fears. Using a collage technique often helps to overcome uncertainty, situational anxiety associated with lack of artistic talent. Collective work on creating a collage helps clarify relationships in the group.

Fourth stage - intensification of verbal and nonverbal communication. The main task of this phase is to create conditions for intragroup communication. Each participant is invited to show their work and talk about it. The degree of openness of a person depends on the level of confidence in the group, to the art therapist, the personality characteristics of the child. If a teenager for some reason refuses statements should not insist.

Fifth stage - teamwork in small groups. Participants come up with the plot and make a little performance. Translating traumatic experiences in comic form leads to catharsis, release from unpleasant feelings and emotions.

Sixth stage - reflective analiz. Final stage involves reflexive analysis in a safe environment. There must be present elements of spontaneous "mutual therapy" as a positive programming support. The atmosphere of emotional warmth, empathy, caring allows each participant of art therapy session endure the situation for success in any business. Teens gain a positive experience. In conclusion, it must be emphasized successes.

Thus, considering the above, we can assume that art therapy has certain advantages over other methods of rehabilitation, namely:

- group art therapy gives teens the opportunity to know to what extent trust others their thoughts and feelings, and therefore ensures them psychological security,

- group art therapy gives teens a greater sense of their autonomy and thus satisfying one of the most important needs of a young person in maintaining independence and personal space,
- group art therapy provides teenagers the opportunity of mutual support and social self-determination.

Of great importance is the use of teenagers in art therapy groups nonverbal communication. Nonverbal communication, including the use of visual images, provides teens safeness and psychological security.

Only with the active participation of each student in these forms of work future specialist will emerge not only as a professional but also as a highly spiritual, fully developed personality. If society really interested to get educated generation of young people we should find an opportunity to strengthen the artistic component of the educational process in the Universities. The current neglect of arts education of future social workers should be replaced by his awareness of cultural phenomenon in higher education.

The implementation of the following provides consistency in training to social and educational activities in the period of study at the university and at the stage of post-graduate education and in the methodical professional and pedagogical skills. It should identify the following promising areas of interaction of social work and social pedagogy in Ukraine:

- Create a separate body for the preparation of students for social and educational activities, whose purpose - to develop national education standards, licensing institutes and departments of social work, etc.;
- Enhancing the practical component of training for social workers;
- Attention to forming the professional ethics and personal development;
- Organization of cooperation with social services in the preparation of specialists in social work.

The willingness of future social workers to the introduction of innovative technologies implies that students' motivational value attitude to professional, possessing effective ways and means of achieving social and educational problems, the capacity for creativity and reflection, which in turn contributes to the successful productive activity.

Prepared for social and educational activities specialist has such a significant professional and personal qualities and characteristics:

- Awareness of the meaning, significance and purpose of social and educational activities in the context of the educational problems of art education in a multicultural society;
- Sensible, mature teaching position;
- Cultural tolerance;
- Ability to formulate new educational task of the subject, and achieve optimal rethink them during training;
- The ability to build a coherent educational program that takes into account the individual attention to students, educational standards, the new educational guidelines;
- Correlation of the reality with the requirements of individually oriented education, corrections of education process according to the criteria of innovation;
- Ability to see each individual abilities and teach according to their features;
- Ability to organize training and education to ensure that students creating their results and using innovative social and educational technology to stimulate their development;
- Knowledge of technology, forms and methods of social and educational activities that provide skills based on personal experience and motivation of students to be co-creator

of the purpose of their activities, to be competent tutor, consultant and assistant in correlation with outcome goals, using available student reflection and self-evaluation forms;

- Ability to see and encourage discoveries and cultural expressions of pupils;
- Ability to analyze changes in the educational activities, the development of personal qualities of pupils;
- Ability for personal development, reflexive activity, awareness of significance, urgency of their own research and discovery.

The prospects for the study of the above mentioned problem is to determine the patterns of deployment of arts education of future social workers, because the realization of education for credit-modular system requires significant new scientific and methodological and didactic approaches to planning and organization of the educational process, the methods of teaching and learning process, strengthen the role of independent work of students and changes in methods of teaching art disciplines. In a credit-modular system of education, the role of artistic training of future social worker who has to design artistic and pedagogical university environment using modern art therapy technology actualized.

Conclusions and recommendations

Thus, the key competence of social workers should include knowledge, skills and personal experience system of cognitive and practical skills, tendention to future professional activity, emotional values, ethical and aesthetic components of the personal understanding and professional motivation.

The prospects for the study of the following problem determines the patterns of development of arts education of future social workers, because the realization of education process requires significant new scientific and methodological, didactic approaches to plan and organize the educational process, the methods of teaching and learning, transforming the role of social teacher and changes the methods of teaching art disciplines. In contemporary system of education, the role of art therapy in the context of future social teacher education actualized.

References

Cambridge International Dictionary of English. Cambridge: Univ. Press, 1995.

CHMIELNICKIA-PLASKOTA A., B.ŁOZA B., MOSIOLEK A., IPATEJUK-MAZUREK I. 2014. Arteterapia w praktyce klinicznej. Warszawa: Wyd. Oddział Warszawski Polskiego Towarzystwa psychiatrycznego, towarzystwo "Amici di Tworki":11-18.

GLINSKA-LAHOVICH A. 2015. Arteterapia w nauce i praktyce. Teotia – rozwój – możliwości. wyd. Uniwersytetu Opolskiego:290.

GUILFORD J. P. 1967. The Nature of human Intelligence. – № 4; – Mebrov Hill.

International Conference "Interregional Dialogue in Europe: 2001 and Beyond". – Analytical Report. – Kyiv, 2001.

JACYNO M. 2007. Culture of individualism, Wydawnictwo naukowe PWN SA::35-62.

KHYZHNA O., KONDRATYEVA O. 2016. Preparation of social workers to work with teachers in the field of family support in the context of the present uncertain in Ukraine //Social Work in Uncertain Time.- Sbornik of conference XI I Hradecké dny socialni prace, Hradec Kralove 2 az 3 rijna 2015 / red Lucie Smutkova, Peter Patyj, Zuzana Truhlarova (Eds), Hradec Kralove: Gaudeamus:.268-273.

NYCZKALO N. 2016. Naukowe wzrastanie pedagogow // Badanie.Dojrzewanie.Rozwój (na drodze do doktoratu).- Metodologia nauk społecznych a metodologia badan pedagogicznych (red. naukowa F. Szlosek), Warszawa-Radom: Instytut Pedagogiki APS w Warszawie, Instytut Technologii Eksploatacji PIB w Radomiu:17-23.

TRUHLAROVA Z. 2015. Issues of contemporary family in the international context - monograph / red Zuzana Truhlarova, Jana Levicka, Martin Smutek (Eds) // Hradec Kralove: Gaudeamus:8-23.

PR Technologies in Social Sphere

Nvard Melkonyan¹, Anahit Sahakyan²

Abstract

Public relations serve to establish, build and maintain a good relationships and effective communication, understanding and cooperation between an organization and its publics. At the same time the social PR aims at publicizing the universal values, principles and knowledge, significant for public or individual social groups, which contributes to catching the public's attention and building confidence for a socially valuable concept. During the last years the NGOs have developed a lot providing an important part of social life, as well as educational, cultural and other essential services to the communities. With the development of the social sphere, the importance of the public relations has increased as well, compared to the one of the profit business. Summing up, the social PR's main mission is to make the activities of the non-governmental organization public.

Keywords: Public Relations. Communication management. Social Sphere. Publicizing.

1. Main text

PR in social sphere is a system of informative and communicative social activities, which are aimed at harmonizing the relationships between the participants of various social programs and their external environment with the purpose to improve the project effectiveness.

“Social” PR aims at publicizing the universal values, principles and knowledge, significant for public or individual social groups, which contributes to catching the public's attention and building confidence for a socially valuable concept, a program or an organization which implements these programs.

The main objective of PR in social sphere is to help individuals orient themselves in the social environment, get accurate information, and form their own opinion. (Kuznecov V., 2007, p. 164)

In the social sphere, thematically there can be differentiated three main aspects of PR technology implementation:

1. Modernization and publicizing of any idea or theme,
2. Image improvement and reputation creation for non- governmental organizations, which carry out activities aimed at solving public issues,
3. Promotion of a concrete social or charitable program.

The core issue of PR campaigns in social areas is the idea and not the organization that promotes it. “Social” PR campaigns are aimed at creating or modifying the behavioral stereotypes of the target audience through effective communication. The distribution of the socially significant ideas aims to change the opinions, attitudes and behaviors of specific groups suggesting new ones and justifying their importance (For example, the promotion of gender equality, protection of rights of children, the elderly or the disabled, freedom of speech and democratic values).

The increasing importance of the role and values of PR technologies in the social sphere was also conditioned by the drastic increase in the number of non-governmental organizations, which deal with various social issues, and which were the result of donor organizations' investments and activation of grant programs in our country. With the help of

¹ Associate Professor at the Social Work and Social Technologies Department of YSU, PhD in Sociology, *e-mail address:* nvard.melkonayn@ysu.am, nvard@web.am; Tel.: +374-91-478404.

² Associate Professor at the Social Work and Social Technologies Department of YSU, PhD in Psychology. *e-mail address:* anahit.sahakyan@ysu.am; Tel.: +374 – 91 -789415.

public relations non-profit or public organizations solve the problems connected with the involvement of fundraising activists, partners and volunteers. As far as associations and NGOs are concerned, they are often motivated by idealism, and are not as strictly organized as organizations and institutions. They typically have less financial possibilities available to invest in PR (<https://www.publicrelations-germany.com>). In the social field the audience is as much important as in any other field. There are special key messages prepared by PR specialist for the audience. In this case, PR campaigns are targeted to those, whose interests represent the company: members of the company, beneficiaries (social service users), partners (non-governmental organizations, unregistered initiative groups and organizations, whose behavior affects the accomplishment of the NGO's mission), real or potential supporters: donors, sponsors, local self-governing bodies, community residents, public or commercial organizations, media and so on. That's why it's essential to have a communication plan, which helps an NGO strategically focus its communication and outreach efforts around a certain set of goals – usually the mission and objectives of an organization. A communications plan is necessary to help an NGO effectively promote its work in the public and donors eyes (<https://www.fundsforngos.org>).

In general, there are at least 5 main purposes for non-governmental organizations to implement the PR technologies:

1. Making the activities of the non-governmental organization public.
2. Defining the communication means with the people who make use of the results and services of the non-governmental organization activities and beneficiaries.
3. Ensuring the effective conditions for fundraising for the Organization.
4. Promoting and publicizing the ideas, which are in line with the mission of the organization.
5. Active involvement of the specialists, different social groups and stakeholders (volunteers, employees, representative of different professional committees, state officials dealing with this issue, etc.) in the implementation of the project or in the activities in the framework of organization's mission. (Katlip S.M., Senter A. Kh., Brum G.M., 2001, p. 564)

The formation of public relations practice also implies relevant actions: implementation of the projects in the social, scientific, educational, cultural spheres, which in some cases match, and sometimes are out of the scope of the organization's activities. Implementation of various social programs implies also the cooperation of state, private, public, international and other organizations, which can be manifested in different formats. The main formats are sponsorship, charity and trusteeship.

The selection of the main PR and communication tools in the social sphere depends on the goals, timing (program implementation timeframe), financial resources and target audience of the PR campaign. In the social sphere, various PR tools are used to solve PR problems: public events, round tables, seminars, public discussions, which, in fact, are not expensive.

The effectiveness of PR technologies in the social sphere depends also on the external conditions, PR tasks, which should be managed:

- Limited budget. In the social sector, the organizations operate mainly the grants and investments resources, which usually results in small budget opportunities. And hence the organization must choose the most affordable and less effective way to act. So, the limited budget and time affect the quality of communication.
- Target audience disruption. Usually, the organizations in the social sphere are specialized in problem solving and they work with a group of people for whom this

issue is a priority. The audience of beneficiaries (the ones who get help) is clearly defined and in the course of time it forms a limited number of supporters. However, around the first target audience of beneficiaries the secondary target audiences are formed, and the possibility of behavioral change of the first target audience depends on the loyalty and involvement of the second ones. The objective of public relations is to separate the most prominent ones from the interested parties, and to add them into the positive context of implementation of the social program and the main activity of NGO.

- Ignorance and distrust of citizens towards social programs and activities of the organizations of the sphere. When there is a lack of information, the uncertain perception of social idea, program or non-governmental organization can disrupt their operation.
- Conservatism of the social sphere. The state usually carries out the functions of social protection, social support and development. Therefore, citizens have corresponding expectations from the state. And this is where the uniqueness and opportunities of social sphere are being highlighted. The organizations of this sphere should support state programs, actively cooperate with the state, simultaneously relieving the social burden.
- Political context. Frequently, in different societies, there is often a risk of accusing organizations, which are implementing social programs, in the defense of the political interests of different forces. In such cases, the emphasis should be on the cooperation with national programs, executive power, and local businesses.
- Uncertainty and inadequacy of the expectations of social cooperation participants and the efficiency criteria in different sectors. The evaluation of the effectiveness of social programs and the effectiveness of organizations in the sector is a rather complicated process, which is conditioned by the different aspects of the operation of the organizations involved in the implementation of the programs. Non-governmental organizations are based on the concept of social and cultural planning, while commercial organizations use business management categories. State structures are based on public administration technologies. These three approaches have different scales for evaluation of final results.

Summing up, it should be noted, that the circulation of the concept of “Social PR” is conditioned not only by the object of promotion, namely what the PR technologies are aimed at and what is publicized (idea, value, position), but also by the subject, namely who or what makes the promotion (NGO). In addition, PR becomes so-called “social”, depending both on the context in which it’s implemented (social policy, social reform, social support and protection, socio-cultural or environmental issues and other spheres), and on the target audience (such as those with special needs or socially insecure, vulnerable groups). After all, NGOs are components of social movements within a civil society and PR can’t help having its impact on it. (Mostashari A., 2005, p.2)

References

KUZNECOV V. F., “Public Relations, theory and technologies”, 2nd ed., M., Aspect Press, 2007, p. 164

KATLIP S. M., SENTER A. KH., BRUM G.M., “Public relations. Theory and practice”. 8th ed., Williams, 2001, p. 564

MOSTASHARI A. “An Introduction to Non-Governmental Organizations (NGO) Management” 2005, p.2

Associations, Organizations, Institutions & NGO PR- <https://www.publicrelations-germany.com/clients/associations-organizations-institutions-ngos/> /11.10.2017/

Duff H., How to Create a Communications Plan for Your NGO- <https://www.fundsforngos.org/civil-society-2/how-to-create-a-communications-plan-for-your-ngo-2/> /12.10.2017/

Social Work as a Tool to Mitigate the Negative Attitudes of Society Towards Immigrants

Katarína Özger¹

Abstract

Social work, as a one of the social science discipline needs to reflect the current social phenomenon. Immigration crises in Europe is no doubt one of them. Immigration and following integration process of immigrants in host countries is not always smooth, but often brings negative attitudes, fears and also hatred. In the paper, we try to discuss the roots of these negative attitudes, with its distinction into social-psychological and rational-based, followed by the social work's role in immigration crises in general and in the fight with the negative attitudes of major society. In other part of the paper, fundamental principles for the effective actions are pointed out to conclude the paper with the main challenges and limitations social workers need to face.

Keywords: Asylum seekers, refugees, immigrants, immigration crises, social work, negative attitudes towards immigrants

---

1. How is the negative attitude formed?

Academic research in different disciplines of the social sciences (political science, psychology, sociology and economics) has a long history of attempting to understand what determines attitudes of majority populations towards immigrants and ethnic minority groups, and how they vary across countries. (Longhi, 2013)

The increase in negative attitudes to immigration in recent years, likely due to growing international migration, has continued to fuel the debate as both academics and policy makers have not yet reached a consensus on what drives natives to view immigration as threatening and why otherwise similar people living in different countries tend to vary greatly in their opinions. People are likely to form their opinions about immigration by drawing on the local/regional environment where they live rather than on the average characteristics of their country, which is often geographically large. In other words, immigrants living far away matter, but those living close by matter even more. Larger percentage of immigrants in the region is associated with higher anti-immigration attitudes, but once we look to the percentage of immigrants born within and outside the EU, results indicate that such reactions are mostly driven by the percentage of non-EU immigrants.

Longhi (2013) claims, that more educated individuals are less likely to express prejudice, negative stereotypes towards minorities and racism, they seem to be more favorable to immigrants regardless of their origin or skill level, and less likely to evaluate immigration as having a negative effect on culture, crime or the economy. This can be explained in two ways. First, according to the labor market competition theory, since immigrants mostly work in low-skilled manual jobs, they are likely to complement—rather than substitute for—highly educated natives. Second, the link between education and attitudes is rooted in the fact that educational systems tend to promote acceptance of different cultural values and beliefs. Education is not the only factor which influence the majority's attitudes. The notion of *jus soli* and *jus sanguinis* and overall understanding of nationhood and citizenship in every concrete country form people's believing who belongs to in-group and who is outsider.

Theories on the formation of attitudes towards out-groups can be divided into two strands: the first strand includes social-psychological, affective or ideological explanations (Duckitt

---

¹ Katedra sociálnej práce PF, Katolícka univerzita v Ružomberku, e-mail adresa: gabikova.katarina@gmail.com, +421902279791

and Sibley, 2010), and the second includes rational-based group and labour market competition theories (Schneider 2007). The starting point of conflict between groups, according to social-psychological explanation, is the need to be different and categorise people, while the driving force which leads to conflict between groups is an instinctive drive for social dominance. (Sniderman et al. 2004). Social identity often leads to in-group favouritism and a sense of group superiority which, when accompanied by a mentality of group dominance, results in generalisations about sets of negative group traits, usually referred to as stereotypes. Stereotypes develop because they reinforce differentiation with members of the other group, they create extra boundaries between groups and make it more difficult for members to shift sides. Analyses focusing on group identity find that contact with a minority group triggers a defensive reaction and feelings of threat and an overreaction about the negative consequences of immigration (Longhi, 2013).

Another psychological proposition about attitude formation focuses on the type of personality of the respondent, his or her emotional state and view about his or her own self (Duckitt and Sibley 2010). This approach argues that an individual's personality affects basic processes of perception and judgment, which are inherent in the formation of attitudes. Thus, low self-esteem and anxiety can trigger a negative defensive reaction towards minority groups. (Sniderman and Citrin 1971). The cultural affinity thesis says that individuals will have favourable attitudes towards others with whom they share cultural characteristics and/or social ties (Espenshade and Hempstead 1996) According to this account, certain groups, by reason of their shared experience of exclusion from the dominant culture, develop a sentiment of cultural affinity. Empirical support for this argument can be found in the documentation of greater tolerance towards immigrants on the part of members of marginal ethnic, racial or religious groups (Espenshade and Hempstead 1996)

Rational explanations of attitudes towards out groups build upon the calculation of material and non-material costs and benefits for the native population, both at the aggregate and individual level (Citrin et al. 1997); the driving force behind the formation of an individual's attitude towards immigrants is essentially a cost-benefit analysis (Hempstead and Espenshade 1996). Costs and benefits might be either objective or perceived, but it is their evaluation which shapes an individual's negative or positive predisposition towards immigration. Such costs and benefits might be centred around an individual's interest, in respect to his or her personal characteristics, or the interests of the group he or she belongs to. (Oskamp and Schultz 2005). The utilitarian assumption is that people have an instinctive drive to be better off and since all these 'goods' come in limited amounts, their allocation across groups is what causes conflict (Citrin et al. 1997); Viewed from the perspective of labour market competition the immigration debate is to a large extent about economics, and a critical battle line is the one that separates high-skilled and low-skilled workers. (Hainmueller, 2007)

2. Why should social workers mind?

Social workers, along with other human services professionals (e.g., educators, law enforcement officers, and medics), are at the forefront of working with asylum seekers. As most social workers are placed in the government or governmentally subsidized agencies, they are responsible for distribution of state welfare resources. Kritzman (in Tartakovsky, 2016) claims, that in many other countries, social workers affect policy regarding asylum seekers, through different nongovernment bodies working with asylum seekers, court rulings, and through parliament commissions. It is an issue to discuss to which measure is this valid for the Central Europe. Thus, the position of social workers in their contact with asylum seekers may be ambivalent: On one hand, they are supposed to help asylum seekers to adjust

and to defend their rights; on the other hand, they are supposed to defend the interests of receiving society (Tartakovsky,2016)

The task of resettling in a new country after having fled a war zone or having experienced human rights abuses is a complex process. Social work as a profession has much to offer in services for refugees and asylum seekers. Using a human rights framework, social workers respond to the complex needs of refugees and asylum seekers with an understanding of the wider context of family relationships and social institutions. They have a skill base that integrates intra-personal and inter-personal helping with the practicalities of assisting people to negotiate their way around the social welfare system. Most research shows that immigrants' reception depends on current immigration policies, demand for immigrant labor, and the presence of a co-ethnic community. When natives hold prejudices that emphasize cultural, phenotypical, and other real or imagined differences between themselves and immigrants, their welcome is cooler. Such prejudices inform preferences for exclusionary and punitive immigration policies. Together, natives' attitudes and national policies shape the warmth with which immigrants are received and potentially shape immigrants' identities – with a chilly reception producing reactive identities – as well as the ethnic identities of their children. Especially in the case of old colonial countries such as the UK and France and immigrant nations like the US, many earlier immigrants have now become citizens or are second or third generation “immigrants”; nevertheless, they are often still perceived as a minority out-group (Schildkraut 2011, In Fussel,2014). Hence, attitudes toward immigrants and immigration are influential in producing and reproducing the tone of inter-group relations.

Social work as a profession needs to act also there, where many governments are too slow to take action. As Ioakimidis, senior lecturer in social work at Durham University, says that social workers across Europe have managed to take sides, supporting migrants and refugees even where public opinion was against them. Ruth Stark, president of the International Federation of Social Workers (IFSW), claims that the profession of social work exists to help people work through changes in their lives – and refugees are experiencing some of the most traumatic changes imaginable. In the countries that refugees are leaving – and in the massive camps they have established in Jordan, Turkey and Lebanon – the social work presence is vital and deals with such basic needs as food, clean water and shelter and people in absolute crisis. Social workers across Europe feels the urge to be on the ground supporting vulnerable people. Ioakimidis says that grassroots movements of social workers across Europe is not just about getting basic needs, but also about using professional skills to advocate for the refugees. While the social work in refugee camps is more about material survival – shelter, water and food – the picture becomes more complex in the countries in which refugees want to stay, where social workers should act more as an advocates and mediators between asylum seekers and major societies in the process of integration. At this stage, social work is not in the role of state to register and prove identities of refugees but social workers should be in partner role helping them with their first needs. This social work is about people settling into new communities and how these communities will adapt. The crisis has brought into focus the conflict in social work: whether it is a force for social change, or for control. (The role of social work in the refugee crisis, 2016)

Social workers's crucial role in the refugee crises is enshrined in the Statement of Principles of Ethics in Social Work, mostly in the principle of the social justice. Social workers have responsibility to promote social justice in relation to society generally, and in relation to the people with whom they work. This means they: *Challenge negative discrimination* – Social workers have a responsibility to challenge negative discrimination on the basis of characteristics such as ability, age, culture, gender or sex, marital status, socio-economic status, political opinions, skin colour, racial or other physical characteristics, sexual orientation, or spiritual beliefs. *Recognise diversity* – Social workers should recognise and

respect the ethnic and cultural diversity of the societies in which they practise, taking account of individual, family, group and community difference. *Distribute resources equitably* – social workers should ensure that resources at their disposal are distributed fairly, according to need. *Challenge unjust policies and practices* – social workers have a duty to bring to the attention of their employers, policy makers, politicians and the general public situations where resources are inadequate or where distribution of resources, policies and practices are oppressive, unfair or harmful. *Working in solidarity* – Social workers have an obligation to challenge social conditions that contribute to social exclusion, stigmatisation or subjugation, and to work towards an inclusive society. (Ethics in Social Work, Statement of Principles, 2004)

3. What is the right way to act?

Social workers are trained and skilled in helping people through dramatic change in their lives. Social workers have the skills and expertise to contribute to sustained social development, delivering services and they also act as the catalyst in organising volunteers to welcome and assist the integration of refugees into new areas. In the integration process, they should stress that refugees are not all helpless as often portrayed- They have significant resources, skills, strengths, health and education. These human assets should be the foundation for rebuilding societies, not denigrated or ignored by the ‘humanitarian aid’ mentality. Governments and agencies should uphold human dignity, ensure that people are treated with dignity and respect in refugees camps, strengthen community and social interdependence and, above all, involve people in all decision-making over their futures. The political response must also look beyond the immediate crisis. It must focus on creating a worldwide environment enabling sustained social development. Establishing social capital is a prerequisite for peaceful and sustainable societies. (Recent Events Honor Social Work with Refugees and Migrants) The last mass migration of peoples following the Second World War established the role of social workers as a key component, in partnership with others, in rebuilding communities. The adoption of social work principles such as ‘involving all people to have influence over their own lives’, and ‘a respect for dignity and human rights’ should lead to sustainable solutions that allow people to find peace and security. IFSW calls for establishing integration programmes in each affected country and address the international dynamics that are the root cause for this refugee crisis. (Statement on the refugee crises) In general, to create effective programmes in every affected countries, it is crucial to: 1) create an overall working plan for social workers in each of the affected countries to coordinate information that provides a better understanding and response to refugee needs; 2) develop a focused strategy on particular vulnerable groups such as unaccompanied children and young people, older people, those with health issues and trafficked persons; 3) establish a comprehensive political advocacy strategy; 4) establish social work models that support refugees in isolated situations where other forms of assistance are not available; and 5) utilize the skills of social workers constructively to develop inclusive and cohesive societies. (Recent Events Honor Social Work with Refugees and Migrants)

When social workers take step into the the fight towards negative attitudes towards immigrants, it is inevitable to know what is the main motivator for opposition to immigration. Is it the threat of economic competition, felt most acutely among the less educated? Or is it a deeper animosity toward foreigners and foreign cultures, felt least strongly among the more educated? The answer to this question is critical to understanding of the politics of immigration and the treatment of ethnic minorities. It is crucial, too, for policymakers and others who support immigration and worry about the growth of extremist, often violent, anti-immigrant movements. If anti-immigration sentiments are based primarily on economic

calculations, there are some very direct ways in which policymakers with support of social workers might address them: for instance, by targeting forms of adjustment assistance and job creation programs toward the communities or industries in which the economic impact is felt most heavily. If opposition to immigration is motivated by more deep-seated cultural factors, on the other hand, these types of adjustment assistance are unlikely to be effective and it is much more difficult to imagine simple, short-run measures that would mitigate the political tensions.

When we look again to the roots of negative attitudes and good practice examples of running projects, we can conclude that programmes to mitigate negative tensions rooted more deeply in the culture should be based on several fundamentals:

1. Actions should be set on regional levels, which complement programmes on national level, as region by region attitudes and reasons for them differs crucially and as mentioned above, migrants in region where people live matter more

2. Actions should be mostly done on personal level, face-to-face contact should be ensured. Personal links among people from major societies and immigrants melt down the mutual fears and decrease negative tensions.

3. For major societies, it is important to know concrete stories and reasons why migrants have left home countries, what were living conditions before and during the conflict and why they chose that concrete host country- in other words, knowing push and pull factors of migrants residing in concrete region would often discover that country's welfare state is often not the main reason to come, but family links, employments opportunities and other pull people to concrete region. Implementation of story-telling instead of presentations seems to be much more effective. (Tell me your story)

4. Initiatives should be cross-sectional, social workers while developing integration actions should cooperate with volunteers from other fields. As good practice examples shows, cultural projects in cooperation with galleries and museum are successful in addressing broad audience.
5. Mutual intercultural events to get to know the culture, music and cuisine of home countries of migrants is effective way to increase links between in-group and out-groups.
6. Links among out-groups and in-groups should be ensured on the same segments of the societies- for examples, mother with small children, older people, students, teenagers, workers. In this way, both major society and migrant groups learn that they share similar problems to solve and easily find topic to talk.
7. Integration process should be connected also with volunteerism of immigrants- helping the elderly, people with disabilities and in need increase the credits of immigrant groups. Social workers should encourage immigrants to take initiative and act as mediators. (Bello, Good Practice Database of culture-related projects serving the integration of migrants / refugees)

4. Conclusion

Although there are many worth-to-mention initiatives already running across the European countries, in some cases, possibilities of social workers to take actions are limited. As most social workers are placed in the government or governmentally subsidized agencies and its politics is strongly against migration, the initiatives can be done just on non-formal or volunteer level with limited sources and social workers can not use all experience and skills. The other challenge emerges in regions where there are no migrants but the major society's attitude is still deeply negative rooted. In these cases, where personal contact and face-to-face initiatives are not implementable, story-telling techniques through audio and video records with real stories of people should be used. It is question for further discussion how actually deep can social workers's actions go, touching the dilemma between social control and social care. As all integration and mutual-understanding initiatives are done on optional level, there

still will be groups of people who will not be interested in any initiatives of civic society, mostly people not economically and in any other mean involved in social life, so it is crucial to conclude that because of humanist trend of social work, initiatives of social workers will be still limited and effective just to a certain extent.

Bibliografia

- BELLO, B.G. 2016. *A LOOK AT THE "REFUGEE CRISIS" ACROSS EUROPE: CHALLENGES, DEBATES AND PROJECTS*[online]. Milano [cit. 2017-09-27]. University of Milano.
- DUCKITT, J.- SIBLEY, C. G. 2010. 'Personality, Ideology, Prejudice, and Politics: A Dual- Process Motivational Model', *Journal of Personality*, 78/6: 1861–93.
- ESPENSHADE, T. J. and HEMPSTEAD, K. 1996. "Contemporary American attitudes toward U.S. immigration". *International Migration Review* 30 (2): 535–70
- HAINMUELLER, J.- HISCOX, M. 2007. Educated Preferences: Explaining Attitudes Toward Immigration in Europe. *International Organization*. 61(Spring 2007): 399-442.
- FUSSELL, E. 2014. Warmth of the Welcome: Attitudes toward Immigrants and Immigration Policy. *Annu Rev Sociol.* July 2014(40): 479–498.
- LONGHI, S – MARKAKI, Y. 2013. What determines attitudes to immigration in European countries? An analysis at the regional level. *Migration Studies*. 1(Number 3): 311-337.
- OSKAMP, S. -SCHULTZ, P.W. 2005. *Attitudes and Opinions*, L. Erlbaum Associates.
- RUSTENBACH, E. 2010. Sources of Negative Attitudes toward Immigrants in Europe: A Multi-Level Analysis. *International Migration Review* 44(1): 53-77.
- TARTAKOVSKY, E.-D. WALSH, S. 2016. Testing a New Theoretical Model for Attitudes Toward Immigrants: The Case of Social Workers' Attitudes Toward Asylum Seekers in Israel. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. Vol 47(1): 72-96
- SNIDERMAN, P.M. AND CITRIN, J. 1971. Psychological Sources of Political Belief: Self-Esteem and Isolationist Attitudes. *American Political Science Review* 65: 401-417.
- SNIDERMAN, P.M., HAGENDOORN, L. AND PRIOR, M. 2004. Predisposing Factors and Situational Triggers Exclusionary Reactions to Immigrant Minorities. *The American Political Science Review* 98(1): 35-49.
- SCHNEIDER, S.L. 2007. Anti-Immigrant Attitudes in Europe: Outgroup Size and Perceived Ethnic Threat. *European Sociological Review* 24(1): 53-67.
- Ethics in Social Work, Statement of Principles*. 2004. The General Meetings of the International Federation of Social Workers and the International Association.

Good Practice Database of culture-related projects serving the integration of migrants / refugees [online]. [cit. 2017-09-20]. Dostupné na internete: <http://www.culturalpolicies.net/web/seioc-mig-database.php>

Recent Events Honor Social Work with Refugees and Migrants [online]. [cit. 2017-09-20]. Dostupné na internete: <http://www.socialserviceworkforce.org/resources/blog/recent-events-honor-social-work-refugees-and-migrants>

The role of social work in the refugee crisis [online]. [cit. 2017-09-20]. Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/social-care-network/2016/mar/15/social-work-refugee-crisis>

Tell me your story [online]. [cit. 2017-09-20]. Dostupné na internete: <https://www.goethe.de/ins/tr/en/kul/sup/emg/prb.html>

STATEMENT ON THE REFUGEE CRISIS [online]. [cit. 2017-09-20]. Dostupné na internete: <http://ifsw.org/news/statement-on-the-refugee-crisis/>

Life-world and System in Social Services

Martin Smutek¹

Abstract

The interrelationship of the system/life-world is conceptualised according to the J. Habermas (1981). Every time we use the word “system”, we also adopt the internal logic of the systems thinking. On contrary many social services are much more consisting of the life-world logic in their daily routines and many of them are close to community and its members participation. The life-world uses different internal logic of coordination of activities of individuals. This may cause conflict, sometimes visible and open conflict, sometimes hidden and unclear source of misunderstandings and different expectations of community and the system.

Keywords: Social work. Social services. System. Life-world.

---

1. Introduction

The paper focuses on the so called colonization process of system domination over the life-world. The problem is visible everywhere we see human workers to operate with clients. The problem is operationalized like “too much bureaucracy”, “too much paper working” etc. Unfortunately the problem is deeper than only the rising amount of paper work. The core of the problem is in different internal logic how system and life-world operates. The life-world is based on daily communication and shared sense of meaning for participants of relationships. The system is based on written (or even unwritten) but system based rules. And these rules are impersonal. The premise of this paper is: The more system we bring into the life-world, the more de-personalisation we see in human interactions (social worker – client relationship). The paper wants to raise the general main question: Is it possible to think about the relationship of social worker and client like the subject-object relationship? In other words: Is it possible to think about activities in social work in the mode of communication subject to object?

2. The System and Life-world Conceptualisation

To follow J. Habermas the conceptualisation using the system and the life-world is cleanly seen in the Theory of Communicative Action (1981). The system is useful for description of the situation (problem) from the outer (external) perspective. On the other hand life-world is useful for description (understanding) of internal motivations of individual's action. According to the van der Laan (1998) all the time we speak about the system we use different perspective and different words in comparison with the life-world.

The main differences of the system and the life-world are seen in the table below in van der Laan's summarisation (1998).

---

¹ Institute of Social Work, Philosophical Faculty, University Hradec Králové, Czech Republic; *e-mail address*: martin.smutek.2@uhk.cz ; Tel.: +420 493 331 545

Tab. 1: *Habermas's conceptualisation – Life-world and system*

Life-World	System
communicative action	strategic action
symmetry	asymmetry
teory of action	systems theory
discourse	regulation by media (money and power)
common definition of situation	one sided definition of situation
broad rationality	one purpose rationality

Source: van der Laan, 1998

Van der Laan (1998) adds the possible “matrix” of communication acts. The summary is presented in the table below.

Tab. 2: *Life-world and system: The perspective and the reality*

Perspective / Social reality	Perspective of lifeworld (internal)	Perspective of system (outer)
Reality: Life-World	A Perspective of lifeworld to lifeworld	B Systems perspective to lifeworld
Reality: System	C Perspective of lifeworld to systém	D Systems perspective to system

Source: van der Laan, 1998, simplified.

The square “A” describes the analysis of communicative action amongst partners in communication. They respect each other and try to find the core (or penetration) of their individual stand points. Communication is not used in strategic modus, nor for influencing others and creating more power to influence others.

On the other hand the analysis of strategic action is described in the square “D”. It is the systems perspective (outer) on the system (reality).

The penetration of the system into the life-world (or opposite) is described in the rest of the matrix (squares “B” and “C”). The square “B” may represent systems (outer) analysis of hidden power “games” amongst participants. They may not perceive their action as strategic tool. So the outer perspective may interpret their behaviour this way.

The square “C” represents the situation when we try to understand the consensus in the system – how it was achieved?

These two styles of action (strategic and communicative) are in contrast and one eliminates the second according to J. Habermas (2003). They are competitive. The border between strategic action and communicative action is clean and evident. The distinction is the purpose.

Strategic (instrumental) action is full of calculus and to achieve success. Communicative action is focused on reciprocal understanding (to understand individual's standpoint is the main purpose).

According to the Czech philosopher Hubík (1998, 1999) it is also possible to speak about communicative action and strategic action in terms of social and non-social action. First of all it is necessary to mention:

- a) non-communication symmetry – object to object (stone to stone)
- b) communication asymmetry – subject to object (human to stone)
- c) communication symmetry – subject to subject (human to human)

Then we may be able to distinguish between social and non-social action. Hubík (ibid.) prefer to speak about instrumental action in case of non-social action and to use the term “strategic action” in case of social action.

Tab. 3: *Social and non-social action*

Situation of Action / Orientation of Action	Orientation on Success	Orientation on understanding
Non-social	Instrumental Action	-
Social	Strategic Action	Communicative Action

Source: Hubík, 1998.

By using such terms it may also be interesting to raise question: Is it possible to have non-social action when speaking about human relationship and communication? When we will see strong communication asymmetry (e.g. politician do not want to hear the response of voters, do not want to know the opinion of his/her political opponent), it is more like human to stone communication, it means subject to object. In this sense of meaning it has symptoms of non-social action.

3. Conclusion

The possible problems in this conceptualization of interactions lies not only in overloading of social workers by the paper work. As mentioned above, the problem is deeply rooted in the internal logic of the system and the life-world. The system logic is based on impersonal rules. Thus we may also say: It is not about the interaction of human beings (social worker – client), but rather the de-personalised filling of system rules. The social worker works more like the “system operator” than the human being.

It may be useful here to use Habermas’s tendency to distinguish (paid) “work” which represents the relationship subject to object and “interaction” on the other hand which represents relationship subject to subject. Such distinction is (according to Habermas), important in modern era, because „paid work“ is the part of the system (capitalist based society). On contrary communicative based „interaction“ is the part of life-world.

Once we accept the de-personalised communication style like the subject to object - human to stone (client), and in parallel we adopt the idea of professional based “paid” work only (instead of real human to human interaction), we will be close to real de-humanisation of human based field of social work. The general question for the future thinking may be idea: Is the professionalization process always leading us towards the de-personalisation or not?

Acknowledgements

The paper is the part of the study topic covered by the research grant of so called specific research on the University Hradec Králové: Life-world/System Relationship in Social Services (SPEV 2017/2101).

The list of cited literature

HABERMAS, J. *The Theory of Communicative Action. Vol. 1 Reason and Rationalization of Society*. Boston : Beacon Press, 2003. ISBN 0-8070-1506-7

HUBÍK, S. Výkladový rejstřík nejdůležitějších pojmů. In: Van der Laan, Geert. *Otázky legitimity sociální práce*. Ostrava, Boskovice : ZSF Ostrava a Albert, 1998. ISBN 80-85834-41-3

HUBÍK, S. *Sociologie vědění. Základní koncepce a paradigmata*. Praha : SLON, 1999. ISBN 80-85850-58-3

VAN DER LAAN, G. *Otázky legitimity sociální práce*. Ostrava, Boskovice : ZSF Ostrava a Albert, 1998. ISBN 80-85834-41-3

SMUTEK, M. Intersubjektivita světa a posuzování životní situace. In: Janebová, R.; Smutek, M. (eds.). *Posuzování životní situace v sociální práci*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2008. ISBN 978-80-7041-419-4

Aktuální otázky dvojí loajality pomáhajících profesí

Current Issues of Dual Loyalty in Helping Professions

Olga Sovová¹

Abstrakt

Specifické problémy vznikají při výkonu činnosti v tzv. vztahových či pomáhajících profesích, jejichž úkolem je poskytovat nějaký typ veřejné služby. Tato činnost může být vykonávána jako výdělečná i dobrovolnická. Do této oblasti lze zařadit širokou škálu profesí, např. advokáty, zdravotnické nebo sociální pracovníky. U těchto profesí je nutno si všimnout pojmu nazvaného „dual loyalty“. Tento pojem souvisí na jedné straně s odpovědností za řádné poskytnutí služby klientovi či péče pacientovi, na straně druhé s vázaností pracovníka pokyny zaměstnavatele a především právní řádem. Uvedenému pojmu, který má klíčový význam při diskusi o právní odpovědnosti regulovaných profesí, není v české doktríně u vztahových profesí, s výjimkou advokátů, věnována dostatečná pozornost. Příspěvek je věnován rozboru pojmu a na praktických případech a za pomoci doktrinárních názorů a judikatury jsou diskutovány aktuální otázky, spojené též s nuceným členstvím v profesní komoře.

Klíčová slova: Regulovaná profese. Právní odpovědnost. Dvojí loajalita. Sociální pracovník

Abstract

The paper deals with specific issues of professional activities of helping professions. The phenomenon of dual loyalty is highlighted. Dual loyalty is a key concept when dealing with the professional responsibility of relational professions. Nevertheless, except for attorneys-at-law, the Czech doctrine does not pay enough attention to it. The paper examines the notion and based on practical examples and with the help of doctrinal opinions and case law it discusses also topical issues connected with the forced membership at the professional chamber.

Keywords: Regulated profession. Legal responsibility. Dual loyalty. Social worker.

1. Úvod

Různé veřejné služby, jako je sociální či zdravotní péče, byly a jsou vždy pod dohledem médií i veřejnosti. Odpovědnost za bezchybné poskytnutí služby zvláštním vykonavatelem specifické regulované profese je obvykle spojena se složitým určením hranic mezi porušením právní normy a „jen“ neetickým jednáním, které ne vždy může být právem postiženo, avšak do života příjemce služby zasáhne značným způsobem.

Vztah mezi sociálním pracovníkem a jeho klientem je vztahem velmi specifickým, subtilním a založeným na vzájemné důvěře. Ve snaze pomoci klientovi, nebo naopak hájit zájmy zaměstnavatele, se **sociální** pracovník velmi často dostává do konfliktu mezi svými právními povinnostmi a etikou výkonu povolání v širokém slova smyslu. Zahraniční nauka i rozhodovací praxe soudů nazývá tento konflikt **dual loyalty**. Pro další rozbor použijí česká název dvojí loajalita. Je možné použít též například výrazu **dvojí vázanost**, též **věrnost**, neboť se zde poukazuje na povinnost příslušníka regulovaného povolání řídit se nejen obecně závaznými právními normami, ale i předpisy stavovskými či etickými.

Josiah Royce (1980: 51-52) definoval loajalitu jako: „... záměrnou, každodenní a hlubokou oddanost... věci samé. Pokud hovoříme o hluboké oddanosti věci, pak jde o zájem, který je pro danou osobu důležitější, než její vlastní osobní zájem a její individuální přání. Dále tato věc jej musí nějakým druhem sociálního pouta svazovat s dalšími osobami; například osobním přátelstvím, rodinným vztahem nebo stavem, jehož je představitelem.“

¹ Doc. JUDr. Olga Sovová, Ph. D., Ústav sociální práce, Filosofická fakulta UHK, e-mailová adresa: olga.sovova@uhk.cz

2. Konflikt dvojí loajality

Dvojí loajalita souvisí na jedné straně s odpovědností za řádné poskytnutí služby klientovi, na straně druhé svázaností sociálního pracovníka pokyny zaměstnavatele a především právním řádem.

Dvojí loajalitu je nutno odlišit od konfliktu zájmu. Konflikt zájmů obvykle nastává mezi vlastním úspěchem a zákonným požadavkem na chování, nebo prospěchem jiné osoby, zatímco dvojí loajalita je konfliktem mezi dvěma neslučitelnými externalitami. Konflikt typu dvojí loajality je nutno řešit v případě, kdy sociální pracovník nemá sám žádný prospěch ze svého jednání, avšak je zde zájem klienta na straně jedné a obecný zájem na straně druhé.

Uvedený pojem je rozebírán v zahraniční odborné literatuře, jak u právnických, tak u dalších vztahových profesí, včetně sociální práce, avšak v české doktríně mu u vztahových profesí, s výjimkou advokátů, příliš pozornost věnována není. Při diskusi o právní odpovědnosti regulovaných profesí však má klíčový význam.

Konflikt zvaný dvojí loajalita, byl, a dosud je, mnohdy považován pouze za konflikt etický, kdy se sociální pracovník musí rozhodovat mezi zájmem klienta a zájmem třetí strany. V současné globalizované společnosti, a často z důvodu našeho členství v EU, kdy na třetí stranu, tedy například provozovatele zařízení sociálních služeb, jsou kladeny standardizované požadavky,² související s činností poskytovatele - právníké či fyzické osoby, která je zároveň podnikatelským subjektem, je konflikt obvykle širší, neboť jde často o střet rozličných, mnohdy protichůdných právních povinností.

Nedílnou součástí výkonu povolání sociálního pracovníka je vztah mezi ním a poskytovatelem sociálních služeb, jehož je zaměstnancem. Poskytovatel sociální péče má povinnosti jako zaměstnavatel i vůči orgánům veřejné moci. Vytváří se tak v současné moderní společnosti trojstranný vztah: sociální pracovník - poskytovatel - veřejná moc.

Tuzemská odborná literatura navíc upozorňuje, že mnohdy jsou etické pojmy těžko uchopitelné, neboť zde nejsou žádná měřitelná data. Filozofické pojmy jsou nedefinovatelné, neboť těžko lze přesně změřit například pojem svoboda či důstojnost. V neposlední řadě abstraktní pojmy, související s etikou nelze ověřit, změřit či zvážit (Vácha, Königová, Maurer, 2012: 24 - 25).

Nezastupitelnou úlohu v rámci nalezení rovnováhy mezi zájmem klienta a zájmem poskytovatele sociálních služeb, hraje způsob organizace a řízení zařízení sociálních služeb a dosahování stanovených cílů prostřednictvím jeho pracovníků. Na jednání sociálních pracovníků, kteří vykonávají svou práci v rámci právnických osob, ať již jsou jimi korporace soukromého práva nebo veřejného práva, má velký vliv i jejich manažerská činnost a rozhodování na různých stupních řízení, protože jako vysokoškolsky vzdělaní odborníci zastávají funkce ve středním i vysokém managementu.

Dohledové orgány veřejné správy, občanskoprávní soudy i orgány činné v trestním řízení často pak čelí nutnosti posoudit jednání fyzické nebo právníké osoby v celém komplexu problematiky a vyložit jej v souvislostech. To často naráží na oddělování jednotlivých druhů právní odpovědnosti sociálního pracovníka a poskytovatele a nepochopení vlivu povinnosti "dual loyality" na jejich činnost.

Odborná literatura (Williams, 2009: 8-11) k tomu uvádí, že jsou tři příčiny toho, že v sociální oblasti jsou výše uvedené otázky obzvláště palčivé:

- trvalý nedostatek finančních prostředků
- dynamika rodinného života
- sociální a kulturní vlivy

² Například na ochranu osobních údajů klienta, vedení a archivace dokumentace.

Diskusi k otázkám dvojí loajality je nutno vést vždy, pokud hovoříme o právní odpovědnosti sociálního pracovníka, případně poskytovatele, za jeho činnosti.

3. Právní odpovědnost a konflikt dvojí loajality

Právní odpovědnost je komplikovaný společenský jev, který je jednou ze základních forem realizace práva. Právní odpovědnost může být založena pouze právními normami. Nauka považuje právní odpovědnost za specifickou formu právního vztahu, ve kterém dochází na základě porušení právní povinnosti ke vzniku nové právní povinnosti sankční povahy (Gerloch a kol.: 2015). Úkolem právní odpovědnosti však není jen sankcionovat porušení povinnosti, ale má mít i preventivní nebo výchovný účinek jak na škůdce, tak i na další osoby, které by se mohly dopustit stejného či obdobného jednání. Typické a opakované porušování povinností v určité oblasti může zároveň naznačovat potřebu nové právní úpravy nebo naopak potřebu intenzivního dohledu a posílení represivní složky odpovědnosti. Právní odpovědnost tady plní funkci signalizační.

Při posuzování odpovědnosti sociálního pracovníka i poskytovatele sociálních služeb je proto velmi nutné odlišovat mezi tím, zda odpovědná osoba postupovala ve svém zájmu nebo byla nucena řešit **konflikt dvou externalit**, který mnohdy vytváří těžce řešitelnou situaci mezi povinnostmi odbornou, etickou, zaměstnaneckou a veřejnoprávní.

Diskutabilní je otázka, jak stanovit či dokonce hodnotit maximální výkonnost při poskytování sociálních služeb, neboť vždy je určující zájem klienta, avšak zároveň musí být tato činnost finančně pokryta, převážně ze systému veřejných zdrojů. Dalším zdrojem konfliktů je i skutečnost, že ochrana poskytovatele služby před neoprávněnými zásahy ze strany veřejné moci je v oblasti sociální práce a sociálních služeb, ve srovnání s jinými regulovanými vztahovými profesemi, jako je například výkon advokacie nebo zdravotní péče, prakticky nulová, protože často jsou sociální pracovníci přímo zaměstnanci orgánů veřejné moci, nebo tyto jsou zřizovateli či hlavním poskytovateli finančních zdrojů.

S právní odpovědností a konfliktem dvojí loajality úzce souvisí i **manažerská problematika poskytování sociálních služeb**. Nezastupitelnou úlohu v rámci nalezení rovnováhy mezi zájmem klienta a zájmem poskytovatele sociálních hraje způsob organizace a řízení zařízení a dosahování stanovených cílů prostřednictvím sociálních pracovníků i dalších pracovníků v sociálních službách.

K řízení sociálních služeb a především jednotlivých poskytovatelů je možné přistupovat z různých úhlů pohledu. **Základem řízení** je správně zvolená **vize a strategie** k jejímu dosažení. Důraz je kladen na **strategické řízení**, neboť poskytovatel sociálních služeb musí fungovat dlouhodobě s vizí. Vizí se zde rozumí především zaměření na určitý, konkrétní segment sociálních služeb či péče a nalezení místa na trhu, který se stává stále konkurenčnější. „*Strategické plánování se stává týměž nástrojem, jako je podnikatelská analýza pro soukromé společnosti*“ (Mc Donald et al.: 1992).

Znalostní management v sociálních službách rovněž nabývá na významu, neboť znalosti a jejich zdokonalování procesem učící se organizace jsou považovány za jednu z klíčových deviz ve vztahových profesích. Znalostní management v sociálních službách se v posledních letech soustředil na **tři základní oblasti**:

- 1) podstata znalostí, typ znalostního managementu,
- 2) motivace vhodná pro sociální služby.
- 3) bariéry a podpora zavádění znalostního managementu.

Práce s informacemi je jednou ze základních oblastí manažerských činností v rámci poskytování sociálních služeb. **Management informací nebo informační management** je

sjednocující disciplínou, která umožňuje zvýšení kvality každodenní práce. Zároveň však jak tento pojem, tak činnost, přesahují rámec jednotlivých poskytovatelů sociálních služeb, neboť současná společnost přechází od funkčního managementu k managementu procesnímu, což je dáno celosvětovým vývojem směrem ke globální informační společnosti (Řezáč, 2009: 78-79). V sociálních službách má obecně velký význam **management rizik**, neboť do procesů vstupují nejen vnitřní, ale i vnější rizika. Této problematice je věnována zvláštní pozornost v rámci krizového řízení a bezpečnosti klientů.

Nelze tvrdit, že jeden z manažerských modelů je lepší, jiný horší. Optimální model řízení v současných sociálních službách je spíše **model smíšený**. Pro výběr manažerských postupů a přístupů je velmi významný typ poskytovatele sociálních služeb, jejich rozsah, způsob financování a dostupnost konkrétních lidských zdrojů.

Je nesporné, že manažeři a vrcholoví vedoucí pracovníci (leaderi) v sociálních službách musí mít takové manažerské znalosti, které jim umožní řešit problematiku komplexně, právě proto, že i samotné prostředí je interdisciplinární a zahrnuje soubor různě provázaných a na sebe navazujících činností. Manažerská odpovědnost v sobě tak zahrnuje odpovědnost podle práva veřejného i soukromého. Doposud praxe klade důraz na odpovědnost veřejnoprávní, zejména správní postih registrujícím orgánem veřejné správy, v případech zjevných systémových pochybení. Klientovi poskytovatel i zaměstnanci odpovídají dle soukromoprávní úpravy. Zaměstnanci mají za své chování při výkonu práce individuální odpovědnost i podle zákoníku práce, zákon č. 262/2006 Sb. Posledním prostředkem by měl být postih trestním právem. Vzhledem k obtížné vymahatelnosti práva se však často klienti či jejich blízké osoby uchylují k trestnímu oznámení jako první možnosti řešení pochybení, zejména při poskytování sociální péče v různých typech domovů, obzvláště pokud je spojena i s péčí zdravotní. Manažer by si také měl být vědom toho, že odpovídá též za ekonomické a strategické řízení a jeho jednání může být přičteno poskytovateli sociálních služeb - právnické osobě dle zákona o trestní odpovědnosti právnických osob (zákon č. 418/2011 Sb.).

4. Závěr

Konflikt dvojí loajality i odpovědnost za řádné poskytování služeb klientovi jak fyzickými, tak právnickými osobami, je závažnou etickou, právní, manažerskou i ekonomickou otázkou. Pouze takoví poskytovatelé, kteří nabídnout komplexní přístup, kdy základním kritériem není jen snížení nákladů, mohou v budoucnu uspět na specifickém trhu sociálních služeb, aniž by se zároveň zpronevěřili základnímu poslání, kterým je péče o klienta a vytvoření partnerského vztahu mezi poskytovatelem a klientem.

Literatura

ROYCE, Josiah. *The Philosophy of Loyalty* [Online]. [cit. 2017-09-13]. Dostupné z: https://archive.org/stream/philosophyloyal00roycuoft/philosophyloyal00roycuoft_djvu.txt

VÁCHA, M., KÖNIGOVÁ, R., MAUER, M. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012. 302 s. ISBN 978-80-7367-780-0.

WILLIAMS, J. R. Dual loyalties: How to resolve ethical conflict. *SAJBL* 2009. č. 1. s. 8 - 11.

GERLOCH, A., BERAN, K. a kol. *Funkce a místo právní odpovědnosti v recentním právním řádu*. Praha: Leges, 2015. 272 s. ISBN 978-80-7502-058-1.

Mc DONALD, S. K., BEANGE, J. E., BLACHFORD, P. C. Planning for Strategic Change? A Participative Approach for Community Hospitals. *Healthc Manage Forum* 3/1992. Fall. s. 31 - 37. ISSN 0840-4704.

ŘEZÁČ, J. *Moderní management: manažer pro 21. století*. Vyd. 1. Brno: Computer Press 2009. 397 s. Business books. ISBN 978-80-251-1959-4

The largest industrial accident in Norway – the Alexander Kielland oil-plattform capsizing in 1980- and post-traumatic stress reactions in a long-term perspective

Marie Smith-Solbakken¹, Hans-Jørgen Wallin Weihe²

Abstract

The Alexander Kielland oil-plattform accident in 1980 with 123 killed oil workers and 89 survivors is one of the two largest industrial accidents in the North Sea. The accident is far back in time, but many of the survivors as well as other affected are still alive. The article discusses the memories as well as Post-Traumatic- Stress (PTS) reactions in a long-term perspective.

Keywords: Norway. Oil. Industry. Alexander oil-plattform. Accident. Post-Trauma- Stress (PTS). Memories.

1. Main text

The Alexander Kielland accident in 1980 with 123 killed oil workers and 89 survivors the 27 of March 1980 is one of the two largest industrial accidents in the North Sea.³ The accident was in the Norwegian Sector of the North Sea. In 1988 an even larger accident happened in the British Sector at the Piper Alpha platform which caught fire and partly exploded killing 167 oil workers. There were 61 survivors in the accident. Both accidents are far back in time, however many of the survivors, as well as other affected, are alive. In addition, new generations have been affected by the accidents through family and community memories as well as new accidents in the oil-sector.

As part historical research into the memories of the Alexander Kielland accident more than 300 interviews have been made with survivors, family members, rescue workers and others affected. Some of the interviews have been made with relatives being to young themselves to remember the accident, but affected with the memories and reactions of others. The work is connected to prior research into memories of the Second World War and later other wars of the past. The most important of those wars the First World War.⁴ Results of the research on the Alexander Kielland accident have been published in two books on the accident and one book on grief.⁵ The studies of the oil-sector accidents are also connected to earlier studies of oil-history by Marie Smith-Solbakken and studies of social history by Hans-Jørgen Wallin Weihe.⁶

Several of those interviewed tell that the accident was like yesterday. Police reports give proof that stories are retold in the same way as they were told in 1980. Still, most of those interviewed have never told their stories and never been part of any research on post traumatic reactions. Such research has focused on the survivors and not on their families, not on rescue workers and not on others affected.

¹ Professor of history the University of Stavanger

² Professor of Social Work the Inland University of Applied Sciences; *e-mail address*: **H.J.Wallin.Weihe@inn.no**

³ Eggen (1980); Enghaug & Lønning (1980); Fædrelandsvennen (2010, 27/3); Holen., Sund & Weisæth (1983); Johansen (2005); Kindingstad & Hagemann (2002); Kvendseth (1988); Næsheim, Moan, Bekkevik, Øveraas, & Kloster(1981); Tagesen (1983); Weisaeth (2002); Weihe & Smith-Solbakken (2016).

⁴ Drew; Sognli; Smith-Solbakken and Weihe (2011); Dessingue; Smith-Solbakken and Weihe (2009); Dessingue; Ryckebusch; Smith-Solbakken; Oddone; Tomasek and Weihe (2011).

⁵ Smith-Solbakken; Kongsnes; Tunglund; Weihe and Daatland (2016); Paulsen and Smith-Solbakken (Editors) (2017).

⁶ Weihe (2004)

Our way of recording stories is oral historical documentation. Such documentation is far different from clinical documentation by health professionals. The stories are a matter of public records documented as part of the Norwegian Oil History and will be available for the public in the Norwegian Oil Museum in Stavanger in Norway. In our opinion the individual narratives of the past not only give us insights into individual lives, but also into phenomena like Post Traumatic Stress (PTS) reactions. The Polish writer Maria Wisława Anna Szymborska (1923 – 1912) was awarded the Noble price in 1996 "*for poetry that with ironic precision allows the historical and biological context to come to light in fragments of human reality*".⁷ Likewise the British Noble Laurate Doris Lessing (1919 – 2013) describe how her life was influenced by her parents, war experiences from the First World War. That was a war before she was born. Individual memories of the past and of individual life, is often better communicated by poets and writes than by dissecting scientific analysis.

We have many examples. One of them a lady telling about her caring for her mother after losing her brother in the accident,⁸ another a man telling a similar story about taking care of his mother.⁹ In both cases losing a family member was minor compared with the trauma of the child of taking care of the mother. Still, such experiences also have the potential of growth and creating strong bonds between family members.¹⁰ Quite some describe that they after an accident gain an increased awareness of what is important in life.¹¹

Post traumatic reactions happen a long time after the trauma. It is reactions that can be triggered by special experiences, burdens, change in life situations and even change in health and disabilities.¹² Thus, we can anticipate that reactions can come at various times in the life of the individual and even in the next generation.¹³ Most of those affected by a major disaster or by major trauma seem to cope very well, even if it is normal to have a difficult period just after the accident.

The Czechoslovakian later Norwegian citizen Leo Eitinger (1912 – 1996)¹⁴ was one of the pioneers in the research of Post-Traumatic Stress (PTS) reactions. He was among the few Norwegian Jewish survivors of the death camps during the Second World War. His research was partly based his research on his own experiences. The mental trauma of such experiences and of war trauma is today well-established fact.¹⁵ Psycho traumatology or catastrophe psychiatry is a well-acknowledged field of research and many health- and social workers have specialized on such work.¹⁶ Through large scale investigations as well as clinical cases studies we have gained increasing knowledge.¹⁷ The research after the accident has contributed to that knowledge.¹⁸

⁷ Kowalczyk (2012)

⁸ Interview with *Maia Skomedal*, 11.01.2016 by Marie Smith-Solbakken and Hans-Jørgen Wallin Weihe.

⁹ Interview with *Ole Guttorm Ihme* and *Hans Øystein Ihme*, Mandal, 11.01.2016 by Marie Smith-Solbakken.

¹⁰ Interview with *Hege Kristine Harbak Skomedal* and *Ole Kristian Skomedal*. 11.01.2016 by Marie Smith-Solbakken. Interview with Skomedal, Hege Kristine Harbak and Skomedal, Ole Kristian 14.02.2016 by Marie Smith-Solbakken.

¹¹ Zoellner & Maercker(2006); Weihe and Smith-Solbakken (2012).

¹² Friedman, & Resick (2007); Gersons & Carlier (1992)

¹³ Weihe (2007)

¹⁴ Eitinger (1964); Eitinger & Strøm (1973); Smith-Solbakken & Weihe (2013, 2. Juni).

¹⁵ Myers (1915); Van der Kolk (2007); Van der Kolk, Weisaeth & Van der Hart (1997); Van der Kolk, McFarlane & Weisaeth (1997).

¹⁶ Sund (2008); Weisæth & Mehlum (1993); Wilson & Raphael (1991); Malt ,& Weisaeth (1989); Michel, Lundin & Otto (2001); Quarantelli (1978)

¹⁷ Yehuda & McFarlane (1995); Horwitz (1976).

¹⁸ Holen (1993, 1991 & 1990); Holen & Weisæth (1983); Holgersen (2011).

There are great differences in individual resistance to stress and trauma. The mental stability of the individual, the personality of individuals and the caring of others will have importance for how we handle trauma as well as for post traumatic reactions.¹⁹

Some of those interviewed, who had been part of research have felt like they have been used to promote research and academic ambitions. In our research we have met several that report that they have had negative reactions and often increasingly so with longitudinal research. Those doing the research are obviously trying to do so in a sensitive and non-intruding way.²⁰ Still, focus in such research is the consequences and long-term reactions and not the psychosocial consequences of research.²¹ Researchers are aware that there are both methodological and ethical challenges of research on people who have been influenced by catastrophes.²² Many of those researched accepted our research because we made the interviews as historians and documentarians and not as representatives of health- and social professions. At the same time, they told about negative reactions to research on post-traumatic stress reactions and of their mental status. One returning criticism was that they had contributed to the knowledge of mental reactions through telling their experiences, but without receiving any services in return.

Symptoms of stress is usually reduced with time²³ but certainly not for all. There are those that struggle over time and sometimes have increasing problems. Research show that some have continuous mental reactions and sometimes specific post-traumatic reactions.²⁴ Both researchers and clinicians agree that we need to understand reaction on extreme situations as potentially life-long.²⁵ There exist many experiences and research about how it is to live with traumatic experiences over long-periods of time.²⁶ Research on war veterans is one example of such research.²⁷ Research on the victims of big oil industrial accidents is another example²⁸.

Most of those interviewed emphasized the short-term perspective and often the total lack of long-term perspective in treatment. Those who have problems with their memories and post-traumatic reactions emphasize that they are returning challenges. Time does not heal the wounds of trauma.²⁹ Treatment is mostly about learning how to cope with loss, understand own-reactions and being able to live together with others.³⁰ Thus, quite some treatment is like existential counselling traditionally made by churches and theologians.

At the time of the Alexander Kielland accident crises intervention work was little developed and Norway had little or no routines of how to deal with accidents in local communities, schools, churches, among health and social professionals as well as in the work market. In the school in Førdesfjorden were seven fathers died, told us in an interview of the uncertainty about how he as the headmaster and the teachers should handle the situation; "We did not know if we should talk about the accident or not, or if the school should be a free-zone

---

¹⁹ Santor, Bagby & Joffe (1977).

²⁰ Norris, Galea, Friedman & Watson (2006).

²¹ Norris & Elrod (2006).

²² Norris (2006).

²³ Green, Lindy; Grace, Gleser, Leonard, Korol & Winget (1990); Holgersen (2011); Lundin & Jansson (2007); Neria, Nandi & Galea (2008); Norris, Friedman & Watson (2002)

²⁴ Holgersen /2011:53).

²⁵ Blank (1993); Davidson & Foa (1993).

²⁶ Neria; Nandi & Galea (2008); Norris, Friedman & Watson (2002); Norris, Friedman, Watson, Byrne, Diaz & Kaniasty (2002).

²⁷ Bramsen, & van der Ploeg (1999).

²⁸ Morgan, Scourfield, Williams, Jasper & Lewis (2003).

²⁹ Amir & Lev-Wiesel (2003); Askvold (1976/1977)

³⁰ Bergh Johannesson, Lundin, Hultman, Lindam, Dyster-Aas, Arnberg & Michel (2009).

that avoided talking about the accident, it was sort of an unplowed field. There were no one to lean on.”³¹

Municipalities, employers, schools, health and social work professionals had different and often very personal approaches to how to help. In the small community of Førdesfjorden the local chaplain Per Nordbø was the main worker. He was supported by lay-members of his congregation. He worked without counting hours and did, in the opinion of members of the congregation, a tremendous effort under great personal strain.³² Førdesfjorden was a small coastal rural community where many men worked in the local shipyard in the town of Haugesund just north of Stavanger in western Norway.

Local variations in how to respond to the accident were great. In some areas employers took a more active role than in other parts of the country.³³ In the small island community of Berland in Askøy outside of Bergen in western Norway co-workers and the trade union leader organized together with neighbors, friends and other locals to help those who lost a family member.³⁴ In this community the church was little involved, the health- and social services were not involved, and information of death came from the police after news was received through media.³⁵

A relative in the town of Sandefjord just south of Oslo asked for having just one policeman as a contact. The police in Stavanger, a long distance from her town, oversaw the rescue work ashore. The Stavanger police department changed their routines due to the request to have stable continuous contacts for the relatives.³⁶ Later the need for continuity in personal contacts with family members is well established as a standard routine, whenever possible. Norway was unprepared for the accident.³⁷ However, the lessons of the accident resulted in better routines for crisis intervention as well as insights into post-traumatic reactions. Both internationally and nationally there are established routines for catastrophe psychiatry and handbooks and manuals for routines.³⁸ The Norwegian national network of support groups was an important driving force in developing co-operation with relatives.³⁹

However, long-term follow-up remains a great challenge and is likely to remain a challenge. We are increasingly aware that it is not possible to know about the full extent of people influenced by such disaster and that trauma is often affecting families and communities for several generations. We must settle with making services available and to give repeated information. Most of those involved in the accident had some short-term reactions, but we know that a number had long-term and repeated problems. We also know

³¹ Interview: *Martin Hartvig Waage* (headmaster) and *Gro Waage* (teacher) the 22.12.2014 by Marie Smith-Solbakken and Tord Fanti Paulsen.

³² Interview: *Gunnar Kartveit* (Diaconial worker -Kateket -Tysvær and Førresfjorden congregation) 31.12.2015. by Marie Smith-Solbakken. Interview: *Sigve Djursvoll* (sexton), *Aud Førland* (Chairwomen of the congregation and secretary of the local school Førre skole), Interview *Haldis Alsaker* (Diaconial worker). Førdesfjorden, 4.1.2016 by Marie Smith-Solbakken and Tord Fanti Paulsen. Interview *Marie Elisabeth Steensnæs Nordbø* (Organist in the local church - Førre kirke- and the wife of the chaplain Per Nordbø) the 4.1.2016. Djursvoll (No publication year:78-80). Clementsen (2014)

³³ Interview: *Ove Anderson* 24.11.2015 by Marie Smith-Solbakken, Hans-Jørgen Wallin Weihe and Tord Fanti Paulsen. Interview: *Svein Samuel Krossen* 3.2.2016 by Marie Smith-Solbakken. Interview: *Kirsten Fjellstad* 26.1.2016 by Marie Smith-Solbakken.

³⁴ Interview 4.2.2016 by Marie Smith-Solbakken. Interview *Gunnar Guttormsen* 5.2.2016 by Marie Smith-Solbakken. Interview: *Nils Berland* 4.2.2016 by Marie Smith-Solbakken. Interview *Lars Sørhaug* 4.2.2016. by Marie Smith-Solbakken. Interview *Asbjørn Berland* 4.2.2016 by Marie Smith-Solbakken.

³⁵ Interview: *Liv Iren Berland* by Marie Smith-Solbakken

³⁶ Interview: *Bengt Jacob Rode* 5.2.2016 by Else M Tungland and Marie Smith-Solbakken.

³⁷ See for example Bisson, Roberts & Macho (2003).

³⁸ Ursano (2007).

³⁹ In Norwegian «Det nasjonale nettverk av støttegrupper»

that research has focused upon those directly involved in the accident and not included others influenced by the accident.

The degree of readiness in safety precautions in society is both a question of politics and available resources. In the case of the oil-sector it is a question of cost in search of welfare for the whole of society as well as profit for the private sector and consequences in case of accidents.⁴⁰

There are great variations how families adapt both emotionally and practically.⁴¹ Even if both employers, insurance, unions and the public emphasized economic compensation there were cases of economic problems and those not fitting into the categories made for compensation.⁴² There were also those who were so traumatized that they withdrew from work and did not seek any compensation. Family members supporting each other is operating in a long-term perspective. Family is family for the rest of the life. Professionals do not represent the same kind of stability and long-term relationships.

Our contacts and research has been from one family to another from one individual to another. We have used a sort of snowballing approach. Quite often we have spoken to one person who introduced us to the next person. Thus, we have been able to get in touch with people not contacted by researchers. Many of them has never prior spoken to each other about the accident and their memories. Several have spoken about the silence connected to their own grief and their difficulty of speaking together about emotional issues. Still, that does not mean that they have not interacted. Often emotional issues have been dealt with in physical ways, working together, walking on long trips, following daily life routines, taking care of each other, eating meals together, tending animals or relating to a dog or a cat. Professional health- and social workers often overlook the importance of daily life and for many a cat on the lap is good therapy.

References

Amir, M., & Lev-Wiesel, R. (2003). Time does not heal all wounds: quality of life and psychological distress of people who survived holocaust as children 55 years later. *Journal of Traumatic Stress*, 16 (3), 295-299.

Bergh Johannesson, K., Lundin, T., Hultman, C.M., Lindam, A, Dyster-Aas, J., Arnberg, F. , & Michel, P.-O. (2009). The effect of traumatic bereavement on tsunami-exposed survivors. *Journal of Traumatic Stress*, 22 (6), 497 -504.

Bisson, J., I., Roberts, N., & Macho, G. S. (2003). Service innovations: The Cardiff traumatic stress initiative: an evidence-based approach to early psychological intervention following traumatic events. *Psychiatric Bulletin*, 27 (4), 145-147.

Blank, A. S. (1993). The Longitudinal Course of Posttraumatic Stress Disorder. I Davidson, J.R.T. & Foa, E. B. (Redaktører) (1993). *Posttraumatic Stress Disorder: DSM IV and Beyond*. Washington, D.C.: American Psychiatric Press Inc. Side 3 – 22.

Bramsen, I., & van der Ploeg, H. M. (1999). Fifty years later: the long-term psychological adjustment of ageing world War II survivors. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 100 (5). 350- 358.

---

⁴⁰ Ryggvik (1999).

⁴¹ Hafstad, Gil-Rivas, Kilmer & Raeder (2010).

⁴² Brunswig (1983)

- Brunswig, Per (1984). *Rettslige problemer som følge av Alexander Kielland ulykken*. Nordisk institutt for sjørett. Oslo: Sjørettsfondet.
- Clements, Sigve Hasseløy (2014, 9/4) : Sokneprest i Norheim, nekrolog Per Arnulf Nordbø, Haugesund Avis. <http://www.h-avis.no/minneord/minneord/per-arnulf-nordbo/s/2-2.921-1.8375460> Downloaded 18.10.2017
- Davidson, J.R.T. & Foa, E. B. (Redaktører) (1993). *Posttraumatic Stress Disorder: DSM IV and Beyond*. Washington, D.C.: American Psychiatric Press Inc.
- Dessingue, Alexander; Ryckbusch, Olivier; Smith-Solbakken, Marie; Oddone, Patrick; Tomasek, Michel & Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2011). *Dunkirk. City of Memories*. Stavanger: Hertervig Akademisk.
- Djursvoll, Sigve (No publication year). "Sokneråd og kyrkjelyd" i Førresfjorden sokneråd: *Guds hus og himlens port Førdesfjorden kyrkje 100 år, side 78-80*.
- Drew, Ion; Sognli, Helge; Smith-Solbakken, Marie & Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2011). *Silent Heroes. Operation Freshman*. Stavanger: Hertervig Akademisk.
- Eggen, Bernt Gundersen (1980). *Nordsjøtragedien*. Oslo: Pax.
- Eitinger, L. (1964). *Concentration camp survivors in Norway and Israel*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eitinger, L., & Strøm, A. (1973). *Mortality and morbidity after excessive stress: a follow-up investigation of Norwegian concentration camp survivors*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Enghaug, Aage & Lønning, Per Ståle (1980). *Alexander Kielland KATASTROFE i Nordsjøen*. Oslo: Dreyers forlag.
- Eriksson, M. & Lindström, B. (2006). Antonovsky's sense of coherence scale and the relationship with health: A systematic review. *Journal Epidemiological Community Health*; 60. Side 376-381.
- Friedman, M. J., Keane, T. M. & Resick, P. A. (2007). *Handbook in PTSD*. New York: The Guilford Press.
- Fædrelandsvennen (2010, 27/3) Mayday! Mayday! Kielland velter. 30 år siden Kielland katastrofen. *Fædrelandsvennen lørdagsbilag*. Forside, side 8 – 17.
- Galea, S., Nandi, A., & Vlahov, D. (2005). The epidemiology of post-traumatic stress disorder after disasters. *Epidemiologic Reviews*, 27 (1), 78-91.
- Gersons, B. P., & Carlier, I. V. (1992). Post-traumatic stress disorder: the history of a recent concept. *British journal of Psychiatry*, 161 (6), 742 -748.
- Green, B. L., Lindy, J. D., Grace, M. C., Gleser, G. C., Leonard, A. C., Korol, M. & Winget, C. (1990). Buffalo Creek survivors in the second decade: stability of stress symptoms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 60 (1), side 43 – 45.

Hafstad, G. S., Gil-Rivas, V., Kilmer, R. P. & Raeder, S., (2010). Parental adjustment, family functioning, and posttraumatic growth among Norwegian children and adolescents following a natural disaster. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80 (2), 248-257.

Holen, A. (1993). The North Sea Oil Rig Disaster. I Wilson, J. P. & Raphael, B. (Redaktører) (1991). *International Handbook of Traumatic Stress Syndromes*. New York: Plenum Press. Side 471 -478.

Holen, A. (1991). A longitudinal study of the occurrence and persistence of post-traumatic health problems in disaster victims. *Stress Medicine*, 7, 11-17.

Holen, A. (1990). *A long-term outcome study of survivors from a disaster: The Alexander L. Kielland disaster in perspective*. Oslo: Universitet I Oslo.

Holen, A., Sund, A. & Weisæth, L. (1983). *Alexander L. Kielland- katastrofen 27. Mars 1980*. Oslo: Universitet i Oslo, Division for Disaster Psychiatry.

Holgensen, Katrine Høyer (2011). *Survivors in their third decade after the North Sea oil rig disaster of 1980. Thesis for the degree of Philosophiae Doctor*. Trondheim: Norwegian University of Science and Technology, Faculty of Medicine Department of Neuroscience. (Avhandling nr 467 i medisin fra Universitet i Trondheim).

Horwitz, M. (1976). *Stress response syndromes*. New York: Jason Aronson.

Johansen, Terje (2005). Kielland en varslet storulykke. *Petromagasinet*, nr. 1 2005, 28 årgang, side 12 -28.

Kindingstad, Torbjørn & Hagemann, Fredrik (2002). *Norges Oljehistorie*. Stavanger: Wigestrånd.

Kowalczyk, Janusz R. (2012). ["Wisława Szymborska"](http://culture.pl). culture.pl.

Kvendseth, Stig S. (1988). *Funn! Historien om Ekofisks første 20 år*. Stavanger: Phillips.

Lundin, T. & Jansson, L. (2007). Traumatic impact of fire disaster on survivors – a 25-year follow-up of the 1978 hotel fire in Borås, Sweden. *Nordic journal of Psychiatry*, 61 (6), side 479 – 485.

Maercker, A.& Herrle, J. (2003). Long-term effect of the Dresden bombing: Relationships to control beliefs, religious belief, and personal growth. *Journal of Traumatic Stress*, 16 (6), side 579 – 587.

Malt, U. F.,& Weisaeth, L. (1989). Disaster psychiatry and traumatic stress studies in Norway. History, current status and future. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 80 (Supplement 355), 7- 12.

Michel, P. –O., Lundin, T., & Otto, U. (2001). *Psykotraumatologi*. Lund: Studentlitteratur.

Morgan, L., Scourfield, J., Williams, D., Jasper, A., & Lewis, G. (2003). The Aberfan disaster: 33-year follow-up of survivors. *British Journal of Psychiatry*, 182 (6), 532- 536.

Myers, C. S. (1915). A contribution to the study of shell shock. *Lancet*, 316-320.

- Neria, Y., Nandi, A., & Galea, S. (2008). Post-traumatic stress disorder following disasters: a systematic review. *Psychological Medicine*, 38 (4), side 467 – 480.
- Norris, F. H. (2006). Disaster research methods: past progress and future directions. *Journal of Traumatic Stress*, 19 (2), 173 – 184.
- Norris, F. H., & Elrod, C. L. (2006). Psychosocial Consequences of Disaster. I Norris, F. H., Galea, S., Friedman, M. J. & Watson, P. J. (Redaktører) (2006). *Methods for Disaster Mental Health Research*. New York: The Guilford Press. Side 20 -42.
- Norris, F. H., Galea, S., Friedman, M. J. & Watson, P. J. (Redaktører) (2006). *Methods for Disaster Mental Health Research*. New York: The Guilford Press.
- Norris, F. H., Friedman, M. J., & Watson, P. J. (2002). 60.000 disaster victims speak: Part II. Summary and implications of the disaster mental health research. . *Psychiatry*, 65 (3), side 240 - 260.
- Norris, F. H., Friedman, M. J., Watson, P. J., Byrne, C. M., Diaz, E., & Kaniasty, K. (2002). 60.000 disaster victims speak: Part I. An empirical review of the empirical literature 1981 – 2001. *Psychiatry*, 65 (3), side 207 – 239.
- Næsheim, Thor; Moan, Torgeir; Bekkevik, Per; Øveraas, Sivert & Kloster, Aksel (1981). «Alexander Kielland» ulykken. *NOU 1981:11*. Oslo: Justis- og politidepartementet.
- Paulsen, Tord & Smith-Solbakken, Marie (Editors) (2017). *Råolje. Alexander L. Kielland ulykken. Ringene i vannet*. Stavanger: Hertervig Akademisk
- Quarantelli, E. L. (1978). *Disasters: theory and research*. London: Sage.
- Rutter, M. (1985). Resilience in the face of adversity. Protective factors and resistance to psychiatric disorder. *British Journal of Psychiatry*, 147 (6), side 598 -611.
- Ryggvik, Helge (1999). Fra forbilde til sikkerhetssystem i forvitring.
- Santor, D. A., Bagby, R. M., & Joffe, R. T. (1997). Evaluating stability and change in personality and depression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73 (6), 1354 - 1362.
- Smith-Solbakken, Marie; Kongsnes, Ellen; Tunglund, Else M.; Weihe, Hans-Jørgen Wallin & Daatland, Christer D. (2016). *Råolje. «Alexander L. Kielland» ulykken. Hendelsen, etterspillet og hemmelighetene*. Stavanger: Hertervig Akademisk
- Smith-Solbakken, Marie & Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2013, 2. juni). Flyktningen som ga oss håpet og kunnskapen. *Psykopp Nytt*, side 46 – 51.
- Sund, A. (2008). *Historien om katastrofepsykiatrien som nytt fagområde i Norge*. Sessvollmoen: Forsvarets Sanitet.
- Tagesen, Dan (1983). *“Kielland” fra havari til snuing*. Stavanger: Dreyer Bok.
- Taylor, S. E., & Brown, J. D. (1998). Illusion and well-being: A social psychological perspective on mental health. *Psychological Bulletin*, 103 (2), 193 – 210.

- Taylor, S.E., Kemeny, M. E., Reed, G.M., Bower, J. E. & Gruenewald, T. L. (2000). Psychological resources, positive illusions, and health. *American Psychologist*, 55 (1), 99 - 109.
- Ursano, R. J. (2007). *Handbook of disaster psychiatry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van der Kolk, B. A. (2007). The History of trauma in Psychiatry. I Friedman, M. J., Keane, T. M. & Resick, P. A. (2007). *Handbook in PTSD*. New York: The Guilford Press. Side 19 – 36.
- Van der Kolk, B. A., Weisaeth L., van der Hart, O. (1997). History of trauma in psychiatry. I Van der Kolk, B. A., McFarlane, A.C., & Weisaeth L. (Redaktører). (1997). *Traumatic Stress*. New York: Guilford Press. Side 47-74.
- Van der Kolk, B. A., McFarlane, A.C., & Weisaeth L. (Redaktører). (1997). *Traumatic Stress*. New York: Guilford Press.
- Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2007). Taushet, stillhet og kjærlighet. Stavanger: Hertervig Akademisk
- Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2007). Empati og etikk. Oslo: Abstrakt forlag
- Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2004). Sosialt arbeids historie. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Weihe, Hans-Jørgen Wallin & Smith-Solbakken, Marie (2016). *Litteraturoversikt over Alexander Kiellandulykken*. Draft manuscript.
- Weihe, Hans- Jørgen Wallin & Smith-Solbakken, Marie (2012). *Sorg. Kjærlighetens pris er sorgen*. Stavanger: Hertervig Akademisk
- Weisaeth L. (2002). The European history of psychotraumatology. *Journal of Traumatic Stress*, 15 (6), 443-452.
- Weisaeth L. (2001). Acute posttraumatic stress: nonacceptance of early intervention. *Journal of Clinical Psychiatry*, 62 (Supplement 17), 35 – 40.
- Weisaeth L. (1989 a). The stressors and the post-traumatic stress syndrome after an industrial disaster. *Acta Psychiatrica Scandinavica Supplementum*, 80 (Supplement 355), 25 – 37.
- Weisaeth, L. (1989 b). A study of behavioural responses to an industrial disaster. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 80 (Supplement 355), 13 – 24.
- Weisæth, L. (1984). *Stress reactions to an industrial disaster: an investigation of disaster behavior and acute post-traumatic stress reactions, and a prospective, controlled, clinical and interventive study of sub-acute and long-term post-traumatic stress reactions*. Oslo: Universitet I Oslo.
- Weisæth, L. T. & Malterud, K. (2004). Salutogonese og empowerment i allmenntmedisinsk perspektiv. *Tidsskrift for den norske lægeforening*, nr. 1. Side 8.

Weisæth, L. & Mehlum, L. (Redaktører). (1993). *Mennesker, traumer og kriser*. Oslo: Universitetsforlaget.

Wilson, J. P. & Raphael, B. (Redaktører) (1991). *International Handbook of Traumatic Stress Syndromes*. New York: Plenum Press.

Yehuda, R., McFarlane, A. C. (1995). Conflict between current knowledge about posttraumatic stress disorder and its original conceptual basis. *American Journal of Psychiatry*, 152 (12), 1705 -1713.

Zoellner, T. & Maercker, A. (2006). Posttraumatic growth in clinical psychology – A critical review and introduction of a two component model. *Clinical Psychology Review*. 26 (5), 626 -653.

Social Work Forms in the Post-Penitentiary System and Their Efficiency in Social Integration Following the Leave of Correction Unit

Justyna Żylińska¹

Abstract

This work addresses the subject of social work in post-penitentiary system in Poland. The concept of “social work” includes traditionally understood social assistance provided to the poor; work with people coming from degenerate communities and with people who have come into conflict with the law. It enables those who are unable to deal with difficult life situations using solely their own abilities, resources and opportunities to overcome them, using their own rights, resources and opportunities. Its objective is to accustom them to society to the highest extent by helping them to create the minimum social conditions necessary to live according to the law (employment, housing, financial support, counselling, restoration of social ties etc.). Aid in this extent is also given to imprisoned people; it includes: social assistance (improvement), therapy and education.

The purpose of this work is to present the system of assistance and support given to people leaving prison and to their families, in particular provided as part of social work.

Keywords: Social work. Post-penitentiary system. Prison. Social assistance.

I. The definition of social work in the Polish legal system is given in the Act of 12 March, 2004 *on Social Assistance* (i.e. Journal of Laws of 2016, item 930 as amended), which describes the work as a professional activity aimed at offering support to individuals and families in reinforcing, or recovering the ability to function in the society by performing adequate social roles and creating suitable conditions facilitating the achievement of this objective (Art. 6 item 13 of the Act on Social Security). In light of this Act, social work constitutes a non-pecuniary service (Art. 36 section 2 of the Act on Social Assistance). It is provided with a view to improving the functioning of the individuals and their families in social environment regardless of their income. In effect, social work is intended for:

- families and individuals to develop or reinforce their activity and independence in life,
- local community to ensure cooperation and coordination of activities of institutions and organisations aimed at satisfying community's needs.

In general terms, social assistance whose part is social work constitutes an institution of the social policy of the government aimed at enabling individuals and families to overcome difficult life situations, which they are unable to cope with using their own empowerment, resources and possibilities. It is organized by government and local government administration units in cooperation (under partnership principles) with social organisations, NGOs, Catholic Church, other churches, religious associations and natural and legal persons (Art. 2 of the Act on Social Assistance).

A comprehensive and a very wide definition of social work has been given by the Committee of the European Council, which depicted it as a specific professional activity aimed at improving mutual adaptation of individuals, families, groups and social environment in which they live and development of the sense of personal dignity and responsibility of individuals by referring to their potential possibilities, inter-professional connections, social capacities and resources (Szatur-Jaworska, 1995: 108).

¹ University of Technology and Economics them. Helena Chodkowska in Warsaw; *e-mail address*: j.zylinska@op.pl; Tel.: 48 508 057 338

Międzynarodowe Stowarzyszenie Szkół Pracy Socjalnej [International Federation of Social Workers] has developed a general, international definition of the analysed notion emphasising that social work promotes social changes, problem resolution in social relations and helps bring out in people the power and freedom to achieve general welfare. Using the theory of human behaviour and social systems, social work is functional where people start interacting with the environment. The foundation of social work is human rights and rules of social justice (Wolska-Prylińska, 2010: 22).

It is assumed in the Polish literature that the concept of “social work” includes traditionally understood social assistance provided to the poor; work with people coming from degenerate communities and with people who have come into conflict with the law (Stępniaak, 2007:163). It enables those who are unable to deal with difficult life situations using solely their own abilities, resources and opportunities to overcome them, using their own rights, resources and opportunities. Its objective is to accustom them to society to the highest extent by helping them to create the minimum social conditions necessary to live according to the law (employment, housing, financial support, counselling, restoration of social ties etc.). Aid in this extent is also given to imprisoned people; it includes: social assistance (improvement), therapy and education (Stępniaak, 2007:73). The main objective of the social work with prisoners is to prepare them to “leave” the prison and “settle” into an open environment in a manner, which would be socially acceptable (Stępniaak, 2007:164). The development of the aid system, which starts in the prison and continues at liberty, is required. Then, the process of integration of a prisoner into society is a continuous process. An effective cooperation between the prison service and the court probation service, social assistance system and non-governmental organisations is a prerequisite for the development of such a system. (Liszke, 2009: 119) Such a cooperation is based on the Act of the 6th of June 1997 – Executive Penal Code (Journal of Laws 2017, item 665 as amended), article 41 of which stipulates that competent authorities of government administration and local governments and also court probation officers should provide necessary assistance in a financial or medical form, in seeking employment and housing and also legal advice to imprisoned people and their families. The provisions of § 2 enable non-governmental organisations, churches and religious associations and also trustworthy people to provide aid.

In light of the foregoing, it has to be emphasised that social work within the meaning of the Act on Social Assistance differs with respect to its effect on individuals with a valid court sentence; its objectives and philosophy differ as do other elements including premises of application and admissibility. A principal condition for the judicial social work is a court sentence, which constitutes the basis for its undertaking within the scope of a specified penal sanction. The interaction within the judicial social work is one of the compensatory elements of the sanction (e.g. deprivation of liberty, supervision by the probation officer). Such activities require legal mandate. It is performed by judicial authorities or other institutions upon court’s order (probation officers, prison service, etc.). The court also monitors its performance (Stępniaak, 1998: 170-171).

Social work is carried out not only inside the prison but also outside it. Within its scope, a network of institutions of the local environment is used where the individual is going to live after leaving the imprisonment. At different points of time also other structures undertake cooperation thus enabling a permanent interaction not only with the convicts but also with their entire environment. Therefore, social work has a systemic character, which by definition, is aimed at increasing its efficiency (Stępniaak, 1998: 166). This question of vital importance because even if the rehabilitation process is successful and the convicts' attitude, personality and system of values has changed as desired, it does not mean that they will be able to face the challenges of freedom. Stigmatisation, and hence social rejection, having become used to living in prison, poverty, unemployment, family problems and other difficulties faced by

prison-leaving individuals may lead to a situation where the former prisoner will turn for help to a criminal milieu. (Stańdo-Kawecka, 2000: 193). That is why the post-penitentiary support is of extreme importance and its inefficiency may ruin all that was achieved during the rehabilitation process.

II. The assistance provided to imprisoned people should be specifically adjusted to the needs and expectations of the given person, because among the imprisoned population there are people struggling with various problems – many of them have a criminal history and before being imprisoned, they were without work or home for a long period, they are often affected by the lack of any contact with immediate family, they often struggle with addictions, e.g. alcoholism. The process of rehabilitation applied towards such individuals sometimes has positive effects and there are socially desirable changes in the personalities and value systems of such persons. However, life at so-called “liberty” is not easy. Such people often encounter social rejection and their period of imprisonment significantly weakens bonds with their immediate families. Because of low qualifications, dynamic changes in the labour market and high unemployment, they have difficulties in finding work. These multifaceted problems, which affect former inmates after being released from prison cause difficulties in the task of helping them to readapt and a careful recognition of the needs of those who are leaving prison, anticipated difficulties and risks as well as barriers to social integration is required.

Preparation of the convict to freedom is not an easy process. It encompasses a number of activities among which the following can be distinguished:

- Activities undertaken during the imprisonment,
- Activities undertaken before the end of the sentence period,
- Post-penitentiary support.

No doubt it is difficult to precisely define the moment when the prisoners start to be prepared for freedom – activities which are strictly linked with social re-adaptation as well as post-penitentiary assistance. Assuming that the key objective of imprisonment is to prevent the convicts' criminal activity in the future and preparing them for life in observance of social coexistence rules and the law after being released, it can be assumed that the penalty of imprisonment throughout its entire period is a preparation for the release. In consequence, the prisoners upon leaving prison acquire certain specific skills and possibilities which should allow them to live in accordance with the social coexistence rules thus enabling their functioning in everyday life. On the other hand, the preparation should not be a stage in intensified actions undertaken by the prison service in cooperation with the society shortly before the expected end of imprisonment. Preparation for the release may therefore consist in the prison service undertaking specific actions prior to the release from correction centre as well as in the systemic influencing being an element of social re-adaptation (especially in consideration of the social and family situation of the convict) (Rekosz, 2010: 3).

A proper preparation of convicted persons for release from prison may have a significant influence on the effects of the imposition of the penalty and social reintegration after leaving prison. From this point of view it should be assessed positively that the legislator introduced in the Act of the 6th June 1997 – Executive Penal Code, the institution of “the period for preparation of a convicted person for life after the release from prison” (article 164), which assumes that it may be decided to run a special mode of preparation of a convicted person for release up to 6 months before the end of serving the sentence or anticipated conditional release with the consent of the convicted person. It is the time required for the preparation of a convicted person for life after release.

The period of preparation of prisoners for the release is determined (with the consent of the prisoners) by the penitentiary committee, but it may also be determined the penitentiary court. T. Szymanowski (Szymanowski, Świda, 1998: 380) emphasises that the eligibility of the penitentiary committee is justified by the liability for undertaking the most important decisions concerning the prisoner and possession of the relevant information. Prisoners' consent to being involved in activities preparing them for the release is important because the use of the entitlements must be linked with the commitment, however informal, to cooperation with the administration and taking advantage of the entitlements in accordance with their intended use. The requirement to obtain prisoners' consent is also a manifestation and emphasis of them being the subjects of the action by the authorities of the correction centre (Machel, 2003: 283).

In the period of preparation for the release, the prison administration facilitates the prisoners' communication with the probation officer or associations, foundations, organisations and institutions aimed at offering support in the social re-adaptation of the convicts. The probation officer as well as the said entities determine together with the convict the scope of the necessary support and the manner of its provision (Art. 165 § 3 of the Executive Penal Code).

Under § 41 of the Regulation of the Minister of Justice dated 13 June, 2016 *on the Manner and Mode of Execution of Tasks by Probation Officers in Penal Execution Procedures* (Journal of Laws of 2016, item 969), probation officer within the scope of activities linked with the prisoners' preparation for life after being released carries out the following activities in particular:

- Analysis of the available documentation concerning the prisoner (personal files, trial documentation, environmental enquiry, etc.) and establishes personal contact with the convict. These activities allow to identify potential issues which may render social re-adaptation difficult, or even impossible;
- Becomes familiar with the family and social environment of the prisoner and based on the collected material prepares a freedom programme for the prisoner setting out specific activities whose fulfilment during the preparation period is to support him/her in overcoming difficulties after being released from prison;
- Prepares the family and social environment for the return of the convict; life after leaving prison is difficult not only for the convict but also for their families and loved ones. Convicts' release symbolises their transition to a new life however both the prisoner as well as their family may have a completely different and unrealistic vision of their future together. In this situation, the probation officer may help to establish the contact and restore good relations as well as make the convict's family familiar with the specific problems of the released prisoner (Hoffman-Fishman, 1981: 373);
- Co-organises post-penitentiary support by identifying the convict's and their family needs and moulding the ability to solve difficulties in life by cooperating with the convict and prison service, as well as government and local government units;
- As and when required, cooperates with associations, foundations, organisations and institutions aimed at providing support in social re-adaptation of the convicts;
- Cooperates with the penitentiary commission.

Probation officer's activities aimed at preparing the convict for the release may be deemed as a variation of work performed in an individual case which in the classical model includes three stages:

- Case analysis – personality diagnosing,

- Plan development – a contract,
- Plan execution – case work stage.

A model course of preparation for the release should also encompass three principal stages: diagnosing problems which may render social re-adaptation of the convict difficult, development of the freedom programme and its subsequent fulfilment (Iwanowska, 2013: 31).

Practical experiences of probation officers, linked with the execution of activities undertaken within the scope of preparation for the release indicate lack of uniform standards of cooperation with prisoners with respect to both fulfilled activities as well as frequency of contacts. The situation is that probation officers, based on their own experience, need to develop their own models in such cases. They also emphasise that the period of preparation for the release is usually determined too early and the rule according to which in the period of preparation for freedom the convict should be detained in the correction centre in the closest vicinity of their place of residence is not observed (Iwanowska, 2013: 36). In the period of preparation for freedom, the prisoner should, as and when possible, remain in the prison which is the closest to their future place of residence. Only in certain situations, according to T. Szymanowski, this principle may be restricted, e.g. when the convict completes his/her education or undergoes addiction therapy which should not be discontinued (Szymanowski, Świda, 1998: 381-382). The prisoner may also be allowed to leave prison (in total for 14 days) especially in order to commence activities aimed at creating (after the release) adequate possibilities of living and working (Art. 165 § 1 of the Executive Penal Code). The permission to leave prison may be granted to the convict whose attitude during the imprisonment justifies the assumption that he/she will observe the social coexistence principles. The permit is granted by the prison governor (Art. 165 § 2 of the Executive Penal Code). At this point it is impossible not to concur with the position presented by the Court of Appeal in Cracow of 19 December, 2006 that releasing the convict without verifying his/her behaviour outside prison would be premature and even risky for the penal order especially for the convicts themselves. “Different forms of such a verification are permitted including the initiative of the prisoner; these may not only be leaves for good behaviour but also leaves in connection with the preparation for living in freedom conditions (...) [they] all favour social re-adaptation of the convict without a risk of repetition of criminal activity” (AKzw 984/06, KZS 2007, no. 1, item 42).

The necessary assistance, which a convicted person may use includes financial or psychological support or social and legal counselling. Each convicted person may rely on the following forms of assistance:

- if they do not hold an identity document, the prison administration shall take the action necessary to obtain such a document;
- competent authorities or institutions shall give the necessary temporary assistance to convicted people who are to be released and who have difficulties in finding employment, housing or obtaining necessary medical aid;
- the director of the prison may provide, at the time of release, financial aid to the amount of 1/3 of the average monthly remuneration of employees or its appropriate equivalent to a convicted person who is to be released from prison and who does not have sufficient own resources and who does not have sufficient means of support (as equivalent of the financial aid a convicted person may receive clothes relevant to the season, underwear, footwear, transport tickets and also food products for the journey);
- a convicted person receives current results of medical examinations and also hospital discharge summary report. If such a person requires further treatment, he/she shall

receive a letter of referral to a specialist or hospital if that is what the doctor has recommended;

- if a person released from prison requires hospital treatment and his/her condition does not permit the transport to hospital, this person stays in prison for the duration of the treatment until his/her condition shall permit such a transport. This form of treatment requires the consent of the convicted person;
- if a convicted person is unable to return to his/her place of residence alone for medical reasons, in the period preceding the release the prison administration shall be obliged to establish contact the family or a close person of the convicted person or other person indicated by the convicted person and notify them of the date of release. If the activities undertaken by the administration are ineffective, it must help the released person with travel to the place of residence or health care entity;
- the prison administration collects appropriate documentation for a single person released from prison, unable to live independently due to age or health, without any family or a person who could help him/her and meeting criteria, specified in the provisions of the Act on Social Welfare in the scope of referring to the nursing home; at the request of the person concerned the prison administration sends such documentation to the district administration family support centre at least one year before the anticipated release from prison.

III. Pursuant to the Act of 12 February, 2010 amending the Act – Penal Code, the Act – Executive Penal Code and the Act – Environmental Protection Law (Journal of Laws no. 40 item 227 as amended), as of 1 January, 2012 an amendment was introduced with respect to the grating of post-penitentiary support. Under the Act, Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej [*Crime Victims and the Post-Penitentiary Fund*] was established, which is a Government's target fund under the disposal of the Minister of Justice.

Pursuant to article 43 § 7 and § 8 of the Executive Penal Code, deductions to the amount of 10% of the remuneration due for work of convicted people etc. are the revenues of the Fund and the funds are allocated for associations, foundations, organisations and institutions the purpose of which is to provide post-penitentiary assistance to imprisoned people released from prison and custody and also to their family members. The aid from the resources of the Fund granted to these people may consist of:

- covering the costs of housing or homeless shelter,
- temporary subsidies to current rent liabilities for a residential premises to which the person applying for aid has a legal title,
- arranging and financing legal counselling, employment promotion and vocational activation, examinations confirming professional qualifications,
- organising and financing programmes improving social competences the purpose of which is to counteract factors causing crime, especially aggression and violence, including domestic violence and problems of addictions,
- purchasing materials, tools equipment and devices necessary for the performance of programmes, training and courses improving professional qualifications as well as for the performance of unpaid work,
- covering the costs connected with specialised treatment or medical rehabilitation and obtaining a certificate of disability or certificate of being unfit for work,
- covering the costs connected with obtaining an identity card and other necessary documents to obtain the aid,

- covering the costs of specialist examinations required for eligibility to participate in programmes, training and course improving professional qualifications and unpaid work,
- promoting and supporting initiatives and undertakings to assist effective re-adaptation of convicted people, activities of educational and informational nature, organising and conducting training, organising and commissioning research on the situation of convicted people,
- covering the costs connected with the organisation and provision of in-kind aid in the form of food or food stamps, clothing, cleaning agents and personal hygiene products, transport tickets, drugs, medical products (including prostheses, orthopaedic items and aids), teaching aids, necessary items of home appliances and other items of personal use facilitating social functioning in the place of residence or stay, especially for the disabled, materials, tools and equipment necessary to participate in vocational training, practise trained profession or conduct self-employment.

An indispensable element of the application for the support is its justification with respect to the identified scope and purpose of support. Furthermore, the application should be appended with documents confirming the circumstances identified in the application. Released prisoners (or individuals released from detention centres) should also present a release document. As and when required, particularly where the application is not sufficiently justified or does not satisfy formal requirements laid down by the legislator, a request for application or documentation supplementing is required. Until formal deficiency is rectified, the application is not considered. Prisoners and individuals released from detention centres submit an application to the relevant governor while individuals released from detentions centres and members of their families as well families of individuals deprived of liberty – submit applications to a relevant probation officer.

The period of granting services and benefits within the scope of the support is limited in time – it is granted for the period necessary to provide the support. Individuals released from prisons and detention centres as well as their families receive support until the aid under the Act of 12 March, 2004 *on Social Assistance* is granted to them, not longer than for 3 months of the release, unless the necessity to extend the period up to 6 months derives from special circumstances such as sickness or temporal inability to work. Families of the detainee are offered support under the Act *on Social Assistance*, not longer than for 3 months of the date of imprisonment in prison or a detention centre of their family member, unless the duty to extend the period up to 6 months derives from special circumstances such as temporary disease or inability to work. If the assistance is granted in tranches, a condition for the granting of subsequent tranche to the beneficiary from the Fund is the representation concerning lack of assistance under the Act *on social aid*.

Assistance from the Fund's assets is also granted during the penalty adequately for identified needs linked with the preparation for social re-adaptation of the convict. The form of assistance, duration and terms of provision of the assistance to the convict are determined in the individual influence, or life in liberty programme.

IV. Long-term aid is usually granted by social workers employed in Social Welfare Centres within the meaning of the Social Welfare Act – article 7 of the Social Welfare Act of the 12th of March 2004 which establishes that social aid is granted to people and families, especially due to difficulties in adapting to life after release from prison. People released from prison may rely on aid in the form of cash benefits (e.g. ongoing benefits or designated benefits – for drugs, food, rental debts) and in-kind benefits (in the form of e.g. clothing, footwear, and meals) and also extensive social work.

Pecuniary services may be granted after satisfaction of the following conditions:

- Difficult financial situation linked with the satisfaction of the income criterion as laid down in the Act on Social Assistance;
- At least one of the following reasons or circumstances justifying the granting of social assistance must be fulfilled: poverty, orphanhood, homelessness, unemployment, disability, long or serious disease, domestic violence, need to protect motherhood or families with many children, being helpless in parenthood and child raising issues and running the household, especially in single-parent families or families with many children, difficulties in adapting to normal life after the release from prison; alcoholism or drug addiction.

The Act on Social Assistance provides for the following forms of financial support: permanent benefit, periodical benefit and special purpose benefit which is paid out to satisfy the indispensable existential needs, e.g.: to cover the costs of food, medication or therapy, purchase of firewood/coal, clothes, household applicable, minor repairs or refurbishment at home, funeral expenses, partial or full covering of health expenses. The analysed legal Act also contains the regulations concerning possibilities of obtaining other types of assistance, whose forms may be as follows:

- Pecuniary or in-kind support to promote economic independence in the form of a single-time, special purpose benefit or interest-free loan;
- Specialist consulting – legal, psychological and family – regardless of income;
- Accommodation, meals and necessary clothing;
- A homeless person may be included in the individual Leaving Homelessness Behind Programme consisting in supporting homeless individuals in solving their own existential, family and housing problems and supporting them in finding employment;
- A lonely individual who due to age, illness or other reasons requires support of other persons and is not provided with it may receive assistance in the form of care services.

It is worth noting that in light of the Act on Social Assistance, individuals who do not have any legal title to any premises may apply for granting accommodation from municipal housing resources. Satisfaction of housing needs of members of the self-government community is the duty of the municipality/commune, which is required to ensure individuals with low income with social housing. The rules for granting accommodation from municipal resources is governed by the resolutions undertaken by individual municipalities (towns/cities).

The Social Welfare Act also specifies what should be understood within the concept of “social work”, defining it as a professional activity the object of which is to help people and families to strengthen and restore the ability to function in society by performing relevant social roles and creating favourable conditions for this purpose (article 6 point 12 of the Act). According to the above-mentioned definition, social work constitutes a non-cash benefit of the general system of social aid to people and families in difficult life situations, which they are unable to overcome, using their own resources, opportunities and entitlements. (Stępnia, 2007:170) Social work is provided to people and families regardless of the income achieved.

As part of social work, employees of social welfare centres undertake the following activities:

- they provide information, suggestions and assistance in the scope of solving life difficulties,
- they provide counselling concerning the provision of aid by relevant national, local government and non-governmental institutions,

- they stimulate social activity and inspire to self-assistance activities in the scope of meeting necessary life needs of people, families and social environments.

As a result, social work in relation to people released from prison may cover a broad scope of problems, starting from those connected with obtaining a place in lodgings, homeless shelter or housing, through problems connected with employment or registration in the Employment Agencies, assistance in the indication of facilities dealing with addictions, psychological aid, assistance in completing various applications and official letters (applications for family benefit, applications for maintenance fund, applications to the bailiff, editing of letters to the Tax Office etc.), ending with the assistance in obtaining rehabilitation or establishing contact with a probation officer. It is carried out on the basis of performed diagnosis of the situation of the client by the social worker, development of the aid and support plan depending on the individual situation and the possessed potential of the client. Social work may be carried out based on a social contract defined by the Social Welfare Act as a written agreement concluded with a person applying for aid, specifying rights and obligations of the parties to the agreement as part of actions undertaken by both of the parties, the intention of which is to overcome difficult life situations of a person or family (article 6 point 6 of the Act).

V. To summarise - a person leaving the detention centre will encounter a number of issues not only concerning the functioning in the family or in broader environment within the local community but also in resolving other issues, e.g. linked with the employment or finding a place to live. Stigmatisation does not make it any easier. Society does not trust individuals who have been imprisoned by taking distance, notwithstanding the nature of the committed offence. It is generally believed that the offenders should be painfully penalised and do not deserve any help. Many people do not want to live in the same neighbourhood as former prisoners, or to work with them, not to mention being part of the assistance programme. Also, there are few employers who would be willing to offer employment to individuals with criminal past (Ambrozik, 2007: 188). In this situation, the role of social work with socially excluded persons or individuals experiencing marginalisation, the process of re-integration seems impossible (Grabusińska, 2012: 6). The post penitentiary assistance constitutes a systemic action. Its real manifestation may not solely be a support provided by the penitentiary units. The forms of individual support must be of varied nature and their principal objective should manifest through overcoming stigmatisation of the convict upon leaving the detention centre. Without support of the competent authorities, social discrimination of the offender will not allow them to exist on the labour market where in the conditions of high unemployment rate and strong competition, the former convict is already disadvantaged. Therefore, work of such organisations as Social Security, Local Employment Agencies, or NGOs is of extreme importance as they are statutorily mandated to provide support to former prisoners by conducting vocational training and offering psychological and legal support (Rodak, Staniszewski, 2017: 132).

These entities should, within powers conferred upon them by the legislator, develop a coherent system enabling the provision of complex assistance adjusted to individual needs. Also, it is emphasised in the literature dealing with this issue that the complexity and individual nature of problems of imprisoned people should presuppose close cooperation and communication between partners participating in the whole process of integration. Therefore, it is both the cooperation of the prison service with the external world as well as between institutions participating in the work that is important (Korsak, 2008: 8).

It also has to be emphasised that in order for the process of the convict's preparation for freedom to conclude in a positive note, it should not only encompass provision of support in

the period after the release, but also include influencing activities throughout the entire period of imprisonment and preparatory activities prior to the end of the sentence. Preparation for the release should therefore consist in in the prison service's commencement of specific activities prior to leaving the prison as well as a systemic influencing which should be part of the social re-adaptation process (especially when you take into account the social and family situation of the convict) and granting support in the post-penitentiary period (Rekosz, 2010: 3).

Literature

AMBROZIK W., *Czynniki społecznej readaptacji byłych przestępców*, (w:) Urban B., Stanik J. (red.), *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, T. 2., Warszawa 2007.

DYBALSKA I., *Trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego – między diagnozą a działaniem*, Warszawa 2011.

GRABUŚŃSKA Z., *Rola pracy socjalnej w aktywnej integracji*, Warszawa 2012.

HOFFMAN-FISHMAN S., Losing a loved one to incarceration: The effect of imprisonment on family members, *The Personnel and Guidance Journal*, Feb'81, Vol. 59, Issue 6.

IWANOWSKA A., *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.*, Warszawa 2013.

KORSAK M., *Więźniowie na rynku pracy w Polsce*, Warszawa 2008.

LISZKE W., *Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego przez kuratora sądowego*, *Probacja* 2009, nr 3-4.

MACHEL H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003.

Raport z badań dotyczący sytuacji osób opuszczających zakłady na terenie województwa łódzkiego, opracowanie: Wydział ds. Pomocy i Integracji Społecznej, Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź 2012.

REKOSZ E., *Przygotowanie skazanych do zwolnienia. Wyniki badań na temat oddziaływań penitencjarnych w polskich zakładach karnych*, *Analizy, Raporty, Ekspertyzy Stowarzyszenia Interwencji Prawnej* 2010, nr 3.

REKOSZ E., *Przygotowanie skazanych do zwolnienia. Wyniki badań na temat oddziaływań penitencjarnych w polskich zakładach karnych*, *Analizy. Raporty. Ekspertyzy* 2010, nr 3.

RODAK A., Staniszewski D., *Pomoc w społecznej readaptacji skazanego*, <http://old.kopernet.org/~executor/bio/art/Pomoc%20w%20spo%B3ecznej%20readaptacji%20skazanego.pdf>

STĘPNIAK P., *Praca socjalna w postępowaniu ze skazanymi*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2007, nr 4.

STĘPNIAK P., *Wymiar sprawiedliwości i praca socjalna w krajach Europy Zachodniej*, Poznań 1998.

SZATUR-JAWORSKA B., *Teoretyczne podstawy pracy socjalnej* [w:] *Pedagogika społeczna*, red: T. Pilch, I. Lepalczyk, Kraków 1995.

SZYMANOWSKI T., Świda Z., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998.

WOLSKA-PRYLIŃSKA D., *Projekt socjalny w kształceniu i działaniu społecznym*, Katowice 2010.

Edice Texty k sociální práci

Název:	Sociální práce jako nástroj podpory sociální změny
Editoři	Mgr. Zuzana Truhlářová, Ph.D., Mgr. Markéta Píšová
Obálka a grafická úprava:	PhDr. Martin Smutek, Ph.D., Mgr. Markéta Píšová
Rok a místo vydání:	2018, Hradec Králové
Vydání:	první
Náklad:	100
Medium:	CD

Vydalo nakladatelství Gaudeamus jako svou 1664. publikaci.

ISBN 978-80-7435-708-4